

- خاومنى ئىمتىياز
شەركەت شىخ يەزدىن
- سەرنووسەر
ئازاد عەبدولواھىد
- بەرئۆمبەرى ھونەرى
سەركەت ۋەلى
- مۇتېف و پۇرتىت
قەرنى جەمىل

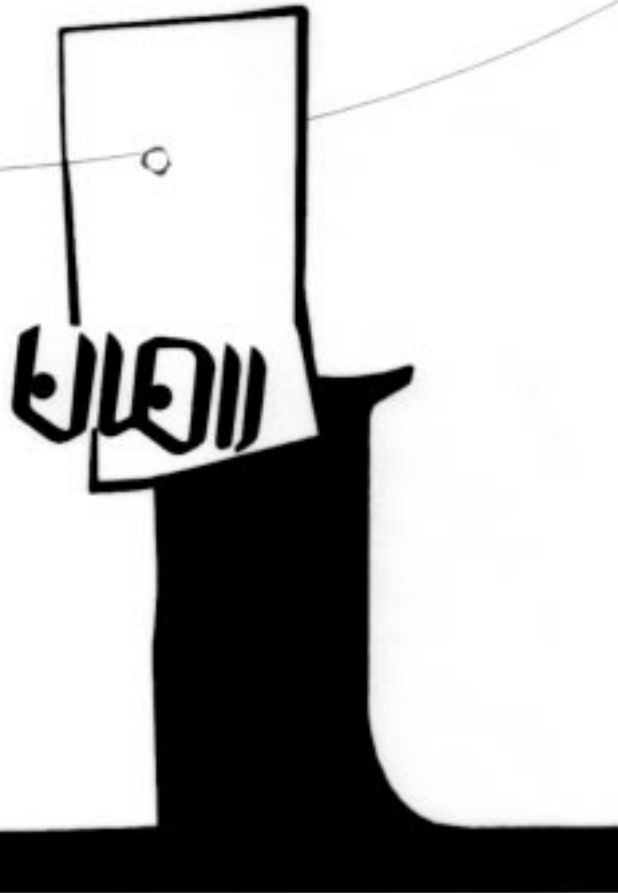
۱۰۵

مانگانەيەكى رۇشنىيرى گشتىيە

بەرئۆمبەرايەتى رۇشنىيرى رامان دەرى دەكات

خولى سىيەم/ سالى دەيەم/ شويات ۲۰۰۵

ناونىشان/ ھەلىز - تەنىشت سىنەما سەلاھەدىن
ئەدرىسى ئەلىكترونى / www.raman-media.net
فاكىس / 00448701358681
تەلەفۇن / ۲۲۳۰۵۸۲
تەلەفۇن و مۇبايلى سەرنووسەر / ۴۴۹۶۶۶۲ - ۲۲۲۸۵۰۶
چاپخانەى ووزارەتى پەرووردە/ ھەلىز
نرخ ۷۵۰ دىنار
لۇگۇ
ئاسقۇ مامزادە

ناوه روکی

● سهرونار

- داگیرکاری له ږنگه‌ی ته لار سازیبیوه / سهرونوسه‌ر / 3

● دهق

- یاره‌کانم / دلشاد عه‌بدو لالا / 4

- هه‌زار سال ناموټی / فاتمه‌ حوسین په‌ناهی / 7

- من به‌ گوناهی گولی دۆزه‌خه‌وه سپیم / صالح حوسین شوکر / 9

- پیکه‌ک ژ بو هشیار کرنا خه‌ونان / عه‌بدو لره‌حمان بامه‌رنی / 12

- شین، ره‌ش، خوټه‌میشی / له فارسیبیه‌وه:

ته‌مین گه‌ردیگلانی / 13

- ته‌پل ته‌په‌دۆر / حه‌مه‌فه‌ریق حه‌سه‌ن / 20

- چیرۆکیکي ناته‌واو / محه‌مه‌د په‌مزانی / 25

- گه‌مه‌ی دوا شه‌وی ماسیبیه‌کان / سه‌مه‌د ته‌حه‌مه‌د / 30

- ناهه‌نگی باخ / له ئینگلیزیبیه‌وه: ره‌شید برام ناغا / 33

- گۆزانی ته‌نیایی / دلشاد مسته‌فا / 43

● وناز

- پاش سی سال پیتسه‌کیی چاپی دووه‌می رۆمانی

(پیتسه‌رگه) / مومتاز حه‌یده‌ری / 131

- ئاره‌زووی خویندنه‌وه و چۆنیه‌تی په‌ره‌پیدانی لای مندال /

زه‌یتو شیخانی / 134

- سیمبولیزم ده‌رپرینی نه‌بیراوه به‌ هیتما و زالبوونی /

محهمه‌د عه‌بدو لالا که‌لاری / 137

● هزر و فه‌لسه‌فه

- فه‌لسه‌فه‌ی دیارده‌ کۆمه‌لاه‌ه‌تیه‌کانی ژیان له‌ ریپازی

رۆمانتیکیدا / د. حه‌مید عه‌زیز / 141

- قوتابخانه‌ی ئایوټی و سه‌ره‌تاکانی سه‌ره‌لدانی /

عوسمان ته‌حه‌مه‌د / 159

- پیتوه‌ندیی تاک به‌ پیتوه‌ره‌کانی کۆمه‌لگا / له‌ عه‌ره‌بیه‌وه:

ته‌ژین عه‌بدو لخالق / 165

- گهران به‌ دواي خودی راسته‌قینه‌ لای تاک / یوسف

عوسمان حه‌مه‌د / 171

● هه‌فه‌یه‌یین

- هه‌فه‌یه‌یینیک له‌ گه‌ل شاعیری ناسراو

(جه‌لال به‌رنجی) د / ا / نا: نازاد عه‌بدو لو‌احید / 48

- دیمانه‌یه‌ک له‌ گه‌ل (سه‌بید مووسا دیباچ) /

و. نا: دلشاد خوشناو / 57

● میژوو - که‌له‌پوور

- دوو کورته‌ به‌یت به‌ زاراوه‌ی کوردی به‌ختیاری /

نا: ته‌حه‌مه‌د شه‌ریفی / 174

● هونه‌ر

- ریچکه‌ی عیشق و بزاقی بوون له‌ هه‌ریمی سیاچه‌مانه‌دا /

په‌ووف محه‌مه‌دپوور / 176

- نیگارکیشانی میناتۆری له‌ میژووی شیوه‌کاری کوردیدا /

وه‌ه‌بی په‌سوول / 182

- شانۆی سیاسی له‌کن سارتر و کامو / له‌ عه‌ره‌بیه‌وه:

فه‌خره‌دین گه‌ردی / 187

● لیکۆلینه‌وه و په‌خه‌

- میژوو پروانی و میژوونووسیی مه‌ستووره‌ی کوردستانی /

له‌بلا سالی / 63

- مه‌ستووره‌ و بادانه‌وه بو لیریکی ئۆریستۆکراتیانه‌ی فارسی /

عادل محه‌مه‌دپوور / 75

- نالی و سۆفیگه‌ری / د. عه‌بدو لالا خدر مه‌ولوود / 84

- گه‌رانه‌وه به‌ره‌و نووسینی په‌که‌می شیعر /

نه‌جات حه‌مید ته‌حه‌مه‌د / 94

- نازاره‌کانی کبرکه‌گۆر و عیشقی ریژین / هاشم سه‌راج / 102

- پیکه‌ته‌خوازی چیه‌؟ / له‌ فارسیبیه‌وه: یوونس په‌زایی / 109

● خویندنه‌وه‌ی کتیب

- که‌مانچه‌ ره‌شه‌که / لیدوانی: جه‌بار سابیر / 195

- نازادی له‌ به‌هاری ته‌مه‌نیدا / لیدوانی:

مه‌غدید حاجی / 198

- بوژاندنه‌وه‌ی میژووی زانایانی کورد / لیدوانی: ئیدریس

عه‌بدللا مسته‌فا / 201

- هونه‌ر و ژیان / لیدوانی: کامهران سویحان / 205

● تیۆری ئەده‌بی

- ئەده‌ب و کۆمه‌لگا / د. محوسین ته‌حه‌مه‌د عومه‌ر / 118

● دهق و په‌خه‌

- خویندنه‌وه‌ی چیرۆکی «گراکوسی راوچی» لایونیل

تریلینگ / له‌ فارسیبیه‌وه: ناسر وه‌حیدی / 125

● ئیستیک

- ئەم بیده‌نگیبه‌ ئیمه‌ی کوشتووه / سابیر ره‌شید / 208

سەرۆتار

له پهراوێزی کۆلتووهرهوه

* له کەس شاراوێ نییه ئەمەزۆکە بزافێکی گهوهری بنیادنان و ناوهدانکردنوه له کوردستاندا بهرچاو دهکەوێ، که هیچ کون و قوزین و سووچ و کۆلان و شەقام و گەرکێک نییه شوێرشى ناوهدانکردنوه و دەستی بنیادنانهوهی پێنهگه‌یشتین. کوردستانی ئێمه که به درێژایی سالانی دهسهلاتی حکومهته یەک له‌دوای یه‌که‌کانی عیراق له خێروبیتری ئه‌و ولاته‌ی خۆمان بیه‌شیان کردبوو، به ده‌گه‌من نه‌بێ هیچ ده‌ستیکی خزمه‌تگوزاری نه‌گه‌یشتبووه ئه‌و ناوچانه‌ی سه‌ر به هه‌رێمی کوردستان بوون، ئەم‌ڕۆ له‌لایهن خه‌مخۆزان و رۆڵه‌کانی خۆیه‌وه قه‌ره‌بووی سالانی فه‌رامۆش کردن و پشتگۆڕی خستنی ده‌ستی پێکردوه، که ئه‌مه کارێکه شایانی باس و ستایش کردنه.

* ئێمه له‌و گۆشه‌یه‌دا که زۆتر پێشنیاس و پرۆژه و داخوازین و ده‌یان‌خه‌ینه به‌رده‌ستی لایه‌نی په‌یوه‌ندیدار به‌مه‌به‌ستی سه‌رنج راگه‌شێشان و به‌بیره‌یه‌نانه‌وه، نامانه‌وێ له‌و نوسینه‌دا باسی ئه‌وله‌ویه‌ته له پرۆژه‌کان و که‌موکۆری کاره‌کان بکه‌ین، که ده‌کرێ چاکتر و وردتر جیه‌ه‌ج بکړین، بگره به‌یه‌تی پێوه‌ندی کاره‌که‌مان وه‌ک گۆفاریکی کۆلتووری باسی هێرشى مه‌غزلیانه‌ی ئه‌و ته‌وژمه ده‌که‌ین که ته‌لارسازی بیانی خه‌ریکه سیمای شاره کوردیه‌یه‌کانی ئێمه ده‌سه‌رته‌وه و جیه‌گه‌ی پێ لێژ ده‌کات.

* ئه‌وه‌ی به‌لامه‌وه گرنگه لێره‌دا پێش گرتنه له‌و دیاره‌یه، چونکه رۆژ دواى رۆژ ئه‌م دیاره‌یه‌ی ته‌لارسازی بیانی (تورکی) و غه‌یره تورکی که له رێگه‌ی کۆمپانیای بیانییه‌وه ده‌هێتینه کوردستانه‌وه، جوێریکێ تره له سه‌پاندنی کۆلتووری داگیرکاری (الغزو الثقافى) که پێشتر و به درێژایی چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک کارکردن بوو له‌ناو زمان و فه‌ره‌نگ و که‌له‌پوور و داوونه‌ریتمان، وا ئەم‌زۆکەش به‌خواهیشتی خۆمان له رێگه‌ی ته‌لارسازییه‌وه درێژه به‌و داگیرکارییه‌ ده‌ده‌ین.

* ئەم‌زۆکە ده‌کرێ رۆژی زووتر پێش به‌و ته‌رزه ته‌لارسازییه بگرن، چونکه له چه‌ند سالی دا‌ئێ پێشی پێ نه‌گیرێ، ئه‌وه به ته‌واوی سیمای شاره‌که‌مان هیچ تابه‌قه‌ندی و جیاوازییه‌کی تێدا نامێنێ و له‌گه‌ڵ ته‌رزى ته‌لارسازی ولاتانی دی جیسا نا‌کرێته‌وه، ئه‌وه‌ش له‌گه‌ڵ تێکه‌دايه که میلیله‌تانی دنیای سه‌رحه‌م له‌و سه‌رده‌می گۆتوباله به‌تەنگ پاراستنی ره‌سه‌نایه‌تی و کۆلتوور و داوونه‌ریی خۆیان‌ه‌وه‌ن و ئه‌و هه‌سته‌یان قه‌وڵ ده‌کهنه‌وه، که‌چی ئێمه به‌بێ هیچ پلان و به‌رنامه‌یه‌ک بۆ ئه‌و کارانه و به‌تایه‌ه تیش له‌و رۆژه‌دا که کوردستان له‌به‌رده‌م هه‌لمه‌تێکی گه‌وره‌ی بیناسازی و ناوهدانکردنوه و دروست کردن و قیت کردنه‌وه‌ی ته‌لاری مۆدێرنی جو‌راوجۆر دایه، ده‌بێ هه‌رچی زووه له‌ ناست ئه‌و دیاره‌یه ئیستیک بکه‌ین و به‌چۆنه‌تی جیه‌ه‌ج کردنی کارو پرۆژه‌کانی خۆماندا بچینه‌وه.

* ئه‌وه‌ی ئێمه لێره‌دا ورووا‌ندومه‌مانه، ده‌بێ که‌سانی شاره‌زا و پسه‌پۆی کاری تێدا بکه‌ن و لێژنه‌یه‌کی کاراو خاوه‌ن دیدو بۆچوونی لێ کۆکریته‌وه، که ده‌بێ له‌و لێژنه‌یه‌دا مێژوونووس و شوێنه‌وارناس و هونه‌رمه‌ندی شێوه‌کار و په‌یکه‌رتاش له پال ئه‌ندازیاری خاوه‌ن ئه‌زموون شانه‌شانی یه‌کتر کاری تێدا بکه‌ن. لێره‌شدا بۆ کارێکی نه‌ته‌وه‌یی - نیشتمانی ناینده‌یی وا گرنگ نابێ رۆلی زانکۆکانی کوردستان له‌بیر بکه‌ین له‌نوسین و ئاماده‌کردنی لیتوژینه‌وه‌ی قه‌وڵ و زانستی له‌بهری ناینده‌ی ته‌لارسازی شاره‌کانی کوردستان و چۆنه‌تی بیناکردنه‌وه‌یان و دارشته‌وه‌یان و له‌به‌رچاوگرتن و چاودێری کردنی تابه‌قه‌ندی و سیمای ئه‌و شاره‌که ره‌سه‌نایه‌تی و مۆزکی شاری کوردییان پێوه بێنێ و ئه‌و سیمای مۆزکه هه‌روا به‌ ناسانی له ده‌ست نه‌ده‌ین و نه‌دۆزین.

* له‌لایهن به‌رزترین ده‌سه‌لاتی یاسادانان تا داووده‌زگاکانی جیه‌ه‌ج کردن و که‌ناله‌کانی رۆشنییری و هونه‌ری و پارێزگاو شاره‌وانی، ده‌بێ پرهنسیپ و هه‌لمه‌هه‌رجی گونجاو هه‌بێ بۆ ئه‌و ته‌لارسازییه‌ی ئەم‌زۆکە ده‌ست که‌راوه به‌ بیناکردنیان له کوردستاندا، ئەک هه‌ر کەس به‌ هه‌هوس و مێزاجی خۆی چۆنی وێست و چی وێست ئه‌وه بکات که ده‌یه‌وێ بیکات، به تابه‌ه‌تی له‌ شارێکی گه‌رنج و مێژوویی وه‌ک شاری هه‌ولێر که ئەم‌زۆکە پایته‌ختی کوردانه و هه‌مسو لایه‌ک مه‌به‌ستمانه به سیمایه‌کی کوردانه‌وه ده‌ده‌که‌وت و بکریته روه‌گه‌ی هه‌مسو کوردێک و هه‌ر بیانییه‌ک که روه‌ی تێکرد و هاته‌ ناویه‌وه هه‌ست بکا تامبوێ و نه‌که‌ه و مۆزکی شارێکی کوردیی هه‌یه، بۆیه لایه‌نه به‌ریره‌که‌کان نابێ چاوپۆشی له‌و بیباکییه بکه‌ن و له‌ ناست که‌موکۆری قیت کردنه‌وه‌ی بیانیه بێدنگی هه‌لبه‌زین.

* هه‌روه‌ها پێسته رۆلی سه‌ندیکی ئه‌ندازیاران و کۆلیژی ئه‌ندازیاری له زانکۆکانی کوردستان کارا و کارا‌تر بکړین تا له‌و هه‌لمه‌ته‌دا به‌شداربوونی به‌رچاویان هه‌بێ و گوێیان لێ بگیری و بتوانین ئادگاری بیناسازی خۆمان و موهره‌داتی ته‌لارسازی رابردوومان له‌گه‌ڵ ته‌رزى مۆدێرن تێکه‌ل بکه‌ین و ئه‌و موترویه‌کردنه هه‌رمه‌یه‌ی نه‌بێ. سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ش پێسته ئه‌و په‌سپۆ و لێزانانه‌ی له ده‌ره‌وه‌ی ولاتن، یان له پارچه‌کانی دیکه‌ی کوردستان ئه‌وانیش له‌و کاره نه‌ته‌وه‌یه‌یی - مێژوویییه گرنگه‌دا به‌شداربکړین، نه‌که‌رنا ئه‌وه نه‌وه‌کانی داها‌توومان هه‌رگیز لێمان نابوون که دێنه سه‌ر دیراسه‌ت کردنی هونه‌ری ته‌لارسازی له کوردستان و ده‌بین چۆن به‌ خۆمان مالی خۆمان وێران کردوه!

داگیرکاری له رێگه‌ی ته‌لارسازییه‌وه

سه‌رنووسه‌ر

ياره كانم

دلتشاد عهبدوللا

پ
پيؤاسى بن بهفر
هيندهى پهنجهكانى
ناسك نيبه
پهري قووه
بو شهوى دريژ
دهيكه مه سهرين
روح له شوينى دوور هاتوتوه
له شيكى پيويسته
هيكهتى تيدا بشارتوه

ج
جوانى به مردنهوه نووساوه
به موو لى جيا نايتهوه
دهچمه سهر بلندترين تروپكى مهرگ
تا هموو جوانى ببينم
له گوى مه ميكددا
كه پهنجه بهس نيبه
بو دركاندى
دهمى خومى پيوه دهنيم

ژ
ژي ناسكترين با دهله ريتوه
شتيكم ديتوه ياد:
پي ژنيك
گهرمتر له ناگردان

ت
خوى و ئاوينهى شهريانه:
خوشهويستى

چ زوو پېربوو
له نړيواليان؟

ش
شې درېکه لانه
جنگای هردوو کمانی تیدا نابیتهوه
به رووتی

به ژنیک
لهوم بیستووه: من و بهفر
زور شتمان له یهکدی دمچی
له منی بیسه: تو و ناگر
زور شستان له یهکتر دمچی

ز و ک و نهوانی دی
له په نجره می هورمکانهوه
دهستم تا نیوهی ژیان هیناومته دهری
پرووشکی هر بارانیکی بهرکوی
دهزانم هی ژنیکه
خودایه!
تہمن ریگادهدا
نہمی هه موویان لیم بدا؟
له دهرگای هورمکانهوه دیمه دهری
یهکهم ریژنه
که له گه تیکي نهمه ره
عهجب!
پیشتر ئه جوانهم نه دیوه؟
شاخی رووتم لاجوان نه دیوه
یهکه مجاره
ئو هه موو بالایم
به رووتی لا جوان بی

دهفته ری بونیان

ت
سالی بونپرانی گهره
شووشه یهکم پرکرد له بونی
خاک پنی زانی
بردنی بو خوی
هه موو یهکهم بارانی سال
به شه مالیک
بریکیم بو دهنیرتهوه

ږ
بونی شو جیاوازه له هی رږږ
ئوانه می هر تنیا جاریک دین
بونیکیان هیه
ئوانه می زور دین
هزار

م
لهش خوی دهگورئ
له جوانترین شیوهدا
ماسییهکه
له ناوی روونی چاودا

و
غهریبی جلیکی ناگره
کومی باوشنیک دیکوژینتتهوه
که دیتته دهر
کلوکوت دامرکاوه

پ
پیاو له بهر دهمی خوردا
به چوکدائی
ژن دهیخاته هه ناویهوه

گ
بهفر یهک مہتر باریوه
خوم خزاندهوته نهمه سوتیکهوه
سهرما هر چند هیرش بیئی
رهق نابمہوه،
کهرمایی له شنیک لیم دهدا

ن
کهردوون دوا هر فی دامن
هیلا نه یهکهم هر فی
له نړیواناندا بالندهی ته ریوم
له یلا به هر فی مهجنوونی
مانگ به شیوهی خرپوونی
دهمبه ستیتتهوه

تونده ومكى يەكەم باومش
يا يەكەم ماچ

ش
بۇنى خۇخ باخ ھىناويەتى
يا مەمكى
بۇنى شەپۇل ھى پرچى رووبارە
يا ھى يارە

ن
بۇن پرى ناو جىنگايە
خۇشترىنيان ھى گيايە
كە لەشى ژنىك شىناويەتى
بە پشت و لارانى
لە باخچەى بۇنەكاندا بۇنىك ديار نيبە
دەمرم لە بۇى
زىرۇى بۇنفرۇش لەتەك ھەر بۇنىكدا
پۇژنىكى ھەفتەى نووسىيوە:
بۇنى گىلاس ھى سى شەممە
چوارشەم ھى فەرىكە قەزوان
ھە لووژە پىنجشەمووان
يەكەم باران ھى ھەينە
شەموو ھى بۇنى ئەكاكيا
يەكشەم ھى نەعناع
لە دووشەمدا بۇنى ئاگر دى
لە ھەرمى

يارمکانم
ھەر يەكە و ميوەى دارىكن
ھەر يەكە و باخىك
بۇنيان دەروا بەناو مېرگ و لېرھوار
تاميان
دەنيشى
لەسەر پەلك و قەدى دار
دەوريان دەمدن
مارومېروو بالدار و بېيال
بۇنى ژن تىكەلى ھەر پۇنىك بى
دەناسرىتەو
لەسەر ئۇ بۇنە لە بەھەشت دەركرام
ئىستاكى تىكەلى ھەموو شت بوو
لە كوى دەردەمكرىم؟

م
بۇنى خۇر بۇنى خودايە
يەك بۇنە
چ من ھەلىمژم
چ پەپوولەيەك

ژ
كانى كە نزيك لووتكە بوو
بۇنىكى ھەيە
ھەر چەند چووه خوار
بزر دەين
لە مېرگ و نزار

ج
نايەك بۇنى ئىوارە دىنى
لە ھەر خوداھافىزىيەكدا
ئۇ بۇنە دىتە لووتم
كە يەكەمجار
من ھىنامە مالەكەم و
نەمەيشت بزر بى لە شار

پ
عەترى بەفرنووس
لە ھەر لاومىي
مانگ لەوى ھەلدى

و
دەنووكى پايز چەقيوہ
لە پىستى ژنىك
لە شويئە بۇنىك دى
دەيدا لە پەلكى دار
رەوت دەيىتەو
دەمختى بالا
بە نەشئەى

گ
بۇنى يەكەم چرايە
كە لە گوندىكى بنار ھەلدەمكرى
يا يەكەم ئەستىرە
يەكەم نامە

دهستم داوه به دهستی-
 - بای بوونهوه
 چهنده گهوره دیارن
 چهنده دوور دیارن
 دهروازمکانی دووریت!
 چهنده ئاویتتهی رۆحمن
 ئەم ئاوینه گهلهی چاو مچاوی
 مانگی به ختمانن!
 * * *
 ئەم بایه له جهستهه مه دهه
 له چاونوو قانیکدا
 له سنوورمکان دهپهرمهوه
 خۆم له مائنی دهبینمهوه
 رۆح رهنگی ئازادییهکی تهغیایه!
 زهمان،
 زهمانیکه به سهردادی
 که خۆی به زهویدا بدات،
 سهراپی سارد و
 توو زای
 عهشقیکی ناتهواو
 لییره بوته میژوو و،
 له ئاکادیمیای ئەفلاتووندا دمخویندرئ!

* * *
 دنیا جوانی جوان بوو
 وهک تهغیایهکانی شاعیریکی ساده
 وهک خهونه ئاوسهکانی ئازادی
 وهک ئەو خهفتهانهی سهرمانی خوارد

ههزار سال نامۆی

فاته حوسین پهناهی
 (یۆنان)

ھەتا بەرھەبەیان
 ڕینگایەکی دووردریژمان لەبەرە،
 ئێمە ئاوی ئەو وینەیی خۆمان
 لەسەر پێخەفی نامۆییەکان،
 نەخشاند،
 خۆیناوی لەشی من و،
 تۆش عەشقی ئەو حەقیقەت!
 * * *
 وەرزمەکانی خۆشەویستت
 پەڕن لە جۆرمەکانی با،
 بێرته،
 ئەوسا کە گەردەلوول گەری
 لە ڕۆمانیکی ڕۆحی بەھاری بەرداوە
 بە شەقامە نەناسراوەکانی سپارد!
 * * *
 ھەر بایەو بەردەوام
 ڕامدەکێشێ!
 زەلان و ڕەشەبایە؛
 قەمچی لە ڕوومەتم دەدا
 * * *
 لە تۆماری تەنکی ئەم گوناحەدا
 تەنیا تەنیا بنوو،
 ئەمەیان ھەلەمی ئاوارەییە و،
 نەرمی لەشی کە گەرای عەشقی
 تێدا چێندراوە،
 دەمارەکان کە کەپ دەبن،
 لەسەر پانتایی زانین و
 نەزانیندا،
 ڕوومەتت پەڕ لەبای
 تەنیا دەبی
 خەزانی ھەزار سالانەیی شیعەر...

ئەو نیشتمانە
 بیابانکی بالۆ بەھەشتییە،
 دەسا بېروانە
 چۆن چۆنی زەردەوا لەکان
 زەنگۆلەیان بەستوووە
 لەناو حەلقەکانی قژمدا...
 تەمەنی شیعەر داشاردووہ!
 * * *
 دەستم داوە بە دەستی بای بوونەوہ
 ئەم بایە و
 ئەم تەکان و شەکانە
 سەرچەمی ئەو پۆژانە دەکەن،
 بە دنیاوەکی دوور
 وەک بورجی خەم لە دڵی-
 -دەریای ڕەشدا!
 * * *
 بەرە بەرە تاسە و بێرت-
 -دەچنە ئاو و
 لە ژێر تابووتی بۆشی ڕابردوو
 ڕادەکێشێ!!
 * * *
 گشت نیوہ شەوێ تەنیا
 بەلەکانمان بە بالی تەنیا بێوہ
 دەبەستین،
 شەراب، چاومان
 پراو پری چاوەنقۆری کردووہ!
 * * *
 بای نادیاران لە جەستەم دەدا
 لوول دەخۆم و لە باوەشتدا-
 -گرمۆلە دەبم!
 چریە ساردی ئەم شارە،
 بارانەکانی چاومان ناناسی!
 لە نیو مژگی بێ مندا و بێدەنگیتدا
 سەردەنیموہ!
 * * *

من به گوناھی گوئی دۆزه خهوه سپیم

سالح حوسین شوکر

من له دارستانیکی بی جریوهدا گهره بووم و
مندا لیم ههسه رمتیک، هه ناسه بالیکی ته زیو بوو
هه موو لیزمه بارانه کانی موسییهت
به سهه جهستهی رووتما دایان کردو
هه موو هه ره خۆله میشییهکان
له قژما چرۆی سووتانیان کرد
دوابه دوا ی شوورای نا ئومیدی
به سهه شانی منهوه بوو
کاتی هه ره سی که لاهمکانی میژوو
که لاهه سهه ری با پیره جان هه ره مکانی هاری
من هه رگیز ناتوانم
له گونا هه کانی باو کم بیوورم
کاتی به تیغی ئاره زوی هه یوانی
مندا لی دایکی سهه ری و
ئیسقانی منی رژانده
کۆشی ره شه با شیتته کانی بوون
بو ئه وهی ئیسته که له ئه یینی تۆدا بسووتیم.. ونیم
من ئیتر ناتوانم
خوایه کم خوش بوئ
ئاده می له بهرگی سهه رایی فریشته دهره یناو
به پروتی خسته زه لکاو ی مرؤقایه تییه وه
تارمایی بی ره هه رییه کانم ده بینم
له سهه شوسته ته ماوییه کانی دوینی
دهرۆزه ی په شیمانی ده که ن..
غهریزه؛ به پروتی به کۆلانه تاریکه کانی.. له زهتا ده که ری و
له دهرگای.. که لاهه هه ره سهه یناو مکان ده دات
کوله که نمی کیلگهی ئومید
له کۆشی خهونی رهنگا و پهنگ.. وه نه زده داو
له ژیر پیی ره شه با بی هه دادانه کانی سووکایه تی
هه لده هری
لیوی چرۆی زه رده مخنه

له تهمتومانی ههناسه سیلاوییهکاندا هه لپرووکاو
 وهرزی رشانهوهی دهربرینه عاتییهکان
 له یهکهه نامهی ئهوینهوه.. شهپۆلی دا و
 کهناری دهریای میژووی شهرمهزاری
 بهخوینی یهکهمین ئیغتیباب
 بهردمکانی رهنگین بوو
 ئیمه جیهانیکه تهماویمان له وهه بنیادناو
 دامانه بهر پاچی چرکهه ساته بی لهزتهکانی نامۆبوون
 شتهکان خۆلهمیشیکه گهرمن
 ئهستیره کهشهکانی یهکهمین شهوی ئاویته بوون
 ئیسته چهند دلوپئ خوینی وشک ههلاتوون
 وا به تهوئلی دوینی بی عاریمانهوه رهش دمچنهوه
 من و توش دوورکهی سووکی ئهخۆلهمیشه بۆن
 ساردین
 هاکا رهشهباي فهنابوون به ئاتوونی تاریکی دا بردین
 سهوزیمان لهگیانی پهیغهکانی سۆزبپی
 که لا ریزانمان خسته برچی گۆرانیه رهنگا لهیههکان
 ئای که خهونیکه ناخوش ئهبینین
 ئیمه خۆمان لهشکووی خۆمان شاردهوه
 له ئاوینه ته لهکهکانی سیکسدا
 ئیسقانهکانی یهکترمان ژمارد
 له کوورهی حهزه چارسهکانماندا تواینهوه
 له ههناسهدانئ شیتانهماندا
 گوناھی بی گوناھیمان نووسییهوه
 شهومان شهرمهزار کرد
 تاریکی قیزی له خۆی ئهبووه
 کاتج من و تو له ئامیزیدا
 حکایهتی ترسنوکی خۆمان
 بۆ دیوارمکانی بی دهنگی دهگنراییهوه
 لهوانیه من و تو
 یهکهمین ئایهتی ئهوی پهیامه ریسوايه بین
 که سبهین خویهکی تر یان پیغهبهریکی تر
 له میژوویکی ترا ئهمانگهیهنیته
 گوچکه زلهکانی فرههنگی دارستان
 ئیمه نه ئاگرمان له ئارمهزوومکانمان به گهرمترزانی و
 نه ئاویش توانی تینویتی بی سنوورمان بشکینئ
 سهروهریمان گنراییهوه بۆ یاساکانی جهنگه

بهخشدیمیمان کرده میدالکی یاقووتی
 لهیهخهی درندهترین گیانههرمان دا و
 کرپوشمان بۆ ههیهتی ناشرینی برد
 ههسته ئیستاتیکییهکانمان سربوو
 بالای گو له نیرگزمان خسته ژیر پیمانیهوه
 گۆرانیه سهوزمکانمان سهربپی
 خورناو بوونمان کرده گومی خوین
 تاریکی و تریفهی مانگهشهومان خسته زهلاکویتی لیل
 لووتمان به که لا زهردمکانی پاییز سپی
 جریوهی چۆلهکه سیمفونیای خاموشی دارستانی
 شیدار
 گهگهی کزهای بۆن خووشی سپیدان
 له کهرووی شمشالی ساتهکانی رشانهوهدا خنکان
 ناخ گو له دۆزمخیهکه
 من وتو بهگوناھی بی گوناھی تاوانبارین و
 چهقوی تیروریستهکانی داب و نهییتی چاخه
 بهردینهکان
 عاتیفهمانی خسته ژیر پرسیارهوه
 ئیمه نه ئاسمان خووشی دهوین و
 نهزهویش له موعاناتهکانمان تیدمگات
 ئیمه لهه وهرزی خهزانی عیشقهدا
 شکوفه گولی پاکیزیمیمان مهریهمی ئهفسانهی
 شهرمهزار
 کردوو
 نهومکانی یههوزا بوختان به پشکووتنی
 سۆلینی ئومیدمانهوه دهکهن
 من و تو
 باویشکانی دووهردی زیرین
 خهفهکردنی ئارمهزووه غهریزهیهکانمان
 خوینمانی رسته.. پیکی مهستییهکی مهجازیهوه
 پاکي له فرمیسکه سوپرمکانمانهوه
 رژیاه کوشی چرکهکانی لهبیرچوونهوه
 ئیمه کوروکچی میژوویکی ههناسه تهنگین
 کابووسی فرههنگیکی پوچ
 دهستی ناوته بینه قاقامان و
 شهپۆلی گۆرانیهکان له ئهوکماندا دمخنکینئ
 ئیمه مروقی رۆژگاریکی موجهرهدین

تەمەنمان لەژێر سىنپەرى چەترى وىسنگەكانى
 بى ئارامى بەسەر دەبەين
 ھەموو پۇژى لەبازنەى بېھوودەييدا دەخولتينيەو
 بەدھورى گۆى كەللەسەرى ھەئاوساوماندا .. دەگەپيەين
 ژوان لەگەل يەئسدا دەگرين
 بەديار تەرمى لامويالاتى خۆمانەو دەوستين
 بېھوودە دەگرين پيەمكەين
 وەك ئەزەل
 لە پۇتينيكى بى مانادا كات بەسەر دەبەين
 ئاى سنوورە تەسكەكانى ھۆش
 چەندە ئەنديشە سەرايىيەكانم ئازار دەدا
 ئيمە پيويستمان بە رەھابوونيكى ترە
 فراوانتر لەمەدارە دىراويەكانى يۆتوپيا
 دوور لە ھاوكتيشە رەق و تەقەكانى لۆژىك
 ئيمە جىھانئىكى تر لە ناخماندايە
 رەنگينتر لە عەبەشى فەلسەفە
 ناسكتەر لەو كيشوورانەى كە تەمەنەكانى ميتافيزىك
 گەمارۆى داوون
 ئيمە نەتوانين
 ئەو فيردەوسە وھەمىيە بكەينە نيشتمان بۆ
 خەونەكانمان
 كە ئەفسانەكانى بوون باسيان ئەكات
 نەتوانين بەو شتە ساردو سىرەش رازى بين
 كە پيى ئەلەين ماترياليزمى دىالەكتىك
 ئاى گولە دۆزمخىيەكەى نيو پەنجە تەزىوھەكانم
 من و تو لە ھەناسە گەرمەكاندا
 گولە يەكەمىن پەلەھەورى وھەوشەيىمان
 لە يەخەى بالاترين ئاسۆداو
 داستانى قوولترین ئازارمان
 لەسەر پيئووى چاوى گەلا زەردەكانى
 پايزى تەمەن نووسىيەو
 لە گەرانماندا بەئىوارە خەونىيەكان
 ئاسوودەيىمان لە دەروونى درمختە تەنياكانى
 قەراخ شەقامە چەنجالەكانى شاردا چاند
 سوا لکەرە پى خاوسەكان لە ئيمەو

فيرى چىپىنى گۆرانى نارازى بوون بوون
 مندا لە چەقاوھسوومەكانى كۆلانە تەنگەكان
 لەبەر بارانى بى دەنگى ئيمەدا خۆيان شۆرى و
 رەنگىكى تريان بەرپوخسارى مندا لى بەخشى
 ئيمە جۆرىكى تر
 دەرگا كۆم دراومكانمان كەردوھ
 وردتر لەماناى گەرم بوونەو گەيشتەين
 قوولتر بەناخى تينويتيدا رۆچووون
 ئيمە داگيرسانى چراكانى كەنار دەريا
 ھەر بەشەوانى رەھيئە نابەخشين
 وە ختووكەى گۆى مەمكى گولە ھىرۆ
 لەھەرزى بالاگردنى جوانيدا
 بە پەنجە سەرابى ھىچ بايەك ناسپيرين
 سيئالوى رەوناكى سۆماى چاوى ئيمە
 ھورژمى ھەزاران ھەتاو و ئەستىرەى
 زەردمخەنەى لىو و
 ترووسكەى گەشتەين رامانە
 لە بالايى زرائى سبەينى
 ليدەگەپيەين.. ئەوكات
 گولەكان ھەرخۆيان يەكتەرى رامووسن
 لەژێر سىنپەرى
 ھەورى ھىچ زامىكدا
 چەترىك بۆ پشوو ھەئنادەين
 كاتى ژى كەمانچەى ئىوارانى گولە رەنگ
 دەمچىتە خەلوتى ئەبەدبىيەتى لەرینەو
 ئيتەر تا ناكۆتاي توانەوى جەستە
 لە ترپەى دلى نۆتەيەكەو
 دەرژىتە قوولترین كەلئەكانى ناخ
 ئيتەر ساتى رەوينەوى تەمى ناومىدييە ھاوپىم
 وەرە باگوئى بەدەينە خرمژنى قەلا سۆتەماكەكانى ئازار
 ئەو خۆرھتاووى ناو پەنجەى كىلاسىت داگيرسىنە
 من گويم لەو چۆلەكە دىشكاوانەى دوينى شەو
 جريوھيان... ئاسمانى كرپوتە دارستان
 با ئيمەش بۆ گەيشتەين بەو دنيا رەنگينە؛
 بالەكانمان بەدەينە دەم با.

پیکه ک ژبو هشیار کرنا خهونان

عبدالرحمان بامهرنی
(دهۆک)

تو دچی و
بیر لژفرینا خو ناکی
گرنژینن ژ لیقین ته پهشین لیبرامن
خهونین من لی د مارمکرینه و ته
نه دزانی چهند من دئیشین
نه... ته نه دزانی
یان ته بیر لهندی نه کریه
ههلبهستین ته ژ پیکه دهست پیدکهن و
خهونین من پی سهرخوش دمین
رویساتیا پایزان
بیر ل چیرۆکین عشقی نه دما و
ههلبهست دهیلانه هلاویستی و بی قفل
ژیهکی پوسیده و
پیاسه د بهرزهبوونی داو
همی خیال و ههنتازیا
بو من سایتهکی فهکهن
ئهز و ههلبهستین خو تیدا ئه رشیف بین
چهند خو شه همی من و ههلبهستین من بین
بووینه مریدین خهونهکا بی رحمانه
ئه بی رحما ته بیر لشاعریا من نه کری و تو چووی
ئه بی رحما ته ئهز کریمه شیتی شعران
ئه بی رحما ته کریمه دیلی بیدهنگی و
ته قیای د پیرۆزیان دا خوه فهیلی و
دناف پیکه ژبیرکرنی دا
بکه شه بهر شلقین بای
لوی لای بی بیدهنگی
لوی لای من وهرزین سالی تیدا نه
لوی لای رویساتیا پایزان
بی ی شهرم چیرۆکین عشقی سهراف کرین
رویساتیا کریه هیتقین شیعرهکا خاپینۆک
شعرا کهتیه بهر پیلین بیدهنگی
لوی لای بتنی ماچین ته دگهل نه
شعر تیدا نیفهرو
شعر د ما بی قفل....

شىن، رەش، خۆلەمىشى

خەمىد مۇسەددىق
لە فارسييەو: ئەمىن گەردىكلانى
(بۆكەن)

لە شەوانى خەمى تەنبايما
عابىدى چاۋى وتارىيىتى تۇم.
لەم تارىكىيەدا،
لەم شەۋەزىنگە دىل و جەستە پىروكىنەيدا،
مىن زىيارەتكەرى شەۋەكارى رەشى بىسكى تۇم.
بىسكەكانى تۇ لە ئەندىشەى مىن ئاۋزىتىر،
بىسكەكانت شەۋى بىن كۆتايىن.
جەنگەلى عەتراۋىن.

چىنى بىسكانى تۇ،
پىنى زەرياي خەيال.
مىن شەۋىك خۆزگە لە رەۋبارى كەزىت
بەگەمى ئەندىشەم،
ماچ بىكەم تەۋىلى پىل و ۋەپەرىم.
خۆزگە سەرىپاكى تەمەن
مىن بەسەر ئەر رەشە دەريايە شەۋلاۋىيەو
لە سەفەردا بوو بام.

* * *

شادە ھىشتا بە شىنەى بۇنى ھەناسەت دلەكەم
بىسكەكانى تۇ لە ئەندىشەمدا
خەرىكى نەرمە سەمان.
خۆزگە پەنجەم لە شەۋەزىنگى قۇزى لولتدا
رېچكەيەك پەيدا كا.
چاۋى مىن كانىيە بە قولپەى فرمىسك،

روومەتم بوونەتە بەستىنى چۆم.

خۇزگە من ھەرومكو بلقى سەرئاو

لە نىگاتا دەگەرپام، دوور لە خەمى بوون و نەبوون.

* * *

شەوى بى مانگەشەو و

شەوى بى ئەستىرە؛

ئاسمانى ھەموو داپۆشىو، كەشە ھەرىكى پەش.

خۆلەيشىنە ھەر، خەم لە بەرھو بى باران؛

لەبن ئەو پەردە پەش و تارھو بى دەنگى رىق و قىناووت

داخەكەم، زۆر لەوى خەمبارتەرە.

من گەلى تامەزۆم بىمەو بۆ لات، بەلام

رىق و پروتالىى تو

لىمى سەندۆتەو ھىزى ئەزۆ،

پەلە ھەرى پەشى بى بارانە

رىى مەلى چاوى تەنىوم ئەوشوق،

* * *

ئاي باران؛

باران،

شوووشە پەنجىرەى ھەموو شۆردەو لىزمەى باران!

لە دلى مندا بەلام

كى ھەيە بسرىتەو وىنەى تو؟

رەنگى قورقوشمىيە ئاسمان،

لە ركەى ساردو سىرى ژوورمەما

ھاودەمى دلمە پەژارھو گريان.

مەلى چاوم دەفپى، دوور دەفپى.

ئاي باران،

باران،

شۆردىيەو بال و پەرى تەبرى نىگام.

* * *

خەونى رەنگىنى فەرامۇشىيە خەو

خەو وەكو زانىومە

ھەرچىيەك دەولەتى خامۇشىيە لىى دەست دەكەوئ.

من لە خەونا گولى ھىوام دەبىنم كە دەپشكوئ.

دېتە بەر گويم دەنگى:

«شەو ئەگەر تارىكە،

ورە بەرخۆت نى بەيان نىزىكە»

دلى تەنگم لە دلى شەوگارىدا

خەونى بە پەپوولە بوونى زۆر جار دىو

خۆر بەيانىانە بە داسىكەو دئ

دەغلى خەمى گەلى جار دوورىو.

* * *

ئاسمانان شىنن،

- پەروپالى مەلى شادىش شىنن-

تو دەبىنىت لە نەينووكى بەياندا چاوم.

* * *

لە بەرۆى تووھىە دەكرىتەو

بال و پەرى پىرشنكى بەيان.

* * *

تو گولى سوورى منى،

تو گولى ياسەمەنى،

تو وەكو شەونى خاوينى بەيانى؟

نا،

گەلى لە ئەو پاكترى.

* * *

تو بەھارى؟

نا، لەتو رايە بەھار

لەتو وەردەگرئ بەھار

ئەو ھەموو رازاومىيە.

* * *

نىمە من ھەزى بەھارو باخان

چاكرىن باخ و بەھارى من توئ!

* * *

چاوى شىنى تو زىيارى زولال

پىلئو ھەلېنە گولم ئەمجارەش

تىگەم بەلكو لە چاوى توو

رازى مەزراى گەشى ئاوات و خەيال.

چاومكانت سەوزن

ئەم ھەموو سەوزە وپىنانە بە بۆنەى توومن.

چاوى سەوزى تو بەجائى سېو كاسى كرېوم

بە خەمى تو بوو كەوا بەرھەمى مەزرام سووتان.

ژىن و مەرگىش لە دەستى تووان.

ئەونىگا سەوزەى تو

وەكو سىتلاوى بەھار

ھات لە بنچىنەو رووخاندى قەلاتى بوونم.

عادەتم كرتوو بە چاوانى خەيالووى تو؛

بۆيە لەم رىگە ھەلەو چەوتەشدا

ئاخرى بوون و ژيانم دۆراند.

بۆ لە دووى گەوھەرى ئەو ئاواتەم، دەبى ئاخ ھەلگىشم؟

رابكەم بۇ كۆيى بە دووى ونبووما؟
ئىزمىيە بالئىدە شىن
با وەنۆزىم ون بووم،
لە دەروونى خۇمدا.

* * *

بەربەيان ھەلگىرە سەر لەسەر سەرىنى خەمكەت!
دەركە كاروانى خەوى ماندوو لە چاوت ئىتر!
بىكەو پەنجىرەكەت!

تو ئەگەر بىكەيو پەنجىرەكەت،
جوانى ھەرچى ھەيە پىشانىتى دەدم.
لا بە تو زەمبەر و خۇ خەملاندن
تو لەگەل خۇم دەبەمە مالى خۇم
كە ئەوئى پىر لە شكوى سادەييە
چ سەفایەكى ھەيە
چۆن تريفە لە دەمارى شەوى تارىك دەگەپئى،
ئەو چەشنىيە لىي دەبارئى پىر شىنگ.

بىكەو پەنجىرەكەت

من لەگەل خۇم دەتبەم

دەتبەمە سەر شايى

بووكە شووشانى منالى خوشكم

لەو زەماوئەندەيدا

نىيە ھىچ باسى لە مال و دارايى بووك و زاوا

ھەموو ھەر باسى منالى

ھەموو ھەر سادەييە.

لەوئى ھىچ كەس مەرومۇچ نابىنى.

ئەو منالەي خوشكم

لە شەوى دىلانى، بووكە شووشانىدا

پىر بە دل ھەلدەپەپئى.

ئەو منالەي خوشكم

ھەموو پۇژئى بەشكوى جوانىيەكى تازەتر دەيخەملئىنى،

ئىمپىراتورى بەرىن و گەورەي.

* * *

ئەو منالەي خوشكم

باش دەزانئى ناوت،

ناوى توى دايمە لەسەر لىوانە

تو بلئى باويلكەش

بۆت بگىرئىتەو ئەم چىرۆكە؟!

بىكەو پەنجىرەكەت

من لەگەل خۇم دەتبەم
بۇ قەراغ چۆمى شەپۇلاويى ژيان،
ئاوى ئەو چۆمە بەرەو سەرچاوەي، نا گەپئىتو دىسان؛
لەم سەرەتايەو چاكتىر وايە
نەخلافئىن خۇ.

بىكەو پەنجىرەكەت

وا بەيانى ئەنگوت.

* * *

چ شەوى بوو، چ شەوىكى پىرۆز،
ئەو شەوى وەك خەوى شىرىن لە چاومان زىيا،
بىستى ئەم چىرۆكە شىرىنە لە لىوى تو منالى دلەكەم:
«نەي زىن خەون و خەيال.
ژىن ھەموو جوانىيە ھەر.
خۇ لەژىر دارىكى بى بەر دەكرئى يەك بگىرىن
لەدلى ئەم زەويە قاقرەدا
دەكرئى داچىنئى توو.
دەكرئى بسىرىنەو مەوداي نىوان
چون دلئى ھەردووكمان
چاپزىن لەم ھەموو مەودايانە.»

* * *

شىرىنە ئەم چىرۆكە.

من منالى چاوم

بەو چىرۆكەي تو خەوى لى دەكەوئى.

خەمى تىدا نىيە چىرۆكى تو.

بۆم بلئى چىرۆك دىسان

با بە كاوى دلئى خۇم

سەرگەمە سەر رانت و خەوم لى بگەوئى.

* * *

بەرد بە بەرد، گول بە گولئى ئەم دەشتە

ھەموو يادگارى تۆن.

رۇيىوي و ھىشتاكەش

بەردو گياوگژ باكى

لە ھەموو دەشت و دەرا

تازىيەت بارى تۆن.

لە دلەدا دەمرئى، ئارەزووى ھاتنەوت

رۇيىوي و ئىستە بەلام،

دەگەپئىتو دىسان؟

ھەمە من چەندە ھەزىكى ئەستەم

پىكەنىم دئى بەخۇم!

* * *

ئەى مخابن چ شەو رۆژى بوو!
 چەندەمان راز لە دلى شەودا بوو
 رۆژمەكان پەر لە هەزو شادى بوون.
 ئىمە هەلماندەفراندن پەرسىلكان
 بە كەشەكش، لەسەر پۆپ و لكان
 ئىمە رزگار لە پكەى، ساردو سىرمان دەكردن بولبول.

چ ھۆمىدىكى مەزن، ماپەرە بى ئاكام.
 * * *
 كيانە! مەودايە لەنۆوانى من و تۆ دايە،
 كە ئەمن پىم وايە،
 تۆ بەتیشكى بزمەك دەتوانى
 ھە لگرى ئەم مەودايە!

ئەمن ئاواتم بوو
 دەشت پراوپر بى لەسەوزە و گولى خەونى شىرىن.
 ئەمن پىم وابوو كە دۆستايەتى وەك سەولى سەوز
 بەژنى رازاوە دەبى چوار وەرە.
 من لە كوئى دەمزانى
 وشك دەبن چىمەن و سەوزايى لەبەر بى ئاوى؛
 شەختەكەى بە فرانبەر
 دەكەزى رومەت و سنگى چىمەن.

گولەكەم! بەخشەرۆ دىل ئاواى تۆ.
 ھەبەتى دەستى تۆ توانايى ئەوھى كە ببەخشى
 بە لەشم تىنى ژيان.
 چاومەكانى تۆ بەمنيان بەخشى
 ھەزو عشق و مەستى.
 چونكە تۆ وەك دىرە شىعەرىكى جوان
 تا قە شابەبىتى ژيانى منى!

* * *

جا ئەمن چوزانم
 دلى كەس و دىل نىبە سەرپاكى لە بەردو پۆلان
 دىل ھەموو خالى لە رەحم و بەزمىن.

دەفتەرى عومرى من،
 تۆ ئەوینم بى! دەبى بەشكۆتر، جوانتر.
 ئەتۆ دەتوانى ژيان بەمن ببەخشى، ياخۇ
 لىمى بستىنیتەو.

* * *

گياپەكى سەوز لە دىلما رسكا،
 سەرى ھەلداو بوو داریكى بەرز
 سەرى ھەلساوى لە ئاسمانى ساو.
 ئەم گيا سەرسەوزە،
 ئەم دەرختەى بە كەسەر بەرگرتوو
 بەرھەمى عىشقت بوو.

* * *
 وەكو- با- پەرۆش و شىواوم من
 ھەلومەدام وەك پەلە ھەوریک و
 بەدەس- باوہ رەتیندراوم من.
 پىكەننیم دى بەخۇ جوان كەردن.
 منى دژوین و پەشتو،
 پىكەننیم دى بەخۇ جوان كەردن.
 بەردى مندالى، بەلام
 خەوى نىو ھىلانەى، كۆترەكانى شىواند.
 بۆیە چىرۆكى پەرىشانى من
 با- بە كوئى پەلك و كەلایا چرپاند
 با- كە ھات پىمى گوت:
 «چەندە دەستتەنگى پیاوا!»
 باوهرى پى كەردبوو ھەور.

* * *

چەندە خەونى شىرىن
 بە خەسارچوون، كۆزەران.
 چەندە پىوھندى پراوپر لە ئەوین
 ھەروەكو تالە دەزووێك پچران.
 تازە ھىواى چى، بەچىم ھىوا بى؟
 چەن نەمام نا من
 كەچى گشت بى بەرو بى سىنپەر مان.

* * *

چووہ بەر ئاوینە سىماى خۆم دى
 بۆیە بۆم روون بۆوہ
 ھەق بە تۆیە گيانە!
 ناخ دىتم، دىتم
 تۆ بە قەد تەنباى من

گر لە جەرگم بەرىو،
 كاتى دىم بالى قەنارى بەسرا
 شاپەرى پاكى پەرسىلكە شكا
 كۆترەكانىش ھەروا
 - ناخ، كۆترەكانىش ھەروا....

دَل ئيتر لى نادا، بۇ ئويىنى تۇ لە نىو سنگمدا،
 وميره وميرى شادى
 روو لە ليوم ناکا.
 بى تۇ ديويكى به سام
 هەلمدەرىئ ھەموو کات
 بى تۇ پىم وايە که ئەم ژيانە بى بنچينە
 ئىستە لەم سەردەمە زولماوييەدا گشت کاتى،
 ھەلومرينە
 رووخان
 ھەلومرينى رۇح و گيانە
 ورد
 ورد.
 كى ھەيە بيبينى،
 مردنى من بى تۇ؟
 بى تۇ مردم، مردم.

* * *

گەلى جار بىردەمكەمۇ من، ئاخۇ
 كى بى بۇت بينى ھەوالى مەرگم؟
 خۇزگە من لە دەمەدا بىدىيى
 شان ھەلدەتەككىنيت و دەلى
 - قەيناكا-
 دەست رادەتەككىنيت و دەلى
 - جاجش مرد-
 نوایی سەر رادەوشىنى،
 - سەيرە پىم! ئاخى مرد؟
 ھەيفىكى!
 خۇزگە بىدىيىيە!
 من بەخۇم گوت ئاخۇ:
 «كەس ھەيە باومرکا
 لىرھواری گيانم
 ئاگرى عىشقى تۇ کردى بە خەلوز؟»
 * * *

باى قەرەج، ئەى باگەر
 تۇ چ بى رحمانە
 ھاتى رووتاندتەو پۇپ و چلووکی داران؛
 بە گرەى گەرمى ھەناسەت ھەموو دنیات سووتان
 باى قەرەج بۇچى بە ھاژە و ھووژەت،
 ۋەکو ئەسپىكى پساندوو ھەوسار،
 بۇ ھەموو لایەكى ھەلدی و دەمەى سمکولان؟

بەختەورى!
 من بە قەد جوانى تۇ
 خەم لەبەرم!
 ھەمە ھىوايەكى بى ھۇ
 چىم ھەيە من کہ شىاوت بى؟
 - ھىچ
 چىم ھەيە کہ لکی ھەبى بۇ تۇ
 - ھىچ
 تۇ ھەموو بوونى منى، بوونى منى.
 تۇ ھەموو ژينى منى.
 چیت ھەيە تۇ؟
 - ھەموو شت.
 ئەتۇ چیت کەم ھەيە؟
 - ھىچ.

* * *

ۋەك چنارىكى پىر،
 ئەو دەمەى لىم نوورى
 پى دەزانم بەخەمى تالی ھەلۇل بوون و ۋەرىن؛
 بەم شىعەرە دەبووكتەوہ رۇح و گيانم.
 بە دَل ئاواتم بوو،
 خوینەرى شىعەر بى!
 - راستى تۇ شىعەرى من ئەخوینىيەوہ؟-

نا مخابن، قەت، قەت،
 نىمە باومر کہ ئەتۇ خوینەرى شىعەرى من بى.
 - خۇزگە شىعەرى منت دەخویندوہ تۇ!-

* * *

بى تۇ من چىم، پەلەيەك ھەورى خەفەت
 بى تۇ ئاوارم و سەرشىئاوتر
 گەلى لە زايەلەيەى ناخى چيا.
 كىژە لووگەى سەھرام
 خەزەلىكى زەردم،
 وام لە كوشى كزەباى پايىزدا.
 بى تۇ سەرگەردانتر،
 لەشنى كارىوم.
 بى تۇ- فرمىسكم، ژانم،
 داخم.
 مەلى نوور كەوتوو لە ھیلانە منم
 شەو، چەواشەى كرېوم.
 خۇلەمىشكىكى سېرو بى ژیلەم

ئەو تەپ و تۆزە كەوا سازت كرد
دېمەنى دەشتى ھەموو داپۇشى.

شەفەقىش، ئەم شەفەقى ئامال سوور
لېتى دەھات بۇنى خوڭن
ئاسق جەستەى ھەموو خوڭناوى بوو.

باى قەرەج دلبەخمى قز ئاۋز!
سەر لە ئىوارە بەرپت كردم تو!
پېت گوتم:

«بەيانى پايىزانت، نەفس و ناپىرۆزە!»
لە سەفەردابووم من،
لە ئەو ئىوارە درەنگ ومختەيدا؛
دېتە بېرم قسە تەسەسايىيەكەت سەر لە بەيان
كە دلى رەنجاندم.

* * *

ئىستە بروا و ئيمان
لە دالدا بە قەدەر كىويكە.
كاتى دەكرىتەو گولخونچە، دەرازىتەو دەشت
دېمەو من
بانگ رادېلم:
«ھۆى

بېكەو پەنجىرەكەت،

بېكەو پەنجىرەكەت—

— درگاگەش!

كە بەھارھات!

سوورە گول پشكووتن

خىلى گولخونچە بەرەو گولزار ھات!

بېكەو پەنجىرەكەت!

وا پەرسىلكە دى دەشواتەو شابالى لە كانى تىشكا.

بولبول دەچرىكىنى:

وا بەھار ھات

سوورە گول پشكووتن

خىلى گولخونچە بەرەو گولزار ھات!

ھېشتەكانى نەبژاردوومانە

پەلكى سەوزى ھەمووى دارى دنيا.

بانگ رادېلم من:

— «ھۆى

بېكەو پەنجىرەكەت ھاتووومەو.

من لە پاش رۆيشتن،
زۆر بە تاسە و بەپەلە
بە دلى پېر لە نيازو حەزەو ھاتوومەو.

لە دالدا بە كەلى چىرۆكان،

لەو ولاتانە كە چووم و

سەفەرم كرد بى تو

لەو ولاتانە كە پىندا گوزەرەو بى تو،

من دەرۆيىم تەك و تەنيا،

تەنيا.

ئافەرىنى لە سەبوورى من دەكرد شاخ و چيا.

من ئەگەر دېمەو بۇ لات گولەكەم!

دەست بەتال نىم

ئەوى كاروانى ئەوين و حەزو خۆشويستە

بۇم ھىناوى.

كاتى گولخونچە دەشكووت و

دەرازىتەو دەشت دېمەو من،

تو بەمن پىدەمەنى

بانگ رادېلم من:

«ھۆى

بېكەو پەنجىرەكەت!»

پەنجەرەكەت پىئو دەدەى.

* * *

دادەنىشم ئەمن ئىستاگە پەشىوو خەمبار

توش منت بۇ كەرەتى نايەتە بېر.

كېيە پى خۇشە من و تو

قەت نەبىنە ئىمە

مالەكەى كاۋل بى!

من ئەگەر نەبىم بە ئىمە تەنىام

توش ئەگەر نەبى بە ئىمە

— خۆتى.

بە چىدا ديارە من و تو ديسان

رۆژھەلات نايىتە جىژوانى ئەوين و حەزو

يەكبوون بۇمان

بەچدا ديارە من و تو كە لە قاوى نادەين

ئابرووىى تكاوى ناخەزانى خۇمان.

من ئەگەر ھەستەمە پى

تو ئەگەر ھەستىيە پىن
ھەموو ھەلدەستتە پىن

ھەرگىز نەيەلى ئەو مەلەسپىيە دەستت
دەستى من ساردو بەتال جى بىلن.
من دەلئىم چى؟ ھەي ئاخ
دادەنىشەم ئەمن ئىستاكە پەشىوو خەمبار
تۆش منت بۇ كەرتى نايەتە بىر.

من ئەگەر دانىشەم
تو ئەگەر دانىشى
كى ھەيە راپپەرى؟
كى ھەيە ورگى نەياری درى دلرەش بىرپى؟

* * *

ئەتۆ پىت وانەبى بى دەنگى من،
ھۆى لە بىر چوونەوتە.
من ئەگەر ھەستە پى
تو ئەگەر ھەستىيە پى
ھەموو ھەلدەستتە پى.

دەشتەكان،

ناوى تو دايمە لەسەر لىويانە
كىتوكان شىعرى من دەخویننەو.
دەبى كىو بىن نەجمىن، راپوستىن.
دەبى چۆم بىن و برۆين، دانەكەوين.
دەبى دەشت بىن و بخوینىن،
نەخەوين،

سەرچاۋە:

كىتئىي تارزگارى (تارھايى)، چاپى پىنچەم ۱۹۹۸-تاران،
بلاوكەروھى سىمرغ

چىيە ئەم داخە لە ناخى مندا؟

تۆش لە دلئا چىيە ئەم چىرۆكى خۆگرتتە، چى؟
من لە دلمايە بلئسەسى ھەزو ئاوات و نياز
تۆش لەگەلتايە تەوژم و تەزى پايز بۆچى؟!

فەرھەنگرەك:

پىل: شەپۆل.
نەينووك: ئاوينە.
زەمبەر: خىشل، زىوەر.
سەول: دارى سەرو.
دژوین: چلكن، پۆخل.
كەرت: جار، پا.
پەسىو: پەنا، قوژىن.
باگەر: گىژە لووكە.

قسە بىرئ باشە!

دەرد بىركى باشە!

باس لەسەر عشقى من جەررو جەفای تو نىيە خۇ،
باس لە رووخان و لەبەرىك چوونى
كۆشكى دۆستايەتییە.
باس لە بى ھۆبوونى خۆشەويستى و ئەشقە.
ئاشنايى بە ھەزو تاسەويە؟
لىك جودابوونەو داخ و دەردە؟
لەپەسىويكى درۆينى لەبىرچوونەو دا دانىشتن،
- يان نوقمى لەخۇ بايى بوون؟!

بەرھەمە چاپكراوكانى ھەمىد موسەددىق ئەوانەن:

- ۱- درەفەشى كاويان (۱۳۴۱)
- ۲- شىن، خۆلەمىشى رەش (۱۳۴۳)
- ۳- لەسەر رىيازى- با-دا (۱۳۴۷)
- ۴- دوو قەسىدەى شىن و خۆلەمىشى و رەش، لەسەر رىيازى با-دا (۱۳۴۸)
- ۵- لە جودايىيەكانى (۱۳۵۸)
- ۶- سالەكانى سەبوورى (۱۳۶۹)
- ۷- تارزگارى- داگرى ئەو بەرھەمانەى سەروە (۱۳۶۹)
- ۸- شىرى سوور (۱۳۷۶)

سىنگم ئاوينەيەكە، تۆزى خەم لىنشتوو

بەزەت بىرپوھ ئەو تۆزە لە پووى

وەرەبا ھەلئىشى

مەلى دەشتى تو لە ھىلانەيى دەستى مندا.

قەت مەھىلە كە دەستى تامەرزوم

لەبەرچاوى بىكەوى

گولم! ئەو متمانەى

وا بەدەستى تۆى بوو.

تەپل تەپەدۆر

حەممە فەریق حەسەن
(دانیمارک)

پیش برادەرەکانم گەشتیبوومە سەرچنار و لە تەنیااییدا
هەر وای خۆم دەخافلاندم. بە دەم بە بادانی دوو کەلەوه
سەرئەجم لەسەر پۆلی مرای راگرتبوو. ئەوان بێپەرەوا،
ورده شەپۆلیان بەشوتن خۆیاندا جی دەهیتشت و بۆ
تاویک رووی گۆمە روونە کە یان دهنەخشاندم.
«ئێوارەت باش مامۆستا!»

بەسڵەوه لامکردەوه و وەلامم دا یەوه. ئەویش وەک
دینگە بە دیارمەوه چەقیبوو. لە ناخافلی ئێوارە باشکە
ئەو و دالغە و رامانی خۆم، کەمیکیش پربینگامەوه؛
بەلام نەمیردە سەر خۆم.

خووم پیتووە گرتوو، لە دۆخی وەها ناکاودا، لە تەوقی
سەری ئەو مەزقەوه تا بە کەلە ئەنگوستی پیتی دەگا، دەی
دەمە بەر وورده سەرئەجم. و تەم:

«جەناب پیتەچی کارتیکت بە من هەبێ؟»

دیاریبوو ئەوەندە بەبێ دەنگیی لیتی وردبوومەوه و
لەوه داوو سەغڵەت بێ. شتیووم دەکرد و نەدەکرد. لە
سیبەکانی تەمەنیدا بوو. بالا بەرزکی سەمیل تاشراوی
خاوتن و گەمەنگ، زیاتر لە فەرمانبەر یان مامۆستا
دەچوو. یاری بە ژمارەیهک کلیل دەکرد، پیتەچوو
یەکیکیان سوچی ئوتومبیلەکە بێ. کلیلەکانی
بەگێرفانی پانتۆلە نیلیبە کەیدا کرد و وتی:

«شتیکە لەو بابەتە، ئەگەر بیللامانی بوارم بەدی
روونی بکەمەوه!»

«فەرموو فەرموو، بەخۆشحالییەوه!»

لێرە بەدواوە ئیتر نیازپاکی بەقسەکانییەوه دیاریبوو.
وای بۆ چووم بەکۆی لە قوتاییبە زبەرەکانی سالتی بەو
عەيامم بێ و نەچمەوه سەری، وەک هەندێ جار لە نیتو
پاس و قاوهخانە و شوتنە گشتییەکاندا رێکەوتیان دەکەم
و بەهۆی زەینکزیی خۆم و گەورەبوونی ئەوانەوه

ناياناسمه وه. ناماژهی کورسییه کهی ته نیشتم کرد. من په نجهی به سیگارم بۆ درێژکرد و ئه ویش دهستی سوپاسی به سینگییه وه گرت و وتی: «ئه گهر به هه له دا نه چوویم، جه نابتان بیللامانی حه مه فه ربق حه سه نن؟»
 ده مویست بلتیم: (ئه وم، به للام تکایه بی بیللامانی..)
 وه لئ نه وه نده به نه زاکه ت دیاریوو، دللم نه هات بیده مه رووی، وتم: «به لئ به لئ ئه وم، ئه دی ئیوه کین؟»
 «من ئاکۆم، ئاکۆی باله بان.. ناشئ تپپی مۆزیکیی (نه وای) تان نه بیستیی.. ئا.. له تپپی نه وادا باله بانژهنم.. تا کو ئیستا، بیللامانی ده دوانزه گۆرانیمان بۆ ته له قزیون تۆمار کردوه!»

«خۆش حالتم.. شیوه ت ده کم و گویشم له گۆرانیه کان بووه. سه رکه وتنت بۆ ده خوازم..!» وه ک هاوولاتییه ک و کاری که وتبیتته لای مه سولیک، قنج له سه ر کورسییه که دانیشتیوو.
 له سه ر زه مینه کۆنکرتیه به تازه ئاورشین کراوه که پای به پیلای ره شی جووت کردبوون و ئه ژنۆکانیشی قه رساندبوون به ک. چاوه روان بووم له سه ری پروا، به للام ئه وه دهستی له بان پانی دانا و هیچی نه وت. بۆ ئه وهی بیه تینه وه گۆ و ئه وه دیواری شه رمه ی نیوانمان پرووختیم به زه رده خه نه وه سه ری قسه م دامه زراند:
 «له دۆخیکیی وه هادا، من ده توانم چ خزمه تیکتان پیتشکه ش بکه م؟»
 دهسته کانی هه لئبان و به په نجه سپی و درێژه کانی، له گه ل قسه کانی دا ناماژه ی ده کرد.

«هیچ!.. ده مه وئ پیتتان بلتیم من خوتنه ری چیرۆکه کانی ئیوه م و پیرئ دوا چیرۆکتانم، که به ناوی بیللامانی، نه یژهنی مه زن-ه وه بوو خوتنده وه.. و ابزانم به که م جاره، بیللامانی مۆسیک ده که یته بابه تی چیرۆک!»

ئاخ!.. خۆزگه وازی له م بیللامانی بیمانایه ده هیتا..!!
 به للام لام قورس بوو بیده مه رووی و وتم:
 «وایه.. خۆش حالتم وه ک باله بانژهنیک پات له سه ر چیرۆکه که م بزاتم؟»
 به نه زاکه ته وه وتی:

«نا نا.. من ناتوانم چیرۆک، بیللامانی هه لسه نگینم. به للام ئه وی راستی بی، من سه باره ت بابه تیک له مپژه چاوت له دوو ده گپرم و ئه وای ته مپژه به ریکه وت...؟!»

لیره دا قسه م پیتیری، چونکه ده مزانی دوا ی ئه وه وشه یه به کسه ر ده لئ: بیللامانی.. وتم: «که ره مکه.. راسته وخۆ بچۆ ناو بابه ته که ته وه.»

«ئا.. ناگاداری به سه رهاتیکم و له دهستم نایه بیخه مه، بیللامانی قالبی چیرۆکه وه. جا ئه وی پۆژئ وه ختایی نه یژهنی مه زنی جه نابتیم خوتنده وه، دنه ی دام به سه رهاته که به ره ورووی ئیوه بکه مه وه، له وانه یه چیرۆکیکی ئه نتیکه ی وه های لئ به ره هم بین..»
 «به رزه جه ناب بی، کاک ئاکۆ!»

ریکه وتین هه یینی ئاینده واده مان مالی خۆمان بی.. ئاکۆ له کاتی خۆیدا له ده رگه ی دا و ناوا به سه رهاته که ی گپرایه وه. هیچی وای بۆ نه هیشتمه وه. کاری من مه گه ر ئه وه نده بووی هه رچی بیللامانی هه بوو، وه للام ناوه و که مپیک دهستم به رسته سازی گپرانه وه که ی ئه ودا هیتاوه و هیچی تر..

* * *

ئه م کاک عه زبه ی وا به سه رهاتی ده گپرمه وه، ناشئ له په رده ی تیفیه کان ه وه نه تدیی. ئه وه ئه گه رچی به گۆرانیه ده هۆلییه کانی شانی به هه موومان هه لته کاندوه، که چی بۆخۆی شانی خواره. ئه م شان خواریه ش سه ربورده یه کی سه یری به دوا وه یه..! سه ربورده یه کی ئه وتۆ مرۆف به بیستنی واق ده بی.. به هه رحال عه زبه ی شانخوار، گۆرانیه پتیکیی بنه ره تیی تپبه که مانه.
 ئه گه رچی ئه وه زیاتر به عه زبه ی ته پل ته په دۆر ناوی پۆیشتیوو..

لیره دا وده نگ هاتم: به للام ئه وه له سه ره په رده ی تیفیه کان، بی نازناو و به ناوی دوانیه وه درده که وئ. منیش وه ک بینه ریک هه ر به و ناوه وه ده یناسم؟!
 ئاکۆ وتی: ئه مه بیان راسته، ئه گه رچی ئه م ناوه ی ئیستای مپژویه کی کورتی هه یه. خۆ ئه وه سه ری بگری و بنی بگری سالتیکه له تیفیدا درده که وئ.. به للام شانخواریه که ی کۆن و به لگه نه وسته. هه رچی نازناوی ته پل ته په دۆریشه، بۆ سه رده می مندالیی ده گه ریته وه.

لیره دا پتیمبری و پرسیم: «ده کری هۆی شان خواریه که م بۆ روون بکه یته وه؟»
 به لئ به لئ.. بۆچی نا؟ ئیمه مندالی کۆلانیکی ئه م شاره یین و له قۆناعی سه ره تاییه وه هاو پین.

ئه وه هه میشه له وانه ی سرووددا ده له ده ی وه رده گرت. به للام له وانه کانی دیکه دا کۆل بوو، به پال درده چوو. وه لئ هه میشه خۆشه ویستی مامۆستای سروود بوو. له سه ره تاییه وه هه تا ناوه ندیی، ئه ستیره ی دره وشاوه ی نا هه نگه کانی قوتابخانه بوو..

ئه وی راستی بی ئه وه (ته پل ته په دۆر) ه بۆ شه وانی هاوین ده گه ریته وه، کاتی وه ک نه فوورات له مال درده هات و ئیمه ی مندالاتی گه ره کیش مینا هه نگ

پلووره مان له دهوړی دده او لیبی کۆده بوینهوه، عهزیز له گه له بهسته کانیدا له بریره زم یان ته پل، ته په دۆری ده کوتا. نهو ته په دۆری وا مندا لان به هاوینان چلووره و نایسکریمی تیدا ده فرۆشن. ته په دۆره که ی له هم مو لایه که وه به تپ پ پیچابوو. به قه له م رهنگیی ده یان جار له سهری نووسیوو: چلووره ی کارگه ی نه رخه وان.. نهو که هاوینی لیده هات رۆژانه چلووره ی کارگه ی نه رخه وان تیدا ده فرۆشت و شه وانیش له بری ته پل ده ی کوتا. به هاوکاری نهو ته په دۆره، نهو ده ی دیوت نه ییده و ته وه و شه وان ی نیمه ی منالان ی پروناک کردیوه و سهری ژن و پیای گه ره کیشی به ردابوه. ئالیره وه خه لکی گه ره ک نازناوی ته پل ته په دۆریان به سهردا بری و بوو به قیرو زفت و لیبی نه بووه...

«به لام هو ی شانخواری به که ی ت باس نه کرد!»

به لیبی به لیبی.. چۆن ده یی باسی نه که م؟ ئیستاشی له گه لدا بی، به سته ده هو لیبی به کانی فولکلور ده لیتته وه. هه ردوولا مان له تیبی موسیکی نه وادا نه ندامین. ده یان به سهرهاتی تال و شیرینمان پیکه وه هه یه. گرنه نهو ده یه نهو به راده یه ک پروای به ناوه رۆکی شیعی فولکلور، سه ده یه کی نهو پروای به نه ریتی باو و ریباز و فه لسه فه یه ک نییه. هه رچی له گۆرانیی فولکلوردا هاتیب، نهو ده قاوودق ده یسه لمینتی و به موو لیبی لانا دات و وه ک گوته پیروزه کان په یرو ی ده کا. بیجگه له هو تراوه ی فولکلور، گوترا به لیبی هیه ریبهر و سه رچاوه یه کی دیکه نییه! له تنگاندا، له بری که س و دۆست، پرس به شیعی فولکلور ده کات و چی له ناوه رۆکی نهو شیعی رانه دا هاتیب، بی گویدانه ده رنه نجامه کانیان په یرو یان ده کا. له م رووه وه هیه رچی گو ی به رای به رامبه ر نادات. به کورتی دین و ئیمانی شیعی فولکلور!

له رووه که دا، به ریکه وت پیکه وه له شاری (بانه) گیرساینه وه. رۆژتیکیان کیچ که وته که ولی عهزیز. جانتای کرده شان و بی پرس هه ییای لیکرد.. وه ختی له شار ده قیتته وه و لووت به ئاربه باوه دهنی، بابایه کی بانه یی لی پیدا ده یی، له چیا ده گه ریتته وه. به پۆشاک و تیلاکیا پیده زانی ئاواره ی دیوی عیراقه و وا ده زانی هه له ته بووه. لیبی ده پرس:

«نه های ئاغای کوردی عیراقی؛ هوغر به م ئیواره وه خته یه؟»

عهزیزیش به پروا به خو بوونه وه دهنی:

«هه تا مهربان ده چم!»

«به لام تو وا به م به فرو زه یقاته، به پییان به ره و چیای

ئاربه با مل دهنی؟!»
ته پل ته په دۆر، که می داده په ری و دهنی:
«بو زه نیم لیده گۆری ئاغا؟!.. نه دی مهربان نه و دیو بانه نه که و تووه؟»

«نهو له کیت زانیوه مهربان نه و دیو بانه که و تووه؟»

«ئیسنا پیتده لیم له کیم زانیوه!»

عهزیز هه ردووه ده ستان له بناگۆی دهنی و تی هه لده کا. به م به سته ی وه لامی ده داته وه:

بانه و مهربان (نه مدیواودیوه)،

ره حمت له و دایکه ی تو ی بو من دیوه!

کاک ی بانه ییش دهنی:

«نهو گۆرانیبیژه با هه ر بوخوی بللی! کاری نه کرده یه ئاغا.. ره ق ده بیبه وه ئاغا..! بگه رتیه شار، تو ده یی روو له تیرمینال بکه ی ت و به ماشین هوغر بکه ی، نهو ه ش بزانه له بانه وه بو مهربان به ماشین چوار سه عاته!»... لیره دا دیسان لیبی به پرسیار هاتمه وه:

«هه ر باسی سۆنگه ی شانخواری به که ی ت نه کرد؟!»

به لیبی به لیبی، هه ر ئیستا.. عهزیز کوشته ی ئاره قی ره شه، ئیساره یه کیان به کۆمه ل له یانه ی قه ندیل دانیشتبووین. کرئیکاری یانه که ئاره ق و مه زه ی هیتا، و دهنی عهزیز لووتی کرد و کرئیکاره که ش. که عهزیز ی چاک ده ناسی وتی:

«ده زانم دلخوردی لیموی!.. به سهری نهو کاک عهزیزه نه م شاری سلیمانیه سه نگ و سووژن ده ی، به ک دانه لیمو نادۆزیتته وه، هه فته یه که رتی نهو خو ارانه گیراوه و هامشو نییه. ئیتر لیمو له کوپه بی؟!»

به کرئیکاره که ی وت:

«نه ی گوايه ئاره قیش هه ر له و خو ارانه وه نایه ت؟!»

نه مجا ته پل ته په دۆر، سه رنجیک ی سه عاته که ی دا و به هاو ریکانی وت:

«ئیه نو شی گیانتان بی و له سه ر من مه وه ستن.. براتانم، دوا ی به ک سه عاتی دیکه به زه میله یه ک لیمو وه لاتانم!!»

«چۆن و له کوئی؟!»

به لام نهو بیپه روا وه لامی دایه وه:

«ئیه کاله ک خو رن یان بیستانرن؟! له من هینان و له ئیه خو اردن، ئاره ق به بی لیمو حه یفه!»

هه ر له به ر ده رکی یانه که وه، عهزیز به کسه ر تاکسیبه ک به کرئ ده گری و به شو فیر دهنی: «به قوربانی کاک ی شو فیر به کاری گرنه و به په له م هه یه؛ سه د قه پاتکه و هه تا عه ربه ت مه وه سته!»

له وی چهن د دووکانی سه وزه فرۆش هه یه هه موویانی

به سهه رکردبۆوه، به لّام ئاروویهک، ته ماته یهک چیه نایکری. خه مبار و نائومید به شوفیر ده لّی:

«له سهه سهه باژۆو با فریای براده رانی سلیمانی بکه وم!»

کاکای شوفیر سهه له م سهه ردا نه گنگ و به په له یه یه عزیز ده رناچی. لّی ده بی به مه راق و ده پرسن:

«پیم نالی له پای چی ئه م ریگایه ت گرت به ر و سهه ی سهه وزه و میوه فرۆشه کانی عه ره ته ت دا؛ بی ئه وه ی پرسیاریکیان لّی بکه ی یان کیلۆیه ک سهه وزه و میوه چیه لّیان بکری؟!»

«ئه وه ی راستی بی، له سلیمانییه وه به هیوای لیمۆکرین هاتووم، به لّام له به ختی جووتقۆشه م بچمه سهه سیروان وشکی ده که م!»

«جا ئه گه ر لیمۆ له سلیمانی نه بی، ئه وا له عه ره ته هه ر نابی!»

«حه یفت نه کرد؟. مه گه ر نازانی عه ره ته کانگی لیمۆیه.؟!»

«به چدا ده زانی و له کویت بیستوهه؟»

عزیز ده ست ده نیته بناگوتی و تی هه لده کات:

باختکم ناشتوه له خره که ی (عه ره ته) (لیمۆی گرتوه وه ک مه مکی هه یه ته)

«ساوه لّلا سلّو له ئه قلی ئه وه ی هه وه لّجار ئه م گۆرانیه ی چری و شه کریشی شکان!! عه ره ته ئای نییه خۆیان بیخۆنه وه، چجای ئه وه ی باخه لیمۆی له به ردا بنیژن!!...»

منیش لّیره دا پرسیاره که م پاته کردوه:

«له گه ل ئه وه شدا هیشتا هۆی شانخوارییه که یه ت روون نه کردۆته وه؟!»

راسته. نه ختی له سهه م راوهسته روونی ده که مه وه.. ئا، به م دواییه به کۆلانیکی مه لکه ندیدا رته ده بی و لووتی به لووتی کیژۆله به کدا ده ته قی. کیژ وه ختی عه زیزی ته پل ته په دۆری شانخوار ده بیته زه رده خه نه ده یگری. عه زیزم عه زیز لّی به راست ده گه ری و وه های لیکه داته وه که ناشقی بووه. ئیدی ده ستووری چله کانی سهه ده ی رابوردووی شاری سلیمانی یه ک دوانی له هاوړی کۆنه کانی دوای خۆی ده خات، کلاوی گریچن له سهه رداو مشکی مۆر له ملدا و به دو مبه لکه لیدان تا دره نگانای شه و کۆلانی مالی که چه ته ی ده که ن و شه بویری نا که ن.. به دم گۆرانیی ئه و که چه له ماله قه ولی داوه پیم و ئامۆزا گیان و ده چه مه هه هه باد بۆ خزمه ت قازی و سهه بری ده لّی من شوونا که م- هه هه راس به گه ره ک هه لده گرن.. دواتر هاوړیکانی له کۆلانی کوتی بیزار ده بن و ئه میس

ده نیترینه خوازینی کچه. وه لّی باوکی که چه ده لّی: «جا من چۆن کچ به دم بگچی ده دم؟!»

به لّام عه زیز هه ر مکۆر ده بی و ده سه ته یه کی دیکه له خزمانی ده نیترینه سهه به ره ی باوکی که چه.

باوکی که چه که ئه مجاره یان ده لّی: «ئه وه ی کلاوی له سهه ر بیت و مشکی بکاته ملی و به کۆلانا ندا بسوورپته وه من کچی خۆمی ناده می!» عه زیز نائومید

نابچ و ده لّی له وانیه جاری سییه م دلّی نه رم بی و قایل بی. وه لّی ئه مجاره یان بابی که چه ئاوا وه لّام ده داته وه: «من که چه به که سی ناده م دوو نازناوی هه بی!»

ئیستر عه زیزی نک و نائومید، شه ویکی چاره کییک ئاره قی ره ش به لیمۆی ترشه وه نۆش ده کات و ده چیته به ر ده رکی مالی که چه و تی هه لده کات:

ره بی ئه وه ی ده بیته باعیسی دوو دران،

خیر نه بیته له ماری، له منداری؛

له سهه رده که ی سهه ره توللاین،

به له عه نه ت بی له گه ل شه ی تانی له عینتی.. وه یلی، وه یلی...»

بابی که چه و کوره کانی وه کی گویان له وه هه موو تووک و نزیه ده بی بۆی ده رده په رن و خوری شو، سفت ده یکو تن. به لّام ئه وه ماوه یه ک به دم نازاره وه له سهه ر وه یلی وه یلی به رده وه م ده بی. دواتر مشکییه خۆلّاوییه که ی هه لده گریته وه ده یته کینتی و ده یکه ته وه مل. کلاوه که ی ده ته کینتی و به لاره وه له سهه ر ده نی و ده ست له بناگوتی ده نیته وه:

له گه ل تۆمه چاوی چاوم

له سهه رتۆ زۆریان لّیداوم

پیم وایه خه لات کراوم..

هه ی ده ری و ده ری و ده ری...»

دیسان زنجیره ی گێرانه وه که یه م پساند و به بی ئارامیه وه پرسیم: «ئیسشاش و ئه وساش هۆی شانخوارییه که یه ت باس نه کرد؟!»

به لّی وایه، ئیستا روونی ده که مه وه! ته پل ته په دۆر هیشتا میردمندال ده بی، بۆ یه که م جار له گه ل خیزانه که یاندا سهه ر به غدا ده داو له ماله خزمیکیان ده بیته میوان. شار فراوان و به ئاپۆره ته پل ته په دۆریش نه شاره زا، به ته نی له مالی خانه خوی ده رده په ری و ده که ویته سهه ر شه قامه به باق و بریقه کانی پایته خت. ته لاری به رز و فواره ی ئا و جمه ی جاده ی جه نجال، تووشی ئه وقبوونی ده که ن و به دم حه په سان و واقبوونه سهه رنجه وه ئاگای له خۆی نامینتی و ته واو دوور ده که ویته وه، یاحه ی به زاتی... کاتی به خۆی ده زانی

له سهر راسته شه قامی کی گه وره ی به خه تی په رینه وه و ترافیکلایتدا وشک وه ستاوه. وه ختای دهروانی، ده بیینی خوی به تنیا له شوینی په رینه وه. عه زیز له جیتی خوی نهوق ده مینتی و نازانی داخو له کاتی هه لیبوونی گلویی (سوور) یان (سهوز) دا بیه ریته وه. سهر ده هینتی و سهر ده با، له پر وهک بروسکه بیروکه یه ک به می شکیدا رت ده بی و له سهر نه و راسته شه قامه دست ده نیته بناگوتی و تی هه لده کا:

(سهوزه مهرۆ) سهوزه گیان، سهوزه که ی ماتم

نه خوش نه کهوی سهوزه، نه شکینی پالم

له دلی خویدا ده لتی: (تی ته گهر له سهوزدا نه رۆم که واته ده بی له سووردا بیه رمه وه.) ههر له گه ل گلویی سوور پیده بی، نه می ش حویی ده ست له بناگوتدا، بی نه وهی می شیک میوانی بی به دم (سهوزه مهرۆ) وه ده په ریته وه. ریک له و ده مه دا، که نه له چه قی شه قامه که دایه جیتی کی نه مریکایی وهک تیری قوورته په یدا ده بی و زرم لیتی ددا. عه زیزی ته پل ته په دۆر رمیک به رز ده کاته وه و رمب ده یدا ته وه به زه ویدا و دهنگی دلی دی. جی به ییش وهک به رزه کی بانان بۆی دهرده چی.

ته پل ته په دۆر، بی حه واس له و ناوه دا ده که وی. هه تا یه کی ده لتی ماوه، حه وت ده لتی مردووه. له و ده مه دا خواوراستان کوردیک وهک فریشته په یدا ده بی و ده بیینی وا شهروال له به ریک بی که س له و گۆره که وتووه. ده ست ده داته بالی، ده بیاته لاهو و ناو ده تکی تیته ده می. دوا ی ماوه یه ک به حال هۆشی دیتته وه. کاتی چا و ده کاته وه و خوی له نیوان ناگایی و بی ناگاییدا ده بیینی، رۆژ و سه عاتی لیده گۆرئ و نازانی چ محله له. به و په ریشان حالیه شه وه دست ده نیته وه بناگوتی و نه م حه برانه ده چی:

نه شه وه نه نیوه شه وه، نه به یانه نه به ری به یانه،

که ره با بی ک له ماری بابی خوی ده خینی...

کورده فریاد په که پیی ده لتی: «باوکی باو کم نه وه تو به هوی رووداوی ئوتومبیله وه رۆژت لی گۆراوه ده نا کات ده مه و عه سر و سه عات ده وری چواری دوا ی نیوه رۆیه. که ره با بی ش له سهر نه م شه قامه نابینم! کویت ژان ده کات؟»

عه زیزیش ده لتی: «شانم، پییده چی شانم له خرتکه وه چووبی!»

نه ویش ده لتی: «ههر نیستا تاکسییه کت بۆ ده گرم و ده تفرینم بۆ خه سته خانه، خه مت نه بی!»

به لام ته پل ته په دۆر ده لتی: «گه له ک مه منوون، من بی

تۆ بۆ لای حه کیم ناچم!»
کورده فریاد په سه که ده لتی: «ناخر لیت پیر ده کات و پاشان شانته ناچیتته وه جیتی خوی! پیم نالیتی بۆ له گه لندا نایه ی؟»
عه زیز به دم ژانه وه تی هه لده کاته نه م گۆرانیه یه فۆلکلورییه:

هه ی داد، هه ی بی داد، که ی وه هابوه

ههر حه کیم بۆ لای دهرده دار چوه؟!

به لام نیستاش و نه وساش حه کیم بۆ لای عه زیز نه چوو. نا به م شیوه یه ته پل ته په دۆری بی حه کیم و دهرمان شانی له خرتکه دهرچوو، تاکو نیستاش نه چوته وه جیتی خوی. نه وه بۆیه وه ختی له پیتی تی په که دا ده وه ستی و دست ده نیته بناگوتی، ته و او پیوه ی دیاره. نا کو ی باله بانژن لیره دا وه ستا. به په نجه باریک و درتیره کانی هه ندی جووله و نامازه ی نواند و وتی: «وا بزم نیستا روونه له پای چی شانی خواره!»

* * *

حه رام، نه وه ی بۆی گی پرامه وه نه ناوی نا کو بوو، نه باله بانژن. ههر که سی بوو، به رله وه ی به سه ره اته که بگی ریته وه به چاک و پیران سویندی دام، که ناوی نه هیتم. به لام بالیره دا ناوی نا کو بی و باله بانژنه نیس بی، چقه یدی؟

کۆنهامون، نۆکتۆبه ری ۲۰۰۵

ناگاییه کی گرنه: وهک هه موو به ره مه کانی دیکه م، نه م چیروکه ییش رووی ده می له هیچ که س، یان هونه رمه ندی نیسه. ده ست کردی خه یالی گالته لپیژاوی خۆمه و نه گهر ناو دیل و نازناوه یلی وه هاش هه بن نه و ا ریکه وتی رووته و من به رپرسیار نیم.

دینگه: دنگه، کۆله که، پایه

نه فوورات: زاراوه یه کی ناوچه ی سلیمانیه. بۆ مندالی زیده بزۆ به کارده برئ.

لووتی کرد: زیز بوو

حویی خوی: لۆژ لۆژ

جوو تقۆشه: شووم، نه حس

رمب: دهنگی له پر به عه ردا که وتن

حه کیم: نوژدار، پزیشک

خرتکه: جومگه

ئېژن مېژوو ھەر بەتەنیا دەستکردی مروڤه. درۆيه! من دەلیم جاری وایه له جروجانه وەر بەدەر دەستی بنیادهمی تیدا نیسه. پیکه نینت دی؟ کە وایه له بۆ تۆیه ئەو حیکایه تەه که دەم بە پیکه نینی نەبۆ ئەو کەسە ی وا مۆن و مرچی نیوزگ رزیوی وەک بەراز غەزریوه.

ئەز دەبێژم گرتنی شار پیویست ناکا بە لەشکرپکی سوار چاکی ھەزار بەھەزار. تاقە گویدرێژیک بەسە، بەو شەرتە ی کەرسوار لیزان بێ.

تاو پەریسوو کە «چوار چاو» بەسواری کەری بەسەر پردی ئاسنینی شاردن تیدە پەری. خرمة و تەققە و شەقە ی نال و بزمار و پردی ئاسن، ئیستاش لە گوپی مېژوو دا دەزینگیته وە.

لەبەر رۆشنایی چۆلە چرا، لە حەوشە ی کاروانسەرا، کچی خانە خوێ چاوی بە نیوچاوانی «چوار چاو» کەوت، جووتی برۆی تووکنی کولکنی دی، پان و پۆر و زەلامتر لە سمپلی، زربکاندی و لەسەر خۆ چوو.

«چوار چاو» یەک دوو شەوان حەساو. پاشان نیوشار خولاو و مال و دووکانی گرت و دەستی کرد بە خەباتی. بابی کورتاندروو بوو. کەرو هیستری ئەو ناوچە یە نەبوو بابی نەناسن. لە رۆژیک بەھاریدا کە سویندت دەخوارد پاییزە و ھەلکەردبوو گێژە لوو کە بەک چاو چاوی نەدەدی، سووکە بایەکی لیبۆو و قریپکی داو یەک دوو ھەنيسکی بە دوو دادا و ھیتشتا قولی کلۆشی بەدەستەو ھو، تۆ خۆش.

دوای سێ رۆژانە، بەپیتی دابونە ریتی ولات، خزم و کەس و دەر و جیران درگای دووکانیان بۆ «چوارچاو» ھەلگرت کە تا دواھەم رۆژی ژبانی لانەدا لە پیشە ی باب و باپیرانی.

چیرۆکی ناتەواو

محەمەد پەمەزانی
(ورمێ)

«چوارچاو» کلتوشی هه لژاوی دیت و کورتانی لهسه ر یهک دانراو، کورتانیکیش نیوه تهواو.

خۆ کورتان دروون بهرگ نییه به بهژنم برابج و مۆرنییه له نیو چوانم هه لکه نرابج. دهچم بۆ شاری «شهش خیابان و شهست کۆلان» بۆ لای خالم با فیری خه یاتیم کات.

- کورپه وهرن خه بهری خۆشم پییه! چوارچاو رۆیوه لهم دتییه.

- نهی ههزار جار شوکر، کورپه خۆ نه و دتییه له دهست هاتبووه تامان.

- کورپه خۆ، گیشه گیا نه ماوه ناگری نه دابج و سه ر و گوێلاک نه ماوه به دهستی وی نه شکابج.

- دهستی له مالی کهس دانه دهبرد، رۆله ی له بهر دایکی هه لده گرت.

خه لکی ئاوابی، له دلپان گه را شادی. سالتیک و چه ند مانگ شاگردی خالی کرد. چه ندی خه یاتی لیتوه فیربوو؟ برتیک یان برونیوتیک.

رۆیی له و شاره. خه لکی له خۆشیان چه ند گۆزه یان به دوودا شکاند. هاته وه «ته ره ماشاوا». خه لکی له تاوان رۆحیان پچ نه ما. دو عایان ده کرد یان بمری یان بروا.

نه و کورتانه ناته واوه ی به ردهستی بام ته واو ده کم و له و گۆله که ره ی خۆمانی ده نیم و چی دراو هه مانه له ته نکه ی باخه لی ده نیم و روو له شاری «ده ست ره نگینان» ده کم.

هه روای کرد، به لام دوای چل شه و. به یانی زوو ده چوووه دووکان بۆ ئیسواری کورتانه که ی ته واو ده کرد. دووکانی داده خست و ده هاته وه مالی و ده یگوت: پیره دایه، به یانی وه ری ده کموم. به یانی زوو ده چوو هه لیده گرت ده رکه ی دووکانی و دهیدی نه وه ی دوینی کراوه، بۆته وه هپچ و ته قه ل له گه ل ته قه لی هه لوه شاهه. به دل گرانی. سه ر له نوێ تیه هه لده چۆوه.

سه ری چل رۆژه، سه ر له به یانی هه لیده گرت درگای دووکانی. دیتی کورتان وه ک خۆی ماوه و ته قه لی لی هه لئه وه شاهه.

گۆله که ره ی کورتان کرد و گوتی: «هه له و نایده م له کیس».

دایکی نه سپه نده ری بۆ سووتاند که دوور بج له چاوی پیس.

حیکایه تخوانی ده م و راویژ جوان ده گپیتته وه که «چوار چاو» روو له چۆلگه و پشت له ئاوه دانی، بهر محهمه د و عه لی سه له وات به ره و شاری «ده ست ره نگینان» که وه ته

رپی، رۆیی، رۆیی، سه وت شه و و رۆژان. تاریکان گه یشته مه نزل. نه وه ی که که ره لادییه کی مل کولکنی ده ست و پچ چلکنی ئاوا چۆناو چۆن که وه ته سه ر نه و هه وا یه بچیتته نه و شاره و له نیو نه و هه مووه وه ستا قابیل و خه یاته به نامیانه ی که نیوبانگیان هه موو سنوور و که وشه نی تیه ره راندبوو و ته نانه ت حاکمی شاره کانی دیش کاریان پچ ده دان، به ربیته خه یاتی، یه کیک له و پرسیارانه یه که تا ئیستا کهس وه لامی بۆ نه دراوه ته وه.

له گه ره کیک هه ره هه ژاری شار دووکانی خه یاتی دانا. نه و برو نیوه خه یاتیه ی له خالییه وه فیر بوو، له گه ل نه و برو نیوه شاره زاییه ی له کورتان درووندا هه بیوو، درانه ده م یه ک و ماجوونیکیان لی ساز بوو که خه لک ناویان نا «وه ستا ناچار» پانتۆل و شاروالی، یان نیفه کی له عه رز ده خشا، یان له بهر ته نگی له وانه بوو، بیسته قینتی ده م و ده زگا. قۆل و به ژنی کۆت و که وای کورت و درێژ بوو، به راستی سه ری زانا له کاری گپژبوو.

زۆری خه یاتی کرد؟ که می خه یاتی کرد؟ خوا ده یزانی و ئیمه ش سه ری خۆی پیوه ناهیشین.

له رۆژیک به هاریدا که وه ک پاییز هه لیکه رده بووه گژه با و گپژه لوه که یه ک چاو چاوی نه ده دی. فه رمانه وای شار، قریکی داو یه ک دوو هه نیسک به دووی دا و هیشتا دهستی به سه ر کالانی شیره که یه وه بوو، تۆ خۆش.

فه رمانه وای، له نیرینه و میتوینه، مندالی نه بوو. به پچی دابونه ریتی نه ووی رۆژگار، جارچی جاری دا له نیو شار.

خه لکی کۆوه بوون له مه دیدانی. بریار وابوو وه زیری دهسته راست بازی دهسته مۆی فه رمانه وای خوالیخۆشبوو هه لفرینتی تا به سه ر سه ری خه لکیدا بخولیتته وه و له سه ر سه ری هه رکه س نیشته وه، فه رمانه وای تازه هه ر خۆی بچ، به لام سه ری بازیان هه لبرووسقاندبوو. کچی؟ خوا نه یزانی کچی. وه زیری دهسته راست کارزان و له بارزان بوو.

شلوی نه بوو، دیتیه وه ریگا چاره بۆ نه م خه لکه هه ژاره. ناردی نازنم له کام گه ره ک، کۆتریک مالییان بۆ هینا، وه هه وای خست. نه م کۆتره ی، به ریکه وت پشیله ی ماله پیریتنیک قه پی به نیو قه دیدا کردبوو و پیریتنه زوو فریای که وتبوو و له دمی پچریبووه. کۆتره زۆر به سه ری عاله مه که دا خولاوه، هات هات نریک بۆوه له سه ر سه ری «چوار چاو» نه نیشته وه، به لام پرتکیک جیفنه ی له سه ر ته پالی سه ری کرد.

وه لا حه له بام، حاکمی تازه بۆ خۆیه تی.

شیننی حاکمی کۆن گه را و شیرینی و شه کراوی حاکمی تازه خورا.

«چوار چاو» نئو نېوې له کول کھوت و بۆ نېوې خوښ په کی نه کھوت، هه زار و یهک نیوې بهرز و تهرز و له بار و خوښ له زاریان بۆ دانا و سه تان جار به خه تی خوښ له بهری نووسراوه و به ته وای شارد ا بلا و کراوه: «پوژی ناسمان»، «بینایی چاوان»، «بابی هه ژاران»، «خاوهن هونه»، «داهینر» و...

وهزیری دهسته راست له هه موو زانستی روژگاری خوژی له ریازی و فلهسهفه و جوغرافیا و ئه دهب و موسیقا و ته نانه ت پزیشکی وهستا بوو و زور هه وای تالوز و پالوز و گرتیوو چکه ی مه مله که تدار، به دهستی وی ده کراوه. چندی کردی ئه و تاوانبارهی سه ری بازی حاکمی خوالی خو شیبووی پروو سکاندبوو، بۆ نه دوزراوه. ماموستای هه ره گه ووهی زانکوی شار بوو و دهیان ماموستای پایه به رزی پیگه یان دبوو. به هیزی تاوه و کارزانی، حاکمی کونی قه متهر کردبوو و نه یده هیشت پین له جه غزی دادگه ری بترازیتی و وه زند بۆ خه لک بیینی. دوازه وهزیر له ده ریاری حاکم راویژکاری بوون که له باری زانسته وه له وی سه رتر نه بان که متر نه بوون. ئه مانه هه موو دؤستی یهک دل و یهک په نگی بوون جگه له «پیش سوور» بۆ دهر فته ده گه را، به لام هه لی بۆ نه ده ره خسا.

ئهمنی «چوار چاو» ی خه لکی «ته ره ماشاوا» یه که قامکم له بری قه لثم ناشای سووژنی کورتان دروونه و له ژیا نندا ته نیا خه تیکی ناسیبیتم، خه تی جووته و هیچی دی، من نالیم تو بلتی، کوا به رگه ی وهی ده گرم وهزیری تاوا زانا وهزیری دهسته راستم بیتی. پارووی وا له دمی من زیاده.

«چوار چاو» زور زوو به وهی زانی که «پیش سوور» له کراسی خویدا شیر له وهزیری دهسته راست ده سوئی. پیش سوور سنگی برده پیش و بوو به ته گبیر که ر و مشوور خوژی حاکمی تازه.

«چوار چاو» بهرله وهی مل بنی له خه یاتی، گۆله که ره ی فرۆشته بوو به کابرایه کی که ردار. به ته کبیری «پیش سوور»، کابرای بانگ کرده ده ریاری، گۆله که ر و کورتانی سه ریشتی ئه ستانده وه.

ناردی چهند سو فیلکه بیان هینا خزمه تی، به پاره و دراو رازی کردن، بلاوی که نه وه به نیو خه لکدا که خه ونیکیان دیتوو.

خه ونی هه مووان هه ر یهک بوو. له شارد ا بوو به دمگۆ: ئه مانه دهستیان به په رتووی ناسمانی دادابوو و سویتیدیان خواردبوو که شه وی رابردو خه ونیان دیتوو که

پیاو چاکیکی نیتوچاوان پاک پیتی گوتوون که گویدریتی حاکمی تازه، چوارسمیکی ناسایی نییه و زه ره ی وی هه ر له خوړا نییه، زاتیکی پیروزه و ئه بی تا زیندووه قه دری بزانی. له سایه ی ویدا رسق و روژی به سه رتاند ا ده باری و له خوښی وی فریشته ی ناسمان زوو زوو دینه خواری.

ئهم هه واله دهنگی داوه له هه موو ولاتان. ژن و پیاو، پیرو جوان خو یان ده کوتا بۆ زیاره تی که روکورتان. وا ده ستوور درا که زانایه کی زمانان شه و و روژ له خزمه تیدا بی و مانای زه ره زه ری وی بۆ ئه و خه لکه گونا هکار و کلوژ و هه ژاره لیکداته وه با له سایه ی پینموونییه کانی ویدا به خسته وه ر بن. بۆ ئه و کاره ی، چوارچاو «پیش سووری» ی هه لپژرد و ناویان نا «معبر العرعر المبارک» یانی لیکداده وه ی زه ره زه ری پیروژی که ری.

ده له وده را له کزن و گهنم و جو، ئه ستوور بوو مل و رانی، پانتر بوو سه ر سمت و پشتی پانی، ئای ده یزه راند، ئای ده یزه راند. به شه و و به روژ هه ر ده یزه راند. ته شریفی ته وای کولان و شه قامی شار ده گه را! ئای نازانی خه لک چیان ده کرد، چیان ده کرد! له لمبوزییه وه بیگره تا بن کلکی جیگه ی نه مابوو هه زاران هه زار جار ماچی نه کهن. کورتانه که ی هینده بیان زمان و دهم و لیتی پاک و پیس و چیشتاوی و شه کراوی پیتدا هیتابوو، خه ریک بوو له سه ر په نگی خوژی لاده چوو. سستباوه ریک «کوپه سوور» ناو، تازه له مالی ئه و جووله که به یی وا ئوی ناپاکی ده فرۆشت هاتبووه ده ری و هینده ی خواردبووه خوژی به پیوه نه ده گرت و سمیلی بنه ئیستیکانیکی له و تاوه هه رامه ی هه لگرتبوو، بۆ تیز پیکردن و به سووکایه تییه وه کورتانی پیروژی ماچ کرد. په له یه کی سووری پیوه به جی ما. له شوومی ئه و کاره، بوومه له رزه یه ک هات. هیزی سی ریشته ر بوو. هیچ کوئی نه روو خا. که س هیچی لی نه هات. خه لکی شاره که گومانیان نه بوو له وهی که له م به لایه خه له ستن، له سایه ی سه ری پیروزی «خوشه ویستی هه مووان» وه بووه خوشه ویستی هه مووان: ئه مه ناوی تازه ی گۆله که ری حاکم بوو.

روژزانی سه ره تایی «خوشه ویستی هه مووان» چی وای نه ده فه رموو زور گرینگ بیتی و ئه ویش «معبر العرعر المبارک» بۆ ئه و خه لکه شه یدا یه ی مانا ده کرده وه ده یفه رموو:

* شادم له وهی ئیوه له ژیر سیبه ری پیروزی مندا ده ژین.
* باشه به سم ریک بگوشن، جیقم ده ره ات.

* ده بهسم جو و خواردهمهني جوړاوجور بهدهمهوه كهن،
دهدرېم!

بيټو ماناي ټو ههمووه زهزهپه هه ټهوندهيا: هيچ
ټالوگور و رېولوسيونېك لهو كومهلهيدا وهدي نهدههات،
ټم قهلهش ملي دهبرد به خووزدا و وهك كيسهله سهرى
دهكردهوه بهقاپيلكهكهى خويدا.

تهشريفى چوار نالى بهكهم خالى گرينگى
فهرمايشهكانى بلاوبووه:

ټم كورتانه له پشتى كابرايهكى پشتپان بنپين با
خهلكى به جودا زيارهتى كهن و هيننده هوروزم بو خوم
نههين و بهيټن پشويهك بدهم. ټهوى بزانه كورتانى
مهبارهك له خوم پيرورتره و زيارهتى وي له بو فقهير و
ههژار و خهلكى رهش و رووته. با تهنيا ټهوى له
دهربان و تاجر و پياوانى گهوهى شارن بينه زيارهتم
كهس بې ټيزنى خوم بو نيبه زيارهتم كات.

كابرايهكى چاوهشيان هينا، كورتانپان لهپشتى پانى نا
و ناويان نا «خلعت المبارك». شان به شانى
«خوشهويستى ههمووان» و «معبر العرعر المبارك»
بهشاردا دهخولاوه. يهگجار دهنگخوش بو و تهبعى
مهوزون بو و ههموو رورور دهسته شيعريتكى نوټى
دادهنا بو «خوشهويستى ههمووان» و بو حاكمى تازه و
بهدهنگ و ناوازي خوشى دهگوت. ټم ناوازانه زوربهپان
كهوته سهرزارو دهپانكوتوه خهلكى كووچهو بازار.
دووهم فهرمايشى گرينگ:

ټمن تووك و نزايه كره لهو كهسهى بازى دهستهموى
فهرمانرهواى پيشووى خوالپخوشبووى سهر برووسقاند.
مزگيټى به دووعام گيرا بووه له ناسمانج و ټهواييه
ټيدى سهرى بې خه لهسهر سهرين دانانج.

شهويك له شهوان، وهزيرى دهسته راست له حاكم
سهراره بهرهو مال دهبووه، دوانى دم و چاو ههلبهستراو،
هومنهپان بو برد و به خه نجه لهسهر دلپان دا.
خهلكى شار، زوربهپان، گومانپان نهما كه وهزيرى
دهسته راست ټهواوا نباريه و او تووكى «خوشهويستى
ههمووان» گرتوويهتى.

دو رور دواى ټهوا كارهسهته، بهشپيكي دى له
فهرمايشهكانى كهري بلاوبووه:

چى پهرتووكى وهزيرى دهسته راست پينوسى پيدا
هيتابج بو خويندنهوه نابج و دهبج بفهوتج.

فهرمايشاتى دى به دوودا هات و زور كار كران، ټهوى
زانكو و قوتابخانهى شار بوو داخران و ماموستايان
گيران يا راو نران. ټهوى كتيب بوو، كوكرانهوه و

ټاگردان جگه له كتيبى «ههزار و يهك ناو»ى حاكمى
تازه. چوارچاو كاتى خهيات بوو ليوى لهو خهياته دست
رهنگينهى شار دهكروشت و تاوى ناتاوى شهري بهميان
پان بهويان دهفروشت. رورور خوى بوو داخى دلپان پي
بريټي. خهياتى «شارى دست رهنگينان» ناوبانگيان بوو
له ولاتان و تهنانهت حاكمى زور شاران كارى پي
دهسپاردن. ټهمان پيش ټهوهش وهك پاسارى داوه
سلهپان ههردهكرد و ههر ټهوهنده خوش بوو يهكيان
لنغيرا- (ناوى «درېزه» بوو)، بوى دهريابوون و تاقپان
بوو دهرومانى چاويشهش لهو ههرد و مهكانهى نهمان، ماوه
تهنيا چند كوله خهياتى دهسته وهستانى كار سهقهت.

«خوشهويستى ههمووان» رور لهگهله رور پانتر دهبوو
پشتى پانى و ټهستورتر دهبوو نيوقهه و رانى. چى پياو
ماقوولى شار بوون به خزمهتى دهگهيشان و ههرچى
هاوارى دهكرد، بهسم دهرخوارد دهن دهدرېم، جو و نقل و
نهباتيان بو له بهرى دهستى دادهنا و ټهميمش به لمبوزى
مهبارهك دهياشتهوه. ټهوا جووته چاوه مهبارهكهى كه
جاران دوور له ټيستاي پرووشهپان دهكرد و سيس و پيس
و ليل بوون و وهك گونجهى ماله لادپيان دهچوو، يهكهى
بهقرا كهشكه فريكهيهك دهريهريوون و له بهر ټهوى
ميټش و مهگهس نازاريان نهدا، بهرچاوكهپان بو سازكرد
ههر ريشوويهكى له زير و ټهوى دى له زيو. دهيزهپراندا،
دهيزهپراندا به سهرمهستى، به سهربهستى.

خهلكى وا هوگرى فهرمايشهكانى بوون، بيټوشى
تازهى نهفهرمووبا شهو شپوپان بو نهدهكرا.
رورپانپان، ټهمه بوو فهرمايشى تازه:

پيشهوهران دهبج زور زياتر له جارن ماليات بدهن:
مسگهر و ناسنگهر و شيرگهر و ههورگهر و دارتاش و
جولاو بهننا و تهنهكهساز سنج بهرانبهرى جارن، پارچه
فروش و زيرپنجر و بازركان و جووتبار چوار بهرانبهرى
جارن. ټهوا پيشهى چهقههى تيدايه، دوو بهرانبهرى
جارانى ماليات دهكهوى. ټم خاله ههرچى چودار و دهلال
و دهستفروشه دهگريتهوه. ټهوا پيشانهى وا زور عهيبه
ناويان بينم، بهلام بو خوتان دهزانن، له ماليات معافن.
حهوتويهك قهيران دانرا بوو. ټهوى رورور ټهوا هواله
بلاوبووه نا، بو بهپانى كهبخوداو دم راست له ههموو
پيشهيهك ويك كهوتن و چوونه بهر درگاي حاكم سهر و
بهريونه تكا و رجا توويزيكيش ههرا ههرا. ټهمانه دواى
گهليك پهت پهتى، بې ټهوى دهستكهوتيان بې،
گهپانهوه مالى خوپان به جيتوبان بوى كهوتن.

دواى ټهوا رووداوه، ټهوى ههستهواوه، بارگه و بنهى

پیتچاوه و په پړوهی هه نده ران بوو. ئیتر خه لک نوقل و نه باتی له بهری دهستی داننه بو «خوشه ویستی همموان». گۆله کهره ی ئیدی نه میا دهنگی دلیری و نه یده زه پاند له بهر تیتری. زه پری وی هاواری گیان له بهر یکی د ژر ابوو. چون نه گری نه م خه لکه ئاوا زوو گۆرابوو.

چوار چاو به دگومان بوو له همموو کس و باوه پری نه ده کرد ته نانه ت به بیبیلهی چاوشی.

شه ویک له شه وان، به کیتک له وه زیره کان، له حاکم سهراوه به ره و مال ده بۆوه، دووانی دهم و چاو هه لبه ستراو هومه نیان بو هیئاو به خه نجه ر راست له سه ر دلیان دا. نه م وشتره له بهر مائی زور کسه سی دیش چۆکی دادا. «معبر العرعر المبارک» هه موو رۆژئی ده یان جار نه و قسه ی دووپاته ده کرده وه:

«خوشه ویستی همموان» هه موو هه نگاوی به دل شکاوی هه لدیتیتته وه و زویر و دلمه نده له وه ی که بۆچی پۆلی خاوه ن پروایان وه ک جارن ماچی ناکه ن سه رومل و نیو چوان، نیو شان و بن رانی. نه و خه لکه ده بی قه دری زیتری وا بزانی و نه هیلتی فریشته ی وا هه لفریتته وه بو ئاسمانی.

«خلقت المبارک» یش وه ک رۆژان کورتانی له خۆی ده کرد. نه ویش رمینی جارانی نه ما، زه وقی کویر بۆوه و ئاواز و گۆرانی بو نه ده ات.

له م رۆژانی ته نیایی و دلشکاوی و بی بازار پییه، «خوشه ویستی همموان» فه رمایشیکی فه رموو خوشتر له هی جارانی:

حه رامه نه وی حه ریر و نه تلّه س و ئاوریشمه، نه وی له ئیمه یه ته نیا دوو سی گه ز جاوی به سه.

نه و خه یاته ده ست رهنگینه ی به زیندوویی گیرا، به خته که ی باشی هیئاو سه ری نه چوه سه ر سیداره. کردیانه خه یاتی حاکم و ده ور به ری. دهستی جل و بهرگی جویان پی دووری و ده ستور دره ته واوی خه لکی شار له ژن و پیباو جل و بهرگیان هه ر راست، له و چه شنه و له و نه ندازه یه بی.

خه یاتی کۆل و دهسته وه ستان بانگ کران بو حاکم سه را و بو دوورینی نه و چه شنه جل و بهرگه ته علیم دران.

بهرگی نوئی بو مندال یه گجار زه لام و فش و فۆل و بو گه وره ته نگ و ترش بوو. بو کز و لاواز دیسان باشتریک بوو.

نه وی هه وایه ک به خۆوه بوو، له تاوی پاش و پیتی هه نگوینی به زار تال بوو. نه وانهی قسه له و بوون، ناگیتر دیتته وه حال و رۆژیان، بو چاره ی نه و کاره، «خوشه ویستی همموان» بیترکی به میشکیدا هات و دوا ی هیئاو و بردنی، ئاخری زه پاندی و درکاندی:

ده ستور دره ته وانهی قه له ون بچه لای پزیشکی شار که «طیب العام» ی ناوبوو که له نه رمه ی پاش و به زی زگیان ده ربیتن و نه وانهی قورن یا کوین به جوړی چاره سه ریان کات.

پزیشک، هه ر رۆژانی یه که م دوو سی که سی به ده ست چوو. نه م هه واله دهنگی داوه و نه وی له جل و بهرگی ته رخان کراوی حاکمدا نه ده حه واه، ناچار بارگه و بنه ی پیتچاوه و رووی له هه نده ران کرد.

رۆژیک پۆلی مندالی هار، ئاوریان له بهر کونه ژه نگه سووره کرده وه و قانگیان دان. ژه نگه سووره هاروژان.

ژه نگه سووره به ولات و ده ربوون. له و ده مه ی هه ر راست له و ده مه یدا «خوشه ویستی همموان» و لیکده ره وه ی زه ره زه ری مه باره ک و «خلعت المبارک» به خۆی و کورتانی پشتی به و کۆلانه یدا ده هاتن. ژه نگه سووره ئاوقای گۆله کهره ی بوون و له سه رو گوتلاکی هالان و جیگای نه ما وه ک مار پیته ی نه دن. هه لیتیزاند و جووته یه کی وای له سه ر دلی «معبر العرعر المبارک» سه رواند که بیلامانی سووکه بایه کی لی بۆوه و قریکی داو یه ک دوو هه ناسه ش به دووی داو ئیتر تو خوش.

گۆله کهری بی نازی ماران گاز و کابرای کورتان له کۆل هه ریه که ی به لایه کدا ده ریه رین.

کابرا به ختی باشی هیئا و له م ئاوره پزیشکی به ر نه که وت. کورتانی له خو دامالی رای کرد له و شاره و چوه سه ر شایه دیه که ی جارانی.

گۆله کهره نه توپی، به لام تا چه ند رۆژ هه موو نازای نه ندامی ماسی. له خه و و خوړاک که وت. خه لک نیوی تازه یان لی سپر یه وه. ناویان ناوه «گۆله کهری ته ره ماشاوا».

خه لکی شاره که شتیکیان به گوپی یه کتریدا ده سرپاند: ده لین گورگیتک په یدا ده بی ناوی «پووناکي چوان» ه، زگی گۆله کهره ده دری و تو له ی بهر و دوا یه ی لی ده کاته وه.

ده لین نه و گورگه، فریشته ی ئاسمانه دیتته خواری و رواله تی گورگ په یدا ده کا...

گه‌مه‌ی دوا شه‌وی سووره ماسییه‌کان

سه‌مه‌د نه‌حمه‌د
(سلیمانی)

چاوت بریوه‌ته بنمیچه‌که. ئاسمانی ژووره بچکۆله‌که‌ت له په‌له‌هه‌وریتکی خۆله‌میشیی توخ ده‌چیت. هه‌وریتک که هه‌رگیز دانه‌کاته باران. ئاسمانیتک که هه‌رگیز شین و سامال نه‌بیت و خۆر و مانگی تیا هه‌لنه‌یه‌ت.

له‌وه‌ته‌ی تو له‌م ژووره بچکۆله‌ ده‌ژیت، یان راستتر وایه بلتین: له‌ وه‌ته‌ی ئەم چوار دیواره‌ کراوه به‌ نیشتمان و مالت، تیروانینت بۆ ژیان، بۆ مرۆف بۆ نیشتمان بۆ هه‌موو شتیک گۆراوه.

جاران و پیش نه‌وه‌ی بخریسته‌ ئەم چوار دیواره‌وه، پیتوابوو ته‌واوی سه‌رزهمین بۆ گه‌شت و گه‌ران و دیتنی مرۆ بچووک، چاوی مرۆف زۆر له‌وه‌ دووربینتره‌ که سنووریتک بۆ دیتنی دابنریت. خه‌یالی مرۆ زۆر له‌وه‌ فراوانتره‌ که له‌ سه‌رزهمینیک جیگای بیته‌وه.

هه‌میشه‌ قسه‌ی ئەو گه‌وره‌ پیاوه‌ت دووباره‌ ده‌کرده‌وه‌ که ده‌لێت: «زه‌مین به‌ هه‌موو پانی و به‌رینبیه‌وه، بۆشایی ئاسمانیش به‌ هه‌موو نه‌یتنییه‌کانییه‌وه، رووبار و ده‌ریاکانیش به‌ هه‌موو قوولایی و هاژه‌ و لرفه‌یانیه‌وه، له‌ ناقار تیروانین و تیفکرین و سه‌رنجه‌ ورده‌کانی مرۆدا بچووک و ته‌نگه‌به‌رن، بۆیه‌ رۆژتیک دادی هه‌موو ئەمانه‌ بۆ مرۆ وه‌کو به‌ری ده‌ست ته‌خت ده‌بن، وه‌کو په‌ری کتیب به‌ سانایی ده‌خویندرینه‌وه، شتیتک له‌به‌رده‌م مرۆدا نامینیت که ناوی نه‌یتنی گه‌ردوون بیت..»

ئیتستا و ئەوا سالتیکی ته‌واو، هه‌موو گه‌ردوون بچووک و ته‌نگ بووه‌ته‌وه‌ و بۆ تو بریتییبه‌ له‌ ژووریتکی یه‌ک مه‌تر پان و یه‌ک مه‌تر درێژ و سێ مه‌تر به‌رز. هه‌رگیز له‌و بروایه‌دا نه‌بوویت ته‌نها رۆژتیک چیه‌ه‌ه‌ بتوانیت له‌ نیشتمانیتکی ئاوها چۆل و وشک و برینگدا ژیان به‌سه‌ر به‌یه‌ت. لێ پیتده‌چیت مرۆ زۆر له‌وه‌ به‌هێزتر و دل‌ه‌قتر و چاوقایتر بیت که خۆی بیری لێده‌کاته‌وه‌. ئەگه‌ر وا نییه‌

کئی پروا دهکات کهسیک هه بیته بتوانیت سالیکی تهواو کهسیک شک نه بات قسهی له گه لدا بکات، رازی دلئی خۆی بۆ هه لپرتیت؟

ئهوهی له ماوهی ئەم ساله دا فریات کهوتوو و نه بهیشتوو و هکو داری بیترهگ وشک بیتهوه، خه یالی سرک و زیتسه لهت بووه. خه یالت رۆژانه دهیان جار له نیشتمانه تهنگه کهت، له یهک به یهکی سه ریاژ و پاسه وانه دلره قه کان، له (ئه بوو عه بوود)، ته نانهت له جهستهی له پرولاوازی خوشت یاخی ده بوو، به ناشکرا و به نهینی خۆی رادهسکاند و دهچوو ده ری، ده گه را، پیده که نی، گه مه ی ده کرد.

به لام ناخ هه موو کاتیکی دهنگی ناسازی ئه بوو عه بوود که پاسه وانی یه که مت بوو، لینه ده گه را خه یالی چوست و چالاکت گه شتی ژیان تهواو بکات، رایده چله کاندی و به ناگای ده هینا یته وه.

لهم کاته دا خه یالیشت وهکو جهستهت بیکه سکوز ده کرا و به نیوه مردوو په لکیشیان ده کرده وه بۆ ناو زیندانه تهنگ و تاره کهت. به لام هه ر ئه و نه دهی ئه بوو عه بوود کړو پیده نگ ده بوو، خه یالت جار یکی دی شیتانه فرته ی ده کرد و دهچوو ده ری.

هه میسه یه که مین کهسیک که سه ردانیت ده کرد و زۆر به گه رمی له نامیزی ده نای و رایده مووسیت شه ونم بوو. شه ونم له هه ر کوئی بووایه، خه یالت وهکو هه لۆ به دی ده کرد، به بی له ده رکه دان، وهکو مندالیکی سه رگه ردانی ونبوو دهچوو باوه شی. شه ونم- یش زۆر به ئەمه گه وه وهکو عاشقیکی میه ره بان به سنگی خو به وه ده یگوشی، دو اترا و هه تا قه ده ریک ماچی ده کرد، به سو زه وه ده یلا وانه وه، هه میسه فرمی سکی خۆی بۆ ده کرد به هه توان و خه یالی زامدارتی ساریژ ده کرد.

ئه مشه وه به پیچه وانه ی هه موو شه وه و رۆژه کانی ئەم ساله ی رابردوو وه، تۆ چاوت له بنمیچی ژوو ره تهنگه که برپوه که له په له هه ور یکی خو له میشی تۆخ ده چیت، خوشت نه تزانی خه یالی شه ونم چۆن به دزی ئه بوو عه بووده وه سنووری دیوار و به نه ده کانی بری و بوو به میوانی ئەم شه وه ت.

لهم کاته دا هه وه ره خو له میشییه تۆخه که ی ناسمانی ژوو ره کهت که سالیکی تهواو به ری هه موو دیتتیکی لئ گرتیوو و مۆته که ی سه ر دل ت بوو، چه خماخه ی دا و ره وییه وه و باران نمه نمه دای کرد. جهسته ی داخکراوتی فیتیک کرده وه، ناسمانی ژوو ره تهنگه کهت بوو به سایه قه ی سامال، له ناو ئه و ناسمانه سافه دا شه ونم

وهک مانگی چوارده هه له ات، له بهر شه وقی، چاوه کانت شه واره بوون. زۆری نه ما بوو هیچ نه بینیت، به لام دوا ی ئه وهی چهند جار یکی چاوه کانت دا به یه کدا، به ری دیدت رۆشن بوونه وه. تییگه یشتیته ئه وه خه یالی شه ونمه و هاتوو بۆ دیدنه یته، هاتوو به بیته میوانت. هاتوو به یاد ی جار ان ده مه ته قییسه کت له گه ل بکات، هاتوو ماچبارانت بکات، هاتوو برینه کانت ساریژ بکات، هاتوو جار یکی دی فووی ژیان بکاته وه به به رتدا، چونکه زۆری نه ما بوو به یه کجاری مالتا وایی له ژیان بکه یته، هاتوو.. هاتوو.. هاتوو..

ئه دی جگه له شه ونم کیی تر زات دهکات بهم نیوه شه وه به بی ئیزی ئه بوو عه بوود خۆی بکات بهم ژوو ره تهنگه دا. خه یالی شه ونم که هه ر له مانگی چوارده دهچوو، هیشتا به تهواوی نه هاتیوه خوار ی و هه ر به حه وا وه بوو، پیش ئه وهی بگاته باوه شت، شه ونم دو گمه کانی به رۆکی کرده وه.. خودایه چی بینیت، خوشت پیته سهیره و واق و پرماو، له دوا ی ئەم دیمه نه چۆن نه مردیت؟ سنگیکی سپی بلووری، دوو مه مکی هه رمیتی سه رگول، نه خیر دوو سووره ماسی سرک و لووس، تۆری به رۆکیان پساندوو و ئەمشه وه هاتوو له ده ربای خه یالی تۆدا مه له بکه ن.. تۆش لیزانانه دهسته کانت بۆ کردن به حه وز و هه ردوو سووره ماسییه کهت له باوه ش گرت.

تۆ که سالیکی تهواو دهسته کانت جگه له که له پچه و حه بل هیچی تر میوانیان نه بووه، ئەمشه وه به گه مه ی سووره ماسییه کان هاتنه بزه و ختوو که یان پیداهات، کاتیکی ده میان له په نجه کانت ده سوی، ته زوو و موچر که ی خو شی به له شتدا ده هات.

ئه مشه وه به پیچه وانه ی ئەم ساله ی رابردوو وه که هه موو شه ویک له دوا ی ئەشکه نجه به کی زۆر به دم نازاره وه هه تا به یانی سه دان جار رۆحت ده کی شرا.. ئەمشه وه له عه یش و له زه تی گه مه ی ئەم دوو سووره ماسییه که له ناو حه وزی له پتدا له هه له به ز و دابه زدا بوون، له چرکه یه کدا سه دان جار ده مردیت و زیندوو ده بوو یته وه.. به و نامانجه ی که سووره ماسییه کان بگرت، هه ول ده دیت به ری حه وزه که تهنگ بکه یته وه، لئ ماسییه کان له وه سه رکتتر بوون به قامکی مجرۆی تۆ بگیرین، خو یان قوتار ده کرد و رایان ده کرد.. ئەم گه مه و چاوشار کتییه هه ر به رده وام بوو هه تا ئه و کاته ی سووره ماسییه کان له خو شی یاندا سه رخۆش بوون و له ناو له پتدا مت بوون، ئیدی مه گه ر هه ر خو ت بزانیته چیت له سووره ماسییه کان کرد و چۆنت گوشین، به لام ئه وه ی هه رگیز له یادت ناچیت و شایانی وتن بیته، ئەو عه یش و خو شی و

مه‌کر و نازه‌ی سووره ماسییه‌کان بوو که له‌گه‌ل ههر هه‌لگوشینیکیدا سوورتر هه‌لده‌گه‌ران.

تۆ و شه‌ونم ئه‌گه‌رچی زۆر دوور بوون له‌یه‌که‌وه، به‌لام له‌م دووره‌وه خه‌یال‌تان ئاو‌یزانی یه‌کدی بوون، له‌ ئاکامدا جه‌سته‌ی ههر یه‌که‌تان ته‌واو ره‌حمت بوو..

به‌لام هه‌یه‌وو.. پاسه‌وانه‌کان‌تان لی‌تان نه‌گه‌ران به‌ که‌یفه‌خۆ و هه‌تا سه‌ر به‌م شپۆیه‌ گه‌شته‌ی ژیان ته‌واو بکه‌ن. تۆ له‌ناو ئه‌و ژووره‌ ته‌نگه‌دا، ئه‌بوو عه‌بوود و خه‌له‌ف و ئه‌سوود پاسه‌وان‌ن، شه‌ونمیش باوکی و دوو برای پاسه‌وانین..

له‌ یه‌ک کاتدا ده‌نگی‌کی ناوه‌خت گۆمی خه‌یال‌تانی شلوی کرد و به‌ ئاگای هینانه‌وه..

شه‌ونم که‌ به‌ خه‌یال میوانی تۆ بوو، به‌لام له‌ مالی خۆیان و له‌سه‌ر جیگا‌گه‌ی خۆی دوگمه‌کانی به‌رۆکی کردبوونه‌وه، مه‌مه‌که‌ تورت و قووته‌کانی خسته‌بوونه ده‌شت..

له‌م کاتدا نه‌ره‌ و هاواری باوکی شه‌ونمی له‌ عه‌یش و خۆشی کرد و هه‌موو لایه‌کی به‌ ئاگا هینایه‌وه..

تۆش ناو له‌پیت دوو سه‌وزی بچکۆله‌ بوون، سووره ماسییه‌کانی تیا نوستبوون، ئه‌سوود و خه‌له‌ف به‌ چه‌یزه‌رانی‌ک هه‌ردوو چه‌وزه‌که‌ی ناو له‌پتیا‌ن شکاند. سووره ماسییه‌کان بچ ناز که‌وتنه‌ سه‌ر زه‌وی. به‌به‌ر چاوته‌وه هه‌لبه‌ز و دابه‌زیان ده‌کرد. له‌م کاتدا دانه‌ویته‌وه ماسییه‌کان هه‌لبه‌گریته‌وه، لی‌ ئه‌بوو عه‌بوود به‌ شه‌قی‌ک راستی کردیته‌وه و دم و لووتی پرکردی له‌ خۆین. ههر چه‌ندت کرد خۆت به‌پیتوه بۆ رانه‌گیرا. له‌نگه‌رت تیکچوو و به‌لادا هاتیت و که‌وتیت. ئه‌سوود و خه‌له‌ف راستیا‌ن کردیته‌وه، له‌ پشته‌وه ده‌سته‌کان‌تیا‌ن به‌ که‌له‌پچه‌یه‌ک شه‌ته‌ک دان، به‌ په‌رۆیه‌کی ره‌شی زه‌ریش هه‌ردوو چاوتیا‌ن به‌ست، له‌ ژووره‌ ته‌نگه‌که‌ ده‌ریان هینایت. ههر به‌ راکیشان بریدی‌تیا‌ن. له‌ گۆره‌پانی زیندانه‌که‌ وه‌کو مه‌سیح به‌ داریکه‌وه به‌سترایته‌وه و له‌ خاچیا‌ن دایت..

له‌ دوا‌ی تاویک ئه‌بوو عه‌بوود فه‌رمانی به‌ ئه‌سوود و خه‌له‌ف دا:

«له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خیا‌نه‌تی له‌ حزب و شو‌رش کردوه، گولله‌ بارانی بکه‌ن..»

له‌م کاتدا شه‌ونمیش تۆ ئاسا به‌ دار قه‌لم‌تۆزه‌که‌ی خۆیا‌نه‌وه به‌ستراوه‌ته‌وه، ئه‌و داره‌ی که‌ ته‌مه‌نی بیست و سێ سا‌له‌ و چه‌ند سا‌لیک له‌ شه‌ونم گه‌وره‌تره‌، باوکی فه‌رمانی به‌ دوو کوره‌که‌ی دا:

«له‌به‌ر ئه‌وه‌ی شه‌ره‌ف و نامووسی خه‌یزانه‌که‌مانی له‌که‌دار کردوه، گولله‌ بارانی بکه‌ن..»

له‌ یه‌ک کاتدا ئه‌سوود و خه‌له‌ف و هه‌ردوو برا‌که‌ی شه‌ونم لاونیو دانیشتن، میلی تفه‌نگه‌کانیا‌ن هینایه‌وه، ده‌ستیان به‌ په‌له‌پیتکه‌کاندا نا.. ده‌نگی ریزه‌ فیشه‌کی‌ک درێ به‌ بیده‌نگی ئه‌و شه‌وه‌ دا..

له‌م کاتدا خه‌یال‌تان فریا‌تان که‌وت و بۆ چه‌ند سا‌تی‌ک ته‌مه‌نی ژیا‌نتانی درێژ کرده‌وه..

هه‌یشتا گولله‌کان نه‌گه‌یشتبوونه جه‌سته‌تان. به‌شپیک له‌ گولله‌کان له‌ نیوان تۆ و تفه‌نگه‌کانی ئه‌سوود و خه‌له‌ف دا و به‌شپیک تریشیا‌ن له‌ نیوان شه‌ونم و تفه‌نگی برا‌کانیدا ههر به‌ حه‌واوه بوو.. ئه‌و به‌ره‌به‌یا‌نه‌تان که‌وته‌وه یاد که‌ تۆ و شه‌ونم مالتا‌وا‌یستان له‌ یه‌کدی کرد و دوا جار تۆ ده‌ستگیر کرایت..

نیوه شه‌ویکی تاریکی سالی ۱۹۸۸ بوو. تۆ له‌ هاواری‌کانت دا‌برابوویت. خۆشت نه‌تده‌زانی چی بکه‌یت و بۆ کو‌ی برۆیت. ته‌واوی ئا‌وا‌ییه‌کانی ئه‌و دووره‌به‌ره‌، به‌ ئا‌وا‌ییه‌که‌ی مالی شه‌ونمیشه‌وه ویران کرابوون، ههر ئه‌و شه‌وه‌ خۆت گه‌یا‌نده‌ ناو چه‌مه‌که‌، مالی شه‌ونم له‌وی که‌پرنکیان کردبووه مال، ههرچۆنی‌ک بوو فرسه‌ت هینا و بۆ دوا‌جار مالتا‌وا‌ییت له‌ شه‌ونم کرد.. له‌گه‌ل گزنگدا گه‌یشتیته‌ ناو که‌لا‌وه‌کانی ئا‌وا‌ی بانگۆل، ئیتر ده‌رفه‌تی رۆیشتنت نه‌ما، چونکه‌ دنیا ته‌واو رووناک بسوو. دیواری‌کی رووخاوت بۆخۆت کرد به‌ مال و به‌ پووش خۆت دا‌پۆشی.. هه‌یشتا چاوت نه‌چوو‌بووه خه‌و، له‌ دووره‌وه گو‌یت له‌ ده‌نگی جاش و سه‌بازه‌کان بوو. له‌ چه‌ند لایه‌که‌وه سه‌گه‌کانی ئا‌وا‌ی ده‌ستیان کرد به‌ حه‌په‌، به‌لام ئه‌وان زۆر دل‌ره‌قانه‌ یه‌ک به‌ یه‌کی سه‌گه‌کانیا‌ن کوشت.. ئینجا گریان به‌ردایه‌ پووش و په‌لاش و دار و دیره‌ک و هه‌سیره‌کانی ئا‌وا‌ی. زۆری نه‌ما‌بوو چه‌ره‌ دوو‌که‌ل بتتاسینیت. ناچار بوویت بیسته‌ ده‌ری. له‌م کاتدا ده‌ستت به‌ ته‌قه‌کردن کرد. نه‌ترانی چه‌ند که‌ست کوشت و چه‌ندت بریندار کرد.. ههر ئه‌وه‌نده‌ت له‌ یاده‌ پینکرایت، به‌لام هه‌یشتا هۆشت له‌لای خۆت بوو. له‌ دووره‌وه ده‌نگی گریانی شه‌ونم هاته‌ گو‌یت، هاواری ده‌کرد و..

ئیس‌تا گولله‌کان له‌ نیوان تۆ و چه‌که‌کانی ئه‌سوود و خه‌له‌ف و له‌ نیوان شه‌ونم و چه‌که‌کانی برا‌کانیدا به‌ حه‌واوه نین و گه‌یشتنه‌ جه‌سته‌تان، نه‌یا‌نه‌یشت سووره ماسییه‌کان گه‌مه‌ی خۆیا‌ن ته‌واو بکه‌ن. له‌ یه‌ک کاتدا جه‌سته‌تان له‌ خۆیندا سوور بوو، به‌ لادا هاتن و روختان ده‌رچوو..

که‌رکووک/ نه‌روزی ۲۰۰۵

ناهنگی باخ

کاترین مانسفیلد
له ئینگلیزییهوه: رهشید برایم ناغا

سه ره پای نه وهش که شوهه و نمونه یی بو، رۆژتیک له و
رۆژه یان باشتر دهست نه ده کهوت که ویستبایان ناهنگی
باخی تیدا ساز بدن. بهس شینایی ئاسمان نه بیت که به
ته میکی زیرین داپۆشرا بو ههروهک هه ندی جار له
هاوینی سه ره له زوهوه رووده دات، باخه وانه که به یانی
سه ره له زوهوه به خه بهر هاتوه و میرگه کان ده دروی و
گه سکیان ده دات، هه تا گیا و گوله کانی شوقه
تاریکه کهش له و جییه ی گوله به هاریه کانی لیبه و ایان
دیاری ده دا که ده دره وشینه وه. له باهت گوله باخه کانه وه
ئه وان ده یانزانی که گوله باخه کان تاکه گولن که
کاریگه ریان له سه ره هه موو که سیک هه یه له ناهنگی
باخدا؛ تاکه گولن که هه موو کهس شاره زایی له
باره یانه وه هه یه. سه دان، به لێ ده قاوده ق سه دان له تاکه
شه ویکدا ده پشکون؛ قه ده سه وزه کانیان دوولا دیته وه
ههروه کو له لایه ن فریشته کانی یه که مه وه سه ردان کرابن.
ئیسستا نان خواردنی به یانی ته واو نه ببوو که
کرێکاره کان گه یشتنه ئه وئ بو دامه زاندنی خپوه ته که.

دایه، خپوه ته که له کوئ دابه زری؟

کچه خوشه ویسته که م، پرسیارکردن له من که لکی
نبیه. پریارم داوه هه موو شتیک بو ئیوه به جی بیلم
ئه مسال، له بیرخۆتانی به نه وه که من دایکی ئیوه م. وهک
میوانیکی به رتیز هه لسوکه وتم له گه لدا بکه ن.

به لام میک نابجیت بو سه ره ره شتی پیاوه کان،
پیش نان خواردنی به یانی سه ری شو ردبوو. دانیشتبوو
قاوه ی تاییه تی خوی ده خوارده وه. لچکیکی سه وزی
له سه ری ئالاندبوو، هه ردووک بسکه رهش و ته ره کانی به
هه ردووک روومه تانییه وه نوو سا بوون. جۆس ئه و په پوله،

هه موو کاتیک دههاته خوارهوه له ژیرکراسیتیکی ئاوریشمی و رۆبیتیکی رهنگاو رهنگدا.

«لۆرا، ئەتۆ دەبێ بچی، ئەتۆ کەسیتیکی هونەر دۆستی.»

لۆرا نان و کەرەکهی هەر له ناو دەستیدا بوو که خیرا بۆی دەرچوو، زۆر خۆشه بیانوت هه بیته و له دەراره نان بخۆی، لۆرا سه ره رای ئەوهش شت ریتیک خستنی پێخۆش بوو، هه میشه وای ههست ده کرد که له هه موو کەس چاکتر ده توانی ئەو کاره ئەنجام بدات.

چوار پیاوی کهراس و پانتۆل له بهر له سه ره ریتگی باخه که به یه که وه کو بیوونه وه. چله که تاو لی به تۆیه جانفاز دا پۆشراویان هه لگرتیون، جانتای گه وره ی که لو په لیان به پشتیان دادابوو. کاریگه ر دیاریون، لۆرا خاویاری ئەوه بوو نان و کەرەکهی پینه بوایه، به لām هیچ جیتی که نه بوو لیتی دابنی، نه شده کرا دوور فرتی دات. هه و لی دا که وه ک ئافره تیتکی کاریگه ر و ته نانه ت که میتیکش کورت بین دهر بکه و لی کاتیک که گه یشته لای پیاوه کان.

لۆرا دهنگی خۆی وه ک دهنگی دایکی لی کرد و گوتی «به یانیتان باش»، به لām ئەو هاوار کردنه ی کاریگه ر به کی خه رای هه بوو، به جو ریتیک که لۆرا بۆ خۆی شه رمه زار بوو، زمانی تیکه ل و پیکه ل کرد وه کو کچیتکی چکۆلانه، «ئوه- ئیر- ئیوه هاتن- بۆ ئیشی خپوه ته که هاتن؟

دریژترین پیاویان گوتی «ئوه و راسته خاتوون» کەسیتیکی لاوازی دریژ و پنۆکاوی بوو، جانتای که لویه له که ی گواسته وه و شه بقه پووشیته که ی به پاش سه ریدا به رداوه و خه ندیتکی بۆ لۆرا کرد.

«به لی ئیمه بۆ ئیشی خپوه ته که هاتوین»

خه نده که ی ئەوه نده ساده بوو، ئەوه نده دۆستانه بوو که لۆرای چاک کرده وه، چه ند چاوتیکی جوانی هه یه، بچووک، به لām زۆر ره ش و شین تیکه ل بوو! ئیستا ته ماشای ئەوانی دیکه ی کرد، ئەوانیش بزهیان ده هات، له خه نده که یان وا دهر ده که وت وه ک بلین «دلخۆش به، ئیمه ئازارت نادهین» چه ند کرتکاری روو خۆشن! چه ند به یانیه کی جوانه! ئەو نه ده بوایه باسی به یانی بکات؛ ئەو ده بوو به کاریت، ئەو خپوه ته. باشه، ئەدی له باهت بیستانی گوله شلیره وه راتان چیه؟ ئاره زووتان لیتیه ئەوه بکه ن؟»

به وه دهسته ی که نان و کەرەکه ی پیه له نه گرتبو ئاماژه ی

بۆ بیستانی گوله شلیره که کرد. ئەوان روویان وه رگیترا به ره وه ئەو شوینه و له و ی رامان. لاوتیکی قه له و ی چکۆلانه لچی خواره وه ی لیباداو پیاوه دریژه که ش چاره ی خۆی قورس کرد.

گوتی ئەمن ئاره زووم له و شوینه نیه. «ته واو له گه ل ئاره زوویه کی ساغ ناگونجی.» ئەتۆ له ئیشی خپوه ت ده زانی. رووی کرده لۆرا و به ریتگا ساده که ی خۆی گوتی «ئەتۆ ده توه ی له شویتیک دامه زرتی که له و شوینه زلله یه کی به هیتت به رکه و ی، ئەگه ر به دوام بکه و ی.»

په ره رده ی لۆرا وای لیکرد که بۆ ماوه ی خوله کیتیک سه رسام بیت، ئایا ئەوه ریزی ته واوی کرتکاره که باسی لیدانی زلله ی به هیتت بکات؟ به لām له راستیدا دوا ی که وت.

«لۆرا پیتشنیاری کرد، با له سووچیتکی یاریگای تینسه که بیت»

به لām بچوونی باندى موسیقا ژه نینه که ته نیا یه ک سووچی یاریگای تینسه که بیت. کرتکاریتکی دیکه گوتی «ه.م. ده بی بان دیتیکش هه بی، رات چیه؟ یه کیتکی ره نگ زه رد بوو، سیما یه کی ماندرووی هه بوو، به چاوه ره شه کانی له یاریگای تینسه که رامابوو. بیری له چ ده کرده وه؟

لۆرا به سۆزه وه گوتی ته نیا بان دیتکی زۆر چکۆلانه. له وه ده چوو زۆر گرنگی به بچووک یان گه وره یی بانده که نه دابی، به لām پیاوه دریژه که قسه ی پی برین. «ته ماشای ئیره بکه خاتوون، ئەوه شویتیه که یه به رامبه ر ئەو دارانه، پشت ئەو جیتگایه.»

«زۆر چاک ده بیت»

به رامبه ر که ره کاکان. له پاشان داره کانی که ره کاش ده شاردرینه وه. ئەوان هینده جوانن به گه لا پان و بریقه داره کانیانه وه، به هیتشه زه رده کانی میوه یانه وه، وه ک ئەو دارانه ده چن که له دوورگه یه کی چۆلدا گه شه ده که ن، زۆر گه وره، به تاقه وه، گه لا و میوه کانیان تا خۆر بلند بووه له جو ره بیده نگیه کی شکۆمه نندا. ده بی ئەو دارانه به خپوه ت بشاردرینه وه؟

پیتوسته پیاوه کان چه له که تاو له کانیان له سه ر شانی داناو به ره وه ئەو جیتگایه رۆیشتن. به ته نی پیاوه دریژه که به جیما بوو. دوولا هاته وه و لقیکی هه لاله ی پچری و په نجیه ی گه وره و شاده ی خسته سه ر لووتی بۆنه که ی به قوولی هه لمری. که لۆرا ئەو کرده وه ی له و کاربایه بینی

زۆر سەرسام بوو. لەبەر سەرسامی ھەموو شتێکی لە بارەى دارەکانى کەرەسەوھ لەبەرچۆوھ کە ئو پیاوھ ئارەزووی شتی لەو شتیوھ دەکات- ئارەزووی بۆنى ھەلەلە دەکات. چەند پیاوھ لەو پیاوانەى ئو ناسیونی ئو جوړە کردوھیان کردوھ؟

ئو، ئو کەریکارانە چەند چارەسووک و روو خووشن، لۆرا وای بێر کردوھ، باشە بۆ ئو نەیتوانیوھ ئو کەریکارانە بکات بە ھاوڕێی خۆی چاکتر نەبوون لەو مندالە خوێرانەى کە شەوانی دووشەمە دین بۆ نان خواردن و دانسیان لەگەل دەکات؟

لەگەل پیاوانی لەو شتیوھ دا زۆر زیاتر پێش دەکەوت. ئو بریاری دا کە ئو ھەمووی ھەلەبە، لەکاتی کدا پیاوھ درێژە کە وینەى شتێکی لەسەر پێستی زەرفیک دەکیشا کە دەبواھ گری بدری یان ھەلواسری، ئو ھوش لەجیاوازەکانی ئو چینەبە. باشە لۆرا لەلایەن خۆبەوھ نەکەم ھەرنە تۆسقاڵیکیش باوھری پێ نەبوون.

ئێستاکە لەوێ چەکوشە دارینەکانیان توند و تۆل دەکردوھ. ھەندیکیان فیکەیان دەکیشا و ھەندیکى دیکەیان گۆرانیان دەگوتن، «ئەتۆ چاکى برادر؟» «برادر» ھەست بەو ھاوڕێبە تیبە بەس لۆرا بۆ ئەوھى بوو بێسەلمێنى چەند دلخۆش بوو» بێ کەم و زیاد بۆ ئەوھى پێشانى کابرا درێژە کەى بدات کە ھەستى لەمالتیدا چۆنە و چۆن سووکایەتى بە داب و نەربیتی گیلانە کردوھ، کاتی ک لۆرا دەوێتە کەوھ رامابوو. بابۆلە گەورە کەى نان و کەرەى ھەلگرت. ئو وەک کچیکى کەریکار ھەستى دەکرد.

«لۆرا، لۆرا، ئەتۆ لە کوێى؟ تەلەفۆنە، لۆرا! دەنگیک لە مالتیرا ھاواری دەکرد. «ئەوا ھاتم» بەلەش سووکى و خیرایی بەناو بێستانە کەدا رۆیشت تا گەیشتە سەر ریتگای باخە کە و بەرەو ھەیانە کە رۆیشت و چووھ ناو ھۆلە کە. لەوێ باوکى و لۆرى بۆ شەبقەکانیان پاک دەکردوھ و خۆیان بۆ فەرمانگە ئامادە دەکرد.

لۆرى زۆر بە خیرایی گوتى؛ لۆرا پیت دەلیم پێش نیوھ رۆی ئەمرۆ چاکە تە کەم بۆ ئوتوو بکە؛ لۆرا گوتى؛ باشە بۆت ئوتوو دەکەم. لۆرا کوتوپر خۆى پێ داگیرنە کرا. رای کرد بۆ لۆرى و کەمیک بەخۆبەوھ گوشى. «ئو، ئاھەنگى خۆش ساز دەکەم، وانیبە؟

لۆرا بە ھەناسە برکێ وە گوتى؛ دەنگە گەرم و کوپانە کەى لۆرى گوتى؛ تا ئەندازەبە ک

وايە، وە ئو ھوش خۆش کەى بەخۆبەوھ گوشى، وە پالتیکى ھىواسى پێوھنا، خیراکە کچە کە بچۆ بۆ تەلەفۆنە کەت. «بەلێ، بەلێ، ئو بەلێ کیتى؟ بەیانیت باش، خۆشە و بێستم. بۆ نان خواردنى نیوھ رۆ نابەى؟ وەرە خۆشە و بێستم. بێگومان خۆشە. تەنیا ژەمیکى سەر پێیبە- سەندوبجە، بەلێ، ئەرى بەیانبە کى زۆر خۆش نیە؟ جلی سپیت لەبەر کردوھ؟ ئو، بێگومان جلی سپیم لەبەر کردوھ- خولە کیک ھەر لەسەر خەت بێننەوھ دایکم بانگم دەکات. لۆرا پشویکى دا.

چبە دایە؟ گوتم لیت نیبە. دەنگى خانى شیریدان لە قاتى سەرەوھرا سەرە و ژیر دەبوھ، پیتى بلێ ئو شەبقەى رۆژى دووشەمەى رابردوو لەسەرى بوو با ئو بکاتەوھ سەرى.

دایکم دەلێ دەبێ ئو شەبقە جوانەى دووشەمەى رابردوو لەسەرى بوو با ئو شەبقە بکاتەوھ سەرى، چاکە. کاتر مێر یەک، خواحافبیز. تا کاتر مێر یەک. لۆرا تەلەفۆنە کەى لە شوێنى خۆى دانایەوھ و ھەردوو ک دەستى خستە پشت سەرى، ھەناسەبە کى قوولێ ھەلکیشا، راکشا لەسەر پشت و دەستى خستە خواروھ «ھە» باویشکیکى دا. خولە کیک دواى باویشکە کە خیرا ھەستا، تا ئێستا ھەر گوتى گرتبوو. وا دیار بوو ھەموو دەرگانى مالمە کە کراوھ بوون. بە ھەنگاوى نەرم و خیرا و دەنگەکان بەردەوام دەھاتنە بەرگوتى، مالمە کە پر بېوو لە جموجۆل.

ئو پەردە سەوزەى کە بەو دەرگایەوھ ھەلواسرابوو کە دەچوو بۆ لای چێشتخانە کە ھەمیشە لە لەربنەوھدا بوو بەھا تووچۆ کردنى دەرو ژوو.

ئێستا دەنگى پیکە نینبیکى دووردرێژ و ناخۆش دیت. ئەوھ دەنگى پیانۆ قورسە کە بوو کە لەسەر پێچکە چکۆلەکانى دەگوازایەوھ. بەلام ھەوا! ئەگەر کە ھەلویتستەت لەسەرى کردبایە و سەرنجت دابایە، ھەوايە کە ھەموو کاتیک ھەر وەک ئەوھى ئێستا بوو؟

کەزەبایەکان ھەر لەسەر پیرا تا خوارى یارییان بە پەنجەرەکان دەکرد. دوو پینەى چکۆلەى تیشکى رۆژ یەکیان لەسەر شووشە مەرە کە بیک و ئەوى دیکەیان لەسەر چوارچێوکی زێرینى وینەبە کى فۆتوگرافى بوو، ھەر وھا ئەوانیش یارییان دەکرد، پینە چکۆلە جوانەکان. بەتایبەت ئەوھى سەر شووشە مەرە کە بەکە. ئو تەواو گەرم بېوو. گەرمى ئەستیریکى زێوینى چکۆلانە. لۆرا

پیتی خوش بوو ماچیان بکات.

زهنگی ده‌رگای پیشه‌وه لیدیدا، له‌سه‌ر پلیکانه‌کانه‌وه ده‌نگی هاژهی داوینه‌کانی ته‌نووره‌ی سادی هات. ده‌نگی زمان تیکه‌ل و پیکه‌ل کردنی پیاویک ده‌هات سادی به که‌مته‌رخه‌می وه‌لامی پیاوه‌که‌ی ده‌دایه‌وه «ئه‌من دل‌نیام نازانم. چاوه‌روان به. له‌خانمی شیریدان ده‌پرسم.»
لورا هاته ناو هۆله‌که «ئه‌وه چییه سادی؟»
«ئه‌وه گۆل فرۆشه خاتوو لورا.»

ئه‌وه به‌راست. له‌وییه له‌ناو ده‌رگا راوه‌ستاوه سینیییه‌کی پانی ته‌ختی پر له ئینجانه گۆلی شلیتری میخه‌که‌یی پییه. هیچ جوړی دیکه‌ی پی نین، هیچ جوړی دیکه‌ی پی نین بیجگه له گۆلی شلیتر و، شلیتری کانا، گۆلی میخه‌که‌یی گه‌وره و پان و کراوه. دره‌وشاوه، تا ئه‌ندازه‌یه‌ک زۆر گه‌ش و گۆل له‌سه‌ر لقه قرمزیه دره‌وشه داره‌کانن.

لورا گوتی؛ ئوه، سادی! به ده‌نگیکه‌ی به‌سۆزه‌وه که شپوه نالینیک بوو. له‌سه‌ر چۆکان دانیشته، هه‌روه‌کو له‌به‌ر رۆشنایی گۆله شلیتره‌کان خۆی گه‌رم بکاته‌وه، وای هه‌ست ده‌کرد که گۆله‌کان له‌ناو په‌نجه‌کانیدان، له‌سه‌ر لیوانی، له‌ناو سینگیدا گه‌شه ده‌کن. به‌کۆله‌یی گوتی؛ «ئه‌وه زۆر هه‌له‌یه» هه‌رگیز که‌س راینه‌سپاردوه گۆلی زۆرمان بو‌بێ. سادی بچۆ دایکم بدۆزه‌وه.

به‌لام له‌و کاته‌دا خانمی شیریدان هات بو‌لایان.
«ئه‌و قسه ته‌واو راسته.» به‌هتووشی گوتی: «به‌لێ، ئه‌من فه‌رمانم داوه بو‌هینانی ئه‌و گۆلانه.»
ئه‌ری زۆر جوان نین؟ قۆلی لۆرای گوشی. دوینی به‌و دوو‌کانه‌دا تیده‌په‌ریم، له‌په‌نجه‌ره‌که‌یه‌وه ئه‌و گۆلانه‌م بینی، بو‌یه‌که‌م جار له‌ژیاندا کوتوپر بیرم که‌وته‌وه که ده‌بێ گۆله شلیتری ته‌واوی کانامان هه‌بیت.

ئاهه‌نگی باخ بیانوویه‌کی باش بوو بو‌ئه‌وه.
لورا گوتی، به‌لام و ابزانم ئه‌تۆ گوتت که ئه‌من مه‌به‌ستم نیه ده‌ست بخه‌مه ناو ئیش و کاره‌وه. سادی رۆشیتوو. پیاوه گۆل فرۆشه‌که ئیستاش هه‌ر له‌ده‌روه له‌کن عه‌ره‌بانه‌که‌ی بوو. ده‌ستی ده‌ملی دایکی کردو زۆر به‌هتووشی گازیکی له‌گوتی دایکی گرت، منداله‌ خۆشه‌وسته‌که‌م. ئه‌تۆ دایکیکی ئاقل مه‌ندت خۆش ده‌ویت، وانیییه؟

ئه‌وه مه‌که. ئه‌وه‌تا ئه‌وه پیاوه‌که‌یه.»
تایسته‌ گۆله شلیتره‌ی زۆری پی مابوو، سینیییه‌کی

دیکه‌ی به‌ ته‌واوی پیمابوون.

هه‌موویان له‌ناو ده‌رگا‌که‌دا کۆیکه‌وه له‌هه‌ردوو‌ک به‌ری ده‌رگا‌که‌ کۆیان بکه‌وه، بیج زه‌حمه‌ت، خانمی شیریدان گوتی: ئه‌تۆ په‌سه‌ندی ده‌که‌ی لورا؟
له‌ ژووری وینه‌کی‌شاندا میگ، جۆس و هانزی چکولانه‌ی چاک له‌ کۆتاییدا سه‌رکه‌وتن له‌ گواستنه‌وه‌ی پیاوکه‌دا.

ئیس‌تا ئه‌گه‌ر ئه‌و قه‌نه‌فه به‌رامبه‌ر دیواره‌که‌ دابنێن و هه‌موو شتی‌ک له‌و ژووره‌ به‌ینه‌ ده‌روه‌ بیجگه له‌ کورسیه‌کان. ئه‌تۆش هه‌ر وانانازی؟
«به‌ ته‌واوی»

هانز ئه‌و می‌زانه‌ به‌ بو‌ ژووری جگه‌ره‌کی‌شان، که‌ناسیک بیته‌ تا ئه‌وانه له‌ مافووره‌کان جیا بکاته‌وه هه‌ر ئیس‌تا، هانز.

جۆس پیتی خوش بوو فه‌رمان بکات به‌ خزمه‌تکاره‌کان، وه‌ ئه‌وانیش پییان خوش بوو گوی رابه‌لی ئه‌و بن. هه‌میشه‌ وای لیکردبوون وا هه‌ست بکه‌ن که ئه‌وانیش به‌شیتکن له‌ شانۆگه‌ریه‌که.

«به‌ دایکم و خاتوو لورا بلین هه‌ر ئیس‌تا بو‌ ئیره‌ بیین.»
«زۆرباشه‌ خاتوو جۆس.»

رووی کرده‌ میگ. ده‌مه‌وی گوتیم له‌ ده‌نگی پیاوکه‌ بیج داخوا ده‌نگی خۆشه، ته‌نیا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی داوام لیکراوه ئه‌و دوانیوه‌رۆیه‌ گۆرانی بلیم با «ئه‌وه‌ژیانه‌ زه‌حمه‌ته» ی تا‌قی بکه‌مه‌وه؛

پۆم! تا- تا- تا- تا- تا! پیاوکه‌ ئه‌وه‌نده به‌ سۆزه‌وه ده‌ستی پیکرد که ده‌موچاری جۆس گۆرا چه‌پله‌ی لیدا. به‌ دل‌یکی غه‌مگینه‌وه به‌ شاراوه‌بی ته‌ماشای دایکی و خاتوو لۆرای خوشکی ده‌کرد له‌و کاته‌دا که ده‌هاتنه‌ ژووره‌وه.

ئه‌و ژیا‌نه زه‌حمه‌ته

فرمیتسکیتکه و ناهیتکه

خۆشه‌ویسته‌یه‌ک که ده‌گۆری

ئه‌و ژیا‌نه زه‌حمه‌ته

فرمیتسکیتکه- ناهیتکه

خۆشه‌ویسته‌یه‌ک که ده‌گۆری

له‌ پاشان... خوا‌حافیز

به‌لام له‌ وشه‌ی «خوا‌حافیز» دا که ده‌نگی پیاوکه‌ش له‌ هه‌موو کاتی‌ک زیاتر به‌نائومیدی ده‌هات، ده‌موچاری

جۆس زياتر دهبريقايه وه، خه نديكي بي سۆز و ترسناكي هات.

دايه دهنگم خوش نيه؟ نهو گه شايه وه،

نهو ژيانه زهحمه ته

هيوكان دهمرن

خه ويكه و - به خه بهر هاتنيك

به لام ئيستا سادي قسه كاني پي برين. «نهو هچيه سادي؟»

«بي زهحمه ت، م. م. شيوپه ز دهلي گوله سوئسنه تان پهيدا كردوو به سوندويجه كان؟ گوله سوئسنه بو سهر سه نديويجه كان، سادي؟ خانمي شيريدان به دهنگيكي بهرز و خه والوو وه گوتي، منداله كان به دهموچاويدا زانيان پهيداي نه كردوو، «بازانم.»

به توندي به سادي گوت «به شيوپه ز بلتي دهبي له ماوه دي ده خوله كدا پهيدايان بكات.» سادي روئشت. داكيكي به خيرا بي گوتي؛ لورا له گه لم وه ره بو ژووري جگه ره كيستان. نه من ناوه كانم له شوئنيك له سه ره زهرفييك بينيوه. نه تو ده بي ناوه كانم بو بنوسيه وه. ميگ ئيستا بچو سه ره وه نهو شته ته ره له سهرت داگره، جوس هه ر ئيستا جله كانه به ته واوي له بهريكه. گوئتان له مننه منداله كان، يان به بابتان بلتيم كه شه وي گه پرايه وه مالتي؟ وه - وه جوس كه چووي بو چيشته خانه له وي شيوپه ز كه نارام بكه وه، باشه؟ نهو به يانيه زوري لي ترسام.

له كوئاييدا زهرفه كه دوزرايه وه له پشت كاترميره كه وي ژووري نان خواردن بووه، چون گه يشتبوو نه وي، خانمي شيريدان هيج بوجوونيكي لهو باره وه نه بوو. ده بي له لايه ن به كييك له ئيوه دزرا بي مندالينه له ده ره وه وي جانتا كه م، چونكه په نيره ته ره كه و ليمو مه يوه كه م به روون و ئاشكرا بي به بير ديت. ئيوه نه وه تان كردوو. «به لي»

هتلكه و - «خانمي شيريدان زهرفه كه وي گرت و لي دوور خسته وه. وهك مشكان ده چن. ناي مشك بن. نه وان؟»

لورا له سه ره شاني داكيكيه وه ته ماشاي ده كرد، گوتي زه يتون زور باشه. «به لي» بيگومان. چنه د تيكه ليكي دزيو دياره. هتلكه و زه يتون له كوئاييدا ته واويان كردن. لورا هه لي گرتن و بردنيه چيشته خانه. جوسي له چيشته خانه كه بيني شيوپه ز كه وي هيواش ده كرد وه،

شيوپه ز كه وا ديار نه بوو ترسا بي.

جوس به دهنگه خوشه كه وي خوي گوتي؛ هه رگيز سه نديويجي ناوا چاكم نه ديتون.

شيوپه ز نه تو ده لي بي چنه د جورن؟ پازده؟

«پازده خاتو جوس.»

«باشه شيوپه ز، پيروزباييت ليده كه م.»

شيوپه ز به چه قويه كي دريژي سه نديويج نانه ره قه سوور كراوه كاني ده كراند، بزه يه كي پاني هات.

سادي له ژووري خه شيوه وه رايگه ياند «گودبيرس مان هات» نهو پياوه به بهر په نه جره كه دا تپسه ري، نه وه ش ماناي گه يشتنه كييك به كرتمه كان بوو. گودبيرس مان به دروست كردني كييك به كرتم ناويانگي هه بوو. بي جگه لهو كه سيكي ديكه بيرى له وه نه ده كرد وه كييك به كرتم له ماله وه دروست بكات.

«شيوپه ز كه فه رماني دا» بيان هينه ژووره وه و له سه رميزه كه دا يان بنج «كچم».

سادي هينانيه ژووره وه و گه پرايه وه بو دواوه بو لاي ده رگا كه.

بيگومان، لورا و جوس له وه گه وه ره تريون كه گرنگي بهو جوره شتانه بدن، به لام له گه ل نه وه شدا نه وه يان په سه ند نه كرد كه كييك به كرتمه كان زور دلگيرين. شيوپه ز ناماده وي ده كردن شه كرى زياده وي ليده ته كاندن. لورا گوتي نه وان هه موو به شداراني ئاهه نكيان ئاگادار كر د ته وه؟

جوس گوتي؛ وازانم نه ويان كردوو. جوس كه شت وه بير هينانه وه وي پي خوش نه بوو.

ده بي بلتيم كه نه وان جوان و دره وشاوه بوون.»

شيوپه ز به دهنگيكي ئاسوده وه گوتي؛ هه ره كه رانيكي به رده كه وي خوشه ويستانم.

«يه ر، ما نازانيت.»

نهو، هه رگيز ناييت، كييك به كرتم به له زهت وازوو پيش نان خواردني به ياني بخورين.

هه ر هه مان بير كه پياوي هينايه له رزه، له گه ل نه وه شدا دوو خوله ك دواي نه وه جوس و لورا سه رقالي لسته نه وه وي په نه جره كانيان بوون. نهو سه رقالي به لسته نه وه وي په نه جره كانيان نيشانه وي به له زه تي كييك به كرتمه كان بوو.

لورا پيشنياري كرد. با بچينه ناواخ، له ريگاي پشته وه بچينه ده ره وه. ده مه وي بزانه داخوا پياوه كان له گه ل ئيشي خيوه ته كه به رده وامن.

چەند پیاوی رووخۆشن، بەلام شیوپەزەگەو، سادی و گۆدبیرس مان و هانز دەرگای داوایان داخستبوو.

شتیک رووی داو.

«تەک-تەک-تەک، شیوپەزەگە دەستی کردبوو بە قرتە قرت. دەتگوت مریشکە ورووژینراو. سادی لە روومەتی خۆی دەدا. دەتگوت تووشی دان ئیشە بوو. هانز چارە خۆی قورس کردبوو. دەموچاوی خۆی تیک نابوو، زۆر ماندوو بوو بەوێی کە دەبویست لە مەسەلەگە بگات. تەنیا گۆدبیرس مان نەبیت کە خۆی بەدلخۆش نیشان دەدا. ئەو ئاگاداری ئەو رووداو بوو.

مەسەلە چیبە؟ چ رووی داو؟

شیوپەز گوتی؛ رووداویکی ترسناک رووی داو. پیاویک کووژراو.»

پیاویک کووژراو؟! لە کوئی؟ چۆن؟ کە؟

بەلام گۆدبیرس مان ئەو رووداو کە لە بەرچاوی خۆی رووی داو نەبەدەووست لیبی بدزری.

خاتوون بەو کۆختە بچووکانە دەزانی کەوا بیکەم و زیاد دەکەونە خوار ئیترەو؟

پیتیان دەزانم؟ بیکومان، پیتی دەزانین. باشە، لاویک لەوێ دەژیا ناوی سکۆت بوو، عەرەبانچی بوو. ئەو بەیانیبە ئەسپەکە لە مەکینە تراجتۆریک کە لە سووچی شەقامی هاوک بوو رەویوتەو و کورەگە بەسەر پشتی سەریدا کەوتوو و مردوو.»

کاتیک هەلیان گرتەو مردبوو، گۆدبیرس مان بەلەزەتیکەو رووداو کە دەگێرایەو. کە من گەیشتمە ئیترە لاشەکیان دەبردە مالهەو. بە شیوپەزەگە گوت: «ژنیکی بە پیتنج مندالی وردەو لەدوای خۆی بەجی هێشتوو.»

«جۆس وەرە بۆ ئیتر.» لۆرا قۆلی خوشکەکە گرت و بەناو چیشتخانە کەدا رای کیشا بۆ لای ئەو دەرگایە پەردە سەوزەکە پێدابوو، لەوێ راوەستا و بەرامبەری داها تەو.

بە ترس و لەرزەو گوتی: جۆس «هەر چۆنیک بیت ئیمە هەموو شتیکی رانەگرین؟

«هەموو شتیکی رانەگرین لۆرا.» جوس بەسەرسامیەو هەواری کرد.

«مەبەستت چیبە؟»

«بیکومان مەبەستم ئاھەنگی باخە.» بۆچی جۆس بەو شیوپەزە خۆی دەرخت؟ بەلام جۆس تا ئیستاش هەر

سەرسام بوو. «ئاھەنگی باخ رانەگرین؟

لۆرای خۆشەووست ئەو نەندە نەفام مەبە بیکومان ناتوانین هیچ شتیکی لەو جۆرە نەنجام بەدین. کەس شتی ئاوا لە ئیمە چاوەروان ناکات. ئاوا بێ ئەقڵ مەبە، «بەلام ئیمە ناتوانین ئاھەنگی باخ لەگەڵ پیاویکی مردوو سازبەدین کە لەبەر دەرگای ئیمەدا مردوو.»

ئەو لە راستیدا گیلی بوو، لەپیناوی کۆمەلە کۆختەبەکدا کە بۆ خۆیان لەناو کۆلانیکدا بوون کە دەکەوتنە هەمان ئەو چالاییە کە یەکسەر سەرەوژوور دەبیتەو بۆ مالهە.. رینگایەکی پان بەنیوانیاندا دەروات. لە راستیدا زۆرلیک نزیک بوون، زۆر بە دلنیایبەو بیتز نەدەهات سەیری ئەو کۆختانە بکە، هەرگیز مافی دراوسێتیا نەبوو. نیشتمە جیبی زۆر خەراپ بوون بە بۆیاخیکی قاوەبی چکولیاتی بۆباخ کرابوون. لەناو پارچەکانی باخە کە تەدا هیچی تیدا نەبوو لە قەفەزی لاسکە کە لەم و، چەند مریشکە نەخۆشیک و قەفەزی تەماتە.

تەنانت ئەو دوو کەلە لە دوو کەل کیشەکانیشیان دەهاتە دەرەو هەر زۆر هەژار بوو.

لەتە بەرەکان و دوو کەل کەرت بووکان جیاوازی زۆریان هەبوو لەگەڵ ئەو پەرە گەورە زبونیانە کە بەبێ قوورت و پیچ لە دوو کەل کیشەکانی شیریدان بەرز دەبوونەو. ژنە جل شۆرەکان لەناو کۆلانە کەدا دەژیان و گەسک دەرەکان و پینەچیکە. پیاویک کە مالی لە پێشەو بوو ئەسپی بەخێو دەکرد و قەفەزی بەلندە چکۆلانە دروست دەکرد. مندالەکان کۆ ببوونەو. سەردەمیک کە مندالەکانی شیریدان بچووک بوون نەیدەهیتشت پێ بخەن ئەو گەرەکەو، لەبەر زمانی قیژەون یان نەک تووشی شتیکی بیت.

بەلام لەو هەتا گەورە بوون لۆرا و لۆری بە دزیەو بەو پێدا دەڕۆشتن. ئەوێ جیگایەکی بیز هەستین و پۆخل بوو. بەترس و لەرزەو هاتنە دەرەو، بەلام ئیستا هەر کەسیک پتوبستە بۆ هەموو شۆتینیک بچیت و هەموو شۆتینیک ببینی. بەو شیو بە ویدا رۆشتن.

لۆرا گوتی: «سەرنج بە دەنگی گۆرانی باندەکە هەرەو دەنگی ئەو ژنە هەژارە دەچی.»

جۆس بە راستی بیزار ببوو ئو لۆرا «ئەتۆ کە هەموو کاتیک باندەکە لە مۆسیقالیدان رانگری لەبەر ئەوێ کەسیک تووشی شتیکی هاتوو کەواتە ئەتۆ ژانیکی

زۆر زەحمەت دەبیت. منیش بە قەدەر تۆ دلئەنگم. ئەمنیش ھەست بە ھەمان سۆز دەکەم.» چاوەکانی توند و تیژ بوون. تەماشای خوشکەکەیی کرد بە چاویکی توورەییەو ھەرەکو سەردەمی مندالیی کە خەریک دەبوون بە یەکەو بە شەڕ بێن. «ئەتۆ ناتوانی بەسۆزی خۆت کەریکاریکی سەرخۆش زیندوو بکە یەو» جۆس بە نەرمی ئەوێ گوت.

لۆرا بە توورەییەو ھاواری لە جۆس دایەو، «سەرخۆش! کێ گوتوویەتی ئەو دەیخواردەو؟» بێ کەم و زیاد ھەرەک سەردەمی مندالیان چۆن راھاتبوون لەو بۆنەدا ھەلسۆکەوتیان دەکرد. ئاوا لۆرا گوتی؛ «راست ئیستا دەچم بە دایکم دەلێم»

جۆس بە دەنگیکی نەرم گوتی؛ «پیتی بلتی، ئازیزم.» «دایە، دەتوانم بێمە ژووڕەکەت؟» لۆرا کیتلونی دەرگایەکەیی بادا. بێگومان، مندال، بۆچی، مەسەلەچیە؟ رەنگت بۆ وای لیتھاتوو؟ خانمی شیریدان ئاوری دایەو بۆ سەر مێزی جلەکانی. شەبقیکی تازە تاقی دەکردەو.

«دایە بیاویک کوژراو. لۆرا دەستی بە قسە کرد.

«لەناو باخ نیە؟» دایکی قسەیی پێی پری.

«نا، نا!»

ئو، چەندت ترساندم! خانمی شیریدان ھەناسیکی ئاسوودەیی ھەلکیشاو، شەبقە گەورەکەیی لەسەری داگرت و خستییە سەر ئەژنۆی.

«لۆرا گوتی بەلام دایە گوتیم لێ رابگرە، بە ھەناسەپرکێ و قورگ نیوہگیراوی بەسەرھاتەکەیی بۆ دایکی گیتراپەو. «بێگومان ئیمە ناتوانین ئاھەنگەکە بگیترین، وانییە؟ لۆرا پاساوی ھینایەو. تیپی مۆسیقا و ھەموو کەسێک دەگات. گوتیان لە ئیمە بوو، دایە، تا ئەندازیکی ھەمووشیان دراوسین! بۆ سەرسامی لۆرا دایکی ھەرەکو جۆس ھەلسۆکەوتی لەگەڵدا کرد. ئەو گرانتر بوو لەوێ تەحەمول بکرتیت، لەبەر ئەوێ ئەو دلێ خۆش بوو. لەبەر ئەو قسەکانی لۆرای رەت کردەو و بە گرنگی وەرئەگرتن، بەلام مندالە خوشەویستەکەم. ئەقلە ساغ و راستەکەت بە کاریتە. ئیمە ھەر بە ریکەوت ئەو رووداوەمان بیستوو. ئەگەر کەسێکیش مردبێ ئەو ئاساییە. ئەمن تیناگەم ئەوانە چۆن وابەستەیی ئەو کوتە بچووکانە بوون- ئیمە دەبێ ئاھەنگی خۆمان بکەین، وانییە؟»

لۆرا دەبوایە گوتبای (بەلێ) بۆ ئەو، بەلام وای ھەست کرد کە ئەو ھەمووی ھەلەییە. لەسەر قەنەفەیی دایکی دانیشت و وردە وردە قەراغی کوشنەکەیی دەپچری.

«دایە ئەو بۆ ئیمە لە راستیدا بێ بەزەییەکی زۆر نیە؟ لۆرا پرسی. «ئازیزم» خانمی شیریدان ھەستا و چوو بۆ سەر سەری، شەبقەکەیی ھەلگرتبوو. پیتش ئەوێ لۆرا بتوانی بەکسەر چۆنا و بابەتیکی دیکەو دایکی گوتی «مندالەکەم شەبقەکە ھی تۆیە، بۆ تۆ دروست کراو. بۆ من زۆر ناگۆنچێ. ھەرگیز بەو شێوہ تۆم نەدیتوہ. تەماشای خۆت بکە!» ئاوتینە دەستیەکەیی ھەلگرت.

«بەلام دایە» لۆرا دووبارە دەستی پیکردەو. تەماشای خۆی نەکرد. بۆ لایەکی دیکە رووی وەرگیترا. لەو کاتەدا خانمی شیریدان ئارامی نەما و ھەر بێ کەم و زیاد وەک جۆسی کرد.

بە سارد و سەری گوتی، «ئەتۆ زۆر بێ ئەقلی لۆرا.» خەلکانی لەو جۆرە چاوەروانی قوربانیدانی ئیمە ناکەن. ئەوہش ھاوسۆزی نیە کە تۆ خۆشی ھەموو کەس تیک بەدی وەک ئەوێ ئیستا ئەتۆ دەیکەیی.»

لۆرا گوتی؛ ئەمن تیناگەم، لە ژووڕەکە خیترا چووہ دەردەو بۆ ژوووری نوستنی خۆی. لەوێ تەواو بەرپیکەوت یەکەم شت کە چاوی پیکەوت ئەو کچە جوانەیی ناو ئاوتینەکە بوو، شەبقە رەشەکەیی لەسەرنابوو کە بە گولە بەھاری زیتیرینی و داوی درێژی رەشی مەخمەری رازیتراپۆو. ئەو ھەرگیز بە خەیاڵیدا نەدەھات کە دەتوانی ئاوا جوان دەرکەوێ. ئایا دایکی راستە؟ ئەو بیری کردەو، ئەو ئیستا پیتی خۆش بوو دایکی راست بووین. ئایا ئەمن بێ ئەقلم؟ لەوانەش ئەو گیلی بووین. بێ کەم و زیاد لە ماوہی خولەکیکدا بۆچوونیک دیکەیی لەبارەیی ئەو ژنە ھەژارە و مندالە وردەکانی بۆ دروست بوو، لاشەکەیی باریەو مالتی، بەلام ئەو ھەمووی تەماوی دەردەکەوت، دیارنەبوو، وەک وینەبەکی ناو رۆژنامە دەچوو. دواي تەواو بوونی ئاھەنگەکە ئەمن ئەوہم بیری دەکەویتەو، لۆرا بیری دا. بە ریکایەک لە ریکاکان ئەو بە چاکترین پلان دیتە بەرچاو...

کاتژمیر یەک و نیو نان خواردنی نیوہرۆ تەواو بوو. کاتژمیر دوو و نیو ھەموویان ئامادەبوون بۆ وروژان و دەمەتەقی لەگەڵ یەکدیدا. تپییە چاکەت سەوزە مۆسیقاژەنەکان گەیشتنە جێ و لە سووچیتکی یاریگای تپینسەکە دامەزران.

کیتی مایتلاندی خوشه‌ویستم «ئه‌وانه زۆر وه‌ک بۆقان ناچن به قسه‌کانیان؟ ئه‌تۆ ده‌بوايه له ده‌وری حه‌وزه‌که‌ی ریتکت خستبانايه و چاوساغيکت بۆ دانابان له ناوه‌راستی له‌سه‌ر مێژیک بايه.»

لۆری گه‌شیت و به‌شپوه‌ی خۆی به‌خه‌رهاتنی کردن. له ديمه‌نی ئه‌وه‌وه لۆرا دووباره‌ رووداوه‌که‌ی وه‌بیرکه‌وته‌وه. ویستی پێی بلتی، ئه‌گه‌ر لۆری له‌گه‌ڵ ئه‌وانی دیکه‌ په‌سه‌ندی بکه‌ن ئه‌وه‌ بێگومان زۆر چاک ده‌بیت. به‌دوايدا رۆشیت بۆ هۆله‌که.

«لۆری!»

«هه‌لا!» له‌نیوه‌ی پلێکانه‌کاندا بوو، به‌لام کاتیکت ئاوری دايه‌وه بۆ دوا‌ی خۆی لۆرای بیینی. خۆی لێ گه‌ش کرده‌وه و چاوی لێ زه‌ق کردن. ئه‌ی خوايه‌گیان لۆرا! ئه‌تۆ شیاو دیاری، لۆری گوتی: «ئه‌و شه‌بکه‌ په‌سمیه جوانه چیه!»

لۆرا به‌ ده‌نگیکی لاوازه‌وه گوتی، وایه؟ بزێکی بۆ لۆری کرد به‌لام هیچی پێنه‌گوت خه‌را دوا‌ی ئه‌وه خه‌لک ده‌ستی کرد به‌ هاتن و دابارین. بانه‌که ده‌ستی به‌ گۆرانی و مۆسیقالێدان کرد؛ شاگردانی به‌ کرێ گیراوی چیشته‌خانه له‌ مالتی‌را رابان ده‌کرد بۆ بن خه‌یه‌ته‌که و له‌ویشه‌وه بۆ مالتی. ته‌ماشای هه‌رجییه‌کت ده‌کرد خه‌لک به‌ جووته ده‌گه‌ران و داده‌هاتنه‌وه بۆ بۆن کردنی گۆله‌کان. چاک و چۆنیان له‌گه‌ڵ یه‌که‌یدا ده‌کرد و، به‌سه‌ر چیمه‌نه‌کاندا ده‌گه‌ران.

بالنده‌ جوانه‌کانیان خۆش ده‌ویست که له‌ناو باخی خانمی شیریداندا ده‌ره‌وشانه‌وه، بۆ ئه‌و دوا نیوه‌رۆیه و به‌س، ئه‌دی دوا‌یه به‌ره‌و کسوێ ده‌رۆن؟ ئه‌، ئه‌وه چه‌ند خۆشه‌ له‌گه‌ڵ خه‌لکیکت بژی که هه‌موویان دلخۆش بن، ده‌ستی یه‌کدی بگوشن، کۆلمه‌کانی یه‌کدی بگوشن، بزه بۆ ناو چاوه‌کان بکه‌ن.

«لۆرای نازیز چهنده جوانی!»

«چه‌ند شه‌بکی گونجاوه، منداله‌که‌م!»

لۆرا ئه‌تۆ ته‌واو وه‌ک ئسپانیان ده‌چی. هه‌رگیز ئه‌تۆم ئه‌وه‌نده به‌ سه‌رنج راکیشی نه‌دیتوه‌وه.

«لۆرا گه‌شایه‌وه و به‌ نه‌رمی وه‌لامی دايه‌وه، «چات خواردۆته‌وه»؟

ساردیه‌ک ناخۆیه‌وه؟ میوه‌ی ساردی تابه‌ت. رای کرد بۆ لای باوکی و داوا‌ی کرد. بابی خۆشه‌ویستم تیه‌که‌ هیچی خواردنه‌ویان له‌ لانیه‌؟ ئه‌و دوانیوه‌رۆیه نمونه‌بیه

ورده‌ ورده‌ گه‌شه‌ی ته‌واو بوو، خه‌ریکی پێگه‌یشتنه، ورده‌ ورده‌ سیس ده‌بێ ورده‌ ورده‌ تاجۆکه‌کانی داده‌خرین.

«ئاهه‌نگی ئاواخۆش نه‌بووه...» گه‌وره‌ترین سه‌رکه‌وتن... ئارامترین...» لۆرا له‌ به‌رێ کردنی میوانه‌کاندا یارمه‌تی دا‌یکی ده‌دا. له‌ هه‌یوانه‌که‌ی له‌ ته‌نیشته‌ یه‌کدی راوه‌ستابوون تا هه‌موو میوانه‌کان ته‌واوبوون. «خانمی شیریدان گوتی؛ هه‌موویان ته‌واوبوون، هه‌موویان ته‌واوبوون، سوپاس بۆ خوا.»

ئه‌وانی دیکه‌ش کۆیکه‌وه لۆرا. با بچین هه‌ندیک قاوه‌ی تازه‌ بخۆینه‌وه، ئه‌من زۆر ماندوو بووم. به‌لێ ئه‌و ئاهه‌نگه‌ زۆر سه‌رکه‌وتوو بوو، به‌لام، ئه‌و، ئه‌و ئاهه‌نگانه، ئه‌و ئاهه‌نگانه! مندالینه‌ بۆ ئه‌وه‌نده له‌سه‌ر گه‌پرانی ئه‌و ئاهه‌نگانه سوورن!» هه‌موویان له‌ بن خه‌یه‌ته‌ چۆله‌که‌ دانیشتبوون.

سه‌ندویجیک بخۆ باه‌گیان. ئه‌من دروشم نووسیوه.

«سوپاس»، به‌رێز شیریدان بابۆلیکی هه‌لگرت و ته‌واوی کرد. یه‌کیکی دیکه‌شی هه‌لگرت. «وابزانم ئه‌و رووداوه‌ خه‌راپه‌ی ئه‌مرۆ رووی داوه‌ نه‌تبیستوه‌وه؟ ئه‌و گوتی. خانمی شیریدان گوتی؛ ده‌ستی بۆ سه‌ره‌وه به‌رز کردبۆوه، «بیسستومانه» خه‌ریک بوو ئاهه‌نگه‌که‌مان لێ تیک بدات. لۆرا سوور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که وازی لێ بینین. ئه‌و، دايه‌ لۆرا نایه‌وی له‌و بابه‌ته‌وه گالتسه‌ی پێیکرێ. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئه‌وه کارێکی پر مه‌ترسی بوو، به‌رێز شیریدان گوتی، لاوه‌که هه‌روه‌ها ژنیشی هه‌بوو. بێ که‌م و زیاده‌ له‌و کۆلانه‌ی خواریدا ده‌ژیا، ژنیکت و نیو ده‌رزن مندالی وردی به‌جێ هه‌شتوون، وا ده‌لێن». یه‌ک خوله‌ک که‌مێک بیده‌نگی لێ که‌وته‌وه. خانمی شیریدان به‌ تووره‌بیه‌وه یاری به‌ کووی قاوه‌که ده‌کرد، له‌ راستیدا ئه‌وه زۆر لێنه‌هاتوویی باوکی بوو.

کوتوپر سه‌ری بلند کرد. له‌سه‌ر مێزه‌که‌ی ئه‌و هه‌موو سه‌ندویج و کیک و شیریناته‌ی له‌سه‌ر بوو نه‌خواردبوو هه‌مووی خه‌سار ده‌بوو. ئه‌وه یه‌کی بوو له‌ بیروکه‌ رۆشه‌کانی خانمی شیریدان.

گوتی: ئه‌من ده‌زانم. با زه‌مبیلیکت بپێچینه‌وه. با هه‌ندیک له‌و خواردنه‌ چاکه‌ بۆ ئه‌و بوونه‌وه‌ره هه‌ژاره‌ بنێرین. به‌ هه‌رحال، ئه‌وه بۆ منداله‌کانی ده‌بێ به‌ گه‌وره‌ترین چاره‌سه‌ر. ئه‌تۆ په‌سه‌ندی ده‌که‌ی؟ ئه‌و دلنیا‌یه که‌ دراوسیتی هه‌ن و بانگیان ده‌کات به‌و جووره‌. چه‌ند چاک ده‌بوو ئیستا ئاماده‌کرا‌یه. لۆرا! ئه‌و راپه‌ری.

زەمبیلە گەورە کەم بۆ بێنە دەرەو لە کەوئەنتەرە کە. دایە، بەراستی وا بێردە کە یەوێ کە ئەو بێرۆکە یەکی چاکە؟ لۆرا گوتی. دووبارە، چەند خۆ تێهەلقوتیتنە، ئەو وا دەرە کەوت لە هەموویان جیابیت. دەبێ بەرماوی ئاھەنگە کە یان هەلگرت. بەراستی ئەو ژنە هەژارە ئەوێ پێ خۆشە؟

بێگومان، ئەمڕۆ ئەتۆ چتە؟ کاتژمێرێک یان دوو کاتژمێر لێرە بە پێشەو بە لەت لەگەڵ ئێمە کرد تا کۆ بە ڕەحم بێن، وە ئێستا...

ئو، باشە! لۆرا رای کرد بۆ زەمبیلە کە، زەمبیلە کە پڕ بوو، هەلئاخە نرابۆو لە لایەن دایکیەو. بۆ خۆت هەللیگرە خۆشەو بیستم، هەر وەکو جارێک بۆ خوارێ، دایکی گوتی، نا، چاوەروان بە، گۆلە شلیرش لەگەڵ خۆت بەرە. گۆلە شلیرش کاربگەری هەیه لەسەر خەلکی ئەو چینی، جۆس گوتی قەدەکانی ریشووی کراسە کە ی خەرپ دەکەن. بەو جۆرە ئامۆژگاریان کرد. دەقاو دەق لە کاتی خۆیدا. لە پاشان تەنیا خۆی و زەمبیلە کە مایەو. «لۆرا!» دایکی بەدوای کەوت بۆ دەرەوێ خێوئە کە - هەر چۆنێک بیت باسی هیچ ناکە -

«چی، دایە؟»

نەخێر، چاکتر وایە ئەو جۆرە بێرۆکانە نەخە یە مێشکی مندالانەو.

هیچ شتیەک! خێرا بۆ.

ئێستا خەریک بوو دنیا تارێک دادەهات، ئەو کاتە ی کە لۆرا دەرگا کانی باخە کە ی دادەخست. سەگێکی گەورە لەوێو رای کرد دەتگوت تارماییە کە، رینگاکە لە بەر سپیە تیان دەبریقاییەو. لە خوارێ لە ناو چالاییە کە دا کۆخە چووکە کان سێبەرێکی تەلخیان بەسەر داکشابوو. دوای ئەو دوا نیوەرۆیە چەند ئارام دیاریوو. لێرەو دەرەوێ بەجێتە خوار گەردە کەو بۆ ئەو شوئینی کە پیماوە کە ی لێ مردبوو، ئەو ئەوێ نە دەزانی. بۆ نەیدەزانی؟ بۆ ماوە ی خولەکیەک راوەستا. ئەو ماچ و دەنگ و تەقە ی کەوچک و پیکە نین و بۆنی گیای شکاوی دەهاتەو بەرچاوە لە ناخیدا چەسپابوو. دلێ جیگای هیچ شتیکی دی نە دەبۆو. چەند سەیرە! دە ئاسمانی رەنگ بزرکای هەلئەروانی و، هەموو ئەوێ ئەو بیری لێدە کردەو ئەو بۆ «بەلێ ئەو سەرکەوتووترین ئاھەنگ بوو.» ئێستا رینگا پانە کە کۆتایی هات. کۆلانە کە دەستی پێکرد. دووکە لاوی، تارێک، ژنەکان

دەسمالیان بەسەر شانیا نندا دابوو. پیماوانی شەبقە ی خوری بەسەر، بەخێرا یی بەو نزیکانە دا دەرۆشتن. پیماوان خۆیان خستبوو سەردار پەرژینەکان؛ مندالەکان لە پێش دەرگا کان یاریان دەکرد. دەنگی پرتە و بۆلە بەھیواشی لە ناو کۆخە بچووک و خەرپەکانەو دەهات. لە ناو هەندیکیانەو تروسکاییە کە رووناکی دەهات و سێبەرێک لە شێوێ قرژالدا بە پەنجەرەکاندا دەرۆشت. لۆرا سەری خۆی داخست و خێرا رۆشت، ئێستا لۆرا ئاواتی ئەو بۆو چاکە تە کە ی لە بەربووا یە. کە راسە کە ی چۆن دەردەوشاییەو. ئەو شەبقە گەورە بە داوێ مەخمەریەکانیەو - ئەگەر تەنیا ئەو شەبقیکی دیکە بایە خەلک تە ماشایان دەکرد؟

دەبوا یە تە ماشای بکەن. ئەو هەلەبوو هات؛ هەر لەسەرە تاوێ دەیزانی ئەو هەلە یە. دەبێ بگەرێتەو ئێستا؟ نەخێر زۆر درەنگ بوو بۆ گەرێتەو.

ئەو مائە کە یە. دەبێ ئەو بیت. کۆمەلێک خەلکی رەش و پرووت راوەستا بوون. لە تەنیش دەرگای دەرەو پیرێک، پیرێزنییک بە دار وە کازیکەو لەسەر کورسیە ک دانیشتبوو، تە ماشای دەکرد. پێتییەکانی لەسەر رۆژنامە یە ک دانابوون. کە لۆرا نزیک بۆو بێدەنگ بوون. کۆمەلە کە لیکترازان. لەگەڵ ئەو شدا لۆرا چاوەروانی ئەوێ دەکرد. لەگەڵ ئەو شدا دەیانزانی دەچێ بۆ ئەوێ.

لۆرا بە شێوێ یە کە سامناک تووشی توورپی بیسو. سەرپۆشە مەخمەریە کە ی خستە سەر شانی، ژنییک لەوێ راوەستا بۆ پێی گوت، ئێرە مائی خانم سکۆتە؟

ژنە کە خەندە یە کە ی سەیری بۆ کرد و گوتی: ئەو کچم. ئو، لێرەو دوورە! ئەو بەراستی گوتی، خوا یە یارمە تیم بد، کە سەرکەوت بۆ سەر رێرەو بچووکە کە لە دەرگای دا. بۆ ئەوێ دوور بێ لەو چاوانە ی تێیەو زەق کرابوون. یان بە هەر شتیکی پێی دابپۆشرێ تەنانەت ئەگەر بە دەسمالی یە کێک لەو ژنانە ش بیت.

بیری دا گوتی؛ زەمبیلە کە بەجێ دێلم و یە کسەر دەروم، تەنانەت چاوەروانی بەتال کردنیشی ناکەم، لە پاشان دەرگا کرایەو. ژنیکی بچووک لە بەرگی رەشی تەعزیه باریدا دەرکەوت.

لۆرا گوتی ئەتۆ خانم سکۆتی؟ بەلام بۆ ترس و لەرزی ئەو ژنە کە وەلامی دایەو. فەرموو وەرە ژووری خاتوون. رێرەو کە ی داخست لۆرا گوتی، نا، ئەمن نایەمە ژووری. ئەمن تەنیا دەمەوێ زەمبیلە کە بەجێ بێلم. دایکم

ناردوو به تی...»

ئوه، زۆر دوور، زۆر ئارام. خهوی دهبینی. جارێکی دیکه خه بهری مه که وه. سه ری له ناو سه نیره که چه قیبهو چاوه کانی داخرا بوون؛ نابینا بیوون له ژیر پیل سووه داخراوه کانی، وازی لیهینرا بوو بۆ خه وه که ی. ئاههنگی باخ و زه مبیله و که راسی داوین رازاوه بۆ ئه و چ مه سه لی که؟ ئه و دوور بوو له هه موو ئه و شتانه. ئه و سه رسورهینه ر بوو، جوان بوو. کاتی که ئه وان پیده که نین و کاتی که بانه که موسیقی لیده دا. ئه و سه رسورهینه ره ده هاته وه مالتی بۆ کۆلانه که ی خوی. کامه ران به. کامه ران به. هه موو شتی که باشه، ئه و رووه خه وتوو ه گوتی.

ئه وه بی که م و زیاد ده بوا به بی، ئه من قایل م.

به لام له گه ل ئه وه شدا ئه تو پیل سوسته بگری، لۆرا نهیده توانی له ژووره که بچیتته ده ره وه بی پاشه که وت کردنی شتی که بۆ ئه و پیاوه ی که مردوو ه. لۆرا دهستی کرد به گریان و هه نیسکدانی مندالانه.

لۆرا گوتی بمبووره.

له و کاته دا چاوه روانی خوشکی «ئیم» ی نه کرد. رینگای بۆ ده ره وه دۆزیه وه. له رپه وه که هاته خوار و به ناو ئه و هه موو ره ش و رووته دا تیپه ری.

له سووچی کۆلانه که تووشی لۆری برای بوو.

خیره له تاریکاییه که دا ده رۆشیت. ئه وه تو ی، لۆرا؟ «به لئی»

دایکم بۆت هه راسان بوو. ته ندروستیت زۆر باشه؟ به لئی ته واو باشه. ئه، لۆری! قو لئی لۆری گرت و به خۆ به وه ی گو شی.

ئه من ده لیم ئه تو ناگری، وانیهی؟ کاکای لیتی پرسی.

لۆرا سه ری له قانده. گریا بوو.

«لۆری دهستی ده ملی کرد، مه گری» به دهنگه گه رم و خۆشه که ی گوتی، ئه وه زۆر سامناک بوو؟

نا، لۆرا هه نیسکی که گریان ی دا. به ساده بیی ئه وه شتی که سه رسورهینه ر بوو، به لام، له بنه وه بۆ لیتی هات «ژیان نییه» به لام چ جو ره ژیا نی که، روونی نه کرده وه. گرنگ نییه. لۆری ته واو تیگه یشت، ئه وه وانیهی، خۆشه ویستم؟ لۆری گوتی.

سه رچاوه:

* 50 great Short Stories Edited by Mil-
ton Craue Bantam Books/ Newyork

ژنه بچوو که که له وه ده چوو له ناو ئه و رپه وه خه ماویه دا گوتی له لۆرا نه بووی. بی زه حمه ت به و رینگایه دا وه ره، خاتوون، ئه و وته ی به دهنگی که ماستا و چیا نه ده ری، لۆرا به دوایدا رۆشیت. خوی له ناو چیشته خانی که که سه ساسی بچوو ک و نه ویدا دیتسه وه. به چرایه کی دوو که لاوی رووناک کرابوو ه. ژتی که له به ر ئاگر دانیشته بوو. ئه و بوونه وه ره بچوو که ی رینمای ی کرد بۆ ژووری گوتی «ئیم.» «ئیم» ئه وه خانگی که لاوه رووی له لۆرا کرد و به مانا وه گوتی ئه من خوشکی «ئیر» م خاتوون. ئه تو له «ئیر» ده بووری وانیه؟ «ئه، به لکو، بیگومان!» لۆرا گوتی. «به یارمه تیت، به یارمه تیت نار هه تی مه که.

ئه من به س ده مه وی برۆم...»

له و ساته دا ژنی به ر ئاگره که ئاوری دایه وه. ده موچاوی هه لا و ساو و سوور، به چاوه هه لا و ساو و لیچه هه لا و ساوه کانی دیمه نی ترسناک دیار بوو، له گه ل ئه وه شدا وا ده ره که وت که تینه گه یشتوو ه. لۆرا بۆچی له و ییه؟ ئه وه مانای چیه؟ ئه و نامۆیه بۆ له ناو چیشته خانه راره ستاوه به زه مبیلی که وه؟ ئه وه هه مووی مه سه له چیه؟ ئه و ده موچاوه هه ژاره دووباره هه لفرچایه وه.

«زۆر باشه، خۆشه ویستم.» ئه وی دیکه یان گوتی. «ئه من سوپاسی ئه و خانه لاوه ده که م.»

دووباره دهستی به قسه کردن کرده وه. ئه تو لیتی ده بووری، خاتوون، ئه من دلنیام، دووباره ده موچاوی هه لا و ساویه وه و خه نده یه کی ماستا و چیا نه ی تا قی کرده وه.

لۆرا به س ده یه ویست بچیتته ده ره وه و، دوور که ویتته وه. له ناو رپه وه که دا وه دوو که وتبوو. ده رگایه که کرایه وه؛ یه که سه ر چوو بۆ ژووری نوستان، که له وی پیاوه مردوو ه که پال خرابوو. پیت خۆشه ته ماشای «ئیم» بکه ی، وانیه؟ خوشکی «ئیم» گوتی. ده سستی که به ئه سپایی به پشتی لۆرا وه نا بۆ سه ر جیگا که. «مه ترسه، که چه که م» ئیستا دهنگه که ی به سووتر و مه کراوی تر بوو، به سوژه وه چه ره فه که ی له سه ر لای برد. ئی ته ماشای وینه ده کات. له وی هیچ شتی که نیه بۆ پیتشاندان. خیره وه ره خۆشه ویستم.»

لۆرا هات.

له وی پیاوه لاوه که پال خرابوو، چوو بۆ ناو خه ویکی قووله وه- زۆر به ئارامی نووستبوو، زۆر به قوولی. به شتی وه یک که دووریو، زۆر دوور بوو له هه ردووکیان،

جوو لهی په کهم

دل به چیت خوښ کهم ژبان

مالټیکي دلگير.. رازاوه به که لويه لي فولکلوري..
میتزیکي دريژی نان خواردن و چوند کورسییه ک.
کومه لیک موم له سهر میتزه که دانراوه.. کورسییه کی
«بزوز» له سووچیکدایه. کومه لیک تابلوی جوړاوجور به
دیواره کانی ژووره که دا هلواسراون سه عاتیکي گه وره ی
کون و ناوینه به ک. ژنیک له ناو تاریکییه وه دیت به ره و
مومه کان دایانده گیرسیني و پاش که مییک روانین له
بینه ران ده چیته سهر کورسییه کی تاکی به رده م میتزه که
دهموچاوی پره له بیتزاری و تووره یی... سه عاتکه که دست
دهکات به لیدان، سه عات یانزه و نیوی شه وه.. ژنه که
ته ماشای سه عاتکه که دهکات، پاشان له مومه کان
دهروانیت.

ژن: (به هیمنی) خوايه هیندهم هیز بدهری له م
وه حشه ته دا ترس به گیانم فیتر نه بیت.. من بی هیواییم
خوښ ناوی.. بویه ده مه ویت به رگه ی سه نگی نه م بازاره
بگرم. (بیده نگی، چرکه چرکی سه عاتکه که به رده و امه،
ئاوری بو دده اته وه) هیور به ره وه.. هیور نه ی زمه نی
به دفره تا ده توانی هیمنتر تیپه ره. من هیچ کاتیک
هینده ی نه مشه و پیوستم به تو نه بووه.. هیمن تیپه ره.
هیمنتر له شه مالی به یانییه کی به هار (بیده نگی) - چرکه
چرکی سه عاتکه که به رده و امه) (تووره ده بیت) به قسه م
ناکه یت.. ها.. بونا.. جا بی له تو کی گوی بیستم بووه.
توش هه قته.. هه قته.. دهی تیپه ره و جار به جه هه نهم..
به راستم نه بوو نه وسا.. هیچ پیوستیم به تو نییه و هه ر
بیریش لیتا که مه وه.. راسته من چاوه پروانی ها وه له کانم
ده کهم به لام.. دهی بو نه وهنده له گه ل تو.. خوښ خه ریک
ده کهم (ته ماشای روظنامه به ک دهکات له سهر میتزه که
دانراوه.. دهستی دده اتی) باشتیرین کار که به که لکی
کات به سهر بردن بیت خوښ خه ریک کردنه به خوتیندنه وه ی
روظنامه وه. ماموستا.. که ی.. ماموستا که ی زانکو مان.
ئی چ روظگار ټکی سه یربوو. گه نجیمان نه بوو هه میشه

گورانی ته نیایی

دلشاد مستهفا
(سلیمانی)

دهبوت به ئاوانه و هم رۆژتیک رۆژنامه بهک له نیو سهعات زیاتر خه ریکم بکات. تا ئیستا نه مدیوه. منیش ئه وهنده زیاترم ناوی.. نیو سهعات و هیچی تر.. (دهست دهکات به خویندنه وهی رۆژنامه که، پاش که میک ته ماشاکردن دهگاته دوا لاپه ره، به گالته پیکردنه وه).

ژن: هونه رمه ندی لیها تووی گهل له دهره وهی ولات له عیشقی نیشتمان دهوئی. ها.. ئۆف.. چ سهیره ئه م دنیا به.. پیتم بلتی ئه ی هونه رمه ندی گه وره چۆن بوو بیرت له نیشتمان کرده وه.. ها دهی قسه بکه تو هونه رمه ندی لیها توو نیت.. چ لیها تووی هه زارانی وهک من زه لیل ناتوانن بتبینن. رهنگه گهر بیسته وه ولات به پیره بهری کاره کانت ریمان لی بگری بۆ بهک دوو دهقیقه له فهیزی مه عریفه تتان سوو دمه مند بین تو گه وره بیت، به لام نازانم بۆ من رۆژتیک له رۆژان به ره مه میکت نه بینیه.. هه لبه ته ده بوو له بهرگی «هاملیت» دا وینه یه کت هه بی.. یان شمشیره خویناوییه که هی «ماکبیس» ت به دهسته وه ببینری.. یا خود خو ده بوو جاریک سیامه ند بی بۆ خه جی.. خانی له پ زێرین.. یان فه رهاد بیت بۆ شیرین.. نا نا دیاره تو هیند لیها تووی له وانته تیپه راندوه.. چ وه همیکه ئه مه.. چ درۆیه کی گه وره و پرو پووچه.. ئیوه به درۆ شاخداره کانتانه وه بوونه ته چیا به کی وه همی و بهرچاوی خه لکتان گرتوه تا ئیمه نه بین ده بی.. چ قه هریک هیندی ئه م گره ی نیو ناخی من تا قهت پروکین بیت.. چ غه دریک هه به تا بلیم ئاھ.. ئیتر من ئاسووده بووم.. ئه وه تا له دنیا به کی تر جو ره غه دریک هه به ئه وه ی ئیمه له چاویدا کانی به کی روونی بهر تریفه ی مانگه شه وه (رۆژنامه که فری ده دات. به بیزاری له سه عاته که ده روانی، هه لده ستی ده چیته به رده می و لیتی ده روانی).

تیپه ریت.. ها.. تیپه ریت.. وانیه.. ده تیپه ره. من هه رگیز خه فته بۆ تو ناخۆم.. عومری چی.. دره ختیکی ره قه له ی بال هه لکشاو ئیستاش سیبه ریکی نه بوو له بنیا که میک ئاسووده بی تام بکه م.. ئه م به سه رچوونی ژینه دلکی دهوئی له ئاسن تا بهرگه ی بگری.. منیک به وه هموو چوستی و چالاکیه ی ئه وی رۆژیمه وه ئیستا چاوه روانی وه لاهی سلای که سیکم تا دلنیام بکات له وه ی ده ژیم و ته نه اییم چ قه هریکه (ئاو ریک بۆ سه عاته که ده دانه وه) تیپه ریت و انیه ئا.. تیپه ریت..

ژن: دل به چیت خو ش که م ژیان.. تو له کوئی و منی سیا چاره له کوئی.. له چی ده چم ها. (ده چیته به ره و ئاوینه که) هه رگیز بروام به وه نه بوو رۆژتیک دیت و ده بیته بۆ شار دنه وه ی چرچ بوونی رووم هه زاران فیل و ته له که

فیر بیم وام هه ست ده کرد که هه رگیز پیرنا بم.. (خیرا ده ست به خویدا ده هی نیت) ده بیته ئیستا په یدا بن. کات زۆر درهنگ بووه.. ده بوو ئیستا له میژ بیت لیتره بن، وایه.. (ده چیته وه سه ر کورسی به رامبه ر ده رگا که چاوه روانی ده ست پیده کاته وه) نازانم چۆن بیزار نا بم.. له سه ره تای عومر مه وه چاوه روانی بوته پیشه م چۆن وا نه بم چاره نووس کردمی به خوشکی برایه کی دل به ردی خو به گه وره زان ده بوو ئه وی کور لای سه روو دا بنری و منی کچ و عه وره تیش هه میشه دا پۆشراوو خزمه تکار ئای.. دلی چیت پی خو ش که م ژیان..

(که بیری ده که ویتنه وه زه لیلی و قه هر به سیما یه وه دیاره) هیشتا مندال بووم ده بوو ئه وه ده خه وت من به باوه شینیکی بالدریژه وه به سه ر سه ریه وه ئیشکگر بم نه با گه رمای بی یان می شیتی که نه گریس له خه وی شیرین راستی بکاته وه.. چ به شه ریک بوو هه میشه به نازار.. ئیستاش شوینی لیدانه کانی به جه سه تمه وه ماون.. زۆر جار له نیو ناخدا خواستی یاخی بوونیک چرۆی ده کردو ده موت ئیستا باوه شینه که ده دم به ده موچاویدا و تا پیتم بکرت هه لدیم و راده که م.. به لام (سه ر داده خات) تر سنۆک بووم.. نا.. نا.. بۆ کوئی بچوو ما یه.. ده یان خواردم.. هه تا باو کم به فریام ده که وت له ژیر چنگی ئه وه نه نکه قرچۆک و زالمه م ده ربینی نیوه گیان ده بووم. هه میشه ئه وه وینه یه م له یاده نه نکم له دالانه که وه ده یقیژاند ئه وه کورپه و پیای سبه ی نییه ده بیته تو خزمه تکاری بیت. پیتم نالیی دل به چیت خو ش که م ژیان.. ها.. ده بلتی.. جارن که میک سو زم لی دوور بوایه و هه ستم له ده ست با یه پر ده بووم له گریان و نه مده زانی چی بکه م.. ئیستاش زۆر حه زده که م بی ئه وانه بریم (هه لده ستی و له مۆمه کان ده روانی.. پاش که میک ده روا ت له په نجهره که وه ته ماشای دهره وه ده کات) شه قامتیکی چۆل و ته رو رووناک بی که س.. من و شه قام له ته نه ایی و بی که سیدا.

ژن: له یه که ده چین.. هیچ نه بیته ئه وه.. ریبواران دین و به سه ر سینه یدا هه نگاو ده نین به لام من چیم هه به.. له نالین زیاتر چی شک ئه به م.. هیشتا که سیان دیار نین.. سهیره ئه وان دلنیایان کردم که ئه مشه وه هه ر دین.. بهر له وه ی نیو سه ده ی عومر تیپه ریم به ماچیکی گونا مالئاوایی له رۆژگاری ده که بین را بردوو خو شه اتن له رۆژگاری ده که بین دیت.. چ.. چ.. چ.. نامه ویت.. بیرم بکه ویتنه وه.. وای خوا یه.. نیو سه ده ته من و ته نه ایی.. نامه ویت.. بیری لی بکه مه وه.. (ده گه ریتنه وه سه ر کورسیه که داده نیشی) با شترین شت ئه وه یه لیتره دا

بیدهنگ چاوه‌روان بم.. وا چاکتره.. ئا.. ئا.. زۆر
باشتره.. نیوسه‌ده ته‌مه‌ن و چاوه‌روانی.. وا چاکتره
بیدهنگ بم ئا.. وا چاکتره..
(کوتایی جووله‌ی یه‌که‌م)

جووله‌ی دووه‌م

چیان لیهات هاوړیکانم

(زه‌نگی کاتژمیره‌که لیده‌دات، یه‌ک جار. ناماژه به
تیپه‌ربوونی کاتیکی تر چاره‌گیکی تر ده‌کات، ژنه‌که له‌و
خه‌لوه‌ته کاتیبه داده‌چله‌کینج)

ژن: بئ ئوقردم که.. مه‌هیله بو خوم بم.. ده‌ترسم له‌م
ته‌نهاییه‌دا له‌گه‌ل خوم بیته شه‌ریکمان نه‌وسه‌ری دیار
نه‌بیته.. داوات لیده‌که‌م بئ ئوقردم که‌یت، به شتیکه‌وه
خه‌ریکم که تا نه‌و هاوړی و هاوه‌لانه‌ی رۆژانی جوانیم
دین و پیکه‌وه دوا شه‌وی سالیکی ته‌مه‌نم به‌سه‌ر
ده‌به‌ین. (هه‌لده‌ستی و ده‌جوولیت به‌ره‌و کورسییه‌ک)
ده‌زانی ئەم شوینم بو کئ داناوه.. وانیه.. ده‌زانی نه‌و
خانم هاوړی رۆژانی خویندنه‌م و به‌به‌رچاوی کورو کالی
گه‌ره‌کدا ده‌رۆشترین و به‌شی هه‌موو دنیا نازمان به‌سه‌ر
نه‌و شه‌قامه کلۆلانه‌دا ده‌کرد.. راسته.. وایه.. نه‌و بوو
ته‌نیا عه‌شقی ژیا می لئ ستاندم.. به‌لام چی بکه‌م
هاوړیمه‌و ئی ئیستا نه‌و سیاسه‌تمه‌داری دیارو به‌توانایه.

(ده‌وه‌ستی و پیده‌که‌نئ) سیاسه‌تمه‌دار.. سیاسه‌تمه‌دار.
چه‌نده سه‌یره نه‌و نه‌وسا له‌ روانین بو ئاوتنه و بسک لوول
کردن به‌و لاوه چی تری نه‌ده‌زانی، به‌لام دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌و
کوره خوین شیرینه‌ی له‌ هیلانه‌ی دل‌ی من هه‌لفراند ئیدی
که‌وته نیو دنیا یه‌کی تر (پیده‌که‌نئ و له‌پرتاو ده‌وه‌ستی و
که‌میکی تووړه‌بوونی پیوه‌ دیاره).

سویند ده‌خوم ئیستا ش هیچی لئ نازانی، به‌لام
حورمه‌تی یادی نه‌و پیاوه‌یه. گه‌ر نا ئەم ئیستا ش ره‌نگه
ناوی زۆر له‌ شته ئاساییه‌کانی ژیان وه‌ک خوین نه‌زانی،
به‌لام چی له‌گه‌ل ئەم دل‌ه‌که‌ی.. نه‌وه ناهیلئ نا، دنا
پیم ده‌وت.. خو رۆژی هه‌ر ده‌بی بتوانم پر به‌ ده‌م
به‌سه‌ریدا بقیژنیم و بلیم تو نه‌ی گه‌وره کچی شوخ.. دل
دزکی کارامه‌و درۆزنیکی لیها توویت و ده‌بی پئ له‌و
حه‌قیقه‌ته بنییت. تو له‌ کوئ و نه‌و دنیا ئالۆزه‌ی
سیاسه‌ت و مملانی له‌ کوئ.. ئای چه‌ند فیلای بووی
هاوړیکه‌ی مندالیم.. به‌بیرم دئ به‌ ته‌نھا بو نه‌وه‌ی
سه‌رنجی نه‌و بو خزی به‌ری چی ده‌کرد.. ئای منیش چه‌ند
به‌ریئانه لیم ده‌روانی. خوم کردمه‌ هاوړی.. که‌چی
نه‌وه‌نده زیت بوو له‌ ماوه‌یه‌کی که‌مدا داگیری کرد.. چی
نه‌لیت.. وس به‌ هیچ نه‌لیت.. (تووړه‌یه) وس به‌..

مه‌به‌ستته بلتی نه‌ی نه‌و بو ده‌ستبه‌رداری من بوو..
نازانم من نه‌و پرسیاره‌م نه‌کردوه.. وه‌ک زۆر پرسیاره‌ی تر
که‌ ده‌بوو بیان که‌م و نه‌مکردن.. ئا وایه کبریائی خوم ری
پرسیاره‌ی وا ساویلکانه‌ی نه‌داوم.. ئیتر رۆیی، ناشزانم
بو.. نازانم رۆیشت و ته‌واو.. (ئاماژه بو کورسییه‌کی تر
ده‌کات) نه‌ی تو بو ئیستا دیار نیت؟ ماموستای
فه‌لسه‌فه.. خو تو له‌ هه‌موو نه‌وانه‌ی تر جیاواز بوویت.
هه‌میشه ئینسان دۆست و خو نه‌ویست بوویت. نه‌زانی
هه‌ندی که‌ جار.. نا.. (شه‌رم ده‌کات) ناوتریت. نه‌و
هه‌ستانه ناوتریت.. بو نا.. (پاش که‌میکی له‌گه‌ل خوی
ده‌دویت) بریک نازاتر به‌و بیلئ.. ئا هه‌ندی که‌ جار که
ده‌ستت به‌ر ده‌ستم ده‌که‌ویت من ده‌سه‌لمه‌مه‌وه و تۆش به
هیمنی و خه‌نده‌وه دل‌نیات ده‌کردمه‌وه که‌ پتوسته ئاسایی
بم.. نه‌وکاتانه هه‌ستم به‌ خو شه‌ویسته‌کی سه‌یر ده‌کرد له
چاوه‌کانته‌وه وه‌ک رووباریکی ده‌رژاو تاوی ده‌گه‌شته‌من.
بیرته که‌ پیموتی ماموستا له‌م شانوییه‌ی داها توودا رۆلی
تۆشلیا ده‌بینم و شه‌یدای هاملیت ده‌بم.. نه‌و ئیواره
خامۆشه‌ی ناو کافتریاکه‌ به‌ته‌وسه‌وه و تئ: هه‌زار خوژگه‌م
به‌ هاملیت. دیتته یادت که‌ هیندی گه‌وره‌یی ئاسمان
پاراپته‌وه تا نه‌و دیمه‌نه‌ی تۆشلیات بو نمایش که‌م.. بیره
یان وه‌ک کاتی ئەم ئاهه‌نگه‌ی من نه‌ویشت فه‌رامۆش
کردوه؟!.. ده‌ستت گرتم و خستمته سه‌ر میزه‌که‌و منیش
ده‌تگوت بو فرین ناماده‌ ده‌بم (ده‌چیته سه‌ر میزه‌که‌و
ده‌ست ده‌کات به‌ نواندن) ها گه‌وره‌م نه‌و دیاریانه‌هی
تۆبه له‌ خه‌لوه‌تی عیشقیکدا پیت به‌خشیم. تکا ده‌که‌م
وه‌ریانگه‌روه.. به‌لئ گه‌وره‌م هه‌میشه‌ وا خوم ناسیوه
(ده‌که‌ویت) ئای بو عه‌قلیکی بلند چون له‌ ده‌ست چوو..
خوایه هۆشی بو بگه‌رینه‌وه.. له‌ نویره‌کانمدا بو
ده‌پاریمه‌وه (ده‌وه‌ستی و سلای کوتایی ده‌کات) سوپاس
سوپاس (دیتته خواره‌وه) ئای ماموستا چه‌ند گیل بووم
نه‌و کاته‌ی وتت من زۆر دل‌بهندی ده‌قی بالنده‌ی ده‌ریای
چیخوم به‌ تاییه‌ت هه‌ست ده‌که‌م کاراکته‌ری تریگۆزین
سه‌رکه‌وتووترین کاراکته‌ری ئەم ده‌قه‌یه.. من نه‌وه‌نده‌م
نه‌زانی بوومه‌ته‌ نینا و تۆش تریگۆزینی پر له‌ فیل و
خسته‌ بردن.. چه‌ند ساویلکه‌بووم ماموستا.. ده‌بوو هه‌ر
نه‌وسا بجزانیا یه‌ که‌ تو چون پیاویکی و چه‌ندت رق له
راستی و حه‌قیقه‌ت ده‌بیته‌وه و به‌ ته‌نھا ویلئ
چیرۆکیکی نویت که‌ ته‌نھا خو ت پاله‌وانی بیت. چیت
پیکردم.. ماوه‌یه‌ک وا هۆگرت بوو بووم ته‌واو بئ توانا
له‌به‌ر ده‌م نه‌فسوونی نیگا و وشه سه‌نگینه‌کانتدا.
موسافیریکی نه‌شاره‌زای نیو دنیا ی نه‌ندیشه‌و
نه‌زمونه‌کانت بووم.. به‌چ ده‌ر دیک چووم.. ئیستا ش به

خه یالی خۆم چاوه پروانت ده کهم بییت و ئەم وه حشه ته م بره ویتیتسه وه.. نا.. نا.. هه رگیز هیئنده هیچ نه زان نه بووم. نا چیدی چاوه پروانی هاتنی تو ناکه م.. زه حمه ته.. زۆر.. زۆر.. (ده چیته بهرده م کورسییه کی تر وهک ئه وهی سه ر بنج به سنگیه وه که میک هیمن بو ته وه) تو ش خه مت بو ده خواردم راسته من جیم هیشتی به لام پروات بیته هه ستم ده کرد دوو دنیای زۆر لیک جیاوازی. من سه ر قالییه ک گرتبوومی و تو ش له لایه کی تره وه سه ر گه رمیه ک ده وری ته نیبووی.. نه ده گونجاین. راسته تو که مترین نازارت به من داوه و ئیستا من قه رزاری ئه وه هه موو هه ست و هه نسک و هه ناسانه ت به م.. به لام چی بکه م به ده ست خۆم نه بوو.. خۆت ده زانی خو شوستان به زۆر نییه.. راست ده که یه ت من زۆر ریزم لیده گرتی چونکه هه ستم ده کرد چه نده ت خو ش ده ویم.

به لام دوا جار به ره و دنیا یه کی تر رۆیشتم.. ده زانم هه ر له بهر من بوو شانۆت خو ش ویت.. له بهر من خو ت فیری زمانی تر کرد و تیکه لاوی کاری هونه ر بوویت به لام چی بکه م رابردوویه کی سه خت و دژواری وام هه بوو که نه یه هشت هه ر چۆنیکه هه ر بیربشت لی بکه مه وه.. من ئه زمونه تاله کانی ژیان زۆر شتیان لی تی کددام و زۆریان له بهر چا و ره ش کردم.. بمووره.. (پاش که میک) به لام تو ش له م ساتی ته نهایی و بیکه سیه دا به هانا مه وه نه هاتی.. راسته دوا ی بچ هیوا بوون له من ژیانیکه تر ت هه لبارد، به لام هه ر ده کرا له شه ویکه وادا بو ساتیکیش بیته له یادت به م. هه روا به سانایی فه رامۆشم نه که یه ت ئاخه عه شق چۆن وا له بیر ده کرای (به خه نده وه) ده ترسیه ت خانمه که ت لیت دلگه ران بیته هه قته.. زیزبوونی نازیزان به هیچ شتیکی قه ره بوو ناکریتته وه، به لام منیش لیت خو ش نابم. به شی خۆم خو ش نابم بو.. ها.. بو ده بوو ئیستا گه ر که سی تریان نه یه ن تو لیره بیته هه میشه پاله وانیکه تر سنۆک و نادیار. هه رگیز نه تو یستوه روونا کیت بچیتته سه ر هه ر ده م له ناو تاریکیدا ون. ده ی سه ر بیته نیو ئەم رۆشناییه و که میک ده رکه وه. تا به شی چه نده رۆژیکه تریش هه ناسه له بوونی تو بسینم.. (ده کوکی و که میک ته ندروستی تیک ده چیت و ماندوو ده بیته پاش که میک داده نیشت)

(کو تایی جو له ی دو وه م)

جووله ی سییه م دوانیگا

ژن: (له شوینی خو به وه) هه ست ده کهم بیته یزم.. هیتز

له کو ی بینم له م ته نیاییه دا.. ئیستا ته واو له و بالنده بچ لانه و بچ ها ورییه ده چم که مه لوول و عاجز دانیشتوو وه نازانی چی بکا. ئای چه نده بیته فایه زه مه نی ئیسه.. ئه وسا که له و په ری گوردا بووم.. تا من هه بووم که سی تر نه یه ده توانی.. یان نه یه ده ویرا رۆلی لیدی ماکیبیس بگیری. هه ر ده رهینه ریک بییری له و ده قه بکر دایه ته وه ده بوو هانا بو من بیته.. نا.. نا.. من ئه وه نده توندوتیژ نه بووم له ژباندا، به لام به توانا و جه ره زه بووم دوا جار که رۆلی ئه و ژنه ئاسنینه م بینی چه نده به گورپووم (هه لده ستیته سه ر پی و ده که ویتته کار، ته ماشای ئا وینه که ده کات و ده ست ده بات به سوورا ویک دوو هیل له سه ر گۆنای ده کیش پاشان که ئاور ده داته وه بو ته لیدی ماکیبیس) من نه موتوو وه ها توندوتیژ به قایلش نیم سا وبلکه و تر سنۆک بیت، شووره ییه گه وره م شووره یی.. سه ر یازو ترس؟ ناترسین له وهی هه ر که س پیبزانن ده سه لاتمان ناهیتلی که س بییر له وه بکاته وه، به لام کتی ده یوت ئه و پیره میتره ئه وه هه موو خو یته ی تپدایه.. ده ی لیره وه ئه ی په له نه فره تیه که.. بو نی خو ین دی.. به رامه ی هه موو دنیا ئه و بو نه لانا بات لیره وه ده ی.. لیره وه.. ده ی (ئه وه نده ی ده ستی به جل و بهرگ و چه رچه ف و په رده و شته کان ده سرتی تا ماندوو ده ی و له سه ر کورسییه ک داده نیشت؛ پاش که میک حه وانه وه ده ست ده کاته وه به قسه کردن) هه رگیز ئه وه هه موو تووره بوونانه ی له یاد ناکه م.. له سه ره تای ته مه نی لا ویدا کات ئه و ته واو مه ست ده بوو تا بو ی ده کرا به رده بووه گیانم، ده یگوت من ده زانم خه لکی له ده ره وه چی به کچی وهک تو ده لیتن.. له بهر ئه وه وام به خه یالدا هاتوو هه رچه وه ت لی قه ده غه بکه م.. ئاخه بو کاکه گیان؟ بو؟ خو ت نامناسی نازانی خوشکه که ت چه نده بیوه ی و دووره له هه موو ئه و خراپه کارییه ی تو و ها وه له کانتی خه ریک کردوو ه (ده بیته برا که ی) با ده تناسم و ده زانم ده لیتی پشیله ی چا و نه پشکوو تووی، به لام (ده بیته وه به خۆی) به لام چی کاکه گیان.. به لام چی؟ گه ر ئیستا ئه و قسانه ی ئه وسات بییر ده خه مه وه و پیت ده لیم ئه وه کردار و ره فتاره ت بو هه زار تو به و ئیستغفاری درۆ له زارت هه لده وه ری.. ئای کاکه به ته نیا تو به سیت بو ئه وه ی دلنیام که ئەم دنیا یه جیگه ی چ درۆیه کی گه وره ی له نیو دلی خویدا بو خه لکی وهک ئیوه هیشتوته وه. تا بو ت کرا به دکاری و خراپه ت کرد و ئیستا خو ت لی بو ته وه لی و به نیازن به خو تان و شمشیتره خو تیا ورییه کانتانه وه به قسه ی خو تان ئەم سه رزه مینه له فسق و فجور پاک ده که نه وه.. ئای کاکه ئاخو چه نده ی تری وهک تو ئیستا له پشت ئه و په رده یه وه بن و عه قلی

چەند کورو کالتان شپواندیی چەند حەزم لەووبە تارمایی مەرگ بیینم ئەوئەندەشم پێخۆشە وینە ی تۆم بیتە بەرچاوی ئای چ درندەبەک بوویت ئەوسا و ناخۆ ئیستاش دەستت بەخوینی چەند قوربانی سووربوویت.. رقم لیت دەبیتەووە کاکە.. (ئاوڕ بۆ دەرگاکە دەداتەووە و بەبیزاریبەووە تەماشای دەکات و دەکەوێتە قەسە کردن لەگەڵیدا) بەزەبیم پیتدا دیتەووە چەند دەمیگە کەسێک نەبوو دەستی بەرت کەوێت.. ها.. منیش.. مەبەستمە وا بلیتم.. من خۆم لە هەموو کەس و لە هەموو شتیکی بەو جۆرە بە دوور گرتوو.. دەتەوێت چی بلیتیت من جوان بووم.. ها هیشتا بەشی خۆم جوانیم ماوە (دەچیتە لای ئاویئەنەکە) جارێ لەبەر جوانی بۆ زۆر کاراکتەر دەشیام.. ژنیکی جەربەزەو نازاوان، ئەو پۆژە ی بۆ رۆلی (نورا) هەلبژیرام هاوێڵەکانم ئیرەبیان پیدەبردم و دەیانوت کە ی ئەوئەندە جوانی تا بەو شپۆشە بە خۆت بنازی و بە لەنجەولار بیت و بچیت.. نا من نەمدەوست بەکەس بلیتم جوانم.. نا ئامانجی من جوانی نەبوو.. من دەمبوست نورا بم، ئەو ژنە ی توانی بوونی خۆی بسەلمینێ و بەو قایل نابیت بووکە شۆشە یەکی بیگیانی نیو مالتیکی داخراو بیت بە تەنها و هیچی تر.. تۆ بلیتی.. ها..؟ (لە ئاویئەنەکە دوور دەکەوێتەووە بەرەو پێشەووی شانۆکە دەروات، پاش کەمێک بەرەو کورسییەکی بزۆز دەروات لە سەری دادەنیشیت، ئاوڕ لە کورسییە تەنیاکە دەداتەووە لەگەڵی دەدوێت) هەمیشە تەنیا و هەمیشە بیدەنگ.. تۆ نزیکترین هاوڕێ و دۆستترین دۆست.. سیمات لە باوکم دەچوو سەروشت هەلسوکەوت و زۆر شتی تریشت ئەوی بێر دەخستەووە. نەمدەزانی چۆن بتدوینم.. باوکە.. هەرگیز ئەو پۆژەم لەیاد ناچێ کە لەنیو خۆ پیشاندانەکەدا ناسیتەووە. بابە گیان تۆ پیاویکی زەین روون و خۆش مەشرەب بوویت (کەمیتک بیدەنگی).. تۆش هاوڕێ دل ناسکە کەم رۆحیکی بەپەلەیی بوویت و زوو بەزوویی زویر دەبوویت.. کەسێک بەدەنگی بەرز قەسە ی بکردایە تۆ لەویو دەخۆشایت و وات دەزانی چیا یەکت بەسەردا روخواوە.. چەند هیمن و ئارامیت.. هیندەش لە ناووە توورە.. سەیر بوویت.. نەتەدەووست کەس هیچ شتیکی دەربارە ی رابردووت بزانیت. لەگەڵ ئەو ی پر بوو لەسەرورە ی ئەو حەزی تەنیا بیەت لە بەندیخانە تەنیاکە تەو دەست کەوتبوو. ئەو کەمە توورە ییە ناخیشت رقی ئەستور بوو لە جەللادەکەت تۆ پیاویکی خۆراگری نیو زبندان و قارەمانیک لە قارەمانەکانی نیشتمان.. ئیدی بۆ

حەزناکەیت کەس هیچ دەربارە ی رابردووت قەسە بکات.. خەلکی تر هە یە هەلۆیستی وایان بەخە یالیشدا نەها تۆوە کەچی بەدرۆ هەزارە ها چیرۆکی پالەوانی بۆ خۆی دروست دەکات.. نازانم تۆ بۆ هیندە سەیریت!.. هەمیشە خۆت وا دوور دەگریت.. بۆیە پیت دەلیم لە باوکم دەچیت هەردەم مەنگ و کەمدوو.. بەلام پر لەسۆز.

ئە ی باشە دەبوو لەشەویتیکی وادا من لە بێرکەیت و نە یەیت.. ها.. گەر هەموو کەس ئەم شەو ی لەیاد کردایە نەدەبوو تۆ فەرماویشم بکەیت. خۆ من تۆم بەبووک و براو هاوڕێ و گشت کەس دەزانی. کەچی تۆ دە ی.. (هەلۆستی) بەم عەقلەووە خۆم خستۆتە چ داویک.. داری گلەیی چی لێ سەوز دەبیت لە وەرپس بوون زیاتر.. ئای هاوڕێ بەدیبینەکانم.. ویستتان ئەم شەو م پر بیت لە تەنیا یی.. وانیبە؟ بەلام نا من بەو قایل نابم.. ویستا دەبیین چی دەکەم.. هەر ئیستا دەبیین (دەروات بەرەو ژووریتیکی پشتمەووە لەویشەووە هەر دەنگی دیت و پاش کەمیتک کۆمەلێک بووکە پەرۆینە ی لە ئینسان چوو دەهینێ هەربە کە یان لەسەر کورسییەک دادەنیت و پاشان لێیان ورد دەبیتەووە تەماشایان دەکات دواتر دیتە پێشەووە لە مۆمەکان دەروانی و دەیانەینیتە پێشەووە لەگەڵیان دەدوێت).

ژن: دە ی هاوڕێ خۆشەووستەکانم با دەست بکەین بە ئاھەنگی دوا شەو ی نیو سەدە تەمەن و تەنیا یی، دە ی چە پلە بکوئن.. دە ی لەگەڵما گۆزانی بلیتم، باپیکەووە سەما بکەین. ئیو ئە ی هاوڕێیان ئەو تان لەیاد بیت کە من ئەمشەو نیو سەدە لە تەمەن تیدە پەرینم و هیچ هیوایەکم بە سەینێ نییە و هەر حەزیشی پێناکەم.. بۆیە ئەمشەو دەمەوێت مەستی پیکە نینیتی قوول بم.. پیکە نینیتی لە ناخی ناخەووە بیت، بەدوور لەم ریا کاری و دەست هەلبەستەنە، ئەوانە ی ئەمرۆ بەتەنھا بۆ بەرژەوئەندی و بەدەورا هاتن دروست دەبن.. دەمەوێت پێبکەنم، بۆ دوا جار لە ناخی ناخەووە پێبکەنم (دەست دەداتە مۆمیتک و دەچیتە سەر کورسییە بزۆزەکە و هەول دەدات پێبکەنێ بەلام ناتوانی! پاش کەمیتک ماندوو بوون لەبەر خۆیووە گۆرانیبەکی هیمن و غەمناک دەبیتێ و وردە وردە سەر لە مۆمەکە نزیک دەکاتەووە بەهیمنی چاویک دەنی.. تا دەنگی نامینیت. پاش ماوویەک لە بیدەنگیدا دەنگی زەنگ و لیدانی دەرگا و زەنگی تەلەفۆن دیت. کەسێ نییە وەلام بداتەووە.. هیدی هیدی شانۆ تاریک دەبیت و دەنگەکان لەبەردەوامیبەووە بەرەو نەمان دەچن..)

جه لال بهرنجی:
زۆربهی رۆشنیرانمان له ناو ههریمکی
کۆن و سه له فیدا کار ده کهن بۆیه هیزی
گۆرانکاریان تیدا نییه

هه ئه پهیشتین:
 نازاد عه بدولواحید

جه لال محهمه د بهرنجی شاعیری که زیاتر له سالانی ههشتایه کان له ریگهی (سه مای به فری ئیواران) ناسرا، ئه و کۆشیر ه له و سه رده مه دا به هۆی تاییه تمه ندییه کانی بووه جیگهی سه رنجی (په خنه) و قسه وه باسیکی زۆری له باره وه کرا.

ئه م شاعیره پتر له (۳۰) ساله زۆر هیمانه و به نه زا که ت مامه له له گه ل شاعر ده کات، له چاو سالانی زۆری ته مه نی شاعیری، که می نووسیوه، چونکه خه می سه ره کی ئه م شاعیره شاعر و په ره پیدانه به که رسته و تفاق شاعیری خۆی و قوولگرده وه ی دیدگا و رامانه کانییه تی، بۆیه شه زۆر که م نه بی لای له هونه ره کانی دیکه ی نووسین نه کردووته وه، هیوادارم هه روایش بمی نیته وه.

سه فه رکردنی ئه م شاعیره به ره وه هه ندران و گیرسانه وه ی له (که نه دا) و فیربوونی زمانی ئینگلیزی ئاسۆیه کی فراوانی دیکه ی بۆ کردوه تا زیاتر له ناو سرووت و که شوه وه ی شاعر و ئه ده بیاتی جیهان پامی نی.

له سه ردانی ئه م دواییه ی ئه م دۆسته دیرینه مان بۆ باره گای گۆقاری پامان و له دیالۆگیکی کراوه دا دواندمان و له مه ی قسه وه باس و کیشه کانی شاعر و پرسه کانی رۆشنیریمان ئه م دیالۆگمان له گه ل سازدا.

نازاد عبدالواحد، جلال بهرنجی

و زیاتر رویشتن به ره و ناسکی و گه رانه وه بو دنیای نوستالژی و کۆلینی یاده وهرییه کان که له کۆ شیعی (یاده وهری که سیکه به ربا) له سالی ۲۰۰۳ چاپم کرد ههستی پیده کریت. قونای چوارم له قونایه که ئیستا شیعی پی دنوسم له ویش دور که وتنه وهی تهواو له بابهت و کیشسه ئاساییه کان و بابهت کانی ناو ژیان و واقیع زیاتر شیعی نووسین بو جوانی و ناوچه سپیه کانی بنی بنه وهی روحی و ناوچه شینه دوره کان و نه ویدیوی ره هاییه... له م کۆ شیعی (ناوم بنین ماله وه) ۲۰۰۶ هه نه.

رامان: له کام له قونایه دا ههستت کردوو وهک (شیعی) له هه ریمه کانی (شیعییهت) نزیک بوونه؟
جلال بهرنجی: له هه موو قونایه کانی شیعی نووسینم، هه ولم داوه له ناو هه ریمه گهرم و کاریگه ره کانی شیعییهت ئیش بکه م. من هه میشه هه ولم داوه، شیعییهت بپارێزم و له مانا و به پاشکۆ کردنی شیعی دوره که مه وه و بارکردنی شیعی به وه زیفه کۆمه لایه تی و سیاسییه کان نه رکشی شیعی نییه، هه میشه له گه ل دهنگ هه لپرینی به رز نه بووم، به لām له وه زموننه ی نه م دواییه مدا به تاییهت شیعی (به ربوومه ته ناو ته نیایی) و شیعی (هه میشه له م دیو ئاسمانه وه په نجه ره یه کی شین دیاره) زۆر به تۆخی و نه بستراکانه له هه ریمی شیعی دام.
رامان: چۆن له دنیای به ربلاوی شیعی گیرسایته وه؟
 عه جه ب له ناو هونه ریکی دیکه ی ده رپین و گوزارشت کردن له خودی خۆت، خۆت نه دۆزییه وه؟

جلال بهرنجی: هۆکاری سه ره تای شیعی نووسین لای من دیار نییه و ناتوانم ههست کردن به جوانی و دۆزینه وهی پتوهندی رۆحی نیوان شته کان و ههست کردن

رامان: نه زمونی شیعی خۆتان بو چه ند قونای دابهش ده که ن؟ چۆن و به چ پاساو یک هه ریه ک له م قونایه ده ستنیشان ده که ی؟

جلال بهرنجی: پاساو بو هه ریه ک له قونایه کانی نه زمونی شاعیر له و زمان و دید و جیهانه شیعییه دیاری ده کات که وا شاعیر له هه ر قونایه ک شیعییه کانی پی ده ناسریتته وه، من بو خۆم هه میشه هه ول ده دم نه مرۆی شیعی خۆم تپیه رینم، بو وه لامدانه وهی نه و پرسیارهش ده بی بگه ریمه وه سه ره ده قی شیعییه کانم بو نه وهی نه زمونه کان، یان نه وه وه لانه ی بو نووسینی شیعی داومن لیکیان جیابکه مه وه، له گه ل نه وهش نه م هاویرکردنه بو من رهنگه زهحمهت بیت، به لām له وانیه بو یه کیک له ده ره وهی ده قه کان بی ئاسانتر بیت.

ده توانم کۆ شیعی (سه مای به فری ئیواران) که له سالی (۱۹۷۹) چاپم کرد به یه که مین نه زمونی شیعی خۆمی دابنیم. زمان و دید و رسته ی شیعی و چۆنیه تی بینا کردنی شیعی له م دیوانه دا جیاوازه له گه ل نه و شیعی رانه ی نه وکات ده نووسران، نه وهش به مانای نه و غرورییه نا، به لām له هه موو شیعییه کانی نه وکات جوانتر و هونه ریتر بوون، من مه به ستمه بلیم هه ر له سه ره تای ده ست پیکردنم چه زم کردوو هه ولی پیکه وه نانی دنیای خۆم بده م و شیعی ریک بنوسم کۆپی نه وانی تر نه بن، نه م نه زموننه بو من سه ره تایه کی سه رکه وتوو بوو، چونکه زۆر جار شاعیر له قونایه یه که مهیدا ده که ویتته ژیر کاریگه ربی شاعیرانی تره وه، به لām دیاره من هه ولی تاییه تی خۆم داوه.

له گه ل نه وهی هه میشه له نه نجامدا شاعیر له ناو نه زمونیکی درێژی شیعی نووسیندا ده ژیت و زهحمه ته قونایه کان لیکتر هاویر بکه یهت، به تاییهت خودی شاعیر خۆی له م حاله تدا ده بی وهک خۆینه ری خۆت به شیعییه کاندایه که منیش ئیستا بو وه لām ده گه ریم.
 له کۆ شیعی دووه م (گهرم نه بوونه وه) سالی ۱۹۸۵ له گه ل نه وهی درێژه پیدانی نه زمونه که ی پشترم بوو بو نووسینی شیعی نوێخواز و جیاوازه، به لām نه زمونیکی جیاوازه بوو، له گهرم نه بوونه وه زیاتر به ره و دنیای خود و ناوه وه، روح و چرکدرنه وهی زمان هاتم و رسته شیعییه کانم زۆر کورتتر بوونه و له شیعی سپی و خاوین نزیکتر که وته وه..

قونایه سپیه م له نه زمونی شیعییه کانم دوای ژیا نی تاراوگه ده ست پیده کات نه ویش به شیعی درێژی درامی

به و که موکورتیانە ی له ناخی مروژ و
دنیادا ههیه بخه مه چوار چپوهوه،
دیاره من بو خۆم که سیکی که میک
گۆشه گیرم و حهزم له پامان و
ئارامییه، شیعریش بوونه وه ریتیکی
ئارام و جوان و په هایه، په نگه بۆیه په نامان بۆیه کتر
هینا بیت.

پامان: شیعر نووسین لای تو حاله تیکه، یان
سه نعه تسازی و رو شنبیری و هه کاتێ بتهوئی ده توانی
بچیته سه ر شیعر نووسین؟

جهلال بهرزنجی: نه خیر، شیعر لای من سه نعه تسازی
نییه، له گه ل ئه وه ی هه ول م داوه، هه میسه وه ک شاعیر
بژیم و په فتار بکه م و بیم به به شیک له دنیای شیعر
نووسین و هه میسه چهند هیلتیکی نه ست و گه رانه وه بو
نۆستالۆژیا و خه ون و دوورتر رویشتن به شیعه ره وه
سه رقāl بن، به لام ناتوانم به زۆر، یان به سه نعه تسازی
شیعر بنووسم.

شیعر زیاتر حاله تیکه نه کات و نه شوینی نییه و له
پر روحم داگیر ده کات و نیگه رانم ده کات و له واقیعم
داوه پریت و ئاماده م ده کات بو کاریکی زه حمه ت، به لام
ناسک. له حاله تی شیعر نووسین جگه له وشه پتوه ندیم
به هیچ شتیکی تر نامینێ و تا له نووسینی شیعه ره که
نه مه وه نایه مه وه سه ر زه وی و ناو ده وره بر.

پامان: هه ستت کردوه له هه ندیک قو ناغ و کاتدا
شیعر له تو تورا بیت؟ ده توانی ئه م کاتانه مان بو ده ست
نیشان بکه یه ت؟

جهلال بهرزنجی: سالی ۱۹۹۷ ئه و کاته ی له تورکیا
په ناهه نده بووم دواییش که له رتگه ی نه ته وه
یه کگرتوه کان و حکومه تی که نه داوه سه فه رم کرد بو
که نه دا، بو ماوه ی دوو سال ئه و زه حمه تیانە ی دینه پیش
که سیکی ته مه ن (۴۸) سالی بو ده ست پتکردنه وه ی
ژیان له (سفره وه) له ولاتی دووه م، وایان کرد که میک له
شیعر بتو رتیم و ئه و کاتانه زۆر هه ستم به ترس و
گوناهیکی رو حی گه وره ده کرد، له بهر ئه وه ی پتوه ندی
جارانم له گه ل شیعر نه ما بوو دوایی ورده ورده توانیم
به سه ر گرفته کان زال بم و له گه ل شیعر ئاشت بیمه وه و به
ستایلیکی تر شیعر بنووسمه وه.

پامان: زیاتر به شه و، یان به روژ، یان له چ
سروو تیکی تابه تدا شیعر له لای تو میوانه ؟

جهلال بهرزنجی: شیعر هه میسه بی ته له فۆن کردن و

من هیژ و جوانیی شنه کانی خۆم له شیعر دا ده بینم

ئیمیل ناردن و ژوان رتیکه ستن دیت،
بوونه وه رتیکی ئه وه نده خو شره و و بی
کات و شوین و پلانە، هه میسه کتو پر
خۆی به ژووری ناوه وه مدا ده کات و
نۆقره م لی هه لده گرئ، گینگلم بی
ده دات و ماتم ده کات و ده مباته وه مندالی، ده مه پتیته وه
ئیتستا و ده مباته ئاینده و دامده پرئ له ده وره بر و شته
زانراو و وه ستاوه کان و له ئه زموونی نزیکه ی (۳۲)
سالدا له گه ل شیعر نووسین، وام لیها توه زۆریه ی کات
هه ندیک له هیله کانی نه ستم، یاده وه ریه کانم به
خولقاندنی شیعه ره وه خه ربکن، به لام ساته کانی شیعر
نووسین و غه رق بوونی ناو سیحری وشه و سروو ته کانی
جیاوازن.

پامان: لای تو وه زیفه ی شیعر چیه؟ ئایا شیعر لای
تو هۆیه که بو گوزارشت کردن، یان ئامانجیکه بو خۆی؟

جهلال بهرزنجی: لای من شیعر ئامانجیکی زۆر پیروژ
و گه وره ی هه یه بو که م کردنه وه ی ئه و که موکورتیانە ی له
ناخی مروژ و دنیادا هه ن و ئامانجیکه بو خولقاندنه وه ی
دنیا و شته کان به شتیه یه کی جوانتر و هونه ربانه تر. لای
من شیعی مه زن گوزارشت کردن، یان لاسایی کردنه وه،
یان گپرا نه وه نییه، به لکو خولقاندنه ... هه میسه ئه گه ر
له شیعر وردبینه وه، ئامانجیکی ئیستیتیکی و هزری و
تاوه ی له ناو دا به، زۆر توخم و که نالی تر، یان ژانری
ئه ده بی و هونه ری تر هه ن بو گوزارشت کردن و جی به جی
کردنی هه ندیک وه زیفه ی کۆمه لایه تی، یان سیاسی،
به لام گه ر شیعر بیه ویت جاریکی تر خۆی له م وه زیفه و
مه به ستانه بدات ده بیته په رانیژ و که سی دووه م، که قه ت
لایق به شیعر نییه.

پامان: تو شاعیریکی نه ختی گۆشه گیری، پیم وایه
زۆر له نیفاق و درۆی نووسه ران ده ترسی؟

جهلال بهرزنجی: راست ده که ی من گۆشه گیرم و زۆر
حه زم له پتوه ندیی زۆر و قه له بالغی و گرووپ و
گرووپانی و نیفاق و درۆ نییه، هه میسه له پتوه ندیه
کۆمه لایه تی و سیاسییه کان به ته قیه م و ده سله میمه وه،
دره نگ ده توانم براده رایه تی دروست بکه م، زۆر حه زم له
ته له فۆن کردن و مه وعید دانان نییه، زۆر حه زم له وه نییه
بچمه میوانداری، ئه و ژبانی تاراوگه و دووریه زیاتر
به ره و گۆشه گیری بردووم، به لام ئه م گۆشه گیرییه وانیه
هه میسه له ناو دنیایه کی فراوانی رو حی و جوانیدا نه ژیم
و هه میسه ئاخواتنم له گه ل کاره کته ره کانی شیعی خۆم

نهم وینتیه سالی (۱۹۷۶) له ههولتر گیراوه. کهسهکان له چهپهوه: نازاد عهبدولواحید، نهوزاد رفعت، مهجید عهبدوللا، محممود زامدار، سهعدوللا پهروش، جهلال بهرزنجی، شیرزاد سهرسپی، فهرد زامدار، دلشاد عهبدوللا

دهستنووتیه ههیه، واته نهو ساته تاییه تیانیه به چاوی مندالیکی گهوره و دوور له کونترۆل و پۆلیسی لۆژیک، دوور له سارد و سپی واقیع و دوور له وشک و برینگه ئایدۆلۆژیا و کۆپی کردن. که دهلین راستگۆبی شاعیر مهرجی داهینانه مه بهستمان نهو ساتانهیه که دوور دهکه وینتیه له هه موو شته زهق و کۆنکریتی و پریایهکان و چوونه ناو ژوووریک ناسک و هونهری که تیبیدا شاعر دهخولقیترئ. زۆرجار هه ندیک شاعیر به ههله له راستگۆبی دهگه و وا دهزانن به راستگۆبی گیرانهوی شتیکی ناو واقیع، یان رووداو یک شاعر، بهلام راستگۆبی له ساتهکانی خولقاندنی شاعردا شتیکی تره و هک له سه رهوه ئاماژهم پیدای.

رامان: نه مپۆ راگه یاندن هه موو شتهکانی لاوانی جیاکردۆتهوه، له وانهش (شاعیری لاوان) تۆ چۆن لهو زاراوهیه تیدهگه؟

جهلال بهرزنجی: لاوان هه میسه خهون و زمان و دنیای تاییه تی خۆیان ههیه که لاوان و نهوش که ینونهی ژیانیه و زۆرجار لاوان له گهله نهوهی پێش خۆشیان ناکۆکن و ململانییان ههیه. زۆرجار تووره و یاخین، من له گهله نهوهم لاو له قوناغی لاویه تی هه ندیک شتی تاییه تی هه بئ، پهنگه زۆرجار نه شاره زابی، یان زۆر رادیکال بوون و بئ نه زمونی تووشی گرفتیا بکات له گوزارشت کردن و خسته رووی خهون و که سیتی خۆیان.

شاعیریش به کیکه لهو توخم و نامرازانهی لاوان گوزارشتی پئ له خهونه سه رکوتکراو و هیوا نه هاتوه دییهکانی خۆیانی پئ دهکن. هه ندی جار لاوان دهکهونه ناو دنیایهکی ته مومژاوی که ناتوانن لپی دهچن و دیار

نه بیت، نهو نیفاق و ساخته چینییهی نه مپۆ که وتۆته ناو ژیان و خه لک، زۆرجار نه دیبانیشی گرتۆتهوه، هه ر نهوش وام لیدهکات گۆشه گیری و سه له مینه وه که م قولتر بیت.

رامان: ههست ده کوی زیاتر خۆت بۆ شاعر ته رخان کربئ، بۆیه که متر لات کردوه به لای هونه رهکانی دیکه ی نووسینه وه، نه م بیان بۆ؟

جهلال بهرزنجی: شاعر لای من هونه ریکی زۆر سهخت و قورسه و ده بی توانایهکی هونه ری و زمانه وانی و ئیستیتیکی و مه عریفی زۆرت هه بیت و خۆتی بۆ ته رخان بکهیت و تواناکانت په رش و بلاو نه که یته وه. من ناتوانم به وردی بگه ریمه وه نهو سه ره تایانهی (تهیری شاعر لپی داوم) تا ئیستا بهو (تا) و تاسه یه وه ده نالینم. هه رچه نده ناوه له م لاو نه ولا له رۆژنامه نه لکترۆنییه کان ستوونی رۆشنبری و سیاسی ده نووسم، به لام نه وانه هیچیان وزه و توانای ته وای من نین، من هیز و جوانی شتهکانی خۆم له شاعردا ده بینم.

رامان: له م دووره ولاتییهی خۆت، نازانین چه نده ئاگاداری شاعیری کوردیت؟ نه گه ر ئاگاداری بزاف و جمجولئی شاعیری کوردی، چه ند له و بارودۆخه ی شاعر رازیت؟

جهلال بهرزنجی: راست ده که ی دووریه که م زۆر زۆره و وهک ده زانن سئ کیشوهر له کوردستان دوور که توومه ته وه و نه وه بۆ نوو سالیش ده چیت زۆر به وردی ئاگاداری بزوو تنه وهی شاعیری کوردی نیم. زۆر له م دیوانه شاعیریانهی شاعیره هاو ریکانیشم نه بینیه، هه رچه نده نهو ئاسانکارییهی (گوندی گلۆبال) بۆ پیه وندی کردن هیناویه تییه دنیای نه مپۆ، زۆرجار له سه ر شاشه ی کۆمپیوتهر هه ندیک شاعیری کوردی ده خوینمه وه، دهقی جوانان ههیه، به لام نابئ نه و هه شمان له بیر بچیته وه که وا له شاعر نووسیندا نابئ له خۆ رازی بوون هه بیت، بهو مانایه ی بوتری وام له لووتکه، چونکه هه میسه لووتکه یه کی تر ههیه.

رامان: هه موو داهینانیک پیه یسته راستگۆبی له خۆ گرتبئ، به لام مه رج نییه هه موو راستگۆبییه ک داهینان بیت، تۆ چۆن له وه تیدهگه؟

جهلال بهرزنجی: من ده لیم هه موو داهینانیک پیه یسته راستگۆبی له خۆ گرتبئ، چونکه ده بی ساتهکانی چوونه سه ره وه و هاتنه خواره وهی سه رووتی شاعر نووسین پیه یستی به دید و روحتیکی خاوین و سپی و به

نه‌بوونی ڕێگا و دید و دنیا‌یه‌که‌یان ماندوو ده‌کات و دووریان ده‌خاته‌وه، به‌لام ده‌بی ئه‌وه به ئه‌زمونیکی نۆرمه‌ل بزانیته. جار‌جاره‌ش تیشک و وینه و مامه‌له‌کردنی جوان له شیعره‌کانیادا هه‌یه.

پامان: ئایا شیعری لاوان و وه‌چه‌ی نوێ و ناوی نوێ ده‌خوێنیته‌وه؟ چۆنی ده‌بینی؟

جه‌لال به‌رزنجی: وه‌ک پیشتریش باسم کرد به‌هۆی زه‌حمه‌تی پێوه‌ندی کردنم به‌ناوه‌وه‌ی کوردستان و چاره‌سه‌رییه‌کان ناتوانم بۆچوونیکه‌ی ورد له‌سه‌ر شیعری لاوان و وه‌چه‌ی نوێ پیکه‌وه بنیتم. به‌لای شیعری هه‌ندیک لاو، یان وه‌چه‌ی نوێم خوێندۆته‌وه و پرسیموه ئه‌وانه‌کین.

پامان: له‌ناو دنیا‌ی ئه‌م‌ڕۆدا شیعری چه‌ند توانیوه‌تی پیکه‌ی خۆی له‌ناو هونه‌ره‌کاندا بپاریزی؟

جه‌لال به‌رزنجی: به‌رای من هه‌میشه پیکه‌ی شیعری له‌پیشه‌وه‌یه و پارێزراوه و هونه‌ره‌کانی تر قه‌رزاری شیعرن، ئه‌وان شیعرییه‌ت له‌شیعری وه‌رده‌گرن بۆ ئه‌وه‌ی هونه‌ره‌کانیان جوان و نه‌مر بن، ئه‌وان هه‌میشه هه‌ول ده‌دن به‌ دید و زمانی شیعری کار له‌ژانره‌کانی تر دا بکه‌ن.

پامان: له‌حه‌فتاکاندا (پوانگه) په‌یدا‌بوو، نازانم ئه‌و بزاقه‌ هه‌یج ته‌ئسیریکی له‌سه‌رت به‌جی هه‌شتوو؟

جه‌لال به‌رزنجی: نه‌خێر پوانگه هه‌یج ته‌ئسیریکی وای له‌سه‌رم به‌جی نه‌هه‌شتوو له‌ژیری ده‌ریاز نه‌یم، بۆ ئه‌وکات بانگه‌وازه‌که‌ی (پوانگه) وه‌ک به‌یاننامه‌یه‌کی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی یاخیانه‌ باش بوو، به‌لام وه‌ک به‌یاننامه‌یه‌کی ئه‌ده‌بی لاواز بوو، به‌ناوێکی دیار نه‌بوو، دیدی ئه‌دیپ و شاعیره‌کانی به‌یاننامه‌یه‌کیان ئیمزا کردبوو په‌له‌یی و کالی پێوه‌ دیاربوو، ئه‌وکات زیاتر له‌لایه‌ن که‌سانی کۆنسه‌رفه‌تیف و مه‌لاکانه‌وه‌ دژایه‌تی کران. خالیکی تر من ئێستا دوا (۳۲) ساڵ شیعری نووسین و به‌جی هه‌شتینی چه‌ند ئه‌زمونیکی کاربگه‌ری که‌سم به‌سه‌ره‌وه نه‌ماوه و ڕه‌نگه‌ به‌پێچه‌وانه‌وه‌ کاربگه‌ریم به‌سه‌ر هه‌ندیک له‌شاعیرانی هه‌یه‌ت.

پامان: وه‌ک شاعیریکی چه‌ند سوودت له‌ژانره ئه‌ده‌بییه‌کانی دیکه‌ وه‌رگرتوو بۆ شیعری نووسین وه‌ک (شانۆ، ڕۆمان، چیرۆک، سینه‌ما) ... تادا؟

جه‌لال به‌رزنجی: هه‌موو بیه‌ن و بیستان و خوێندنه‌وه‌یه‌ک

زانیا‌رییه‌کانت زیاده‌کات ئه‌گه‌ر ئه‌و شتانه‌ به‌ دیدیکی داهه‌ینه‌رانه و نوێخوازانه نووسرابن. من هه‌میشه له‌ته‌ماشاکردن، یان خوێندنه‌وه، یان گوێ گرتن به‌ دوا‌ی زمانی شیعری و دیدی شاعیرانه و هونه‌ریکی به‌رزدا ده‌گه‌ڕێم، هه‌میشه هه‌تیک هه‌یه (کونیکشنم) پێوه‌ندی کردم به‌و شتانه‌ی ده‌ره‌وه‌ی خۆم په‌یدا ده‌کات ئه‌ویش قوده‌تی شاعیرانه‌ی شانۆنوس، یان ڕۆمان نوس، یان چیرۆک نوس، یان ده‌ره‌ینه‌ری سینمایه.

پامان: ئه‌ی ته‌ئسیری (مۆسیقا، شپوه‌کاری) به‌سه‌رته‌وه چیه‌؟

جه‌لال به‌رزنجی: مۆسیقا هه‌ندیک جار له‌شیعریش خه‌راتر دیته‌ ناو ڕوحه‌وه، چونکه ئه‌و ئه‌بستراکتره و پێوه‌ندی خولقاندنی له‌گه‌ل وشه‌دا نییه. زوو زۆرجار که‌ شیعرم ده‌نوسی چه‌زم ده‌کرد گوێ له‌مۆسیقا بگرم، به‌لام سالانیکه ئه‌و خوه‌شم نه‌ماوه، چه‌زم ده‌که‌م له‌کاتی شیعری نووسیندا له‌ ئاشتییه‌کی قوولدا بم گویم له‌هیچ نه‌بیته.

زۆر تابلۆی شپوه‌کاری و ڕه‌نگه‌کانی، ڕوح ده‌بزوین و دینه ژوو‌ره‌وه‌ی ڕوحم، چونکه هه‌ست ده‌که‌م پێوه‌ندی له‌نیوان وشه‌ و ڕه‌نگدا هه‌یه‌ت.

پامان: کاره‌کته‌ریکی ئه‌ده‌بی (کوردی، جیهانی، عه‌ره‌بی) که‌

کاربگه‌ری قوولی به‌سه‌رته‌وه هه‌بووبه‌ت و نه‌توانی له‌بهر خۆتی به‌یه‌ته‌وه کیه‌؟

جه‌لال به‌رزنجی: له‌و ساته‌ی وه‌لامی پرسیاره‌که‌ی تۆ ده‌ده‌مه‌وه هه‌یج کاره‌کته‌ریکی وام له‌زه‌یندا نییه که‌ نه‌توانم له‌بهرخۆمیان به‌رمه‌وه، من بۆ خۆم توانایه‌کی زۆرم هه‌یه بۆ له‌بهر چوونه‌وه و زوو له‌شت بیتاقه‌ت ده‌یم، ئه‌وه‌ی ئێستا له‌بهرمه‌ ته‌نیا کاره‌کته‌ری خۆمه‌..

پامان: به‌شپوه‌یه‌کی گه‌شتی وه‌چه‌ی ئیوه له‌ناو که‌شوه‌وه‌ی ڕۆشنیری جیهانیدا گوێش بوون، چه‌زم ده‌که‌م کاربگه‌ری ئه‌ده‌بیاتی کوردی بزانی به‌سه‌رتانه‌وه چه‌نده و چۆنه‌؟

جه‌لال به‌رزنجی: هه‌له‌به‌ته که‌ تۆ له‌ناو که‌شوه‌وه‌ و ئه‌مۆسفییریکی زۆر فراوان و ته‌ندروست و ده‌قی مه‌زن گوێش ده‌بیته و ئاگاداری بزاقه‌کانی شیعری نوێی جیهانی ده‌بیته دیدت ده‌گۆڕی بۆ چۆنییه‌تی هه‌له‌سه‌نگاندن و چێژ وه‌رگرتن له‌ ده‌ق و به‌ ئاسانی ده‌قی جوان و نه‌مر له‌ ده‌قی ئاسان و کاتی جیا ده‌که‌یته‌وه، ئه‌وکات ده‌زانی ئه‌و

عەبدوللا زەنگنە، جەلال بەرزنجی
 ۱۹۷۸/۱۰/۲۷

کەرستانەى شیعەرى لى خەلق دەكرتین چىن. بە ئاگادار بوونت لە كۆلتوورى شیعەرى جیەهانى كە دەكاتە كۆلتوورىكى گەورەتر و ئیش كەردن لە (سپىسىكى) فراوانتر، وەك دەشزانین رۆژئاوا ناوچەیهكى گەرمى بزاڤه هزرى و شیعەرییە مۆدیرنەكان بووه، ئەو تىپرامانە لە سەرەوێ ئیمە وای كەردووه كەمتر بە هەموو دەقیكى كوردی سەرسام بىن، من بۆ خۆم هەست ناكەم لە رووی داھینانەو ئەدەبیاتی كوردی ئەو كاریگەرییەى بەسەرەوێ هەبوویت، یان هەبیت.

پامان: تا ئەمڕۆ كە خاوەنى ئەزموونىكى، هەست دەكەن شاعیرىكى كورد، یان شاعیرىكى ئەو دنیاىە هەبێ بەرەوێ كاریگەرییە لەسەرتان مابى، یان ئەو كاریگەرییە كالى بۆتەو و هەر نەماوێ؟

جەلال بەرزنجی: من نزیکەى (۳۲) سالیكە دەنوسم و هەر لە سەرەتای دەست پى كەردنم لە كۆ شیعەرى یەكەمەوێ (سەمای بەفرى ئیواران) لە سالی ۱۹۷۹ خاوەنى دەنگى شیعەرى خۆم بووم و كاریگەرییە شاعیرانى كوردی ئەم سەردەم بەسەرەوێ نەبوو، كەوايو دواى ئەم كۆمەلە كۆ شیعەرییانە و ئەم قۆناغى ئەزموونانەى شیعەرم پێدا رۆیشتووێ ئەم كاریگەرییە هەر نییە. رەنگە زۆر جار ناراستەوخۆ هەندىك دەقى جوان كاریگەرییە بەسەر ئەوانى تەدا هەبیت، بەلام بۆ من دەمىكە ئەم كاریگەرییە نەماوێ.

پامان: شتىك هەیه لە داھیتانى شاعیرىك-نوسەرێكدا كە بۆ كورد بنوسى ئەویش قوولى بىركەردنەو و نوسىنە، بەلام كەرستانەكانى كوردی نین. لە كۆ شیعەرى (سەمای بەفرى ئیواران) وەك لە نوسىنەكاندا باس كەردووه، ئەو كەرستانەى ناو واقیعی

كوردەوارىتان هیناوه و بەجوانى بەكارتان هیناون، هەست دەكەم لە كۆ شیعەرى (گەرم نەبوونەو) سیمایەكى كالى ئەم ئەزموونەتان بەرەوێ بووه، داخەكەم لە پاشان و رە و رە كەرستانە كوردییهكانت لە كۆ شیعەرهكانت ون بوون، تۆ دەلێتى چى؟

جەلال بەرزنجی: قوول و ناسك نوسىن و خەلق كەردنى شیعەرى لە ناوچە نزیکەكانى روح و خود زۆر جار وابەستەى كەرستانەى خۆمالى، یان جیەهانى نین و شیعەرى هەمیشە لیمانەوێ نزیکە ئەگەر ئیمە بتوانین راوى بكەین. راست دەكەى كاتى خۆى جوانت لەسەر (سەمای بەفرى ئیواران) نوسى، كەرستانەكانى ئەو كۆ شیعەرى شتى ناو ژیان و سروشت و روحە نىگەران و عاشقەكان بوون، رستە شیعەرییەكان پیتووندىیان هەبوو بە حالەتى ویتەكانى دەردەوێ حالەتە شیعەرییەكان و گرتەى هیمنى سینهمايى و درامیان تیدا بوو، بەلام لە دیوانى دووهم زمان و كەرستانەكان و دیدگای خولقاندن و ئەمۆسفىرى شیعەرى نووسىن ئازاد تر و چەتر بووهوێ. شیعەرهكان زیاتر بەرەو شۆرىن و پاك بوونەوێ لە شتە زیاد و كالىكان بووهوێ، بەلام هەست دەكەم كۆ شیعەرى (گەرم نەبوونەو) كە لە سالی (۱۹۸۵) نوسىم باش نەخوتندراپەو و لەسەرى نەنوسرا، چونكە سەردەمەكەشى جیواز بوو بۆ بەدواداچوون و خوتندەو، خۆم هەر چەند مانگىك دواى بلابوونەوێ ئەم كۆ شیعەرى لەلایەن دائىرەى ئەمنى هەولێر گىرام، سەردەمەكەش سەردەمى پىش ئەنفال و كىمىابارانى هەلەبجە بوو، ئىرهاب و سىياسەتى تۆقاندنى بەعسى فاشى لەتروپىكى بەهێزیدا بوو بەرامبەر بە گەلى كورد.

دوايى هەمیشە بە پى قۆناغى ئەزموونەكانى شاعیر زۆر جار كەرستانە و زمان و پامان دەگۆرى، بەلام دەبى ئەم گۆرانه بۆ جوانتر كەردن و نەم كەردنى شیعەرى پىش.

پامان: بەلای تۆو پیتوهر بۆ خەلاتكەردنى شاعیرىك چىیە؟ وەك شاعیرىك لە كەنەدا خەلات كراوى، ئەو خەلاتانە چۆن دەبىنى كە تا ئىستا بە نوسەران و شاعیران دراون؟

جەلال بەرزنجی: بەلای منەو پیتوهرى خەلات كەردنى شاعیر دەبى توانا و بەخششى بەرەوێ دامى پىش بۆ داھیتان و چىتر نا. بەلای شیعەرى (شەرى) و (پىاسەیهك لەگەل ناشتى) لە پىشبركىتى (شیعەرى بۆ ناشتى) لە سالی (۲۰۰۲) كە پەرلەمانى كەنەدا رىكى خستبوو رىزى لىنرا، بەبى ئەوێ منیان دیپىت و لە نزیکەوێ بناسن،

یان خه‌لکی ئەم ولاتە بەم من ریزم لێنرا لەسەر بنەرەتی ده‌قه‌که دوور له ته‌زکیه‌ی حزبی، یان گرووپی، یان برادەرانی، یان بۆ پرویاه‌گه‌نده‌ی سیاسی.. نه‌خێر ئەم جووره‌ چالاکی و کارانه‌ خه‌لکی پسیۆر ده‌بکهن و ده‌میکه له کاری سیاسی و حزبی و میزاجی که‌سیتی جیا بۆته‌وه، به‌لام به‌داخه‌وه ریزلێنان لای خۆمان که‌متر له‌سەر بنەرەتی داهینان و به‌رده‌وام بوون و ده‌قی مه‌زنه، ریزلێنانه‌کان زیاتر بۆ پرویاه‌گه‌نده‌ی سیاسی بوون، میزاجی که‌سیتی و ته‌زکیه‌ی حزبی و برادەراییه‌تی زیاتر رۆلێان هه‌بووه له‌م ریزلێنانه‌دا. گه‌وره‌ترین داهینەر ئەگه‌ر پشت‌گه‌ڕێیان له‌ناو ئەو لایه‌نه‌ی ریزلێنانه‌که‌ ده‌کات نه‌بێت، که‌س له‌ بیری نییه‌ نالێم هه‌مووی، به‌لام زۆربه‌ی ریزلێنانه‌کان بۆ موخامه‌له و پرویاه‌گه‌نده‌ن.

پامان: زۆر باسی ون بوون و دواکه‌وتنی (په‌خه‌) ده‌کری که‌ شانبه‌شانی ده‌قه ئەده‌بیه‌کان ناروات. ئەم بیرورایه‌ش زیاتر ئەو که‌سانه‌ ده‌لێن که‌ خۆیان پێ داهینەر و له (په‌خه‌)ش خۆیان پێ گه‌وره‌تره، له کاتی‌کدا (په‌خه‌)ش نووسینی تیکستی دوومه‌ له‌سەر تیکستی یه‌که‌م و به‌ قه‌ده‌ر به‌خشش و داهینانی یه‌که‌م بونی هه‌یه، ئیوه‌ له‌م باره‌یه‌وه چی ده‌لێن؟

ج‌ه‌لال به‌رزنجی: من خۆم پێ داهینەر، به‌لام مانای وانیه‌ خۆم پێ له‌ په‌خه‌ گه‌وره‌تر بێت. راست ده‌که‌ی زۆر په‌خه‌ به‌ قه‌ده‌ر تیکستی یه‌که‌م به‌خشش و داهینانی هه‌یه و په‌ی به‌ شته‌ په‌نه‌ان و شاراوه‌کان ده‌بات و په‌هه‌ندی نوێ له‌ ده‌قدا ده‌دۆزێته‌وه، به‌ مه‌رجیک په‌خه‌گر خاوه‌نی رۆشنی و حسیکی جوان و پێشینه‌یه‌کی کولتووری باش بێت. من زۆر له‌گه‌ڵ ئەو بۆچونه‌ دانیم که‌ ده‌لێن په‌خه‌ هه‌میشه‌ په‌راویزی ده‌قه و ئەگه‌ر ده‌ق نه‌بوایه‌ په‌خه‌ نه‌ده‌بوو، ئەوه‌ وه‌ک بوون، به‌لام چۆن و به‌چی پێوانه و که‌رسته‌یه‌کی رۆشنی و دیدی کار له‌سەر ده‌ق ده‌که‌یت؟ ئەوه‌ ده‌بێته‌ هۆی ئەوه‌ی بتوانی په‌هه‌ندی تر و دنیای تر له‌ ده‌قدا بدۆزێته‌وه. به‌پرای من هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ بزاقی (په‌خه‌) له‌ناو ئەده‌بی کوردیدا

لاواز بووه، زیاتر وه‌ک ده‌لێن شیکردنه‌وه و ته‌فسیر کردنی ئاو بووه به‌ئاو، میزاجی که‌سیتی و گرووپ و دواکه‌وتن له‌ زه‌وق و که‌متر گه‌رانه‌وه بۆ سه‌ر ده‌ق و به‌ ده‌ق وێران که‌متر بووه.

پامان: ئافه‌رت له‌ نووسین و

شیعری ئیوه‌ چ پانتاییه‌کی گرتووه؟ ئایا به‌ پرای تو ئافه‌رت توانیویه‌تی له‌سه‌ر نه‌خشه‌ی داهینان و رووناکییری ئیمه‌دا کاری به‌رچاو بکات؟

ج‌ه‌لال به‌رزنجی: من هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای ده‌ست پێ کردم هه‌ولم داوه‌ شیعه‌کانم له‌ به‌ وه‌زیفه‌ هه‌لسان ده‌رباز بکه‌م و شیعر نووسین لای من زیاتر نازادیه‌کی په‌ها بوو، تیکه‌ڵ کردنی هه‌موو توخم و مه‌خلوقه‌کان بوو، ئافه‌رتیش چ وه‌ک دایک و میه‌ره‌بانی و چ وه‌ک جوانی و مرۆف ته‌واوکه‌ری له‌زه‌ت و ساته‌ ئۆرگانیزمییه‌کان له‌ناو شیعه‌کاندا خۆی له‌گه‌ڵ شته‌کانی تر توندۆته‌وه. په‌نگه‌ سیمای ئافه‌رت وه‌ک توخمیکی ئیسستیتیکایی بدۆزێته‌وه. بۆ خۆشیان توانیوانه‌ کاری به‌رچاوی رووناکییری و ئەده‌بی بکه‌ن و هه‌ندیک خۆیان له‌ پاشکۆیه‌تی ئیحه‌سası پیاوانه‌ رزگار بکه‌ن.

پامان: شیعر له‌لای تو چه‌ند پشکی خۆی له‌ واقع و ده‌دگری؟ یان چه‌ند تیکه‌ڵه‌ له‌ واقع و فه‌نتازیا؟ یان هه‌ر به‌ ته‌نیا خه‌یاڵ و فه‌نتازیا به‌؟

ج‌ه‌لال به‌رزنجی: شیعر هه‌میشه‌ له‌ ناوچه‌ی خه‌یاڵ و فه‌نتازیا نزیکه‌ و دواجا که‌ شته‌ واقیعه‌یه‌کان به‌ نا واقع و دیاره‌کان ده‌کاته‌ نادیار، یان هه‌ستیه‌یه‌کان ده‌کاته‌ نه‌ست و ده‌گه‌رێته‌وه‌ ناوچه‌ی خه‌یاڵ و فه‌نتازیا تا له‌ ستایلیکی هونه‌ری جوان بێته‌ ده‌ره‌وه، پێش ئەوه‌ی شیعر وه‌ک بوونه‌وه‌ریک بۆ جوانی له‌لایه‌ن شاعیر بخولقیی پشکی خۆی له‌ زه‌وی و ئاسمان ده‌بات، له‌ خه‌ون و واقع ده‌بیات، به‌لام دواي ئەوانه‌ هیچیان نا ناسیته‌وه‌ و ده‌بنه‌ مه‌خلوقیکی تر.

پامان: باس له‌ کێشه‌ی گه‌وره‌ ده‌کری که‌ واقیعی رۆشنیریمانی خنکاندوو و رۆشنیری کورد توخنیان ناکه‌وی، به‌لای تووه‌ ئەو کێشانه‌ له‌ چیدا خۆیان ده‌نوێن؟

ج‌ه‌لال به‌رزنجی: به‌ ته‌واوی نازانم مه‌به‌ستت کام کێشه‌ی گه‌وره‌ن، به‌لام راست ده‌که‌ی زۆر کێشه‌ هه‌یه‌ نه‌هاتوونه‌ ته‌ ناو ناوچه‌ی کولتووری و واقیعی رۆشنیریمان و له‌ ناوچه‌ (هه‌رام کراوه‌کان) یان (په‌ی پێ نه‌براوه‌کان) ماونه‌ته‌وه‌ و رۆشنیریانمان زۆربه‌یان هێشتا له‌ ناوچه‌یه‌کی کۆن و سه‌له‌فیدا کار ده‌کهن، له‌و ناوچه‌ کۆنانه‌دا کار ده‌کهن که‌ ناتوانین بیگۆرین، چونکه‌ هه‌میشه‌ رابردوو ناگۆردی. به‌لای من هه‌وه‌ ئەوه‌ش پێوه‌ندی به‌ نازاد نه‌بوونی لیبرالانه‌ی

**من خۆم پێ داهینەر،
به‌لام مانای وانیه
خۆم پێ له‌ په‌خه
گه‌وره‌تر بێ**

رۆشنبیران و دەسه‌لاته سیاسییەکان و دامودەزگا رۆشنبیریەکان و دواکەوتوویی ئەزمونی ئیش کردن لەگەڵ کایە مەعریفییەکاندا هەیه، پێوەندی بەنەکرانەوه و دایالۆگی رۆشنبیری لەگەڵ دەرەوهی دنیای کوردەوه هەیه، پێوەندی بە روونەدانی ریفۆرمی ئایینی و سیاسی کۆمەڵایەتی و سێکسییەوه هەیه.

پامان: سیاسەت چەند خزمەتی شاعیر دەکات؟ ئایا فەزای ئازادییەکانی لێ بەرتەسک ناکاتەوه؟

جەلال بەرزنجی: سیاسی و شاعیر هەردووکیان ئینتەمایان بۆ خاک، یان زێد هەیه، بەلام بە ڕێگەی جیاواز. بەلای منەوه هەمیشە شاعیر لە سەرۆکی سیاسەتەوهیه، زۆرجار ئەو ئالۆزی و پیس بوونە رووحییە سیاسیەت لای مرۆفی دروست دەکات، شاعیر هەولێ پاک کردنەوهی دەدات، ئەو دنیا یە و ئەو بەهەشتە ون بووی شاعیر شیعری بۆ دەنووسی، لەم دنیا یە جوانترە که لەناو ستراتیژی حزبیکی سیاسیدا دیاری کراوه. ئەو ئازادییە شاعیر بۆ مرۆفی داوا دەکات جیاوازه لە ئازادییە سیاسییەکان که بۆ مرۆفیان دەوێت، بۆیە زۆرجار سیاسی و شاعیر هەریەکە و لەسەر هێڵێکی شەمەندەفەر دەڕۆن و ڕەنگە پێک نەگەن. زۆرجار سیاسییەکان هەولێ بەرتەسک کردنەوهی ئەتۆسفیری ئازادیی ڕەها و لیبرالانە شاعیر دەدەن و هەول دەدەن شاعیر ببیتە پەرەوێزی سیاسەت و شیکەرەوهی ئایدۆلۆژیایکانیان که ئەمە کاری شاعیر نییه. زۆرجار سیاسییەکان و ئەو ئامادەنین بێنە خوارەوه بۆ لای دەقی ئەوان. بە رای من سیاسەت خزمەتی شاعیر ناکات، چونکه هەموو سیاسەتێک ئایدۆلۆژیایەکی لە پشتەوهیه و شاعیر زیاتر خزمەتی سیاسی دەکات له پاککردنەوه و بەرههه مەال بردنی مرۆف و داکۆکی لێ کردنی به هێمنی و به ئارامی.

پامان: له شیعەرەکاندا چۆن مامەڵە لەگەڵ (ڕەمز) و (ئەفسانە) دا دەکەیت؟

جەلال بەرزنجی: ڕەمز توخمێکە سەر بە نیهاد و ئیستیتیکای شاعیر، زۆرجار ئەوهی ناتوانین به پستە ی ئاسایی بیخولقیینین، به ڕەمز دەیخولقیینین، ڕەمز چرکێرەوهی واقیعه و گواستنه‌وهی شتەکانه له بازنه‌کانی ناو مادده و مەتریا له‌کان بۆ ناو بازنه‌ی روح و شتە

روانگه هیچ ته‌ئسیریکی له‌سەرم به‌جی نه‌هیشتوو

په‌نه‌هانه‌کان، به‌ شیعەر ده‌چینه‌ ناو دنیای خه‌ون و نه‌ست و ئازادیی ته‌واو. ئەفسانەش هه‌روا، چونکه شتێکە له‌ دەرەوهی لۆژیک و به‌زمانیکی شاعیر نووسراوه و کات و شوێن تێیدا جیوه‌ییه، رووداوه‌کان زۆرجار درامین و له‌ خه‌یال و به‌رله‌لابوونی ئەندیشه‌وه نزیکن، بۆیه شاعیر هەمیشە سوود له‌ ئەفسانە وەرده‌گری، یان بۆ خۆی له‌ شاعیردا هەولێ خولقاندنی ئەفسانە دەدات، بۆیه ڕەمز و ئەفسانە دوو کەرستە ی جوان کردنی شاعیرن ئەگەر به‌ دیدیکی شاعیرانه به‌کاربه‌یتێرن.

پامان: چەند له‌ رۆشنبیری شاعیرانی ئەمرۆکە ی کورد رازیت؟

جەلال بەرزنجی: من له‌گەڵ هەر هەموو شاعیرانی ئەمرۆکە دایالۆگی رۆشنبیریم نەکردوو تا بزانی رۆشنبیریان، یان (باگراوندی) رۆشنبیریان چەنده، بەلام زۆرجار له‌ خۆندنه‌وهی ده‌قیکی شیعری، یان ئەده‌بی ده‌توانی ئاستی رۆشنبیری نووسەرەکه دیاری بکریت. شاعیرانی نوێخواز و وه‌چه‌ی من که له‌ هه‌فتاکانه‌وه ده‌ستمان پێکرد، زۆریه‌مان هه‌میشه و به‌رده‌وام له‌خۆ رۆشنبیر کردن و به‌داواچوونداين، کیرفی شاعیر نووسینمان رووه و هه‌لکشانه، به‌لام هه‌میشه له‌ رۆشنبیریدا سنوور و رازی بوون نییه. من هه‌میشه له‌به‌ر خۆم ئەم قسه‌یه‌ی (سوقراتی) فه‌یله‌سوفی گریک دووباره ده‌که‌مه‌وه که گوتویه‌تی: **(من ئەوه‌نده ده‌زانم که هیچ نازانم).**

پامان: چەند له‌ به‌رامبه‌ر (زمان) گرفتت هەیه؟ ئایا هه‌ست ده‌که‌یت زمانی کوردی گوزارشتی له‌ ناخ و دیدگای تۆ کردبێ؟

جەلال بەرزنجی: له‌به‌ر ئەوه‌ی شاعیر زیاتر له‌ پێوه‌ندی نه‌یتنی و سیحری نیوان وشه‌ پێک دیت و شاعیر گوزارشت کردن، یان شیکردنه‌وهی ده‌روبه‌ر نییه. شاعیر هه‌میشه هه‌ست به‌ گرفت ده‌کات، من بۆ خۆم زۆرجار ئەم گرفته‌م هه‌بووه، زمانی کوردیش له‌به‌ر هه‌ژاری و نه‌بوونی به‌ زمانیکی (ستاندار) و له‌به‌ر ئەوه‌ش هه‌موو وشه‌کانی کۆنه‌کراوه‌ته‌وه، ئەویش له‌گەڵ شتەکانی تر که‌وتۆته‌ به‌ر شالای سڕینه‌وه‌ی کولتوور، زمانه‌که‌مان له‌م ڕه‌وشه‌ دا یه، گه‌ر واش نه‌بیت فرمان هه‌میشه ئاسته‌نگه‌ له‌به‌رده‌م خولقاندن. ئەم پرسیاره‌ ئه‌و قسه‌یه‌ی بی‌ره‌یتنامه‌وه که (نفیری) گوتویه‌تی: (هه‌رچه‌نده رۆشنبیری فراوان بیت،

رسته‌کان و گوزارشت لی
کردنیان ته‌سک ده‌بنه‌وه.

رامان: خوتیندنه‌وهی
بونیا‌دگه‌ری بو شاعر چۆن
ده‌بینی؟

جهلال به‌رنجی:
بونیا‌دگه‌ریش میتۆدیکه‌ی تره
که له سه‌ده‌ی بیست له

ئه‌وروپا په‌یدا بوو بو لیکن‌دانه‌وه‌ی ده‌قه‌ه
ئه‌ده‌بیه‌کان و ئیش کردن له‌سه‌ر پیکهاته‌کانی
ناوه‌وه‌ی فۆرمی زمان، له‌ئه‌ده‌بی فه‌ره‌نسی و
ئینگلیزی وه‌ک ئیمه‌ زیاد له‌ پیتۆبست خۆیان به‌م
میتۆده‌وه‌ خه‌ریک نه‌کردوه، وه‌ک ئه‌وه‌ی کۆتایی
میتۆده‌ ره‌خنه‌بیه‌کان بیت، له‌وئ حاله‌ته‌کان بو
هم‌وو میتۆده‌کان کراوه‌ن، پیم باشه‌ ئه‌م
میتۆده‌ش هه‌بیت، به‌لام به‌ تیگه‌یشتن و هه‌رس
کردنی ته‌واوی میتۆده‌که، نه‌ک به‌ خوتیندنه‌وه‌ی
یه‌ک دوو وتار، یان کتیبیکه‌ی وه‌رگێردراو له
باره‌یه‌وه.

رامان: شاعر خوتیندنه‌وه‌ له‌ کۆره‌کاندا له‌ سالی
هه‌فتاکان تا ئیستا به‌ هه‌مان شپوه و ته‌کنیک
ده‌خوتیند ریته‌وه، تۆ ده‌لێی چی؟

جهلال به‌رنجی: دياره‌ شاعیره‌کان هه‌شتا له
روحي پر له‌ سه‌ماس و هه‌راو زه‌ناو وتاری
نه‌ته‌وه‌یی زه‌ق و ئه‌تمۆسفیری خیتابدا ده‌ژین.
ئیستا ده‌لێی شاعر بو‌ئه‌وه‌ ده‌خوتیندنه‌وه‌ خه‌لک
بچئ بو‌ شاخ و گرنگی تفه‌نگی له‌لا بمینئ،
ئیسستاش شاعیره‌کان دوا‌ی هه‌ر برگه‌یه‌کی
شاعیری که‌ دوا‌ی ده‌نگ هه‌لبه‌رین و هه‌لچوون
لێی ده‌بنه‌وه‌ چاوه‌روانی چه‌پله‌یه‌کی زۆر قاین،
من ده‌لێم ئه‌و سه‌رده‌مه، سه‌رده‌می هه‌یمن بوونه‌وه
و شه‌فافیه‌ت و ناسکییه، بو‌یه‌ ده‌بج شاعیره‌کان
بزائن ئیستا (٢٠٠٦)ه و شاعر له‌ ناوچه‌یه‌کی
تره.

رامان: وه‌ک شاعیریک ره‌خنه‌ی کوردی چه‌ند
ئاوری له‌ شاعیره‌کانت داوه‌ته‌وه؟

جهلال به‌رنجی: ره‌خنه‌ی کوردی زۆر که‌م
ئاوری له‌ ئه‌زمونه‌کانی شاعیری من داوه‌ته‌وه، کۆ
شاعیری یه‌که‌م (سه‌مای به‌فری ئیواران) (ئازاد
عه‌بدو‌لواحید) ره‌خنه‌یه‌کی جوانی له‌ گۆفاری

بو‌خۆم هه‌ست ناکه‌م به‌هیچ ده‌قیکی کوردی سه‌رسام بووبم و له‌رووی داهینانه‌وه‌ ئه‌ده‌بیاتی کوردی ئه‌و کاربگه‌رییه‌ی به‌سه‌رمه‌وه نه‌بووه

(به‌یان) له‌سه‌ر نووسی،
(دلشاد مه‌ریوانی) نووسه‌ری
شه‌هید شتیکی له‌سه‌ر نووسی.
برای نووسه‌ر (ره‌وف عوسمان)
به‌ جوانی ئاماژه‌ی پێدا.
کۆشعیری (گه‌رم نه‌بوونه‌وه)
هیچی له‌سه‌ر نه‌نووسرا و سالی
١٩٨٥ وه‌ک پێشتر باسم کرد

(کۆ شاعر) یکی به‌ده‌خت بوو. نو‌ سالا له‌ تاراوگه
له‌ که‌نه‌دا ده‌ژیم، نازانم ئه‌گه‌ر شتیکی نووسرابیت؟
ئه‌وه‌ی له‌م دوا‌یه‌ له‌سه‌ر شاعیره‌کانم نووسران ئاماژه
پیکردنیکه‌ی برای شاعیر و نووسه‌ر. (د. فه‌ره‌اد
په‌یرال) بوو له‌ گۆفاری (ئاینده)، نووسینیکه‌ی
کورتی (ته‌لعه‌ت تایه‌ر) بوو له‌ (ئاینده)، هه‌روه‌ها
نووسینیکه‌ی برای شاعیر (سامی هادی) بوو له
پۆژنامه‌ی چاودێر، نووسینیکه‌ی درێژی برای
نووسه‌ر (عه‌بدو‌للا تاهیر به‌رنجی) بوو له‌ چاودێر
دوا‌یه‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تری برای نووسه‌ر (ئازاد
ئه‌حمه‌د مه‌حمود) بوو له‌ گۆفاری رامان.

رامان: ته‌مومژی ده‌ستکرد چۆن ده‌بینی؟
شاعیرانی ئه‌مرۆکه‌ بو‌ئه‌وه‌نده‌ رووده‌که‌نه‌ ته‌مومژ؟
ئایا هۆیه‌که‌ی سایکۆلۆژییه، یان کۆمه‌لایه‌تی، یان
سه‌رده‌مه‌که‌ سه‌پاندوویه‌تی؟

جهلال به‌رنجی: ته‌مومژ لای شاعیری داهینه‌ر و
به‌ ئه‌زمون ئیسستیتیک و هونه‌ر و زوو خۆ به
ده‌سته‌وه‌ نه‌دان ده‌دات به‌ ده‌ق و ده‌بیته‌ به‌شیک له
پیکهاته‌ی قه‌سیده و دیارده‌یه‌کی جیهانییه‌ بووه.
زۆر له‌ شاعیره‌ ناسراوه‌کانی دنیا، شاعیری
ته‌مومژاویان نووسیوه، به‌لام ئه‌و ته‌مومژدی
شاعیری بچئ ئه‌زمون و بچئ رۆشنییری و بچئ به‌هره
به‌ نه‌زانی و کالی و زۆر له‌خۆ کردن و ده‌ستکرد
به‌کاری ده‌هینئ، شاعیر تووشی سه‌رلێشیتوان و
شاعیره‌که‌ بچئ سه‌ر و به‌ر و ئیسک گران و ناشیرین
ده‌کات. زۆرجار به‌کاره‌یتانی ره‌مز به‌هۆی نه‌بوونی
سه‌ربه‌ستی شاعر نووسین په‌یدا‌بووه، به‌لام لای
شاعیرانی جیهان، ریتبازیک بووه بو‌ شاعر نووسین
و هه‌ندیک جاریش باری ئالۆز و نادیا‌ری شاعیر
دروستی کردوه و شاعیریکه‌ی ته‌مومژاوی ناشیرینی
لێ که‌وتۆته‌وه.

سەيىد مووسا دىياج سەرنووسەر
و بەرپۈھبەرى نووسىنى ۋەرزنامەى
«نامە فىلسفە» يە، «نامەى فىلسفە»
گۆڭقارنىكى ۋەرزىيە لەلايەن
مەلەندى لىكۆلئىنەۋە كۆلتوورىيەكان
لە ئىران دەردەچىت. يەكەمىن
ژمارەى ئەو گۆڭقارە لە پايزى سالى
(۱۳۷۶) ى ھەتاۋى، (۱۹۹۷)
زايىنى دەرچوۋە، بابەتەكانى ئەو
گۆڭقارە بابەتى ھەمەجۆر و چروپىرى
فىلسەفەن، ۋەك: ھىرمىنۆتىك،
فىلسەفەى بونىادى، فىلسەفەى
دىاردناسى، فىلسەفەى ئىسلامى
فىلسەفەى نوئى، مەنتىق و
فىلسەفەى مەنتىق، پۇست
مۇدىرنىزم، فىلسەفەى ئەفلاتوونى و
فىلسەفەى سەدەكانى ناۋەرپاست و
نوئى و...تاد.

دىمانەيەك لەگەل سەيد مووسا دىياج

و. ئا: دلشاد خۇشناو
(تاران)

بە مەبەستى ئاشناکردنى زۆرتىرى
خوئىنەرانى كورد بەم گۆڭقارە و
كارەكانى دىمانەيەكمان لەگەل
سەرنووسەرى ئەم گۆڭقارە ئەنجام
دا و چەند پرسىيارىكمان رووبەروو
كردەۋە، ئەۋىش بە تىروتهسەلى بەم
جۆرە ۋەلامى پرسىيارەكانى داينەۋە.

* بهر پترزسه مید موسا دیباج، پیش چوونه ناو فلهسهفه، تکایه باسی خۆتان بکهن؟

- من سوپاستان دهکهه که بۆ ئەم دیمانهیه ئەو ریتگا دووره تان بریوه، زانیارییه کانی ژبانی تاکتیک بۆ زانیی بیروپراکانی دهکری دهراگایهکی

چاک بیت بۆ شوپروونهوه به ناو کونج و کهلینه کانی بیروپرای ئەو که سه.

من له سهردهمی زۆر زوودا، ده توانم بلتیم هه له مندالییهوه ههزم له فلهسهفه بووه. هه له بهر ئەوهش بوو که له هه لباردنی بهشی خۆتندندا، یه کهمین هه لباردنم فلهسهفه نووسی و دووه مافم نووسی، که دواتر له باره ی ئەو دوو بابتهوه پترکارم کرد و بهشییهکی زانستی خهریکی نووسین و لیکۆلینهوه بووم.

من له شاری ئیسفههان له دایک بووم، هه لته شاری ئیسفههان ماوهیه که لانکه ی فلهسهفه و حکمهت بووه له ئیران، له خیزانیکی نه تهوه یی له دایک بووم. له تاران گهوره بووم، چونکه هه له مندالییهوه له گه ل ئەندامانی خیزانه کهم هاتووینه ته تاران. هه لته ته بۆ دریشه پیدانی خۆتندم چوومه ته ئەمریکا، له بهشی فلهسهفه ی هاوچه رخی ئەلمانی و فلهسهفه ی هیرمینۆتیک ماسته ر و دکتۆرام وه رگرتووه. هه لته ته رابردوی زانستی من بۆ سالانی دهیه ی شهستی هه تاوی دهگه رپته وه یه کهمین گوڤاری سیاسه تی ده ره وه ی گوڤاری ئیسلامی ئیران من به رپتووه ده برد و پاشان رووم کرده ده ره وه ی ئیران بۆ دریشه دان به خۆتندن. ئیسستاش گوڤاری «نامه فلسفه» به رپتووه ده به م. دیاره بواری کارکردنی من فلهسهفه یه، به لام له بواری تریش کارم کردووه، یان بلتین پایه ی زانستی زانسته کانی جوړاو جوړی تریشم خستۆته به رباس و لیکۆلینه وه. له بواری زانستی به رپتووه بردن بگه تاوه کو پالیتیس تا مهس میدیا و بیناسازیش به م دواییه و تاریکی بیناسازی من له گوڤاری کولتور و بیناسازی چاپ و بلا بووه وه له ژنیر ناو نیشانی «ئه گه ری روو، رووی شوین» و تاریک بوو له باره ی کاریگه ری بونیادی زانستی بیناسازی له دروستکردنی ناگادارییه کانی فلهسهفه ی له شوین. به و

فلهسهفه ئەو توانایه ی ههیه له زانسته کانی تر و له گریمانە به راییه کانی زانسته کانی تر به شداربی، یان بیانخانه بهر باس و لیکۆلینه وه

هۆیه ی که ماوه ی ههوت سال له وه زا ره تی ده ره وه ی کو ماری ئیسلامی کارم کردووه، چه ندین و تارم له بواری سیاسیدا نووسیوه، یه کیکیان به ناوی هیرمینۆتیک سیاسییه که له یه کن له ژماره کانی «نامه فلسفه» چاپ و بلا و بوته وه، له و وتاره دا باسی ئەگه ر و

هه لومه رجه کانی هیرمینۆتیک سیاسیم کردووه. چه ندین بابه تی جوړاو جوړی ترم خستۆته به ر لیکۆلینه وه، یه کن له وانه مه سه له ی ناشتییه که لیکۆلینه وه یه کی چرم له سه ر کردووه، سه باره ت به نووسینه کانی که پتووه ندیبان به زانسته کانی تره وه هه یه وه که به رپتووه بردن چه ند کاریکم کردووه وه کو چالاکیه کی زانستی له گه ل کاره فلهسه فی و زانستییه کانی ترم، چونکه له ئەنجومه نی زانستی به رپتووه بردن له زانستگای تاران به شداریم کرد، له و پدا چه ند وتار و شرۆڤه یه کم له سه ر پتووه ندی به رپتووه بردن و فلهسه فه نووسی، ئەوانه هه ندیکیان چاپ بوون و هه ندیکیشیان ماون، هه لته ته کاری وه رگپرانیشم هه یه، له فارسییه وه بۆ ئینگلیزی و به پتچه وانه شه وه، به لام گرنگی کاری ئیسستامان ئەوه یه که من ئیستا له گوڤاری وه رزی «نامه فلسفه» وه کو سه ر نووسه ر و به رپتووه بری نووسین خه ریکی کارکردم، ئەو کارانه جگه له کاره ئەده بییه کان بوو. له بواری ئەده بییدا، کتیبیکم هه یه که ده قیکی ئەده بییه به ناوی «له یلی» که داستانی ژبانی، له یلای مه عشووقه ی مه جنوونه، به لام به پتچه وانه ی ئەوه ی که تا ئیستا باس کراوه، چونکه به گشتی تا ئیستا هه ر گرنگی به رۆلی مه جنوون دراوه، به لام من له و ده قه دا گرنگیم داوه ته له یلا و باسی رۆلی ئەوم کردووه که چۆن ئەویش عاشق بووه، هه لته ته ئەوهش به زمانی په خشانه شیعر، نه که وه کو لیکۆلینه وه، که هیشتا چاپ نه کراوه، پوخته ی چالاکییه زانستییه کانی من ئەوه بوو، هه لته ته هه ندی شتنی تریش هه ن، به لام هیشتا هه ر له قو ناغی ئەندیشه ن و نه هاتوونه ته سه ر کاغه ز.

* له پتیشه کی ژماره ی یه که می وه رزنامه ی «نامه ی فلهسه فه» دا ده لیتیت: فلهسه فه زانستیکی بالا یه و بالاترین زانستیسه، ئەو رسته یه چۆن لیک ده ده نه وه؟
- دۆستی نازیم پرسیاریکی زۆر گرنگت هه لباردووه،

چونکه ئەوه چکپنراوی بانگێشەشی هەموو فەیلەسووفەکانی جیهانە. ئەو بانگێشەشی فەلسەفە و فەیلەسووفەکان خۆی لە خۆیدا جێگای باستیکی درێژە که ئایا فەیلەسووفان هیندەدی که گرنگی بە فەلسەفە دەدەن و فەلسەفە وەک چوارچێوە و پیشکەوتنیکی مرۆڤ له قەڵەم دەدەن، لە جیهانی راستیی میژووی مرۆڤایەتی ئەو کارە هاتۆتە ئەنجام؟ ئەو خالێکی ترە، بەلام هیشکاش گەفتوگۆی فەلسەفە لە چوارچێوەی خودی فەلسەفە لە ژێر تیشکی ئەو خالەیه که بەرزترین زانست چۆن و دەدەست دێن و بەرزترین زانست چیه، چونکه زانستهکان چەند مەرجیکیان ههیه و گریمانە بەراییهکانی که پایهکانی بۆچوون و گهواهیدەرەکان پێک دههێنێ، فەلسەفە وەک بلتین تیکۆشانیکە بۆ ئازادبوون لەو گریمانە بەراییانە. هەم لەو لایەنەدی که چه مکهکانی وەک: وجود (هه‌بوون) و ههستی که به‌رفراوانتره له چه مکهکانی ترو تایبه‌مه‌ندی ئەو‌دی ههیه که بانگێشه‌مان ده‌کات بۆ جوژه میتاروانین، (ئەو‌پەر روانینیک) و شیوه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی که خودی فەیلەسووفەکان لە میژووی ئەندیشه‌ی دروستیان کردووه. مؤلّه‌تی ئەوه دەدات که به راستی زانستی فەلسەفە پیشکەوتووتر بزانی، هه‌لبه‌ته پیشکەوتووتره له زانسته‌کانی تر، به‌و مانایانه‌ی که:

۱- زانستی فەلسەفە زانستیکە که له زانسته‌کانی تر پتر ده‌مپینێته‌وه. ئەوه‌ش ده‌توانین له‌ خۆپندنه‌وه‌یه‌کی میژووی زانیاریه‌کان به‌ ئاسانی تیبگه‌ین.

۲- نه‌ک ته‌نیا مانه‌وه‌که‌ی، به‌لکو لایه‌نه ئیعتباریه‌که‌ی که زانستی فەلسەفی له زانسته‌کانی تر له به‌یه‌قین گه‌یانندی شته‌کان، هه‌ر ئەو به‌یه‌قین گه‌یشتنه‌شه که زانستی فەلسەفە له زانسته‌کانی تر جیا‌ده‌کاته‌وه. زانسته‌کانی تر پتویستیان به‌ گۆرانی مرۆڤ نییه بۆ مه‌سه‌له‌ی یه‌قین، ته‌نیا له زانستی فەلسەفە‌دايه که ئەو زانسته وەک بلتین ده‌پالێوریت. وەک ئەوه‌ی جوژه ئامیتریک‌ی پالوتنی ده‌روونی هه‌یه که ئەو زانسته ده‌پالێون و هه‌ر ئەو مه‌سه‌له‌ی «ئیدغام» شاردنه‌وه‌ی مه‌سه‌له فەلسەفییه‌کان به‌ جوژی تیروانینیک، که وەک بلتی سهرنج ده‌داته به‌قین و راستییه‌کانی ئەو زانسته. ئەو دوو خالە زانستی فەلسەفە له زانسته‌کانی تر جیا‌ده‌کاته‌وه.

۳- خالی سییهم ئەوه‌یه که ئەم زانسته زانستیک‌ی

تاقانه‌یه که به‌شیوه‌یه‌کی به راستی سه‌رسوره‌په‌نر ئەو دیارده فەلسەفییه له دیارده زانستییه‌کانی تر جیا‌کرده‌وته‌وه و هه‌ر به‌م هۆبه‌وه ده‌بینین بۆ فیتربوونی فەلسەفە پتر له هه‌ر که‌سیکی تر پتویستیان به‌وه هه‌یه که بگه‌رێنه‌وه بۆ فەلسەفە سه‌ره‌تاییه‌کان، ده‌توانین بلتین زانستی فەلسەفە نه‌ک ته‌نیا کۆن نابیت، به‌لکو لێره‌دايه که تاقانه بوونی خۆی نیشان ده‌دات که ئیتمه ئەو شته له زانسته‌کانی تر به هه‌چ شیوه‌یه‌ک نابین، ئیستاش له دیپارتمانە به‌ناوبانگه‌کانی جیهان دیپارتمانە چاک و پیشکەوتووه‌کانی فەلسەفە، وەک کوتابخانه‌ی فەلسەفە میللیه‌کان، هه‌چ جیا‌وازیان نییه له‌وه‌ی که فەیلەسووفه مه‌زنه‌کان وەک بونیادنه‌ریکی کاره‌کانی خۆیان داده‌نێن.

۴- فەلسەفە ئەو توانایه‌ی هه‌یه که له زانسته‌کانی تر یا له مه‌به‌ده‌ئه‌کانی زانستی تر و له گریمانە بەراییه‌کانی زانسته‌کانی تر به‌شدار ببیت، یان ئەو زانستانه بخاته به‌ر باس و لیکۆلینه‌وه‌ی خۆی. بۆ زانسته‌کانی تر ئەو جوژه کاره شتیکی ئاسایی نییه، به‌ تایبه‌تیش به‌رانبه‌ر فەلسەفە.

۵- فەلسەفە له‌و تاقانه‌یی خۆی ده‌توانی زانستیک‌ی پیکه‌وه به‌ستراو بیت و بدره‌وشیته‌وه، هه‌ر له‌و تاقانه‌یی خۆی ئەوه‌ی دروست کردووه که توانایه‌کی زانستی تایبه‌تی هه‌یه.

ئەوانە چەند بەلگە يەك بوون بۆ ئەو دەي كە بزائين زانستى فەلسەفە زانستىكى بالايە و بالاترين زانستيشە، بەلام جگە لەوانەش دەبى بلتين كە زانستى فەلسەفە لەو شوپنەي كە زانستىكى موتلهق (پهها) يە، زانستىكە تەنانەت لەو دەي كە مرؤف دەتوانى زانست بدؤزىتەوہ.

بەشپوہەي كى زؤر سروشتى و «زاتى» (خود) دەتوانى زانستى فەلسەفە بە زانستىكى بەرز دابنرى، تەنانەت فەلسەفە دەتوانى لە خودى خوى پيشكەوتنى دەر وونى لەخويدا دروست بكات، ئەگەر فەيلەسووفىك لەو باوہرەدا بىت كە خوا ھەيە، ناليت خواوہند فەيلەسووفە، خواوہند فەيلەسووف نىيە، بەلام مرؤف كە فەيلەسووفە، خواوہند ئەگەر فەيلەسووف نىيە ئەوہ كەموكورى نىيە، فەلسەفە تايبەتە بە مرؤف، زانستى فەلسەفەش زانستىكى مرؤفانەيە، نەك خواوہندانە. ھەلبەتە

فەلسەفە بە جورىك خوى درەوشاندؤتەوہ وەك بلتى سنوورىكە لەنيوان زانستى خواو زانستى مرؤف، چونكە بەھۆي ئەو زانستەوہ مرؤف بە سەرچاوہي «ھەستى» و مەسەلەكانى ئەندىشە پەي دەبات و لىترەدا بە روالەتتىكى ھەستى لەگەل زانست رووبەر و دەبىتەوہ. ھەر وەھا نوپنەري ئەو زانستەيە لە بەرانبەر ئەو زانستەي كە ئەگەر ئەسلى ھەستى لە خودى ھەستى ھەيە و زانستى خوداييە.

* چ پىناسە يەكتان بۆ ھىرمىنوتىك ھەيە و چؤن لىكى دەدەنەوہ؟

- ھىرمىنوتىك دەستەواژە يەكە لە ريشەي واژەي ناوي «ھىرمس» دروست بووہ. لە راستيدا ھىرمس ھەكىم پىغەمبەرىك بووہ. يان بلتين فەيلەسووف پىغەمبەرىك بووہ كە يەكەمىن ھەكىمى جىھان بووہ و دەكەويتە لىكدانەوہي جىھان، بەم جورە دەبىتە ھىرمىنوتىك كە بكەويتە لىكدانەوہي ھەستى يا جىھان يا كتیبى پىرؤز، ئەوہ ماناي گشتى ھىرمىنوتىكە، بەلام ھىرمىنوتىك لە راستيدا زانستىكە بە لىكدانەوہي كتیبى پىرؤزەوہ دەست پىدەكات و ھەر ئەو زانستەشە كە زانا مەزەكانى جىھانى مەسىحىيەت لىكدانەوہكانى خويان لە كتیبى

پىرؤزدا كر دووہ، وەكو ئەو دەي لە جىھانى ئىسلاميدا و لە جىھانى يەھووديشدا زانكان بە زؤر شپوہي جوراوجؤر لىكدانەوہيان ھەبووہ بۆ كتیبە پىرؤزەكانيان. بە ھەر حال ئەم لىكدانەوانە ناخريتە قالبى ھىرمىنوتىكەوہ، بەلكو زانستى ھىرمىنوتىك بە ماناي چؤنەتەي لىكدانەوہي سەرچاوہ يەكى ئايىنىيە، «شلاپاخەر» بناغەكەي بونىاد دەنى، پاشان وردە وردە فەيلەسووفانى تر ئەو زانستە پەرە پىدەدەن و پاشان «دبلىتەي» دەمانگە يەنيتە سەردەمى نوپى خويمان و پاشان «ھايدگەر» و دواترىش «گادامەر» كە دامەزرىنەري ھىرمىنوتىكى نوپىيە. لە راستيدا «گادامەر» بە دەربىرى ئەو دەي كە چؤن «مەوجود» ي مرؤف دەتوانى لىكدانەوہي ھەبىت و لىكدانەوہ چؤن دەكرىت لەسەر «مەوجود» ي مرؤف، ئەوہ بنچىنەي ھىرمىنوتىك دادەرىت. ھەلبەتە لىكدەرەوہي گەر و ھاتوونەتە ئەو رىگەيە و زؤر پەرەيان بە زانستى

ھىرمىنوتىك داوہ. ئىتر زانستى ھىرمىنوتىك، يا بلتين زانستى لىكدانەوہ، يا ھىكمەتى تەفسىر، تاكە زانستىكە كە لە لقەكانى ترى فەلسەفە پتر گرىكى دەداتە سنوورى نيوان زانست و فەلسەفەي رپووت. ھەر بەم بۆنەيەشەوہ لە سنوورى جىاواز و بە دىسىپلنى جىاواز و بەشپوہي فىركردنى جىاواز گەشەي كر دووہ لە قوتابخانەكانى كۆمەلناسى و دەروونناسى و لە زانستە سروشتىيەكان و بىركارى و لە ھەر شوپنىكى تر كە تواناي ھەبىت بۆ بەشپىكى دەر وونى زانست وەك بلتى گەيشتؤتە سنوورى كۆتايى خوى. ھىرمىنوتىك كەوتؤتە دواي ئەو زانستە تا رىگاي تازە بۆ بەستى ئەو زانستە دروست بكات. بەم بۆنەيەيە كە ھىرمىنوتىك كەوتؤتە مەلبەند و خالى سەنگى نيوان زانستەكانى پەيوەست بە زانستەكانى مرؤف و زانستەكانى سروشتى، وەك بلتى لە ھونەر و سىياسەت و ماف و لە زانستى وەكو بىركارى يا فىزىا خوى زؤر بە رپونى نىشان دەدات.

* سەبارەت بە ھىرمىنوتىكى سىياسى چ دەللىن؟
- من ئەو زاراوہم بەكار ھىناوہ، بۆ ئەو دەريكى پايەيى و ئسوولنى لەو سروشتە دروست بىت. ئىمە لە ھىرمىنوتىك لە زانستى سىياسى چەند نىشانەيەكمان

فەلسەفە زانستىكى مرؤفانەيە
نەك خواوہندانە، بەلام
فەلسەفە بە جورىك
درەوشاوہتەوہ وەك بلتى
سنوورىكە لە نيوان زانستى
خوا و زانستى مرؤف

هیرمنۆتیک شتیگی جیا نییه له سرووشتی بوونی مرۆف

وامان له ژبانی خۆمان ههیه، یا بلتین نابێ لهو شتانه بهدوای تێگه‌یشتندا بگه‌ڕێین که پێوه‌ندیان به به‌شه‌کانی تری هه‌ستی مرۆقه‌وه نییه، به‌لکو تێگه‌یشتن له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌یه و ده‌توانم بلتیم پایه‌ی سه‌ره‌کیی مرۆف دروست ده‌کات. به‌م شیوه‌یه ئه‌و جووره

تێروانینه‌ی که ئێمه له هیرمنۆتیکدا له مرۆف ده‌ببینین، به شیوه‌یه‌کی ته‌واو هیرمنۆتیک له‌گه‌ڵ ژبانی مرۆف پێوه‌ندییه‌کی پته‌وی هه‌یه و ئه‌وه نییه که ژبانی مرۆفایه‌تی له شوێنی خۆیدا پێویستی به ناسینه‌کان هه‌بێت که به زانستی ئه‌زمونگه‌ری و تاقیکردنه‌وه بسه‌لمێنێن.

* چه‌مکی ده‌وله‌ت له هیرمنۆتیکیدا سیاسیدا چ زه‌رووره‌تیکی هه‌یه؟

- به‌لێ، ئه‌و پرسیاره له راستیدا پرسیارێکی «هه‌گلی»یه، پرسیارێکه پێوه‌ندی هه‌یه به هه‌گلی و فه‌لسه‌فه‌ی می‌ژوویی هه‌گلی، هه‌ر له‌وێشدا چه‌مکی سه‌ره‌کیی خۆی ده‌دۆزێته‌وه. ده‌وله‌ت بۆ هه‌گلی دیاردیه‌کی می‌ژوویی نییه که له ده‌روه‌ی چه‌مکی ته‌واوکردنی ده‌روونی مرۆف مانا په‌یدا بکات، یا بلتین ده‌وله‌ت نیازتێکه بۆ وه‌دیه‌تانی یه‌کسانی و دادپه‌روه‌ری و ته‌واوی چه‌مکه‌کانی که هه‌ندی له فه‌یله‌سوفه‌کان پێشنیازیان کردووه، له‌وانه ئارامیی مرۆف و وه‌دیه‌تانی زه‌مینه بۆ گه‌شه‌ی مرۆف و بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی زانسته‌کانی تر که یارمه‌تی مرۆف ده‌دا له به‌رانبه‌ر سروشت و ژبان و مه‌سه‌له‌کانی تری ژبان، دروست نه‌بووه. به پێچه‌وانه‌وه ده‌وله‌ت بونیادی که له‌گه‌ڵ ته‌واوی چه‌مکه‌کانی بونیادی مرۆف و اتا په‌یدا ده‌کات، بێ ده‌وله‌ت کامل بوون و پێگه‌یشتنی مرۆف مومکین نییه، ته‌نیا به ده‌وله‌ت و چه‌مکی ده‌وله‌ته که مرۆف ده‌سه‌لمێنێ به واته ره‌هه‌یه‌که‌ی ئێمه‌ش تا ئێره له‌گه‌ڵ بیروراه‌که‌ی هه‌گلی و هه‌ر به‌م بۆنه‌یه‌ش چه‌مکی ده‌وله‌ت به چه‌مکی پێویست ده‌زانین بۆ سیسته‌می گه‌شتی هیرمنۆتیک، به تایبه‌تیش هیرمنۆتیک سیاسی، له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه هه‌چ کات ناگرێ وێنا بکری بۆ مرۆف که هه‌ر له بنه‌ره‌ته‌وه بوونه‌وه‌رێکی کۆمه‌لایه‌تییه، ده‌وله‌ت پرۆسه‌یه‌کی فه‌لسه‌فییه که مرۆف بۆ نیازه‌کانی خۆی وه‌دیه‌پێناوه، یان

هه‌بووه، به‌تایبه‌ت له‌و باره‌وه‌ی که چۆن خودی ته‌فسیری هه‌بوونی مرۆفایه‌تی و ئه‌وه‌ی که مرۆف به هه‌ستی ده‌بێ وه‌لام بداته‌وه و ته‌نیا بوونه‌وه‌رێکه به هه‌ستی به ئیعتباری دیدگای هایدگه‌ری، ته‌نیا بوونه‌وه‌رێکه که له‌و رێگه‌یه‌وه

ده‌توانرێ هه‌ست بناسریت و ئه‌وه بزانی که ئێمه مرۆفین و پێوه‌ندییه‌کی پته‌ومان به «هه‌ست»ه‌وه هه‌یه، هه‌ستی لێکه‌داوه‌ته‌وه. به‌لێ ئه‌و جووره بوونه‌وه‌ره که مرۆقه چۆن گیاندارێکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌ی؟ واته بۆ؟ واته ده‌رپینی ئه‌و پێوه‌ندییه‌ی مرۆف که «هه‌ست»ی هه‌یه و ته‌نیا بوونه‌وه‌رێکه پێوه‌ندی به هه‌سته‌وه هه‌یه چۆن بوونه‌وه‌رێکه جیا له بوونه‌وه‌ره‌کانی تر، وه‌کو جیاوازیی کۆمه‌لایه‌تی بوونه‌وه‌ره‌کانی ته‌وانه و پێوه‌نده‌کانی نیوان ئه‌و دوو قه‌له‌مه‌ره‌یه‌یان دۆزیه‌ته‌وه. پێی ده‌لێن هیرمنۆتیک سیاسی. یان بلتین: ئێمه ده‌بێ ببینین چۆن لێکه‌دانه‌وه‌ی بونیادگه‌رانه‌ی هه‌ستی له مه‌سه‌له په‌یوه‌سته‌کانی کۆمه‌لایه‌تی تێده‌په‌رن و شیوه‌یه‌ک به‌خۆوه ده‌گرن له بونیاد و ئه‌وانه وه‌کو گریمان به‌راییه‌کانی بونیادی مه‌سه‌له پێوه‌نداره‌کانی کۆمه‌لایه‌تی ده‌ناسرین، ناسینی ئه‌وانه و نووسینه‌وه‌ی ئه‌و بابته‌نه له چوارچێوه‌ی زانستی که به‌ناوی هیرمنۆتیک سیاسی خۆی ده‌دۆزێته‌وه که هه‌له‌به‌ته به قوولی و له‌لایه‌ن بونیادی، زانستی که فه‌لسه‌فییه، زانستی نوێی فه‌لسه‌فه‌یه که به هیرمنۆتیک ناسراوه.

* سه‌باره‌ت به توانای خودی هیرمنۆتیک چیتان هه‌یه بیلین؟

- مه‌سه‌له‌ی ئه‌وه‌ی که چۆن زانستی هیرمنۆتیک له ده‌روونی خۆیدا توانایه‌کی خودی هه‌یه که ژبانی هیرمنۆتیک له لقی جیا‌جیادا رێک ده‌خات و په‌ره‌پێده‌دات، ئه‌وه پێی ده‌لێن توانای خودی هیرمنۆتیک، ئه‌ویش به‌و مانایه‌ی که: یه‌که‌م هیرمنۆتیک و هیرمنۆتیک بوون شتیکی جیا نییه له سروشتی بوونی مرۆف. مرۆف بوونه‌وه‌رێکه که ژبانی تێگه‌یشتنی تێدایه و ئێمه له‌وه‌ی که تێده‌گه‌ین و به‌و ته‌ی تێگه‌یشتن دیارده هه‌ست ناسیه‌کامان ده‌ناسرین له ژبانی خۆی دوور ناکه‌وێته‌وه. ئێمه تێگه‌یشتنیکی

بلیښ هەر دهولته ته که نیازه کانی مرؤف وده دست دینئ، شیوه دهگری و ده بیته هاوگونجانیکی قوناعه کانی ژبانی دهولته. هەر بؤ نه وهش چه مکی دهولته تی هیگلی به هه مـــــوو گرنگیه کانییه وه نابیت بکه ویتته غه فله ته وه، به لام نه وهی که ئایا نه وه چه مکی دهولته دژی دیدگای مافی تاکه یا بلیښ دژی بنه ماکانی لیبرالیزمی سیاسییه، نهک به پرای من، به لکو هیگل له سیسته می خؤیدا، سیسته می میژووی فله سه فهی خؤی، ده رکی بنه رته تی سیاسی له دهولته تی ته عبیر کردوه. دژایه تبیه کی وا شتیک نییه که هەر ده بن بی، به لکو چه مکی دهولته تی هیگل کؤ ده کرتیه وه له چه مکی نازادی، نه وهش بؤ ده رکی هه مـــــوو هیگلییه کان و هیگلناسه کان به هاوبهش ده بینین که له نازادی و له وهی که نازادی به کؤتایی و له ته وای لووتکه یددا له چه مکی دهولته تی خؤی ده گرتیه وه. به پرای من نه وه مه سه لهش و تووژیکی درژ و قول هه لده گری.

* له ژیر روشنایی دیدگای بونیادی هیگل له وه دیهینانی هیرمنوتیکی دهولته، ئایا پیتان وایه کام له دهولته تانی جیهان کاملترن؟

- نه وه پرسیاره ی ئیوه زؤر گرینگه و شتیکه من ماوهیه کی یه کجار زؤر، میشکمی پیوه خه ریکه. سه لماندنی کاملتی دهولته له سه ر بنه ماکانی فله سه فهی هیگل شتیککی زؤر سه خت نییه، به لام گرفت نه وهیه نه وه جیهانه گه ورهیه کی که تئیدا ده ژین، کامل بوون له زهینی ئیمه دا چی ده گه یه نی؟ نه گه ر چه مکی ده سه لات بکه یه بنه مای کاملبوونی دهولته، دیاریکردنی دهولته تی کامل له جیهانی نه مرؤدا زؤر گرفت نییه، که هه لبه ته نه ویش تاییه تمه ندی خؤی هه یه، نه وه دهولته ته کامله له پاراستن و وه دیهینانی نه وه ده سه لات تهی خؤی، به لام نه گه ر بانه ویت زؤر هیگلییه بیر بکه یه وه، پیتم وانیه نه وه ده سه لات ته نه نیا بهس بیت بؤ کامل بوونی دهولته، به لکو نه وه باسه کی تا کوئ دهولته تیک توانیویه تی له وه دیهینانی په رده خؤویسته کانی رؤحی مرؤقایه تی رؤل بینئ و له م ریگایه، یا بلیښ له میژووی جیهانی نه ندیشه

شوتینیک بؤ خؤی دروست بکات، لیره هه که کاملبوونی دهولته تیک مانا په یدا دهکات، ده توانم بلیم نه وه دوو دیدگایهش ده کری کؤ بکه یه وه، به هه رحال ئیمه به دوا ی نه وهین که دهولته تیکی کامل دروست بکه یه، هه لبه ته نه وه دهولته ته کامله رهنگه له گه ل مانای قولی په پره وناسانی هیگلی راسته وانه نه بیت، به لام نه وهی که «خودی» زاتییه کان ته نیا به هؤی دیارده بابه تبیه کان ده توانئ وه دیارخستن و نه گه ری دره وشانه وه و پیگه یشتنی هه بیت دهولته تی رها و دهولته تی کامل له ریگای گؤرانکارییه کی بونیادی له ئاگادیارییه کانی جیهانی که له رؤحی جیهاندا وه دی هاتوه، ده توانئ نه گه ری دروست بوون و گه شه ی هه بیت.

* وه کو پوخته ی پرسیاریکی بنه ما فله سه فییه کان، نه ندیشه ی فله سه فی چؤن لیک ده ده نه وه؟

- نه وه پرسیاره له راستیدا پرسیاریکه جؤری بیرکردنه وهی فله سه فی له بیرکردنه وه کانی تری مرؤقایه تی ریزیه ر (استثناء) دهکات. یا ساده تر ده توانین بلیښ نه ندیشه ی فله سه فی نه وه نه ندیشه یه یه که له سه ره تاوه مه رجدار نییه به مه رجه کانی تری بواری زانسته کانی تری زانستی مرؤقایه تی، یان بلیښ زانستی فله سه فی که به ره می نه ندیشه ی فله سه فییه زانستیکه مه رجداره به گریمانه به راییه کان، بؤ نمونه تۆ له باره ی هه سستی دهولته که باس ده که یه تی، نه وه هه سستی مه رجدار نییه به هه سستی کی تاییه تی که ئیوه له زه مینه ی موتالای په یوه ست به پالیتیکسی دهولته و له جوگرافیای هه مه جؤری جیهان ده بینیت. له لایه کی تر جؤره نازادییه ک له نه ندیشه ی فله سه فیدا که هه مان توانایی تاییه تی زانستی فله سه فی سه لماندوه.

* زؤر سوپاس دکتور.

- ریزم هه یه بؤ هه موو دؤستان و خوتنه رانی که نه وه گؤقاره ده رده کهن و ده خوتنه وه و ناره زووی خوشه ختیان بؤ ده خوازم.

میژوو به واتای شهرح، پروونکردنه وه، لیکدانه وه و پیشکنینی بارودۆخی گهلان لهسه ربنه مای بزاقه کانی سیاسی، ئابووری، ئایینی، کولتووری و کۆمه لایه تییه و له چاخه کانی رابردوودا وهک ناسیارییه کی سووک و کهم بایه خ چاوی لیده کرا. به لام نه مرۆکه به سه رنجدان به و کۆمه له بایه خه ی که نه م ناسیارییه بو کۆمه لگای مرۆقی دهسته بهر دهکا، حاشالیکردنی کارتیکی نهسته مه. «ببندتۆ کروچه» میژوو به ناسیارییه کی له چه شنی فه لسه فه ده زانی و له سه ر نه و پروایه به که ههر فه یله سووفیک له هه مان کاتدا که فه یله سووفه، میژوونووسیشه و ههر میژوونووسیکیش بو خۆی فه یله سووفیکه. به پروای نه و میژوو فه لسه فه یه کی له بزوتندا یه. (۱)

میژوو روانینی مرۆف بو پیشکنینی پروودا وه کان قوول دهکاته وه ههروه ها ژبانی مرۆف له گهل ژبانی پیشینیان لیک گری دهدا و به وه بیهره ئانه وه ی حال و بالی نه وان، لایه نه به هیز و لاوازه کانی ژبانی گهلانی رابردو و زهق دهکاته وه به و شیوه یه سامانیکی مه زنی نه زمونی پیشکه ش مرۆف دهکا، هه تاکو به مه به سستی چاکسازی و سازکردنه وه ی کۆمه لگای خۆی که لکی لیوه ریگری. سه ره رای نه وه ش جاری وایه میژوو که وتۆته بهر رق و تووره یی بیرمه ند و فه یله سووفه کان و ته نانه ت تا راده یه کی زۆریش سووک و لاواز کراوه، ههر وهک چۆن «رینسی» بیرمه ندی ئیتالیایی رای وایه که میژوو بریتیه له زنجیره ریکه وت و پروودا ویک که له گهل رۆمان و چیرۆک جیاوازییه کی نه وتۆی نییه و هیچ بایه خیکی بو کۆمه لی به شهری له باراندا نییه. «نیچه» فه یله سووفی ناوبه ده ره وه ی ئالمانیس پیتی وایه که سه رقاق بوون به میژوو وه ده بیته هۆی دوور که وتنه وه ی مرۆف له کرده وه. (۲)

میژوو روانی و میژوونووسی مهستووری کوردستانی

له یلا سالحی
(بۆکان)

خالتيكى تركه به يارمه تى ئەو
مىژوو مەحكوم دەكەن ئەوھىيە كە
مىژوو لەگەل ئاكار دژايە تى ھەيە .
«پۆل قالپىرى» شاعىر و بىرمەندى
فەرەنسى مىژوو بە مەترسیدارترین
بەرھەمىك دەزانى كە ھزرى مرۆف بە
دەستەوھى داوھ نەتەوھەكانى تووشى
خەون و خولباى بەرزەفەر کردوھو
ئەزمونە تالەكانىيان وھبىر دىننیتەوھ .

مىژوو دەلاقەيە كە بۆ خستەرووى شوناسى كۆمەلەيە تى مرۆف

تىگە يشتىنىكەوھ كە ئاودەز بەرھەمى
ھىناوھ . مرۆف دەبى ئەو تىگە يشتەنە بۆ
چاكسازى كاروبارى داھاتو بكا تە
پالپشت و لە مىژوو عىبەرت وەرگرى .
عىبەرتىش لای ئەو بە واتاى تىپەپىن
لە روالە تى مىژوو بەرھە ناخى
مىژووھ . (۴)

بە پرواى «ئەبو حەنىفەھى
دېنەوھى» نووسەرى كوردى مىژووھى
«اخبار الطوال» مىژوو گۆرەپانىك بو بۆ نواندى دەورى
سىياسى ئىران و عىراق لە بزاڤە سىياسىيەكانى سەردەمى
ساسانى و عەبباسىدا .

«ئەبوھەسەنى مەسعودى» يەككى ترە لە
مىژوونووسە ناسراوھەكان ، ئەو ناسىيارىيە بە بەستىن و
بوارى ھەموو زانست و ناسىيارىيەكانى مرۆبى دەزانى و
پىتى واپە ئەگەر گرىنگى پىنەدرى و كارى لەسەر نەكرى
تىكرائى زانستەكان لەگەل ھەرەشە تىداچوون و نىبون
دەستەويەخە دەبن ، چونكە ھەموو زانست و زانىيارىيەكان
لە مىژوو ھەلدەگۆتېزىن .

«ئەبو عەلى مۆسكۆبە» كىتەبە مىژووويەكەھى خۆى
بەپىتى تىگە يشتىنىك كە لە مىژوو ھەبىوھ ناو ناوھ
«تجارب الامم» ئەو پرواى واپە مەبەست و بايەخى
مىژوونووسى بىرتىيە لە خستەنە پرواى ئەزمون و
عىبەرت وەرگرتن لە ئەزمونانە بۆ چاكسازى لە
كاروبارەكاندا . بۆ وپنە گرتتەبەرى سىياسەتى بەجى و رى
بۆ گەشە و پەرەگرتنى ئاودەدانى (۵) . «شەرەفخانى
بەدلىسى يەكەمىن مىژوونووسى كورد ئەو ناسىيارىيە بە
بوارىك دەزانى بۆ دەرپىنى چۆنە تى ژبانى كوردەكان ، يا
بە گوتەھى خۆى بۆ دەرپىنى «چۆنە تى ژبانى بنەمالە
پاىبەرزەكانى كوردستان ھەتاكو لە ژىر پەردەو چارشىوى
شاراوبى و شاردنەوھدا نەمىننەوھ» (۶) مىژوو لای
شەرەفخان گۆرەپانىكە بۆ پىكھىنانى «شوناسى
مىژوويى» ئەو نەتەوانەھى بە نەناسراوى ماونەتەوھ و بەو
شىوھىە مىژوو دەلاقەيەكە بۆ خستەنە پرواى شوناسى
كۆمەلەيە تى مرۆف .

لە مەرى چىژ وەرگرتن لە مىژوو «عەبدولخوسىن
زەرىنكوب» مىژوونووسى ھاوچەرخى ئىرانى دەلى «تا
ئەو كاتەھى مرۆف نەتوانى ساتە بەرز و بەرپىزەكانى مىژوو
لە وجودى خۆيدا ئەزمون بكا و لە ھەواى بۆنخۆشى

پىوستە بگوتى بىرواى ئەو كەسايە تىيانە زۆتر لەسەر
بنەماى تىووبىيەكانى «فىركارى مىژوويى» مىژوونووسان
دامەزراوھ . ھەر وەك چۆن دواى شەرى عالەمگىرى
يەكەم ، نووسەرىكى ئۆترىشى بەناوى «ئىشتىفان
تىسوايك» كىتەبىكى خويندەوھ كە كاكلى مەبەستەكەھى
برىتى بو لەوھى كە تىكرائى چالاكىيەكانى دنيا
مەبەستىكى بووھو ئەوئىش گەورەبى و شكۆى ولا تى
ئۆترىشە . ئەو ئەم مىژووويە بە بەرپىسى بەرزەفەرى
نەتەوھى ئەو گەل و نەتەوانە دەزانى كە ھەمىشە پىيان
وابوھ ئەوان باشتىن نەتەوھ بوون ، ھەر وھە ئەو مىژوو
بە بەرپىسى بلاوكردەوھى ئەو بىرۆكەيە دەزانى كە پىتى
واپە گرىنگى تى شتى ئەو دنيايە شەرە و نە تەنبا
بەشتىكى لەبارى دەزانى بەلكو ئەگەر بەرزەوھەندى
نىشتمانى بەدواوھ بى ئەوا وەك باپەتتىكى حاشا
ھەلنەگر داكۆكى لىدەكا . (۳)

مىژوو بزاڤە مىژووويى و رووداوھ جۆراوجۆرەكان لە
چوارچىوھى زاراوھى «وابوو واچوو» دا دەخاتە بەرباس و
ئاكارىش ئەوھەمان فىر دەكا كە دەبى «وا بى و بكرى» ،
بەو شىوھىە دەتوانىن بلىپىن ئەوھ مىژووويە كە بەدپەنەرى
ئاكارە . ئىستا بە خستەنە پرواى گرىنگايە تى مىژوو بايەخ
و قازانجى ئەو زانستە لە روانگەھى مىژوونووس و
فەيلەسووفەكانەوھ شى دەكەينەوھ :

«ئىبنى خەلدوون» وەك يەكەمىن و ناسراوتىن
فەيلەسووفى مىژوو لە دنياى ئىسلامدا ، پىتى واپە
خوتىندەوھى مىژوو بۆ چاكسازى كۆمەلگا و نەتەوھەكان
زۆر بەكەلگە ، ئەو نەتەوانە دەتوانن ئەوھى لە مىژووھوھ
فىردەبن دواجار لە ژبانى خۆياندا دەكارى بىن .
بەسەرنجدان بەوھى كە ئىبنى خەلدوون كىتەبە
مىژووويەكەھى خۆى ناو ناوھ «ئەلعيبەر» مىژوو لای ئەو
ھاوواتايە لەگەل شەرحى رووداوھ مىژووويەكان لە رىتى

مرۆقايه تي ههلمژئ، ناتواني چيژئ ميژوو كه رهنگاوپرهنگتيرين روانگهكاني ژيان بۆ مرۆف دنوتيني بچيژئ و [ناشتواني] تيبگا (۷). بهلام سههرهراي هه موو ئه و شتانهي باسمان كرد. له مهه گرنگي ميژوووه هه هه ر ئه وهنده بهسه كه بلتين بووني ميژووي و ژياني كۆمه لايه تي نه تهويهك له جيهاندا، له و كاتهوه دهست پيدهكا كه ميژووي نووسراي هه بئ، واته بووني ژياني كۆمه لايه تي به ستراوه ته وه به بووني ميژوويه كي نووسراوه به سهه رنجدان به و خاله ده توانين جيگه و پيگه ي ميژوونووسان بۆ ناساندني گه لان و خستنه رووي ئه وان وهك گه ليكي زيندوو، بناسين و بۆ هه تاهه تايه منه تباري قه له مي ميژووي بيان بين.

ئيسستا با بزاني ناخو جيگه و پيگه ي مه ستوروي كوردستاني وهك ميژوونووس چييه ؟ ئه ويش ميژوونووسي نه تهويه كي كه له ميژوودا گوم ناوبوووه له بزاقه ميژووييه كاندا سهركوت كراوه ؟ ميژوو نووسيك كه پاش شه ره فخان به كي له و كه سه ده گمه نانه به كه ههستي به پيويستي نووسين بۆ نه تهويه كي خۆي كردوووه و له رتي دهستي پيكردي ژياني ميژوويي گه لي كورد هه وليكي زۆري داوه. مه ستوروي ميژوونووس له خولي به كه مي پاشايه تي و حوكمداري قاجاره كان له ئيراندا و هاوكات له گه ل حوكمداري «محه مه د شا» سيهه مين پادشاي قاجاره كان له كوردستاني رۆژهه لات ژياوه. ئه و له و ژنه هه لكه وته و ده گمه نانه ي كورده كه له چه ندين به ستيني زانستي بۆ ويته ميژوو، ئايين و ئه ده بياتا كاري كردوووه. ئه و ميژووي ميره كانى ئه رده لاني له سه ره تاي ژياني سياسيانه وه دهست پيكردوووه و هه تا سيرانه وي ناويان له ميژووي ئيراندا، دريژه ي داوه. ئيسستا له و نووسراويه دا حه ول دهه ين «ميژوونووسي» و «ميژوو رواني» ئه و ميژوونووسه كورده به جه خت له سه ر نووسراوه كانى خۆي كه له كتيبي ميژووي ئه رده لانا كۆكراونه ته وه، بخه ينه بهر تيشكي سه رنج و تيرامان.

ئيسستا با سه ره تا بزاني فه لسه فه ي نووسيني ميژوو لاي مه ستوروه چييه .
دواتر بيه ره ژييه سه ر ئه و با به ته كه ئه و ميژوونووسه چۆن ده روانيته ميژوو.

ئاي ميژوو ته نيا به ده رپيني حال و بالي مرۆقه كان به پيئي هه لكه وت و ريكه وت ده زاني يان بۆ روون كردنه وي پيونه نديي نيوان رووداوه ميژووييه كان

ئاگاداري پيويستي هه بووني جوژيكي پيونه ندي هوكاره كي (عليت) هه يه .

بۆ روون بوونه وي ئه و پرسيارانه سه ره تا با بزاني فه لسه فه ي ميژوو چييه و دواتر بييه سه ره باسي ميژوورواني هه ر وهك چۆن فه لسه فه ي زانست ناسياريه كه بۆ توژينه وه و تاوتوي كردني ئه و تاقمه له ئه نديشه سه ره كييه كانى مرۆف كه بيه ره ندان پيوي سه رقال بوون، فه لسه فه ي ميژوو پرسياريكه له تيكراي ژياني مرۆف. فه لسه فه يه ك كه ژياني مرۆفي له به رچاو گرتوووه حه ول ده دا بارودۆخي ژياني كۆمه لايه تي ئه ويش به شيوه يه كي عه قلاني روون كاته وه، به پيئي ئه و خاله پيويسته بلتين كه هه ر مه ستوروه له پيشه كي ميژووي ئه رده لانا ئاماژه به كي كورت به وه ده كا كه بۆچي ميژووي نووسيوه، به لام هه رگيز هۆي سه ره كي نووسيني ئه و ميژووي ليك نه داوه ته وه و راسته وخۆ چۆته سه ر گيهرانه وي رووداوه كان، سه ره راي ئه وهش هه ر به سه رنجدان به و ئاماژه كورته ده توانين بلتين مه به ستي مه ستوروه له و ميژوونووسيه چييه .

مه ستوروه هه ر وهك له پيشه كي كتيبه كه يدا ئاماژه ده كا به وي كه دواي خو پندنه وه و پشكيني سه رچاوه كان ليكدانه وه و دريژه داني باسه كان «باسي چاكه و چاكه كاري و خو ش ئاكامي زنجيره ي به شكۆي به ني ئه رده لان» به ئه ركي خۆي ده زاني و ميژوو هه كي خۆي ته رخان ده كا بۆ شه رح و باسي حوكمداري ئه و ميره هه لكه وتانه ي كوردستان. به و شيوه يه بۆمان ده رده كه وي به ريوه به راني حوكمداري ئه رده لان، پاله وانه سه ره كييه كانى ئه و ميژوويه ن. ئه و ميژوويه ش پانتايي سه ره له لان و ئاوابووني ئه وانى له خۆ گرتوووه. مه ستوروه ميژوو به ده لاقه يه ك ده زاني بۆ ده رپيني بارودۆخي ميره كانى ئه رده لان، ئه و شيوه رووبه روو بوونه وي مه ستوروه له گه ل ميژوو ده مانگه به نيته ئه و ئاكامه ي كه هه ست به ويكچووني بۆچووني ميژووي له نيوان ئه و و ئه نديشه ي «تامس كارلايل» ي ئينگليزي بكه ين. ئه و دوو كه سايه تيه به پيئي باسيك كه له فه لسه فه ي ميژوودا رووژاوه بۆچونه كانيان ليك نزيكه . كارلايليش پيئي وابوو ميژوو برتييه له باسي بارودۆخي پاله وانه كان. ئه و شه يداي ده وري پاله وانه كان له بزاقه ميژووييه كاندا بوو. كارلايل راي وابوو كه ته واي راپه رينه كان له ميژوودا، ئاكامي وه گر كه وتني زهيني

مرۆڤه هه لکه و ته کانن. ئه وهی که رابردووی پر کردۆته وه وجودی که سایه تیبیه کانه نهک کیشه و قه رار و بری و تیکه له چوونه کان. به و شیه به ئه و میژوو نووسه ش زۆر جهخت له سه ر ده وری که سایه تیبیه کان ده کا. (۸)

ئه گه رچی مه ستوره ئه و بۆچوونه ی خو ی له قالبی وشه دا به ته وای ده رنه بریوه، به لام به ره مه مه میژوو بیه که ی به شیه وه کی کارا ئه و گوته یه ده سه لمیتنی. هه لبه ت ده بی ئه وه شمان له بیر بی که ئه و شیه بیر و روانینه بۆ میژوو، ئه مرۆکه و دوی زه ق بوونه وه ی پیشکه وه تنه کانی کۆمه لایه تی، ئابووری و کولتووری که گرینگترین که ره سه کانی میژوو پیکدین بره ویککی وای نه ماوه. ئه وه ش ته نانه ت وه ک ئیرادیک ئاراسته ی ئه ندیشه ی کار لایل ده کری و له بازه ی وردبوونه وه فه لسه فییه کانی میژوو بی و له زهینی میژوو نووساندا، ئه و ئیراده ش ده کری له بیر فه لسه فی- میژوو بی مه ستوره بگیری. هه لبه ت مه به ستی ئیمه لیره دا ته نیا روونکرده وه ی بیری فه لسه فی- میژوو بی ئه و بو، له درێزه ی ئه و ئه ندیشه ی پیشتر خستمانه روو.

ئه وه ی که کۆمه لگای بیرمه ند و کراوه له میژوو ده خواز، ته نیا ناسینی به سه ره اتی مرۆقه کانی رابردو و نییه، به لکو ئه وه ی گرینگ پی ده درئ مانا و واتاو مه به ستی رابردو و داها توه، ئه وه ش ئه و شته به که پی ده لئین «میژوو روانی». ئیستا با سه ره تا چاو یک به سه ر میژوو روانی گه لان و میژوو نووسانی جیا وازدا بخشینین:

لای مه سیحیه کانی سه ده کانی ناوه راست، هه ر مرۆقتیک له دنیا دا شویتیک دیاریکرای هه بووه و ته وای پیکهاته ی هه ستی ملکه چی قه ده ر و چاره نووس و ته کووزیه که خودا دا ئناوه. ئه گه رچی دوی ده رکه وتنی یه که مین نیشه کانی سه رده می رۆشنه ری و تیکروو خانی ده سه لاتی کلئیس که زانستی ته نیا ئه و کاته به چاک ده زانی که له خزمه ت ئایدیالۆژیای پیروزی خویدا ب، یه کیتی مرۆڤ و سروشت تیکچوو، پیکهاته ی هه ستیش له بیر پرسیارخواز و بزوزی کۆمه لگادا، له واتای میتافیزیکی قه ده ر و چاره نووس به تال کراوه. «ته به ری» یه کن له ناسراوترین میژوو نووسانی میژوو

دنیای ئیسلام، تیکرای رووداوه کانی جیهانی به خولقاوی ئیراده و ویستی خودا ده زانی و هاتنه جیی ویسته کانی خودای به واتای راسته قینه ی ته وای میژوو له قه لهم ده دا. ئه و هه دیسیک ده گیتیه وه که ده لئ خودا یه که م شتیک که ئافراندی پینوس بوو. دواتر پی گوت بنووسه. گوتی خوا به گیان چ بنووسم، گوتی بنووسه قه ده ر، پینوس هه ر ئه و کات وه گه ر که وت و ئه وه ی هه بو له گه ل ئه وانه ی که ده بوو بن، هه موویانی نووسی، ئه وه ش به و واتایه به که ئه وه ی له جیهاندا رووی داوه و ئه وه ی که له داها تودا دیته پیش، هه مو به ویست و قه ده ریکه که خودا له به ر چاوی گرتوه. له وانه کانی زه رده شتیشدا ئه هورا و ئه هریه ن وه ک نوینه رانی خیر و شه ر (چاکه و خراپه) دنیا یان کردبووه مه دیدانی ده سته وئیکه بوونی خو یان و له ئاکامدا ره وتی میژوو به قازانجی هیزی پیرو ز و سه رکه وتنی ئه و هیزه کۆتایی پیدئ. هیزۆدۆت، میژوو نووسی یۆنانیش که به باوکی میژوو ناسراوه، رووداوه کانی به ویستی خودا کان ده زانی. (۹)

به لام له پال ئه و بۆچوونانه وه، زۆر که سی و هه بوون که هه و لیان داوه بیجگه له ویستی خودا وه ند، اتا و مه به ستیکی عه قلیش بۆ میژوو بیینه وه. «جامباتیستا ویکۆ» پی وایه میژوو سه ره رای ئه وه ی که له ژیر ده سه لاتی ئیراده ی خودا وه ند دایه، به لام بۆ خو شی زنجیره یاسا و ریسایه کی ناوخیی هه یه که مل بادان له ئاستیان دژواره. له لایه کی تره وه مۆنتیسکیو به شوین ئه وه وه یه که هۆکار و سه به بی رووداوه کان له خودی رووداوه کاند بدۆزیته وه نه ک له ویست و حیکمه تی خودا وه نندا.

با ئیستا بزاین روانگی مه ستوره له مه ر میژوو وه چه یه؟ نووسه ری کتیبی میژوو ئه رده لان له و شوینه دا که باسی کوژرانی ته میور خانی ئه رده لان له شه ری گه رووسدا ده کا، به ئامازه بۆ ئایه تیک له قورئان، کوژرانی ئه و میره وه ک ویست و قه ده ری خوا وه ندی مه زن له قه لهم ده دا. هه ره ها له لاپه ره ی ۲۳۲ ی کتیه که یدا کاتئ که چۆنیه تی له سه رکار لابرائی ره زا قولیخان شی ده کاته وه، ده لئ «هه ر شتیک خودا بیه وئ سه به بکاری بۆ ده ره خسیتی». ئه و خاله نیشه انده ری ئه وه یه که

ئه فسانه

له میژوودا ده بیته هو ی ئالۆزی و ته ماوی بوونی ره وته نه ناسراوه کانی میژوو

مهستورهش رهوتی گه پانه کانی میژوویی دامه زراو لهسه ر ئیراده و ویستی خودا ده زانی و میژوو له چوارچیوهی پانتاییه ک بۆ راپه راندنی ویسته کانی خوداوه نندا ده بینێ.

ئه وهش هه ر ئه و بۆچونه یه که پیشتر وه ک روانگه ی ته به ری و مه سیحیه کانی سه ده کانی ناوه راست و هیرۆدۆت باس مان کرد. و پرای ئه وهش مهستوره هه ر له سه ر باسه که ی پیشوو، هۆکاره سه ره کییه کانی له سه ر کار لایرانی ره زا قولیخان و هه له سیاسییه کانی و هه روه ها نا کارامه یی وه زیره که ی که له تا کامدا بووه هۆی لایرانی، له بیر ناباته وه و به و شیوه یه نیشان ده دا که لایرانی ره زا قولیخان به حوکه ی لۆژیکی سیاسی هه له و ناراستی پیوست بووه و درێژه ی رووداوه کان بواریکی ره خساندوه که لایرانی ئه و پیوست و حاشا هه له نگر بێ. ئه و خاله ویکچوونی بیری میژوویی مهستوره و ویکۆی ئیتالیایی نیشان ده دا. ویکۆش پتی و ابوو میژوو ئه گه رچی له ده سه لاتنی خواوه ند به ده ر نییه، به لام بۆ خووشی هه ندی یاسای «علی و معلولی» هه یه که ئه و یاسایه تا کام گه لیتی ئه رینی یان نه رینی لیده که و پته وه. ئه گه رچی ئاماژه بۆ پیوه ندی «علی و معلولی» له نێوان رووداوه میژوویییه کاندا، له مه ر هه موو رووداو و کاره ساته کانی میژووی ئه رده لان وه راست ناگه ری. مهستوره جاری وایه زۆر ساکار له رووداوه کان تیده په ری و جاری واشه زۆر به وردی هۆکار و تا کامه کان شی ده کاته وه. ئه و خاله ش له به شی لیکه ه لوه شاننی حوکه داری ئه رده لان هه کان به باشی به رچاو ده که وێ.

مه به ستی رواله تی نووسینی کتیبیتی وه ک میژووی ئه رده لان له و روانگه یه وه که میژوویه کی خاوه و ته نیا قه ناعه تی به دۆزینه وه ی پیوه ندی و هۆکاری رووداوه کان کردوو و بیجگه له چه ند شوینی ده گمه ن خوئی له لیکدانه وه ی هۆکار و تا کامه کان پاراستوه، ره نگه له روانینی یه که مدا سووک و سانا بیته به رچاو، به لام ئه زموونی ئافراندنه وه ی رووداو یان که سایه تییه کی میژوویی به وردی و به ته واوی، به بێ سه پاندن یان سه لماندن داوا یان بیرو رایه کی تاییه ت، زۆر پرپایه خ و به که لکه. توێژینه وه یه ک به و تاییه ته ندیانه وه که باس مان کرد، به دوور له شرۆقه و لیکدانه وه، توێژینه وه یه ک که ته نیا باسی خودی رووداوه کانی کردوو، له مه ر باسه میژوویییه کانه وه کاری بایه خدهرانه ی

نه کردوو، جاری وایه به پیچه وانه ی چاوه روانی ئیمه، وه لامی پر به پیستی بۆ پرسیار و گریمانه کان تیدا ده دۆزرتیه وه. ئه و شیوه میژوونوو سییه له نیو میژوونوو سه کانی رابردوو بره وی زۆر بووه و مهستوره ش له کاتی نووسینی میژوودا زۆتر سه رنجی گتیرانه وه ی رووداوه کانی داوه و زۆر کاری له سه ر لیکدانه وه نه کردوو، هه روه ها ئه و به جیتی په رزانه سه ر پرسیار «بۆچی» خوئی به «چۆنیه تی» رووداوه کانه وه خه ریک کردوو، به لام ئیستا چه ندین سالتیکه پرسیار له «بۆچی» گرینگیه کی زیاتری له چۆنیه تی، له میژوودا هه یه. ئه گه رچی ئه و خاله زۆر گرینگ و جیتی سه رنجه، به لام روون و ئاشرایه که تا «چۆنیه تی» روون نه بیته وه، پرسیار «بۆچی» له میژوودا بێ وه لام ده مینیتیه وه. بۆ گه یشتن به وه لامی پرسیار «بۆچی» پیوسته میژوونوو، میژوو به ده ست لینه دراوی و به مۆری و به ته سه لی به ده سته وه بدا (۱۰). مهستوره ش راست له و به ستینه دا حه ولیکی سه رنج راکیشی داوه. ئه و تیده کووشی ره وته کانی میژوو به که مترین ده مارگرژی و پیش داوهرییه وه باس بکا. به شیوه یه کی واکه ئاماده یی بیری میژوو روانیی ئه و وه ک ئاماده بوونیتی زیندوو پاساوه ری ره وت و رووداوه کان نییه و ئه و حوزوره که متر به رچاو ده که وێ. هه روه ک ده توانین ئاماژه بکه ین به وه ی که خوشه ویستی ئه و بۆ میره کانی ئه رده لان و به تاییه ت میرده که ی وانا خوسره و خانی سیهه م، نه بۆته هۆی ئه وه ی که چاوی له و زوئم و زۆریه بنوقیته کی که خوسره و خان به سه ر باوک و مامی مهستوره و براکانی خوئی هیناوه. مهستوره ئه وانه هیه چی ناوبویر ناکا و ره فتاری چه وت و ناله باری میرده که ی له مه ر سه رکوتی براکانییه وه به وردی و به گشتی باس ده کا و به هیه چ چه شنیک هه ولئی شارده وه یان لیتل و ته ماوی کردنی بابه ته میژوویییه کانی نییه.

میژوونوو سییه مهستوره

هه روه ک گوتمان میژوونوو سی و ده ستپیتیکی ژبانی میژوویی نه ته وه کان هاوکاته و بایه خ میژوونوو سی ش راست لیره دا ده رده که وێ. ئه گه ر نه ته وه یه ک هه لیتیکی وای بۆ ره خسا که خوئی به دنیا بنویتی و ئا کاره میژوویییه کانی نه ته نیا له نیو خه لکی نه ته وه که ی خویدا، به لکو له پیوه ندی له گه ل هاوسخ و جیرانه کانیشیدا به هیتد

وهرگير او و شويڻي له سهر گهلانې تريبش دانا، نه وه نه و کاته يه که ژباني کومه لايه تي نه و نه ته و هيه به شيويه کي زيندو دست پيده کا و نه و نه ته و هيه شوناسي ميژوويي بو خوي دهسته بهر دهکا. وهسفي نووسراوهي حال و بال و کرده و هوي مروف به هر شيوازيک و به پتي هر قوتابخانه يه ک و به له بهر چا و گرتني هر شيويه ک بو نووسين و ريزکردني بابه ته کان ده توانين وه ک ميژوونووسي بناسين. ميژوونووسي له واتاي تاييه تيدا به نووسيني رووداو و کاروباري سياسي و کومه لايه تي هر گهل و نه ته و هيه ک يا تيکراي کومه لگاي جيهاني ده گوتري.

ئيسنا باسي شيوازي و شيويه ميژوونووسي مهستوره ده خينه روو. ليره دا مه به ست له شيوازي چوني تي نووسين و راگويزان و به دهسته و ه داني بابه ته ميژووييه کانه و مه به ست له شيويه، چوني تي نووسيني بابه تي ميژووييه. له ميژوونووسيدا سي شيوازي ديار و بهر چا و هيه:

۱- شيوازي گيرانه و ه يي: نه و شيوازي به واتاي هيناني گيرانه و ه جوړاو جوړه کان له مهر رووداو ميژووييه کانه و له و شيوازي ده بي زنجيره دوکومينته کان به ته و اوي باس بکريڼ. بو وينه ده توانين شيوازي «ته به ري» له کتيبي «الرسل و الملوك» نيو بهرين.

۲- شيوازي ناويته: له و شيوازي ده ميژوونووس له نيوان گيرانه و ه جيا و ازه کاندا ته نيا يه ک يا دوو گيرانه و ه له پتي بهر اوړد و ناويته کردن و به دي هيناني ته بابي له نيوان گيرانه و ه کاندا ه لده بريڼي و رووداوي دلخوازي خوي له گيرانه و ه يه کدا باس دهکا. بو وينه کتيبي «الکامل في التاريخ» نووسراوي ئيبي نه سير.

۳- شيوازي ليکدانه و ه يي: له و شيوازي ده ميژوونووس له پال هيناني گيرانه و ه يه کي زورتر ناويته ييدا، دست دهکا به ليکدانه و ه و بهرين و شروفه ي ه و کار و ناکامه کاني نه و ميژووه ي باسي دهکا. بو وينه «تجارب الامم» ي موسکويه.

شيوازي ميژوونووسي مهستوره له سهر بنه ماي جوړي دوو هم دامه زراوه. مهستوره بو شه رحي رووداويک له نيوان چنده گيرانه و ه دا يه ک يا دوانيان ه لده بريڼي و دواتر له پتي بهر اوړد و ه و کار هينانه و ه ه و ل ده دا رابروو سهر له نوي ساز کاته و ه. بو

وينه له لاپه ري ۱۰۶ ي کتيبه که يدا کاتي باسي مردني «سويحان و يردی خانى نهدر ده لان» دهکا، دوو گيرانه و ه. يه کيان له مه لا محمه د شهريف و نه و تر له «ته سنيفي خوسره و به گ» ديني ته بهر باس و دواتر نه و دووانه له گهل يه ک بهر اوړد دهکا و له پتي شروفه و ه و کار هينانه و ه يه جڼي و ري گيرانه و ه ي راست و ري تيچوو ه لده بريڼي.

با ئيسنا بزاني شيويه ميژوونووسي مهستوره چونه و بو گه بشتن به و مه به سته پيويسته سهر تا ناسراوترين شيوه کاني ميژوونووسي ناودير که يڼ:

۱- شيوهي سالژميڼي: له و شيويه دا ميژوونووس رووداو ه کان به پتي ريز بووني ساله کان له په نا يه ک ريز دهکا. نه و شيويه پيويسته به پيوندی ميژوويي له نيوان رووداو ه کاندا ه يه، به لام ره چا و کردني ورد و دروستي نه و شيويه جاري وايه ده بيته هوي نه و ي که گيرانه و ه ي رووداويک که چنده سالي خاياندووه يه کي تي و پته و ي خوي له کيس بدا.

۲- بهر پيني ميژوويي به پتي چينه کان: نه و شيويه به و واتايه يه که نووسين و ريزکردني ه و اله ميژوويي و کولتووري و زانستيه کان له گهل شه رح و باسي بارودوخي چينه کاني کومه لگا ديته بهر پين.

۳- شيوهي ره چه له کي: ميژوونووس له و شيويه دا باسي ميژووي سهره لدان و چالاکي سياسي و چه کداری زنجيره يه کي پاشايه تي يا حوکمداريه کي تاييه ت دهکا. ههروه ها نه و رووداوانه ي له سهرده مي نه وان و له هه ريمي نه واندا روويان داوه ده خاته روو. له و شيويه يه شدا هاتن و ريزکردني زه ماني له سهره تاي سهره لداني زنجيره يه ک يا حوکمداريه کوه به پتي کاتي هاتني به رووداوي حوکمداره کان ده نووسري. شيوهي ميژوونووسي مهستوره له ميژووي نه رده لاند له سهر بناخي شيوهي ره چه له کي دامه زراوه. به شيويه يه کي ناسايي تاييه تمه ندي نه و جوړه ميژوونووسي به برتيا يه له يه ک لايه نه بيبي و لايه ن گرتني که سه کان و زيده وهسفي ميژوونووس له چاک يان دزيو نيشانداني رووداو ه کان. به لام له مهر ميژووي نه رده لانه و ه، ههروه ک له وه پيشيش باسي ليکرا، نه و شيوه يه ک لايه نه بيبي و لايه ن گرتنه زور به که مي

**فهل سه فهي
ميژوو
پرسياريکه
له تيکراي
ژباني
مروف**

وهه بهرچا و دئ. میژوونووس سه ره رای ته وهی
 نزیکایه تییه کی یه کجار زوری له گه له میره کانی نه رده لان
 هه بووه خوشه ویستی خوی بو ته وان له چه ندین شوی
 کتیه که بیدا خستوته روو، به لام هه رگیز به سه ره هه له و
 رهفتاره ناله باره کانی سیاسییه کانیاندا تینه په ریوه. نه م
 شیوه میژوونووسییه هه ندئ وه شیوه میژوونووسی
 ئیرانی که ونارا ده چن. له ئیرانی که ونارا دا جورئ
 میژوونووسی به ته وای له سه ره بنه مای ته و نه ریته
 دامه زرابوو که هه له بت ته مرکه به و جوره میژوونووسییه
 ده لین شیوهی شانامه یی، به واتای نووسی نی حال و بالی
 حوکمداران. هه دوام و درتزه ته و شیوه میژوونووسییه
 له ئیرانی دوا ئیسلامدا، ده بی له و بابه ته دا بدوزینه وه
 که پیکهاته ی کومه لایه ته ئیرانی دوا ئیسلام له گه له
 ئیرانی که ونارا جیا وازییه کی ته وتوی نه بوو، که واته
 گورانیکی زوریش له میژوونووسیدا به دی نه هات.
 میژوونووسی په تهنه دی به میژوو روانییه وه هه یه و له
 راستیدا ده توانین بلین میژوو روانی جوریک
 کومه لروانییه و میژوو دنیا بینیه. کاتی ئولگی
 پیکهاته ی کومه لایه ته گورانیکی زوری به سه رده انیه ته،
 دنیا بینیش گورانیکی ته وتوی تیدا به دی نایه. هه ره به و
 هویه نه ریته میژوو شانامه یی یان سولتانی له ئیراندا،
 تا کوتایی سه رده می قاجار هه روا درتزه کیشا.

میژوونووسی مه ستوره ش تهریب له گه له ته و بزاقه
 میژوونووسییه و له راستیدا له درتزه ته هودا هه نگای
 ناوه. شیوهی نووسرانی کتیه میژوو نه رده لان له نیو
 بنه ماکانی میژوونووسی به ستینی باشووری روتنا وای
 ئاسیا و به تاییه ته له جه غزی میژوونووسی ئیسلامیدا
 به و شیوه یه بوو که باسی لیکرا. با ئیستا بزانی میژوو
 نه رده لان له پولین به ندی شیوهی میژوونووسی هیگل-
 دا، له نیوان کام دهسته له سه رچاوه میژووییه کاندان جن
 خوش دهکا، تا به لکو له و ریبه شه وه خاله به که لک و
 پوزه تیقه کانی تر بدوزینه وه.

به پروای هیگل که یه کن له به ناوبانگترین
 فیهله سووفه کانی میژووییه، سه رچاوه میژووییه کان به
 س دهسته دابهش ده کرتین: (۱۲)
 دهسته ی هه وه له میژووه کانی دهسته یه که من، که
 له واندای رووحی میژوونووس له گه له هه ناوی رووداویک که
 ده گیت درتیه وه، یه کیکه و میژوونووس به توندی سووره
 له سه ر بیرورا و عاده ت و ده مارگرژییه کانی کومه لگا و

زه مانی خوی. میژوونووس رووداوه میژووییه کان
 به شیوه یه کی راسته و خو واته له ری دیناوی به ره هه ست و
 بینینه وه ده رک ده کا. هه ره به و هویه ش روانی میژووی
 ته و هیچ کات له و کومه له و زه مانه تینا په ری و له
 تاییه تمه ندییه کانی بزاقی گشتی میژوو دوور ناکه ویته وه.
 کاتیکیش ته و جوره میژووییه ده توان له چونیه تی خسته
 رووی بارودوخه سیاسییه کان سه رکه ون که میژوونووس
 سه ره به چینی حوکمداران و سه رکه کان و که سایه تی له و
 چه شنه بی. میژوو نه رده لان به پی گپانه وهی هیگل به
 جوریک ده توان میژووییه کی دهسته یه که م بی، ته ویش له
 باشرین جوری ته م دهسته یه، چونکه نووسه ر خوی سه ره به
 چینیکه که له لووتکه ی کومه لگادا ده ئی. له نیو چینی
 حوکمداران نه رده لاندا، مه ستوره خوی له نزیکه وه
 شایه د و بینه ری ئالوگور و چونیه تی سیاسی ته و سه رده م
 بووه و له نزیکه وه هه ستی پیکردوون. جگه له وه ش هه ره
 وه ک پیشتریش گوترا- ته و ره خنه یه ی هیگل روویه رووی
 ته و چه شنه میژووییه ی ده کاته وه له سه ر میژووه که ی
 مه ستوره وه وه راست نه گه ری.

چونکه روانی میژوو ته و له زه مانی خوی تیده په ری
 و حال و بال و ره وته کانی زنجیره ی نه رده لان له شه شه سد
 سال پیش زه مانی خوی واته له سه رده می سه ره له دانی
 مه غوله کان له ئیراندا، له کتیه که بیدا ده گونجینی.
 ته گه رچی ته و رووداوانه ی به گشتی و به وردی و به
 شیوه یه کی یه ک چه شن باس نه کردوه. له راستیدا جاری
 وایه زور کورت و کوتا وه به ره چا و دین. به لام هه ره ته وه ش
 سووکه ئاوریکه بو میژوو چاخه کانی پیشوو. به و
 شیوه یه ش ده توانین ئاگامان له بییری ئافرانندی میژووی
 له و کتیه دا بی.

دهسته ی دووه می سه رچاوه میژووییه کان لای هیگل
 به «میژووی هزرگه ر» ناسراون. له و جوره میژووانه دا،
 ویردانی نووسه ره له که شه وه وای زال دوور ده که ویته وه،
 چونکه رووداوه کانی رابردوو له ده ره وه ی به ستینی
 هه ستی راسته و خوی ته ودا جیکیر بوون. ته ویش له
 روانگی تیگه یشتنی به ره هه ستیه ته تیبیان ده روانی.
 نووسه ری ته و جوره میژوو ناچاره رابردوو سه ره له نوئ
 برتینیه وه. ته م جوره میژووییه خویان به شه ش لق دابه ش
 ده بن:

لقی یه که م: میژوو گشتی یان شمویلیه که بریتیه
 له باسی ته و او و که مالی بابه ته کانی پیوه ندیدار به

گه لیکه وه یان بابه ته کانی تیگرای جیهان.

لقی دووهم: بهو شیوه یه که نووسر ههول ددها بارودوخی هه نووکه له سه ر بنه مای کاری پیشینیان و رووداوه کانی رابردو و بخته بهر باس.

لقی سیتههم: کورت کردنه وهی پییده لئین. لهو جووردها رووداوه کان کورت ده کرینه وه.

لقی چوارهم: میژووی کارکردی یان کردارییه که نووسر ده بهه وی له رابردو و دهرسی عیبهت بو ئیستا و داهاتوو وهرگری.

لقی پینجه م: به میژووی ره خنه گرانه ناسراوه و مه به سستی ره خنه گرته له شیوازی ناموژگاریدهر و قازانج خوازانه میژوونوسان.

لقی شه شه م: میژووی پسپوړانه به. لهو جووردها میژوونوس له نیو ته وای رووبه ره کانی کولتوری ته نیا رووبه ریک بو توئینه وه هه لده بری، بو وینه ده توانین نامازه به میژووی ماف یان هونه ر بکه یین. لهو جوورده سه رچاوه میژووی بانه هه گهر به دروستی بنووسرین و پیوه ندی ناوه کی رووبه ره جووراو جووره کانی ژیاړیکی به رواالت پرش و بلاو روون که نه وه، ده بنه که ره سه ی راگوازتنی بیر له میژووی هزرگه ره وه بو میژووی فه لسه فی جیهان که هیگل وه ک میژووی جیهانی یا فه لسه فی باسی لیده کا. له وهش هه ر راست له ده سته ی سیته می سه رچاوه میژووی بیه کان له بیر هیگلدا جن ده گری که له راستیدا به باشترین ده سته ی سه رچاوه کانیش به راورد ده کری. به پیی لهو شتانه ی گوترا، میژووی نه رده لان له زور لایه نه وه له بازنه ی میژووی هزرگه ردا ده گونج، چونکه لهو میژووی ده زینی مه ستوره ی میژوونوس له زه مانی خو ی تیده په ری و بابه ته میژووی بیه دلخوازه کانی خو ی له هه ناوی سه ده کان ده رده کی شی و لیکیان گری ددها و تیده کوشی رابردوویه کی سیاسی سه رله نوی بزینیتته وه که ورده ورده له سه رده می له ودا له هه ره تی تیگر و خاندا بو.

گرینگترین ئیرادیک که لهو باسه ی هیگل ده گیری له وه یه که لهو میژوونوسی ته نیا له بازنه ی لهو پو لین کارییه ی خویدا ده به سستیته وه و هه ر ده سته یه ک له ده سته کانی تری میژوونوسی به ته وای جیا ده کاته وه.

شیوه ی میژوونوسی مه ستوره له میژووی نه رده لاندا، له سه ر بناخی شیوه ی ره چه له کی دامه زراوه

که چی ده توانین زور چه شنی تر له میژوونوسی بخرینه بهر باس که له ناکامی تیکه ل کردنی دوو یان چه ند جووری میژوونوسی به دی هاتون. بو وینه «مقدمه» ی ئینی خه لدوون له لایه که وه میژوویه کی هزرگه ره له لایه کی تره وه میژوویه کی جیهانی - فه لسه فییه. یان نزیکترین نمونه هه ر لهو میژووی نه رده لانیه، که له لایه که وه میژوویه کی ده سته هه وه له و له لایه کی تره وه میژوویه کی هزرگه ره.

به بروای هیگل میژوونوسی که بزانی تا له مه به ست و واتای تاقانه ی رووداوه بی نه ژمار و رهنگا وره نگه کانی میژوو نه گا و له ژیر تیشکی نه واندا رابردو و ئیستا لیک گری نه دا، ناتوانی به ناکامیک بگا، میژوو نویسه که له فه لسه فه ی میژوو گه یشتوو. به لام له میژووی نه رده لاندا نامازه یه ک به نیشان دانی ریگا چاره یه ک بو بنیاتانی ئیستا و داهاتوو نه کراوه، نه گه رچی مه ستوره به ژبان دنه وه ی میژووی رابردووی نه رده لان چه ولی داوه خه ساره میژوویه کانی لهو زنجیره یه ده ستنیشان بکا و به وه بیر هیتانه وه و له قاودانی هه له سیاسییه کانی میره کانی نه رده لان لایه نه ناسکه کانی لهو حوکمدارییه ی به ده سته وه داوه و بواریکی بو عیبهت وهرگرتن نافراندوو. سه ره رای له وهش مه ستوره به که لک وهرگرتن له هزر بو راپه راندنی به راورد و قهرینه میژوویه کان، جیگه و پیگه ی رووداوه کان له سه ر بنه مای بیر کردنه وه و هزر له پانتا میژوویه که ی خویدا دیاری ده کا. سه ره رای له وانه ش مه ستوره به و راده یه له خوئاگایی میژووی نه گه ییوه که پلان و بهرنامه یه ک بو ئیستا یا داهاتوو دابریزی، یا ته وه ریک له سه ر بنه مای له زمونه میژوویه کان بوو زنجیره حوکمداره دامه زرتی. بهو جووره ده توانین بلتین مه ستوره له سه رته ی نافراندنی میژوویه کی فه لسه فیدا بووه، به لام پیی نه گه ییوه و روانینه که ی بواری میژوو به ته وای روانیتیکی هزر گه رانه نیسه، بهو پییه کتیه که ی ناچیتته ریزی لهو میژوو فه لسه فیانه ی له پو لیتیکارییه که ی هیگلدا نامازه ی پیگرا بو.

لهو سه رچاوانه ی له میژووی نه رده لاندا که لیکان لئ وهرگیراوه:

۱- شوپنه‌واره میژوواییه‌کان: مه‌ستوووه له مه‌ر باسی حوکمداری میره‌کانی ئه‌رده‌لان له زۆر جیتی کتیبه‌که‌یدا ناوی ئه‌و شوپنه‌واره میژوواییه‌کانی دینی که میره‌کانی ئه‌رده‌لان سازیان کردوون و وه‌ک شایه‌تیکی زیندوو له رابردوو‌دا ناوی بردوون و به‌و شیوه‌یه باری واقعی و راستییه‌کی زۆرتر به‌پیداوه میژوواییه‌کانی خۆی ده‌به‌خشێ. به‌تایبه‌ت له‌و باره‌وه که ئه‌و ئاسه‌وارانه ئه‌م‌رۆکه وه‌ک میژووایی به‌ره‌ه‌ستی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک دینه ئه‌ژمار.

۲- کتیبه‌کان: مه‌ستوووه بۆ نووسینی میژوووه‌که‌ی خۆی له کتیبه‌گه‌لی میژووایی وه‌ک «زیده‌التواریخ» ی مه‌لامحه‌مه‌د شه‌ریفی قازی و «تصنیف» ی خوسره‌و به‌گ که‌لکی وه‌رگرتوه و له زۆر شوپنه‌ی میژووایی ئه‌رده‌لان‌دا، له کاتی به‌راورد و هه‌لبژاردنی قه‌ریبه‌ جیا‌وازه‌کانی میژووایی ناویان ده‌با.

۳- سه‌رچاوه‌ زه‌ینییه‌کان: لێره‌دا مه‌به‌ستمان له سه‌رچاوه‌ زه‌ینییه‌کان، ئه‌و شتانه‌ بووه که مه‌ستوووه به شیوه‌یه‌کی زیندوو به‌ چا و بینویه و به‌ گۆی بیستوووه، یان له‌ زمان خه‌لکی ده‌ورپشتی بیستوووه و له‌وانه‌ش که‌لکی له‌ قسه‌ی پروا پیکراوانی خۆی بۆ نووسینی هه‌ندێ به‌شی کتیبه‌که‌ی وه‌رگرتوه.

۴- ئوستوووه‌کان: مه‌ستوووه کاتی ده‌ست به‌ نووسینی میژوووه‌که‌ی خۆی ده‌کا، بۆ روون کردنه‌وه‌ی بنه‌و بنه‌چه‌کی کوردانه‌وه‌ ده‌سته‌وداوتینی ئه‌فسانه‌ی زوحاک ده‌بێ و ئه‌و ئه‌فسانه‌یه له کتیبه‌که‌یدا ده‌گه‌یتره‌وه. ئه‌گه‌رچی مه‌ستوووه هیچ جه‌خت و پێداگرییه‌ک له‌سه‌ر راستبوونی ئه‌و بابته‌ ناکا و ته‌نانه‌ت هه‌ولێ ئه‌وه‌ی هه‌یه که بابته‌ی دووه‌م له‌مه‌ر بنه‌و بنه‌چه‌کی میره‌کانی ئه‌رده‌لان‌ه‌وه به‌سه‌لمیته‌ی که له‌ ماکه‌ی ئوستوووه به‌دوووه. به‌و حاله‌شه‌وه به‌ سه‌رنجدان به‌و ئه‌فسانه‌یه، ده‌بینین ئه‌و کاره‌ی مه‌ستوووه کارێکی به‌ بایه‌خه. له میژوووه‌کانی «سووریا» دا که زۆرتریان له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می زایینی به‌دواوه‌ نووسراون، ئه‌فسانه‌ی ده‌مارگه‌ژانه هه‌نده زۆر باس کراوه که باوه‌ر کردن به‌ بابته‌کانی تری ئه‌و کتیبانه‌ی له‌گه‌ل درۆنگی رووبه‌روو کردۆته‌وه. ئه‌و خاله له‌مه‌ر میژووایی «ئه‌رمه‌نی» شه‌وه و دراست ده‌گه‌رێ. هۆی هه‌بوونی ئه‌فسانه له میژوویدا ره‌نگه‌ بتوانین ئاوا لیک به‌دینه‌وه که چون گه‌یترانه‌وه‌ی میژوو له رابردوو‌دا پشت ئه‌ستووور به‌گه‌یترانه‌وه‌ی زاره‌کی بووه و له‌و جووره

پاگوازنه‌شدا به‌رده‌وام ئافه‌تی له‌بیر چوونه‌وه، که‌مه‌ته‌رخه‌می و په‌له‌ پروژێ بوونی هه‌یه، ئاساییه که جارن‌جاری و بیستی تاکه‌که‌سی و خه‌یال په‌روه‌ری به مه‌به‌ستی هه‌ول بۆ ده‌سه‌لات به‌خشین به سه‌رچاوه‌ی میژووایی - بۆ وینه‌ پالنه‌وانه‌کان- ده‌خزێته‌ ناو بابته‌که‌نه‌وه. لێره‌دا به‌وه‌ی که چۆنه‌تی بیچم‌گرتنی ئوستوووره‌کان له‌نیسو راستییه میژوواییه‌کاندا روون ده‌بێته‌وه.

هه‌یگه‌ل ئه‌فسانه و سه‌رووده‌ ره‌شوکییه‌کان و ستایشی شاعیرانه‌ی خوداکان به‌ته‌واوی له‌ جه‌غزی میژوو و ده‌رده‌نێ. (۱۳) چونکه له‌سه‌ر ئه‌و پروایه‌یه، میژوووه‌یه‌ک ئاوتیه‌ی ئه‌فسانه‌ی له پانتایی میژووایی فه‌لسه‌فیدا جیتی نایه‌ته‌وه. به‌ پێی قسه‌که‌ی هه‌یگه‌ل به‌سه‌رنجدان به‌وه‌ی که میژوو ده‌بێ به‌ ته‌واوی له‌سه‌ر راستییه‌کان دامه‌زرا بێ، که‌واته به‌ هه‌یج چه‌شنێ ئاماده بوونی ئه‌فسانه له میژوویدا ره‌وا نییه. هه‌ینانه‌وه‌ی ئه‌فسانه له میژوویدا ده‌بێته‌ هۆی ئالۆزی و ته‌ماوی بوونی ره‌وته نه‌ناسراوه‌کانی میژوو، چونکه ئه‌فسانه‌کان شوناسی میژوواییان نییه.

به‌لام لێره‌شدا خه‌لیکی ته‌ماوی له‌ باسه‌که‌ی هه‌یگه‌لدا وه‌به‌ر چا و ده‌که‌وێ، که ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی نه‌توانین به ته‌واوی ئه‌و باسه‌ وه‌رگه‌ڕین و دانی پێدا بنه‌ین. هه‌روه‌ک گوتمات به‌سه‌رنجدان بۆ بیچم‌گرتنی ئه‌فسانه‌کان له میژوویدا ده‌بینین جاری وایه ماکه‌ گه‌لیکی راستی و واقعی ده‌بینه‌ هۆی به‌دیهاتنیان، چونکه باسی مرۆف ده‌کهن و بابته‌کانیش ده‌دنه‌ پال مرۆقه‌وه، له‌و تاییه‌تمه‌ندییه‌دا له‌گه‌ل میژوو هاوبه‌شن.

به‌لام له ئه‌فسانه‌کاندا سنووری راستییه‌کان به هه‌یج چه‌شنێ دیاری ناکرێ، به‌لام دیسانیش له‌به‌ر ئه‌و تاییه‌تمه‌ندیانه‌ی باس‌مان کرد، ئه‌فسانه‌ش ده‌توانێ که‌لکی بۆ توێژینه‌وه‌یه‌کی میژووایی هه‌بێ. بۆ وینه ده‌توانین له‌ رووی ده‌قی ئه‌فسانه‌یه‌که‌وه نیشانه‌کانی تیگه‌یشتنی کۆمه‌لایه‌تی خه‌لک له سه‌ده‌کانی رابردوو‌دا بناسینه‌وه، لێره‌وه‌یه، که ده‌توانین ئه‌فسانه‌ی زوحاک له میژوو ئه‌رده‌لان‌دا، وه‌ک هه‌یمای بێرکردنه‌وه‌ی کوردانی رابردوو بۆ ده‌سه‌لات به‌خشینی کۆمه‌لایه‌تی به سه‌رچاوه و بنه‌چه‌کی خۆیان له‌به‌رچا و گرین. لێره‌شدا به‌وه‌ی که بایه‌خی ئه‌فسانه ده‌که‌وتیه‌ روو، هه‌لبه‌ت هه‌ر وه‌ک گوترا ئه‌فسانه‌یه‌ک که میژوو‌نوس به‌هه‌یج چه‌شنێ هه‌ولێ

سه‌ماندن یا سه‌پاندنی نه‌بێ.

و له‌مه‌ر خودی نه‌وانه‌وه و به‌ده‌ستووری نه‌وان نووسراوه، به «میژووی فه‌رمی» ناسراون. میژووی نه‌رده‌لان له‌وه باره‌وه که له‌ناوه‌ندی ده‌سه‌لاتداری و له‌دیوه‌خاندان نووسراوه ده‌توانین به «نیم‌چه فه‌رمی» بناسین، به‌وه جیا‌وازییه‌وه که نه‌وه میژووییه به‌ده‌ستووری نه‌میر یان حاکمیتیک بۆ وه‌رگرتنی خه‌لات و به‌رات نه‌نووسراوه، به‌لکو نووسه‌ر له‌پیشه‌کی کتیبه‌که‌یدا ده‌لتی که به‌پیتی ویستی ده‌روونی خۆی ده‌ستی کردوه به‌نووسین. نه‌وه‌ش زۆرێک له‌شته‌کان ده‌گۆڕی، بۆ وینه میژوونووس راستییه میژووییه‌کان له‌به‌ر ده‌لتی که‌س نا‌وتیه‌ی درۆ و ده‌له‌سه‌ ناکا.

هه‌روه‌ها نووسراوی کتیبه‌که زۆره ملی نه‌بووه، نووسه‌ر به‌پیتی هوگ‌ری و ویستی تاکه‌که‌سی خۆی سه‌ولی خولقاندنی نه‌وه کتیبه‌ی داوه و بۆ کامه‌ل‌ترکردنیشی له‌هه‌موو توانا و ئیمکانیک که‌لکی وه‌رگرتوه.

٤- میژووی نه‌رده‌لان سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی له‌بواری میژوودا، وه‌ک میژووییه‌کی ناوچه‌یی ده‌ناسری که له‌سه‌ر بنه‌مای شه‌رح و باسی میره‌کانی به‌شیک له‌پۆشه‌لانی کوردستان دامه‌زراوه، به‌لام نه‌وه جوگرافیا میژووییه‌ی که نه‌خشان‌دووییه‌تی زۆر به‌رینتره له‌پانتایی سه‌ره‌کی باسه‌که‌ی و جاری وایه ته‌نانه‌ت ده‌روه‌ی کوردستانیش ده‌گرته‌وه. بۆ وینه کاتێ له‌وه کتیبه‌دا باسی چۆنیه‌تی حوکمداریی خان نه‌حمه‌د خانی یه‌که‌م ده‌کا، به‌رده‌وام باسی شاره‌کانی باشووری کوردستانیش ده‌کا، یان ناوی حاکمه‌کانی ساوجبلاغی موکری دیتنی.

جگه له‌وانه مه‌ستوووه میژووی کوردستانی، به‌شیه‌یه‌کی پیتوه‌ندیدار و ته‌ریب له‌گه‌ل میژووی سه‌له‌ته‌تی قاجاره‌کان له‌ئێران و قه‌رالی عوسمانی له‌عیراق به‌ده‌سته‌وه داوه و له‌مه‌ر پۆژئاوای ئێرانیسه‌وه بۆ سه‌رده‌می خۆی وه‌ک سه‌نه‌دیکێ ته‌واو دیتته نه‌ژمار.

جگه له‌وه‌ش میژووی نه‌رده‌لان ته‌نیا میژووییه‌کی سیاسی نییه، چون له‌میژووه ناوچه‌ییه‌کاندا به‌شیه‌یه‌کی ناسایی جه‌خت له‌سه‌ر بنه‌ماله ناو‌داره‌کانی ناوچه‌ ده‌کری و میژووی نه‌رده‌لانیسه له‌و یاسایه به‌ده‌ر و به‌دوور نییه. نه‌وه کتیبه به‌لگه‌یه‌که بۆ ئاگاداری له‌ژیانی کۆمه‌لایه‌تی خه‌لکی ناوچه‌ی نه‌رده‌لان. یان نه‌وه‌ی که له‌ زۆر شوینی کتیبه‌که‌دا باسی «تۆپخانه» و «زه‌مبوره‌کخانه» ی میره‌کانی نه‌رده‌لان ده‌کا (١٤).

نه‌وه‌ش له‌ راستیدا ئاماره‌یه به‌ توانای چه‌کداریی

خاله نه‌رینی و نه‌رینییه‌کانی میژووی نه‌رده‌لان

تا ئیستا زۆر خالمان له‌مه‌ر شه‌رح و هه‌له‌سه‌نگاندنی به‌شه‌گرینگه‌کانی میژووی نه‌رده‌لان خستۆته‌ روو. به‌لام جگه له‌وانه زۆر خالی تر هه‌ن که بۆ په‌یبردن به‌باهه‌خی زیاتری نه‌وه کتیبه، ناتوانین پشت‌گوتیان خه‌ین، لی‌ره‌دا هه‌ول ده‌ده‌ین هه‌ندێ لایه‌نی تری نه‌وه کتیبه وه‌ک لایه‌نه نه‌رینی و نه‌رینییه‌کان به‌خه‌ینه به‌ر باس:

١- به‌شیه‌یه‌کی ناسایی گرووپ یان که‌مینه مه‌زه‌به‌ی و نه‌ته‌وه‌ییه‌کان، له‌ کاتی نووسینی میژووی خۆیاندا، هه‌میشه تیده‌کوژن له‌به‌ر بارو‌دۆخیکێ ناله‌باری که هه‌یانه یان بوویانه مه‌زلوومییه‌تیکێ نه‌زه‌لی به‌خۆیان به‌خشن و هه‌میشه خۆیان وه‌ک سه‌ته‌م لیکراو بنۆین، له‌به‌رانه‌ردا روخساریکی نه‌هه‌ریه‌نی بۆ دۆژمه‌کانیان ده‌نه‌خشین. به‌پروای بیرمه‌ندانی بواری میژوو نه‌وه باه‌ته له‌میژوونووسیدا وه‌ک شکاندن سئوور راسته‌قینه و نه‌خۆش کردنی رووحی میژوو چاوی لیده‌کری. سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی به‌داخه‌وه نه‌وه مه‌زلووم نوانده تا ئیستا که‌ش له‌میژووی نووسه‌رانی کورددا به‌رچاوه‌ ده‌که‌وی، به‌لام له‌میژووی نه‌رده‌لاندا نه‌وه خاله به‌هیچ له‌و نیتیک زه‌ق نه‌کراوه‌ته‌وه و رووحی رووداوه‌کان به‌هیچ چه‌شنی به‌ره‌ سه‌لماندن مه‌زلووم بوون یان زالم بوونی لایه‌نیک دانه‌گه‌راوه.

٢- مه‌ستوووه به‌وه‌بیره‌یتانه‌وه‌ی خاله نه‌رینی و کاره‌ناره‌واکانی میرانی نه‌رده‌لان و به‌نیشان‌دانی بیکه‌یفایه‌تی نه‌وان، به‌تایبه‌ت نه‌وانه‌ی پیتوه‌ندیان به‌میره‌کانی هاوسه‌رده‌می خۆیه‌وه هه‌یه، لایه‌نه لاواز و نه‌خۆشه‌کانی نه‌وه هیزه‌سیاسییه له‌راوه‌ی خۆیدا بۆ خۆینه‌ر روون ده‌کاته‌وه. به‌وه‌شیه‌یه بۆ «من» یکی میژوویی کورد که نه‌مه‌ر که‌ ده‌مه‌وی میژووی خۆم بناسم و حازرم له‌هه‌له‌ی رابردووه‌کان دوور که‌ومه‌وه، جو‌رێک میژووی کاربردیش پێک دیتنی. به‌واتایه‌ی که مه‌ستوووه تۆلگوبه‌کی سیاسی به‌هه‌موو چاکه و خراپه‌کانییه‌وه ده‌نه‌خشینی، تا منی میژوویی بتوانم له‌دامه‌زراندن و پیکه‌یتانی لایه‌نیکێ سیاسی له‌ئیستا یان داها‌توودا، نه‌زموونه‌کانی زنجیره‌ی میژووی مه‌ستوووه وه‌رگرم و ده‌کاریان بینم.

٣- نه‌وه ده‌سته‌یه له‌میژوو که له‌دیوه‌خانی حوکمداران

حاکمه کورده‌کان له سه‌ره‌تای سه‌دهی نۆزده‌دا. له لایه‌کی تره‌وه باسی کاروچالاکمی میره‌کانی ئه‌رده‌لان له بواری بیناکردنی مزگه‌وت و ئاسه‌واری میعماری ده‌کا، ئه‌و باسانه‌ش هه‌ندی راستی له مه‌ر هه‌بوونی ئه‌و پیشه و ته‌کنیکانه له‌و سه‌رده‌می کوردستاندا بۆ ئیمه‌ خۆبا ده‌که‌ن و بۆ ئاگاداری له شیوازی بیناسازی و میعماری ئه‌و سه‌رده‌مه به‌سه‌رنج‌دان به ئاسه‌واری ئه‌و بینایانه وه‌ک سه‌رچاوه دپته ئه‌ژمار. جگه له‌وه‌ش پیتوه‌ندی سیاسی حاکمانی ئه‌رده‌لان و حاکمانی بابان که له چوارچێوه‌ی جوغرافیایی قه‌رالی عوسمانیدا بوون، جگه له‌وه‌ی ده‌ست تپوه‌ردانی هیتزه‌کانی قاجاری و عوسمانی له ره‌وتی سیاسی میرنشینه کورده‌کان ده‌رده‌خا، زانیارییه‌کی باشیشمان له‌مه‌ر میرنشینی بابان پیتده‌به‌خشی. یان له شوینیکی تر واته لاپه‌ری سه‌دی کتیبه‌که‌یدا ئاماژه به «بیگلهر به‌گی» گه‌ری «سویحان ویردی خان» له تاران ده‌کا، که ئه‌و خاله‌ش نیشاندهری بوون و ئاماده‌یی میژوویی کورده له ناوچه‌غه‌یره کورده‌کان و ده‌سه‌لاندا ری کورد به‌سه‌ر ناوه‌ندیکی ده‌سه‌لاتی وه‌ک تاراندا بۆ ئیمه‌ وده‌رده‌خا. به‌و شیوه‌یه ده‌توانین بلین مه‌ستوره میژوویه‌کی به‌رینتر و مه‌زنتری له ناویشانی کتیبه‌که‌ی خۆی نووسیوه، هه‌ر وه‌ک چۆن به هه‌ندی هه‌لویتسه‌ کردن ده‌توانین به‌و ئاکامه‌ بگه‌ین که میژووی نووس هه‌رگیز خۆی له حه‌ساری میژووی سیاسی ریکدا نه‌به‌ستۆته‌وه و له سه‌رووی میژووی سیاسی ئه‌و میرنشینه‌ی مه‌به‌ستی بووه، بارو‌دۆخی سیاسی ئیران، بۆ وینه‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی چه‌کداری ئیران و ئه‌فغانه‌کان له سه‌رده‌می سه‌فه‌وییه‌کان و شه‌ری ئیران و رووس له زه‌مانی «فه‌تحه‌لی شای قاجار» دا، باس ده‌کا. پیتوه‌ندی سیاسی ئیران و عوسمانی و شوینی ئه‌و پیتوه‌ندییه له سه‌ر بارو‌دۆخی کورد و بارو‌دۆخی کوردستان هاوکات له‌گه‌ڵ پاشایه‌تی نادرشای هه‌وشار ده‌خاته روو. ئه‌وانه و زۆر شتی تری له‌و بابه‌ته‌ بایه‌خی کاری میژوویی مه‌ستوره‌یان چهند به‌رابه‌ر کردوه و ئه‌و به‌ره‌مه‌یان وه‌ک به‌ره‌مه‌ میژوویه‌که‌ی «موزیری» ی ئالمانی لیکردوه. (۱۵) موزیریش ویستی کتیبی میژووی شاره‌که‌ی خۆی بنوسی، به‌لام ئه‌مه‌رۆکه کتیبه‌که‌ی وه‌ک میژووی ته‌واوی ئالمانی باسی لیده‌کری. ئه‌گه‌رچی ئیمه‌ کاره‌که‌ی مه‌ستوره به‌ته‌واوی هاوشیوه‌ هاوشانی کاره‌که‌ی موزیر دانانین، به‌لام میژووی

ئه‌رده‌لانیش، شتیکی له‌و بابه‌ته‌یه.

۵- خالیکی تری جینی ئاماژه، ده‌ستنیشانکردنی ئه‌ده‌بیاتی میژوویی ریتیم و سه‌روادار و زمانیکی پته‌و و ئه‌دیانه‌یه که مه‌ستوره به‌ باشی که‌لکی لی وهرگرتوه و هه‌ر ئه‌و شیوازه نووسینه‌ش تیگه‌بشستی باسه میژوویه‌کانی شیرین و سانا کردۆته‌وه. ئه‌وه‌ش نیشاندهری توانا و ده‌سه‌لاتی ئه‌و میژوونووسه کورد زمانه له پانتایی زمانی فارسیدایه.

ئه‌گه‌رچی زمانی فارسی، زمانی دووه‌می مه‌ستوره بووه، به‌لام ئه‌و به ده‌سه‌لاتیک که له سه‌ر ئه‌و زمانه هه‌یه‌تی ناوه‌ناو کتیبه‌که‌ی به به‌یته شیعی جوان و له‌بار رازاندۆته‌وه، هه‌لبه‌ت ئه‌و شیوه نووسینه، زۆرتر شیوه‌ی میژوونووسانی ئیرانی بووه که چیژیکی تایبه‌ت به‌ ده‌ربینی میژوویی به‌خشیوه.

سه‌ره‌رای ئه‌و هه‌موو خاله به‌که‌لکه‌ی که ئاماژه‌مان پیکرد، کتیبه‌که‌ی مه‌ستوره بچ عه‌یب و ئیرادیش نییه. یه‌کی له ئیرادانه‌ی ده‌توانین رووبه‌رووی کتیبه‌که‌ی مه‌ستوره‌ی که‌ینه‌وه ئه‌وه‌یه که مه‌ستوره له دوو شوینی کتیبه‌که‌یدا له باری زه‌مانی میژوویه‌وه توشی هه‌له بووه، بۆ وینه‌ هاوکات له‌گه‌ڵ «شاته‌هه‌ماسبی سه‌فه‌وی» له قه‌رالی عوسمانی «سولتان سوله‌یمان» حکومه‌تی کردوه، که‌چی مه‌ستوره به هه‌له‌ ناوی «سولتان سه‌لیم» ی هیناوه. ئه‌وه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌یه که مه‌ستوره بۆ نووسینی ئه‌و بابه‌ته که‌لکی له سه‌رچاوه‌به‌ک به ناوی «زبده‌ التواربخ» وهرگرتوه و له‌و کتیبه‌شدا بابه‌ته‌که به هه‌له‌ هاتوه، پیتوبست بوو میژوونووس بۆ نووسینی رووداوه‌کان به سامانیکی لیکۆلینه‌وه‌ی زیاتره‌وه ده‌ستی به‌کار کردبا. یان هاوکات له‌گه‌ڵ پاشایه‌تی شا سولتان حوسینی سه‌فه‌وی باسی ئاماده‌ بوونی چه‌کداری نادر شای هه‌وشار له کوردستان ده‌کا که راست نییه و نادر پاش رووخانی پاشایه‌تی شا سولتان حوسین دپته‌ روژا‌وا‌ی ئیران.

خالیکی تر که ده‌بی ئاماژه‌ی پچ بکری ئه‌وه‌یه، مه‌ستوره وه‌ک میژوونووسیکی کورد و به‌پیتی توانایه‌ک که له زمانی کوردی و له نووسینی شیعی کوردیدا بوویه‌تی بچی میژووه‌که‌ی خۆی به زمانی کوردی نه‌نووسیوه؟ ئه‌و پرسیاره له باره‌ی «شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی» شه‌وه وهراست ده‌گه‌ری که له راستیدا ناسنامه‌ی گه‌لی کوردی نووسیوه. له‌مه‌ر شه‌ره‌فخانه‌وه

ده‌توانین بلتین له‌سه‌رده‌می‌ئەودا، واتە ۵۰۰ سال له‌وه پیش، زمان و ئەده‌بیاتی کوردی ئەوه‌نده به‌هێز نه‌بووه که بتوانی بیسته هۆی ئافرانندی کتیبیتیکی مه‌زنی وه‌ک شه‌رفنامه، به‌لام له‌سه‌رده‌می مه‌ستوره‌دا زمانی ئەده‌بی کوردی تا راده‌یه‌کی زۆر خۆی گرتبوو.

لیته‌دا نامه‌وی ئەو کاره‌ بۆ مه‌ستوره‌ پاساو بده‌مه‌وه. به‌لام راستییه‌که‌ی ئەوه‌یه‌ که له‌سه‌رده‌می مه‌ستوره‌دا زمانی فارسی، زمانی زالی ئەده‌بیاتی میژوویی بووه و به‌ر له‌مه‌ستوره‌هه‌یچ به‌ره‌مه‌میکی میژوویی به‌ زمانی کوردی نه‌نوسراوه، دوا‌ی ئەویش تا چه‌ند ده‌یه‌ له‌وه پیش وه‌ها به‌ختیک رووی له‌ کورد نه‌کرد. ده‌نا ئە‌گه‌ر میژووی ئە‌رده‌لان به‌ زمانی کوردی نووسرا‌یا ره‌نگه‌ زۆر شتی به‌ نرخ‌ی تری لی هه‌ل‌کرا‌یا.

هه‌رچه‌ند ئیستاکه‌ش ئەو به‌ره‌مه‌ به‌رز و به‌بایه‌خه. خالیکی تری جیتی باس ئەوه‌یه‌ که ژماره‌ی ئەو سه‌رچاوه‌ی مه‌ستوه‌ که‌لکی لی وه‌رگرتوون، جگه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ زه‌ینییه‌کان واته‌ ئەوه‌ی بیستویه‌تی و بینویه‌تی، ته‌نیا ئاماره‌ی به‌دوو سی به‌ره‌مه‌ی نووسراو کردوه، بۆ وینه «زیده‌التسواربخ» و «ته‌نیف خسروبیگ» (۱۶).

پێوست بوو میژوونوس تیکرای ئەو سه‌رچاوه‌ی که‌لکی لیته‌رگرتوون ناو‌بینی تا هه‌م سامانی میژوویی کتیبه‌که‌ زیاتر و توانا زانستییه‌که‌ی پته‌وتر با، هه‌میش ئەو کتیبانه‌ی له‌ رابردوویه‌کی دووردا نووسراون و ئیستاکه‌ به‌ده‌سته‌وه‌ نین ناسرا‌بان و بۆ دیاری کردنی ئەو ته‌وه‌ره‌ میژووییانه‌ی که‌ ئەم کتیبه‌ ونبووانه‌ دیاریان کردوون تا ئەو شوینه‌ی بۆی لوبا ده‌بوو هه‌ول‌ بدا.

ئەوه‌ی خستمانه‌ روو تیکرای خاله‌ باس هه‌ل‌گه‌کانی به‌ره‌مه‌ی مه‌ستوره‌ی کوردستانی و که‌سایه‌تی میژوو په‌روه‌ری ئەو نه‌بوو، به‌ل‌کو ته‌نیا تیبه‌رینیکی خیرا بوو به‌سه‌ر ئەو به‌ره‌مه‌ میژوویییه‌دا. بێ شک خستنه‌ رووی هه‌موو لایه‌نه‌کانی ئەو کتیبه‌ و روون کردنه‌وه‌ی که‌سایه‌تی مه‌ستوره‌ له‌ پله‌ی میژوونوسیکی کوردا، ده‌رفه‌ت و تاقه‌تیکی فراوانتر ده‌خوای.

باسه‌که‌م به‌وه‌ کو‌تایی پین دینم که، هۆگری به‌تیبه‌گه‌یشتن له‌ واتای زه‌مان و ناسین و ئاگاداری له‌ چاره‌نوسی کو‌مه‌ل‌گا‌کان له‌ گرینگترین که‌ل‌که‌له‌کانی ئە‌مرۆیه‌ و میژووی ئیستاکه‌ باشت‌ترین ئە‌زمونی دوا‌رۆزه‌ و له‌ دوا‌رۆزه‌کانی تریشدا هه‌ر درێژه‌ په‌یدا ده‌کا. مه‌ستوره‌ش

ئەو حوزوره‌ میژوویییه‌یه‌ که هه‌نوکه‌ ئیمه‌ی میژوویی به‌ مه‌به‌ستی گه‌یشتن به‌ خو‌ ئاگایی رینوینی ده‌کا، ئیمه‌ پیشکه‌ش خو‌مان ده‌کاته‌وه، به‌ل‌کو خودی میژوویی له‌ دوا‌رۆزه‌کاندا بژینییه‌وه.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- زرینکوب، عبدالحسین، تاریخ در ترازو، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۲
- ۲- هه‌مان سه‌رچاوه
- ۳- هه‌مان سه‌رچاوه
- ۴- مه‌دی، محسن، فلسفه‌ی تاریخ ابن خلدون، ترجمه‌ی مجید مسعودی، تهران ۱۳۷۰
- ۵- سجادی، صادق و دیگران... تاریخ نگاری در اسلام، تهران، سمت ۱۳۷۵
- ۶- بدلیسی، شرفخان، شرفنامه، تصحیح محمد عباسی، تهران: حدیث ۱۳۴۸
- ۷- زرینکوب، عبدالحسین، تاریخ در ترازو، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۲
- ۸- هه‌مان سه‌رچاوه
- ۹- هه‌مان سه‌رچاوه
- ۱۰- مه‌تا، ود، فیلسوفان و مورخان، ترجمه‌ی عزت الله فولادوند، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۹.
- ۱۱- سجادی، صادق و دیگران... تاریخ نگاری در اسلام، تهران، سمت ۱۳۷۵
- ۱۲- هگل، گئورک ویلهلم فردریش، عقل در تاریخ، ترجمه‌ی سعید عنایت، تهران، شفیعی ۱۳۷۹
- ۱۳- هه‌مان سه‌رچاوه
- ۱۴- کوردستانی، مه‌ستوره، میژووی ئە‌رده‌لان، وه‌رگێترانی د. حه‌سه‌ن جاف و شوکور مسته‌فا.
- ۱۵- زرینکوب، عبدالحسین، تاریخ در ترازو، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۲
- ۱۶- کوردستانی، مه‌ستوره، میژووی ئە‌رده‌لان، وه‌رگێترانی د. حه‌سه‌ن جاف و شوکور مسته‌فا.

هه لۆیسته یه ک

سه ره تا کانی سه دهی ۱۳ ی کۆچی ۱۷۸۹ ز. ماوه یه ک پاش تیا چوونی که ریم خانی زهندی به ره چه له ک کورد و تیپه ریوون له و دۆخه له زرۆکه ی که به هۆی ئه و ماوه سیاسییه وه به دیهاتیبوو و سه قامگیر کردنی ئۆقره بی و ئاسایش له ئیرانی ئالۆسکا و پچر پچردا، له لایه ن ئاغا محمه د خانی قاجاره وه و سه رکه وتنی شۆرشه مه زنی فه ره نسا له ئه و روپادا و کاره ساتگه لیکه تریش وه ک سه ره له دانی (ناپلیوون) و بزاقی هه مه لایه نه ی شه قامی ئه و ولاته و پاش ریسکان و ته شه نه ی هزری نۆژده نی و پیتشکه و تنخوازی و گه شه ی پیشه و زانست له ئه و روپادا و هه موار کردنی ریگا بۆ بیبری ناسیونالیزم و هاتنه کایه ی ده ولته - نه ته وه و ته شه نه ی ئه م دۆخه له سه راسه ری جوگرافیای ئه و روپادا و پاشان کاردانه وه ی بۆ ولاتانی تر وه ک ئیران و .. تاد، هورووژمی ئه و شه پۆله هزری و پیشه بی و زانستییه، ئه گه رچی ئه و روپای داگرتیبوو، که چی به داخه وه هیتشتا نه ی توانیبوو رۆحی خه مۆکی ئیرانییه کان - چ چین و توپۆزه کانی خه لک و چ ده سه لاتداریتی وه خت - له خه وی چه ندین ساله، راجه ننی و بیان هه ژیتنی. هه روا ئه و شپوه گه نده لکار بیه سیاسییه و پۆلیزیم و کوبله تی له رۆح و هه ناوی تاک و کۆمه لدا به رده وام ده بی. به لام کاردانه وه ی ناراسته وخۆ و نئه نقه سستی شه ره کانی ده ولته تی رووسییه و هاتوچووی سه ر یازیتی و تپه ه لکیشی ئه م ئیشه سه ر یازانه، بوو به ختوو که ده ری عه باس میرزا - کوری فه ته لی شا - وه ک پالنه ر و هه لخرینه ر له گه ل ولاتانی ئه و روپادا پیتوه ندی سه ر یازی و سوپایی وه ریگریت و داوای شتومه کی نوپی ته کنیکی و پیشه بی و له شکری له و ولاتانه بکات. واته له پیکهاته ی له شکری و سوپاییدا مۆدیر نی زاسیوون به دی

مه ستووره و بادانه وه بۆ لیریکی ئه ریستۆ کراتیانه ی فارسی

عادل محمه د پوور
(مه ربوان)

بێنێ. دەسپێکی ئەم کارە نۆژەنە، سەرەتا لە ئازەربایجانەوه، بوو بە هۆی نزیکیایەتی لە گەڵ پرووسیە و عوسمانلیدا و پاشان چوونە ناو دەروازەیی ئەوروپاوه. هاوکات لە گەڵ ئەم بزاڤە سەربازی و پیشەییەدا، بزاڤی هزری و فەرھەنگی و ئەدەببیش دەست پێدەکا. چاپخانە دروست دەبێ

و چەندان کتیب و رۆژنامە دەنووسری، یان وەرگێردی و دینە گۆرەپانی ڤەشاندن. دەستەبژێرتیک وەک میرزا عیسا قایم مەقام و ئەبولقاسمی قایم مەقام و میرزا تەقی خانی فەراھانی و ئەمیر کەبیر، دەبن بە پیشاھەنگی چاکسازی و ریفۆرمخواری لە بواری سیاسەت و هزری و دیوانی و ئیداریدا...

ئەم گۆرانکارییە ئەگەرچی زۆر بە ئارام و لەسەر خۆ و درێژخایەن و دژوار و پڕئاستەنگ دەبێ و گیان بەختکردنی هەندێ لەم گەورە پیاوانەیی لێدەکەوتتەوه، بەلام دەتوانی شارێکە هەموار بکات بۆ شوێنی مەشرووتە و سەقامگیرکردنی ئۆخزنی ئازادی و بەرابەری و دەستەبەرکردنی هەندێ لە مافە مرۆییەکان لە ئێراندا.

لیریكا، سۆزی سەرەکی شاعیرانی کورد

شاعیری نەوێ ئیستای کورد، سنووری هەندێ لە خەسلەتە بریار دەره پیشووختییهکانی نەوێکانی ئەوسای بەزاندوو و هەر شتیکی بازەدار و هەر خانەبەندیەکی پیش فەرزدار، کە تەواو کەر و بریار دەری فۆرم یان فۆرمگەلیکی دیاریکراو و اتا یان واتاگەلیکی داواکراو و خوازاو بێت، رەت دەکاتەوه. -من بۆخۆم تا رادەیهک لە گەڵ ئەم بۆچوونەدام- بەلام لەو هەدا کە کورد، هەر لە مێژە بۆ وشیاوی گەلەکەیی و بۆ ورووژاندنی پرسەکان و نیازە سەرەکییەکانی رۆحی و تەنانەت چییەتی ناسنامەیی فەرھەنگی لەجیاتیی دەقی فەلسەفی و لۆژیکی هزری، تەنیا ژانری شیعری بەدەستەوه بووه، تا یەک دوو دەیهی بەر لە ئیستاش لەجیاتیی چیرۆکی مۆدێرن و وینەکیشان و تەلارسازی و پەیکەر تراشی و باقی ژانرەکانی تر، هەر شیعەرە و یەکەیی داھێنان بووه بۆ درکاندنی واقعە رۆحییەکانی و کەشفی نەستی ناخۆتاگای کۆبی و ھەنگاونان بەرەو ئاگایی رۆحی و رۆونکردنەوهی

شیعەر

کوردییەکانی

مەستوورە

لە چاوی ئاستی

ھونەری شیعەر

فارسییەکانیدا زۆر لاوازن

کەلێنیک لە کەلێنەکانی فەلسەفەیی میژووویی. چ بمانەوی و چ نەمانەوی بەشی ھەرە زۆری جوانیناسی ئەدەبی و شیعری کلاسیکمان، لە چەمکی گشتی لیریکی «ئەریستۆکراتیانە بە رۆکردی تیۆکراتیانەیی سۆفیانە» دا گەلەلە کراوه کە وەک ئاوتینەیی بالا نوێن ھەموو ھیوا و تامەزرۆ

دەخوازەکان لەودا پەنگی خوار دەتەوه و یاساغ کراوه. لەسەر ئەم لۆژیکە هزری و ھونەرییە کە نەستی کۆی کوردی پێ چنراوه، دەبێ رێبازە فیکری و ھونەرییە کەشمان بدۆزینەوه و پۆلێنەندی بۆ بکەین. بەرەیی ئیستای شیعری ھاوچەرخ لە بری دانەری دەسەلاتخواری و بتی نووسەر، بۆ کەشفی ئاسۆی و اتاکان و پێوھندی دوولایەنەیی دیالێکتیکی دەق دەروانی و ھیوا دەخوازەکانی بە دیالۆگ لە گەڵ دەقی کراوه و دەقی قسە کەردا، دەبینیتەوه. ئەم رۆکردەش ھی ئەم سەردەمەییە و ھیچ لە باھەخی ھەولەکان و پێوھەرە ناسراوەکانی جوانیناسی و ئیستاتیکی ئەوسامان کەم ناکاتەوه و بە تیکراش رەفز ناگریتەوه. ئاخەر ئەگەریش لە دیدی بنەماخوارییدا لەم دیاردە بکۆلێنەوه نەتەنیا، فەرھەنگ بە لکو ھەر دەقیک ھەمیشە نووسراوه و لە وێژدانی ناخۆتاگای کۆدا پەنھان ماوہتەوه و کاری خۆتەر ئەوہی بە خۆتندنەوهی دەقەکە، رازە نەینیی و بزۆزەکانی فەرھەنگی و ئەدەبی... کەشف بکات. بە پێی ئەم رۆکردە و قبوولی ئەم خالە، شیعری ھەر سەردەمیکی رەنگالە و چیتزی تاییەتی ئەو چرکە ساتانەییە کە دەق لە دایک دەبێ، بۆیە دەلووی بۆ ناسینی پەرنسیپە ئیستەتیکییەکانی مەستوورە، لەو فاکتە تاییەتیانەوه بدوین کە شیعەرەکانی ئەو شاعیرە لەو بارودۆخەدا رسکاوه و فراژوو بووه.

بەپێی ئەو پۆلێنەندییە کە یونانییەکان بۆ شیعری دەکەن: کە بریتییە لە چوار جۆر:

شیعری Epic (حەماسی)، شیعری دراماتیکی (نمایشی Dramatic) شیعری Eitic (ئەخلاقیی و ئاکاری و مۆچیار ئامیز) و شیعری Lyric (غەنایی).

لەسەر میتودی زانستی ئەو رۆکردە ھونەرییە: ئیمەیی کورد لە کلاسیکدا، بێبەش بووین لە شیعری Epic و

دراماتیک (مه‌به‌ست مانای زانستییه). شیعی Etic و ئەخلاقی، به‌پیتی ناوه‌رۆک و ئەرکه ئەخلاقی و ئاکاری و بۆنه‌داره‌کانی شاعیران، له‌م چه‌شنه شیعره بی‌به‌ش نین و هه‌ندێ له شیعره کلاسیکه‌کانمان، زاده‌ی بۆن و به‌رامه‌ی ئایینی و ئیتنیکی، به‌لام به‌ رای من رووکردی زه‌ینی و ئەبه‌ستراکتی گشتی زۆریه‌ی شاعیرانی کورد له شیعی لیریکیدا، به‌و مانا ئەکتیف و به‌رفراوان و رووبه‌ره‌ کراوه‌وه که هه‌یه‌تی، خه‌پۆته‌وه و گه‌لاله‌پێژ کراوه. به‌م چه‌شنه‌ی خواره‌وه:

- ۱- لیریکی عیرفانی (تیۆکراتیانه) - شاعیرانی دیالیکتی بابان: نالی، مه‌حوی و هه‌فاله‌کانیان...
- ۲- لیریکی عاشقانه Love Lyric - قوتابخانه‌ی گۆران: خانا، بی‌سارانی، مه‌وله‌وی و هاوبه‌نده‌کانیان...
- ۳- لیریکی ته‌غه‌زولی - حه‌ماسی: ئەحمه‌دی خانی و... له شیعی هاوچه‌رخدا شییرکوۆ بیکه‌س و هاوڕێکانیان.

۴- لیریکی کۆمه‌لایه‌تی - نه‌ته‌وايه‌تی: حاجی قادری کۆبی، قانبع و... شاعیرانی سه‌ر به‌ ئەم ئەدگار هه‌شیعرییه و دیسانه‌وه شییرکوۆ. سه‌ره‌له‌دانی چیروکی چرووی چینی بورژوا و ناسیۆنالیزمی کوردی و...

۵- لیریکی سروشت، زۆریه‌ی شاعیرانی کورد. له‌م پۆلێنه‌نده‌دا، ته‌نیا به‌ شاعیرانییک ناماژه‌کراوه که له‌م رێچه‌دا له‌ لووتکه‌دان. به‌لام یاگه و شوینی مه‌ستوره له‌م خانه‌به‌ندییه‌دا کوپیه و له‌ کام خانه‌دا ده‌بی راقه‌ی بۆ بکری؟

گویه شیعره کوردییه‌کانی مه‌ستوره فه‌وتاره و ئیستا له‌ به‌رده‌ستدا نییه، ئەو هۆنراوانه‌ش چ هه‌ورامی و چ سوورانی که هه‌ن و له‌ چاپ دراوان، هه‌م له‌ چه‌ندایه‌تی و هه‌م له‌ چۆنایه‌تیدا، نه‌ شیواوی راقه و شرۆقه‌ی هونه‌رین و نه‌ هه‌لگری ئاستی جوانیناسی و بۆتیقای شیعرین و نه‌ شیواوی تاوتوی و رانانکاریشن له‌ هه‌مبه‌ر بی‌سارانی و مه‌له‌وی و نالیدا. ته‌نیا ده‌توانین بلێین هۆنراوه‌گه‌لێکی ساکار و ئاهه‌نگدار و سه‌روادارن که له‌ بواری لیریکی تاکي تیۆکراتیانه‌دا شوینیان بۆ دیاری ده‌کری.

شیعره فارسییه‌کانی مه‌ستوره تا راده‌یه‌ک له‌ بازنه‌ی ره‌وتی بادانه‌وه‌ی ئەده‌بی سه‌رده‌می قاجاردا شیواوی باس و خواس و شرۆقه‌کاری ئەده‌بی هه‌ن که دۆزی سه‌ره‌کی و

رووکردی شیوازاناسانه‌ی ئەم وتاره‌یه: له‌ سی ئاستی زمان و فیکر و ئەده‌دا.

لادانی مه‌ستوره له‌ ره‌سه‌نایه‌تی لیریکی کوردی و بادانه‌وه‌ بۆ ئەده‌بی ده‌سه‌لات

له‌ سه‌رده‌می سه‌فه‌ویه‌دا، به‌ هۆی رووکردی ئایینی و تینویتی به‌رینتر کردنی جوگرافیای ده‌سه‌لاتی توتالیتاریزمی مه‌زه‌ب و ئۆتۆریته‌ی سیاسی و به‌رامبه‌رکێ و دژبه‌ری له‌گه‌ل نه‌یاری عوسمانلیدا، باکگراوندی ریسکانی شیعر و شاعیری روو له‌ کزی و لاوازی ده‌کات، بۆیه له‌م سه‌رده‌مه‌ی ئیتراندا شاعیری داھینەر و هه‌لکه‌وتوومان نابیت که بتوانی له‌گه‌ل شاعیرانی رابردووی شیوازی خۆراسانی و عیراقیدا به‌رامبه‌رکێ بکات. ئەگه‌ریش به‌ ده‌گمه‌ن هه‌بووی ته‌نیا له‌ بواری شین گێری و چه‌مه‌ری و پیاوه‌ل‌دان و مه‌نقه‌به‌دا بووه بۆ ئیمامانی شیعه و کاره‌ساتی که‌ره‌لا.

ئەم ناوه ئەده‌بییه و ئەم بێده‌ره‌تانییه شیعرییه، وا ده‌کات که ناوه‌ندی شیعی ده‌رباری له‌ گه‌شه‌ی جاران بکه‌وی و ئەوانه‌ش چیژ و به‌هه‌ری شاعیرانه‌یان ده‌بی رینگای کۆچه‌ری ولاتانی هیند و عوسمانی بگه‌رنه‌به‌ر و شیعریش له‌ ئاشانه‌که‌ی ئەمیران و سانه‌کان و پاشاکان ده‌گوتیژته‌وه بۆ سه‌ر شه‌قام و توێژه‌کانی کۆمه‌ل. به‌م چه‌شنه، له‌ هه‌نده‌ران بزاقیکی ئەده‌بی به‌ ناو شیوازی هیندی له‌ دایک ده‌بی. ئەم شیوازه شیعرییه هه‌م له‌ فۆرم و هه‌م له‌ ناوه‌رۆکدا، له‌ جیاتی گۆرانکاری و نوژنه‌ی و فراژووون، تووشی سستی و قه‌یران و چه‌واشه‌گه‌ری زمانی ده‌بی. شیعر له‌ واقیعه‌کانی ژبانی سۆسیایی و پراکتیکی کۆمه‌ل دوور ده‌که‌وتیه‌وه و ده‌که‌وتیه‌ نیو مه‌نجه‌لاوی رووتی خه‌یالبه‌ندی و مه‌زمونکاری دوور له‌ زه‌ین. به‌ واتا له‌ شان و شکۆ و زمانی ئەشرافی جاران ده‌که‌وی. بۆیه گه‌رۆی ئەنجومه‌نی ئەسه‌فه‌هان له‌م سه‌روبه‌نده‌دا، له‌ هه‌مبه‌ر ئەم ره‌وته ئەده‌بییه ئالۆسکاوه‌دا، به‌ره‌هه‌لستکاری ده‌کن و ئاکامی ده‌بیته هۆی له‌ دایک بوونی ره‌وتیکی تری ئەده‌بی به‌ ناو «لادانه‌وه‌ی ئەده‌بی».

ئەنجومه‌نی ئەده‌بی «نشاط» که پیکه‌هاتبوو له‌ شاعیرانییک وه‌کو نشاتی ئیسفه‌هانی و هاتف و موشتاق و شوعله و لوتفه‌لی خانی تازه‌رییگدلی و فه‌ته‌لی خانی

سهبا و... پیتیان و ابو، تهنیا رتیبازی
دهربازیون لهم قهیرانه شیعریه،
گهراوهیه بۆ ئوسلوبی خۆراسانی
سهدهی چوار و شیوازی عیراقی
«سهدهی هوت و ههشت».

له قهسیده و مهسنه ویدا دهیی ناسر
خهسره و فیردهوسی و... له
غهزلهدا، سهعدی و مهولهوی و حافر،

ببن به سهرچهشنی ئهدهبی و شیعر و تنهوه تا دووباره
شکو و ههیهتی ئهریستۆکراتیانهی زمانی شیعی
فارسی زیندوو بکرتتهوه.

پیتگومان لهم دۆخه زهمنیهدا، که ئهردهلانهکان له
کوردستاندا، دهبن به گوپرایه ل و گوئ لهمشتی
حکومهتی قاجارییهکان و له لایهن ئهوانهوه وهک دیاری
دهسهلاتی سیاسی و حوکمهروایی ناوچهییان پین
دهبهخشی، مهستورهش لهم دۆخه سیاسی و فرههنگی
و ئهدهبییهدا ژیاوه و وپرای دهسهلاتی سیاسی
بنهمالهکهی، خاوهنی چیتژی شاعیرانه و توانستی
نوسهراوه و هونهری خۆشونوسانهش بووه. مهستوره
زاده و بهرهم و پیکهاتهی ئاوا دۆخیکی سیاسی و
کۆماری بووه و له ژتیر کاردانهوهی سیاسهتی
کۆنهپههستانه و تۆتالیتاریزمی فرههنگی و ئهدهبی ئه
دهمه قاجاردا، زهمنه رهخساوه بۆرسکانی
مسته و فیکهری و خان سالاری و دهسهلاتخوازی له بواری
ئهدهب و شیعی دیوانیدا.

بۆیه: مهستوره به نهشونهما لهم بهستینهدا، له
رهسه نایهتی زمان و ئهدهبی زگماک ههلهته دهیی و به
باشی ناتوانی له دهوله مهندی و چری نهغمه و توانستی
توخمه زمانیهکانی قوتابخانهی باوی شیعی کوردی
ئه و دهمه، بههره باله وهریگری و شیعی بهرز و
هونهری بئافرتینی و له خانه بهندی لیریکی کوردیدا
جیتگی خۆی بکاتهوه.

ئهگه چری لهو کاتهدا، ئاسانهی میرنشینی ئهردهلان،
دونگهی شاعیرانی سهه به دیالیکتی ههورامی بووه و
شهوانه، بارهگای خهسره و خان دهبووه مهکزی کۆری شیعی
خویندنهوه و دهمه تهقیی شاعیرانه، بهلام ئه مه
مهستورهیه، لهم پهوته خۆمالیه لادهدا و تهنیا خۆی به
شیعی فهرمی و زالی دهسهلات (فارسی) سهرقال

قهسیده ههجوویه کهی نالی بۆ مهستوره و پرای خاله نهرتیه کانی، دان پیدانانه به کهستی بهزری ئهدهبی مهستوره

دهکات. ئه و هۆنراوه کوردیهانه که له
شاعیر به جیماوه - ئهگه راست پین
هی ئه و بن - له چاو ئاستی هونهری و
پیکهاتهی شیعه فارسییهکاندا زۆر
سسست و لاوازن. باسی راقهی ئهدهبی
و شرۆقه کاری ئیسته تیکی ههئاگرن.
شیعه برکه ییهکانی مهستوره له
هه مبهه دهقهکانی مهوله ویدا که

هاوچهرخی یهک بوون، شیواوی رانانکاری و تاوتویی
ئهدهبی نین. به قهولی هیتسیود: «نهیتوانیوه، وینهکان به
پروکردی هونهری له رووی زمانی کوردیدا، وهک دهق
بینیته دواندن». زۆر به هاسانی چاوی له توخمه
زمانیهکانی کوردی نوقاندوه، بۆیه وتمان له چاو
مهوله ویدا شیواوی ههلسهنگاندن نین.

بهراوردکاری ئه م دوو دهقهی خوارهوه:

مهستوره و لاواندنهوهی خهسره و خانی ناکام: له
دیوانه کهدا، ۳۰ بهیته.

فهلک نه جهورت زار و سهرگردان
وهختن چون دهیری بشوون وه هردان
نهی زولم سهنگین، نهی بی داد تق
هرموچوون داد هر مکهروون پۆ
والی زی شهوکهت یوسف له قام پۆ
ئهسکه ندهر قودرهت، حاتم عهتام پۆ
هۆهزهر بی باک پرووی مهیدانم پۆ
فخر دووده مان ئهردهلانم پۆ
جووان نهوهرس نهکینم پۆ
مایه دل وهشی دنیا و دینم پۆ
شهم شهستان خهسره و خانم پۆ
مایه شادی و شهوق کوردستانم پۆ
زویه والیان والجاهم پۆ
فخرولولاتم میهرشاهم پۆ
جهمشید سانی فرهیدوونم پۆ
ئیسه گیردام قهبردوونم پۆ
شای لالکه مهر هم لالبهخشم پۆ
سانی تههمهتن ساحیب رهخشم پۆ
لال بهخش خوهم فیدام لال بهخشانت بام
فیدای بهزم عهیش مهی نۆشانت بام
خهسره ئامانهن فیدای نامت بام

دهستاخی مهزار قهید دامت بام
 فیدای دوو دیدهی مهست مهخورت
 قوربان رهنجش لاشهی مهجوورت
 قوربان نالهی زار و زگارت
 فیدای زلیلی دهس نازارت
 خهسره و خودم فیدای نهوجوانیت بام
 فیدای تاج و تهخت خهسرهوانیت بام...

دیوان، ل ۱۳۸

مهولهوی و لاواندنهوی عهنبهر خاتوون: له
 دیوانهکهدا، ۲۷ بهیتته:

دلهی دل وه مهی مهیل لهیل کهیل
 مهحرمه وه رازان خهلهوتخانهی لهیل
 لانه حهلقهی زولف عهنبهریوی شهورهنگ
 هامدمه جای تنگ نهلحد سهرای سهنگ
 پهروانهی مهزار نهو ئاوات واستهم
 تهرجهمهی حالات پهشیوی جهستم
 عهرزگهر وه لهیلا وه سهد خهمهوه
 چهه وه نهوه، دل وه تهمهوه
 دیوانهکهت دیم بلتسهش بهرز بی
 بهرز بلتسهش ههر سات سهد تهرز بی
 وه ههر تهرزی لهیل ملاونهوه
 دلهی سهنگ سهخت متاونهوه
 گا گزی مهویهرد نیند مویهردهوه
 گا موات وهدهم نیش و دهردهوه
 نای جه نیش تن جه گیان جیای من
 نای جه لوای تو و نهو شون دیای من
 سهختی نیش دهردهد حالیم لای
 وای بی تو مهزل گشت خالیم لای
 وه ههر مهزلدا و ههر راگوزهدا
 ههر دهست ههسرهت مدا وه سهدا
 چیشهن موبنوون مهزل بی تو بو
 بی هوتشم خهو بو پاس بو درو بو... ل ۲۲۵ دیوان

بهراوردی شبعرهکان

۱- شیعری ههر دوو شاعیر ده برگی بی خومالییه.
 ۲- ههر دوو شاعیر هاوچهرخن، مهستووره
 شاعیریکی نهشرافی و دهسپهروهدهی بنهمالهیهکی به

دهسهلات و دیوان سالارییه و مهولهوی شاعیریکی
 ناسایی و رسکاووی فهرههنگی بهخشهندهی خومالی و
 شهقامی و حوجرهی نایینی نهوسا.

۳- مهستووره پیکهاتهی شیعهکهی زمانی کوردی
 نییه بهلکو وهرگرته له زمانی دهسهلاتی نهریستوکرایی
 ناوهندیه که نهو و بنهمالهکهی نوینهرایهتی دهکن.
 توخمه زمانیهکهی: واژه و دهستهواژهکان، چوهری
 حکوومهت و دهسهلات و بالادهستی توژیابهتی و
 نهشرافییتیان لیوه دهتکی:

والی، زی شهوکهت، نهسکهندهر، قودرت، هورژهبر،
 خان، والجا، جهمشید سانی، شاه، لال کهمه، لال
 بهخش، تاج و تهخت و...

لهم پیکهاته زمانیهدا به زمانی لیریکی تاکی،
 پانتایی رۆحی خوی دهلاوتینیهوه و ژانی ناوابوونی
 ژیانی هاوسههکهی ساپیژ دهکات، نه رۆچوون به نهستی
 کومایی نهتهوهکهیدا، به زمانی رهمز و خوازه. به یهک
 واتا دالی دهقهکهی مهستووره یهک مهدللول و واتای
 ههیه و بهس. پشت بهستنه به زمانی ئوتوماتیکی و
 ساکار و پتسامهندی ناسایی. بهلام فاکته زمانیهکانی
 مهولهوی، وهرگرته له زمانی راستهکی و پیوهری زهمهنی
 خویهتی و نوینهرایهتی چیهتی نهتهوهیهک دهکات به
 یاسای هونهری، نهک پاژیک له کومهل و نه بهشیک له
 دهسهلات. پانتای رۆحی زمانهکهی رهمزی ویزدانی
 ناخوتاگای کوپی و شاعیرانهیه، ئیستاتیکی نهنتولۆژی
 نهتهوهیهک و ههلگری نهو پتانسیهله زمانیه که چهندين
 ساله له زهینی کوپی نهتهوهکهیدا پهنهان و بزر ماوهتهوه
 و ئیستا لهو دهرفته ههستیارهدا توانستهکانی دهخاته
 پروو. لهم دهقهدا مهولهوی بی نهوهی ناوی تاکی عهنبهر
 خاتوون بهیینی و به مۆنۆلۆگ لهگهل دلکهی (و مۆتیقی
 لهیلج و مهجنوون) بارگه دهلالیهکانی فرهتر دهکات و
 دهبن به مهدللولهکانی تر و عهنبهر خاتوونهکانی تر، بو
 کوردهواری دهرووژینی. لهم دهقهدا مهولهوی پشت به
 پتساگوریزی زمان (ههنجار گوریزی) دهبهستی به کهلک
 وهرگرتن له پرۆسهی (فهرایهنا) خوازه و کهسیتی
 بهخشین به ئویژهکان - نهگهرچی زیدهرژی و
 دهستکردییان له دهقی شاعیریدا رهوا و پتویست نییه -
 تان و پوی فورماسیونی شاعیرهکهی له تهوهری هاونشین
 زماندا، دهچنیتتهوه.

لهیل، دلّه (چرین و مۆنۆلۆگ به شیوهی که سیتی به خشی)، دل، مهی، کهیل، خه لوه تخانه ی لهیل (گۆز)، خه لقه ی زولف، په روانه، مه زار، چه م، دیوانه، بلتسه، ئای، مه نزل، پاس و درۆ و... ئەم توخمانه هه مووی وەرگرتە ی زمانی ئاسایی رۆژانه ی شه قامن که له چنراوی مرواری شیعردا، بوون به گه وهه ری دره وشاوه ی هونه ری.

به روار دکاری مه ستووره و حافز

سه ره تا ئەم دوو شیعره ی مه ستووره و حافز ده خوینی نه وه پاشان به پیودانگی لۆژیکی شیواناسی به روار دکاری بیان ده که یین:

غه زه له که ی مه ستووره: ل ۲۴ دیوان - سدیق بۆره که یی - انتشارات امیر بهادر، ۷۷

بی تو از تن و از دل تاب
رفته ای بی وفا مرا دریا
بهر تفریح جان ز مهر ده
ساقیا جرعه ای ز باده ناب
زان که داروی درد ناسورم
نیست جز از کف تو جام شراب
بر سر کشته ات ز روی وفا
ای بت سنگدل می بشتاب
آه و افسوس گز غم جانان
سوی شیب آدمم به عهد شباب
بر رخم بسته شد در امید
«افتح یا مفتح الابواب»
هست «مستوره» چون زر قارون
شهره و نیست در جهان خراب

غه زه له که ی حافز: ل ۱۳ دیوان - تصحیح پڑمان به ختیاری - انتشارات امیر کبیر - چاپ نهم ۱۳۶۲

می دمد صبح و کله بسته سحاب
الصبح الصبح یا اصحاب
می چکد ژاله بر رخ لاله
المدام المدام یا احباب
می وزد از چمن نسیم بهشت
هان بنوشد دم به دم می ناب
تخت زمرد زده ست گل به چمن
راح چون لعل آتشین دریا

این چنن موسمی عجب باشد
که ببندند می که به شتاب
در میخانه بسته اند دگر
«افتح یا مفتح الابواب»
لب و دندان را حقوق نمک
هست بر جان و سینه های کباب
بر رخ ساقی پری پیکر
همچون حافظ بنوش باده ناب

رافه ی ئاستی ئەده بی و زمان

ئه وه ی ده بیته هۆی ئەکتیثیتی ئەرکی شاعیر له کۆمه لگه دا شتی که که له ئاستی زمانه وه ده گوێزیتته وه بۆ ئاخیه وه و سه ره نجم له م پیوه ندیه وه دوو لایه نه دا، دیارده یه کی هونه ری-زمانی به ناو ده لاله تی و اتا ده ورووژی.

فۆرمخوازه کانی چیک و رووس موکرافسکی و هاوارنیک و ئیشکۆلۆفسکی-دوو ئەرک و هه لۆتست بۆ زمان دیاری ده که ن و ره وتی ئەم دوو کارکرده له یه ک جیا ده که نه وه، کارکردی خودکاری زمان (Automatication) به رجه سه سه ته کار (Foregrounding). ره وتی خودکاری زمان کاربرده که ی ته نیا بۆ ره وه ندی و اچه ی ئاسایی ئاخیه و رانه . به لām کارکردی فۆرپگراندینگ ره وه ندیکی ناسایی به ترازی شیعی و رتساگوریزی له پیکهاته ی زمانی ناسایی و تیکدانی فۆرم و قامووسی توخمه کان و نیشانه کان. یه کیک له و ته کنیکانه ی که ده بیته هۆی تیکدانی پیکهاته ی زمانی ئوتوماتیک و دووباره بونیاتانه وه ی ئیستاتیکی شیعر، موسیقاییه، ئه ویش به و پیناسه و رووکرده هونه ربیه وه که فۆرمخوازه کان بۆ شیعی ده که ن. لیره دا دۆزی باسه که له سه ر شیعی کلاسیکه نه هاوچه رخ. موسیقایی شیعر به جوژه کان و چه شه کانییه وه و کارکردنی هه ر کام له دۆخی به رجه سه سه سازی توخمه کان و هه ستانه وه ی وشه دا بۆ بارگه ی ده لالی شیعر ئەمانه ن:

مۆسیقای ده ره کی (کیش)، موسیقایی پالهی (سه روا و...)، موسیقایی دهروونی و مه عنه وی و... به م پیودانگه:

أ- موسیقایی ده ره کی (کیش) هه ر دوو غه زه له که

له سهر كيشی خه فیف (فاعلاتن، مفاعلن، فعلن) دانراون كه كيشیكي پرووباری و نارامه بۆ ده برینی چه مگه لی ههستیارانهی عه شق و عیرفان و... ئەم كیشه له سروشتی و اچهی ئاساییه وه زۆر نزیكه، به ئاسانی ده توانی گپرانوه و گۆی پین بکری. سهراب سپهری شیعری موسافر و فروغی فه رۆخزاد شیعری (ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد) یان له سهر ئەم كیشه داناوه.

ب- موسیقای پالهی (که ناری) ههردوو غه زله که یه کسانه و مهستوره به دواي حافزدا چووه و له زۆریه ی بواره کاندای له غه زله ی حافزی پیره و کردوه. شیعره که ردیفی نییه و دهنگه پرگه ی سهروای «اب» توانیوه تا رادهیهک بۆشایی ردیف پر بکاتهوه.

ج- موسیقای ناوهکی (دهروونی): غه زله که ی مهستوره له چاو غه زله که ی حافز و به کارهینانی دهنگ تهوه ری و سهج و جیناسدا لاوازتره و کۆمپوزیسیۆنی دهنگه کان و هارمۆنیای و اتاکان له بارگه ی دهلالی موسیقای شیعره که دا، له چاو ریژه ی چری هیشوره دهنگه کانی حافزدا، سهرکه وتوو نییه. حافز له ههر دپرتکدا ویستبیتی بۆشایی موسیقایی له گه ل په یامه کهیدا هاوته ریب بکات دهستی بۆ بزوینه دهنگداره کان و دوویاتکرده وه ی واژه کان بۆ بهرجهسته کردنی دهلاله تی موسیقای بر دووه و شیعره که ی تهژی له موسیقای ناوهکی کردوه. دهنگ تهوه ری بزوینی دریتی (۱) له م دپرده دا:

می چکد زاله بر رخ لاله المدام المدام یا احباب

د- ریژه ی واژه و دهسته واژه ی عه ره بی له ههردوو غه زله که دا بهرچاو ده که وئ. ته نانه ت دوویات بوونه وه عهینی رسته ی (افتح یا مفتح الابواب) له ههردوو غه زله که دا:

سحاب، الصبوح، اصحاب، المدام، احباب، راح و... واژه ی عه ره بی رووتن، به لām غه زله که ی مهستوره له چه ندایه تی واژه ی عه ره بیدا به چاو غه زله که ی حافز ریژه ی خوارتره.

ه- لیریکای حافز به تیکرا، تیهه لکیشیکه له چه مکی عاشقانه (Love Lyric) و عارفانه به

زمانیکی رهندانه و تارۆژناییز و نایرونی. پالیه وان و ماشۆقه که ی حافز که سیتی بهرز و ئوستوورییه. هه م ناسووتیییه و هه میش لاهووتی و ئاسمانی. په یتا په یتا به چه مهنی خوشی و رابواردندا، به یاد ی سیمای په ری په یکه ری ساقی مه ی ناب ده نوشن، هه میش ته ئویلی روو کردی مه له کووتی لینه کری. روو کردی مهستوره هه مان روانگه ی حافزه، به لām لاساییکه ر و به دواداچوون له دهلاله تی فۆرم و مانادا ههستی پینه کری. له م غه زله دا، حافز زۆرتر وینه یهک و تابلۆیه کی ده ره کی نواندوه بۆ رابواردن و خو ش بوون و شه قلێک له دنیای ناسووتی خه یامناسا، که تایبه ته ندی حافزه و تارۆژیک و ته نزیکی شاراه و هیمائامیزه بۆ پشت هه لکردن له دیارده کانی دنیای پر له رووی و ریا که حافز بی په روا له م ریبازه دا، خه باتی نواندوه و خو ی له هه مبه ر هه موو داب و نه ریتیکی رزیو و سواردا جیا کردۆته وه. کۆتایی شیعره که ی مهستوره باس له ههستی تاکی و غوربه تی رو حی خو ی له م دنیا ناسووته دا، ده کات. ده لی: مهستوره وهک زپری قاروون ناسراو و بهرچاوه، به لām رو حی نامۆی ده ره ندی ئەم دنیا مادییه نییه. که چی حافز له کۆتاییدا به یاد ی روخساری په ری په یکه ری ساقی مه ی ده خواته وه، و چش له هه موو دیارده ی چرکه ئاسای دنیای ئۆژتیکت (ده ره ک) ده کات. ئەمه یه جیاوازی ئەو دوو بۆچوونه: دژکاری نیوان دوو ویستگه ی هزری، به کیان قوول و ئەویدی رووکار و بی بنه ما.

و- «یاکوسن» به پیره ی له روانگه کانی «سوسور» له باره ی ریسامه ندی زمانه وه له دوو تهوه ری جینشینی (Paradigmatic Axis) و هاوونشینییدا (Syntagmatic)، دوو پرۆسه له رووبه ری کارکردنی زمانی شیعردا ده خاته روو: جه مسه ری (قطب) خوازه، ئیستعاره (Metaphoric Pole) و جه مسه ری مه جاز (Metonymic Pole).

خوازه له تهوه ره ی جی نشینییدا به هه لبژاردن (Selection) له سهر بنه مای لیکچوواندن (تشابه، Similarity) روو ده دات و هه لئویستی مه جاز له رووبه ری هاوونشینییدا به عه مه لی لیکدراندن (ترکیب، Combination) له سهر هاوسیتی (مجاورت، Contiguity) توخمه کان دپته نواندن. بۆ وینه له رووبه ری جی نشینییدا، ده توانین به هه لبژاردن،

قاموسگه‌لی چۆم و پروبار و رۆخانه و دهره و... له کوردیدا به کار بیهین. به‌لام له هاوئشینیدا، کاربردی مه‌ند و نارام و خرۆشان و... بۆ پال پروبار... له‌سه‌ر بئه‌مای لیک‌دراوه‌ییه.

به‌پیتی روانگه‌ی یاکوسن، رێژه‌ی روو کوردی رێساگوریزی له قوتابخانه‌ی رۆمانتیزم و سیمبۆلیزمدا مه‌یله و جه‌مسهری خوازیه و له قوتابخانه‌ی ریبالیزمدا روو له پرۆسه‌ی مه‌جاز-ئه‌لبه‌ت ئه‌وه روون بکه‌مه‌وه، پیتاسه‌ی یاکوسن بۆ ئیستعاره و مه‌جاز له کوردی و فارسی و عه‌ره‌بیدا زۆر جیاوازه و پیکه‌وه هاوته‌ریب نییه. به‌ پیتی رووکوردی ئیمه، خوازه چه‌شنیکه له مه‌جاز له‌سه‌ر بونیاتی لیک‌چوواندن... به‌وا که شیعرێ لیریکی - عیرفانی فارسی و کوردی پیکه‌اته‌ی هونه‌ری و ئیسته‌تیکیان له‌سه‌ر هه‌ست و ئه‌وین و خه‌یالبه‌ندی و وینه‌خوازیه، و زۆر به قوتابخانه‌ی رۆمانتیزم و سیمبۆلیزمه‌وه نزیکن - ئه‌لبه‌ت مه‌به‌ست په‌وته فیکری و ئه‌ده‌بی و هونه‌رییه‌که‌ی رۆژئاوا نییه - که‌واته ئه‌م دوو غه‌زه‌له و به‌ گشتی کۆی ئاسه‌واری لیریکامان له‌سه‌ر جه‌مسهری خوازه و خوازه‌گه‌ری دانراوه له ته‌وه‌ری جێ نشینیدا. رهنگه بۆ هه‌ردوو شیعرێ کلاسیکی فارسی و کوردی چون فۆرمه شیعریه‌کانیش له‌سه‌ر غه‌زله و قه‌سیده دانراوه و دێر له‌م دوو قه‌وغه‌دا به‌رجه‌سته و سه‌ره‌کی و به‌رچاوه. خالێکی نینگه‌تیف بینه به‌رچاوه: چونکه شاعیر ته‌واو بایه‌خی به‌ دێر داوه، نه‌ به‌ کۆپله. کۆمپۆزیسیۆنی شیعر و ئاکامی لاوازی ته‌وه‌ری ستوونی (عه‌موودی) و هاوئشینیی شیعر، یه‌کێکه له‌ په‌رنسیپه سه‌ره‌کییه‌کانی شیعرێ هاوچه‌رخ. به‌ گشتی له‌ غه‌زله و قه‌سیده‌ی شیعرێ کوردی سوێرانی و فارسیدا، چه‌شنیک نۆخه‌گه‌رابی وینه له‌ دێریدا بۆ ئه‌کتیف کردنی شیعه‌که‌ی و قه‌ره‌بووی تۆری ستوونی شیعه‌که، ده‌بیرێ بۆیه ده‌لێین بئه‌ما و جه‌وه‌هه‌ری جوانکاری شیعرێ کوردی به‌ گشتی له‌سه‌ر بونیادی ئه‌ریستوکراتیا و ئه‌شرافیه‌خوازی دانراوه. که‌چی لیریکی هه‌ورامی، به‌ هۆی به‌کاربردنی مه‌سنه‌وی جیاوازه له‌م رووکرده و بایه‌خی ته‌واوی شاعیر به‌ ته‌وه‌ری ستوونی و هاوئشینیه. ئه‌م دیارده له‌ زمانی ده‌مگۆی جه‌ماوه‌وه‌وه‌ نزیکتره.

پیترسۆنیفیکه‌یشن و که‌سه‌یتی به‌خشین، له‌م دوو غه‌زه‌له‌دا:

کله‌ بستان سحاب (که‌سه‌یتی به‌خشین به‌ هه‌ور و هه‌لدانی له‌ ئاسمان)، رخ‌ لاله (پوخساری لاله، لاله وه‌ک مرۆقییک که‌ پوخساری هه‌یه)، زدن تخت زمرد به‌ چمن گل (خوازه و که‌سه‌یتی به‌خشین به‌ گۆل وه‌ک سوڵتانییک که‌ ته‌ختی زوموپردی هه‌یه)، ژاله، حقوق نمک بر لب و دندان (پیتوه‌به‌ستنی ماف بۆ لێو و دیان که‌ خه‌سه‌له‌تیکی مرۆیین) و... راده‌ی ویتسه‌گی خوازه و کایه‌ی زمانی حافزه له‌م غه‌زه‌له‌دا. پیتسه‌ر ئاماژه‌ کرا که‌ زۆریه‌ی تیکسه‌کانی مه‌ستوره، هۆنراوه‌ی عه‌رووزین نه‌ ریتیم و هارمۆنیای شیعر. ته‌نیا فاکت بۆ دوور خسته‌وه‌یان له‌ زمانی ئاسایی و ئوتوماتیکی، دیارده‌ی عه‌رووزه و کاربردی ریتسانامیزی (قاعده‌ افزایی) کیش و سه‌روا و هه‌ندی ریتسای مۆسیقای تر و گه‌یشتن به‌ «ته‌وازون».

له‌م غه‌زه‌له‌دا، ئه‌گه‌رچی له‌و غه‌زه‌له‌ی حافزه که‌ پیتسه‌ر ئاماژه‌مان پیکرد، لاسایی کردووه‌ته‌وه، به‌لام له‌م رووکرده‌دا، هه‌لگری پرۆسه‌ی (جه‌مسهری) ئیستعاره (خوازه) نییه، به‌لام کۆپی مۆسیقای دهره‌کی و پالنه‌کی غه‌زه‌له‌که‌ی حافزه. ته‌نیا وینه‌ی به‌رچاوه له‌م غه‌زه‌له‌دا، بۆ ریتسا گوریزی له‌ لۆژیکی زمانی خودکاری (شیب، پیری و شباب، لاوی) دژکاری وینه، و لیک‌چوواندنه (شوبه‌اندنی خۆی به‌ زێری قاروون)...

- ئاستی هزری:

ئه‌دۆنیس ده‌لی: شیعر ئیستاتیکای بوونه. به‌لام:

۱- له‌ روانگه‌ی هزرییه‌وه، شیعه‌ره‌کانی مه‌ستوره کاردانه‌وه‌ی ئیستاتیکای بوون و بۆن و به‌رامه‌ی سه‌رده‌می خۆیان پیتوه‌ دیار نییه. مه‌ستوره له‌ مێژوودا ده‌که‌وتیه‌ نێوان دوو قۆناغی هه‌ره هه‌ستیاری قوتابخانه‌ی ئه‌رده‌لان و بابانه‌کانه‌وه، که‌ ئه‌م دوو میرنشینه هه‌م له‌ بواری ئه‌ده‌ب و هه‌میش له‌ بواری سیاسیدا له‌ ته‌نگ پیتسه‌لچنین و مملانی و پالنه‌په‌ستۆکی یه‌کتیدا بوون. که‌ ئه‌م دیارده، له‌ سه‌ر و سیمای به‌ره‌می ئه‌ده‌بی هه‌ندی له‌ شاعیرانی ئه‌و ده‌مه‌ی سێ کوچکه‌ی بابان، وه‌ک نالی و سالدا دیاره:

که‌ر و فه‌ر با که‌م بکا، (والی) به‌ فه‌وجی (چیش که‌روو)

رێژه‌ی کارکردنی هونه‌ری جه‌مسهری خوازه و

پشت بهندی لهشکری وهندات و جاقان هاتهوه

والی مه بهست والی ئه رده لانه و (چیش که روو) یش مه بهست دیالیکتی هه ورامیییه که له و کاته دا زمانی پیوه ری ئه ده بی میرنشینی ئه رده لان و جوگرافیای تری کوردستانیش بووه. ته نانه ت نالی شاره زووری، له سه ر ئه م دژبه رییه سیاسییه و کاردانه وه سه لیبیه، خه و نامه هه جوئیکی بو مه ستوره نووسیوه و ویرای خاله سه لیبی و نه رتیییه کانی به زمانی گالته و لاقرتی، دان پیا نانه به کاردانه وه کی سیتی به رزی ئه ده بی مه ستوره له و سه رو به نده دا:

مه ستوره که حه سناو و ئه دییه به حیسابین هاته خه وم دویشه و به چ نازیک و عیتابین... دیوانی نالی، ل ۶۰۵

ئه م دان پینانه له لایه ن نالییه وه، فاکتیکه بو ره تکرده وهی ئه وهی که ته نیا گویه مه ستوره به شاعیر ناسراوه. مه ستوره ئه دیب و میژوونووسیش بووه. شاعیریه که یشی زۆتر له به ستینی قوتابخانه ی فارسیدا بووه تا وه کو کوردی. له به ماله ی ده سه لاتدارانی گوئی له مشتی قاجاربه دا بووه و له ژیر سه یته ره ی قوتابخانه ی گه رانه وهی ئه ده بی ئه و ده مه ی «نیشات» ی ئیسه فه هانی و هه قالا نیدا. بویه فورم و ناوه رۆکی شیعی ری ئه م شاعیره له و هیله ئه ده بییه دا رسکاوه.

۲- سوپرتیکتی ئه و شاعیره وه کو شاعیرانی ئه دگاری ئه ده بی عیراقی ته جه لی نگه ر و بریارده ره. هه موو ئارمانجه دلخوازییه کانی خو ی له سیمای مه عشوقی ئارمانی و یوتوبیای سو فیانه و تیۆکراتیانه ی ئه و ریبازه شیعی رییه دا ده بینیتته وه. له م روو کرده فیکی رییه ئه ریستۆکراتی نیرینه سالارانه ی مه ستوره دا، زمانی نه ته وه که ی که ده بی له ناخودا گای زه ینیدا مابیتته وه، له پینا و ئه و ئارمانجه سیاسی و سو سیاییه زاله دا پوو کاوه ته وه و نایه ته سه ر شاشه ی نواندن و رسکا ندن. ته نانه ت به پیتی زالییتی قوتابخانه ی گه رانه وهی ئه ده بی فارسی، جگه له هه ندی نو ستالۆژی تاکی و خیزانی، هیچ چه شنه دیارده ی سیاسی سه رده م و کی ششه سو سیاییه کانی کۆمه لگه ی رزیوی قاجار له نو خبه گه رای ی وینه شیعی رییه کانی دا نابینین. نه ته نیا مه ستوره، به لکو

له روو کردی هیچ شاعیریکتی گه رانه وهی ئه ده پیدا، ئه م دیارده نابینری و خراوه ته بو ته ی فه رامۆشییه وه.

۳- شیعی ره کانی مه ستوره، زاده ی نو ستالۆژی ده روونی تاکی و ده برینی شین و لاواندنه وه یه بو خه سه ره و خانی ناکامی هاوسه ری. له غه زله فارسییه کانی شیدا، پاله وان و کاراکتی ره که ی، زۆر ئاساییه و زه مینییه. چون ئه زمونه کانی له به ستینه ی لاسایی کردنه وه دا رسکا ون، نه ی توانیوه ئیدیالیک وه ک مه عشوقی حافز، به رز و نو ستوره بی و ئاسمانی په روهرده بکات.

سه رچاوه کان:

- ۱- دیوانی مه ستوره ی کوردستانی، سدیقی سه فیزاده، انتشاراتی امیر بهادر، ۱۳۷۷.
- ۲- دیوانی مه وله ی تاوه گۆزی، مه لا عه بدولکه ری می موده ریس.
- ۳- دیوانی نالی، عه بدولکه ری می موده ریس و فاتحی مه لا که ریم.
- ۴- لسان الغیب، حافظ شیرازی، پژمان بختیاری، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۲.
- ۵- کلیات سبک شناسی، د. سیروس شمیس، انتشارات فردوس، ۱۳۷۲.
- ۶- سبک شناسی شعر فارسی، د. س. شمیس، انتشارات فردوس، ۱۳۷۴.
- ۷- از صبا تا نیما، د. یحیی ارین پور، ج. ۱، انتشارات فرانکلین، تهران، ۲۵۳۵.
- ۸- نقد ادبی، د. عبدالحسین زرین کوب، ج. ۲، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۱.
- ۹- مجله فرهنگ و توسعه، ش. ۳۷-۳۸، اسفند ماه ۱۳۷۷.
- ۱۰- گۆفاری سره، ژ. ۱۰۹-۱۱۰، گه لاویژ خه رمانانی ۱۳۷۴.

نالی و سوڤيگهري

د. عبدالللا خدر مهولود
(زانکوي سه لاهه دين - کوليتي پروه رده)

«پاک بوونه وه گالته نييه، هر به قسه نايي و کومرگي
خوي دهوي»

(۲ - ۲)

دهرویشی و سوښگه‌ری و نالی

نهو ناوانه‌ی نالی به باشه باسیان ناکاو گله‌بیان لیده‌کا له دیوانه چاپکراوه‌کان و نووسینی تر لیکدراونه‌ته‌وه و شیکراونه‌ته‌وه. بویه ئیمه ریگایه‌کی ترمان گرتووه بویه‌هی به شیوازیکی جیا له‌وان بتوانین دوو قسان لهو بابه‌ته بکه‌ین، پیشتر به ژماره باس لهو دپراوه کراوه هم‌موو نهو دپراوه کومه‌ل کومه‌ل له‌ژیر چند ناو‌نیشانیکی پو‌لین کراون، که زیاتر باس له هیله گشتیه‌کان کراوه و تاک تاکی دپره‌کانیش وهک نمونه نیشان دراون.

۱- ریا و ریاکاری:

(نالی) که یقاری نییه بن باکه له خه‌لئی سؤفی که سلوک‌کی هیه عوجب و ریا

۱۱۱ ل

ریا وشه‌یه‌که‌وه له (ریا) هوه هاتووه، زور جار له قورئان و فهرمووده‌کانی پیغه‌مبه‌ر (د) دا هاتووه. گوناحیکی گه‌وره‌یه‌وه له‌گه‌ل بیروباوه‌ری ته‌واو کونابیته‌وه. ریا واته هه‌ر ئیشیکی چاک و باش بکه‌ی، به‌لام بویاری ته‌علا نه‌بیت، دپاره نالی زور بیتو قیزی له ریا و هاتوواتاکانی بوته‌وه بویه زور جار به‌کاری هیتاوه.

ریشه‌کی پان و درژه بوی خزمه‌ت ده‌کا

زاهیره هه‌ر که‌س له توول و عه‌ری ریشی دا ریا

۴۳ ل

وشه‌ی ریا پینج جار له قورئان هاتووه "له سوورته‌ی (به‌قهره)، ئایه‌تی (۲۶۴)، (نساء) ئایه‌ته‌کانی (۳۸)، (۱۴۲)، (نه‌نفال) ئایه‌تی (۴۷)، (ماعون)، ئایه‌تی (۶) (۲۵).

(والذین ینفقون اموالهم ریا الناس ولا یؤمنون بالله ولا بالیوم الاخر). له فهرمووده‌کانی پیغه‌مبه‌ریش (د) زور جار باس له‌ریا و ریاکاران کراوه: (لا یقبل الله عملا فیه مثقال حبه من خردل من ریا) (۲۶).

خاتری زاهید و خالی خالی

نییه نه‌لبه‌ته له بیتیکی ریا

۵۲ ل

نیشانه‌کانی ریا لهو کارانه ره‌نگ ده‌ده‌نه‌وه که له ده‌روونیتیکی نه‌خوش و دل‌ی ره‌شه‌وه هه‌لده‌قو‌لین و نه‌نجامه‌که‌شی بو‌خو‌په‌رستی ده‌گه‌ریته‌وه. له فهرمووده‌ی تر به (شرکی بچووک) ناوبراوه. ریاو عیشق و ریا و دل‌سو‌زی پیکه‌وه کونابنه‌وه. نه‌وانه‌ی چاکه‌ی به درو ده‌کن، یا خو‌یان و نیشانی هم و نهو ده‌ده‌ن که خواناس و له خواترسن، له پال نه‌مانه به‌رژه‌ندییه‌کانی خو‌یان به‌ریته‌وه‌ین، نالی په‌رده‌ی له‌رووی نه‌مانه هه‌لمالیوه و ده‌موچاو و رووی راستی نه‌وانه‌مان نیشان ده‌دا.

خو‌شتره عوزی گوناهکاران له سه‌د زیکری ریا

نهو به نهرمی عه‌فوه عه‌فوه نه‌م به‌توندی عه‌فه‌فه

۹۶ ل

له دوو دپرو وینه‌ی شیعی تر وشه‌ی ریا به‌کاره‌اتون (۱۱۰-۱)، (۱۱۶-۸). نه‌لبه‌ته جیاوازییه‌کی زور هه‌یه له‌نبتوان نهو کارو کرده‌وانه‌ی بو‌ره‌زامه‌ندی خو‌ی گه‌وره کراوه، له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی بو‌تافه‌رین و پاشان له خسته‌بردنی خه‌لک نه‌نجام دراوه. هاتوواتاکانی پیاش زورن و له فهره‌نگه‌کانیش ئیششاره‌یان پیکراوه، هه‌ندیکیان وهک موته‌رادیف له شو‌ینی ریا به‌کار هاتوون (۲۷). له‌وانه: نیفاق، زهرق، سالوس، ته‌رده‌ستی، ته‌زویر و .. نه‌وانی تر. نالیش زوربه‌ی نه‌وه‌ها و واتایانه‌ی به‌کاره‌یتاوه، دوو نمونه ده‌هینینه‌وه:

نیزه‌ری ئیددیعای ته‌سه‌ببور له وه‌سلی تو

یا مه‌کره یا ده‌سیسه‌یه یا کیزبه یا نیفاق

۶۸ ل

نه‌وه‌ی تب‌بینی ده‌کرئ نالی لهو دپره چوار شتی زور عه‌جایب و ناقولای پیکه‌وه گریداره (مه‌کرو ده‌سیسه، کیزب و نیفاق) که به راستی لیک ده‌وه‌شیتنه‌وه. سیفه‌تیک لهو سیفه‌تانه هیچ و پوچی خاونه‌که‌ی نیشان ده‌دا، نه‌گه‌ر به‌کیتک هه‌ر چوارسیفه‌ته‌کانی تیدا کوبیته‌وه چ ده‌عبایه‌کی ناشیرینی لی ئیجاد ده‌بیت، لهو دپره نیفاق واته دووروو، له‌سه‌ره‌وه ره‌نگیک و له‌ژیره‌وه‌ش ره‌نگیکی تر، نه‌مه‌ش نه‌وه ده‌گه‌به‌نخ و اتاکه‌ی پر به‌بیستی ریا به.

نهرم و زهرقی فیرقه‌یی سالوسیان

شاهیدی زوره زمانی لوسیان

۸۱ ل

نالی له و دپړه زهرق و سالووسی به کارهیتناوه، که هردووکیان هاوواتای وشه ی ریان. له نالی (دیوان) و لاپهړه (۳۲۵) و انووسسراوه: (زهرق: نارایش و رهنگاوپهنگی) له شهرحهکش به (جوان) لیکدراووتهوه. رهنگاوپهنگی وشه ی (زهرق) بونارایش و جوانی به کار نه هاتوه، له و دپړه واتای دووړووی و ریاکاری هه یه، واته به پپی بهرژه ونندیبهکان پهنگی خوی دهگورئ. نهرم و زووریش دژیه کن نه گهر بیتو (زور) و هکو وشه یه کی کوردی بخویندریتتهوه. له زور شوینی دیوانه که نالی نه و سیفه تانه ریسوا ده کاو به چاویکی سووک و نرم تییان دهروانج و ناویان دهیتنج، په تکرده وهی نه و سیفه تانه پیاو تهی و مهردایه تی و رهوشتی بهرزی نالی نیشان دهدهن:

**یهک په رنگم و بڼ په رنگم و پهنگین به هه موو په رنگ
به م په نگه ده بڼ په رنگ په ژی عیشقی حقیقی**

۱۲۱ ل

۲- وشک بوونه وه، یا بیبهش بوون له دنیای عیشق:

**ئیستتهش سریشکی عیشقی هه یه شیوی ناودار
یاخو بووه به سوئی بی وشکی له حقه دوور**

۱۴۳ ل

عیشق خه لاتنی خودای دلوفانه بو به نده نزیکه کانی خوی، سه رچاوه که ی زور پاک و بیگه رده، هه ر بویه گرو گلپه یه که نه دوو که لی هه یه و نه خو له میش، نه وانه ی به ناگری عیشق سووتاون ئیستتاش گورو مه زاریان بو ته به پروک و پیروزی سهردان ده کرتین. عیشق به دلوه په یوه ست و په یوه نداره که نه ویش شوینی بیروباو پرو ئیماننه.

**له دلدا ناته شی عیشقت بلنسه ی میسلی ته ندووره
شه تی نه شکم نه بڼ مانبع ده سووتیم ده به کوی نوره**

۹۴ ل

عیشق کانیه که بوون و هه بوونی له بهر ده پروات و ژبانیش ریک ده خات و بهرپوهی ده بات، مرؤف و سروشت و ده ورو بهر جوان و قه شهنگ و په نگاو په رنگ ده کات. تیشک و برووسکه کانی به بهر ده وامی له گه ل هیزی تاریکی و بیچووه شه یتان و نه هریمه نه کان له مللانییه کی بڼ پسانه وه دایه هه ر عیشقی پیروزیسه

سهره نجام بتوانج تاله ناویریشمه کان بدوژیتته وه، نه و تاله ناویریشمه زه ربافتانه ی سهریکیان له عه رده و نه وی تریان له که شکه شانی مه له کووت دایه.

**سه ماع و گهر دشی عیشقه حقیقه ت
له سوئی و په قس و ته قلیدی نه ما پاس**

۶۶ ل

هه ر چه نده وشه ی عیشق له قورئانی پیروزی نه هاتوه، به لام وشه و هاوواتاکانی وهک (هه وا)، (ود)، (حوب) به زور شتیوه به کارهاتوون، وشه ی (حب) به (۲۲) قالب و شتیوه ی جیا به کارهاتووه، (قل ان کنتم تحبون الله فأتبعوني یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم والله غفور رحیم) واته (بیژه: ئیوه نه گهر خوداتان خوش ده وی، شویتن من که ون هه تا خوداش خوشی بویتن و له گونا هانیش و بیوورئ. دیاره خودا خه تابه خش و دلوفانه) (۲۹). له شویتیکی تریش ده فهرموئ: (فسوف یأتی الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین...) واته: (خوا له مه ولا کومه لئ و ده خاته روو. خوشی بویتن، نه وانیش خویان خوش بوئ و له حاندی خاوه ن باوهران نهرم و نیان ده بزونه وه. ...) (۳۰).

هه مان شت له فهرمووده کانی پیغه مبه ریش (د) وشه ی (حوب) زور به کارهاتووه دوو نمونه مان له فهرمووده کانی قودسی وهرگرتوه: (کنت کنزا مخفیا فأحببت ان اعرف، فخلقت الخلق لیعرفونی) واته (گه نجینه و خه زینه یه کی شاراه بووم و ویستم بناسریم، خه لکم دروست کرد هه ر بو نه وه ی بناسریم). له فهرمووده یه کی تریش ده فهرموئ: (المتحابون فی الله فی ظل العرش یوم لا ظل الا ظله، یغبطهم بمکانهم النبیین والشهداء) (۳۱) واته (نه وانه ی ته نیا بو خودا یه کتریان خوش بوویت له ژتیر سیبه ری عهرشی خودا داده بن له و پوژهی که هیج سیبه ریک نییه ته نیا نه و سیبه ره نه بیت، پیغه مبه ره کان و شه هیدان خوژگه به و شویته ده خوازن).

هه ر بویه ده توانین بلتین دروست بوونی نه و چه رخ و گه ردوونه سه رچاوه که ی له عیشقه وه هه لقولاوه. ده رویش و موریدانی دنیای عیشق دل و ده روون بیگه رده و دست و داوین پاکن. عاشق له مه عشوقه که ی بترازی شتیکی تری گه ره ک نییه. له بازاری عیشقدا زه ره رمنده و دواو نییه. مردنیش له کووچه و کولان و ده ربوونه کانیدا جاویدانی و نه مری لی و ده دست دپت عیشق نه که هه ر

وهلامی ئهو پرسسیاره ئالۆز و گرانانه ده داتهوه، به لکوه همموو (تهنگ و چهلهمه و ئاستهنگهکان، یا شته دژوارو تهمومژاوییهکانی هوشیش ڕاڤه دهکات) (۳۲). ئهو له گهڵ بابهت و شتییک کۆنابیتتهوه که له ئاست و نرخ و بههای ئهودا نهبیت، بۆیه دهلێن: (عیشق له گهڵ زوهو و ڕیبا و پیشه کۆنابیتتهوه) (۳۳).

ئهم چهند دێره شتیکیان له گهورهیی و پیرۆزی عیشق نیشان دا، که سهد له سهد دژی سهره بابهتهکن، بهلام ئهگهر همموو ئهوانه پێچهوانه بکهینهوه به پروهکهی تری به ههمان ئامانج دهگهینهوه، وهک ئهوهی له دژی تالی زۆر باسی خوشتی و بهلهزهتی شیرینی بکری.

فهلستی که ههر له فهرقی بهشهر تا رهگی شهجهر و شکی بهغهیری سۆفی و عهسا نهماپهوه

ل ۱۰۹

له بهر ئهوهی نالی نمونهی زۆره بۆ ئهم بابهته ئیمه تنیا ژمارهی لاپه ره و دێرهکان دهنوسینهوه (*).

۳- دنیا په رستی:

وهک سۆفی سافی مه به ئالوده به دنیا

بێ هووده موکه دهر مه که سه رچاوه یی مه شره ب

ل ۵۷

ئهگهر سه بیرتکی ئهو دێره شیعرانه بکهین که بۆ دنیا وتراون، یا وشهی دنیا یان تیدا به کار هاتوه، دهبینین ئهوهی نالی به حالی دنیا ی کردوه، وهک دهلێن: (سه رما به هه تیو و با به دهواری شری ناکا) به چاویکی په کجار نزم و زۆر به بێ قیمهت ته ماشای دنیا ی کردوه، ناو و سیفه تی وای به دنیا داوه که به راستی رهنگدانه وهی ئهو بیروباوه رو سۆزو هه لاهه گرگرتوه یه که له ناخ و دهروونی شاعیر هه لقاوه.

له زه تی دنیا که هه یچ و پروچه لای نه هلی نه ده ب

ئه ووه ل و ئاغازی جه ورو ده رده، نه نجامی ستم

ل ۷۲

ئیمه ئهو ملامناییه ی نالی و دنیا بۆ دوو هوکاری سه ره کی ده گه رتینه وه:

۱- کاریگه ری ئایینی.

۲- هوکاری خود و که سیه تی.

نالی ده لێ:

قه دری من چهنده له لای ده ولته تی دونیایی ده نی

قه دری ئهو که متر و هه ردوو له غه می په کدی غه نی

ل ۱۵۹

دیاره نالی سه ره له به ری دنیا ی ره فز و ره ت کردۆته وه، تنیا ئهو هیله باریکه نه بیت که له رینگایه وه بتوانیت بیروباوه ر و په یامه که ی به ده ورو به ر بگه یه نی، ئه وانه ی به ته وای پشت له دنیا ده که ن و هه یچ ئیعتیبارتکی بۆ نه هیلنه وه ئهو که سه سانه ن که هه موو خوشتی و به رژه و نه ندیه کانیان وه لا ناوه و هه ر بۆ ئه وه ده ژین شادی و سه رفرازی به خه لکی تر بده ن. بۆ ئهم بابه ته نمونه زۆره (۱۰۰-۵)، (۱۱۸-۳)، (۱۳۰-۱)، (۱۵۹-۸)، (۱۶۱-۱۱).. تاد. زۆرانبازی و رکه به ری نیوان نالی و دنیا گه یشتۆته پله یه ک هه موو تاله مووه کان پساون و شه رمیشیان لیک شکاوه، بابزانی نالی چی به دنیا ده لێ:

هه ر ده مه فه رشی که سیتی که یه بێ مه هر و نیکاح

دوو ره له چاکان چ عه جه ب فاحیسه دونیایتکه

ل ۹۹

نالی له و دێره هه یچ بۆ دنیا نه هیلیتته وه له دوو لاهه ده سه کانی خالی ده کا، یه که م: تیکه ل بوون و نه بوونی (مه هر و نیکاح) به ناشه رعی و یاساگی نیشان داوه، دووه میش: ناوی (چاکان) ی هیناوه له دنیا یه ی بردوونه ته ده ری، ئه وانیش (چاکان) هه ر دوو ره گه زه که به خو ده گری چ می بیت یا خود نیر، له شو تانی ئاهه ها ورده کاری و گه وریه ی نالی به ده رده که ون که چ توانا و ده سه لاتی به سه ر وشه دا شکاوه.

نالی له و کارو پیشه یه ی هه یبووه زۆر ورد بووه، له شیعه رکه نیشرا دیاره که خاوه ن بیرو باوه رو ئیمانیتکی پته و بووه، به پیتی ئهو گوته و په نده ی که ده لێ (دوژمنی دوژمنم دۆستمه) ئیشی خو ی کردوه، پاشان ئهو هاو کیشه به لایه ن و پروه که ی تری وه رده گری و هه مدیسان به رامبه ری ده وه ستی و په نه جی نارازی بوون و دواتر گه ف و هه ره شه و ئینجا قسه و شه ری خو ی ده کا. هاو کیشه که لای ئهو ده بیت به (دۆستی دوژمنم، دوژمنمه). بۆیه چه ندی رق له دنیا بووه ئه و نه ده و به لکو زیاتریش رق و قینی له دۆسته کانی دنیا یه.

تۆشۈخ و ئەو عەجوزە عەجەب دۆستی يەكترن
بىن شاهیید و نیکاحه دیاره موعامهله

۱۰۰ ل

لەبەر ئەوئە نالی رۆشنفکرێکی گەورە بوو، بۆیە ئاگادارو شارەزای هیل و جموجۆلەکانی ناو کۆمەڵیش بوو، هەر لەبەر ئەوئە شە ئەو نەهاتوو (تەر و وشک پێکەوه بسووتین)، بەلکو توانیویەتی رەنگ و رووکان دەستنیشان بکات و لیکیشیان جیا بکاتەوه. ئەو هەر بای ئەوئە گلەیی و گازانده لەو دنیا پەرستانە دەکات کە زیدەرۆیی لە پەيوەندییەکانیان نەکن و هەموو سنوورەکان نەبەزیتن بۆ ئەوئە خووشی سروشت تیک نەچیت و مافەکان پێشیل نەکرتن، تا یاسای دارستان پیاده نەبیت نالی ناوی ئەمانە هیئاوه، بەلام لەبەر ئەوئە دنیا پەرستی ئەمانە راستەوخۆ بى دەمامک و پەردە و چەواشەکردن بوو، هەلپەو هەلسوکەوتیان دیار و ئاشکرا بوو، پراوەستانیش بەرامبەریان شیوه و قالبی تاییه تی وەرگرتوو.

ئەهلی دونیایی لەبەر حیرس و تەمەع هوشیارن
بە خوسوسی بگەرتی مەست و خیرەمەندی نییه

۱۱۸ ل

شەر و مەملانیی تەواو و بەردەوامی لەگەڵ ئەوانەیه کە لە ژێر پەردە و دەمامکی پیاوی تایینی و خواپەرستیدا خۆیان حەشارداوه. دیاره ئەمانەش تایینی پیروزی ئیسلامیان کردۆتە چەکیک و مەرامە نارەواکانی خۆیان پى جیبەجى دەکن، ئەوانەش ریشیان بەرداوهتەوه، بەساختە و درۆ خۆیان خزانداوتە ناو حەلقەى زیکرو وەعزو نامۆژگاری، بەناو لە خەلۆتدان و لە ژێرەوهش دەسلالات و جاسوسیان هەیه، نە ئیش و کارى دەکن و نە بەرەهەمیکیان هەیه خواردنی خویش دەخۆن و دەلەک و رێویش دەپۆشن.

مەغشوشی زەر و عاجزی زیو، دەرەمى درهه
بۆ تیک چوو سۆفی، کەرە بۆزەى غەم و یاری

۱۲۰ ل

نمونهی تر بۆ ئەو بابەتە دەستنیشان کراون (*).

۴- تەنز، یا گالته پیکردن:

(نالی) وەرە هەزلیکی کە عاری شوەرا بى
روو رەش مەکە پیتی سەفەحی هیچ لەوح و کیتابی

۱۶۷ ل

تەنز و قسەى خووش و گالته و گەپ لە شیعەر و پەخشان میژووێهکی یەكجار کۆنی هەیه، نالی شیعەرەکانی لەو بابەتە بێبەش نەکردوو. بەلام ئەوئە تایینی دەکرى دێرە شیعەرە تەزەکانی نالی لە ئاستیکی زۆر بەرزو گراندان و لایەنە هونەراییەکانیان فەرامۆش نەکراوه. و اعیزو سۆفی و دەرۆش... تاد. بوونەتە کەرەسە بۆ ئەو و پێنە شیعرییانە کە نالی سەرلەبەریان رەت دەکاتەوه، ئەوئە هەر لەبەر ئەوئە چونکە ئەو هەلسوکەوت و ریسایانە لەگەڵ خەت و بیروباوەری تایینی پیروزی ئیسلامیەک ناگرەوه.

ئەو شێخە بە کەم مەگرە کە پەشمینه موریدە
ئەو ریشە بە سەردار و رەئیسیتی بزانه

۱۰۲ ل

دیاره نالی لایەنە پەروەردەییەکەشی لە بێرنەچوو کە ئەم دێرانە دوو لایەنە کارەکانی خۆیان ئەنجام دەدن، یا وەک دەلێن نالی دەیهوئ (بە بەردیک دوو چۆلەکە بپێکی) لە لایەک ئاگاداری ئەو چێنانە دەکا لەوئە کارەکانیان بێسوود و بێهۆودە بى بەرەمن، میللەتیش وشیار دەکاتەوه کە لە کەسانێکی دوو روو، مشەخۆر، درۆزن دوور بکەونەوه، دێرە شیعەرەکانی بۆ ئەم بابەتە وەکو و پێنە کاربکاتێر زۆر بەئاسانی و پێنە دەکیشرین و سەرنج بۆ لای خۆیان رادەکیشن.

سۆفی چیبە ئیشی تۆ، هەر کایە حەشیشی تۆ
عاشق وەکو ریشی تۆ، هەوساری لەکن پەشمه

۱۰۱ ل

نمونهی تریشمان هەیه:

(۱۰۱-۶)، (۷-۷۴)، (۱-۶۹)، (۸-۱۶۵).

۵- بەبیر هیئانەوه، یا ترساندن:

بە مەرگی تۆ قەسەم زاهیید هەموو عومرت عوبوریکە
مەکان و مەزلت تاخیر لەکن جەمعی قوبوریکە

۹۸ ل

نالی زاهید و ئەوانەى وهک ئەون ئاگادار دەکاتەوه، یا به شیتویهک به بیریان دەهینیتەوه، که ئەو ژبان و دوارۆژەى به خەيال و لەسەر هەوا بنیاتی دەنێن هیچ له مەسەلهکان ناگۆرێت و زۆر پێویستە چاویک به گوزەرانیاندا بگێرنەوه، ئەگەرنا هەر چرکهیهکه ئەوهى هەیانەو نییانه هەمووی رەش دەبیتەوه، له دنیاىهکهى تریش دەست بەتال له شانازی و سەرورەى، چاوشۆر و شەرمەزار له رابردوو. ئینجا دەبێ مەکان و مەنزلی ئەو لایان چۆن بێت.

پاش خۆتێندەوهى ئەو هەموو گلهوگازاندەو تەعلیق لێدان و نارازی بوونەو دواتر قەسەى زیاد کردن که به شیتویهى تەنز و به تەوسەوه وینە کیشراون، روو و روخساری رەش و ناشیرینی ئەو کهسانەى نیشان دا که بەناوى ئایینەوه مەرامەکانى خۆیان ئەنجام دەدەن و فیتل لەم و لەو دەکەن. نالی بەم بره شیعراوەى بیروپا و هەلوێستەکانى خۆى بۆ ئێمە یەکالا کردۆتەوه بەرامبەر به هەموو ناو نیشانه زلانی باسیان لیتوێکرا، وهکو رۆشنفکرێکیش دەورى رابەرى بینیه له وهى کۆمەڵ و مبلله تی و شیار کردۆتەوه و رۆلى پەرودەبیشی گێراوه. له گەڵ هەموو ئەمانەشدا دەبینن نالی چ وهکو شاعیر یا وهک مەرۆقیکی رۆشنبیرو شارەزا ناوه له دنیاى سۆفیگەرى نزیك بۆتەوه، ئێمە ئەو نزیك بوونەوه بۆ کاریگەرى خۆتێندى ئەو کتیب و سەرچاوانه و پاشان تیکەڵ بوون به شاعیره گەورەکانى ئیسلام و بوونى هەردوو تەریقه ته سەرەکییه کهى شارى سلیمانى دهگەریتینهوه. ئەو نزیکییهى نالی بۆ دنیاى سۆفیگەرى له دوو پرۆوه خۆى دەنوێنێ:

۱- بەکارهینانى وشەو زاراوهى سۆفیگەرى: پاش پێکگرتنى فەرهنگی وشەى دیوانى نالی و چەند فەرهنگ و فەرهنگۆکى (۳۴) وشەو زاراوهى سۆفیگەرى دهگهینه ئەو ئەنجامهى که نالی به سەدان وشەو زاراوهى سۆفیگەرى بەکارهیناوه، به لām له گەڵ ئەوهشدا دەبینن که میکیان یا هەندیکیان لهو وشه و زاراوانه بۆ خودى بابەتى سۆفیگەرى بەکار برداون و ئەوانى تر وهک کەرەسهى ئاسایی بۆ مهجالى ترو واتای خۆیان بەکارهیناون. ئەو دەستنیشان کردنه به سه بۆ ئەو خالەو ئەگینا دەتوانین وشەو زاراوهکان بەرامبەر یه کتر راگرین و وهکو زنجیرهش یهک له دواى یهک ریزیان بکهین و تۆماریان بکهین، ئەو کارهمان به زیاد زانى.

۲- لەو وشەو زاراوانه کەرەسهکانى تر نالی توانیویهتى دێره شیعرو وینەى هونەرى وا بێنیتە ناوهوه که خۆیان له قەرەى وینەى شیعرى هونەرى شاعیره گەورەکانى دنیاى ئیسلام و رۆژههلات بدەن (ئەگەر تیشى نه پەراندبن).

گەرانهوهى مهولانا خالید بۆ شارى سلیمانى و بهخۆ به تەریقه ته تازه کهى، گەردبوونەوهى خۆتێندەوارو مهلا پایه به رزهکانى شارو دەرەوهى به دههوى ئەو تەریقه ته و زۆر به خێرایى مهیدانى کارکردنیا فرأوان دەبوو، دیاره له بهر زانایی و لیها تووی مهولانا تا دههات تەریقه ته کهیان پەرەى دەستاندو بهم لاو ئەولا بلاو دهبوو.

ئەنجامی ئەمانه بوو به هۆى ئەو مملانییهى که نه ده بوو رووبدا و رووبدا. بوون و دروست بوون و پێکخستنى هەموو ئەو تەریقه تانهش دهگەریتەوه بۆ به پرۆگرام کردن و پێش خستن و باشکردنى هەردوو ژبانى دنیاى و ئایینی کۆمه لانی خەلکه که وه پێشپه وى و رێ نیشاندانیانه بۆ گەیشتن بهخۆشى و سەر به رزی هەردوو دنیا. هەر بۆیه شه دەبینن نالی سەر له بهرى سۆفیگەرى و تەریقه ته کان رەت ناکاتەوه، بۆیه ناوه ناوه دێرێکی وای له غەزه لێک یا قەسیده یهک ته وزیف کردوه که پر به پێستى خۆیه تى بۆ نیشاندان و پێش چاوخستنى لایه نه گەش و پڕشنگدارو دیارهکانى ئەو بواره.

**عاشق ههوهسى مه يکه دهو و عیلمی به سسته
عاقل ته له بی مه دره سهو و جه هلی مورده که ب**

۵۷ل

نالی لێره بۆ هەر نیوه دێرێک پێنج وشەى هیناوه و بهرامبەر به یهک له نگه ریان گرتووه، هەردوو نیوه دێره کهش وشهکانیان دژ یهکن جا چ به ناشکرا بیت یا خود به نهیتى و دوور به دوورى (عاشق × عاقل)، (هه وهس ته له ب)، (مه يکه ده × مه دره سه)، (عیلم × جه هل)، (به سیت × مورده که ب). ئەو دێره ته ژبیه به وشه و زاراوهى سۆفیگەرى یا عیرفان لهو دێره شته کانى په یوه ندار به هۆش و دواتر بهو دنیاىه سەر له بهرى وهلا نراوه و رەت کراوه ته وه، ئەمه کاریکهو ئەنجامه کهى لای نالییه، چونکه ئەو له گەڵ رووداو و سەرە تاکاندا ته وای نه خشه کهى له به رده سته و خۆتێندراوه ته وه، لهو دێره ش به ناشکرا دیاره که زۆر له لایه نه کانى ئیهرى بۆ جه هلی مورده که ب دهبا، لهو دێره مملانى و به گژیه کدا چوونێک

ههیه له نیتوان عاشق و عاقل یا دل و هۆش که به که میان به ئاسمانهوه بندهوه ئهوی تریشیان به ئهرز، دل ته ره، گه شه، به دنیای دوور و مه له کووت به ستراره. هۆش و شک و برینگه، ههسته کانی ناته واو و کاره کانیان سهقهت و ئیفلیجن، ته نیا پیشه خۆیان ده بین، ئه ی ئه وه نییه پالنهوانی نیوه دپری دووهم که عاقله که یه چی به سه ر هاتوه عاشق پالنهوانی نیوه دپری یه که مه و نادیاره، هه ر یه کیک گه یشته پله ی عاشقی ئه و پالنهوانیه و ده وه سه ره کییه که به ئه و ده سپێدری، عاشق مه عشووقه ی خۆی هه یه، نالی لیره کانه باسی خاوه ن دل ده کا، ئه وه ی ده بی به خاوه ن دل پیوسته چهند پله یه کی بریب، بۆیه ئه و نه پیوستی به زانینه و نه به ههسته کان، ئه و شتی تری هه یه بۆ گه یشتن به تاکه مه رامی که مه عشووقه که یه تی.

به میعراجی سلوکی سالیکاندا تا نه چی رۆژی له نیتو جهلی مورده که بدا ده میتی ههروه کو ماوه ی

۱۶۱ ل

بۆیه نیوه دپری (عاشق هه وه سی. . . تاد) به ئاشکرا دیاره بۆنی سۆفیگه ری لی دیت، نیوه دپری دووه میش دیاره ته عیلق و په لار گرتنه له عه قل و مه دره سه و زانین.

ئیمه ئه و ململانێ و رکه به رییه ی نیتوان دل و هۆش بۆ سه ده کانی چواره م و پینجه می کۆچی ده گه رتینه وه، که ئه مه ش له نووسینه کانی ئیمامی غه زالی و ئیبن روشد رهنگیان داوه ته وه، که هه ر یه که له و دوو رتیبازه ش موریدو لایه نگیری خۆیان هه بووه، دواتر له سه ده ی شه شی کۆچی ئیبنولعه ره بی نامه یه کی بۆ ئیمامی فه خری رازی نووسیوه، هه مان ئه و با به ته ی وروژاندووه و دیسان ئه ویش لاته رازووه که ی به لای دل و رتیبازی سۆفیگه ریدا ده له نگینێ (۳۵).

خانه قاش ههروه کو مه یخانه که هه ر ناوا بی مه جلیستیکی هه یه ئه ما گه پ و گۆبه ندی نییه

۱۱۷ ل

له نوسخه و چاپی تر هه ندی جیاوازی له و دپره دا هه یه، نالی خانه قا و مه یخانه ی پیکچواندووه و به رامبه ر به یه کتری داناون. له فه ره نگه کانی سۆفیگه ری و دیوانی شاعیرانی عیرفان هه ر دوو وشه ی خانه قاو

مه یخانه یه ک واتایان هه یه. ئاشکرا دیاره هه ردوو وشه کان به واتا ئاساییه کانی خۆیان به کار نه هاتوون و به لکو وه کو دوو زاراوه ی سۆفیگه ری له و دپره حسییان بۆ کراوه. ستایش و به رزو پیروژ راگرتنی خانه قاش خۆی له خۆیدا به لگه یه کی تری بۆ چوونه کاتمان به هیتتر ده کا.

ئیتستهش به بهرگ و باره، عه له مداره شیخه باس یا بی نه واو بهرگه گه راوه به شه خسی عوور

۱۴۲ ل

له و دپره ش حسیییکی تایبه تی بۆ ئه و مه زار و شوینه پیروژه کراوه که ناوی شیخه باسه، ئه گه ر هه موو شیخه کان له بیرو بۆ چوونی نالی وه کو یه ک و له یه ک ئاستدایان نه ده با لیره باسی شیخه باسی بکر دایه و ناوی بهینا یا و به لایدا بچووبا. ئه و ناو هینانه جو ره گه وره بی و پیروژی به ناوه که ده به خشی که (شیخه) به وه ی به بهرگ و بارو عه له مداره، ئه م دپره به دوو بیرو رای نالیمان ئاشنا ده کات:

۱- به کارهینانی وشه ی شیخ به لایه ن و رووه گه ش و ته واوه که ی.

۲- ئیمان و بروای نالی به شوینی پیروژ و مه رقه دی پیاوچاک و خواناسه گه وره کان.

فه رشی په لاسه دۆشه گی خاکه سه رینی به رد بی تووک و رووت و قووت و فه قیرو قه له نده ره

۱۴۷ ل

ئه م دپره ش چهند وشه و زاراوه یه کی سۆفیگه ری به خو گرتوه، به لام له وه ش گرنگتر ئه و هه موو سیفه تانه یه که دراون به یه کیک له خواناسی و ده رویشیدا کتومت له یه کیک و وه کو بابا تاهیری هه مه دانی ده کا.

مو ئان په نده م که نامه بی قه له نده ر نه خان دیره م، نه مان دیره م، نه له نگه ر

چو روژ ئایه د بگه رده م گه ردو کۆیه ت

چو شه و ئایه د بخشتان وانه هه م سه ر (۳۶)

له م جو ره ویتانه له ئه ده بیاتی کلاسیکدا لای زۆر له شاعیره کان دووباره بۆ ته وه. ئه و هیتزو واتایانه ی له و دپره ده چۆرتنه وه، یا ئه و تابلۆ نیگارینه و نه خشینه هونه رییه، وای له م دپره کوردووه که به بی هیچ به ریبه ست و ته گه ره یه ک، یا هه ر بی په ساپۆرت به ئاسمانی دنیای

سۆڤیگه ری هه لیکشی.

مهگه هه یاری نه قشینه بیته نه قشینه ندی دل
که نه قشی رهنگی غهیری نهو به ناوی دیده شۆرا بی
له عهکسی زاتی بی رهنگت هه تاکه ی دیده رهنگین بی
جونونی لهیل و مهیلی نه قشینه ندی عهکسی نه سما بی

له غه زهلی (حه ریقی زبقی هیجرانم. . .) ل (۱۲۹)
دوو جار ناوی نه قشینه ند هاتوو، دوو جاریش نه قشی
به کارهیناوه، نه قشینه ند نهو واتایانه ی هه یه: وینه کیش،
نهو که سه ی وینه ده کیشی و نه قش ده کا. نه قشینه ندی نهو
ته ریه ته یه که له سه ر دهستی مه ولانا خالید له کوردستان
بلا و بوته وه. له گفتوگو و قسه کردندا وشه ی نه قشی
ده بیته کورته کراوه ی نه قشینه ندی واته: فلان (نه قشی) یه
و قادری نییه.

له سایه ی کوفری زولفت دل فه نافی نوری ئیمان
مه لئین زولمهت خه راپه وه سلێ په روانه له شه و دایه

۱۱۳ل

سایه، کوفر، دل، زولف، فه نا، نوور (فه نافی نوری)،
ئیمان که نیوه دپیری یه که م پیک ده هین هه موویان وه کو
زاراوه له فه رهنگ و دنیای سۆڤیگه ری به کارن، بو نیوه
دپیری دووه مییش زولمهت، وه سل، په روانه، شه و
نه وانیش هه مان رۆلیان هه یه.

نه وه ی لهو دپیره تیبینی ده کری نالی هه ر دوو زاراوه ی
(فه نافی نوور) و (فه نافی لالا) ی به رامبه ر به یه ک راگرتوو،
به ده لیلی نه وه ی خودای گه و ره له قورئاندا ده فه رموی:
(الله نور السموات والارض).

بو واتای گشتی نه م دپیره ش نالی ورده کاری خۆی
نه نجام داوه، نه گه ر وشه کان وه کو زاراوه لیکبده ی نه وه نه وه
واتایه کمان ده ست ده که وئ، نه گه ر وه کو وشه ی ئاسایی
فه رهنگی وه ریان بگرین دپاره جو ره واتایه کی ترمان پی
ده به خشی.

(نالی) یه ک و نهو کهس که ته مامی غه زهلی بیست
مه علوومی بووه زۆر و کهمی خاریقی عادات

۱۳۶ل

دوتینی چ بوو ده تدا به زمان لافی که رامهت
نه مرۆ نه ده مت بوو نه ده مت بوو نه ده مت بوو

۸۷ل

له جو مهلی مو عجیز نه نده ر مو عجیزی نه حکامی قورئانه
که میعراجی بلندی نه ووه لی ئایاتی سو بچانه

۱۵۷ل

زاراوه کانی (خاریقی عادات، که رامهت، مو عجیزه)
هه رسیکیان له بنج و بنه واندا وه ک یه کن یا زۆر له یه ک
نزیکن، له لایه کی تریش ته ماشا ده که یین له واتا و
لیکدانه وه ورده کان بیان لیک جیا ده بنه وه. خاریقو لعادات
واته نه نجامدانی کار و کرده وه یه که له لایه ن یه کیک، که
که سی تر نه توانی بی کات. نهو کاره سه رنج را کیشانه ش
(به خاوه ن بیرو باوه ر و یه کیتی گومرا و بی باوه ر نه نجام
ده درین) (۳۷). که رامه تیش نهو کار و کرده وانه ن ته نیا
شپه خه گه و ره کان و وه لی و خاواناسه کان (نه وانه ی خودای
گه و ره خۆشی ده وین) ده توانن نه نجامی بده ن، هۆش و
لیکدانه وه ی ئاسایی نه م جو ره کارانه ی پی قووت
نا دریت. مو عجیزه: نهو کار و کرده وه و هه لۆیستانه ن که
ته نیا به پیغه مبه ره کانه وه به ندن و مو عجیزه ته نیا لای
نه وانه، پیغه مبه ری ئیمه ش ده بیان مو عجیزه ی لی
ده گتیردیتته وه.

وه ره با عالمی قه لبت نیشان ده م
که وا فه قری غینایه مردنی ژین

۸۵ل

لای نالی ته نیا جیهانیک و دوو سی جیهان نییه،
به لکو به ده بیان جیهان و عالم له میشک و نه ندیشه یدا
په نگیان خوار دۆته وه، نه وه نییه وا بانگمان ده کا و
ده یه وئ یه کیک لهو جیهانه مان نیشان بدا. جیهانیکه
په له خۆشه ویستی و ئیمان و بیرو باوه ر، نالی باس له
عالمی قه لب ده کا، نهو عالمه ی یاسا و ریساکانی به
هیچ جیهانیک ناچن، لهو جیهانه هه ژاره کانی
ده و له مه ندن، مردنیشی تیدا ژیا نه، عالم، قه لب، فه قر،
غینا، مردن لهو دپیره هه موویان ده چنه ناو فه رهنگی
سۆڤیگه ری. لهو دپیره ش نالی له سه ر زمانی به رامبه ره که ی
عالمه میکی ترمان پی ئاشنا ده کا.

من سه روی ره وانی چه مه نی عالمی بالام
(نالی) به توفه یلی بووه ته سایه له دوو من

۸۳ل

عالمه می بالا: جیهانی سه ره وه، ئاسمان باره گای خودا،

عالمی مہلہ کووت. لہ جیہانی سؤفیگہریدا بہدہیان تالہ ئاوریشمی بریقہدار ہن بؤ تہوہی بہو جیہانہ بیہستریتہوہ و پھیوہندیہکانی نیوان ئاسمان و زہوی پتہوتر و بہ جؤشتری بکہن.

تہگہر بہ ہہموو زاراوہو وشہکانی سہر بہ فہرہہنگی سؤفیگہری دیوانی نالی دہور کہینہوہ زؤر لہ مہبہست دہور دہکہوینہوہو درپڑہش دہکیشی بؤیہ ہہر بہوہندہ واز دہہینین و ہہندی لہو زاروانہ تۆمار دہکہین، کہ دہبا لہ سہروانیش بوہستین، لہبہر درپڑادری وازمان لیہیتنا: زبکر، ریازت، خہلوت، ئیشراق، تہلیسم، بہیتی مہعمور، تہسبیح، راز، دہف، حہلقہ، خہرقہ، سولووک، عاریف، قہلہندہر، کہشف، یہقین، ہود ہود، وہسل.

تۆمار کردنی تہو ہہموو نمونہ شیعیریانہو لہسہر نووسینیان و دہورکردنہوہی تہو وشہ و زاروانہ، وہک بابہتیک کہ جہمسہریکیان بہ دنیای سؤفیگہری گری دراون، ہہموو تہمانہ بؤچونہکانی پیشترمان لہق و لاواز ناکہن لہوہی کہ نالی ہیچ پھیوہندی راستہوخؤ و گیانی بہو مہیدانہ نہبوہ. تہگہر بشپرسن پاش تہو رادہرپینہ تہو نووسین و لیکدانہوانہ لہچی؟ لہ ولامدا دہلین: سی خالی گرنگ بؤ تہو بابہتہ پیش چاو دہخہین:

۱- نالی وہکو زمانزاتیک خہزین و زہخیرہیہکی یہکجار زؤر و لہ بن نہہاتووی ہہبوہ، تہوہندہ ورد و پری زانیاریش بوہ توانیوہتی بہ پیتی پیوست یا بہ مگیزی خوی دیرہ شیعرہکان بہو کہرہسہیہ بنیاد بنی. وشہی وای ہہلبڑاردوہ کہ چہندان واتا ہہلدہگرن لہوہوہ دہتوانری بؤ ہہر دیاردہ و بابہتیک بہدہیان نمونہ یا زیاتر لہ شیعرہکانیدا ہہلبہینجین.

۲- زانیاری و زانستیکی زؤری لہسہر سؤفیگہری ہہبوہ، تہو زانیاریانہش پیوستیان بہ دہرپین ہہیہ (وہک جؤرہ بہتال بوونیکیش پیوستیہکان وادہخوازن). تاکہ ریگاش لہبہردہم نالی تہنیا شیعر بوہ و بہس.

۳- کارکردن لہو مہیدانہ بؤ یہکیتی وہک نالی زؤر لہ شوینی خؤیدا بوہ، چونکہ ہمانہوی و نہمانہوی کاریگہری شاعیرانی گہورہ و زانا مہزنہکانی ئیسلام بہسہر نالی و شیعرہکانیہوہ دیارہ، تہو شاعیر و زانایانہش ہمان شت لہبہر کاریگہری ئیینی ئیسلام

تیکہل بہ دنیای سؤفیگہری بوونہ یا تہوانیش لہ دہرہوہی جغز و تخویہکہی کاریان بؤ کردوہ.

پہراویز و سہراوہکان:

(۱) مارف خہزنہدار (د)، شیعیری مہحوی لہ نیوان سؤفیزم و دہرویشیزمدا، مہحوی، بہشیک لہ بابہتہکانی فیستیشالی مہحوی، دہزگای چاپ و بلاوکردنہوہی ناراس، ہولیر، ۲۰۰۱، ل ۱۸.

(۲) خہبات عارف، ننتؤلؤگیا، لہ بلاوکرادہکانی بنکہی چاپ و بلاوکردنہوہی رہسہن، سوید، ۹۶، ل ۴.

(۳) مہسعود مہمہد، چہیکتی لہ گولزاری نالی، چاپخانہی کؤری زانیاری کورد، بہغدا، ۱۹۷، ل ۶۵.

(۴) عبدالحسین زرین کوب (دکتر)، ارزش میراث صوفیہ، چاپ ہشتم، چاپخانہ سپہر، مؤسسہ انتشارات امیر کبیر، تہران، ۱۳۷۷، ص ۱۴.

(۵) سہراوہی پیشوو، ص ۳۳.

(۶) جیمس بیلی فریزر، رحلہ فریزر، ترجمہ جعفر الحیاط، الطبعہ الاولی، مطبعہ المعارف، بغداد، ۱۹۶۴، ص ۳۴.

(۷) محمد امین زکی، تاریخ سلیمانی، چاپخانہی (النجاح)، بغداد، ۱۹۳۹، ل ۱۶۵.

(۸) مہلا عہدولکہری مودہریس، یادی مہردان، بہرگی یہکہم، چاپخانہی کؤری زانیاری کورد، بہغدا، ۱۹۷۹، ۳۵۶.

(۹) محمد امین زکی، تاریخ سلیمانی، ل ۹۰ و ۹۱.

(۱۰) محمد الخال، الشیخ معروف النودہی البرزنجی، دار مطبعہ التمدن، بغداد، ۱۹۶۱، ص ۸۷.

(۱۱) ی. ئی. فاسیلیہفا، کوردستانی خوارووی رۆژہہلات،

- وهرگيراني رهشاد ميران، چاپخانه‌ی وهزاره‌تی
رۆشنبيري، ههولير، ١٩٩٧، ل ٢٣٧.
- (١٢) محمد الخال، الشيخ معروف النودهي..
ص ١٥.
- (١٣) مهلا عهبدولكهري مودهريس، يادي
مردان، ب١، ل ٣٢.
- (١٤) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ٣٢.
- (١٥) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ٣٩.
- (١٦) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ٤٠.
- (١٧) ي. ئى فاسيليه‌فا، كوردستانى... ل
٢٣٧.
- (١٨) مهلا عهبدولكهري مودهريس، يادي
مردان، ب١، ل ٣٥.
- (١٩) كلوديوس جيمس ريج، رحلة ريج في
العراق عام ١٩٢٠، ترجمة بهاءالدين نوري، الجزء
الاول، مطبعة السكك الحديدية، بغداد، ١٩٥١،
ص ٢٢٧.
- (٢٠) حسين خمري (الدكتور) بنية الخطاب
النقدي، الطبعة الاولى، دار الشؤون الثقافية العامة،
بغداد، ١٩٩٠، ص ٥٩.
- (٢١) علاءالدين سجادي، كورده‌وارى، چاپخانه‌ی
معارف، به‌غدا، ١٩٧٤، ل ٨١ و ٨٢.
- (٢٢) عبدالكريم محمد مدرس، علماءنا في خدمة
العلم والدين، الطبعة الاولى، دار الحرية للطباعة،
بغداد، ١٩٨٣، ص ٥٧٦.
- (٢٣) حاجى قادري كزى (ديوان) ليكۆئينه‌وهو
ليتكده‌وه‌ی سه‌ردار هميد ميران و كهريم مسته‌فا
شاره‌زا، به‌غدا، ١٩٨٦، ل ١٨٥ و ٢٥٨.
- (٢٤) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ١٥٧.
- (٢٥) محمد فؤاد عبدالباقي، المعجم المفهرس
لالفاظ القرآن الكريم، مطبعة دار الكتب المصرية،
القاهرة، ١٩٤٤.
- (٢٦) منصور علي ناصف (الشيخ)، التاج الجامع
للاصول، المجلد الاول، دار الفكر، ١٩٨٦، ص ٥٧.
- (٢٧) (حافظ - ديوان)، ص ٨١٩، ٣٤٩.
- (٢٨) محمد فؤاد عبدالباقي، المعجم المفهرس
(٢٩) قورناني پيرۆز، سه‌ره‌تی (ال عمران)،
نايه‌تی (٣١) وه‌رگيردراوى هه‌زار.
- (٣٠) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، سه‌ره‌تی (المائدة)
نايه‌تی (٥٤).
- (٣١) عبدالقادر عرفان العشا حسونة (الشيخ)،
الاحاديث القدسية، الطبعة الاولى، دار الفكر،
بيروت، ؟، ص ٢٠٩.
- (٣٢) حافظ (ديوان)، حافظ نامه، ص ٧٥٧.
- (٣٣) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ص ١١٧٣.
- (*) (١٣٢ - ٩)، (١٠٠ - ١)، (٦٦ - ٢)،
(١٠٩ - ١)، (٧٠ - ٧)، (٩٣ - ١٠)، (٨٤ -
٢)، (١٠٢ - ١٠)، (١٥٥ - ٥)، (٦٦ - ٧)،
(١٢٢ - ٩)، (٧٠ - ٤)، (١١٢ - ٥)، (٥٥ -
٨)، (٤٣ - ٦)، (١٤٣ - ٧)، (٥٠ - ٣)، (٩٧ -
٨ -
(١٠٢ - ٦).
- (**) (١٠٠ - ٤)، (٨١ - ٤)، (٩٨ - ٤)،
(٩٦ - ٤)، (١٠٠ - ٣)، (٩٩ - ٧)، (٧٧ -
٥)، (٨٥ - ٣)، (١٣٢ - ١)، (٧٠ - ٢)،
(١٣٠ - ٥)، (٩٧ - ١١).
- (٣٤) سيد جعفر سجادي (دكتور)، فرهنگ
اصطلاحات و تعبيرات عرفاني، چاپ چهارم،
كتابخانه‌ی طهوري، تهران، ١٣٧٠.
- سعاد الحكيم (دكتورة)، المعجم الصوفي، الطبعة
الاولى، دندره للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٨١.
- ابو الحسن علي بن الجرجاني المعروف (بالسيد
الشريف)، التعريفات، وزارة الثقافة والاعلام، دار
الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٦.
- (٣٥) محي الدين ابي عبدالله العربي الحاتمي
(الشيخ الاكبر)، رسائل ابن العربي، دار احياء
التراث العربي، شركة علاءالدين، بيروت، ؟.
- (٣٦) بابا طاهر، سلسله انتشارات النجم آثار
ملى، ١١٣، چاپ دوم، ١٣٥٤، شرح احوال وآثار دو
بيتى هاى بابا طاهر عريان، بانضمام شرح و ترجمه و
كلمات قصار وى منسوب به عين القضاة الحمداني،
بأصل وترجمه و كتاب الفتوحات الربانية فرج
الاشارات الهمدانية، به شرح وتفسير محمد بن
ابراهيم مشهور به خطيب وزيرى، به كوشش دكتور جواد
مقصود، ص ١١٢.
- (٣٧) سيد جعفر سجادي (دكتور)، فرهنگ
اصطلاحات و...، ص ٣٣٥.

قسه کردن لهسه کۆ شیعرێکی چاپکراو، دهرفه تێکی بهرفراوانی دهوێ له کات و پاشان لهبیرکردنهوه و خۆتندنهوه، ههر وهکو سه رنجیش دهدهین کتیبیک که بهشێکی گهره ی له ژبان و بێرکردنهوه و جیهانبینی نووسه رێکی دیاریکراو داگیرکردوه، بهیهک دوو لاپه ره ی گۆقاریک، رای به په له ی لهسه ر ده درێ. پاش خۆتندنه وه ی شیعره کانی شاعیر (نهژاد عه زیز سورمێ) به ناوی «هه ندی له و شوین پێیانه ی به سه ر شه خته دا مابوونه وه» بێرم له وه کرده وه نه و شیعرانه ی که له م کۆشیعه را بلا و کراونه ته وه، رووبه رێکی زه مه نیی دوور و درێژیان له نووسینی شیعی له لای شاعیر گرتۆته وه، که له ده سال زیاتره. بێرم له وه کرده وه که له گۆشه یه کی دیاریکراوی زاراوه ی ره خنه ییه وه خۆتندنه وه یه ک بو نه م کۆ شیعرانه بکه م، نه ک به شیه یه کی گشته ی و کراوه، بێگومان مه به ستمان له زاراوه ی ره خنه یی کرۆک و گه وه ره ی نه و گه لاله بوونه شیعی و جوانکار یانه یه که ههر خۆتندنه وه یه کی به ره مه یین دروستی ده کات.

شیعر هه رو ده کو چۆن ره گه زه کانی زمان و شیعییه ت و به کارخستنی نه و که ره ستانه ی زۆر و زه به ندن، هه رو هه ره خنه ش ده ره نجامی خۆتندنه وه کانی بواریکی به رفراوانی له نه گه ره کانی خۆتندنه وه له به ره ده مه دایه پێناس و هه لسه نگاندن و حوکمدان و بپارदान و به خشینه وه ی خه سلته ت و سیمای بێ بنج و بناوان و بێ لیکۆلینه وه و شیکردنه وه بێ سوود و بێ که لکه، به لام نه و پرسیاره هه ره ره وایه ی که هه موو خۆینه ریک ده بی له خۆی بکات ههر نه وه ده بی که نه و پاش خۆتندنه وه ی کۆ شیعی ریک چیمان له لادا دروست ده بیت، یان به مانایه کی دیکه

گه رانه وه به ره و نووسینی یه گه می شیعر

هه ندی له و شوین پێیانه ی به سه ر
شه خته دا مابوونه وه

نه جات حه مید نه حه د

نەژاد عەزیز سورمی

ههستی غوربەت، ههستکردنێک نیهی لهو شیعرا نهدها
 وهکو بیرێکی گۆشهگیری و دوورکهوتنهوه له ژبان بهبیردا
 گوزهر بکات، بهلکو ههستییهکه که تۆ دهرك بهخۆت
 دهکهی له شوێن و زهمهن و ماناکانی خۆت دهردهچسته
 دهروه، له گهڵ خۆتدا پهیمان ده بهستی که وهکو گوله
 نه رگسییک دلتۆپهکانی باران هه لگری و بهسه زهویی
 شیعردا ملت خوارکه یته وه. تا ورده کاریهکانی
 گۆرانکاری خودیانه بیینی لهسه زهویی شیعردا، که
 بهره و ته نیا یهک ئاراسته له وشه نووسراو به خهمت
 بهریت و ئاگادارت بکاته وه، که تۆ له گهڵ شاعیرێکدا
 بهره و سه ره تایبیتی نووسین ده گه پیتته وه، بۆ ته و خاله ی
 که شاعیر چۆن هه ره له یه که م رسته ی شیعرییه وه به ناماده
 بوونیکی عه قلیبی ته یارکراو و وروژێنراو و به تاسه
 بووه وه ده چیتته ناخی وشه و مانا وه.

یه که مین رسته ی شیعری یه که مین رۆشن بوونه وه ی
 شیعرییه ته، که شیعرییه ت له هه لقولانی وشه کانه وه، له
 به ناگاهاته وه یه کی دهروونی و عه قلیبی بریندار، له وپوه
 یه که مین دارشته وه گه رانه وه ده ست پیکردنه وه ی
 شیعره، کاتییک له شوین و له مانا رۆژانه ییه کان
 ده رده چیتته ده ره وه ئیتر ده که وپته گه ردوونیکه وه که
 جیا وزه له گه ردوونی تۆ، شوینیک بۆنی ئازاری خیا نه ت
 و رۆچوونی مرۆف له کرداره نار ه واکاندا، گو ی نه دان به
 به ها مرۆقا به تیه کان که ئیمه وه کو مرۆف ده خه نه
 شوینه وه، دلشکان له که وتنی به ها مرۆقا به تی و
 ره وشتییه کان، خوا حفیزی له خه ون و ئومید، گری خه م و
 په ژاره ی لیك جیا بوونه وه، له م ویستگانه وه تۆ ی
 خویته ره له گه ل شیعره کانی (نەژاد عەزیز سورمی) دا
 ده گه رپیتته وه بۆ سه ره تایبیتی نووسینی شیعری که
 نووسینی یه که مه.

ته نیایی وه کو هۆکاریکی هیتزی ده برین له خۆکردن،
 نه ک وه کو دا برانیکی زهمه نی و شوینگه بی، گه وه ره ریکی
 دیکه ی پچ له سه ردا گرتنه بۆ گه رانه وه به ره و سه ره تایبیتی
 نووسینی شیعری، ههستکردن به ته نیایی دا برانیکی
 دنیا بیینییه له گه ل مانای به گشتی کراو، پپوه ندیی مرۆبی
 به میکانیزم کراو، به مه ش مانه وه و سووربوونی شاعیر
 له سه ر با وه ری دا برانیکی چاره سه ره نه کراو وردبوونه وه یه که
 له رپچکه یه کی بیرکردنه وه ی خودیانه که تیکه ل به مانا
 رۆژانه ییه کانی په شیمانی و خه مخواردن له وه ی به ده ر
 ده سه لاتنی مرۆف و بیرکردنه وه کانی رو وده دن،

ئیمه ی خویته ره پاش خویته نه وه یه ک بۆ دیوانیک چیمان
 له لادا دروست ده بی و چۆن ده برین له و دروستبوونه
 به ره مه هیترا وه ده که مین؟ له راستیدا پاش خویته نه وه م بۆ
 کۆشیعری «هه ندی له و شوین پیتانه ی به سه ره شه خته دا
 ما بوونه وه» ههستییک له غوربەت و ته نیایی و خه میکی
 ته رو داخیکی ده ست وه شینم له لا دروست بوو، ده شی ئه م
 هه ستانه له کتیبیکی شیعریدا هۆکاری زمان و
 بیرکردنه وه یه کی ئه زموونی ژبان و بیرکردنه وه ی شاعیر بن
 که له لای منی خویته ردا شوینیک له تیگه یشتن،
 وه ستانیک له به خۆدا چوونه وه، ساتیک بۆ دانان به
 شکستی و بی ئومید بوونه کانی ژبانی تایبه تمان
 بکاته وه، له و با وه ره وه ی ده شی مرۆف له سه ره له به ری
 ژبانیدا خۆی وه کو مرۆقیکی ریک خراو و ئارایشترکراوی
 ره وشتی ده رخت، به لام ته نه ها له و ساتانه ی که مرۆف
 دو اندنی ته نیایی له گه ل خۆیدا ده کات، ماسکه
 خوا سترا وه کانی ژبانی رۆژانه ی توور هه لده داو دان به
 راستییه نه ویسترا وه کانی ناخدا ده نی و «پاسه وانه کانی
 ناخ» ی خۆی وه که نار ده خاو مۆله تیک بۆ هه موو ره قیبه
 ده روونیه کانی ناخ و بیرکردنه وه ده نووسی، ئه م هه ستانه
 که له لای خویته ریکدا به رامبه ره به کۆ شیعریکی
 دیاریکراو دروست ده بن لیته ناگه رپن به بی پرسیارو
 به دوادا چوون تیبه ر بن، چونکه خویته نه وه له سه ره تا وه
 بریاردانی بیره له ژبان له گه ل وشه دا.

وردیوونه و تیرامان له لاشه‌ی مرۆقه به قوربانی کراوه‌کان، که نازانن بۆچی لاشه‌یان له دووری گۆره‌کانیان که وتوو، دوورکه‌وتنه‌وه له که‌وتن و شکستی خۆشه‌ویستی و مردنی به‌هاو سۆزی خۆشه‌ویستی، له‌وکاته‌ی ته‌نانه‌ت له‌گه‌ڵ که‌سه‌سی

خۆشه‌ویستیشدا هه‌ست ده‌که‌ی ته‌نیای، چونکه‌ روژانه‌ خۆشه‌ویستی له‌ ژووره‌ نووته‌که‌کانی هه‌تکه‌کردنی ده‌نیژری و چیتر گه‌ردوونیک بۆ هیچ مانایه‌ک نامینیتته‌وه، هه‌موو ئەم جیابوونه‌وه و دا‌پرا‌نه‌ روژانه‌ییانه‌ ده‌بنه‌ و‌یستگه‌ی جیاجیای پر له‌ نازاری شاعیر، که‌ زۆر جار گریان له‌ په‌شیمانی، گریان بۆ ئەوه‌ی روویداو نه‌ده‌بوایه‌ روویداو، گریان بۆ ته‌نیا بوون و هه‌ستکردن به‌ته‌نیایی، هه‌موو ئەم ساتانه‌ی گریان ته‌نیا پاک بوونه‌وه‌ نییه‌، به‌لکو گریان وه‌کو چاوه‌روانیه‌که‌ بۆ سه‌ره‌تاییه‌ک ده‌شی هه‌بێ و ده‌شی نه‌بێ که‌ تیایدا له‌گه‌ڵ مرۆقايه‌تی بوونی خۆماندا به‌یه‌ک ده‌گه‌ینه‌وه‌وه‌ هه‌ر ئەو ساتانه‌شه‌ که‌ هه‌ست ده‌که‌ین نائومییدی له‌ دا‌پرا‌نیک‌ی ده‌روونی و عه‌قلی له‌گه‌ڵ کۆیه‌کی به‌ میکانیزم کراو له‌نێو کۆمه‌له‌ باوه‌ڕپکی به‌روژانه‌یی کراو، له‌وتیوه‌ هیواکان کز ده‌بن، که‌ گه‌یشتییه‌ ئەو که‌ناره‌ی که‌ ئیتر پێک گه‌یشتنه‌وه‌یه‌کی دیکه‌ روونادات ئیتر فرمیسکه‌کان سا‌پ‌پ‌ژی نازاره‌کانی ته‌نیایی ده‌که‌ن.

سه‌ره‌تاییتی رسته‌ی شیعی و نووسینه‌وه‌ی له‌بێ هیوا بوون له‌ به‌یه‌ک گه‌یشتنه‌وه‌یه‌ک ده‌ست پیده‌کات، له‌ ژبان له‌گه‌ڵ خوددا کۆتایی دیت.

له‌گه‌ڵ هه‌موو ئەم سیمایانه‌ی که‌ به‌ره‌مه‌یینی شیعی‌یه‌تن، یان خولقی‌نه‌ری رسته‌ی شیعی‌ین، له‌لای شاعیردا گه‌یاندنه‌وه‌ی یه‌که‌مین رسته‌کانی نووسینه‌وه‌ی شیعی‌ه، به‌ دووه‌مین رسته‌کانی شیعی‌ه که‌ نووسینه‌وه‌ی دووه‌مه‌، ئەو نه‌تییه‌ی ده‌شی بی‌سته‌ هۆکارپکی جیهان‌بینی شیعی‌ی له‌لای شاعیر و پێک گه‌یشتنه‌وه‌ی ئەو جیهان‌بینیه‌ به‌ شیعی‌یه‌ته‌وه‌.

خه‌سه‌له‌تیک‌ی بنه‌رته‌ی وه‌ستان له‌سه‌ر شیعی‌ر و پاراستنی سه‌ره‌تاییتی نووسینه‌وه‌ له‌لای شاعیر تیکه‌ڵ کردنی بوونه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی خودن، که‌ سروشت به‌رب‌ن‌ترین رووبه‌ری له‌بیرکردنه‌وه‌ی شاعیر گرتوو، به‌لام سروشت و ئافره‌ت و جوانی و په‌وشت و هه‌موو بوونه‌ به‌رجه‌سته‌یی

بیهوودیه‌ی خه‌ون بینین له‌ دیار په‌نجه‌ره‌یه‌ کدا که‌ به‌سه‌ر گۆلی قورینگاندا ده‌روانی

و نابه‌رجه‌سته‌یه‌یه‌کان ده‌که‌ونه‌ پتیه‌ندی بوون و په‌یوه‌ست بوون به‌یه‌ک‌ت‌ره‌وه‌، کاتیک به‌ها مرۆقايه‌تییه‌کان شکست دینن و ده‌که‌ون، سروشت به‌رگی خه‌م و ماته‌مینی له‌به‌ر ده‌کا، له‌ولاشه‌وه‌ هه‌ر کاتیک هیزی کویری ویران کردن و له‌ناو‌بردن ناماده‌ ده‌بێ بیهوودیه‌ی خه‌ون بینین له‌دیار په‌نجه‌ره‌یه‌ کدا که‌ به‌سه‌ر گۆلی قورینگاندا ده‌روانی، هه‌ر بۆیه‌ سروشت و جوانیه‌که‌ی وابه‌سته‌ی جوانیی مرۆف و زه‌مه‌نه‌کانه‌، به‌لام له‌و شیعرانه‌دا زه‌مه‌نی جوانیه‌یه‌کان زه‌مه‌نیک‌ی درنده‌و زۆرداره‌، زه‌مه‌نیکه‌ مرۆقه‌کان، بوونه‌ته‌ بازرگان و به‌ مرۆقايه‌تییه‌ی مرۆقه‌کانه‌وه‌ بازرگانی ده‌که‌ن، به‌ناوی نیشتمان و ولاتی پر له‌ خۆینه‌وه‌ هه‌موو شتیکیان له‌به‌ر ده‌ست بوو جوانییان کوشت، ئەم جووره‌ په‌یوه‌سته‌ راسته‌وخۆ پتیه‌ندی به‌سه‌ره‌تاییتی بێرکردنه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ شیعی‌ به‌هیزی ته‌واوی زه‌ینییه‌وه‌ زمان دینیتته‌ گۆ که‌ له‌ خۆیندنه‌وه‌دا، هه‌ندیک جار که‌ شاعیر به‌ره‌ و الایی ده‌چی له‌ ده‌رب‌ین لیک‌کردندا خۆزگه‌ ده‌خوازی ئەو هیزی زه‌ینییه‌ له‌ زماندا بز نه‌کاو له‌ توانایدا بیت به‌هه‌مان هیزی‌وه‌ رسته‌کانی دوا‌یی بنوسیتته‌وه‌، شاعیر هه‌رچه‌نده‌ به‌توانا بیت ناتوانیت هه‌ندیک جار له‌ کارکردن له‌ مانادا که‌ پتیه‌نده‌ به‌جیهان‌بینی نووسه‌ره‌وه‌ هه‌یه‌ به‌سه‌ر زماندا زال بێ، به‌لام نووسه‌ر هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ پیمان ده‌لتی که‌ گه‌یشتن به‌ساوی شیعی‌ کردارپکی فره‌ لایه‌ن و فره‌ رووه‌ کاتیک له‌ شیعی‌ «مه‌نه‌فیست» که‌ تیروانینی شاعیره‌ بۆ شیعی‌ و کیشی شیعی‌ ده‌لتی:

ئه‌گه‌ر ویستت نیگایه‌کت له‌ ساوی شیعی‌ بۆ بیت
ده‌خوازی به‌ (با) بدره‌وشیتته‌وه‌...
رێگای هات و نه‌هات...
شکانه‌وه‌ی هزر...
هه‌له‌یه‌ تیه‌ه‌ل‌نانه‌وه‌...
پا‌کردن به‌ره‌و ژبان،
به‌ره‌و سه‌ودای لا‌قایی و
پیشه‌سازی حوسن و جه‌مال...
ئالوده‌ بوونی تاسه‌...

ململانی نه‌پراوه‌ له‌گه‌ڵ زمان
ئه‌وه‌ی له‌م پیشه‌کییه‌وه‌ به‌لامانه‌وه‌ گرینگه‌و

مه به ستمانه لهم پيشه كسيه وه بچيته نيو خوتندنه وه
 شيعره كانه وه زاراهي سه ره تاييتي نووسينه، كه نه مهش
 مللانيه كه له گهل زماندا و هونه رتيكي بزي كاركرده له
 شيعر و نووسيني شيعري، گه رانه وه بو سه ره تاييتي
 نووسين به ته واوه تي هه و لتيكه بو مانه وه له گه ردوون و
 بازنه نووسيني به كه مدا، كه نه زمان و نه شيعريهت
 هيچ پيناس و بنياتيكيان نيه و نووسه ري شاعير بو
 به كه مين جار شيوازي زمان و مانا تاماده دهكات و هه و
 دهكات دهسه لاتي به سه ر ناوه روكي مانا كانيدا بشكي و
 له كرداريكي زاره كي و نيمچه بي تاگاييدا رسته
 سه ره تايي و شيعريه كاني تاماده دهكات تا بيانكاته
 رسته نووسينه وه و پاشان بيانكاته رووداو واته
 سه ره تاييتي نووسين نه و ساته به كه شاعير هيشتا
 دهستي به نووسينه وه دووه مي شيعر نه كردوه و شيعر
 و زمان له بي ري شاعيردا له كيشه به كي به رده و امدان،
 ناخو شاعير چون مامه له له گهل سه ره تاي دهست
 پيكردي شيعردا كردوه، ناخو تا چ راده به كه نه و
 سه ره تاييتيه له نووسين توانيو به تي دهسه لاتي به سه ر
 زمان و مانادا بشكي.

شاعير له سه رجه مي شيعره كاندا، سه ره تاي رسته ي
 نووسينه وه شيعر به رسته به كه دهست پياده كات كه
 شوييني سه رنجدان و تيرامانه، رسته به كه، ته نيا
 رسته به كه و كو بنياتيكي كاملي ماناي زمانه واني
 ده رده كه وي، نهك به شيوازي ماناي زمانه واني كه
 په يوه سته به سينتاكسي ده ريرين ليكردن و ياساكاني
 ريرماني زمانه وه، به لكو به شيوازي رسته به كه كه
 گه وه ري جيهانبيني نووسه ر پيك ديتي، گه رانه وه بو
 سه ره تاييتي نووسين گه رانه وه به بو نه و ساتانه ي كه
 نووسه ر له گهل مانا و بيكرده وه كاني خو دا ده زي، هيشتا
 نه و پيشبيني به كي ته و اوي پي نيه بو دارشتن و نووسين
 و ناشزاني مانا به ره و كويي ده با و رسته كاني نووسين
 چون ده كه ونه وه، نه و ته نيا له گهل رسته گه وه ري و
 كرؤ كه هه ژينه ره كاني بيكرده وه خو دا ده زي، شاعيري
 نه م كو شيعره هه و لي داوه راسته و خو نه و رستانه له گهل
 نووسينه وه ده كه كانيدا بگوازيته وه و ده ريرينيان لي
 بكات، ليره وه به كه شاعير له گهل ساته هه ره
 سه ره تاييه كاني نووسيندا ده زي و ده ريرينيان ليده كات و
 ناهيتي نه و جيا بونه وه به ي كه له نيوان بي ري سه ره تايي
 و نووسيني سه ره تايي و نووسينه وه دووه مدا هه به و له

زور له دهقه نه ده بييه كاندا رووده دات، واي لي بكن
 له وساتانه داپري و نيتر وشه كان و مانا كان چندين جور
 له رتيكه ي جياوازي ده ريرين ليكردن بگرنه خويان. بو
 نمونه :

**نه و به ره له هه به و نه به چيه ؟
 ناوازي جادوگراني تاريخي
 به نيمه لي نه درا... ۷ل**

يان

مه رگيش جياوازي تيكهوت ل ۸

يان

وشه ليتوي بريندار كردم ل ۱۳

يان

په يژه به كه له گهل بو هه ور ل ۱۷

يان

چرايه كه له حوسني تو هه لبوه ل ۲۵

يان

گوږي دور له مه رگ ل ۸۳

يان

**له ميتوانداري مه رگدا
 خوتندنه وه به كه ناميتي ل ۶۶.**

يان

**ژيان له برووسكه به كه وه هات
 به برووسكه به كيشه وه روي ل ۸۳**

يان

**له خاكي نه زوكدا
 مرؤف ته نيا دهسه لاتي به سه ر قسه دا ماوه ل ۸۴**

يان

گوږي شار به وتاران بريندار ل ۲۴

يان

نه و ژنه ي له ره نووي هزه مايه پوچه كانه وه

یان

بۆ هاتنی خۆشهویستی هۆیک نییه
خۆشهویستی هه‌میشه دئی ل ۶۳

وه‌کو خۆیان، زۆرینه‌ی شیعره‌ داھێنه‌ره‌کان و ده‌قه به‌هێزه‌کانی ئەمرۆ له‌وه‌دا، یان به‌هۆی ئەوه‌وه به‌هێزن و پر مانان چونکه توانای مانه‌وه‌ی زمانه‌وانی و پیکهاتی زمانه‌وانیان هه‌یه له‌مانه‌وه‌ وه‌کو خۆیان له‌کاتی دهرپین لیکردندا، ئەمه‌ش توانای بێرکردنه‌وه‌یه‌کی به‌هێزه، که مێشک و بێرکردنه‌وه‌ی شاعیر له‌ حاله‌تیک له‌ گه‌شانه‌وه‌ی زه‌ینی و دهروونی ته‌یارکراودا ده‌ژی و هیتشتا ئەو له‌ نووسیندا زاله به‌سه‌ر به‌رهم و به‌خشنده‌یه‌یه‌کانی ئەو بێرکردنه‌وه‌یه.

لیتره‌دا سه‌ره‌تا‌کانی نووسینه‌وه‌ی شیعر لای شاعیر (نه‌ژاد عه‌زیز سورمی) سه‌ره‌تای رسته‌ی زه‌ینی و گه‌شانه‌وه‌ی زه‌ینین که خۆینه‌ر به‌ره‌و و یه‌که‌مین تاسان و یه‌که‌مین بێرکردنه‌وه‌ ده‌بن له‌ خۆینه‌وه‌دا بۆ ئەمه‌ش سه‌رنج بدنه‌ یه‌که‌مین رسته‌کانی هه‌موو شیعریک، ئەو رسته‌کانی وه‌کو نمونه‌ هینایانمانه‌وه نمونه‌یه‌کن له‌سه‌ره‌تا‌کانی شیعره‌کانی ئەو کۆشیعره. ئەم جوژه نووسینه‌وه‌یه له‌ شیعردا پاراستنی هێزو توانای رسته‌ی یه‌که‌م له‌ کۆی شیعردا کاریکێ مه‌حاله، هێچ نه‌بێ به‌لایه‌نی بنیاتی زمانه‌وانی و پاشان ماناوه، زۆر ده‌گه‌نه شاعیریک به‌یه‌ک هه‌ناسه‌ی نووسینه‌وه‌ شیعر به‌ رسته‌ی مانادارو هاوبه‌ها له‌ مانا، واته له‌یه‌ک ئاراسته‌ی مانادا هه‌موو دارشتنه‌کانی له‌سه‌ر یه‌ک رهم‌زی گوتن بنووسیتته‌وه، هه‌ر بۆیه زۆریه‌ی ده‌قه شیعریه‌یه‌کان، هه‌روه‌ک ده‌بینین ئاستی لیک نه‌چوو‌بان له‌به‌های بابه‌تی و جوانکاری و مانادا هه‌یه.

رسته‌ی «ژیان له‌ برووسکه‌یه‌که‌وه هات، به برووسکه‌یه‌کیشه‌وه رۆیی» هاوشیوه‌ی له‌ بنیاتی زمانه‌وانیدا په‌یوه‌ست به‌شیعره‌وه که‌م وێنه‌یه، چونکه ئەم رسته‌یه، رسته‌یه‌کی شیعریه‌ی کامله‌و له‌ به‌رهمه‌پێنانی شیعریدا پراوپری به‌یه‌ک گه‌یشتنه‌وه‌ی دوو ساته‌وه‌ختی نووسینه‌وه‌یه، که نووسینه‌وه‌ی «زاره‌کی - زه‌ینی» یه‌که‌مه و پاشان هه‌روه‌کو خۆی بۆ نووسینه‌وه‌ی دووهم هاتوه‌ که نووسینه‌وه‌ی «تۆماری - زه‌ینی»، هه‌لبێژاردنی ئەو شیعره‌ی که ئەم دوو دێره‌ی تێدا‌یه و ناوینیشانی کۆشیعره‌که‌یه به‌لایه‌نی خۆمه‌وه ئەو ده‌قه‌یه که زۆرتین په‌یوه‌ست له‌نێوان ئەو دوو ئاسته له‌ نووسینه‌وه‌ی شیعردا دروست ده‌کات له‌سه‌رجه‌می شیعره‌کانی ئەم کۆشیعره. که سه‌ره‌تا‌که‌ی به‌ مانایه‌ک ده‌ست پێده‌کات خۆی له‌ خۆیدا مانایه‌کی بوونگه‌راییی ناوومێدی له‌گه‌ڵ یه‌ک کۆ

ئمانه هه‌ندیکن له‌و رسته‌کانی که وه‌کو ناوه‌ندیکی بێرکردنه‌وه‌ی سه‌ره‌تایی شاعیر وه‌کو خۆی ده‌یگوازیتته‌وه نێو رسته شیعریه‌کانی نووسینه‌وه‌ی دووهم که ئەمه‌ش ئامازده‌یه‌کی به‌هێزه بۆ ئەوه‌ی شاعیر توانای به‌رجه‌سته‌کردنیکێ زه‌ق و ته‌واوی پیک به‌سته‌وه‌ی دوو جیهانی هه‌یه له‌ ماناکان، ئەو جیهانی که نووسینه‌وه‌ی سه‌ر کاغه‌ز بوونی نییه‌و شاعیر ته‌نیا له‌ زه‌ینیدا، بێر له‌ ماناکان ده‌کاته‌وه‌ هه‌ول ده‌دات بنیاتییک له‌ زمانی کورت و به‌ رسته‌ی کورت ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر ئەو مانایانه‌دا بشکێ و پاشان، دوا‌ی ئەوه‌ی له‌ ماناکان و ئاراسته‌کانی ده‌گا و شییان ده‌کاته‌وه، ئەوسا هه‌ول ده‌دات هه‌مان ئەو رسته ناوه‌ندیانه بگوازیتته‌وه نێو نووسینه‌کانی ئەو رسته‌یه‌ک نین که له‌ نووسیندا له‌لای شاعیر ده‌سکاری بکړین و شیوه‌ی سینتاکس و به‌دووی یه‌کدا هاتنیان بگۆژدری به‌لکو شاعیر ئەوه‌نده پابه‌ندی ساته‌کانی بێرکردنه‌وه‌ له‌ قالدانی ماناکانه له‌ باره‌ زاره‌کی و سه‌ره‌تاییه‌که‌ی به‌را‌ده‌یه‌ک هه‌ول ده‌دات هه‌مان نووسینه‌وه‌ی زه‌ینی خۆی بگوازیتته‌وه سه‌ر کاغه‌ز

لاوتیتی گریانی پیتدا دیتته خوار... .

مدرگ له لهپی دهستیک دهچوو
به زاری ههلتوه...
ههلتو ناسمان تهی دهکا
مدرگ زهوی.

چهتریک به دیواری نیگاگانهوه
ناهیتلی چاوهکان
تارمایی گومان بیانگاتی

- ژئی که مانجه که یان پساند
تهی چاوی شیخ
موحیبهتت له چ که ندیکدا فریتدا!!؟

- شوین پی به ره که گانهوه دیارن

- ههوره

له بهینی په نجه کانی مندا دزه کرد که ژئی!
باران له چاوی تو...

- کولیره یه که
به سهر که لله سهره گانهوه یه

وهک مدرگ

ویتنه ی ناسمانی بیتپایان
شینه که ژئی

- رهنگه دهرگای نومید
له به فرتکی پایزی زیاتر نه بین
تهرئ بهراست

چلتیک له نینجانهی بهر په نجه رهدا بوو چی لی هات؟

- زهمین بین رهگ ماوه تهوه

- بهره واژیه کان پیکه وهن.

- خالتیک

هه موو روناھی له خویدا کۆکردهوه

پۆژگارم بێ تو سارد
له گهڵ تو شدا به نازار
ههنگاوم به ناوازه گانهوه دیار.
ئیتیر وابوو:
ژیان له پرووسکه یه که وه هات
به پرووسکه یه که شه وه رژی

ناسه قام گیربوونی بیکردنه وه خودی مرۆقتیکی
بیکره وه یه، که له خووشییه کانی پۆژگادا بیکر له
رووه کانی دیکه ی خووشی دهکاته وه، له لایه نه کانی
ئه ودیوی کامه رانییه وه، په نجه دانان له سهر ئه و راستیه ی
هیچ کامه رانییه که به بێ نازار نییه و هیچ نازاریک
بوونی نییه ئه گهر بیتوو کامه رانییه که له گه وه هری خۆدا
هه لئه گری، وای پی ده چیت ئیتیر ئه وه چاره نووسی مرۆقه
تا هه تایه له دووسه ره بوونیکه بێ کۆتاییدا بژی،
ئاوازه کانی، مانا کانی ژیانن هه رجاره و مرۆف به لای
حه زو نازار و کامه رانییه کاندایه رن و هه ر جار هیش دژ
به یه کیی مانا کان و پیکه وه بوونی «به ره واژیه کان»
نمایش بکات و پاش هه موو شتیک ده بیج دان به وه دای بێ
ئیتیر ئه مه چاره نووسه و گۆرانی بو نییه، وه کو ئه وه ی ژان
مانه وه و ژیا نه له ساته وه خسته کاندایه زۆر کورت و پر
ده لاله تن هه ره که کات و شوینی پرووسکه یه که.

په یه وه ست به ناوه رۆکی بابه ته که مانه وه ئه م رستانه ی
کۆپله ی یه که می شیعه ره که ده سپیکتیکی به هیزی رسته ی
شیعیری کاملن له بنیاتی زمان، هه ره ها له بنیاتی
ماناشدا، که ئه و رسته شیعیانه ی به ته وا وه تی
به ره مه هینی شیعرین له سه رجه می، یان له کۆی
کۆپله کانی شیعه ره که دا دووباره ده بنه وه هه ره که
رسته کانی:

- گه رایان له و رووباره دا خستبوو

له پۆژگاریکی تاریکدا

سنگیان دا بووه خۆر...

کۆمه لتی ماسی بوون که س نه یه ده ناسین.

- له خاکی نه زۆکدا

مرۆف ته نیا ده سه لاتی به سه ر قسه دا ماوه

گهلاگان ستهبريان برد

چه که کان خهون.

پتیهکان له جهستهی تۆدا دهلهرتنهوه

وادهی چارهروانی نییه

- ههگیز وینه نهاندازهیهکانی واقیع

شکلی میوهکانی خهیاڵ نادهن (۸۳ - ۹۳)

ئهگهر بێتو به دووی ئه و ههتزه خودیانهی شاعیردا بگهڕێین که له م شاعیردا توانیویهتی به بهرینترین شیواز رستهی شاعیری له دووساتی جیاواز لهیهک ساتدا کۆکاتهوه دهیبی به دووی سیمما و هۆکارو شیوازهکانی دهبرین کردن له شاعیرییه تدا بگهڕێین که شاعیر والی دهکهن ئه و به دووی رسته سه ره تاییهکانی بیرکردنه و هدا بگهڕێ:

(۱) ئه و رستانهی ههردوو ئاست له نووسین بهیهک دهگه پتیهتوه، رستهی شاعیری زهینی و رووژینهرن، که شاعیر له حاله تیکی تاسانی عهقلی و ناخهکی و رووژینهراو دههیلنهوه وای لیدهکهن ئه و حاله ته له دهست نه داو بیسپاریزی چونکه بههیزی رستهی شاعیری له مانه ویه له و حاله ته دا و بهس. له و کاتهی شاعیر کۆی ههتزه

عهقلی و سۆزوی و کاریگهری بوونهکانی دهخاته نپو هیزی زمانهوه، له و راستیهوهی بیرتکی نا و رووژینهراو و بێ کاریگه ر بوون و سۆزوی بوون، بیرتکه زیاتر به لای لۆژیکدا دهچێ نهک به لای شاعیرییه تدا، بروانه ئه م شاعیرهی کۆ شاعیره که که به لای منه وه ههولتکی زۆری شاعیری تیدایه بۆ مانه وه له بازنه ی کاریگه ر بوون و کارتی کردنه سه ر، بێگومان ئه مه ش په یوهسته به چۆنیتی به ستنه وهی بیرکردنه ویهکی سۆزوی به رسته یهکی شاعیرییه وه له پیناوی به ره مه هیتانی شاعیرییه تدا.

(۲) ئه و رسته شاعیریانهی له م حاله ته ی گه رانه وه بۆ سه ره تاییتی نووسینه وه به به ره مه دین، رسته گه لیکن کاملن له مانادا، ههروه ها له بنیاتی زمانه وانیا نندا، له خوتیندنه وه یاندا ههست ده که ی که تۆ به رامبه ر خوتیندنه وه یهکی تیرکراو به مانادای واته ههست ده که ی شاعیر شویتیکی گه و ره ی له ناختا، له بیرکردنه وه تدا

ههیه، ئه مه ش ژیا نه له گه ل شاعیر و شاعیرییه تدا.

رستهی دوور له م بازنه یه له شاعیردا، دهوری گه یاندنی ته وای مانا نییه، واته رستهی تیرکراو نین و زیاتر به رستهی «ته و او که ر» پیناسی خۆیان دهکهن و دهبنه ئه و رستانه ی ده ورتیکی ناسه ره کی و ته و او که ر بیهین له شاعیردا، هه ر بۆیه خوتیندنه وه ی ئه و رستانه له پیناوی گه یاندنی مانایه به ره و ناوه ندتکی دیکه، ئه م جوژه نووسینه وه یی شاعیر که له شاعیری کوردیدا زۆر باوه شیوازیکی لاواز که ری زمانه، جوژیک له نووسینه که زیان به توانای زمانه وانیی شاعیر دهگه ییتنی، ئه مه ش شیوازی جیا جیای له شاعیری کوردیدا وه رگرتوه، بۆ نمونه ئه و شاعیرانه ی که مۆرکی شیوازی بنه ره تیان به خشین ده ورتیکی سه ره کییه به رسته یه کی به هیزی شاعیری، شاعیر هه موو رسته سه ره تاییهکانی هه موو رسته به راییهکانی نووسین دهخاته خزمه تی رستهی کۆتایی شاعیره وه، که وهکو ئه وه ی هه موو شاعیره که له پیناوی ئه و رسته یه دا گوتراون، بێگومان ئه م به کارهیتانه ش چیتو تامی شاعیری خۆی هه یه، به لام شاعیر له وه رزگار دهکات، یان له و ده و ره ی رزگار دهکات که ئه و چه ندین رسته ی به هیتزو به ره مه هیتنی شاعیرییه ت بخاته زمانی نووسینه وه، که له م شاعیردا شاعیر

توانیویه تی کاریگه ری رسته ی ناوه ندی تیک و پیک بدا و زۆرتین رسته ی شاعیری بخاته شاعیره که یه وه ئه م جوژه شیوازه شاعیر دهگه ییتنه ئاستیکی به هیزی نووسینه وه، که و له خوتنه ر دهکات ئه و له ژتیر پتیه به ک له بارانی رسته ی گه ییوی زمانه وانی - شاعیردا بژیت.

(۳) ئه و رستانه ی مۆرکی «راگه یاندن و درکندن و به تراژیدی بوون و دۆزینه وه و دان پیدانان» دهگر نه خۆیان که هه ریه ک له م واتایانه دهکری له کتیبیکی دیاریکراو لیکۆلینه وه ی جودایان له سه ر بکری، به شتیه یه کی گشتی ئه م سیمایانه ده وری رووکه شی زمانیان دهبین، ده ورتیکی به گشتیکردنی رسته ی شاعیری و پتیه ندییان به گه وه ره ی مانا وه نییه، به لکو زیاتر پتیه ندییان به چۆنیتی ده برین کردن له مانا وه هه یه که شاعیر مۆرکیکی دیاریکراوی ده و ر به خشین به رسته ی شاعیری ده به خشی و له ناوه وه ش ده ورتیکی گه و ره تر به رسته ی

سه ره تاکانی نووسینه وه ی

شاعیر لای شاعیر،

سه ره تای رسته ی زهینی و

گه شان وه ی زهینین

که خوتنه ر به ره و یه که مین

تاسان و یه که مین

بیر کردنه وه ده بنه

شیعری دهبه‌خشی که پیوه‌ندی به‌جیهان‌بینی و بیرکردنه‌وی نووسه‌روه هه‌یه، ئەو هۆکارانه‌ی وا له شاعیر ده‌که‌ن که به‌و شتوازه، یان به‌و چۆن‌یتیه شیعر بنووسیتنه‌وه، گه‌وره‌یی گوشاری مانا و کارتی‌کراوی و به‌سوزاوی بوونه، که شاعیر له باریک له ته‌یاربونی بیرکردنه‌وه‌دا ده‌هیل‌یتنه‌وه به‌روه نووسینه‌وه‌ی، یان

کرداری به‌شیعرییه‌ت کردنی مانا و زمانی ده‌بات، راگه‌یاندن و درکاندن به‌ته‌واوه‌تی ده‌وریان له‌و ده‌رک پیکردنه‌وه‌یه‌ی شاعیره‌وه هه‌ل‌ده‌قولی که ئەو رسته‌یه‌ک بۆ مانایه‌ک داده‌پێژتی رسته‌یه‌کی نویتیه و پیش ئەو ئەو رسته‌و ئەو مانایه‌ نه‌گوتراوه، یان هه‌ر هه‌یج نه‌بێ به‌و شیوه‌یه‌ نه‌گوتراوه.

(٤) رسته‌ی له‌م باب‌ه‌ته‌ وه‌کو باریک له‌خۆ دۆزینه‌وه‌ی خود و بردن یان گواستنه‌وه‌ی خویننه‌ره‌ بۆ جیهانی خودیانه‌ی شاعیر که‌ گه‌وره‌ترین ده‌روازه‌ له‌به‌رده‌م تینگه‌یشتن و کرانه‌وه‌ی زه‌ینی ده‌کاته‌وه، یه‌ک‌تیک له‌ سیماکانی ئەم کوشیعه‌ ئه‌وه‌یه‌ که له‌ زۆریه‌ی شیعه‌کاندا ئەم رسته‌انه‌ ده‌ینه‌ ناوه‌ندی راکیشانی خویننه‌ره‌ به‌روه شیعرییه‌ت، ئە‌گه‌رچی له‌ هه‌ندی شوتندا، یان له‌ هه‌ندی شاعیردا ده‌رچوونیک ناسروشتی بیرکردنه‌وه‌و والا بوون به‌دی ده‌که‌بن که‌وا له‌ خویننه‌ره‌ ده‌که‌ن له‌نیوان هه‌ردوو باری ژیان له‌ ماناکان و ده‌رچوون له‌ ماناکان له‌لایدا بیه‌سته‌مه‌سه‌له‌یه‌کی ئاسایی، به‌لام له‌وه‌شدا سه‌رکه‌وتوون که‌ ده‌توانن به‌تگوازنه‌وه‌ شوتنیک ئایدیالی وا که له‌ شوتنی تاییه‌تی خۆت ده‌رچیه‌ ده‌روه‌و و به‌رجه‌سته‌یه‌ک له‌ژیانی تاییه‌ت بیه‌سته‌بوونی خۆته‌وه، گرنه‌ترین به‌رجه‌سته‌بوونی ئەو ئایدیاله‌ له‌م شیعرانه‌دا هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ جیهانیک سیه‌ر له‌ داکۆکیکردن له‌ ویژدانی مرۆیی بوون و مه‌یلیکی به‌هه‌زی خه‌م خواردن بۆ ئەوه‌ی نه‌ده‌بوایه‌ وا بوایه‌ و ده‌رخستنی هه‌زیک گه‌وره‌ی ره‌وشتی پالپشت کراو به‌تراژیدیای رووداو هه‌موو ئەم سیمایانه‌ش تیکه‌لن له‌گه‌ل بیرکردنه‌وه‌و رامانی قول و جوانکاری له‌ سروشت و مرۆف و خه‌سه‌له‌ته‌کانی مرۆفایه‌تی بوومان، بیگومان شیعری له‌م جوژه‌ پتووستی به‌گواستنه‌وه‌ی خیرای مانا و زمان هه‌یه، پتووستی به‌هه‌ندییک به‌رجه‌سته‌ کردنی به‌ها ره‌وشتی و

ئەم شیعرانه توانایان هه‌یه به‌رجه‌سته‌ی ئایدیالیکی خودیانه‌ی تاییه‌ت له‌ زمان و مانادا بکه‌ن

مرۆیه‌کان هه‌یه که هه‌ندییک جار له جیهانی خود ده‌رت ده‌کاته ده‌روه به‌بێ داسه‌پاندن و زۆر لیکردن، که ئەمه‌ش مۆرکیکی تاییه‌تی به‌هه‌ندییک له‌و شیعرانه داوه.

(٥) سیمای سه‌ره‌کیی ئەم شیعرانه به‌رجه‌مه‌یتانی شیعرییه‌ته‌ که‌ زمان له‌ گوتن و ئاخواتنه‌ ئاساییه‌کان ده‌رده‌کاته ده‌روه‌و پیناس و سیفه‌تیک زمانه‌وانی و شیعری نویتان پێ ده‌به‌خشی، شیعرییه‌ت گه‌وه‌ری تیکشکاندن و به‌نا‌ئاسایی کردنی مانایه‌ له‌ زماندا که‌ گۆران له‌ بنیاتی زمانه‌وانی مانادا دینیه‌ته‌ کایه‌وه‌ به‌جۆریک ده‌ورو کاربگه‌ری کردنه‌ سه‌ریان ده‌گۆریت و ده‌چنه‌ باریک له‌ بنیاتی مانای نوته‌وه. ئەم کوشیعه‌ش هه‌روه‌کو باسمان کرد له‌سه‌ره‌تادا، له‌وه‌دا سه‌رکه‌وتوه‌ که‌ گۆرانکاری له‌شتوازی خویندنه‌وه‌ بیه‌سته‌کایه‌وه، پاشان گواستنه‌وه‌یه‌ک له‌بیرکردنه‌وه‌دا دروست بکات، به‌لام ناتوانین به‌یه‌ک هه‌ناسه‌ی خویندنه‌وه‌و به‌یه‌ک ئاست له‌ خویندنه‌وه‌ هه‌موو شیعه‌کان بخویننه‌وه، هۆی ئەمه‌ش ئه‌وه‌یه‌ که‌ شاعیر ده‌شت له‌به‌ر هۆیه‌کی خودیانه‌ که‌ باوه‌ری پیه‌تی به‌ ئاستیک له‌ نووسین شیعر نه‌نووسیت که‌ رسته‌کانی هه‌میشه‌ له‌ په‌یوه‌ستیک به‌رده‌وامدا بن له‌گه‌ل حاله‌تی گه‌رانه‌وه‌ بۆ سه‌ره‌تاییتی نووسین و بیرکردنه‌وه، به‌لام له‌گه‌ل ئەمه‌شدا ئەم شیعرانه‌ توانایان هه‌یه به‌رجه‌سته‌ی ئایدیالیکی خودیانه‌ی تاییه‌ت له‌ زمان و مانادا بکه‌ن.

٢٠٠٦/١/١ هه‌ولێر

ئازارەکانی کیرکە گۆر و عیشقی رێژین

هاشم سەراج

کتیبی «کیرکە گۆر» سەرەتایەک بۆ ژیان و فەلسەفە کە ی
لە نووسینی «پۆل ستراتیژ» و کاک ئازاد بەرنجی لە
فارسییە و ھەر بگێراوە تە سەر زمانی کوردی و ژمارە
«٣٨» ی لە زنجیرە کتیبی دەزگای چاپ و پەخشی
«سەردەم» پێ دراوە. سەرەتا ھەول دەدەم زانیارییەکی
زۆر لە بارە ژبانی سۆرین کیرکە گۆر و چەمکی
فەلسەفە ی بوونگە رایی لە دوو تۆبە ئەم کتیبە گرنگە
ھەڵبەنجم و پاشان بە ئەنجامدانی گەمە ی خۆتندنە و ھەبەکی
لە زەتدارانە لە ئازارەکانی کیرکە گۆر و پشکۆکانی
عیشقی رێژین دەوێم و بە لکو لە ژبانی شیوازی
«ئاکاری- ئەخلاق» دا چەند پاژتیک لە ماک و
ئاسە و ارەکانی ژبانی شیوازی «جوانخوازانە-
ئێستاتیک» ی بدۆزمە و ھ. سۆرین کیرکە گۆر لە «٥» ی
ئایاری (١٨١٣) لە کۆپنھاگن ھاتۆتە دنیا و ھەر لەو
سالەدا کە «ریچارد فاکنەر» یشی تیدا لە دایک بوو،
تاقە خالی ھاوبەشی ئەم دوو کەسیتییە دیارە رەگیتی
شیتی بوو. کیرکە گۆر تەواوی تەمەنی بە گۆشەگیری
ژباوە، باوکی ئاسە واری شیتی تیدا لە کورە کە ی زیاتر
بوو، باوکی کیرکە گۆر لە لادیتیەکی باکووری دانیمارکدا
جوتیاریکی وابەستە بە خاک و لە تەمەنی دە سالییە و ھ
شوانکارەیی کردوو و ئەو ھەمیشە بە دەست برسیتی و
سەرماوە نالاندوو ھەتی یانیش خۆی و مەرەکانی لە بەر
تیشکی خۆرە تاودا لە گەرما دا ھەلقەرچا و ن و ژبانیکی پر
فەلاکەتی ھەبوو، ئەو گەرچی کابرایەک بوو تا بلتی
ئیماندار، بە لام تینە دەگەشت بۆچی «خودا» و ئازاری

ئە ی شەمسی مایە پەرور و ئیکسیری قەلبی خاک!
بنوارە حالی ھالیک ی ئەم خاکە ئەحقەرە
«نالی»

دهدا و خستبوويه مهينه تيكي بةرده و امه وه تا رۆژتيكيان له و پەري نائوميديدا و لهزه و بيهه كي رهقن و وشكه لاني نزيك گردۆلگه يه كدا به خراپي به رانبەر به خودا زماني هه لهيتيانيه وه، ئيدي رتيك له و ساته وه بوو كه به ته و او ي ژياني ئاو هژو بووه.. كه چي پاشان زۆر ده و له مه ند بوو، سه رباري هه موو ئه و سه ركه و تنانه ي له بواري كاريدا هيشتا به قوولتي هه ستي ده كرد كه له لايه ن خوا وه نه فره تي ليكره وه!.. باوكي سۆرين كيكره گۆر له حه وت مندال ته نيا دوواني بۆ ما بووه.. كيكره گۆر كه بچو و كتري ن مندالي بوو باوكي گۆشه گيري هه لبارد و وانه ي لۆژيكي به كورده كه ي ده گوت، باسي كولتور و هونه ري ساختومانسازي بۆ ده كرد و ده بوو هه موو شتي بۆ باوكي بگوتبا يه ته وه.

سۆرين كيكره گۆر له قوتابخانه دا قوتابيهه كي سه ير و سه مه ره بوو، شيوه ي جلو به رگي و ره فتاري له گه ل ته مه نيدا نه گونجا وه، مامۆستاكاني ئه ويان به «پيره ميترديكي بچووك» ده شو به اند و سۆرين به ده ست نه خو شيهه كي بةرده وامي برپرا گه ي پشتيهه وه ده ينالاند، كه ببوه هۆي كۆميهه ك له پشتيهيدا، سۆرين له لايه ن قوتابيهه كانه وه ئازار ده درا، كه به زمانتيكي پر تانه و ته شه ر و ته وسه وه داكوكي له خو ي ده كرد.. كيكره گۆر هه ستي ئه و وه هه مه ي لا ده جو و لاند كه

له بنه رته دا جيهان به ده وري ئه ودا ده خو ليته وه. به شي تيولۆژي «خواناسي» له زانكو ي كو پنه اگن ته و او كرد، شه يدا ي فه لسه فه ي «هيگل» بوو.. نمو نه كلاسيكه كه ي «هيگل» له م بواره دا به مجۆره بوو.. «جوود، يان بوون».. تيزه «نه بوون» ئه نتي تيزه و «هه بوون- يا صيروره» سينتيزه. له رتي ئه م پرۆسه دياله كتيكيه وه بوو كه به بۆچووني «هيگل» هه موو شته كان له ره وتي كاملبوونياندا به ره و هوشياريهه كي زياتر به خود و دوا جاريش به ره و «رۆحي ره ها» ده چوون، به بۆچووني «هيگل» گشت رواله ته كاني بوون به شيكن له و رۆحي ره ها يه له ره وتي ده ركه وتن و ته جه للاي خو يدا، ئه و واي له كيكره گۆري ده روونگه را ده كرد به م فه لسه فه يه سه رسام بيت به تايبهه تي له لايه نه ئو ديبي و ئاييني و خود

شه يدا بيهه كه دا روون و ئاشكرا بوو، به لام هاوكات قيني شي له هيگل ده بووه. كيكره گۆر له سه ره تا دا گوماني به رانبه ر به «رۆحي ره ها» و خود ناگايي ژيان و هوشيار ي به خود هه بوو.. به بۆچووني كيكره گۆر «خود ناگايي» له سه ر ئاستي خود ديته دي، ئه و بيتي له سه ر ئه و ده اگرت به لاي تاكه كه سه وه ئه م ئاسته ي خود ئيدرا كه كه زۆر له «رۆحي ره ها» گرنگتره، كيكره گۆر له باره ي جيهان وه ده ينو سي، به لكو له باره ي ژيان وه.. وانا ئه وه ي كه ئيمه چۆن ده ژين و چ جو ره ژيانتيك هه لده بژيترين.. كيكره گۆر له ماناي «زيندو بوون» ي كو لييه وه و با به تي سه ره كي با سه كاني «تاكه كه س و بووني ئه و.. يان با به تي «بوون» بوو.. به بۆچووني كيكره گۆر ئه م بوونه وه ره ته و او خود گه رايه له سه روو ليكدانه وه ي ئه قل و مه نتيق و سيستمه فه لسه فييه كان و خود اناسي «تيولۆجي» و ته نانه ت لاف ليदानه «ده روونناسيهه كان» يشه وه، به لام له گه ل هه موو ئه مانه شدا سه رچا وه ي هه موو ئه م با به تانه ش، هه ر ئه م تيرو انينه شي بو وه ته هۆي ئه وه ي كه

له روانگه ي كيكره گۆره وه
«خواستي خودا
ته نيا له رتي
نه ماني وه چه ي
مرو يبه وه
ديته دي»

فه يله سووفان و خود اناسان و ده روونناسان سه ره ده مانتيك خو يان له كيكره گۆر ته به را بكن، ئه و لقه فه لسه فيه، يان «نافه لسه فيه» به قسه ي ئه وانه ي خوازياري فه لسه فه ي «په تين» ي كيكره گۆر كه دايمه زراند نا ورا بوونگه رايي، يان بوونخوازي- و جو وديه ت.. ئيگزيستانسياليزم.

هه لبه ت ما وه يه كي زۆري خاياند تا رتيبازي بوونگه رايي به ته و او ي جيبي خو ي گرت، هه ندۆ له فه يله سووفاني و كو «نيچه» هۆسيئرل، هايدگه ر.. له روانگه ي بوونگه راکانه وه به بت ئه وه ي به خو يان بزاند بوونگه را «جو ودي» بوون. هايدگه ر نكوولتي له مه كرد، نيچه ش به ر له وه ي كه سيك ئه و نا وه ي به سه ردابيري ت، مرد.. سه ده يه ك دواي مه رگي كيكره گۆر و به ده ركه وتني ژان پۆل سارته ر له فه ره نسادا و له دووم جه نگي جيهانيدا بوو، كه رتيبازي بوونگه رايي به ره سم ي ناسرا و جيگير بوو. به تيرو انيني كيكره گۆر «بوون له ژماره يه كي ئالۆز ده چوو، پاش شيكر د نه وه و وه لاخستني هه موو شته كان ئه وه ي ده ما يه وه هه ر «بوون» بوو.. حه قيقه تي با به تي كه به جيهاني ده ره وه په يوه سته و حه قيقه تي خودي وابه سته يه

به‌وهی که چون گوتراوه و حقیقه‌ته خودیبه‌کان له و رووه‌وه بایه‌خیان زیاتره که به ئەسلی «بوون» ی ئیمه‌وه په‌یوه‌ستن، که به حقیقه‌تی خودی به بونیادی به‌هاکانی ئیمه‌وه وابه‌سته‌یه، هەر که‌سیک به پتوه‌ری خۆی جیهانی خۆی ده‌خولقی‌نیت و به‌لام نائومی‌دی به‌شیکه له «دۆخی مرۆیی» هەر تاقه که‌سیک نه‌ک «بوون، وجود» یک، به‌لکو «هه‌بوون، صیرورة» یکی به‌رده‌وامه که بوونی هه‌یه، ئەو ترسه‌ی له‌م سه‌رچاوه ده‌گرێ شتیکی سروشتییه، به‌لام تیگه‌یشتنی ته‌واوی به‌شیتی ده‌شکیتته‌وه، تاقه ریتی خۆپاراستن له‌م شتی‌تییه ترسه، بزواتیکی نائه‌قلانییه به‌رهو «ئیمان» به‌مجۆره تاکه‌که‌س به‌هۆی په‌یوه‌ستبوونی ده‌روونیانه‌ی خودیبه‌وه به‌خواوه، له‌شیتی و په‌رتنه‌وازه‌یی ده‌روونی پرگاری ده‌بیت ئەم شیتی و ترسه له‌ژێر حاله‌تیکی ناسایی سروشتیدا خۆی هه‌شارداوه کیرکه‌گۆر.. پرساری «بوون» چیه؟

پیداگرنتی له‌سه‌ر «خودیتی» گرنگترین به‌شداریکردنی ئەوه له‌ فه‌لسه‌فه‌دا، بوونه‌وه‌ری فانی روو له‌ نه‌مان هەر له‌و فه‌لسه‌فه‌یه ده‌روانی. «پارمنیدس» بروای وابوو که «بوون» توخمیتی تاقانه و نه‌گۆری گشت وجوده، به‌واتیه‌کی دی به‌بوچوونی ئەو هه‌موو شتییک یه‌ک شته، شتی وه‌کو فره‌چه‌شنی و گۆزان و جووله‌جگه له‌ دیارده‌ی رووکه‌ش هه‌یچی دی نین

منی خودگه‌را «ئەم، من» ه به‌ته‌نیا کاتیک هه‌یه که «بیر ده‌کاته‌وه» هه‌سته‌کان، په‌بیردنه‌کان، هه‌موو ئەمانه قابیلی هه‌له و گومرا‌بوون به‌ته‌نیا منی خودگه‌را ده‌یتوانی له‌هه‌بوونی خۆی دل‌نیا‌بیت ئەو چرکه‌ساته‌ی کیرکه‌گۆر شه‌یدا و گرفتاری جوانی روخساری کچیکی گولته‌مه‌ن ده‌بێ که ده‌سال له‌خۆی مندالتره و ئەو کیژۆله‌یه‌ی که له‌خانه‌واده‌یه‌کی دیار و ناوداره و ناوی «رێژین ئولسن».. سۆرین کیرکه‌گۆر کتیپی بو‌رێژین ده‌نارد و کتیپی بو‌ده‌خوینده‌وه و پیکفه‌ پیاسه‌یان ده‌کرد و ئەم میهره‌بانی و ئەفین و خۆشه‌ویستییه‌ی کیرکه‌گۆر بو‌رێژین هه‌تجگار قوول بوو، ئەفینیک ته‌نیا له‌سه‌ر ناسته‌کانی رۆح و ناگره‌کانی دل‌مایه‌وه، رێژین ده‌یزانی ئەو لاییکی ناسایی نییه به‌قوولی ئەوی خۆش ده‌ویت..

جاری وابوو له‌کاتی خویندنه‌وه‌ی کتیبه‌دا له‌ پریکا ده‌هه‌ستا و چاوی پر ده‌بوو له‌ فرمی‌سک، یان له‌و کاته‌ی که رێژین پیانۆی لیده‌دا کیرکه‌گۆر ده‌گریا... رێژین و کیرکه‌گۆر به‌رهمی له‌یه‌کتر ماره‌کران و کیرکه‌گۆر قوئاغی فیروونی قه‌شه‌یی ده‌ست پیکرد، کیرکه‌گۆر نه‌یده‌توانی ژیانیکی ناسایی بژی، ژیانیکی له‌و جۆره له‌ رووی ده‌روونی و عاتفی و رۆحی و جه‌سته‌ییشه‌وه ئەسته‌م بوو، ئەو عیشتی رێژین بوو، رێژین له‌ پارێزراویکی رۆحی زیاتر بوو به‌لای ئەوه‌وه، له‌م کاتانه‌دا بوو کیرکه‌گۆر هه‌ستی کرد هه‌تیک هه‌یه به‌رهو ژیانیکی بالاتر له‌ ژیانیکی ناسایی ده‌بیات، به‌لام ئەو ژیانه بالاتر چیه؟ ده‌بێ له‌ ناگره‌ یا قوتیبه‌کانی عیشق و جوانی رێژین بالاتر بێ!

ته‌نیا ئەوه‌نده‌ی ده‌زانی که ژیانی خۆی بو‌نوسین و فه‌لسه‌فه و خوا ته‌رخان بکات، بو‌گه‌یشتن به‌و ژیانه،

ده‌بێ قوربانی به‌هه‌موو شته‌کانی دی بدات، هه‌ولی دا به‌گونجاوترین شیوه ئەم ماره‌کردنه هه‌له‌وه‌شینیته‌وه سه‌ره‌نجام کیرکه‌گۆر ئەلقه‌ی ماره‌بیه‌که‌ی بو‌رێژین نارده‌وه.. ئەی خودا ده‌بێ چی بکه‌م؟ چون بژیم.. که سه‌ری هه‌لگرت و رووی له «به‌رلین» کرد و له‌وانه‌یه وتنه‌کانی «شیلینگ» ی فه‌یله‌سوف ئاماده‌بوو، کیرکه‌گۆر له‌و راستییه تیگه‌یشتبوو که «خود» ئەقلانی نییه! ئەو له‌کتیپی

«یان ئەم، یان ئەو» به‌شیک له‌ ژیان و.. له‌و کتیبه‌دا ده‌لێ: ئیمه‌ ده‌توانین به‌ دوو شیواز بژین.

۱- شیوازی جوانخوازان «ئیسستاتیکی»

۲- شیوازی ئاکاران «ئاکاری - ئەخلاقی»

هه‌موو که‌سیک به‌ ئازادی ده‌توانی به‌کێک له‌و دوو شیوازه‌ی ژبان هه‌لبژیریت که سه‌رچاوه‌ی بوونگه‌رابی لێره‌یه.. ئەوه‌سه‌ی که له‌سه‌ر شیوازی ئیسستاتیکی ده‌ژی، ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر بوونی خۆیدا نییه! زۆر زه‌حمه‌ته که‌سیک بدۆزینه‌وه که له‌سه‌ر شیوازی ئیسستاتیکی ده‌ژی ئیمه هه‌موومان له‌و شیوه‌ی سه‌یر و سه‌مه‌ره‌یه هه‌له‌وه‌دای له‌زه‌ت و ره‌زامه‌ندین له‌به‌ر ئەوه‌ی عه‌ودالی له‌زه‌تیکی دیاریکراو ده‌بین.. ئیمه به‌لای خۆیدا راده‌کیشیت شتی وه‌کو ده‌سه‌لات، پاره.. یان ته‌نانه‌ت ئەفین و

به‌بوچوونی کیرکه‌گۆر

ئەم بوونه‌وه‌ره ته‌واو

خودگه‌رايه (مروّف)

له‌سه‌روو لیکدانه‌وه‌ی

ئەقل و مه‌نتیق و

سیسته‌مه

فه‌لسه‌فیه‌یبه‌کانه

خۆشه‌ویستیش.. که ده‌شپین و دینه دست و که‌چی «کاتی» ن... ئەو که‌سه‌ی به‌م شیوازه ده‌ژی دره‌نگ یان زوو هه‌ست ده‌کات مانا و یه‌قین له ژبانیدا نامینیت ئەمه‌ش ده‌بیته مایه‌ی نائومییدی ئەو که‌سه.. به‌مجۆره کیرکه‌گۆر ئیمه‌ بۆ شیوازه‌که‌ی تری ژبان پینمایی ده‌کات که به‌رامبه‌ر به‌ شیوازی ئیستاتیکیه‌ و اتا شیوازی ئاکاری «ئه‌خلاقی».. ئەمه‌یان مه‌یدانی ره‌های خوده‌ و هه‌لبژاردنی خود، یان خو هه‌لبژاردن. گرنگترین ئەرکیتی به‌شیوازی ئاکاری ده‌ژی و له‌پیتی هه‌لبژاردنه‌وه‌ خودی خو‌ی گرنگی به‌جیهانی ناوه‌وه‌ ده‌دات که‌چی شیوازی ئیستاتیکێ گرنگی به‌جیهانی ده‌روه‌ ده‌دات، یان ئارسته‌ی به‌ره‌وه‌ ده‌روه‌یه‌ و قه‌ده‌رگه‌را و ناسه‌قامگیر و خو‌ و پیرانه‌ره‌ و کاتییه‌، که‌چی شیوازی ئاکاری ئاراسته‌ی به‌ره‌وه‌ ناوه‌وه‌یه‌ و پتویسته‌ و دروستکه‌ری کاملبوون و خود خو‌لقینه‌ به‌رای کیرکه‌گۆر ده‌توانین «ئاین» به‌ سینتیزی دیاله‌کتیکێ ئیستاتیک و ئاکار بزاین، ئاین ناوه‌وه‌ و ده‌روه‌ و یه‌قین و نایه‌قین له‌خو ده‌گریت بزواتی ئیمان له‌سه‌روو هه‌موو یه‌قینیکه‌وه‌یه‌ که‌ چیرۆکی هه‌زه‌تی ئیبراهیم و ئیسحاق و حاله‌تی ئاینی روون ده‌کاته‌وه‌ «له‌ قورئانی پیرۆزدا هه‌زه‌تی ئیبراهیم و ئیسماعیل» ه‌ که‌ دیمه‌نی «دیالۆگیکێ رۆحیه‌» و لیره‌دا له‌سه‌ر ئاستی ئاینی ده‌ژی که‌ له‌ ئاستی ئاکاری بالاتره‌ و ئیمانی به‌ خوداوه‌ندیکه‌ که‌ سه‌رچاوه‌ی ئاکاره‌، به‌لام کیرکه‌گۆر به‌ ئیمان و باوه‌ریکی قووله‌وه‌ که‌ په‌یوه‌سته‌ به‌شیوازی ئاکاری ده‌ژی و که‌چی له‌نیوه‌مه‌فته‌ن و مه‌مله‌که‌ته‌ ئه‌خلاقیه‌نه‌که‌یدا ئیره‌می هه‌س گولشه‌نه‌کانی بۆنی عه‌تری دل و رۆح و جه‌سته‌ی «پژین» یان له‌ ده‌پژۆی ئەو له‌گه‌ڵ چرکه‌ساته‌ نوستالژی‌یاکانی رپژین تا دئ پاژ پاژ مۆناده‌کانی عه‌قل له‌ده‌ست ده‌دا و کوانووی دل و رۆحیش به‌ جه‌زیه‌ هه‌مه‌نه‌کانی عیشق و ئەقین پشکو‌خه‌ته‌رناکه‌کانی جوانی و هه‌سته‌ ترسناکه‌کانی بوونگه‌راییی ده‌گه‌شیتینه‌وه‌ هه‌له‌داوان رۆژه‌کانی هه‌فته‌ ده‌ژمیروئ به‌ هه‌ویای رۆژی یه‌کشه‌مه‌مه‌ تا دوور به‌دووری له‌ هه‌وشه‌ی کلێسادا دیدنه‌ی رۆخساری جوانی رپژین بکا.

نازاره‌کانی کیرکه‌گۆر به‌ندن به‌ دوو

سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کییه‌وه‌ یه‌که‌مه‌یان کۆمه‌لیک حاله‌تی سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ که‌ له‌ باوکییه‌وه‌ بۆی ماونه‌ته‌وه‌ دووه‌مه‌یان ئەزموونی ئاگرینی عیشقی رپژین. باوکی له‌کاتی دانانی به‌هه‌ندئ شتدا لای ئەو باسی ئەوه‌ی کردبیت که‌ چۆن رۆژتیک له‌ رۆژان له‌سه‌ر گه‌ردۆلکه‌یه‌کدا له‌ (جوتلند) قسه‌ی به‌خودا گوتوه‌. ده‌لێن به‌ ئاگابوونی کیرکه‌گۆر له‌ مه‌سه‌له‌یه‌ یه‌که‌تیک بووه‌ له‌ هۆکاره‌کانی دوچاربوونی به‌شه‌پۆلیک په‌شپوی و شله‌ژان و په‌ریشانه‌حالی و سه‌رکردنه‌ سه‌ر خواردنه‌وه‌ی مه‌ی له‌ قوئاغی زانکۆییدا- باوکی کیرکه‌گۆر کاتی ژنه‌که‌ی له‌سه‌ر پینخه‌فی مه‌رگ بووه‌، ئەم سه‌روکاری له‌گه‌ڵ کاره‌که‌ریکی خویدا هه‌بوو که‌ دواتر کیرکه‌گۆری لیبووه‌: کیرکه‌گۆر زانیویه‌تی که‌ باوکی تووشی سیفلیس بووه‌، نه‌خۆشیه‌ک که‌ ده‌شی بۆ کوره‌که‌شی گوازابیته‌وه‌.. ژبانی بێباکی و بێ موبالاتی لای کیرکه‌گۆر وه‌ک مه‌یخواردنه‌وه‌ و جگه‌ره‌کیشان له‌سه‌ر شه‌قامه‌کان و جارێکیان بۆ سۆزانیخانه‌یه‌ک ده‌چیت و هه‌ر له‌و یه‌که‌م ئەزموونه‌وه‌ یاده‌وه‌رییه‌کی ناخۆش له‌ زه‌ینیدا توومار ده‌بیت و ده‌نوووسیت «من بێبه‌ریم له‌و سیفاته‌ جه‌سته‌یه‌ سه‌ره‌کیانه‌ی که‌ بۆ ئاده‌میزادیکێ ساغ و ئاسایی پتویستن» یا باسی ئیسقانی ناو برین و ناریکی له‌ش و رۆحی ده‌کات... له‌ به‌هاری سالی (١٨٣٦)دا کیرکه‌گۆر تووشی قه‌یرانی نائومییدی بوو هه‌سته‌تیکێ سه‌یر سه‌باره‌ت به‌ دنیای ده‌روونی خو‌ی به‌سه‌ریدا زال ببوو، وایده‌بینی که‌ ده‌روونی بۆگه‌ن بووه‌ و پر بووه‌ له‌ خو‌په‌رستی، ته‌نانه‌ت ماوه‌یه‌ک بیری له‌خو کوشتن ده‌کرده‌وه‌.. پاشان به‌ ئەزموونیکێ ئاینیدا تیده‌په‌ریت: ته‌واوی سروشتی من گۆرا گه‌یشتمه‌ ئەو باوه‌ری که‌ به‌ ته‌نیا خو‌شه‌ویستی خواجه‌ که‌ ده‌توانێ ئەو له‌و بێرکردنه‌وه‌ توندپه‌وانه‌یه‌ی له‌ خودی رزگار بکات..

کیرکه‌گۆر (ته‌واوی بوونی مرۆیی به‌رانبه‌ر خودا وه‌ستاوه‌).. هه‌میسان ده‌لێ ناتوانین هه‌یچ چرکه‌ساتیکێ ژبان بوه‌ستینین تا ئاوری له‌ بده‌ینه‌وه‌ و سه‌یری بکه‌ین! یا خودگه‌راییی و مه‌سه‌له‌ ده‌روونیه‌که‌ی حه‌قیقه‌ت ئەمه‌ تیزی منه‌ ئەگه‌ر له‌ روانگه‌ی ئەو گوته‌یه‌ی «باسکال» هه‌وه‌ له‌ عیشقی رپژین و نازاره‌کانی کیرکه‌گۆر پروانین

**پیداگرتنی
له‌سه‌ر «خودیتی»
گرنگترین
به‌شداربکردنی
ئوه
له‌ فه‌لسه‌فه‌دا**

که ده‌لئی: دل بۆ خۆی کۆمه‌لێک
 هۆی هه‌یه که ئەقل سه‌ریان لێ
 ده‌رناکات.. ئەو هۆیه‌ی دلی
 کیرکه‌گۆریش رێژین بوو، ده‌یویست
 سه‌رنجی ئەو به‌لای خۆیدا
 رابکێشیت و پیشانی بدات که تا
 چ راده‌یه‌ک نازار ده‌چێژیت، چونکه
 کیرکه‌گۆر توانی تا دوا‌پین
 چرکه‌ساتی مائتاوایی ده‌گه‌ل چرکه

ته‌نیا ئه‌وه‌نده‌ی ده‌زانی که ژبانی خۆی بۆ نووسین و فه‌لسه‌فه و خوا ته‌رخان بکات

مه‌رامی تایبه‌تی خۆی چه‌شنی
 پاسه‌وانیکی سه‌هه‌نده و دوو‌پوو له
 مه‌جلیسی یاراندا دلی ناسکی شیعری
 بریندار ده‌کات و سه‌رله‌به‌ری کولتووری
 مرۆفایه‌تیش به‌ مۆرکه‌کانی جه‌هل و
 توند‌په‌وی ده‌سپێری هه‌روه‌ک که
 «ولیه‌م رایش» ده‌لئی مرۆف ده‌توانی
 له‌و چرکه‌ساته‌ ئیرۆتیکانه‌دا که
 سه‌رپاکی دل و گیان و جه‌سته‌ی به

ئاگرینه‌کانی عیشق و جوانییه‌کانی رێژیندا بژیت و به
 تایبه‌تی دوا‌ی شووکردنی له‌ رۆحه‌وه نازاری ده‌چه‌شت و
 تا ده‌هات له‌نبو‌بازنه‌کانی ئەقین و فیراقدا ده‌توا‌یه‌وه و
 له‌نبو‌مه‌مله‌که‌تی «ئاکاری و ئیستاتیکی» دا.. مانه‌ندی
 عارفیک، یان چه‌شنی «مه‌سیح» وینه‌ زه‌ینییه
 غوربه‌تاوییه‌کانی ئەوی ناماده‌ ده‌کرد و ده‌گه‌ل چرکه
 زیندوو‌ه‌کانی ده‌ژیا.. بۆیه‌ شیوازه‌ ئاکارییه‌که‌ی کیرکه‌گۆر
 مه‌فته‌نی ئیرمه‌یک بوو تژی له‌ عیشق و مه‌حه‌به‌ت و
 جوانییه‌ پاکه‌که‌ی رێژین.. به‌تایبه‌تی له‌ دیداره‌کانی
 رۆژانی یه‌کشه‌مه‌ی کلێسادا ئارامی لێ ده‌برا و له‌ له‌وحی
 ئەو رۆخساره‌ جوانه‌وه شه‌پۆل شه‌پۆل نووره‌ ئالتونییه‌کانی
 کردگار هه‌دا و ئۆخژنیان به‌ دل و ده‌روونی ده‌به‌خشی..
 تیشک و رونه‌قی جوانییه‌کی پالوته و په‌تی دوور له
 کرده‌حه‌قیه‌ره‌کانی سیکس.. له‌گه‌ل بریاری
 هه‌له‌شاندنه‌وه‌ی ماره‌یی و ناردنی ئەلقه‌ی زاوایی..
 کیرکه‌گۆر ده‌یویست له‌وحی جوانییه‌کی رۆح و جه‌سته‌ی
 رێژین.. چه‌شنی پاک‌یزه‌یه‌ک. له‌ دورجی چرکه
 گیانیه‌کانی خۆیدا بپارێژیت کیرکه‌گۆر که جارتیکیان روو
 له‌ سۆزانی‌خانه‌یه‌ک ده‌کات و هه‌ر له‌ یه‌که‌م ئەزموون‌را
 یاده‌وه‌رییه‌کی ناخۆش له‌ زه‌ینیدا تۆمار ده‌بیت.. له‌وی
 له‌لایه‌نه‌ قیژه‌ونه‌کانی موماره‌سه‌ی سیکس ده‌گات.. که
 خه‌ته‌رناکترین سه‌رچاوه‌ی هه‌لدان و گه‌شه‌سه‌ندنی
 «صیرورة- هه‌بوون».. ده‌یزانی که له‌شی فه‌نائامیزی
 بوونه‌وه‌ر، یا خه‌لقه‌نده‌ چه‌نێ کرپت و دژیو و قیژه‌ونه‌ و
 چ جای له‌ چرکه‌ی ئەنجامدانی له‌ززه‌تیکی کاتی
 سیکساندندا شارگه‌لیک تۆرهم و وه‌جه‌ی که‌وده‌ن و
 گونا‌ه‌بار په‌رشه‌ی بوقعه‌ی ئەو زینده‌گیه‌ ده‌کات..

ئاگره‌کانی «ئیرۆس» مه‌ست و خرو‌شواوه... عاشق و
 مه‌عشوق په‌نجه‌یان له‌ په‌نجه‌ی یه‌کدی بئالقیین، تا رۆح
 به‌ چێژ و له‌ززه‌ته‌کانی عیشق و مه‌حه‌به‌ت هه‌پروون به
 هه‌پروون ده‌بێ.. پتویسته‌ مرۆف لێره به‌دوا نوتفه‌کانی
 فه‌نا رووه‌و سارا و شو‌ره‌کات و مه‌زراکانی سروشت و
 هامونه‌کانی کاکی به‌ کاکی هه‌لدا.. تا تۆپه‌له
 هه‌یولایه‌کی رهنگ هه‌ورین و قه‌ترانی خالی و خامۆش
 و کشومات و هیمنی دوور له‌ بۆن و به‌رامه‌کانی مرۆ
 پیشکه‌ش به‌ ته‌خت و سه‌لته‌نه‌تی مه‌حه‌به‌ته‌تنامیزی
 عاله‌می بالا بکرتیت.. له‌ روانگه‌ی کیرکه‌گۆره‌وه
 «خواستی خودا ته‌نیا له‌پتی نه‌مانی وه‌چه‌ی مرۆبییه‌وه
 دیته‌دی».. کیرکه‌گۆر ده‌لئی: من بیتبه‌ریم له‌و سیفاته
 جه‌سته‌ییه‌ سه‌ره‌کیانه‌ی که بۆ ئاده‌میزادیکی ساغ و
 ئاسایی پتویستن. ئەو زانیویه‌تی باوکی له‌ رێگه‌ی
 موماره‌سه‌ی سیکسه‌وه تووشی سیفلیس بووه، له‌وانه‌یه
 ماک و ئاسه‌واری ئەو په‌تایه‌ وه‌ک بۆماوه بۆ ئه‌ویش
 بگوازیته‌وه.. کیرکه‌گۆر سه‌رپاکی ژبانی خۆی بۆ نووسین
 ته‌رخان کرد، دوا‌ی ئەوه‌ی هاو‌رپیکانی زانکۆی له‌ ده‌وری
 نه‌مابوون ئەو له‌ ته‌نیا‌یییه‌کی رها ده‌ژیا، ته‌نیا بۆ
 پیاسه‌ی دوور و درێژ له‌ ماله‌وه ده‌چوو ده‌روه‌ و له
 شه‌قامه‌کانی کۆپنه‌گندا به‌سه‌ر و سیمایه‌کی باریک و
 چه‌ماوه و پانتۆلیکی ده‌رلینگ ته‌سکه‌وه ده‌رده‌که‌وت و
 که به‌رده‌وام ده‌رلینگتیکیان له‌وی تر کورتتر بوو و
 هه‌میشه‌ش پیرتر له‌ ته‌مه‌نی خۆی ده‌هاته‌ به‌رچاو، ئەو
 سه‌وداسه‌ری «رێژین» ی پاکیزه‌بوو، نه‌یده‌زانی له‌ زاگه‌ و
 مه‌فته‌نی رۆحدا به‌ چ شتیه‌ و شیوازیک گوزارشت له
 بلێسه‌کانی ئاگر و پشکۆی دل بکات، چونکه‌ به
 تیره‌کانی قه‌ده‌ر که سه‌ر به‌ شیوازی ئیستاتیکه‌.. دلی
 ئەو پیکرابوو.. ئەم به‌یتیه‌ «مصباح‌ الدیوان- ئەده‌ب»

دوور نيبه گوزارشت له و چرکه قه ده ريبه بکات:

**من ده ليم چزن بوو قزا نه مني به تو دل به سته کرد
نهو به چاواني همواله ي حوکمي ته قديرم ده کا**

له م پياسانه پيدا جار جاره ده وه ستاو له گه ل مندالاندا ده دوا و هه ندی جاريش ديارى بچووکى ده دانج يا له کو تايى هه فته کانداليسکه يه کى به کرى ده گرت و به ناو باخ و باخاتى شار و ده وروپشتيدا ده گه را، چاوه پيى نه وه ي ده کرد که خه لک به جوانى ره فتار له گه ل کورپى ده وله مه ندرتيرن بازارگانى کو پنهانگدا بکه ن. گه رچى بنه مال ه ي نولسن له سه ر په فتارى له گه ل ريژيندا به توندى له و زوير بيوون و له کو مه لگاي سه نگينى خو يان ده ريان کردبوو روژان يه کسه مه ده چوو بو کليسا و پيده چي زوربه ي جار ه کان له و ي ريژينى بينيبيت. گه رچى له گه ل يه کدا قسه يان نه ده کرد، به لام هه ستيان به ناماده بوونى يه کتر ده کرد، و يراى نه وه ي که زور تازارى ريژينى دابوو، «ه ي خو يشى زياتر» به لام ده توت هيشتا عيشق يکى نه ينيان له به يندا ماوه، نه يده توانى له وه نائومي د بيت

که روژيک دى به جوړى له جوړان دووباره له گه ل ريژيندا پيوه ندى ده به ستيته وه. پيوه نديبه کى روحي. کتبي «چه مکى ترس» يه کيکه له قوولتيرن کتبه سايکو لوزيبه کان بهر له «فرويد» شيکردنه وه ي چه مکى ترسى کردوه نه و ترسه ي که ترسيکه له نه نجامى رووبه رووبوونه وه مان له گه ل دوخ يکى

ترسناکى جيهانى ده وه دوا دروست ده بيت. ترسيکه که له نه زمونږيکى ناو وه سه ره له ده دات. کاتى رووبه رووى توانا بى سنوره کانى تازاديمان ده بيتته وه و په ي به گه وره يى و فراوانى و ناهه قلا نيبوونى ده به ين. يان که ده لى: «تازادى» هيج پيوه نديبه کى به فه لسه فه وه نيبه و بابه تيکى سايکو لوزيبه و وابه سته يه به دوخ و حاله تى هوشيارمانه وه. ني مه به ته نيا کاتيک له ره هه نده ته واوه تيبه کانى تازاديمان ده گه ين که نه و حاله ته تايبه تيبه ي که پيى ده لى «ترس» تاقى بکه ينه وه. ناکو کيبه کانى کيرکه گوز هر له سه ره تاوه له گه ل چه مکى «بوون» ده ست پييده کات له به هارى (۱۸۳۶) دا

کيرکه گوز تووشى قه يرانى نائومي دى بوو، هه ستيکى سه ير سه باره ت به دنيا ي ده روونى خو ي به سه ري دا زال بوو، وايده بينى که ده روونى بوگه ن بووه و پر بووه له خو په رستى، ته نانه ت ماوه يه ک بيرى له خو کوشتنيش ده کرده وه. سوزين کيرکه گوز موړکى نه و نائومي ديبه ي له باوکى وه رگرتبوو. يا به سه ره اتى پياويک ده گيرتته وه که روژيکيان به کوربه کى خو ي و تووه: «نه گبه ت تو له چ نائومي ديبه کى خاموشدا ده ژيت»

ده شى هه مان رسته ي له باوکى خو ي بيستبيت، کيرکه گوز له ريگه ي عيشقى ريژينه وه هه ولئى ده دا، وه ک مه سيحيه کى راسته قينه بژى. نه و پروا ي به وه نه بوو که مه سيح له نيو دام و ده زگا تاي نه يه کان و کليساکاندا بوونى هه بيت، به لکو «مه سيح» له نيوروج و ده روونى مرو قدايه. که هه مان کيشه ي «دوستو يفسكى» يه له رو مانى «برا يانى کارامازوف» دا کاراکتري بوونگه را و نه هليستى ئيشان کارامازوف. تووشى وريته و قسه برسکاندن ده کات و په يتا په يتا پاژه کانى سه لته نه تى نه قل له ده ست ده دا. کيرکه گوز له (۱۹) ي مانگى تايارى (۱۸۳۸) دا به نه زمونږيکى

روحي هه ژينه ردا تيده په پري که له ياده وه ريبه کانيدا به «بوومه له رزه ي گه وره» ناوى ده بات. نه و دنووسيت «ته نيا به بيرکردنه وه له وه تارام ده بم که باوکم نه و نه رکه گرانه ي له نه ستو گرتبوو که به تايين ته سه للامان بداته وه، يارمه تيمان بدات له وه تيبى بگه ين که نه گه ر هه موو شتيکيش

له ده ست بده ين، به لام ده رگايه ک هه يه که به جيهان يکى باشتردا به رووماندا بکرتته وه، به م شيوه يه ريگاي گه رانه وه بو خوا و سازشى ده روونى له گه ل باوکيدا به روويدا کرابووه، گوزرانيک که له کاتى خويدا هات نه وه بوو که سى مانگ دواى نه وه ي باوکى مرد. کيرکه گوز ده لى: له نائومي دى هوشيارانه دا، تاکه که س تيده گات که له راستيدا نائومي دى به شتيکه له دوخى مرو يى و له م روانگه به شه وه نائومي دى به نده به خوديکى هوشياره وه. ده ربا زبوون له نائومي دى، هه ليزاردنى «خود» ه و بزواتنه به ره و پله ي ئيمان - نه و ميراته ي له باوکيبه وه بو ي مابووه وه گشتى به هه ده ر سپارد و. هه ميسان به يتيکى

کير که گوز

ني مه ده توانين

به دوو شيواز بژين:

۱ - شيوازى جوانخوازانه

۲ - شيوازى نه خلاقيانه

«مصباح الديوان - نهدهب»

عاشق و مهزل و مهئا؟ نهمه لافتيكه درۆ عاشقى سادق، نهويه خانهيى بونياد نهكا

ئيتير كوڤنهماگن دهبيته دۆزه خستانيك و چيتيرنا مهرگى
كييركه گۆر په يوهسته به له وحى جوانى «رېژين» هوه. له گهڻ
مالتاوايى «جوانى» سهرده نيته هوه. ههمان حاله تى
«نايشناخ» ي رۆمانى «مردن له فينسيادا» ي «توماس
مان» هوه. مهرگى كييركه گۆر پابه نده به فيراقى جوانى
رېژينه وه، دنيى ئاكارانه ي نهو ليوانليته له ئاوتيزه كاني
حوسنى رېژين كييركه گۆر. نهو رۆژه ي دواى سه فهره كه ي
رېژين له هوش خوى چوه، نهوانه ي له دوا چركه ساتى
گيانه لادا بينيبويان كه درهوشانه وه ي چاوه كانيان
بیرماوه له ناو روخساريكى باريك و پيردا:

تا دواين چركه ساتى ئاوزينگان

ئيمان و جوانييه كاني رېژيني

له دهست نه داو وهسيه تى كرد

نهو شتانه ي كه دواى جيده ميئيت بيدن به رېژين!

كييركه گۆر كه پاره و پوولى نه ما تهنيا كاري
«قهشه» يى پى دهكرا و به لام له گوڤاري «چركه سات» دا
كه ماويهك خوى دهري دهكرد، هيرشى كرده سهر كلتيسا
و به دام و دهزگاي نيوزه دكرد، قهشه و كاردينا له كانيشى
به دنيا په رست و رپاكار له قه له م دان... نهو لهو پروايه دا
بوو كه خواستى خودا تهنيا له رپى نه مانى وه چهو
توره مه ي مروييه وه دپته دى. به لام كييركه گۆر له ئاست و
پله ي چيژ و له ززه ت و نه شته رۆحييه كاني «نه پيگۆر» يدا
دهژيا و له ناوه وه ي په رژينه رۆحييه كاني ئاكارى و دنيى
سه فاناميژى نهو دا مۆناده كاني عيشق و ئيستاتيك
به شيويه كه ي به رده وام ده درهوشانه وه. جوړتيك له
بريسكه كاني ئاگرى نه قين و فيراق مه فته نه كاني
شهيدايى و ميهر و سه ودايى رونا ده كرده وه. روونا...
نهو ده گهڻ ئاوتينه ي حوسن و جوانييه كاني «رېژين» دا ده ژيا
و سه ودايى نهو بۆن و به رامه و عه تى گوله كاني باغى
ئاكاربوو پاش چوارده سال له هه لوه شانده وه ي
دهزگيرانيتيه كه يان، رۆژى «رېژين» هه لوه سته يه كه ي كرد و
به ئاراميه وه به كييركه گۆرى وت «خودا پشت و په نات
بيت، هيوادارم له هه موو شته كاندا سهركه وتووبيت»
كييركه گۆر له رووى رېژه وه كلاوه كه ي بۆ به رزكرده وه ئيدى
هه ربه كه يان به رپى خو ياندا رۆيشتن. هه ميسان
: «نه دهب»:

چى ده بين جارئ نه گهر رپى بخه يه خه سته دلان

با له دووريت دل نه وه نده ناله و فرياد نهكا

تۆ مه يى شاهان ده رژيني به قهر

كيتيه بلتى جامى قه له نده ر شكا؟

سهرچاوه كان:

- ۱- كتيبي گيرفان (۳۸) كييركه گۆر- سهرتايهك بۆ ژيان و
فهلسه فه كه ي، نووسينى: ستراتيرن، وه رگيترانى له فارسويه وه:
نازاد به رنجي، زنجيره ي كتيبي دهزگاي چاپ و په خشى سهرده م.
- ۲- ديوانى (نالى) له چاپكراوه كاني كۆرى زانيارى كورد.
- ۳- ديوانى «مصباح الديوان- نه دهب- ناشر: انتشارات صلاح
الدين ايوبى، شرح و ليكدا نه وه. محمهد سه عيد نه ججاري
«ناسق».

كييركه گۆر به ئاماده بوونى رېژين له كوڤنهماگندا هه ستي
به غه ريبى و دوورى و دايران نه ده كرد هه ر نه بين هه ولى
دهدا رۆژانى يه كشه مه له دوورپا ديده نى نهو په ريبه
بكات... به لام كه رېژين برپارى سه فهرى داو له گهڻ
ميرده كه ي بۆ ده رچوون... به يتيكى «نالى»:

له كن من با وجودى ناس و نه جناس

كه سى تيدا نييه نه م شاره بين تۆ

1- پیکهاته خوازی وهک بزوتنه وهیه کی زهینی

گرینگترین تاییه تمه نندی نیوهی دووه می سهدهی نۆزدهیه م و نیوهی یه که می سهدهی بیسته م دابهش کردنی زانسته بهلقگه لی جیاواز. نه و لقانه تا رادهیه ک پسیپۆرانه بوون که ویدهچی تیکه ل کردنیان کارپکی نهسته م بی، ته نانه ت فهلسه فه سولتانی زانسته ئینسانیه کان له تهختی دهسه لاته وه کیشرایه خوارئ تا به یارییه زمانیه کانه وه دهگه ل خۆی خه ریک بی، فهلسه فه ی زمانی ویتگنشتاین و ئیگزستانسیالیزمی بیرمه ندانی کیشوهی نه وروپا هه مووان فهلسه فه ی پاشه کشه ن.

فه یلووسه فه کانی زمان جهختیان له سه ر نه و پروایه ده کرد که زمانی ئیمه و دنیای ده وروبه ری یه ک ناخویننه وه. ئیگزستانسیالیسته کان باسی مرۆقی گوشه گیریان کرد، مرۆقیک که پیوه نندی له گه ل شته کان و ته نانه ت مرۆقه کانی تر پساندوو وه له بارودۆخیکی وجوودی پووچدا ژیان ده باته سه ر. له نیوهی سه ره تای نه و سه دهیه وه له ت له ت بوونی مه عریفه و زانیاری له - «ورده خوازی» لۆژیکی راسیله وه بگره تا هیلنجی» ی سارتر- به سه ر جیهانی بیرکردنه وه دا زال بوو. ته نیا دژایه تی هاوئا هه نگ له گه ل نه و بیرۆکه گشتیه له لایه ن فه یله سووفه مارکسیسته کانه وه سه ری هه لدا: بۆ وینه هپرشه مارکسیسته کانی «جۆرج لۆکاج» مرۆقخوازی نه ریتی بۆ سه ر فهلسه فه ی «مۆدیرنیستی» به شیکی بنه ره تی تیکۆشانی جۆراوجۆری ئیگزستانسیالیسته کان بۆ ته باکردنی فهلسه فه که یان ده گه ل مارکسیسم بی ده برئ. «له تیکۆشانه کانی دواتر ده توانین ئاماره به ته قه للاکانی سارتر مامۆستای ته بایی بکه یین» یه کن له

پیکهاته خوازی چیه؟

رابیرت ئیسکۆلز
له فارسییه وه: یونس ره زایی
(بوکان)

به پرشترين ئه و هپرشانه له لايهن مارکسيستیکي زانستخواز واته کريستوفير کادوله وه گه لاله کرا که سيستمی پتهوی ماترياليزمی ديالکتیکي له بهر اهر شتيکدا قوت ده کرده وه که بۆ خۆی ئاواي وه سف دهکا:

مارکسيسم ئايدیۆلۆژيايه پیکهاته خوازی ئېستا رهوشتيکه که دهروهستی ئايدیۆلۆژیکي نييه

دهتوانين ئه و بايه خانه له وهلامی ئه و فهلسه فانه به بايه ته کانی زانیاری ناسی بدۆزینه وه، به تايبه تی له وهلامی اندا بۆ بايه تی پتوهندی زهینی مرۆف له گه ل سيستمی تيگه یشتن و سيستمی زمانی خۆی و پتوهندی مرۆف ده گه ل جيهانی بهرچاو. ئه و هاوبه شی و نزیکايه تسيه

«ئالۆزی پر له پشيوی دۆزینه وه کان، فیزیکی رپژهی، فیزیکی کوانتوم، کوتابخانهی فرۆیدی، خه لکناسی، ژنیتیک، فیزیۆلۆژی دهروونی، که له سه ر گریانه گه لی لیک دژ دامه زراون و یه کتر رت ده که نه وه یا یه کتر وه به ر چاوناگرن.

به پروای من پیکهاته خوازی وه لامیکه بۆ نیازتیک که کادۆل لپردها باسی کرده وه، نیاز به سيستمیکي پته و که زانسته مۆدیرنه کانی یه کگرتوو بکا و بۆ جاریکی تر جيهانی بۆ ژبانی مرۆف خوش کرد. هه لبه ت ئه و نیازه، نیازتیکي مه زهه بییه، دهتوانین مرۆف به پتی پیداکری له سه ر پروایه کی باوه ر پیکراو، باوه ر پیکراو به هه ر پتوانیه که وه که هه یه تی پیتاسه بکه ین. به پروای کادۆل مارکسيسم وه ها نیازتیک وه دی دینۆ زۆریه ی ئیمه له و سه روبه نده دا، له دیالکتیکدا زۆر شت ده دۆزینه وه که زۆر زیاتر له وه ی که چاوه روان ده کرى دلخوازن: وه ک ئیمانی زۆر به میژوو، نه بوونی زانستی ته واو له مه ر مرۆف و سروشته وه.

مارکس وه ک زانیه کی کۆمه لایه تی و به چه شنی فرۆید، گه نجینه یه کی زۆری وه سه ر زانستی ئیمه له مه ر رهفتاری مرۆفه وه نا، به لام وه ک بیرمه ندیکي مه زهه بی، ئیمانه که ی ئه وه نده په رده ار و گشتی و زانستی نییه که ئه مرۆکه ئۆختمان پنی بیتی و رازیمان بکا.

مارکسيسم ئايدیۆلۆژيايه. پیکهاته خوازی ئیستاکه رهوشتيکه که دهروهستی ئايدیۆلۆژیکي نییه، به لام رهوشتيکه ده به وه ی تیکرای زانسته کانی له سيستمیکي پرواییدا یه کگرتوو بکا. هه ر به و هۆیه شه که دهروهستییه ئايدیۆلۆژیکيه کانی ئه گه رچی ئیستا پینه گه بشتوون، به لام به زه قی وه به ر چاو ده که ون. لپردها ده مه وه ی بجمه سه ر سه ره تا و سه رچاوه کانی هزی پیکهاته خوازی: مارکسيزم و پیکهاته خوازی له بايه خه کانداهوبه شن:

دهبیندری.

کادۆل که بهر له ته مه نی سی سالییدا له ئیسپانیا مرد و هیتشتا وه ک بیرمه ندیک ریزی نه گیراوه، وه لامیکي پر به پیتستی دیالکتیکي بۆ بايه ته کانی پتوهندی دار به دو الیزمی زهین و ماده وه هه بوو. به پروای ئه و بیرو ماده هه ر دوو کیان پله وه پایه ی راستیبان هه یه:

«بیر پتوهندی به ماده وه هه یه؛ به لام ئه و پتوهندییه راستییه، نه ته نیا راستی، به لکو شوپندانهر و چاره نووسسازیشه، راستییه، چونکه چاره نووسساز و شوپندانهره، زهین کۆی پتوهندییه چاره نووسسازه کانی نیوان ماده له له ش و له تیکرای جيهاندايه.

سهیر ئه وه یه که ژبان پیاژش به شتیه یه کی زۆر نزیک له شتیه ی کادۆل ئه و بايه ته ی له روانگه ی فیزیکی و ماتماتیکی نوپه توژیوه. ئه و ئاماره به «ته بایی بهرده وام» و سه رسوره یته ری نیوان واقعی مادی و تیورییه ماتماتیکییه کان ده کا که بۆ وه سفی ئه و واقعه به کارده برین و به و ئاکامه ده گا که:

ئه و هاوئاهه نگی و ته باییه ی له نیوان ماتماتیک و واقعی ماددی له ئارادایه، به و چه شنه ی که پۆزه تیویزم پروای پتیه تی، یه کگرتنه وه ی زمانیک له گه ل شته مه دلوه کانی نییه. زمانه کان به شتیه یه کی ناسایی ئه و پرواداوانه ی وه سفیان ده که ن، پیتشبینی ناکه ن، پرسی یه کگرتنه وه ی هۆکاره کانی ئینسانی ده گه ل شتی هۆکار و هاوئاهه نگی ئه و هۆکاره تايبه ته - واته مرۆف وه ک له ش و زهین - ده گه ل هۆکاره له حیساب نه هاتوو ه کانی سروشت - واته - شته مادییه کان له زۆر لایه نه وه - له گۆرپیدا یه (۱)؟

«کلود لیثی شتراوس» یش له روانگه ی خه لک ناسانه ی خۆیه وه هه ر ئه و بچوونه ی به زمانی خۆی ئاوا ده رپروه:

یاساکانی بیر، جا چ سهره تایی بن و چ ژیارمه ندانه، ههر ئه و یاسایانه که له واقعی مادی و واقعی کۆمه لایه تیدا باس ده کترین (۲).

که واته له روانگه یه کی تاییه ته وه ده توانین بلّین که مارکسیسم و پیکهاته خوازی ههر دوو کیان دژ کرده وه یه کن له ئاست نامۆبی و ناهومیدی مؤدیر نیستی. ئه و دووانه له زۆر رووه وه دژ وه ستوان، به لام له ههر دوو کیاندا روانینیکی زانستی بۆ جیهان له ئارادایه که ههم له خویدا واقعیه و ههم بۆ تیگه یشتنی مرۆژ له باره. مارکسیسم و پیکهاته خوازی ههر دوو کیان شیوه روانینیکی «ئاویته گهرانه» (۳) و «گشتی (۴) بین» له ههمه به جیهان و مرۆژدا. گهران به دووی ئه و روانگانه دا یه کت له سهره کیتترین بزاقه فیکریه کانی ئه و سه ده یه ی پیک هیناوه. ته نانه ت له به ره مه کانی ویتگنشتایندا که تاراده یه کی زۆر نیسه بت به بواری و تواناکانی زانست ره شبین بوو، ده توانین روانینیکی زاتهن پیکهاته یی، ئه گهر نه شلّین پیکهاته خوازانه، بۆ جیهان بدوژینه وه، چونکه پیکهاته خوازی له به ربلاوترین واتایدا، ره وشتی گهران به دووی واقعیه ته، ئه ویش نه ک له شته تاکه کاندا به لکو له پتوهندی نیوان ئه وندا. به وته ی ویتگنشتاین: «جیهان کۆی ئه مره واقیعه کانه (۵) نه ک کۆی شته کان و شته راستییه کانیش یانی باره باوه کان:

2/03 له باریکی باودا شته کان وه ک ئه لقه ی زنجیر پیکه وه گرتدراون.

2/031 له باریکی باودا شته کان پتوهندیکی بی ئه ملا و ئه ولایان هه یه.

2/032 حاشا هه لنه گربوونی پتوهندی شته کان ده گه ل یه ک له باریکی باودا- پیکهاته ی ئه و باره باوه پیک دیتن.

2/033 فۆرم و ره خسانی پیکهاته یه.

2/034 پیکهاته ی شتیکی واقع، له پیکهاته ی باره باوه کان سازبووه.

2/034 کۆی هه موو باره باوه کان ده بیته جیهان. (۶)

هه لبه ت ده بی ههر کام له باره باوه کان نه ک به یه ک وشه، به لکو به رسته یه ک ده ربیرین، پشکنینی رسته کان که به ردی بناغه ی زمانناسی مؤدیرنه، زمان ناسانیکی

وه ک «نۆوام چۆمسکی» به و ئاکامه گه باندووه که تیکرایی مرۆژه کان به دل که لکه له ی ریکه خستنی تواناییه کانی زمانی خۆیانیا به شیوه یه کی تاییه ت هه یه. که واته هه موو مرۆژه کان جوړه «رێزمانیکی «جیهانی» ده زانن که ده سه لاتیان ده داتن هه تا ههر کام به شیوه یه کی داهینه رانه زمانی خۆی فیرب و رسته گه لی رێزمانی نوئ سازکا (تا به و شیوه یه) مه به سته کانی پتوهندی خۆی به ره وه پیتش بیا. «ئای... ئه ی ریحاردن» له موتالا مانا ناسییه کانیدا له ورده خوازی کتیبی «مانای مانا» تیده په ری و شیوه بۆ چوونیک له مه ر زمانه وه په ره ورده ده کا که پتوهندی له گه ل روانگه ی باسکراودا هه یه.

«به کورتی (ده بی بلّیم) شته کان هه موویان بابه تگه لکی سهر به یاسان. به وته ی «بیردلی» بیره یانه وه» ته نیا جیهانییه کان پیکه وه گرتی ده دا و له قولی ئه و یاسایانه دا ویکچوونی په بیتا په بیتا ئاکار له زهینی ئیمه و له جیهاندا یه که تانویوی ماناکانی ئیمه که هه مان جیهانه ده ته نی (۷)، نه ک زیندو وکردنه وه ی وینه ی ناراستی هه سته تاکه که سییه کان. «سوزان له نگر» له پانتایی زانیاریناسیدا ده سکه وتی نه ریتی کانت کاسیریر به ناسینه وه ی سه ره له نوئی. رۆلّیک ده زانن که نوماد په ردازی یا ده ربیرنی سه مبولیک له فۆرمۆل به ندی شته کان، رووداوه کان و ته کوزی به خشینی ئاسایی به ئاقاری ده ورویشتی ئیمه وه ک جیهان ده بیگرتی (۸) له پانتایی ده رووناسیدا، ده رووناسانی گیشتالتی، ریه رایه تی شوړشیکیان له تیگه یشتنی ئیمه دا سه باره ت به تیگه یشتن و بیرکردنه وه وه نه ستوگرت (شوړشیک که له) سه ر بناغه ی سه ره تیدانی «کو» به سه ر «ورد» له پرۆسه زهینییه کانی ئیمه دا دامه زراوه. «ولفگانگ کۆهلیر» له کتیبی «ئه رکی ده رووناسی گیشتالت» دا بۆ سه لماندنن ئه و داوایه که زانسته سروشتییه کانیش له سه ده ی بیسته مدا ئاوریان وه ک پتویستی بیرکردنه وه به شیوه یه کی گشتی بین داوه ته وه قسه ی فیزیک زانانیکی وه ک «ماکسۆل» و «پلانگ» و «ئه دینگتۆن» ده کاته پالپشتی گوته کانی:

«دواتر کتیبیکم خۆیندوه که داگری کۆی وته کانی ماکس پلانگ له سالی ۱۹۰۹ و له شاری نیویۆرک بوو. پلانگ له یه کت له وتاردانه کانیدا له مه ر واتای

«پرۆسه ناگه پانه وه بیه کان» ده دوی. واتایه ک که رۆلی سه ره کی له سه ره ئه سلی دووهم ی تیرمۆدینامیک هه به. نووسه هه ره له و باره به وه ده لێ:

له فیزیکیدا بۆ باس و روونکردنه وه ی پرۆسه به کی فیزیکی، ئه و پرۆسه به به ما که پیکه ئینه ره کانێ دابه شه ده که یه. بۆ جوونی ئیمه ئه وه به که هه مو پرۆسه پێچه لپێچه کان ئاویته به که له پرۆسه ساکاره سه ره تاییه کان، واته ئه و کۆبانه ی له ئاستمان قوت بوونه وه، ئیمه وه ک کۆی هه مو به شه کانیا ن ده یانناسین، به لام ئه و شیوه کاره له سه ره ئه و گریمان به دامه زراوه که دابه شکردنی «کۆ» شوێنیک له سه ره چیه ته ی ئه و دانای. جا ئه گه ر بمانه وی هه ره به و ره وشته به ره ژتیبه سه ره «پرۆسه - ناگه پانه وه بیه کان» ئه و

«نه گه پانه وه به» له کیس ده چی. ناتوانین به پیتی ئه و گریمان به که تاوتوێ کردنی تیکرای تایبه ته ندیه کانێ کۆبه ک له پیتی مۆتالا و پشکنینی «ورده» کانیه وه مه یسه ره ده بی، له به شه له و گه پانه کان بگه یه.

پلانک ئه و رسته سه ره سوپه ئینه ره له درێژه ی قسه کانیدا ده لێ: «به بروای من، له تاوتوێ کردنی زۆری به بابه ته کانێ ژیا نی دابه گه ل ئه و گرفته ده سته و ئیخه ده بین» (۹)

کۆهلیتر ده لێ: ته نانه ت پرۆسه کانێ فیزیۆلۆژیکی می شکی ئیمه، بی ئه ملا و ئه ولا «کۆگه لی کارکردی و خاوه ن پیکهاته ن هه ره به و واتایه شه وه که ماکسۆل، پلانک و بۆ خۆم بروامان پێیه تی. (۱۰)

له پانتای خه لکناسیدا «کلۆدلیشی شتراوس» به جه خته وه ده لێ «ئه و به کانه ی به راستی ئوستووره به ک پیک دین - پێوه ندی جیا جیا نی، به لکو کۆمه لیک له و پێوه ندیا نه ن و ئه و پێوه ندیا نه شه ته نیا به شیوه ی ده سته بی ده توانین ده کاریان بیه نین و ئاویته یان که یه ن تا واتایه ک به ده سته وه بدن» (۱۱) ئه و خه لکناسیش به «تیزری گشتی پێوه ندی» ده زانی (۱۲). به پیتی باسه که ی شتراوس یاسا گه لیکێ گشتی به سه ره تیکرای پرۆسه زه بیه کانێ مرۆفدا حاکمن، که به روونترین شیوه له

کارکردی نومادینی مرۆفدا ده دره وشینه وه و خۆ ده دره خه ن. به بروای لیشی شتراوس ته نانه ت ویردانی ناخۆتاگاش به پیتی ئه و پیناسه به ی له ده روونشی کاریدا بۆی کراوه ئه مرۆ که ئیتر دوایه ن دالده ی و نامانجی تایبه ته ندیه کانێ تاکه که سه نییه - واته گه نجینه ی میژوو چه به کی تا قانه که ده بیته هۆی ئه وه ی هه ره کام له ئیمه بیه نه که سیکێ بی وینه. ده توانین ویردانی ناخۆ تاگا تا را ده ی کارکردیک به ره ته سک که یه نه وه - کارکردنیک نومادین که بی گومان تایبه ته ی مرۆفه و ته با ده گه ل یاسا گه لیکێ هاوشیوه له نیوان تیکرای مرۆفه کاندای به رپوه ده چی و له گه ل هه موو ئه و یاسایانه به ک ده گرتیه وه (۱۳)

له پانتای به خنه ی ئه ده بیدا، فۆرمالیسته کانێ رووس و میراتگره پیکهاته خوازه کانیا ن هه ولیا ن داوه تا کو ئه سله گشتیه کانێ حاکم به سه ره کاربردی ئه ده بی زمان، له سینتاکسی ساختومانی داستانه وه بگره تا قالبه کانێ شیعر بدۆزنه وه. به و شیوه به بیرکردنه وه ی پیکهاته بی هه لی بۆ خۆیا بوونی واته گه لیکێ وه ک «ته کوزی

وشه کان» ی نۆر ترۆپ فرای و «ریسای ئه ده بیات» ی کلۆدیۆگلین ره خساند، به لام پیکهاته خوازی ناوه ندی کرده وه کانێ خۆی له مۆتالا ی زمانناسیدا دۆزیوه ته وه و به شی گه وه ی هیزی بزۆینه ری خۆی له ده سک وه ته کانێ «سۆسۆر»، «یاکوسن» و توێره رانیکی وه ک «ترۆبتسکۆی» واج ناس گرتوه که سالی ۱۹۳۳ ده سک وه تی لقی توێینه وه بی خۆی ناوا گردو کو ده کاته وه: «گرینگترین تایبه ته ندی واج ناسی ئه مرۆکه پیکهاته خوا ی و کۆی رپسامه ندیتی. تایبه ته ندی سه ره کی چاخیک که ئیمه تیبدا ده ژین داگه رانی تیکرای لقه کانێ زانسته به ره و ئه و شوێنه ی که پیکهاته خوازی بکاته جیشینی ورده خوازی و گشتیتی بکاته جیشینی تاک خوازی. «هه لبه ت به و اتا فه لسه فییه که به وه. ئه و شیوه داگه رانه ده توانین له فیزیک، شیمی، ژیوناسی، ده رووناسی و ئابووریشدا بیه نینه وه. که واته ئه مرۆکه واج ناسی ته نیا نییه و له بزوتنه وه به کی زانستی

به پیتی باسه که ی شتراوس یاسا گه لیکێ گشتی به سه ره تیکرای پرۆسه زه بیه کانێ مرۆفدا حاکمن

بهربلاو دا جیبی خویش کردوه. (۱۴).

واتای بهرهمه میک له ریی زنجیره کرداریکی فیکریه وه وهرناگیری، ئه و واتایه وهک په یامیتک وهرده گیری و «دهدۆزیتته وه» که ههم زۆر کۆنه و ههم به کجارنوئ کراره ته وه. له لایه کی تره وه قسه ی تیدانییه که ره خنه ی پیکهاته یی دهسته و داوینی ههمان «عهینی خوازی» ده بی که پوله مه حکوممی ده کا، چونکه نه زاتی وشیری داهینهر و نه زاتی وشیری ره خنه گرانه، پیکهاته کان ناژین. (۱۸)

«ژیرار ژنیت» له گیتپانه وه ی گوته ی دووه مدا ده رگای باسیک له مهر ئه و ئیدانه وه که له به شی وهرگیری له پوله خراونه ته روو ده خاته سهر پشت. ئه و له درپژه ی و ته که یدا وه بیرمان دینیتته وه که ئه گهر پوله بوایه ره نگه پیکهاته خوازی به وه تاوانبار کردبا که ده گهل ده قه ئه ده بییه کانی رهفتاریکی «به رته سککارانه ی» هیه و بو دۆزینه وه ی چوارچیتوه که یان جومگه و ئیسقانه که یان عه کسه داری ده کاو له گوشت و خوتیان غافل ده بی. له پروانگه ی پوله و ریکۆر و به گشستی ره خنه ی هیرمیتۆتیکیه وه (له ههر جیه که که دۆزینه وه ی هیرمیتۆتیک ی واتا به مه باره کی به کگرتنه وه ی شهوودی دوو زاتی وشیار مومکین و لوایی. لیکدانه وه ی پیکهاته یی «لانی کهم تا راده یه ک» نامه شروعه یا هیچ ههمیتیک ی نییه و به هیندناگیری» (۱۹) ئه گهر وه شوین ئه و هیله فیکریه بکه وین، ده توانین خوتندنه وه ی ئه ده بی به سهر دوو به ستین و به دوو دهسته، دابهش بکه ین که له کارکردنی به کیک له وه دوو جوړه ره خنه یه له سهر ههر کام له وانه مه شروع و ره و ده بی. ره خنه گیری هیرمیتۆتیک ی ده گهل ئه ده بیاتی «زیندوو» سات و سه ودای ده بی و ره خنه گیری پیکهاته خواز ده گهل ئه ده بیاتی به ره هندی شوین و کاتی «جیاوازه وه» پیوهندی (پیوهندی له گهل) ئه ده بی مندالان، ئه ده بی ره شوکی و خه لک په سهند هیه که داگری قالب گه لیک ی نویی وه ک میلودرام و رۆمان گه لیک ی درپژه داره که ره خنه ی ئه ده بی سهرجه م ئه وانه نه تنیا له بهر ده مارگری ئاکادیمیک، به لکو به وه هیه که هاو به شی نیوان زهینی نه ده توانی ئه و جوړه تاوتوئیکردنه وه گه ربخا و نه توانای ریه رابه تیشی هیه پشتگویی ده خا، که چی ره خنه ی پیکهاته یی ده توانی له روانگه ی خه لک ناسیه وه ئه و

ئه و جوولانه وه به ی ترۆتسکۆی ئامازه ی پیده کا تایبهت به زانسته کان نییه، به لکو کاربگه ری له هونه ره کانیشدا هه بووه، چونکه بزوتنه وه یه کی زهینی گشتگیره، به کیکه له و بزاقه فیکریانه ی جار به جار تیکرای کولتوریک داده گیری و ده گهری و پرش و بلاوترین ماکه کانی ئه و بزاقه به ره و شوینیک ی تاک په لکیش ده کا.

شویندانی ئه و بزوتنه وه یه له ئه ده بیاتدا و ههروه ها تاوتوئیکردنی ئه ده بی، مه بهستی سهره کی باسی ئیمه له و کتیه دا پیک دینی.

(ب) پیکهاته خوازی وهک رهوشتیک

وا باشه لیره دا دوو گوته له مهر ره خنه وه بیتینه به ریاس:

منیش وهک هه مووان له سهر ئه و پروایه م که مه بهستی ره خنه گه یشتن به ناسینی ورد و نزیک ی راستینه ی ره خنه گرانه یه، به لام به پروای من ئه و نزیکایه تییه تا ئه و راده یه مه یسه ره که بیری ره خنه گرانه بیته بیریک که (خوی) ره خنه ی لیگیریایی. ئه وهش ساتی دهلوی که ئه و بیره سهرله نوئ له ده روونه وه هه ست پی بکری، دوو باره بیری لی بکریته وه و له خه یالدا بزینگیته وه. هیچ شتی ناتوانی که متر له و بزوتنه وه یه ی زهین به رچاو بی. ره خنه به پیکهاته وه ی ئه وه ی چاوه پروان ده کری، ده بی خوی له دیننی جوړی شته کان ببوئری. «جا ئه و شته چ خودی نووسه بی که وهک «ئه وی تر» دیتته به رچاو، چ به ره مه که ی بی که ئه ویش ههر وهک «شت» له به رچاو ده گیری.» چونکه ئه وه ی که ده بی پی بگه ین زهینه، واته چالاکیه کی واتایی که ناتوانین تیی بگه ین مه گهر ئه وه ی خۆمان له جیبی ئه و دابنیتین و کاریک بکه ین تا جاریکی تریش له ده روونی ئیمه دا رۆلی خوی وهک زهین بیینی (۱۵).

ئه و ره خنه نیوان زهینییه (۱۶) که له به ره مه کانی «ژۆژپوله» دا به شیوه یه کی زۆر له بار ده خرتته روو، سهر به و جوړه لیکدانه وه و ته فسیره یه که «پۆل ریکۆر» به شوین وهرگرتن له «دیلته ی» و چهنده سیک ی تر، بو وینه ئیسپیتزیر» به هیرمیتۆتیک ی (۱۷) ناودیر ده کا.

شتانه تاوتوی بکا، بارستایی گه وره ی نهو
شتانه و کارکرده کانیان موتالا بکا و
به سهر پتیه کدا هه نگاو هه لگری که پیشتر
کارناسانی فهره نگی خه لکی ره شوکی
وهک «پراپ» و «ئیسکافتیموژ»،
به سهریدا رویشتون. (۲۰)

ژنیت نهو هه وه مه سله حه تییه به
شهرت و به لینه وه قه بوول دهکا، به لام دواتر وه بیبر
دینیتته وه که مه ودا ی ئیمه له گهل زوری دهقه مه زنه
ئه ده بییه کان زور زیاتر له وه به که ره خنه گران دانی
پیاده نین و ده کار کردنی شیوازی پیکهاته بی له سهر نهو
به ره مانه بو هیه زور سهرکه وتووتر بی لهو شیوازه ی
که به دیهیتانی پتیه ندییه کی نزیک له گهل به ره هم، به
هه له (به ره مه که به خوینه ر) ده نوینتی. دواتر به سرته به
گویماندا ده چریپینتی که - نهو هی له به رده مماندایه، هه لی
هه لبراردن له نیوان شیوه جورا و جوره کاندان نییه که
سروشستی دهق گهلکی تایبته بومان دهره خسیپینتی،
به لکو داگری هه لبراردنیکه له نیو نهو ره و شتانه ی که
ده بی به پتی پتیه ندیمان له گهل نهو دهقه تایبته و نهو
شتانه ی ده بی له مه ر دهقه وه بیزانین ره چاوی بکه یین. نهو
بو گه یشتن بهو مه به سته گوته ی میپرلوپونتی له مه ر
بابه تی گهلناسییه وه، وهک لقیکی زانستی وه بیبر
دینیتته وه و دهیخاته به رده مان، هه ر بهو شیوه به خشکه
وامان بی ده نوینتی که ده توانین گوته کانی «میپرلوپونتی»
له مه ر پیکهاته خوازیه وه وهک ره و شتیک بنا سین.

ناتوانین گهلناسی وهک لقیکی زانستی پیناسه بکه یین
که ده گهل بهرچاویکی تایبته تی کومه له سهره تاییه کان
سات و سه ودا ی هه یه، گهلناسی شیوه بیبرکردنه وه به که
ساتی ئویژه «نهوی تره و وا هه لده گری خومان بگورین
به سهرمان داده سه پین. که واته نه گه ر له کومه لی خومان
دوور که وینه وه، هه ر ده بیینه گهلناسانی کومه لی
خومان (۲۱)

لهو روانگه یه وه، پیکهاته خوازی و هیپرمنوتیک ئیتر
روویه پرووی یهک نابنه وه و جیهان به سهر زات گهلک
دابهش نابج که ته نیا له پاوانی نه م تا قمه یا نهو تا قمه ی
تر دابی؛ نهو دووانه پتیه ندییه کی ته و او که ری یهک له
به ییناندا به دی دی و ده توانن به شیوه یه کی به که لک به

ره خنه ی نه ده بی نابی له فیروونی نهو شتانه پیکهاته خوازی پی ده لی خو بویری

به ره مه میکی تا قانه وه خه ریک بن و
ده لاله تگه لیکی ته و او که ری لی هه لینجن
که واته، ره خنه ی نه ده بی نابج له فیروونی
نهو شتانه پیکهاته خوازی پتی ده لی خو
بسویری، ته نانه ت ده توانی له مه ر نهو
به ره مانه ی که بومان نامونین به دیهیتانی
مه ودا و موتالای بهرچاوی کارکردی نهو
به ره مانه شتمان فیترکا.

ژنیت نهو به شه له باسه که ی خوی به وه بیهره یینانه وه ی
نهو خاله کوتایی بی دینتی که له راستیدا ئیمه ناتوانین
له بارودوخی تایبته تی - مه سه له ن - رومان سستاندالی
بگه یین بی نه وه ی تا راده بهک له که ش و هه وای خه لایی
رومان وهک بوونیک گشتی میژوی و سه روو میژوی
گه یشتیتین. هه لبت نهو بابته زیاده ناکا و من پتیه ی
ده نیم که: «زهینی بوون» ی ره خنه ی هیپرمنوتیکی هه رگیز
ناتوانی ته و او زهینی بی.

ره خنه گریک که واتای به ره مه میکی دیاریکراو
«ده دوزیتته وه»، به رده و ام نهو کاره به ریکه خستی
پتیه ندی له نیوان به ره هم له گهل سیستی روانگه کانی
دهره وه به ناکام و نه نجام ده گه یه نی. بو هیه وه نهو
سیستمه بیروکه یهک بی له مه ر مرؤشه وه، یا وهک
باسه که ی پووله بیروکه ی «زمانی مرؤش» بی، به لام له
هه ر حالدا ده بی بیروکه یهک بی که بتوانی پاسا و بو
تاماده بوونی ره خنه گر بینیتته وه. به ته نیا خولقاندنه وه ی
به ره هم، هه روهک تودورؤف له وتاری پیکهاته خوازی
چییه دا ده لی: هه ر ده بیته وه دووپاتکرده وه ی وشه کانی
به ره هم به شیوه ی پتیشوو.

لیکدانه وه هه ر چه ندش زهینی بی، ده بی به هیانانی
شتیک له دهره وه ی به ره هم بو ناو به ره هم بوونی خوی
پاسا ویدا - ته نانه ت نه گه ر نهو شته دهره کییه زهینی تی
ره خنه گریش بی که له گهل زهینی تی هونه رمه ند جیا وازی
هه یه. هه ر بهو هوی شه هونه رمه ندان زورکه م خه ریکی
لیکدانه وه ی به ره مه کانی خویان ده بن، نه گه ریش خویانی
پتیه سه رقال که ن به ده گمه ن ناکامیکی باش و ده دست
ده خه ن. «دوزینه وه ی» هیپرمنوتیکی مانا به زوری
حه کایه تی ته نانه ت خودبه خود جوړیک نه ده بیاتی لاوه کی
به دیپینتی، به لام هویه کی نییه که له نیو چالاکییه

مومکینه‌کاندا، زهینی ره‌خنه‌گرانه شوپنیککی بهرز و شیاوتری هه‌بی.

به‌لام پیکهاته‌خوازی ده‌توانی له‌خویندنه‌وه ئه‌ده‌بیه‌کاندا خوازیاری پله و پایه‌یه‌کی مه‌زن بی، چونکه به‌شوین ئه‌وه‌ویه ئولگوویه‌ک که له‌خودی ئه‌ده‌بیات هه‌لقولاوه وه‌ک سه‌رچاوه‌ی ده‌ره‌کی ئه‌و به‌ره‌مانه‌ی ده‌یان‌توژیتیه‌وه به‌ده‌سته‌وه بدا. پیکهاته‌خوازی به‌جوولان له‌خویندنه‌وه‌ی زمان به‌ره‌و خویندنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیات و هه‌ول بۆ پیناسه‌ی بنه‌ما گه‌لیکی پیکهاته‌خوولقین، که نه‌ته‌نیا له‌به‌ره‌مه‌ تاکه‌کاندا، به‌لکو له‌پیشه‌ندی نیوان به‌ره‌مه‌کان له‌تیکرای پانتایی ئه‌ده‌بیاتدا هه‌ول ده‌دن و تیده‌کووشن، له‌سه‌ر ئه‌وه سوور بووه و سوور هه‌یه که له‌بارترین و زانستی ترین بناخه‌ی مومکین بۆ خویندنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی داپریتی.

مه‌به‌ستم ئه‌وه نییه که بلیم ئه‌وه‌ی تاکه‌که‌سی و زه‌ینیه نابی شوپنیککی له‌خویندنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیه‌کاندا بۆ له‌به‌رچا و بگرین. ته‌نانه‌ت له‌زانسته سروشتیه‌کانیشدا ده‌توانین نمونه‌ی جوړاو‌جوړ له‌کرده‌ی هه‌لکه‌وته‌یه‌ی زه‌ینی بدۆزینه‌وه، به‌لام بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و کاره زۆرتین به‌ره‌می لێ بکه‌ویته‌وه، ده‌بی چوارچیه‌یه‌کی فیکری سازیکری هه‌تا له‌سه‌ر بناغه‌ی ئه‌و چوارچیه‌یه‌ی شکل بگری. له‌دلی ئیده‌ی پیکهاته‌خوازدا، ئیده‌ی سیسته‌م خو‌ی مه‌لاس داوه: بوونیککی کامل و خو‌ریک‌خه‌ر که به‌گۆرینی تاییه‌مه‌ندییه‌کانی له‌گه‌ل پاراستنی پیکهاته‌ی سیسته‌ماتیککی خو‌ی، خو‌ی له‌گه‌ل بارودۆخی تازه‌ریک ده‌خا. ده‌توانین به‌و ئاکامه‌ش بگه‌ین که هه‌ر یه‌که‌یه‌کی ئه‌ده‌بی له‌رسته‌یه‌که‌وه بگره تا ته‌کوزی تیکرای وشه‌کان، ده‌گه‌ل واتای سیسته‌م پشه‌ندییه‌کان هه‌یه. به‌تاییه‌ت ده‌توانین به‌ره‌م گه‌لی جودا، جو‌ره‌کانی ئه‌ده‌بی و گشت ئه‌ده‌بیات به‌سیسته‌م گه‌لیکی پشه‌ندییه‌کان بزانین و ئه‌ده‌بیاتیش به‌سیسته‌میک بزانین که له‌نیزامی گه‌وره‌تری فه‌ره‌نگی به‌شه‌ریدا جیتی خو‌ش کردوه.

ده‌توانین پشه‌ندی به‌دیها‌تو له‌نیوان هه‌ر کام له‌وه‌که سیسته‌ماتیکانه‌وه بخویننه‌وه و ئه‌و خویندنه‌وه‌یه‌ش به‌واتایه‌کی پیکهاته‌گرانه‌وه شکل ده‌گری. مه‌ترسییه‌ک که لیره‌دا له‌گۆریده‌یه و پیکهاته‌خو‌زانیککی وه‌ک

«ژنیت» به‌باشی ئاگیان لپیه‌تی، فه‌رژکردنی پیکه‌یشتووی سیسته‌ماتیکیه ئه‌ویش له‌شوینیک که وه‌ها پیکه‌یشتووییه‌ک بوونی نییه. یه‌ک‌یک له‌گه‌وره‌ترین گرفته‌کان له‌پیکهاته‌خو‌ازی ئه‌ده‌بیاتدا ناسین و لیک جودا کردنه‌وه‌ی هۆگری و داگه‌ران به‌ره‌و سیسته‌م و شکست له‌گه‌یشتن به‌سیسته‌م (به‌تاییه‌ت له‌ناستی به‌ره‌می تاکدا ئه‌و قسه و باسه وه‌راست ده‌گه‌ری).

ژنیت به‌ده‌نگیککی دلیرتر له‌هه‌مووان ئه‌و مه‌ترسییه‌ی له‌قاو داوه که مه‌بادا بۆ خویندنه‌وه‌ی سیسته‌ماتیککی به‌ره‌مه‌گه‌لی ئه‌ده‌بی ئه‌و به‌ره‌مانه به‌شتگه‌لیکی «داخوا» و «کو‌تایی پیه‌اتو» بزانین.

مه‌ترسییه‌کی تر که له‌به‌رده‌م پیکهاته‌خو‌ازیدا قوت بۆته‌وه ده‌توانین به‌«هه‌له‌ی فۆرمالیستی» ناو دیری که‌ین، چونکه پشه‌ندی به‌و سه‌ر کۆنه‌یه‌وه هه‌یه که ئاراسته‌ی فۆرمالیسم ده‌کری (هه‌لبه‌ت) فۆرمالیسته‌ی رووسه‌کان، به‌تاییه‌ت له‌چاخی هه‌له‌په و هه‌لچوونی سه‌ره‌تای خو‌باندا جارجار شایانی (ئه‌و سه‌ره‌نشتانه‌ش بوون) هه‌له‌ی فۆرمالیستی پشه‌تگۆی خسته‌نی «مانا» (۲۲) یا «ناوه‌روک» (۲۳) ی به‌ره‌می ئه‌ده‌بیه‌یه. ئه‌و تاوانه‌ش زۆرتتر ده‌دریتسه پال ره‌خنه‌یه‌ک که دان به‌بوونی جیهانیککی فه‌ره‌نگی له‌پشت به‌ره‌می ئه‌ده‌بی و هه‌بوونی سیسته‌میککی فه‌ره‌نگی له‌ودیه‌سیسته‌می ئه‌ده‌بیه‌یه‌وه دانانی. لیره‌دا ده‌بی دان به‌وه دابنیتین که وه‌سفی فۆرمی رووتی به‌ره‌مه‌گه‌لی ئه‌ده‌بی و نیزام و سیسته‌م‌کانی ئه‌ده‌بی به‌شیککی گرینگی ره‌وشتی کاری پیکهاته‌خو‌ازیه‌یه، به‌لام هه‌له‌وه‌دا نییه که ناچارین رووبه‌رگه‌لیکی - تاییه‌ت له‌و بابه‌تانه‌ی ده‌خویندنه‌وه‌ی له‌شته‌کانی تره‌له‌وتیرین - هه‌له‌ له‌نامۆبیکردن و دان پیدان هه‌یتان به‌و راستیه‌دایه که ئه‌و رووبه‌رانه ته‌نیا رووبه‌رگه‌لیکی تا‌قانه‌نین، یا له‌پیداگری له‌سه‌ر ئه‌و بابته‌یه که ئه‌و رووبه‌رانه له‌سیسته‌میککی ته‌واو داخوادا ئیش ده‌که‌ن، به‌بی ئه‌وه‌ی شوین له‌جیهان و ئه‌و په‌ری ئه‌ده‌بیات وه‌ریگرن. پیکهاته‌خو‌ازی، ئه‌گه‌ر به‌راستی وه‌ریگری نه‌ته‌نیا له‌زیندانی فۆرمدا نابه‌ستریته‌وه و له‌جیهان هه‌لناپری، به‌لکو به‌پشکنین و گه‌ران له‌چهن‌دین رووبه‌ری جیا‌وا‌زدا، راسته‌وخۆ ده‌گه‌ل جیهان به‌ره‌و روو ده‌بیته‌وه.

پیکهاته خوازی به تایبته به شوین دژینه وهی پتوهندی سیستمی ئەدهبیات له گهڵ فه رههنگیکه که ئەو سیستمه به شیکه لهو فه رههنگه. ئیمه تهنانهت ناتوانین «ئەدهبییهت» (۲۴) پیناسه بکهین مه گهر ئەوهی که له بهرامبهر «غهیره ئەدهبییهت» دا قوتی کهینه وه و بیوهستینین. ههروهها ده بیژنه وهش بزاین که پتوهندی ئەو دوو کارکرده پتوهندی که نابه رده وامه که هاوری و هاو ههنگاو له گهڵ کارکرده کانی تری فه رههنگیکه دیاریکراو له گوراندایه. به گوتهی ژنیت، فه رههنگیک «ههر به و رادهیهی له نووسراوه دا درهوشاوه ده بیژ له خوتنده وه شدا دهرهوشپته وه» (۲۵) دواتر (بو سه لماندنی ئەو بابه ته) قسه یه کی بۆرخیس به گه واهی دینیتته وه (بۆرخیس ده لی): «ئه گهر بمتوانیبا هه رلا په ریه ک که ئەمۆر دهنووسری- تهنانهت ئەو لاپه ره حازریه- وهها بخوینمه وه که له سالی ۱۵۲۰۰۰ ده خوتندرتته وه ئەدهبیاتی سالی دوو هه زارم ده ناسی (۲۶) بۆرخیس وهک هه میشه به شیوه یه کی له بهر دلان که تایبه تی خو به تی، زیده رۆیی کردوه، به لام واتای شاراو له و زیده رۆیبه دا هه ر راست ئیدی سیستمه له پیکهاته خوازیدا، که له ودا تیکرای ما که کان پتوهندییه کی دوو لایه نه یان هه یه، که وایه ده توانین له هه ر نمونه یه کی ماناداردا ئەو شتانه هه لئینجین. ئەوهش که تهنیا لاپه ریه کی یه ک نمونه مانادار نییه، که مه یه کی بۆرخیسانه یه که ئەو ئیده یه له ودا هه ندیک گه و ره کراوه ته وه. تهنانهت ده توانین ئەو ئیده یه که می ک زیاتریش درێژه به دین و بلین له شیوه ی خوتندنه وهی ده قتیکی تایبته له لایه ن فه رههنگیکه تایبه ته وه، ده توانین شتیکی فره تر له ئەدهبیاتی ئەو فه رههنگه وه ده ست بینین- بی ئەوهی به و قسانه ری خومان له پیکهاته خوازی هه لا ویرین.

پیکهاته خوازی له ناستی ده قه تاکه کانداهه کاتیک که روویه ریکی مانایی هه ر کام له تایبه تمه ندییه کانی ده ق ده تووێتته وه دیسانه وه له گهڵ جیهان روویه روو ده بیته وه. له هه ندی له لیکۆلینه وه کاندایه بی هه به ره خه گرانیک به شیوه ی تاکه که سی به و بروایه بگهن که له قه ده ر توانای خو یان ئەو روویه ره له بیهر به رنه وه هه تا بتوانن تایبه تمه ندییه کانی تر جیا بکه نه وه و لیکیان هه لا ویرین.

ههروهها به بروای من جاری وایه ره خه گرانی فۆرمالیست و پیکهاته خواز وایان نواندوه که ده توانن ماناناسی ئەدهبیات زیاتر له وهی که چاوه پروان ده کری له بیهره رنه وه و تاکام ده بیته ئەوهی که مانا و بایه خ گه لی ماناناسی به زۆری به پیدزه، یا بی هه وال ده خزینه نیو لیکدانه وه کانه وه، به لام چون زماناسی که دایکی تیوری ئەدهبی پیکهاته خوازییه، یه ستاش دردۆنگی له رۆلی ماناناسی بو وه سفی زماناسی ده کا. هه یچ جیی سه رسورمان نییه که له پیکهاته خوازی ئەدهبییدا ئەو دردۆنگییه له په رژانه سه ر ئەو شیوازه به چاوی خو مان بینین. سه ره رای هه مووی ئەوانه، ره خه ی پیکهاته یی ئەو که مایه سییه ی بووه و وه به رچاونه گرتیشی هه له یه کی که له یه، چونکه هه ر راست لیره دایه که ره خه ی ئەدهبی ده توانی له مه ر کارکردی زمانه وه گه نجینه به ک وه سه ر [خه رمانی] زانستی زماناسی بنی.

فه رههنگۆک: (کوردی: فارسی)

ورده خوازی = ذره گرای، اتیسم.
 هیلنج = تهوع
 دۆزینه وه = کشف
 فیزیکی ریژه بی = فیزیک نسبیت
 خه لکناسی = مردم شناسی
 گرمانه = فرض
 بروایی = عقیدتی
 بایه خ = ارزش
 زانیاریناسی = معرفت شناسی
 ته بایی به رده وام = سازگاری مدام
 ژیارمه ندانه = متمدانه
 باری باو، دۆخی هه نووکه = وضع موجود
 ریکخستن = سازمان
 ته کوزی وشه کان = نظم کلمات
 ریسای ئەدهبیات = قاعده ادبیات
 ریسامه ند = قاعده مند
 داگه ران = گرایش
 گشتیتی = کلیت
 ژیوناسی = زیست شناسی
 گشتگیر = عمومی

- 3- les structures elementaires de la parente, p.591, Auzias, clefs pour le structuralisme, P.25.
- 4- intergrative.
- 5- holistie.
- 6- tractatus logico- philosophicus, london 1953.
- 7- philosophy of rhetic, N.Y, 1965, p.36.
- 8- philosophical sketches, N.Y, 1964, P.59.
- 9- The task of gestalt psuchology, prnce-ton, 1969, pp.62.
- 10- Ibid., p.93.
- 11- structural Anthropology, Garden cithy, N.Y., 1967. P.207.
- 12- Ibid., p.95.
- 13- Ibid., p.198.
- 14- emile benveniste, problems in Gen-eral Lingaistics. p.82.
- 15- george poulet, les letters nouvelles, 24 June, gerad Gentte, Figures. p.158.
- 16- intersubjective.
- 17- hermeneutice.
- 18- figures. p.158.
- 19- Ibid., p.159.
- 20- Ibid., pp.159-160.
- 21- signes, p.151., Figures, p.161.
- 22- meaning.
- 23- content.
- 24- literanimess.
- 25- figues, p.169.
- 26- Enque tes, p.224, Figures. p.164.

- ماکه = عنصر
 نهوی تر = دیگری
 شت = شیء
 نیوان زهینی = بینا ذهنی
 بهرته سک کارانه = تقلیل گرایانه
 هه میت = اهمیت - ارزش
 ده مارگرژی = تعصب
 بارستا = حجم
 سه روو میتوویی = فرا تاریخی
 پاساودان = توجیه کردن
 هه لکه و تهیی زهینی = نبوغ ذهنی
 پیته یشتوویی = کمال
 ده قی داخراو = متن بسته
 روو بهر = وجه
 کو = کل
 ورد = جزء
 چیه تی = ماهیت
 ره خنه گرانه = انتقادی
 پرس = قضیه
 ناگه رانه وهیی = برگشت ناپذیری

پروژه‌ی ناگه رانه وهیی: (فرایند برگشت ناپذیر) = له زانسته سروشتیه کانداهه ندیک پروژه هه ن که به دوو شیبوهی پیچه وانه دهره تانی روودانیان هه یه، بؤ نمونه نه گهر دوو ماکه‌ی (B, A) تیکه ل بن و ماکه‌ی (C) پیک بینن پروژه‌ی خواره وه مان ده بی (A+B-C) جا نه گهر پروژه‌ی که به شیبوهی کی تریش واته (C-A+B) رووبدا، ده لیبین نه م پروژه‌ی که رانه وهییه، نه گینا وه کو پروژه‌ی که کی ناگه رانه وهیی چاوی لیده که یین. «وه رگیتی»

ژیدهر:

اسکولز رابرت، در آمیدی بر ساختارگرایی در ادبیات، ترجمه فرزانه طاهری، نشر آگه، ۱۳۷۹.

پهراویزه کان:

- 1- Philosophy of retreat.
- 2- stucturalism, pp.40-41.

ئەدەب وەك دەزگایەكى كۆمەلایەتى دېتە بەرچا،
 یەكەمەن ئامبیری دەریپینی زمانە كە داھینانیتكى كۆمەلگا
 و كۆمەلایەتییە. ئەو پروسە ھونەری و سەمبولییانەى كە
 لەناو ھەوى ئەدەب بەكار دەھیتترین وەك كیش و رەمز و
 ھونەرەكانى جوانى، گشتیان بە سروشت ھەلەكەوتىكى
 كۆمەلایەتییان ھەییە. ئەدەب نوینەرایەتى ژیان دەكا، ئەم
 ژیانەش بە شىوہیەكى بەرفراوان حەقیقەتییكى
 كۆمەلایەتییە، ئەگەرچى روانگەى دیکە ھەییە و
 مېژووہیەكى كۆنى ھەییە كە دەلێ ئەو نوینەرایەتى كردنە
 زیاتر وەك لاسایی كردنەو دېتە بەرچا. شاعیر
 ئەندامیكى كۆمەلگایە و ستاتویەكى (کیان)
 كۆمەلایەتییى سەرہەخۆى ھەییە و تارا دەییەكى زۆریش
 لەلایەن كۆمەلگاوە دانى پیدانراوہ و ئەو لەگەل كۆمەلگا
 قسە دەكا و بەرھەمەكانى ئاراستەى ئەون. لە راستیدا
 ئەدەب بەشپۆہیەكى گشتى ھەر لەسەردەمى لەدایكبوون و
 سەرھەلدانیییەو وەك دەزگایەكى كۆمەلایەتى سەیری
 كراوہ یان بە دەزگایەكى كۆمەلایەتى چۆندراوہ، لە
 كۆمەلگای دواكەوتوو یان سەرەتایی، واتە كۆمەلگای
 سادە، ھەندى جار زۆر زەحمەت بووہ یان زەحمەتە
 جیاوازی بكەین لەنیوان شیعەر و مەراسیمی ئایینى یان
 كۆمەلایەتى، یان شیعەر و ئەفسانە، شیعەر و كار، شیعەر و
 یارى. لە ھەمان كات، ئەدەب وەزىفەییەكى كۆمەلایەتى
 دیکەى ھەییە بەو مانایەى (سوود و بايەخێك دەگەبەنێ)
 ئەمەش ھەر تەنیا پتوہندى بەتاكەكەسەوہ نییە، بەلكو

ئەدەب و كۆمەلگا

د. موحسین ئەحمەد عومەر
 (كۆلیرى ئاداب - زانكۆى سەلاحەدین)

گشت کۆمه‌لگا ده‌گرێته‌وه. ئه‌ده‌ب و هونه‌ر وه‌ک ده‌زگایه‌کی جوانیناسی راسته‌وخۆ پشت به‌ ده‌زگا کۆمه‌لایه‌تییه‌کان نابه‌ستی، یاخود بنچینه‌یه‌کی ئه‌وه‌ی نییه، به‌لام وه‌ک خۆی رۆلێکی کۆمه‌لایه‌تی ده‌گێڕێ.

روونتر، ئه‌ده‌ب وه‌ک ده‌زگا و هاوکێشه‌یه‌کی جوانی به‌شێک نییه له ده‌زگای کۆمه‌لایه‌تی، به‌لام پێوه‌ندی هه‌یه. له‌ لایه‌کی دیکه‌ دنیایی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ ده‌کرێ که پێوه‌ندییه‌کی ئالۆز هه‌یه له‌نیوان ئه‌ده‌ب و کۆمه‌لگا، هه‌رده‌م ئه‌و پرسیاره‌ ده‌کرێ، ئایا ئه‌ده‌ب چ پێوه‌ندییه‌کی له‌گه‌ڵ ده‌زگایه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، له‌گه‌ڵ سیسته‌می ئابووری، سیاسی، کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه. ئه‌م کێشه‌یه‌ له‌لای ئه‌و که‌سه‌ی سه‌ر به‌ فه‌لسه‌فه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه‌ بایه‌خێکی زۆری هه‌یه. بۆ نمونه‌ له‌لای ره‌خنه‌گره‌ مارکسیسته‌کان، ئه‌وان هه‌ر ته‌نیا گرینگی به‌و پێوه‌ندییه‌ ناده‌ن که له‌نیوان ئه‌ده‌ب و کۆمه‌لگاوه‌ هه‌یه، به‌لکو روانینیکی زۆر وردیشیان له‌سه‌ر ئه‌و رۆل و کاریگه‌رییانه‌ هه‌یه که ئه‌ده‌ب به‌ کۆمه‌لگاکانی ئه‌مرو و کۆمه‌لگا بێ چینه‌کانی ئاینده‌ ده‌یگێڕێ. مارکسیسته‌کان، یان ره‌خنه‌گره‌ مارکسیسته‌کان له‌ هه‌لبه‌ستنی ئه‌م روانینه‌ زیاتر پشت به‌ پێوه‌ر و بنچینه‌ی ئه‌خلاق و سیاسی ده‌به‌ستن، واته‌ له‌و روانه‌که‌وه‌ سه‌یری ئه‌و پێوه‌ندییه‌ ده‌که‌ن.

سه‌ره‌نجام ئه‌م کێشه‌یه‌ له‌به‌ر ئالۆزی خۆی ده‌بێ له‌ زۆر لایه‌نه‌وه‌ لێکبدرێته‌وه، ناشی ته‌نیا دنیایی له‌سه‌ر یه‌ک بۆچوون بکری و بکریته‌ بنه‌مایه‌کی تیۆری و کێشه‌که‌ی پێ بپێته‌وه. ده‌ستی به‌ پرسیارێک ده‌ست پێبکه‌ین و بلتین: ئایا ئه‌ده‌ب زمانی کۆمه‌له‌؟ ئه‌گه‌ر بلتین ئه‌ده‌ب ته‌عبیر له‌ پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌کا و ره‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌وه، له‌و بروایه‌دا یان به‌ هه‌له‌دا ده‌چین. له‌ هه‌مان کات دیسان به‌ هه‌له‌دا ده‌چین ئه‌گه‌ر بلتین هه‌ندێ لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی له‌ ئه‌ده‌بدا ره‌نگ ده‌ده‌نه‌وه. دیسان، ئه‌گه‌ر بلتین ئه‌ده‌ب ته‌عبیر له‌ کۆمه‌لگا ده‌کا و هۆی ده‌رپینی ژبانه‌ به‌ ساده‌یی، دیسان ئه‌و ته‌مومژییه‌ی له‌ پال پێشاندانی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ هه‌یه ئالۆزتر ده‌که‌ین.

راسته‌ نووسه‌ریک تاقیکردنه‌وه‌ و روانینی خۆی بۆ ژبان به‌گشتی ده‌کاته‌ سه‌رچاوه‌ی ئه‌ده‌به‌که‌ی، به‌لام ناشی و دروست نییه و له‌گه‌ڵ هه‌قیقه‌ت ناگونجی بلتین ئه‌مه

هه‌موو ژبانه، یان ژبانی سه‌رده‌میکه‌ به‌ هه‌موو ئالۆزی و قورسای خۆی. له‌ هه‌مان کات ئه‌گه‌ر بگوتری، ده‌بێ ئه‌دیبا یان نووسه‌ریک پێویسته‌ ته‌عبیر له‌ ژبان بکا و نوینه‌رایه‌تی - Representation ژبان بکا، ئه‌گه‌رچی ئه‌م نوینه‌رایه‌تی کردنه‌ به‌شێوه‌یه‌کی زاتی هه‌ستی پێده‌کرێ، له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌ش، ئه‌مه‌ وه‌ک مه‌رج و هه‌لسه‌نگاندنی پێشوه‌خت دیته‌ به‌رچاوه‌. به‌گشتی له‌ ره‌خنه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، واته‌ ئه‌و ره‌خنه‌یه‌ی که پێوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌کاته‌ بنچینه‌ی روانینی و حوکمدان، پێده‌چێ ئه‌وه‌ به‌بیر نووسه‌ر به‌یئینیه‌ته‌وه‌ که ده‌بێ هۆشیاریه‌کی کۆمه‌لایه‌تی هه‌بێ و ئاگاداری چینه‌کانی کۆمه‌ل بێ، به‌تایبه‌تی چینه‌ چه‌وساوه‌کان و به‌شداری له‌ هه‌لوێستیان بکا.

له‌ ره‌خنه‌ی هه‌یگلی، یان له‌لای ره‌خنه‌گره‌ هه‌یگلییه‌کان، هه‌موو مه‌زنی و داهینانیکی هونه‌ری ناویزه، مه‌زنی و داهینانیکی میژوویی و کۆمه‌لایه‌تی له‌پاله‌. له‌ روانه‌کی ئه‌وان هونه‌رمه‌ند هه‌لگری هه‌قیقه‌تییه‌که، له‌ هه‌مان کات هه‌لگری هه‌قیقه‌تییه‌کی میژوویی و کۆمه‌لایه‌تییه‌. کاری هونه‌ر هه‌ر ته‌نیا دۆکیومینت و به‌لگه‌نامه‌ نییه، به‌لکو توحفه‌ و شاکاریکی هونه‌ربه‌شه. به‌گشتی هه‌رده‌م هه‌ندێ هه‌ماهه‌نگی و هارمۆنی له‌نیوان کاری هونه‌ری و سه‌رده‌مه‌که‌ی هه‌یه. ئه‌مه‌ش له‌نیوان ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و حه‌قیقه‌تی کۆمه‌لایه‌تی وه‌ک هۆ و ئه‌نجام ده‌بینرێ. ره‌نگه‌ هه‌ندێ کاری ئه‌ده‌ب و هونه‌ری چرووک و بێ مانا، بۆ کۆمه‌لناسیک باشترین به‌لگه‌نامه‌ بن و نوینه‌رایه‌تی هه‌قیقه‌تی کۆمه‌لایه‌تی بکه‌ن، به‌لام ئه‌مه‌ بۆ ره‌خنه‌گریکی وه‌ک تین - Taine هه‌یج بایه‌خێکی نییه و نوینه‌رایه‌تی هه‌یج نا‌کا. له‌ راستیدا ئه‌ده‌ب ره‌نگدانه‌وه‌ی پرۆسیسی کۆمه‌لایه‌تی نییه، به‌لکو جه‌وه‌هه‌ریکه، کورته‌ و ناوه‌رۆکی هه‌موو میژوویه‌که.

لیتیره‌وه، بۆ خه‌ستکردنه‌وه‌ و گونجاوتر پێشاندانی گشت ئه‌م پێوه‌ندییانه‌ی سه‌ره‌وه، هه‌ول ده‌ده‌ین ئه‌م بابه‌ته‌ له‌ سێ ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی کۆبکه‌ینه‌وه‌ و به‌ جیا باسیان بکه‌ین، ئه‌گه‌رچی پێوه‌ندییه‌کی توند و تۆل به‌یه‌که‌وه‌ ده‌یانبه‌ستتیه‌وه‌.

ئه‌مانه‌ش بریتین له‌م ته‌وه‌رانه‌:

۱- سۆسیۆلۆژی نووسه‌ر.

۲- ناوهرۆكى كۆمەلەيە تى كارى ئەدەبىيى .

۳- كارىگەرى ئەدەب لەسەر كۆمەل .

چىخۆف گشتيان سەرىە چىنى ئەرىستۆكراسى بوون ،
وەك دەستەبەفسكى و تۆلستۆي و تۆرگىنىيەف و
پووشكىن... تاد .

هەلبەت كۆكردنەوہى زانىارى لەم جۆرە زۆر ئاسانە ،
بەلام ئەوہى كىيشە دروست دەكا شىكردنەوہ و
لىكدانەوہيانە . ئايا بنچىنە و ستاتوى كۆمەلەيە تى و
ئايدىئۆلۆژى دەتوانى پايە و نرخى كۆمەلەيە تى ئەو كەسە
ديارى بكا ؟ ئەمە يەكئ لە پرسیارە ئالۆزەكانە كە
دوچارمان دەبى . ئەگەر واپى ، لەم حالەتەدا دەبى بەرھەم
هينانى ئەدەبى و ھونەرى نووسەر و شاعىرانى وەك
تۆلستۆي و كارليل و شىللى وەك (خىبانەتېك) سەير
بكەين بەرامبەر بە چىنەكانيان كە لىي دەرتاوتون . بۆ
نمۇنە ، لە دەرەوہى يەكئىتى سۆقىيە تى (ئەوسا) ھەموو
نووسەرە كۆمۇنىستەكان سەر بەچىنى پىرۆلىتارىا نەبوون .
لەم رووہە لىكۆلئىنەوہى زۆر كراوہ ، بەتايبە تى لە لايەن
رەخنەگرە ماركسىستە رووسەكان كە نەژادى كۆمەلەيە تى
و پايەى كۆمەلەيە تى زۆر لە نووسەرانىان پىشان داوہ . بۆ
نمۇنە ، ساكولېن كە باسى ئەدەبى نوتى رووسى دەكا زۆر
بە وردى ئەو ئەدەبەى بەپىتى نەژادى كۆمەلەيە تى
نووسەرەكان رىز كىردوہ ، وەك ؛ ئەدەبى نووسەرانى
گوندى ، وردە بۆرژوازى ، ئەنتلجىسىيەى دىمۆكرات ،
ئەنتلجىسىيەى بى چىن ، ھى بۆرژوازى ، ھى
ئەرىستۆكراسى ، ھى نووسەرانى پىرۆلىتارىاي
شۆرېشگىيە... تاد . رەخنەگرە ماركسىستەكانى سۆقىياتى
كە باسى ئەدەب و بەرھەم هينانى ئەدەبىيان كىردوہ زۆر
بايەخىيان بەم پۆلېن كىردنە داوہ ، بە تايبە تى كە باسى
ئەدەبى كۆنيان كىردوہ ، كە تەواوى نووسەرەكانيان سەرىە
چىنى ئەرىستۆكراسى بوونە و لە رووى بژئوہە خواپىداو
بوونە ، بەلام دىسان ئەم روانىنە لە رووى تىۆرىيەوہ كىشە
دروست دەكا ، چونكە ئىمە نازانىن ئايا كە پووشكىن
سەرىەچىنى ئەرىستۆكراسى بووہ ، دەمپراستى ئەو چىنە
بووہ و نۆتەنەرايە تى بەرژوہەندى ئەو چىنەى كىردوہ ؟
ئەمەيان بۆ خۆي گشت ئەم لىكدانەوہى سەرەوہ
ھەلدەوہ شىنئىتەوہ ، چونكە بەرھەمەكانىان راستەوہو بى
پىچ و پەنا ئاودىوى گشت نەژادو پايەبەكى كۆمەلەيە تى
بووہ و وەك داھىتان سەرىبان دەكرى .
بەگشتى نەژاد و پايەى كۆمەلەيە تى پۆلىتىكى ئەوتۆ

ھەموو نووسەرېك ، بەو پىيەى ئەندامىكى كۆمەلە ،
دەشى وەك بوونەوہرىكى كۆمەلەيە تى لىكۆلئىنەوہى
لەسەر بكرى . ئەگەرچى بايۆگرافى (ژيان)ى نووسەر
ھەردەم وەك سەرچاوہى سەرەكى دەمىنئىتەوہ بۆ
لىكۆلئىنەوہ ، دەشى لەم گۆشە نىگايەوہ ، واتە لە ژيانى
نووسەرەوہ ، بۆ گشت ژيانى كۆمەلەيە تى ئەو سەرەمە و
ئەو ناوہندە كۆمەلەيە تىيە بچىن كە نووسەر تىيدا گەورە
بووہ و ژياوہ . دەشى ئىمە زانىارى زۆر دەربارەى بارى
كۆمەلەيە تى ، خىزاندارى ، مەرچە ئابوورى و ژيارىيەكانى
دىكە كۆ بکەينەوہ . دەتوانېن ھەر لەو گۆشە نىگايەوہ ،
ئەوہ ديارى بکەين چ بەشېك دەگەرئىتەوہ بۆ لايەنە
كۆمەلەيە تىيەكان ، كامەيان ھى ناوہندى بۆرژوازىيە و
كامەيان ھى پىرۆلىتارىيە . ھەرودە دەتوانېن پۆلى
بەرھەمەم هينانە ئەدەبىيەكان ديارى بکەين ، بەتايبە تى
لەلای ئەو نووسەرەنەى كە لەناوہندىكى لىبىرال و
بازرگانى دەرچوونە . ھەرودە دەتوانېن لە پىگاي
ستاتىستىك (احصاء) سەرچاوہ بەرھەم هينانى
ئەدەبى لەلایەن گشت ناوہندە كۆمەلەيە تىيەكان ديارى
بکەين ، بۆ نمۇنە لە حالە تى ئەدەبى ئەو روپى ، دەبىنېن
گشت بەرھەم هينانىكى ئەدەبى و ھونەرى لەلایەن چىنى
ناوہندەوہ بەرھەم هينراوہ ، لە كاتىكدا چىنى
ئەرىستۆكراسى زياتر گرىنگى بەسەرفرازى و رابواردن
داوہ ، چىنى خوارەوہش ئەو بواردىان بۆ ھەلنەكەوتوہ
بخوتېن و چجاي ئەدەب و ھونەر بەرھەم بەھىتن . ئەم
دابەش كىردنە لە ھەموو ئەو روپا وەكو يەك نىيە ، بۆ نمۇنە
لە ھەندى ولاتان تايبەتمەندى ھەبووہ ، وەك لە
ئىنگلستان لەسەرەمە كۆنەكان بەدەگمەن كورە
جووتيارىك دەبىنرى بووبىتە ئەدىب و ھونەرمەند ، بەلام
چىنى ئەرىستۆكراسى ئىنگلىزى پۆلىتىكى زۆرى ھەبووہ لە
بەرھەم هينانى ئەدەبى ، ئەمەش دەگەرئىتەوہ بۆ ئەو ھۆيەى
ئەوان زۆر بايەخىيان بە كار و پىشە و سەرمایەگوزارى
نەداوہ ، ھەلئەوتىكى كۆمەلەيە تى تايبە تىيان ھەبووہ
يارىدەر بى بۆ خەرىك بوون بە كارى ئەدەبى و ھونەرى .
ھەمان حالەت لە ئەدەبى رووسىش دەدۆزئىتەوہ ، بۆ
نمۇنە ، تەواوى ئەدىبانى رووس ، پىش گونچارۆف و

ناگپیری له بهرهم هینانی ئەدەبی و هونەری، چونکە هەمیشە پروو بە پرووی هەلکەوتی ناکۆک دەبینەوه، بۆ نمونە، له گەلێک له ئەدەبی میلله تان، ئەدەبی دەربار لە لایەن ئەوکەسانە نووسراوه که سەر بە چینی خوارەوه بوونە، لێرەشەوه جارێکی دیکە دەگەرێنەوه سەر خالی سفر. بەگشتی ئەم لایەنە هیچ رۆلێکی نییە لەبەرهم هینانی ئەدەبی و هونەری، دەستی ئەم بابەتە، وەک دۆکیومێنت و هەندێ کەرستە ی دەرەوی ئەدەب و هونەر باسی بکری، چونکە هەموو نووسەرێک هاوولا نییە که و رۆلی خۆی هەبوو بەرامبەر هەلکەوت و پێکھاتە ی کۆمەلایەتی و سیاسی و بەشداری له گفتوگۆ و کێشە کۆمەلایەتی و سیاسییەکان کردووه. سەرەنجام، نابێ بەهیچ شێوەیەک نەژاد و پایه و روانینی سیاسی و کۆمەلایەتی ئەدیب و نووسەرەکان لەگەڵ نرخ و بایەخ و هەلکەوتی کۆمەلایەتی بەرهم هینانی ئەدەبی و هونەری ئەو تیکەل بکری. دەستی ئەم دوو بە تەنیا باس بکری، چونکە رەخنە ی ئەدەبی بە چاویک سەیری تیکست دەکا و بە چاویکی دیکە سەیری روانین و هەلکەوتی کۆمەلایەتی خاوەن تیکست دەکا.

لێرەوه دەستی بەنجه نوما ی سۆسیۆلۆژی نووسەر بکەین. ئەمەش بە پیتی سەرەمه کان دەگۆری. لەم پروووه دەکرێ نووسەرەکان بە پیتی ئاستی تیکەل بوونیان بە پرۆسە کۆمەلایەتیەکان پۆلین بکەین. بۆ نمونە بەرزترین ئاست و رادە ی تیکەل ی نووسەرەکان بە پرۆسە کۆمەلایەتیەکان لەناو نووسەرەکان و شاعیرانی میللی و ئەدەبی میللی دەدۆزێتەوه، بە پێچەوانەوه، بوونی (نیوان یان دووری کۆمەلایەتی)، واتە لاتەریکی له پرۆسە کۆمەلایەتیەکان لە لایەن نووسەر و شاعیرانی بۆهیمی و شاعیرە نەفرت لیکراوه کان دەدۆزێتەوه، بەو مانایە ی ئەمانە هەر دەم خۆیان دوورەپەرێز راگرتووه، هەندێ جارێش هەمان تیکەل نەبوون لە لایەن بلیمە تە داھینەرەکانیش دەدۆزێتەوه. ئیمرۆ بەگشتی له رۆژئاوا، نووسەرەکان خۆیان له چینه کانی خۆیان دادەپرن، زیاتر وەک چینیکی یان تووتیکی ناوەندی و خاوەن پیشە و تا رادەیهک سەرەخۆ و ئازاد دەبینرین. هەلبەت ئەم کێشە ی پێوەندی بە سۆسیۆلۆژی ئەدەبەوه هەیه لیکۆلێنەوه لەم بارەیهوه بکا، ستاتوی کۆمەلایەتی هەر نووسەرێک دیاری بکا.

لەناو مێژووی ئەدەبی کوردی، دەستی هەمان پۆلین کردن دروست بکری، نووسەرەکان و شاعیران زیاتر سەر بە چین یان تووتیکی ناوەندی، واتە نە سەر بە چینی هەرە خوارەوه ی کۆمەلەن، نە سەر بە چینی میر و بەگزا دە نەرسستیۆکراسەکانن. زیاتر بەلای چینی بۆرژوازی دەشکێنەوه، بەو مانایە ی ئەوان نزیک بوونە له پرۆسیسە کۆمەلایەتی و رۆشنیری و سیاسییەکان، بەلام لەم سەرەدەمه، واتە لەسەر دەمی هاوچەرخی پێوەندی و ستاتوکان گۆراون، ئیمرۆ نووسەرێکی زۆر له چینی خوارەوه ی کۆمەلە دەر دەچن، بەلام هەرزوو ئایدیۆلۆژی چینی خۆیان جێدەهێلن بەرەو ستاتویەکی ناوەندی دەچن، بە پێچەوانەوه، له چینی سەرەوه ی کۆمەلە ی کورد، ئەم پرۆسە یە هیشتا هەر لاوازه و کەم نووسەر و شاعیر هەن رەگ و ریشە ی بەگزا دەبی و نەرسستیۆکراسی کوردی هەبێ و دواتر بەهۆی بەرهم هینانی ئەدەبی و هونەری وازی له چینه کە ی خۆی هینابێ و هاتبیتە ناو ئەو چین و تووتی ی که نووسەرەکان و رۆشنیران نوینەراییەتی دەکەن.

لەسەر دەمه کۆنەکان، دەنگبێژ و حکایەتخوانەکان له پۆژەهلات، شاعیری تراژیدی له یونانی کۆن و چیرۆکییەکان، ستاتویەکی کۆمەلایەتی تاییەتیان هەبوو، هەندێ جار ئەم ستاتو، سیمایەکی پیرۆزیشی بە مانا ئایینی یە کە ی وەرگرتووه، لە لایەن دەستەلاتدارەکان، پارێزگاریان لیکراوه.

دواتر لەسەر دەمی نوێ دوای گەشە سەندن ی پیشە سازی و بازرگانی و دەولەتە مندبوونی کۆمەلان، هەرودەها ئەو پیشکەوتنە کۆمەلایەتی و سیاسییانە ی بە کۆمەلگا جیا جیاکان داھات، وای کرد تەواوی ستاتوی کۆمەلایەتی نووسەر بگۆری، لێرەوه خۆینەر پەیدا دەبێ، ئەمەش دەبیتە هۆیک نەژادی کۆمەلایەتی نووسەر لەبەرچاو نەگیڕی، ئەو دیاردە یە بە پیتی گرینگی و هەلکەوتی ئەدەبی لەلای خۆینەر دیاری بکری. ئیمرۆ خۆینەر جیگای ئەو دەسەلاتدارانە ی گرتۆتەوه که لەسەر دەمی کۆن پشتگیریان له نووسەرەکان و شاعیران دەکرد، بێجگە لەمەش ئەم بوارە زۆر پەسپۆری جیا جیای تیکەوتووه، ئەدەبیات بە تەنیا خۆینەری خۆی هەیه، سیاسەت و مێژوو و زانستیش بە هەمان شێوە. لە لایەکی دیکە، دەستی دلنیا یی لەسەر ئەو بکەین، که

ستره کتوره کۆنه کهی ئە دەب له گێرانی رۆلی کۆمەلایەتی تارادەبەک بە تەواوی لە ناوێنە چوو، ئەم لایەنە بە تاییەتی له پێوەندی له گەڵ حکومەت و دەولەتان دەبینرێ. بە شێوەیەکی گشتی، هەموو حکومەتێک و دەولەتێک پشتگیری پێشەکیان هەبوو ئە دەب و رۆلی نووسەر، ئەم پشتگیرییەش هەندێ جار شێوەی کۆنترۆڵ و سەرپرەشتی بینیوه. لێرەو بە هیچ شێوەیەک ناکرێ رۆلی دەولەتە تۆتالیتارەکان لەبەر بکری و گرینگی پێنەدری، که لە لای ئەوان، رۆلی کۆمەلایەتی نووسەر و ئەدەبیات هەردەم بە چاویکی نیکە تیف سەیری کراوه و کار گەشتۆتە ئەو رادەیە نووسەر زیندانی بکری و کتیبی لێ بسووتینرێ و هەردەم لە ژێر چاوه دێریدا بوونە. بە پێچەوانەو دەولەتی تۆتالیتاری هەردەم گرینگی بە نووسەری ناوچەگەر و ئەدەبیاتی پۆلیسی و پلە نزم داوه و هەردەم لە داھێنان و نووسەری پۆزە تیف ترسان. بە پێچەوانەو دەولەتی دیموکرات داھێنانی وەک پشتگیری بۆ خۆی بینیوه، نووسەری پۆزە تیفیشی وەک داکۆکیکەر لەو سیستەمە حسێب کردوو، بە گشتی که دەولەت نەیتوانیوه ئەدەبیاتی سەر بە خۆی خۆی دروست بکا، ھۆبە کهی بۆ ئەو دیاردەبە دەگەریتەووە که ئە دەب وەک ئۆرگانیزاسیۆنیک شیمانە داھێنان ناداتە ئەو کەسانە که بە شێوەیەکی ئیدیۆلۆژی یان ھەواداری بە شیکن لەو دەولەتە یان سەر بە ئەون. دەشی حالەتی بە کتیبی سۆشیالی کۆن کەمێک تاییەت بێ لەم روووە، بەو مانایە ھونەر مەند و نووسەری لە کۆمەلە نزیک دەکردهو، لێرەشەو ناکرێ مەسەلە ی سانسۆر و چاوه دێرکردن و سزادان لە لایەن ئەو دەولەتەو لەبەر بکری.

نووسەر دەکەوێتە ژێر کاریگەری کۆمەلگا، لە ھەمان کات کاریگەریش لە کۆمەلگا دەکا. ھونەر ھەر بەو ناوەستی ژبان بەرھەم بەینێ، بە لکو شێوەشی دەدات. ھەندێ جار وا رێککەوتوو ھەندێ خەلک لە ژبانیان لاسایی پالەوانی ھەندێ رۆمان و شاکاری ئەدەبی بەکەنەو و ھەکو ئەوان بژین، خۆشەویستییان کردوو و بوونە تە بکوژ و خۆشیان کوشتوو. سەرھەرای ئەم روانین و لیکدانەو ھەو ھەو، ھەندێ پرسپاری تیۆری و بنچینەیی ھەن که خۆیان رەپیش

دەکەن، ئایا ئێمە دەتوانین سنووری کاریگەری کتیبیک لەسەر خۆتەر دیاری بکەین؟ ئایا دەتوانین کاریگەری تیکستیکی ساتیریکی دیاری بکەین؟ ئایا ئەدیسۆن بە راستی روانین و کەسایەتی خەلکی گۆزیو؟ ئایا دیکنز کاریگەری ھەبوو لە ریفۆرمی زیندان و قوتابخانە و ھەتیوخانە؟ ھەمنگواي و فۆکنەر کاریگەرییان لەسەر خۆتەر ھەبوو؟ ئەدەبیات چ کاریگەرییەکی ھەبوو لە سەرھەلدان و گەشە پێدانی ناسیۆنالیزمی نوێ؟ ھەلبەت ھەندێ نووسەر وەک والتەر سکۆت و ھینریک شینکفیلچ و ئەلوئیس ژیراسک بەشداری و کاریگەری زۆریان ھەبوو لە ژباندنەو ھەو گیانی نەتەواپەتی و زیندوو راگرتنی بۆ ھەریەک لە سکۆتلەنداو پۆلۆنیا و چیکۆسلۆفاکیا.

دەتوانین ھێشتا سەدان گریمانە دیکە ریز بکەین و بلێین، بە لێ بێ شک دەربارە کاریگەری، گەنجەکان زیاتر لە پیرەکان دەکەونە بن شەبەنگی خۆتندەو. ھەر ھەدا دەتوانین بە شێوەیەکی سۆسیۆلۆژی ئەنکیتی ئەدەبی بکەین، ئەو ھەو زۆر دەخوینیتەو بە مەبەستیکی پیشەیی کەمتر کاریگەرە لەو ھەو کەم دەخوینیتەو... بەلام ئەگەر بلێین: چۆن و بە چ شێوەیەک ئە دەب یان کتیب کاریگەری لە خەلک دەکا؟ ئەم پرسپارە کە روویەکی تەجریبی ھەبە، رووبەرووی پیکھاتووی ناو ھەو ئەدەبمان دەکاتەو، چونکە ھەموو ئەدەبیکی بەیەک چەشن کاریگەری خۆیان نانین.

لە بارە پێوەندی نێوان ئە دەب و کۆمەلگا، باوترین لیکدانەو ئەو ھەو ئەو ھەم پێوەندییە ئەدەبیات وەک بە لگە نامە و دۆکیۆمێنتی کۆمەلایەتی سەیر بکری. لەم روووە دەشی وینە و ئیماژتیک دیاریکراو بە دەست بەینرێ. بۆ نمونە، تۆماس وارتن - T. Warton کە بەیەکی لە مێژوونووسانی پێشەنگی شیعری ئینگلیزی دادەنرێ بەم چەشنە و لەم روانگە سەر ھەو دەروانیتە ئە دەب: «... ئامانجی سەرھەو ئە دەب ئەو ھەو بە دلسۆزی کاریکتەر و کەسایەتی سەرھەمی تۆمار بکا و نوینەراییەتی داب و نەریتی کەسان و کۆمەلان بپاریزی کە سەرنج راکێشە و لە ھەمان کات باشتین دەریپنە...»

دوای وارتن گەلێکی دیکە ھاتوون و بە ھەمان روانین تەماشای ئەدەبیاتیان کردوو، وەک خەزینە یەکی داب و نەریت و ئەرشیف و مێژووی شارستانی لە قەلەمیان

داوه. گهلې له خوښه رانېش له رېنگای ته ددې کومه لگایه کی بېگانه یان ناسیوه و ناشنای ورده کاربیه کانی نه و کومه له بوونه.

بېگومان له م رووه و نمونه مان زوره، نه گهر ته ددې وهک به لگه نامه کی کومه لایه تی سهیر بکه یین. بۆ نمونه، شووسه - Chancer له کتیبی - چیرۆکه کانی کونتربری - وینه یه کی ته و او ددې ربه ی پیکه اتوی کومه لایه تی نه و سه رده مه ی ټینگلستان - مان پیکه ش دهکا، به هه مان شیوه شکسپیری ش.

له رېنگای رومانه کانی شتایینه ک وینه یه کی پوختی پیکه اتوی کومه لایه تی کومه لگای ته مریکیان ده ست ده که وئ. پروست زور به وردی و پوختیه وه باسی چینی نه ربه ستوکرسی فهدی دهکا که له و سه رده مه له گیانه لا و بزبوندا بووه. له سه ده ی نوزده م له رېنگای رومانه کانی تۆلستوی و تۆرگنیف ناشنای چینی خاوه ندری زه و یوزاری رووسی ده بین وهک پیکه اتوی به کی کومه لایه تی رووسی، له رېنگای چیرۆکه کانی چپخه ف ناشنای بازرگان و رۆشنبیران ده بین وهک چین و توتزی کومه لایه تی، له گه ل شۆلخو ف ناشنای ژبانی گوندی و کۆلخو زه کان ده بین.

هه لبه ت ده توانین سه دان نمونه ی دیکه ی له م جوړه ریز بکه یین، به لام نه مانه هپچ نرخیکیان نیبه نه گهر ته کنیکی هونه ری نووسه ری ناوبرا و له به رچا و نه گرین و به پله ی یه که می دانه نیین، چونکه ته ددې لیره ده ست پیده کا، نه مه ش ده شی به جوانترین شیوه و شیواز نه و پیوه ندیبه پیشان بدا، چونکه نامانجی جه وه هری ته ددې پیشاندانی پیکه اتوی کومه ل نیبه، به لکو ده شی نه مه له چوارچیه ی لیکولینه وه ی سو سیولۆژی با شتر بکری.

سه ره نجام ده بی دان به وده ا بنیین که پیکه اتوی کومه لایه تی هه ندی نرخ ی ئیستیتیکی دروست ده که ن، به لام نه مه نابیته ناساندنی نه م نرخانه خو یان.

له رووی پیوه ندی یه کانگیری نیوان ته ددې و کومه لگا، ده شی با شترین روانین و تیوری هی هیگلایه کان و دواتریش هی مارکسیسته کان بی. نه وان هه موو داهیتان و گه شه سه ندنیکه ی نه ده بی و کومه لایه تی ده گه رینه وه بۆ پیکه اتوی ماددی.

«مارکسیستیکی ناسایی» پیمان ده لئ نه م نووسه ره و

نه وه ی تر بورژوازیانه ددې ربه ی کلئسا و ده ولت ده دوتی و رای کونه په رستانه یان هه یه یان پیکه و توو. لیره وه ناکوکیه کی سهیر هه ستی پیده کری له نیوان نه و بۆچونه حه تمیبه ی مارکسیسم که (نه قل - رۆح - ده روون - یان ساده تر مه عریفه) نه نجامی (بوون) ه، که و ده کا بۆرژوازیه ک به بۆرژوازی نه میتینه وه، له گه ل نه و رایه ی یان نه و حوکمه نه خلاقیه با وه ی له بهر هه مان هه لکه وت (که بۆرژوازیه) تا و انباری ده کا.

گه لیک له نووسه رانی رووسی بی نه وه ی هه لکه وتی هونه ری و مه ده نییان له به رچا و بگرن، له کاتیکدا خو یان به لایه نگیری پرۆلیتاریا داده نا له بهر نه ژادی کومه لایه تیبان نه فده تیان لیده کرا، نه مه ش له کاتیکدا نه گهر خو ټندنه وه ی مارکسیسم ی له به رچا و بگرن ده بینین له سه ر بنچینه ی ره خنه یه کی توندو تۆل دامه زراوه و وهک لۆژیکیکه ی پیکه و توو بۆ هه موو سه رده میک ده شی، چونکه به رای مارکسیسم، بۆرژوازیه ک ده بی شایان و ریزی لئ بگیری که له ده روازه ی سه رده می که پیستالیزم خه بات له دژی فیودالیزم و نه خلاقه ی که پیستالیزم ده کا، به لام دیاره ره خنه ی نه ده بی مارکسی له روانگه یه کی دیاریکراوه وه هه لده کوشی، هه ره که و لیکدانه وه و روانینه کانی سمیرنۆف، که به ناوی نرخه جیهانیبه کانی مرۆقایه تی روانینی خو یان هه لده به ساتن. نه مه به جوانی له م بۆچونه ی سمیرنۆف ده رده که وئ که شکسپیری بی خو ټندو ته وه که ده لئ: شکسپیر زمان حال و ئیدیلۆژی هیومانیستی بۆرژوازیه، پرۆگرامه کانی نه وان په پره و ده کا به ناوی مرۆقایه تی ره خنه له رژی می فیودالی ده گری و خه باتیان له دژ ده کا.»، به لام چه مکی هیومانیزم و جیهانیی هونه ر دژی نه م بیره سه ره کیبه ی مارکسیسم که به شیوه یه کی گشتی روانیتیکه یان هه لکه وتیکه ی ریشه یی هه یه.

نه نگلز به وشیاریه وه له نامه یه کی بۆ ستارکینبۆرک ده لئ: «گه شه سه ندنی سیاسی، قه زایی، فه لسه فی، ئایینی، نه ده بی، هونه ری... تاد هه مووی نه نجامی گه شه سه ندنی ئابووریه. هه موویان به یه که وه یان به ته نیا نه نجامی بنچینه ی ئابورین» له نامه یه کی دیکه بۆ جو زیف بلوک، نه نگلز ده لئ: من و مارکس گرینگیبه کی له راده به دهرمان به فا کته ری ئابوری داوه، که م

گرینگیمان به (تفاعل متبادل - Interaction Re-ciproque) داوه. له نامه یه کی دیکه ش بۆ مه هرینگ - Mehring)، نه نگلز ده لئ، دیاره ئیمه کهم بایه خمان به لایه نی شکلی یان چۆنیه تی گه شه کردن و سه ره ه ل دانی بیر داوه.

گشت ئەم بۆچوونانه ئالۆزی ئەو پیتوهندییه دهرده خه نه که له نیوان ئەدهب و هونه ره له لایه ک و کۆمه لگا له لایه کی دیکه .

به گشتی ده توانین بلێین ره خه نی مارکسیسزم له لیکدانه وه ی ئەم پیتوهندییه و پیشاندانی هۆکاره شاروه و دیاره کان، له هه موو ره خه یه کی دیکه به پیتتیه . ئەم ته کنیکه هه ره وه کو ئەو ته کنیکه ره خه یه یه که له لایه ن فرۆید و نیچه و پارێتۆ له سه ره بنچینه ی (ئاگایی و ئاگایی و بن ئاگایی) دامه زراوه . زۆریش له ته کنیکی (سۆسیۆلۆژی مه عربفه)ی شیللهر و مانهایم و ماکس فیسه ر نزیکه . هه موو ئەمانه به ئاگایی و هۆشیارییه وه بۆچوونی خوێان دهرباره ی ئەدهب و رۆشنبیر و هه تا رادانیکی ساده ش دهربریه . ده شی روانینی فرۆید و نیچه لیک نزیکه بن، به و مانایه ی له لیکدانه وه و بنچینه ی روانینیان (سایکۆلۆژی) جیگایه کی گرینگ داگیر ده کا، هه رچی مانهایم و شیللهر و ماکس فیسه رن، چونکه زۆر گرینگییان به (ئایدیۆلۆژی) داوه، به لای سۆسیۆلۆژیدا بشکێنه وه .

سه ره رای بوونی ئەم هه موو بۆچوون و لیکدانه وانه ، له گه ل ئەمه ش تا ئیستا نه توانراوه ئەدهب و هونه ر، جوانیناسی، له دهره وه بخویندریتته وه، به لام به گشتی، پیتوهندی ئەدهب و هونه ر و کۆمه لگا ده شی به چه شنیکی دیکه بخویندریتته وه، وه ک هارمۆنی و یه کانگیری، ناسنامه ی بنیاتنه ر، گونجان، ئەنالۆگی شیواز، یانیش هه ر تیرم و زاراوه یه ک که بشی پیتوهندی ئەم دووه پیشان بدا وه ک (التکامل)ی کولتوری و تیکه له لکیشبوونی کۆمه لیک چالاکي مرۆف. هه لیه ت له م رووه ش هه ندی لیکۆلینه وه هه یه، به تایبه تی ئەوه ی له لایه ن سۆرۆکین - Sorokine - کراوه، که ئەم (التکامل) کولتورییه و تیکه له لکیش بوونه له کۆمه لیکه وه بۆ یه کبکی دیکه ده گۆری.

به گشتی مارکسیسزم نه یوانی کیشه ی پله ی تا چه ند

ئەدهب و هونه ر سه ر به کۆمه لن بۆمان روون بکاته وه . که واته کیشه کان هیشتا هه ره وه کو خوێانن، بۆ نمونه ، له لایه کی دیکه زۆر جار خویندنه وه یه ک بۆ کیشه کانی ناوه ی ئەدهب له م رووه وه ده کهن، وه ک گوايه، نه ژادی رۆمان پیتوهندی به سه ره ه لدان و گه شه سه ندنی کۆمه لی بۆرژوازییه وه هه یه، یان تراژیدی و کۆمیدی له ئەنجامی ناکۆکی نیوان چینی ناوه ند و ناسکی و بیتیه نری چینی ئەریستۆکراسییه وه په یدا بووه، لیره وه ئەو پرسیا ره جاریکی دیکه دیتته پیتسه وه، ئایا فۆرمیکی ئەدهبی و شیوازیکي ئەدهبی هه یه سه ره به چین و توژیکی دیاریکراو بی؟ ده لێن ئەدهبی رۆمانتیک و رۆمانسیزم سه ره به چینی بۆرژوازییه، له کاتی کدا ده بینن رۆمانسیزم وه ک ئایدیۆلۆژی، توخمی شوێرشیگری تیدایه و دژی بۆرژوازی بووه، ئەمه ش له میژووی ئەلمانیا و فه ره نسا به ئاشکرا هه سته ی پیده کری، سه ره نجام - ئەگه رچی ئیدیۆلۆگه کان له روانینیان پشت به مه رج و هه لکه وتی کۆمه لایه تی ده به ستن، له گه ل ئەمه ش ناکری و زه حمه ته ئەو بۆچوونه به هه ند وه رگرین که بۆ هه ر فۆرم و شیوازیکی ئەدهبی مه رج و هه لکه وتی کۆمه لایه تی هه بی. ده شی ئیمه پشتگیری له و روانینه بکه ین که «حه قیقه تی کۆمه لایه تی» که له خویدا نرخیکي هونه ری نییه، به لام هاوکاریی نرخه هونه رییه کانه وه ک ئالۆزی گونجاو و تیکه له لکیش بوون، چونکه ئیمه ناتوانین خویمان له و هه لکه وته بدزینه وه که ئەدهبی زۆر مه زن و سه رنج راکیش هه یه هه یه کۆمه لایه تی پیشان نادا، بگره هه ر نییه . که واته ئەدهبی کۆمه لایه تی، واته ئەو ئەدهبی کۆمه ل ده کاته ناوه رۆک و بابه تی خو، فۆرمیکي یان جوړیکي ئەدهبی تایبه ته و له ناو تیۆری ئەدهب جیگایه کی ئەوه نده بایه خداری نییه .

به لانی زۆرهوه هەر خۆینه رێکی ئەم چیرۆکه دەبی بلی
 یان به سەرسوورمانهوه بنه پینێ: «ئەم چیرۆکه چ
 مانایه کی ههیه؟ ئەم گێرانهوه سهیر و سه مه ره یه گه ره کییه
 چ شتییک به من بلیت؟» به راستی خۆینه ر خۆی له
 حاندى دۆزینه وهی توخمه کانی ئەم چیرۆکه به
 دهسه وهستان و بی دهسه لات دهزانی- ناتوانی بلیت ئەم
 چیرۆکه له کوی یان له چ کات و سه ره ده میتکدا روو ده دا
 یان روو دا وه کانی به پیتی چ مه نتقییک به شوین به کدا
 دین. له راستیدا، هه وه لاین پرسى یاری نا هومیدی ره نگه
 ئەمه بی: «ئەم چیرۆکه گه ره کیه چیم به سه رپینێ؟»
 چونکه ئەم چیرۆکه تیگه یشتنی له راستی ده شپوینێ و
 خۆینه ر ده خاته دلّه راوکێ و ئارای لی هه لده گری.

له گه ل هه موو ئەوانه شدا، چیرۆکی کافکا، به
 پیچه وانه ی ده ره ست نه بوونی مه نتقی خۆینه ر، بی گو مان
 سووره له سه ر ئەوه ی قسه یه ک له گه ل خۆینه ر بکا.
 ته نانه ت له خۆینه نه وه ی هه وه لیشدا که ده مانخاته
 دلّه راوکێ ده زانین ئەم چیرۆکه شتیکی بو و تن پینیه:
 شتییک که گرینگه، شتییک که له گه ل رۆح و چاره نووسی
 مرۆ پینوه ندی هه یه. جوړی چیرۆکه که شه دناسین،
 چیرۆکیکی ئوستووره ییه. ئەفسانه یه که، روو دا ویک له
 ژیانى مرۆ له هه ل و مه رجیکی نااساییدا ده گێرته وه.
 ئوستووره له لایه ن جه ما وه ریکه وه پیک دی به لانییک له
 قوئاغی سه ره تایی فه ره نگیدا ده ژین، له گه ل هه موو
 ئەوانه شدا ته نانه ت کاتییک که ئەقل و زانستیش
 ئیعتباری شیوه گێرانه وه یه کی ئاوا ره ت ده کاته وه،
 سه رنجدان به ئوستووره و شیوازی ئەندیشه ی ئوستووره ی
 هه روا به ره ده وام شوینی خۆی له ئەده بدا ده پارێزی.

خۆینه وه ی چیرۆکی «گراکووسی راوچی» لایوونیل تریلینگ

له فارسییه وه: ناسر وه حیدی
 (بوکان)

هیندیک توخمگه لی چیرۆکی کافکا- رهنگه به نهقهست- بریک ئوستوروهگه لی ناودیری کۆمان وهبیر بیتتهوه. راوچی وهبیرهینه ری نه دۆنيسه، که له رووداویکی راودا گیانی بهخت کرد. «پاپۆری مه رگ» به راشکاو ی ئامازهیه به داب و نه ریتی مردووناشتنی میسر به کان که گۆره کانیان به پاپۆرگه لی مینیا تۆری

خۆش ساخت ده رازنده وه، له بهر نه وهی میسر به کان پتیان وابوو رۆح له رتگای ئاویه وه سه فەر ده کاته جیهانیکه تر. چاره نووسی گراکوسی راوچی به «یه غدانه دارینه وه» له چاره نووسی شانه سیریس- قاره مانی میسری ده چۆ که ده لێن ناویانه ته ناو سه ندوو قیکه وه، ده رکه یان لاک و مۆر کردوو و خستوو یانه ته ناو زبێ نیله وه.

له گه ل هه موو نه وانه شدا، له نیتوان ئوستوروهی نوئی کافکا و ئوستوروه گه لی کۆندا جیاوازی گه لیکه به رچاو هه یه. له چیرۆکی نه دۆنيسدا، هه م ئافرۆدیت خوا ژنی نه وین، هه م پرسفۆنه خوا ژنی مه رگه نه دۆنيس، لاوی جوان چاکیان خۆش ده و یست و چاره نووسی نه ویش وا دیاری کرابوو که هه ر نیوهی سال «شه ش مانگ» له گه ل یه کیک له و دوو خوا ژنه رابوێ. خه لکی یۆنانی کۆن و ئاسایی چوو که، یه کجار زۆر نه دۆنيسیان ده په ره ستی، له رتوره سمی ساله هاتی مه رگی نه دۆنيسدا رۆژیکه ته واو شینیان ده گێراو رۆژی دواتریش، له رتوره سمی زیندوو بوونه وهی، به که یف و خۆشیه وه جیژنیان ده گرت. مه رگی نه دۆنيس نیشانه ی زستان و ساردوسری و زیندوو بوونه وه شی نیشانه ی له دایکبوونیکه دووباره ی به هار بوو. ئوستوروهی نه سیریسیش له راسان و راپه رین نیشانه یه کیش له زیندوو بوونه وه نییه. نه گه ر نه دۆنيس و نه سیریس نیشاندهری هیوا و ئاواتی مرۆقن، گراکوسی راوچی نیشاندهری هیوا برانی مرۆیه. گراکوس هه چ کاتیک ناتوانی بگه ریتته وه سه ر عه رزی که تیبیدا ژبانیکه خۆشی رابواردوو و کاتیک شاره دار لپی ده پرس: «کاریکت له و دنیا به نییه؟» وه لامی نه و روونه-نا. نه و هه رچه نده هه ول بدا ناتوانی بچیتته نه و دنیا.

نه وانه ی که له کاروباری نووسینی میژووی تاییندان، نه دۆنيس و نه سیریس به پیشبینی هاتی مه سیح

ئوستوروه له لایه ن جه ماوه ریکه وه بیک دی که له قوناعی سه ره تایه فه ره هه نگیدا ده زین

داده نین، مه سیحیک که به شپوهی نه م دووانه گیانی داوه، دووباره زیندوو بووه. ده کری راوچی چیرۆکی کافکا به مه سیحیکه هیوا بر او بشو بهت که زیندوو نابیتته وه، نه باوکی «له دنیا به کی تر» به (پیشوازه) وه دیت و نه مرۆقیش له م جیهانه. له هه موو شپونیکه عه رزی به ناوی «میوانخانه ی شهو» یاد ده کری نه مه خه م هینه رترین وه سف کردنی هیوا برانی راوچی به که به وه بیره هینانه وهی نه و که متر ده توانین بیر له به نه ماله ی تایینی نه که ینه وه که له سه فەر بۆ میسر دا رتیان نه دان بچنه میوانخانه. هه ر نه و قسه انه ی راوچی به رواله ت ئامازه یه که به وهی جه ماوه ری جیهان ئامۆزگاری به کانی مه سیح بۆ هه میشه وه لا ده نین، «لیره کهس له قسه ی من حالی نابج، کهس یارمه تی من نادا، ته نانه ت نه گه ر به هه موو خه لکیش بلتین یارمه تی من بدن، هه چ ده رک و په نجیره به ک ناکریتته وه، هه موو ده خزینه نیو جیگه وبان و مه لافه وه سه ر خۆبان ده کیشن، هه موو شپونی نه م گۆ خۆلینه ده بیتته میوانخانه ی شهو. نه م کاره ش بی مانا نییه، چونکه کهس من نا ناسیتته وه، نه گه ریش میناسیتته وه، شپونه که م نازانی، نه گه ر شپونه که شم بزانی، شپوهی هه لسوکه وت له گه ل مندا نازانی، نازانی چۆن یارمه تی من بدا. نه ندیشه ی یارمه تی دانی من جووره نه خۆشینیکه بۆ چاره سه رکردنی، پتیبسته له نیتو جی و باندا رابکشیتی».

وتیکچوونی راوچی و مه سیح نه ته وا وه و نه راسته وخۆ. ئامازه یه ک دیتته ئاراه زۆر روونه، به لام نه هه لگری سه لماندنه و نه داسه پاندن. خۆمان سه ره پشکین له وهی بیر بکه ینه وه راوچی مه سیحه یان مرۆقایه تی، باشته ر بلتین، ده نگه ی هیوا بر او ی مرۆقایه تیه که له ئاخواتنی پر مه ترسی راوچیدا، که چیرۆکه که ته واو ده کات، ده بیسری. «من، لیره م، له وه ش به ولا وه، نازانم، نیتر پتی رۆشتنم نییه. پاپۆرکه ی من فه رمانی نییه و به بایه ک که له ده رکانی ولاتی مه رگه وه هه لده کات وه ری ده که وئ.» ده توانین وایتینه به رچاوی خۆمان که نووسه ر، چیرۆکی شپوه روانینی خۆی بۆ چاره نووسی خۆی له گراکوسی راوچیدا پیشکه ش ده کات. له راستیدا کاتیک سه رنج ده ده ینه ناوی راوچی، یانی گراکوس، ده زانین که نه م شپوه روانینه له راستی چیرۆک نیتیکتره.

له نیتوان دوو کهسی ناودتیری رومی، که ناویان گراکوس بوو، یانی برایانی گراکی، که له مافی فقییر و ههزار له بهرامبهر مل هوران داکوکیان دهکرد، له گهله ئهوهی له چیرۆکه که دا رادهپرئ هیچ چهشنه پیوهندییهک نییه، بهلام وشه ی لاتینی گراکوس به مانای قازوو و له زمانی خه لکی چه کدا، زمانی که کافکا دهسه لاتی تهواوی به سهردا هه بووه، به قازوو ده لاین کافکا و قازوو ههر ئه و مه له ره شه یه که له سه ر ده رانه ی دوکانی باوکی کافکا له پراگ کیشرا بووه و نیشانه ی پیشه ی بازرگانی باوکی له قه له م ده درا و کافکا زۆتر به خۆی ده وت قازوو.

له م چیرۆکه دا هیچ شتی که پر مه ترسیتر له و ده لیه له نییه که بۆ بارودۆخی ناله باری راوچی پیشکه ش ده کړی. «پاپۆری مه رگی من پتی هه له کرد، ئیستی فه رمان به هه له سوورپاوه، یان گه میه وان ئیستی هۆشی براوه...» به هه رحال «به ده ختی» بوو. راوچی له وه لامی شاره دار دا که ده پرس: «تو خۆت به تاوانبار نازانیت؟» راست و

ره وان وه لام ده داته وه: «نه خیر» له یاسای جووله که - مه سیحیدا شیوه ده برینیکی ره نجی مرۆ، له ته ک باوه ر به خوای به خشنده هه به، نه مه یه که ده لاین ره نجی مرۆ کاردانه وه ی راسته وخۆی تاوانه کانی خۆیه تی، به لام راوچی کاتی که شاره دار مه رگ ته نیا به هۆی هه له ی گه مبه وان وه پتی هه له کردوه. هه لبه ته هیچ به لگه به ک نییه

که بۆ ده بی باوه ر به قسه ی راوچی بکه ین به و حاله ش هه ر بروای پی ده که ین.

نه راوچی و نه چیرۆکه که ش ئامازه به شتی که ناکه ن که بوونی دنیای ئه ولا ره ت بکاته وه. ته واو به پیچه وان، راوچی یادی کاره کانی ده کاته وه که «به ره که تی» بووه. ئه و به وتی «پیتلیکانی به رین و زۆر پان» و ده رازه ی تروسکه دار ئامازه ده کاته «دنیایه کی تر»، به شوینی که به رواله ت شوینی خواجه. مؤمیک که له ژوو سه ری راوچییه، مؤمی «عیشای ره بانیه» و له ژبانی خه لکی شارد بۆ به رتیه بردنی رتیه سمیک به زۆر داسه پاو دامه زراوه. له گه له هه موو ئه وان، ناسیاوه کانه ده په رستری و له نیتوان ئه و و مرۆقدا به رواله ت پیوه ندییه کی که م هه یه.

بیگومان باوه ر به عاله می خواوه ندی هیچ هیوا و

تامه زرۆبییه که له دلئ مرۆدا نابووژینیته وه. ژبان له به نده ریکی چوکه، له گه له ئه وه دا که جموجۆلی ناسایی مرۆ ده گریته خۆی، به رواله ت لیتاوپه له هیچی و پووچی پر مه ترسی. کارگه لی خه لکی که له به شی هه وه لی چیرۆکه که دا وینه یان کیشراوه ته وه، ده لاین له خه ودان. ئه و کورانه ی که قه ره تاس ده که ن، پیاویک که رۆژنامه ده خوتینیته وه کیژی که سه تله که ی خۆی له کانی پر ده کات، ئه و پیاوانه ی که له مه یخانه ده خونه وه، هه موویان وادینه به رچاو که له بۆشایی ژباندا، له گه له په یکه ره که ی بینای بیروه وه ری هاوبه شن. کاتی که پاپۆری مه رگ ده گات، هه موو ئه و کارانه ی که له گه له داب و نه ریتی پیشوازی کردن له راوچی پیوه ندیان هه به به وردی به رتیه ده چن، ته نانه ت کۆتره کانی ش ده ورگپراپی خۆیان ده زانن و «په نجا کوره چکوله» ش که م و زۆر ده زانن که ده بی له ته نیشته یه ک کۆبنه وه و دوو ریز بوستن تا کو شاره دار به نیتوانیدا تیه ری. له گه له هه موو

ئه وان هه شدا بیجگه له و کوره ی که «به جی په نجهره که ی کرده وه تا ئه وانه ی وا خه ریکسوون له ناو ماله که دا ون ده بوون بیینی، پاشان به تالوکه په نجهره که ی پیوه دا»، هیچ که س له به رتیه بردنی رتیه سمدا، دلئ راوکی نییه. هه ست ده که ین خه لکی شار زۆر له موسافیری پاپۆری مه رگ زیندووتر نین. ته نانه ت ئه و له وانیش

نیگه رانتره، هه رچی بی راوچییه کی ناودیر بووه و تامی خۆشی چه ژتوه هه نوکه به ردینیکی نه تا شراوه وه، قه ره سه ری ئالۆز و ریشال ریشالی چلکن راکیشاوه. ئه مه وه سفیکی قیژناوی و سهیری بارودۆخی راوچییه که «به چاره وگه یه کی گه وره ی گولگولی ریشکوداری ژنی که» داپوشراوه، له گه له هه موو ئه واندا، بارودۆخی ئه و له باری ئه ندازه وه له گه له بارودۆخی خه لکی شار جباوازه نه له باری نه وعه وه.

رووداوه کانی چیرۆکی کافکا سهیر و جیا له ره وتی کاری سه روستییه، به م حاله ش، ئیسه ته نیا به م بۆنه وه ناتوانین پیی بلتین خه یالای، واژه ی «خه یالای» لای ئیسه شتیکی سه رک و سه ره به خۆ دروست ده کات، سه ره به خۆی زهین له داوگه لی مه نتق و راستی، له کاتی که دا ئه م چیرۆکه هه ولئ ئه وه به تی ئیسه ناچار

رهنجی مرۆ کاردانه وه ی راسته وخۆی تاوانه کانی خۆیه تی

بکات ههست به داماو و به خسیری کارگه لی بی بایه خ و چاره سهر نه کراو بکه یین، به لام ته گهر جاریک ههستی بو شایی و بی مانا بوونی ژیا مان ته جره به کردوه، ته گهر جاریک ههستمان کردوه کردوهی ئیمه زوره مله ییه و ئیختیاری خو مان به دهست خو مان نییه، یان نه بی هیچمان له دهست نایهت و ته نیا ره نجمان کیشاوه، زور به دژواری ده توانی له گه ل هیزی خه یالی پر مه ترسی کافکا له ههستی و بوونی مرۆ، رووبه روو بیینه وه.

دهقی چیرۆکه که

دوو کور له سهر دیواری به ندهر دانیشتبوون، قهره خالیان ده کرد. پیاویک له سهر پیتلیکانی بینا یه کی بیره وه دی له ژیر سیبهری پاله وانیککی به ردین که شمشیره که ی له کالان دهره یینابوو، دانیشتبوو روژنامه ی ده خو پنده وه. کیژیک له کانی سه تله که ی پر ده کرد. میوه فروش له ته نیشته ته رازوه که ی راکشابوو چاوی له زه ریا ده کرد. دو پیاو له په نجهره ی تاوه لا و دهرکه ی مه یخانه که وه ده بییران له قوژنیک دانیشتبوون شه رابیان ده خوارده وه. مه یخانه چی له پیتش دو کانه که ی، له پشت میتزیک دانیشتبوو خه و نووچکه ده بیرده وه. پاپۆرپک، وه ک نه وه ی به هو ی ده ستیکی غه بییه وه وه دیار که وه تی، به هیو ری له بو به نده ره چو که نیزی که ده بو وه. پیاویک به چاکه تیکی شینه وه له روخی زه ریا هه لکشاو ته نافیکی به ته لقه به کدا کرد. دو پیاوی تر به کو تی ره شی دو گمه زیرین له پشت گه میه وان وه، تابووتیکیان خسته سهر شانیان که به رو الهت پیاویک له ناویدا راکشابوو، قوماشیکی گولگولی ریشکو داری هاو ریشمی گه وره یان وه سهر کیشابوو.

له بارته ندازی به ندهر هیچ کهس سهر نه و تازه ها تووانه نه په رژا. ته نانهت نه و کاته ش که تابووته که یان له سهر عه رزی دانا و بو چاوه رپی گه میه وان که که هیشته سهر قالی راسته و پاسته کردنی ته نافه که بوو، ویستان، که سی لیبیان نزیک نه بو وه. که سیک پرسیاریکی لی نه کردن، که سیک به چاولی کردنیککی پشکینه رانه ها ودلی له گه ل نه کردن. گه میه وان سهر قالی کارواری ئافره تیک بوو که مندالیککی به باوه شه وه بوو و ئیسته به قژی ئالۆزکا وه وه له سهر پاپۆره که وه دیار که وت. پیاو که نه و جار چوو پیتشه وه و ئامازه ی به مالیکی دوو نه هو ی زه رد کرد که له روخی زه ریا، به لای دهسته چه پ،

سازکرابوو. تابووت کیشه کان باره که ی خو یان هه ل هینا و تا بن دهرکی ماله که بردیان، دهرکیکی چو که که چه ند کو له گه یه کی به شکو ی هه بوو. مندالیک به جی په نجهره یه کی کردوه تا نه م که سانه بیینی که خه ریک بوون له نیو ماله که دا ون ده بوون، پاشان به لاساری په نجهره که ی پتوه دا. دهرکه ش که له داربه رووی ره شی قایم سازکرابوو، داخرا، پۆلی کۆتر که به دهو ری بورجی که نیسه دا ده فرین، له سهر شه قام، له بهر دهرکه، نیشته نه وه، نه وان هه وک نه وه ی بلتی خوارده مه نیان له م ماله دا عه مبار کردی، له پیتش دهرکه کو بو نه وه. یه کیک له و کو ترانه تا نه هو می دوو م هه لفری و دهنوکی له په نجهره که دا. کو تره کان رهنگیان روونا ک، دابهسته و جوان بوون. ئافره ته که ی وا له ناو پاپۆره که دانیشتبوو دهستی دریز کرد و دانی بو رو کردن، کو تره کان دانه که یان خوارد و به ره و ئافره ته که هه لفرین.

پیاویک که شه پقه ی له سهر نابوو به یه کیک له کو لانه باریک و لیژه کاندان، به ره و به ندهر، ها ته خواری. تیلمه په رۆیه کی ره شی له کلاوه که ی به ستبوو. ورد سه ره نجیکی دهو ره ی دا، شتیک که ده بیته هو ی دلته نگی نه ده که وته به رچاو، به دیتنی که میک زیل و زال له سووچیک دهم و چاوی گرژ کرد. له سهر پیتلیکانی بینای بیره وه دی تو تیکلی میوه فری درابوو، له ته نیشتیانه وه تیپه ری و به گوچان گسکی دان. له دهرکی ماله که یدا و هه روا به دهستی که ده سکیشیکی ره ش شارد بوو به وه شه پقه که ی له سه ری داگرت. دهرکه خیرا کراوه و نزیک به په نجا مندالی کور، به دوو ریز له دالانیککی دریز، وه دیار که وتن و کرپوشیان بو برد.

گه میه وان له پیتلیکانه وه ها ته خواری، سلاوی له پیاوه ره شپۆشه که کرد، نه وی برده نه هو می سه ره وه، له رپه روپیکی روونا ک و جوانه وه که به دهو ران دهو ری هه وشه که دا ها تبوو رینموونی کرد و هه ردووکیان، له حالیکدا کورچه چکو له کان بو له به رچاو گرتنی ریز، که میک له وان مه ودایان گرتبوو به په له به شو تیباندا ده ها تن، پیبیان خسته ناو هو ده یه کی فیتکی گه وره که ده یروانیه سه ریان. له په نجهره ی هو ده که وه جگه له دیواریکی بو ری مه یله و ره شی ساده، هیچ مالیک دیار نه بوو.

تابووت کیشه کان سهر قالی دانان و داگیرساندن چهنده مو میکی دریز له ژوور سه ری تابووته که بوون، مو مه کان

کز و کهم نوور سبیره بی ههست و خهسته کانی سه ر دیواربان وه جوولّه خست. قوماشی سه ر تابووته که لادرابوو. پیاو پیک که تاراده پیک له راوچی ده چوو، به قره سه ری نهرم و تیسکنیه وه تبایدا درپژ بسوو. بی ههست و سست بوو وادیار بوو پشوو نادات و چاوه کانی قووچاوه، له گه ل هه موو ئه واندها ته نیا داب و ده ستوری ده ورو به ری نیشانی ده دا که مردوو ه.

پژدار به پیاسه کردن چوو ه سه ر تابووته که، دهستی خسته سه ر ته و پیلای ئه و پیاه که له ناویدا درپژ بسوو، دواتر چۆکی دادا و دو عای خویند. گه میه وان نامازهی کرده تابووت کیشه کان تا له ژوو ره که بچنه ده ره وه، ئه وان چوونه ده ر، کورگه لیان که له ده ره وه کو بسوونه وه دوورخسته وه و ده رکه یان داخست، به لام وانه که وته به رچاو که ئه م کاره پژداری رازی کرد بی، ئه و چاو پیک له گه میه وانه که کرد، گه میه وانه که که وته خو و له ده رک پیک نه پینه وه له ناو ژوو پیک تر دا ون بوو. پیای ناو تابووته که خپرا چاوه کانی هه لئنا. سه ری به نارچه تیه وه بو لای پژدا وهر سووراند و وتی: «تو کبی؟» پژدار به بی ئه وه ی تزیک سه ری سوور بمین هه ستاو وتی: «شاره داری ریوا»

پیای ناو تابووته که سه ری له قاند، به جوولاندنی بی هیزی دهستی نامازهی به کورسیه ک کرد و له پاش ئه وه ی شاره دار داواکه ی ئه وی وهرگرت وتی: «هه لبه ته ئه وه ده زانم، ئاغای شاره دار، شتیکی هه یه له و چرکه ساتانه ی سه ره تای وده هوش هاتنه ودها هه میسه دو چاری فه راموشی ده بم، شته کان له پیش چاو م ده خو لینه وه، وا باشتره هه موو شتیکی بیرسم، ته نانه ت ئه گه ر له بیریشم بی. توش ره نگه بزانی که من گراکوسی راوچیم.» شاره دار وتی: هه لبه ته دویشه وه هه والی هاتنی تو م پیگه یشت. ماوه یه ک ده بوو که خه و تبووین. ده مه و نیوه شه و خیزانم قیژاندی: «سالواتوره - منی بانگ ده کرد - چاو له و کوتره ی به ر په نجه ره که. هه ر به راست کوتر بوو، وه ک که له شپریک قه له و. بو لای هه لفری و به گویمدا چپاندی: شه وه کی گراکوسی راوچی مردوو ده گه رپته وه. به ناوی شاره وه بچو بو پیشوازی.»

راوچی سه ری له قاند و لپوی به سه ر زمانی ته ر کرد. وتی: «به لئ، کوتره کان لیره له پیش من هه لفرین. به لام به رای تو، ئاغای شاره دار من له ریوا ده میتنه وه؟» شاره دار وه لامی داوه وه: «هیشتا ناکری بلئی، تو

مردووی؟»

راوچی وتی: «هه ر به و شپوه ی که ده بیینی، به لئ. راستیه که ی ساله های سال له مه و به ر، من له جه نگه لئ ره ش، یانی له ئه لمان هه ر به و شپوه یه ی که که و تبومه شوین بز نه کیوی، له هه لدریکه وه به ر بوومه وه. له و کاته وه تا هه نوو که مردوو م.»

شاره دار وتی «به لام تو زیندووشی؟»

راوچی وتی: «له لایه که وه، من له لایه نی که وه زیندووشم. پا پوزی مه رگی من رییه که ی هه له کرد، ئیسته فه رمانه که ی به هه له سووراوه، یان گه میه وانه که ئیستییک هوشی لی براوه، یان تامه زرزی دیتنی زیدی دایکم بووه ه، ناتوانم بلیم، شتییک که ده زانم ئه مه یه له سه ر عه رزی مامه وه و له و کاته وه پا پوره که ی من، تا هه نوو که، به سه ر ناوگه لی عه رزیه وه له هاتوچو دا بووه. ئه گه ر وایی، من که هیچی باشترم له ژبانی کویتستان نه ویستوه، له پاش مردن به هه موو ولاتانی ئه م گو خو لینه دا سه فه ر ده که م.»

شاره دار برۆکانی تیکنا. وتی: «یانی کار پیکت له و دنیا یه دا نییه؟»

راوچی وه لامی داوه «من به رده وام له سه ر پیلیکانی گه وری ئه و دنیا که ده چپته وه سه ر ده روازه که راویستام. له سه ر ئه و پیلیکانه بی حه د پان و به رینه، چوار ده ست و پی، بو هه ر لایه ک ده روم، جار پیک بو سه ره وه، جار پیک بو خواره وه، جار پیک به ده سته راست و جار پیک بو چه پ، به رده وام له هاتوچو دام. هه بیه تی راوچی بووه ته په پوله. پیتمه که نن.»

شاره دار بو دا کوکی له خو ی وتی: «پینا که نم.»

راوچی وتی: «زور که ره م ده که ی. من به رده وام له هاتوچو دام، به لام کاتیک زور به رز هه لده فرم و ده روازه که ی ده بینم که له پیش چاو م ده ره و شپته وه، له پا پوره کو نه که مدا، که هیشتا غه ربیانه له قور چه قیوه به ناگا ده بمه وه. له ژوو ره که مدا درپژ بووم و ته نیا هه له ی گه وری مه رگم به من پیده که نی. ژولیا ژنی گه میه وان، له ده رکه ده دا و خو اردنه وه ی به یانی ولاتییک که به ریکه وت له قه راخ روخی زه ریا که یه وه تیپه ریون له سه ر تابووته که داده نی. من له سه ر دوشه کیکی دار پاکشاوم، کفنیکی سپیم له به ر کردوو - که سیک له چاو پیکه و تنم له زه ت نابا - مووی سه ر و ریشم، که ره ش و جی جی بو ر بووه، یه کجار زور نهرم بووه، له شم به چاروگه یه کی

گولگولتی گه وره ی ریشکۆداری ژنیک داپۆشراوه. مۆمی تاریکی هه وه لئی شهو له ژوور سهرم دانراوه و روونم ده کاتهوه. وینه یه کی چوکه به قه د دیواری رووبه روومه وه هه لئاسراوه که به راشکاوی پیاویکی قوله رهش نیشان دهدا به نینه یه که وه به ره و رووی من سیلای گرتووه و به لیزانی له پشت قه لغانیکی رهنگا وره نگی جوان خۆی چه شارداوه. مرۆ کاتیک له ناو پاپۆر دایه دوچار ی خه یالاتیکی گه و جانه ده بی و ئه م باسه ی قوله ره شهش ئیتر له هه موو خه یالاتیک گه و جانه تره. جگه له وه ی وتم، به غدانه دارینه که ی من به تال به تاله. له کۆنه دیواری ته نیشتمه وه بای گه رمی شهوی باشوور هه لده کا و من دهنگی هه لپه ژانی ئاو به سه ر پاپۆره کۆنه که مدا ده ژنه وم. «ئه ز گراکوسی راوچی جهنگه لئی رهش، له کاتیکه وه که وتوو مه ته دوا ی بزنه کیسوی و له هه لده تره وه به روومه ته وه، لیره پاکشاوم.

روودا وه کان به شپه یه کی ریکوپیک روویان دا شوین بزنه کیسوی که وتم. به روومه وه. له دۆله که دا ئه وه نده خۆین له له شم رۆبی که خه لکی و ئه م پاپۆره بریار بووه من به رن بو دنیا یه کی تر. هیشتا له بیرمه که رۆژی ئه وه ل به چ که یف و خۆشیه که وه له سه ر ئه م دۆشه که دارینه یه راکشام. چیا گه ل ه یچ کاتیک، وه ک ئه م چوار دیواره تاریکه، گوئیان له و گۆرانیانه ی که من وتوو مه رانه گرتووه.

به دلتیاییه وه ژیاوم و به دلتیاییشه وه مردم. به ر له وه ی پیم به اویمه سه ر ئه م پاپۆره، کیسه بارووته فه قیره که م، کۆله پشتی و تفهنگی راوه که م که هه موو کاتیک به شانازییه وه به شاغدا ده کرد، به دلتیاییه وه وه لام نا و چه شنی کبیریک که چۆن جلی بوو کینه که ی له به ر ده کات کفنه که م له به ر کرد. راکشام و چاوه پروان بووم. ئه و کاته به دبه ختی گه یشته سه رم.»

شاره دار به نیشانه ی دا کۆکی دهستی به ر زکرده وه وتی: «به لئی چاره نووسیکی پر مه ترسیه، تو خۆت به تاوانبار نازانیت؟» راوچی وتی: «نا، من راوچی بووم، کوئی ئه م کاره تاوانی هه بوو، من له جهنگه لئی رهش که له و سه رده مه دا هیشتا گورگی لینه پرابوو، به شوین کاری خۆمه وه بووم. ده چوو مه سیپه وه، سیلام ده گرت دهم ئه نگاوت و پیتستی نیچیره کانم که ول ده کرد، کوئی ئه م کاره تاوانی هه بوو؟ کاری من به ره که تی هه بوو. ناوی راوچی جهنگه لئی رهشیان له سه ر من دانا بوو. کوئی ئه م

کاره تاوانی هه بوو؟»

شاره دار وتی: «منیان بانگ نه کردوو به م کاره رابگه م. راستیه که ی، به پروای منیش ئه م شتانه تاوانیکی نییه، به لام، بزانه، ئه ی تاوان له ئه ستۆی کپدایه؟»

راوچی وتی: «له ئه ستۆی گه میه واندا یه لیره قسه کانی من ناخوینیتسه وه، که سیک به هاواری منه وه نایه ت، ته نانه ت ئه گه ر به گشت خه لکی رابگه بندری که یارمه تی من بدهن، ه یچ ده رک و په نجهره یه ک نا کرتیه وه، هه موو ده چنه نیو جی و بانه وه و چه رچه فه کان وه سه ر خۆیان ده کیشن، هه موو شوینی ئه م گو خۆلینه ده بیته میوانخانه ی شهو. ئه م کاره ش بی مانا نییه، چونکه که سیک من نانا سیتسه وه و ئه گه ر بشم ناسیتسه وه، شوینم نازانی، ئه گه ر شوینه که شم بزانی، شپه ی هه ل سوکه وت له گه ل من نازانی، نازانی چۆن یارمه تی من بدا. فکری یارمه تی کردنی من جو ره نه خۆشینی که که بو چاره سه رکردنی ده بی له ناو جی و باندا دریش بیی.

«ئه وانه ده زانم، هه ر له به ر ئه وه یه داوا ی یارمه تی له که س ناکه م، له گه ل ئه وه دا جاری وایه - وه ک ئیتسه که سه رم لی شپوا - به راستی ده که ومه فکره وه، به لام بو ئه وه ی له چنگ ئه م فکرانه نه جاتم بی ته نیا چه وجه م به چاولیکردنیکی ده ورو به رم هه یه و بزانه له کویم و - به دلتیاییه وه بلیم - سه دان سال له کوئی بووم.»

شاره دار وتی: «سهیره، بلتی بزانه ئایا پیت وایه لیره، له ریوا، لای ئیمه بمینیتسه وه؟»

راوچی به پیکه نینه وه وتی: «پیم وانیه» و بو ئه وه پاکانه بو خۆی بکات دهستی خسته سه ر رانی شاره دار. وتی: «من لیره م، له وه ش به و لاوه، نازانم، هه روه ها ده بی بلیم، پتی رۆشتنم نییه. پاپۆره که ی من فه رمانی نییه و به و بایه که ده رکه کانی ژیر وه لاتی مه رگه وه هه لده کات ده روات.

سه رچاوه:

گلشیری، احمد، داستان و نقد داستان، گزیده و ترجمه احمد گلشیری، تهران: مؤسسه ی انتشارات نگاه، ۱۳۷۸.

ئەو پېشەكېيە كە بە قەلئەمى دكتور عەلى گەلاوېژ بۆ چاپى دووھەمى «رۆمانى پېشمەرگە»ى دكتور رەھىمى قازى نووسىويەتى، لە گۆقارى رامانى نازىزدا بۆ يەكەم جار پاش سى سالى خشت بلاو دەكرىتەو. ديارە پاش ئەو سى سالى و چاپ نەكردنى چاپى دووھەمى رۆمانى پېشمەرگە و پېشەكېيەكە، چىرۆكىكى تايبەتى خۆى ھەيە ئەو بۆتان دەگېرمەو:

ئەوھى تاشكرايە لە مانگى ئادارى ۱۹۷۴ دووبارە شەرى ويرانكارى و داسەپاوى رژیمنى خوتناوى بەعس دژى كوردستان، پاش كۆتايى ھاتنى ماوھى جىبەجىكردنى رېكەوتنامەى ۱۱ ئادارى ۱۹۷۰-۱۹۷۴ دەستى پېكردەو، ھەلبەت رەوشى كوردستان زۆر دژوار و ئالۆز بوو. منىش لە روانگەى ھەستىكى نەتەوھىيى و بەرگريبەوھ بىرم لەوھ كردهوھ رۆمانى پېشمەرگەى دكتور رەھىمى قازى لەسەر نەركى خۆم دووبارە چاپ بکەمەو، ئەوھش بۆ خۆى بەبىرھىتانەوھى ناوى رۆمانەكەيە كە -پېشمەرگە- يە و ناوهرۆكەكەشى رەنگدانەوھى خەباتى رۆژھەلاتى كوردستان، بلاوكردنەوھى كارىكى باش دەبى، ھاوكات حكومەتى بەعس -ئەو سەردەمە- زۆر دژى ئىيران بوو، ھەر چاپەمەنىيەك لە دژى ئىيران بوايە رېگەى بلاوكردنەوھى دەدا. . ئنجا بۆ جىبەجى كردنى ئەم بىرۆكەيە نامەيەكى تايبەتيم بۆ جەمشىدى برام نارد، كە ئەو سەردەمە لە سۆفیتدا دەژيا، بۆ ئەوھى لە دكتور

پاش سى سال پېشەكېي چاپى دووھەمى رۆمانى «پېشمەرگە»

مومتاز ھەيدەرى

سەرھاتا

زۆریه‌ی گه‌له‌کانی رۆژھه‌لات بۆ په‌ره‌پێدانی ژانری (نوع) نوێ و به‌ تایبه‌تی ژانری رۆمان له‌ ئه‌ده‌بی نه‌ته‌وايه‌تی خۆياندا له‌ سه‌ره‌تای کاردا وه‌کو یه‌که‌م هه‌نگاو له‌ وه‌رگێرانی رۆمانی ئه‌وروپاییه‌وه‌ ده‌ستیان پینکردوو. نووسه‌رانی زۆریه‌ی گه‌له‌کانی رۆژھه‌لات له‌ پاره‌ی یه‌که‌مدا رۆمانی نووسه‌رانی هه‌نده‌رانیاان وه‌رگێراوه‌ته‌ سه‌ر زمانه‌که‌ی خۆیان و پاش چهندین ساڵ رۆیین به‌سه‌ر ئه‌م رینگایه‌دا و وه‌ده‌سته‌پێتانی سه‌ر ڕشته و زانستی نووسینی رۆمانی نوێ ئه‌م چه‌ل رۆمانی سه‌ریه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی خۆیان به‌ زمانی زگماکی نووسیوه‌.

عه‌لی گه‌لاویژ

ئه‌م جیهه‌ته‌ هه‌شتا له‌ ره‌وتی په‌ره‌سه‌ندنی ئه‌ده‌بی کوردیدا نابیندریت. یانی وه‌رگێرانی ئاساری ئه‌ده‌بی گه‌له‌کانی تر (به‌ تایبه‌تی رۆمان) به‌ کوردی ده‌ست پین نه‌کراوه و ئه‌گه‌ر جار و بار نووسراوه‌یه‌ک وه‌رگێردرابین هه‌ینده‌ که‌م و بچووکه‌ که‌ بۆ هه‌لسه‌نگاندن له‌ گه‌ل پێداویستی په‌ره‌سه‌ندنی ئه‌ده‌بی کوردی وه‌زنیکی چه‌ندانی نییه‌. بێ شک نووسه‌رانی نیشتمانی کوردستان بۆ لایردنی ئه‌م ناته‌واوییه‌ بیرده‌که‌نه‌وه‌ و وێرای هه‌ولدان بۆ نووسینی رۆمانی سه‌ریه‌ستی کوردی بۆ وه‌رگێرانی چاکترین ئاساری دیوکراتی و شوێرگیتری نه‌ته‌وه‌کانی تریش به‌ کوردی تێده‌کوژن.

له‌م حاڵه‌دا، یانی له‌سه‌رده‌می‌کدا که‌ ژانری رۆمانی کوردی هه‌شتا له‌ چه‌ند رۆمانیکی نووسه‌رانی کوردی سوڤیه‌ت (له‌ وێنه‌ی مامۆستای به‌ریتز عه‌ره‌ب شامیلوف و هی تر) تینه‌په‌ریوه‌ هه‌ر هه‌نگاویک له‌م رینگایه‌دا، با زۆر بچووکه‌ و که‌موکوڕیش بێت، به‌لام خاوه‌نی نرخیکی مێژووویه‌. هه‌ر له‌م دیمه‌نه‌وه‌ ده‌بێ سه‌رنجی رۆمانی «پێشمه‌رگه‌» بدریت.

«پێشمه‌رگه‌» ئه‌سه‌ری دوکتۆر ره‌حیمی قازییه‌. کاک ره‌حیم کوری ابو الحسن سیف القضا ته (به‌ واته‌ی کۆمه‌لایه‌تی-سه‌یف) که‌ یه‌کیک له‌ هۆنه‌رانی به‌ دیمه‌نی موکریان، نه‌ک هه‌ر موکریان، به‌لکو ته‌واوی کوردستان بوو. هۆندراوه‌ی سه‌یف که‌ به‌ شیعی

ئهی کورده‌ تابه‌که‌نگتی له‌ کیتوان میسالی دێو
بێین و بچین و بۆمه‌ نه‌بی قه‌ت خه‌دان و خێو

ره‌حیمی قازی مۆله‌تی چاپکردنه‌وه‌ی وه‌رگێرێ هاوکات پێشه‌کییه‌کی تازه‌ش بۆ چاپی دووهم بنوسی، ئه‌ویش - دوکتۆر ره‌حیمی قازی - ئه‌و کاره‌ به‌ دوکتۆر عه‌لی گه‌لاویژ ده‌سه‌پێری، زۆر به‌ کورتی وه‌لامی بریاری چاپکردن و پێشه‌کییه‌که‌ له‌ ناوه‌راستی ئاداری ١٩٧٥ به‌ من گه‌یشت، ئه‌و کاته‌ کاره‌ساتی تیکچوونی شوێری کوردستان روویداوو، واته‌ به‌یانی پیلانی جه‌زائیر له‌ سه‌ره‌تای مانگی ئاداری ١٩٧٥ بلاوکرایه‌وه‌. مێژووی نووسینی پێشه‌کییه‌که‌ی دوکتۆر عه‌لی گه‌لاویژ ریکه‌وتی (١٩٧٥/٣/٣) بوو، دیاره‌ پاش ریکه‌وتنامه‌ی جه‌زائیر حکومه‌تی به‌ عسی عیراق به‌ هیچ شیوه‌یه‌ک ریکه‌ی نه‌ده‌دا که‌ دژی ئێران چاپه‌مه‌نی بلاوبکریته‌وه‌، بۆیه‌ پرۆژه‌که‌ سه‌ری نه‌گرت و نه‌متوانی رۆمانه‌که‌ چاپ بکه‌م، واته‌ پێشه‌کییه‌که‌ی د. عه‌لی گه‌لاویژ له‌لام مایه‌وه‌ که‌ تا ئه‌مڕۆکه‌ پاراستوو، هه‌لبه‌ت له‌م رۆژانه‌ش ریکه‌وتی یاه‌ی ٦٠ ساڵه‌ی دامه‌زراندنی کۆماری کوردستانه‌، جێی خۆیه‌تی ئه‌و پێشه‌کییه‌ بلاوبکریته‌وه‌. هه‌ر وه‌ک دوکتۆر عه‌لی گه‌لاویژ باسی یادی سی ساڵه‌ی دامه‌زراندنی کۆماری کوردستان ده‌کات، به‌ راستی ریکه‌وتیکی سه‌یره‌. به‌هه‌رحال هه‌یوام وایه‌ ئه‌م پێشه‌کییه‌ وه‌ک دیکۆمێنتیکی ئه‌ده‌بی و سیاسی له‌ یادی شکۆداری ٦٠ ساڵه‌ی دامه‌زراندنی کۆماری کوردستان، نیشانه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی و وه‌فاداری بێت.

٢٠٠٥/١٢/١٥

هه‌ولێر/کوردستان

دهست پێدهکات به یانێکی سیاسی راسته قینهیه که به سۆزی دلهوه بۆ وه خه به رههتانی گهلی کورد نووسراوه.

نووسهری «پیشمه رگه» که ئیستا له ته مه نی په نجا سالاندايه له ساله کانی (۱۹۴۱-۱۹۴۶) دا له بزوتنه وهی نیشتمانی کوردستانی ئیراندا به شداربووه و گه لیک له به سه رهاته کانی ئه و سه رده مه ی به چاوی خۆی دیوه. کۆششی ئه ده بی کاک ره حیمی قازی نزیکه ی ۳۷ سال له مه و پیش و له هۆندراوه وه ده ستی پیکردووه. رێزه شیعریک که به شیوه ی «ده مه ته قه» نووسران به رو بو ی ئه و ده مه ی قه له می وین. نووسه ر له پاشان پو ئیمی «خله»-ی هۆندۆته وه و ئه وسه ها تۆته سه ر په خشان. چهن ده شیک له رۆمانی «دیبلۆمات» ئه سه ری جیمس ئۆلدريجی، که له سه ر بزوتنه وه ی نیشتمانی کوردستان نووسراوه، وه رگه یراوه ته سه ر کوردی. ههروه ها له کتیه به که ی ئوستون گه ل «له زینداندا و له ئازادیدا» و له رۆمانه که ی حاجی مراد موگوبف «به ره و لیواره کانی ده جله» و چهن ده نووسراوه ی ئه ده بی تر چهن ده شیکه ی وه رگه یراوه ته سه ر کوردی که کاتی خۆی له رۆژنامه ی «کوردستان» دا چاپ کراون.

ئه مانه و ههروه ها زانیی رێ و شوینی گه ل و ناسیاوی له گه ل ژبانی ده ره به گایه تیبی کوردستان ده رفه تی به نووسه ر داوه که «پیشمه رگه» بنوسیت.

«پیشمه رگه» ده کرت به چیرۆکی به رین، یا به رۆمانیکه ی بچووک بژمیردیت. له ویدا باسی بزوتنه وه ی گه لی کوردستانی ئیران ساله کانی (۱۹۴۱-۱۹۴۶) له دژی رێ و شوینی پاشایه تی و ئیمپریالیزم و ئیستیعمار ده کرت. نووسه ر به دروستی نیشانی داوه که یه که م دوژمنی ژووره وه ی گه لی کوردستانی ئیران ده ره به گه کان و حکومه تی پاشایه تی ئیرانه و یه که م دوژمنی ده ره وه ی ئیمپریالیزمی ئامریکا و ئینگلیسن، له به رانه ر ئه م دوژمنه خوینخۆرانه دا دۆست و پشتیوانی راسته قینه ی گه لی کورد یه که تیبی سو قیه تی مه زنه. گه لی کورد به تاییه تی ئه و سه د هه زاران و میلیۆن. میلیۆن ره نه جره یه که به ئاره قه ی ناوچاوان ژبان پێک ده هینی و هه ر له به ر ئه مه یش به دلێکی پاک و ئیراده یه که نه به زه وه بۆ ئازادیی راسته قینه ی کوردستان خه بات ده که ن. له «پیشمه رگه» دا یه که تیبی گه له کان و هه موو هه یزه

شۆرشگه یه کانی ئیران و به تاییه تی دۆستایه تی کورد و ئازهر بایجان وه کو زامنی به هه یزی ئازادیی ته واوی گه له کانی ئیران به رووناکی نیشان دراوه. ته واوی ئه مانه ناوه رۆکی دیموکراتی و شۆرشگه یه کانی «پیشمه رگه» دیاری ده که ن.

له باری شکلیشه وه «پیشمه رگه» به کوردیه کی په تی، شیوه یه کی ریک و پیک و راویژتیک ته ر و پارا و نووسراوه. قسه کانی زگمان بیره کان کۆمه لایه تین، ئینسانه کان هه ر ئه و پیرۆته و باپیر و پیرۆز و گو له باخه ن که له گوند و باژێره کانی کوردستان هه زار و سه د هه زارن. «پیشمه رگه» جاریک له به ریشان پیتته ختی کۆماری ئه رمه نستانی سو قیه ت به ناوی «هوشیاربوون» و جاریک له کۆماری عیراق به زمانی کوردی و جاریک له شاری باکۆی پایته ختی کۆماری ئازهر بایجان سو قیه ت به زمانی ئازهر بایجان چاپ کراوه. چاپکرانه وه ی ئه م کتیه به بۆ جاری دووهه م به زمانی کوردی له کۆماری عیراق، به تاییه تی له م کاته به هه سه ته دا که ئیمپریالیزم و نۆکه ره کانی بۆ تیکدانی برایه تی کورد و عه ره ب هه موو هه یزی خۆیان وه کارخستوه، نرخیکه ی جیاوازی هه یه.

«پیشمه رگه» که له قه له می نووسه رتیکه موکریانی تکاوه ته به عن ده بوو یه که م جار له کوردستانی ئیراندا چاپ بکرت. به لام له به ر ره شه کوژه و زه برۆزه نگه رێژی پاشایه تی ئیران هه شتا ئه م کتیه نیشتمانی نووسه ره که ی خۆی نه دیوه. ئه م هه نگاوه ی کورد و کۆمه له ئه ده بییه کانی کۆماری عیراق که بۆ جاری دووهه م «پیشمه رگه» چاپ ده که نه وه جیگای سو پاسه.

چاپکرانه وه ی «پیشمه رگه» له گه ل کاتیک ریک ده که ویت که ۳۰ سال به سه ر دامه زرانی کۆماری مه هاباد راده بریت. ئه مه دیارییه که بۆ یادی ئه و رۆزه میترووییه. بێ شک خوینده واران دلسۆزی کوردستان «پیشمه رگه» ده خویننه وه، کۆماری مه هاباد که رووناکترین لاپه ری میترووی نوتی گه لی کورده وه بیر ده خه نه وه و به و رێگای دروسته دا که سه ره تاکه ی به م کۆماره دامه زراوه به ره و پیش ده رۆن.

عەلی گەلاوێژ

۳ ماری ۱۹۷۵

مندالان پياۋى دوارۋژن، پيشكەوتنى مىللەت دەكەۋىتتە ئەستۆيان، بۆيە پىۋىستە بەشپەۋىيەك پەرۋەردە و ئامادە بىكرىن تاكو بىنە خاۋەن ئەقلىكى رۆشن و فرەوان، ھەرۋەھا پىشت بە دەردەستكىردنى زانستى بەستەن بۆ پەرەپىدانى ئەم وزەيە و خويىندەنەۋە بەشدارىيەكى كارىگەرى ھەيە بۆ سەر پىكەپىنانى كەسايەتى.

ئارەزۋوش دياردەيەكى سايكولوژىيە بەپىي تەمەنى مندال دەگۆرپىت. زاناي دەروونزانى (مارى) جەخت لەسەر تەمەن دەكات ۋەك فاكىتەرىكى گىرنگ بۆ ديارىكىردنى ئارەزۋەكان.

بۆ ئەۋەي ئارەزۋوى خويىندەنەۋە لاي مندال پەرەپىي بدەين پىۋىستە قۇناغەكانى گەشەكىردنى ئەقلى مندال شى بىكەينەۋە تاكو پىۋىستىيەكانى ھەر قۇناغىك ديارى بىكەين.

قۇناغەكانى گەشەكىردنى ئەقلى مندال بەپىي بۆچۈنى (پىياجىن) ئەمانەن:

۱- قۇناغى گەشەكىردنى ئەقلى ۋە ھەستكىردنى جوۋلەيى (۰-۲ سالى): مندال لەم قۇناغەدا پىشكەۋتەنپىكى فرەوان لە تواناكانى ئەقلى بەدەست دەھىتپىت ۋەك رىگايەك بۆ قۇناغى بىركىردنەۋەي ئەقلى پىشكەۋتەۋە لە قۇناغى دواتر، مندال لەسەرەتادا رەگەزە يەكەمەكانى رەفتارى ئەقلى فېردەپىت ئەمەش بەپىشت بەستەن بە ھەستەكانى، ھەرۋەھا تىگەپىشتنى رەمىزەكانى زمان لاي پىك دىت. ۋە بەھۆي خاسىيە تە ھەستىيەكان زانپارىيە ئەقلىيەكان ۋەردەگىرت، لە پاشان لە كۆتايى ئەم قۇناغەدا ۋشەكان لاي گەشە دەكات و شويى شتەكان دەگىرتەۋە و لەسەر بناغەي ناۋەكان خاسىيەتەكانى ماددى

ئارەزۋوى خويىندەۋە و چۆنىەتى پەرەپىدانى لاي مندال

زەيتۋ شىخانى

دهرک دهکات. بۆیه ئەم قۆناغه سەرەتایەکی ئەقڵییە بۆ گەشەکردن و وەرگرتنی زمان و توانای بۆ دەرکردنی ناوێ سادەکان، بەم شێوەیە منداڵ ئارەزوویەکی زۆری لا دروست دەبێت بۆ دەرکردنی هەندێک وشە.

منداڵ لەسالی یەکەمی ژیاویدا گرنگییەکی سەرپیتی بە پەرتووکیەکان دەدات، بەلام لە پانزە مانگیدا گرنگییەکی زۆر بە وێنە دەدات، بۆیه هەڵدەستیت بە ئاواکردنی لاپەرەکان و سەیرکردنی وێنەکان، بەم جوێرە منداڵ لەم تەمەندا تەنیا ئەم شتانه دەناسیتەوه که وێنەکی دەبێت.

لەو کاتەدا دەگاتە هەژدە مانگی لەگەڵ بەکارهێنانی وێنە چەند وشەیهک لەناخیهوه دەردەچیت بۆ لاساییکردنەوهی دهنگی کردەوهیهک. ئەمەش دەبێتە هۆی زیادبوونی دەرەستکردنی زمان، چونکه پرسبار دەربارە و وێنەکان لە گەوران دەکات. بەم شێوەیە وێنە دەبێتە شێوازیکی منداڵ سوودی لێ وەرەگریت بۆ بەدەستهێنانی زانیارییەکان، بۆیه پێویستە لەم قۆناغهدا پەرتووکی و گۆقاری پر وێنە بە مانا بۆ منداڵ داڕێژرێت.

که دەگاتە دووسال قۆناغی حەزکردن بە کورتە چیرۆکی سادە دەست پێ دەکات.

۲- قۆناغی بێرکردنەوهی بۆچوونی که پەيوهسته به چه مکه تهواوهکان ئەمەش لە چەند قۆناغێک پێک هاتووه که ئەمانەن:

۱- قۆناغی پێش چه مکه کان (۲-۴ سال):

لە روخسارهکانی ئەم قۆناغه خێرای گەشەکردنی بێرکردنەوهی هەستییە. منداڵ بەردەوام پشت بە هەستەکان و ماسوولکەکان دەبەستیت بۆ بەدەستهێنانی زانیارییەکان لە ژینگەکی. بەرەوپێش چوونی گەشەکردنی زمانی رووی دەرەوهی هەستییەکیەتی که بەهۆی گەشەکردنی ئەقڵییە، ئەمەش زۆر بەزەقی لەم قۆناغه لای منداڵ دەرەکهوێت. وە منداڵ بەقسەکانی دەتوانیت رستهی زۆر سادە دروست بکات، لە پاشان تێگەشتنی بیست بەرەبەرە گەشە دەکات بەپێی ئەم بره و شانەکی که گەورەکان ئاراستە دەکەن. ئەوهی تیبینی دەرکرت لە منداڵانی ئەم قۆناغه حەزی پرسبارکردنە، ئەمەش دەبێتە هۆی تێرکردنی پالنهري زان خوازی و ئارەزووی زکماکی بۆ زانیی شاراوهکان. وە لە وەلامدانهوهی پرسبارەکانیان لە گۆتگرتن لە چیرۆک و وتە ئاسانەکان و گۆزانی و سرودی بۆنەکان خوشی وەرەگرن.

بەپێی پێویستیەکانی ئەم قۆناغه ئەو پەرتووکی و گۆقارانە بۆیان دەخوێندرێتەوه پێویستە و تە سادەبن و پرین لە گۆزانی و سرودی بۆنەکان که منداڵ حەزی لێ دەکات.

ب- قۆناغی بەهره (الحدس) (۴-۷ سال):

لەم قۆناغهدا منداڵ دەچیتە قۆناغی کردارە هەستییەکان، واتە کردارە هەستییەکانی ئەقڵی، که وەستاوتە سەر بەکارهێنانی چه مکه کان. ئەم قۆناغه هەموو تەمەنی مرۆف دەگرێتەوه. هەرۆهە بێرکردنەوهی منداڵ دەگاتە قۆناغێکی ئالۆزتر، بۆیه وێنە زیا تر دەرک دەکات و چه مکی فرەوانتر دروست دەکات، بەلام تێگەیشتنی بۆ دەرکراوهکان پشت دەبەستیت بە بێندراوهکان. واتە جەخت دەکاتە سەر دەرکراوه دەمارییەکان، ئەمەش وای لێ دەکات بێر لە گیرۆگەکان بکاتەوه بەبێ ئەوهی خاسیەتە هەست پێکراوهکانی شتەکان هەلبێخه له تێن. بەم شێوەیە پالنهري زان خوازی بەهێزتر و زیاتر دەبێت، منداڵ لەم قۆناغه دیتە پێشەوه بۆ تێرکردنی ئەم ئارەزووه زکماکییە بۆ پشکینی ژینگە دەورپشتی و زانیی ناوهرۆکهکی بۆیه حەز لە گۆتگرتن لە چیرۆک و وتە کورت دەکات که باسی کەسایەتییە ناسراوهکان لە گیاندار و مرۆف دەکات، ئەمەش وای لێ دەکات که زانستی زیاد بکات و دەرککردن و بۆچوونەکانی فرەوان بیت.

لە ناوهندی ئەم قۆناغه خەیاالی منداڵ دەست بە گەشەکردنیکی خێرا دەکات و هێزی خەیاالی کەش وای لێ دەکات حەز لە گۆتگرتن لە چیرۆکی خەیاالی بکات دەربارە و جن و دیو و گورگ و ریتوی.... تاد. ئەم چیرۆکانەش پێویستە لەسەر زمانی گیانداران بیت.

زانای دەرروونزانی (ولسن) لە تۆزینەوهیهکی لەسەر کۆمەڵێک منداڵ دەرخیستوووه که منداڵان لەم قۆناغهدا زیاتر حەز لە چیرۆکی گیانداران و سروشت دەکەن. هەرۆهە ئەم قۆناغه بە قۆناغی وێژینگی تەواوی بێ ناگایی (الوهم التام اللا شعوري) دادەنێت، چونکه منداڵ وا دەزانیت شتەکانی سروشت لە گیان و بێ گیان وەکو ئەو هەست دەکەن و دەژین.

بۆیه حەز لە چیرۆکی خەیاالی دەکات، هەرۆهە وای دەزانیت ئەم چیرۆکانە واقعین، ئەم جیهانە خەیاالی بە بەها درتر دادەنێت لە جیهانی واقع.

ج- قۆناغی کردارەکانی بۆچوونی هەست پێکراو (۷-۱۲ سال):

لە سەرەتای ئەم قۆناغهدا گەشەکردنی جەستەیی خێرا دەبێت، لە تەمەنی هەشت سالی گەشە ئەقڵی لەسەر خوێ دەبێت، بەلام توانای بۆ وربابوونەوهی ویستی بەرەبەرە زیاد دەبێت، بۆیه دەتوانیت بیری خوێ گۆشەگیر بکات بەو شتەکی که لەژێر دەستیدا، هەر لەبەر ئەمە دەتوانین سوود لە وربابوونەوهی ویستی و گۆشەگیری بیری وەرگرین بۆ ریهێنانی لەسەر خوێندەوهی چیرۆک. لەم

قوناغه مندال قوناغى ناسىنى ژىنگەى واقعى له مال و كۆلان و گەرەك بىرپە، بەلام هېشتا تىنوى شىتىكى ترە، پىش ديارده واقعيەكان، ئەويش ژىنگەى خەيالە كە زۆر بىرى لى دەكاتە، ئەم بىر كۆرەنە دەگاتە بەرزترىن پەلە، بۆيە پىتى دەوترىت (قوناغى خەيالە نازاد)، له تەمەنى (۹) سالى گۆرانكارىيەك له خەيالە مندال روو دەدات و بەرەو واقعيەبون دەچىت بەتايىبە تى لاي كوران، بۆيە دەبىنەن حەز له چىرۆكى وا دەكەن كە بەشپەيەكى گىشتى باسى ژيانى گەنجان دەكات، لىرەدا مندال هاندەدرىت بۆ خويندەنەوى ئەدەبى واقعى، بەتايىبە تى ئەگەر تواناي خويندەنەوى مندال باش بوو، خويندەنەوى تەواوى بابە تەكە لەم قوناغەدا شىتىكى گران نىبە. له تەمەنى (۱۰) سالى لەوانەيە كور بەتەواوى واز له چىرۆكى خەيالە بهيتن، بەلام كچان لەم تەمەنەدا گرنكى بەم جۆرە چىرۆكانە دەدەن كە باسى گەشتوگوزار و دابونەرىتى نەتەوه كانى تر دەكات، لىرەدا دەتوانىن سوود لەم توانايەى كچان وەرگرىن و هانىان بدەين بۆ خويندەنەوى جوگرافىا و مېژوو، بەلام كوران لەم تەمەنەدا حەز له داھىنان و شتى مىكانىكى دەكەن، بۆيە دەتوانىن كىشىان بكەين بۆ خويندەنەوى زانستى ئەزمونى (التجربى).

له كۆتايى ئەم قوناغەدا گەشە كۆرەنى هەستى بەشپەيەكى ديار لاي مندال لەسەر خو دەبىت، بەلام گەشەى ئەقلى زۆر خىرا دەبىت. بۆيە لىرەدا هەموو وزەكان ئاراستەى ئەو چالاكىيانە دەكرىت كە گەشەى دەماخى تىدا بىت، هەر وەها بەرەبەرە تواناي بۆ وريابوونى وىستى زىاد دەبىت، بەم شپەيە مندال دەتوانىت هەموو بىر كۆرەنەوى خۆى گۆشەگىر بكات بۆ هەر كارىكى ئەقلى بۆ ماوەيەكى زياتر له پىشوو، بەلام ئىستاش ناتوانىت رووداوه مېژوو بىيەكان و راستىيە زانستىيەكان لەبىرى خۆى بپارىزىت.

كە مندال دەگاتە تەمەنى (۱۱) سالان ئارەزووى شەرەنگىزى و خۆسەپاندنى بەهيز دەبىت، بۆيە پالەوانانى خۆش دەووت و دەر بارەيان دەخوينىتەوه و لاسايان دەكاتەوه. شايانى باسە ئەم قوناغە بە قوناغى (پالەوانى) دەناسرىت و بابەت هەلبژاردنىش بۆ ئەم قوناغە پىويستە زۆر بە وردى بىت، بۆ ئەوهى نەبىتە هۆى خۆفە وتاندن و وەستان دژ بە ياسا و بەها كۆمەلە لايە تىيەكان. له تەمەنى (۱۱) سالىدا گۆرانكارىيەكى تر له ئارەزووه كانيان روودەدات، ئەويش خويندەنەوى بەكارهينانى ئەو پەرتووكانەيە كە پرن له نوكتە، بەلام ئەم ئارەزووه جىگای مەترسىيە ئەگەر كۆمەلەكى خراب له گالتە و گەپ بەسەرياندا زال بوو.

خويندەنەوى ئەم جۆرە چىرۆكانە هەموو مندالەيك دەگرىتەوه جا ئەو مندالە ژىر بىت يان دەبەنگ، بەلام كچان حەز بەخويندەنەوى ئەو جۆرە چىرۆكانە دەكەن كە باسى ژيانى خىزانى دەكات، هەر وەها كچان وەكو كوران حەز له خويندەنەوى چىرۆكى پالەوانىيە تى دەكەن، بەلام ناتوان بەر دەوام بن له خويندەنەوى چىرۆك دەر بارەى تۆژىنەوى زانستى و كچان حەز له چىرۆك دەكەن دەر بارەى كەسايە تى واقعى و چىرۆك دەر بارەى گيانداران، چونكە لايەنى وىژدانىان دەبزووتىت و حەز له چىرۆكى خۆشەويستى دەكەن، هەر وەها زياتر له كوران حەز له چىرۆكى ئايىنى دەكەن.

دواى خستە رووى قوناغەكانى گەشەى ئەقلى مندال و ئارەزووه كاني هەر قوناغەيك پىويستە هەندىك تىبىنى بخەينه روو:

* هەموو تاكتىك له قوناغى منداليدا حەز له چىرۆكى خەيالە دەكات، بۆيە پىويستە ئەم جۆرە پەرتووكانەى بۆ دابىن بكرىت، بەلام بەخىتوكانان و مامۆستايانى دەبىت پىتى بلين ئەمە خەيالە و دوورە له واقع.

* بۆ ئەوهى پەرە بە ئارەزووى خويندەنەوى مندال بدەين پىويستە گرنكى بە هەموو قوناغەكان بدرىت و پىداويستىيە كانيان دابىن بكرىت هەر له قوناغى لاپەرە ئاواكردن و سەير كۆرەنى و پىنەكان تاكو دابىن كۆرەنى پەرتوو كە جياجياكان.

* ئەو چىرۆكانەى بۆ مندالان له پرۆگرامە كاني خويندن دادەنن و له گۆقارەكان بلاو دەكرىنەوه پىويستە بە وردى هەلبژىردىت، چونكە هەندىك چىرۆك دەبەنە هۆى رواندى ترس له دەروونى مندال و كارىگەرى سلبى دەبىت بۆ سەر كەسايە تىبەكەى.

* بۆ هەر قوناغەيك پىويستە جۆرە چىرۆكىيە ديارىكراو دابىن بكرىت ئەگەر بەم شپەيە نەبىت ئەوا دەبىتە هۆى بىزاربوون و ازهينان له خويندەنەوه.

سەرچاوهكان:

- ۱- الحفاجى. محمد حسن، سيكولوجية ميول الاطفال القرائية، دار الحرية للطباعة، بغداد ۱۹۸۴.
- ۲- د. العظماوي. ابراهيم كاظم، النمو النفسي للطفل، دار الحرية للطباعة، بغداد ۱۹۸۴.
- ۳- لندال دافيدف، (ترجمة د. سيد الطواب، د. محمود عمر و آخرون)، مدخل علم النفس، ط ۴، دار مكجروهيل للنشر، القاهرة ۱۹۸۳.

سىمبۆلېزم يان رەمزىيەت لە وشەيەكى يۆنانىيەو ھاتوو و يەكئىكە لە بەھىزترىن لايەنى ئەدەبى لە ئەوروپا كە رېئاللىكى ئەدەبىيە لە شوئىنى واقىيەتدا دەوستى لە لايەنى ئايدىيالى و رۆحىيەو كە تەمومژاوى دەردەپرەدريت و گۆگردنى لى زىندوو دەكرتتەو بە ماناى «ئىحاء» واتە زىندوو كوردنەو. سىمبۆلېزم روونكردنەو و دەرخستنى جىھانى دوور و ناديارە بە رەمز و نىشانە و لايەنى ئەوپەرى و بەرانبەرە بە سروشت لە لايەنى بەكارھىنانى و فۆتوگرافىيەو. «ئارنۆلد ھاووزەر» لە پىناسەى سىمبۆلېزمدا دەلى: «لە كارىگەرىيەكانى بىستق و بىنىندا (انطباعية)، ھەرۈھا لە تىكەلبوون و كۆبوونەو لى نىوان ھەستدەرە جىاوازەكان و لىكۆلئىنەو لى كارىگەرىيەكى گۆراو لە نىوان جۆرە جىاوازەكانى ھونەرىيدا.»

ئەم رېئازە لە ئەنجامى بەرەوروو بوونى ناتۆرالىزم دەگەل ھەلومەرجىكى كۆمەلايەتى نوئ و سەرنەكەوتنى لە دۆزىنەو لى رېگايەكى رۆشن بو سەردەركردن لە گىژاوى ئالوگۆرىيەكاندا لە سالى ۱۸۸۰ لە فەرەنسا سەرى ھەلدا و لە ئەدەبى ئەوروپا شوئىن پىتى خۆى بەتەواوى كوردەو. ئەگەرچى ناتۆرالىزم توانى پەردە لەسەر ئەو دزىوى و گلاوى و پەرتوبلاويى ھەلمالى كە بالى بەسەر جىھانى بۆرژوازىدا كىشسابوو، بەلام نەيتوانى پىنگاڭ بەرەو دوورتر و قوولتر بەاوى و ئەو ھىزانە دەستنىشان بەكات كە دەيانتوانى ئەو كۆمەلە بگۆرن و سۆشىالىزم دامەزرىن، لە ئەنجامدا ناتۆرالىستەكان بەناچارى بەرەو ئەم رېئازە رۆشتن و پەناگاي ئايدىيۆلۆژىي خۆيان لە فەلسەفەى ئايدىيالىزمدا دۆزىيەو.

رەوتى رەمزىيەت بەشپەيەكى راستەوخۆ بە تىورى

سىمبۆلېزم دەربىرى نەبىنراو بە ھىما و زالبوونى بىر بەسەر واقىدا

محمد عبدوللا كەلارى

نایدیالی ئەفلاتونەنەو بەندە، لە زۆر جەمسەریشەو بە
فەلسەفە «کانت» و تیۆری «هیگل» ەو لەکاو، ئەم
هەلۆتستە نایدیالەش لەو داخۆی دەنۆتێتی کە بە باوەری
ئەوان ئەو جیهانە بابەتییە حەواسە کائمان دەرکی
پێدەکەن وینە یەکی ناچەسپاو و بگۆرە و شیایوی
جیهانیتکی نایدیالی ترە کە بە حەواس دەرکی پیناکرێ و
تەنیا لە رێگەئەبستراکت و هیزی خەیاڵەو بەی پێ
دەبردیت. جیهانی ماتریال و جەوهەری شتەکان بە پیتی
روالەتە ماتریالیسیە کانیان دەگۆرین، بەلام لە جەوهەردا
لێک نزیک دەبنەو چونکە جەوهەری شتەکان بەشیکە
لەو جەوهەرە نایدیالیسیە لیبەو پەیدا بوون.

سیمبۆلیستەکان هەبۆیەکی زۆریان هەبوو کە بگەنە ئەو
رێگەییە کە گوزارشت لە زۆر شت بکەن ئەو دەوی کە
حەواسەکان ناتوانن تەعبیری لێ بکەن، ئەمەش لە
رێگەئەبەخشینی مۆسیقایەکی تایبەتی بە شیعەر وای
لێبکات شاراو بەیت و عەقل زوو تیبی نەگات. ئەوان
رێگەئەعقل و فیکریان رەت کردەو و باوەریان بەو
هەبوو کە مەرۆق لە بی ناگاییدایە وەک لە کاتی خەون
بینن یان خەیاڵکردن و زۆر لەو عەواتیفانەئە کە لە
کۆنترۆلی مەرۆقەو دوورە.

سیمبۆلیزمەکان پروایان وابوو کە مەرۆ لە کاتی بی
ناگاییدا دەتوانن بە ئازادی گوزارشت لەو بەکات کە
دەیهوئ، لە کاتیکدا ئەم جیهانە واقیعیە کە تیبیدا دەژین
ناتوانن بە زۆریە ئارەزوو کائمان بگەن، ئەم تیبروانیبە
لە گەل «انطباعیە» کان یەک دەگرتەو، سیمبۆلیستەکان
دەیانویست و بانگەوازیان بو ئەو بوو کە ئەو شتەئە
لە لایەن حەواسە کائمان دەرکی پێدەکرێ بخریتە پشت گوئ
و ئەوانە بخریتە بەر لیکۆلینەو و باسکردن کە
حەواسە کائمان هەستی پیناکەن و بو خەلکی روون
بکرتنەو و تاموچیتێ تایبەتی پێ بێخشی، واتە بە
جیهانیتکی تر لە قەلەم بدرین.

«کارل یانچ» وای دەبینی کە رەمزبەت لە شعور و
لاشعور و هەتوو، «گۆتە» ش یە کە مین کەسە کە بە
شێوێ نوئ و ئەدەببیا نە وشەئە رەمزبەتێ دیاری کرد و
لە سالی ۱۸۹۷ و دەبینریت کە رەمزبەت پیکەو نە و
تاموچیت و بابەت و هونەر و سروشت و ئەم سەیرکردنەش
بو ئەم ریبازە کە نەزعی نایدیالی دادەنرێ کە جیهانی
دەرەو دەگەنەبیت بە رەمزبەتێ هەستەکانی و «کۆلردج»
وا دادەنێ کە رەمزبەت جیاکردنەو ئەندیشەو خەیاڵ
بیت، ئەم هەول و تەقەلایانەش وای کرد کە ئەم ریبازە لە
زۆر بواری ئەدەبی بە دیار بکەوئ. سەرهەلدانی
سیمبۆلیزمیش لە فەرەنسا کاریگەرییەکی گەورەئە هەبوو
لەسەر ئەدەبی سۆفیگەریانەئە ئینگلیزی و قوتابخانەئە

وینەبی و رەمزی لە ئەمریکادا.
رەمزبەت وەک مەزەببێکی ئەدەبی نەو هەستا لەسەر
لایەنی زمانەوانی و دەرپرینی خودی بەهۆئەندیشە و
پیشبینی، بەلکو گێروگرفتێ مەرۆقاپەتی و ئەخلاقی
گشتی گرتە خۆی و بەهۆئەندیشەو چارەسەری کرد.

سروشت پرپەتی لە شتی نامەفەووم و نەیتنی،
لەبەرئەو باشتر وایە ئەدەببیش بەو جۆرە بی، نووسەر
گەنجینەئە سەدان هەلچوونە کە لە هەموو لایەکەو
دەرژێنە ناو دەررونیەو. زمانیش دەستەو هەستان نییە
لەوێ ئەم هەلچوونانە بەچەند وینەییەکی دیاریکراو
دەرپرێ و پیشانی بەدات بەوینەییەکی شاراوو، چونکە
دەرپرینی جیهانی دەرەو و جیهانی ناو دەوی دەررونی
بەشێوێیەکی روون و ئاشکرا کاریکە هەرگیز لە توانادا
نییە، ئەو ئەو نەبێ دەتوانرێ بە هۆی سرووشەو کۆمەلێ
وینە بنەخشیتێ کە حالەتی وێژدانی و تایبەتییە
نەیتنیەکان دەر دەپرن. سەرەتا هەندێ شاعیر پەیرەوی ئەم
رەمزبەیان دەکرد و لە شیعەر و بابەتەکانیان بە کاریان
دەهیتا و بە بەشیکێ نەگۆنجاو دادەنرا لە وینەکیشانی
شیعەری، بەلام پاش ئەو شاعیرانی وەک «رامبۆ،
قیرلین، مالارمی، بۆجاردین، جان مۆریاس، نەناتۆل
باجیۆ، قیرمان گریک، گۆستان کان، شارل مۆریس و
گەلێکی تر» پاش ماندوو بوونیتکی زۆر پەیرەوی ئەم
ریبازەیان کرد.

قیرلین رۆلێکی باشی گێرا لە رێگە کردنەو لە بەردەم
ئەم ریبازە ئەدەببییە لە سالی ۱۸۸۲ - ۱۸۸۳ و
بەدامەزێنەری بەردی بناغەئە «تیبۆرە هیمایەکان»
دادەنرێ کە لەسەر دەستی ئەو بنەرەتی گشتییە ئەم ریبازە
بە دیار کەوت و بنەرەتی سەرەکی ریبازی هیمایی لە
رەخنە سازیدا، کاردانەو یەکە دژ بە بنەرەتی پەرناسی کە
بروای بە نمونە و میسالی بەرز لە هونەردا هەبە. بنەرەتە
گشتییەکانی ریبازی هیمایی کە بە زۆری «قیرلین»
نووسیویەتیبەو، بەرھەمیتکی تیبۆرین و خۆنەر بە ئاسانی
تیبیان ناگا، بۆیە هەر لێرەو رێگای پراکتیک دەگرەبەر.
ناوبرا و ژمارەییەکی زۆر لە شیعەر و چیرۆکەکانی لە
پۆژنامەو گۆقارەکاندا بلاو کردەو کە ئەدگاری پەیرەوی
تەوژمی نووییەو، لە زنجیرەیک و تاردا رۆلێکی بەرچاوی
هەبوو لە چاوپێخشاندنەو بەکارەکانی مالارمی و
رامبۆدا.

«ستیفان مالارمی» ش یە کیتیکە لە ناو دارانی ریبازی
سیمبۆلیزم، لە بەرھەم و داھینانەکانیدا نەزمی
بەکارهیتا و زۆر حەزی دەکرد بیتی شاعیرتکی مەزن،
لەسەر دەستی ئەو، شێوێ هونەری تەواوو و زۆر
کاریگەر بوو بە قوتابخانەئە نایدیالی ئەلمانی،

له سه روویان هیگل و کانت، له په رناسیهت جیابووه و به رامبهر به جیهانی بینراو کوفری ده کرد و هه ولای گه یشتنی نایدیالی ددها به ریپازی سو فیکه رانه، که تیبیدا شاعر له هه مبه خه یال چوک دادها و شاعیریش ده بی زمانیکی ته واو نوئ و ناموی هه بی.

وشه کان لای شاعیر نرخی وه سفیان نه ما، به لکو نرخیکی زیندوو که ره وهی هه بوو، تیوری رهمزیه تیش بلیمه تیبی مالارمی به سته وه، بویه نه زعهی ره شینی له هونراوه کانی کوتاییدا خوی نواند و ههستی بیزاری و هه سرتهی له لا دروست بوو. ریپازه کهی مالارمی سی ره گزی جیاوازی گرتوه، وشه یاخود بهیتی شاعیری له خودی خویدا نرخیکی موسیقی تاییه تی هه یه و مه به سستیسی بونیشان ناکری، ته نیا به وینه یه کی نه دگاری نه بی و، بابه تی چیروکیش بیریکه یاخود تیگه یشتنی رووته.

مالارمی ده لئ: شاعر ژبان وه یه کی به رزه و هه رده ده میتیته وه، نه گهر ناویک بویه بابه تیکی شاعیری دانین ته وا سی چاره کی تاموچیزی شاعره که نامیتن، له کاتیکدا نه گهر هاتو نونیشانی بویه دانه ترا و شاعره که شاراو هه بوو و له کاتی خوتندنه وه و بیرکردنه وه مه به سته که ییت بویه ده ریچن ته وا به تاموچیزتر ده بی، چونکه زور شاعر هه یه مانایه کی زور قوولی هه یه، نونیشانیکی به ته نیا بهس نییه بویه ده برینی ناوه رۆکه که ی.

ریپازی سیمبولیزم به ره و ریگایه کی داخراو رویش و مالارمی ده بوست هه نه بی، جیهانیکی خه یالی دروست بکات و له به شیکی نه ما جیهانه پان و به رینه جیتی بکاته وه و بیچه سپینی.

نه نووسه ره هیچ پیوه ندییبه کی به ده وره به ره زانستییه که ی خوی نه بوو، بویه هه موو ژبانی هه به ته نیا به خو خه ربیکردن به نووسینه وه برده سه ر و به نووسه ریکی ئیش نادبار به ناویانگ بوو. نه و خوی ده یزانی نه ما کاره ی به ره و ریگایه کی داخراو ده بات.

هه رچی «شارل موریا» ه به دامه زرتنه ری نه ما ریپازه داده نری و بویه لکی روون کرده وه که سیمبولیزم چیه و چونه، سالی ۱۸۸۴ یه که مین دیوانی بلا و کرده وه.

دوو سال دوا ی نه وه دیوانی دووه می به چاپ گه یاند که به ته واوی رهمزیه تی پیوه دیار بوو، بویه سالی ۱۸۸۶ به سالی له دایکبونی راسته قینه ی سیمبولیزم ده ژمیردی و موریا دوا ی له شاعیران کرد زیاتر له م بابه ته قوول بینه وه و شاره زایی هه موو لایه نیکی بن و داوا کردنی نووسینی شاعر به ده برینیکی نه بینراو به هیمو زالبوونی بیر به سه ر واقیعه ا.

سیمبولیزم دوژمنی فیروون و راپورت و وتار خوتندنه وه و وه سفی بابه تیانه یه، به دوا ی نه وه دا ده گه ری که پیوسته بیرۆکه شپوه یه کی هه ستیار وه ریگری و مه به سستیسی غایه تی نه بی، به لام بیر ده رده بری و هه ر به دوا وه شی ده بی. موریا به رده وام بوو له دانانی بناغه ی نه م ریپازه و شاعیری ده نووسی و خزمه تی ده کرد و شاعیران و خه لکانی له ده ور کۆده بوونه وه و خولیای کاره کانی بوون، له گه ل نه وه شدا سیمبولیزمییه کانی تر بینیان ریپازه که ته واو نییه و که موکووری هه یه و، موریا سیان به وه تا و انبار ده کرد که بابه خه یه که ره سته ی موسیقی له شاعیرا نه داوه بویه کتیه رک له سه ر گرتنه ده سه لاتی نه م ریپازه دروست بوو، تا له سالی ۱۹۰۰ زور قوتابخانه سه ریان هه لدا بویه به ریه رکانی کردنی نه م ریپازه و تیکشکاندن، نه وه بوو دوا ی سالیکی موریا بانگه شه ی دامه زراندنی قوتابخانه ی رومانی یان بیزه نتینی کرد، له گه ل نه مه شدا ریپازی رهمزی هه ر ریگه ی خوی گرتبوه به ر و به رده وام بوو، سه رچاوه و که ره سه کانی له بلا و بوونه وه ی زیاتر بوون تا وای لیته ات خه لکی له ریپازه که ش بیزار بوون، نه م حاله ته ش تا سالی ۱۸۹۵ وه که به سته لک بوو که ریپازه که نه مردوو بوو نه زیندوو، چونکه له ناوه رۆکه که یه وه واتایه ک له واتا کانی شاعیری هه لگرتبوو.

رامبوش که شاعیریکی رهمزیه له سالی ۱۸۷۳ ده سستی به بلا و کردنه وه ی ره خنه کانی کرد که مه به سستی چه سپاندنی ریپازیکی نوئ بوو له هونینه وه ی هونراوه دا. نه و بیرورای و ابوو که هیمو نه ک وشه توانای به دی هینانی نه رکی هونراوه ی هه یه، نه رکی هونراوه ش هه لبت گه یاندنی بیروباوه ر و روونکردنه وه ی بیرۆکه و چه سپاندنی و اتا نییه، به لکو نه م نه رکه خولقاندنی جیهانیکی تاییه ته له هه ست و نه ست و شتومه کی سهیری نه بینراو و نه بیستراو. رامبو به شیکردنه وه ی ریپازه هونراوه ییه که ی سه رنج بویه نه وه راده کیشی که له مندالییه وه چه زی له و شتانه کردوه که له کوری ویزه بی راسته قینه دا فه راموش کراون وه کو تریه و موسیقای ساکار و حیکایه تی دیو و درنج و داستانی میلی. نه م چه زکردنه ش به لای میژوونوسانی ره خنه سازی نه ورپییه وه روونایه که بویه تیگه یشتن له تیبینیه ره خنه سازییه کانی نه م هه ستیاره، بویه ریپازه که ی دژواری هه موو ریپازه ویزه ییه نه ورپییه کانه، هه ر چونیک بیت نه م ریپازه ی رامبو له سه ر سی بناغه ی سه ره کی جیاکه ره وه دا دامه زراوه:

یه که م: هیمو نیشانه نه ک وشه ی فره هنگی که نه رکی گه یاندنی واتایه کی ده ستنیشان کراوه و هوی

رېبازى رۆمانتيكى وهك بزووتنه وه به كى نه ده بى و
هونه رى گۆشكراو به شىرى چه ندين چه مكى فه لسه فه
نه گهر له بهرچاوى كه سانتيك له بابته و ناوه رۆك و
شىواز و نامرازى كار كردنيدا يا خود به هوى نه و
ئامانجانەى رهنكى رشتوون و ههولئى بۆ داوون و نه و
كارهى له سه رده مى خۆى و دواتر له ده ورو به ردا كردوونى
نامۆ بېته بهرچاو، نه و نه م و نه ته مومژاوييه تارا ده به ك
روون ده بېته وه، بهرگه نامۆ بيه كهى له بهر داده مالدرئى و
ورده ورده ئاسايى و نيمچه ده سته مۆ دېته بهرچاو نه گهر
مـرۆف به چاويكى وردبينانه نه و بارودوخ و
هه لومه رجانەى تيا ياندا گۆش بووه، نه و فاكتهر و هۆكاره
كار كردانهى جۆش و خرۆشيان به بهر شاده ماره كانيدا
كردووه، سه رنج بدات و توى توى بكات.

رۆمانتيك له نه لمانيا به تاييه تى له سه رانسه رى
نه وروپا به گشتى، بزووتنه وهى چه ندين فه يله سووف و
نووسه ر و هونه رمه ند و پروناكبيرى يا خيبووى سياسى و
كۆمه لايه تى به ته واوه تى باليان به سه ر نه لمانيا دا
كيشابوو. نه كۆنه كه به ته واوه تى كۆچ و كۆچبارى كردبوو
نه نوئى هه ول بۆ دراو و چاوه پروان كراو جيگير بسوو،
قۆناخىك كه وهك ئافره تى ئاوسى دوو گيان هاتووه ته
بهرچاو، كه (زان) بيگرئى و نه و په رى نارحه ت بى و به و
په وشه نا ئاساييه ي چاوه رپى له داى كيو نيك بكات، كه
له خۆيدا دواى نو مانگ چاوه روانييه كى بى دهنگ و
پهنگ گۆرانىكى چۆنيه تى بكه ويته وه، هاتنه دنياى
جه وه رىك كه به مۆف ناوده برىت.

فهلسه فهى ديارده كۆمه لايه تيه كانى ژيان له رېبازى رۆمانتيكيدا

د. حميد عزيز
(زانكۆى سه لاهه دين - كۆليزى ناداب)

شۆپرشى فەرهەنسا تۈنى لە زۆرىەى ولاتانى ئەوساى ئەوروپا (۱۷۸۹ز.) فېودالېزم (دەرەبەگايەتى) ۋەك چىن و پىكھاتەيەكى كۆمەلەيەتى لەسەر كار لابادات و لە جىگاھەيدا، دۋاى چەندىن گۆرانى سەرتاپاگىرانە كە دوور نەبوون لە توندوتىژى و كوشتار، گىيانى بە بەر پىكھاتەيەكى تىرى كۆمەلەلەيەتيدا كەردوۋە كە دواتر بە پىتى ئەو رۆلەى لە ژيانى ئابوورى و كۆمەلەلەيەتى و سىياسى كۆمەلە و پەيوەندىيە جۆر بەجۆرەكانى بەرھەمھىتاندا ھەيبوۋە بە (كەپىتالېزم) واتە سەرمایەدارى ناسراۋە، ئەم گۆرانە، گۆرانى فېودالى لادى بەرەو كەپىتالېزمى شار، فاكىتەر و ھۆكارىكى سەرھەكى سەرھەلدانى فەلسەفەى رۆمانىتىكى سەدەى نۆزدەيەم بوۋە، كە دواتر لەدوۋ روخساردا بە جىھان ناسراۋە، لايەنىكى كە بە رابەرتى ھىگل، فىختە، شىلنگ بوۋە بە ئايدىيالېزمى ئەلمان ناسراۋە و ئەوى تىرى كە پىتر بەلەى رۆمانىتىكىدا شكاندوۋىيەتى و شوپنھاۋەر و نىتشى رەنگىان رىشتوۋە، سەرھەراى لايەنە ئەدەبى و ھونەرپىيەكە كە لەلەى شىللەر و گۆتى و شلىگل و نۆفالىس و ھىلدەرلېن و تىيىك لە چەند روخسارىكىدا نەخشىۋە، دروشمى ئازادى و يەكسانى و داد پەرۋەرى سەرانسەرى ئەوروپاى ھەژاندوۋە. شۆپرش ناۋىكى تىرى ئەو بزووتنەۋەيە بوۋە كە بىروبوچوون و چەمك و بىرۆكەى زالى ئەو سەردەمەى ئەوروپا بوۋە، واتە بىرۆكەى ئازادى (۱). ئازادى و پىردى سەر زمان و بابەتى سەرھەكى سىياسەت و ھونەر و ئەدەب و فەلسەفە بوۋە، ئەو ئازادىيەى دەستەبەرى رىزگارېۋونى مەرۆف بوۋە چ ۋەك تاكەكەس و چ ۋەك ئەندامى كۆمەلە، رىزگارېۋونى لە پاشماۋەى رابردو، لە دابونەرتى پىتشتەر و كۆن. لەسەردەمى ناسراۋ بە روناكېرىدا، بەھۆى ئەم شۆپرشەۋە، چەمكى يەكسانى ھەموو مەرۆف و، ئىنجا مافى ئازادى (۲) بوون بە بابەتى سەرھەكى فەلسەفە، بەلام ئازادى ۋەك ھەموو بابەتتىكى تر ئەگەر سنوورى خۆى بەزاندو نالەبارانە بەكار برا، ئەنجامى نالەبارى چاۋەرى نەكراۋى لى دەكەۋىتەۋە. ۋەك ئەنجامەكانى شۆپرشى فەرهەنسا دەريانخستوۋە، داب و نەرىت و بەھاكانى كۆن ھەرەسىان ھېناۋە و لە ناوچوون كەچى لەجىگاياندا ھى نوپى شىاۋ و گونجاۋ و شايستەى سەردەمى نوپى نەيانتوانىۋە بە تەۋاۋەتى جىگا بگرنەۋە. ئەم دياردەيە لەخۆيدا جۆرە شىۋاۋىيەكى لى كەوتتەۋە،

دەزگا و دامەزراۋە سىياسى و كۆمەلەلەيەتتەيەكانى سەردەمى پىتشتو لە ناوچوون و وا بە ئاسانى لە كەردن نەھاتوۋە ھى نوپى لەجىگاياندا دابەزىت. (كارل ماركس لە رۋانگەى سىياسى و ئابوورىيەۋە بە تىرو تەسەلى لە لىكۆلېنەۋەى -۱۸ى برومىر لوبس بۇناپارت- ئەم لايەنەى شى كەردۆتەۋە، بەلام كەمتر پەيوەندى بەلەيەنى ئەدەبى و فەلسەفەۋە ھەيە كە بابەتى ئەم نووسىنەمانە).

لەبەرامبەر ئەو رەۋشە ئالۆزەدا لايەنگىر و رابەرانى بزووتنەۋەى رۋوناكېرى پەنئان بىرۆتە بەر ژىر، فەلسەفەيەكى ئايدىيالېستى- مىتافىزىكى سەرتاپاگىرىان رەنگ رىشتوۋە. لە گۆرەپانى ئەدەب و ھونەردا رومانىتىكىيەكان ئەسپى خۆيان تاۋداۋە، بەلام دۆخە شىۋاۋەكە خۆى ۋەك ھۆكار و ئەنجامى ئاساىي رەوت و رىباز و بۆچۈنى جىاۋازى لى كەوتتەۋە، رەوتىكى لەم رەوتانە كە پىتر لەلەين رۆمانىتىكىيەكان پەيرەۋكراۋە رەوتى (شت بە خۆماليكىردن و گەرەنەۋە بۆ فۆلكلور سىروشت و وروژاندنى ھەست و نەستى نەتەۋەيى). بۆيە راست و تراۋە كە ناسىۋنالېزم ئەگەرچى لە پاۋان و زەمىنەى سەرمایەدارىدا چىرۆى كەردوۋە، بەلام لەخۆيدا داھىتانىكى رۆمانىتىكىيەكان بوۋە. ئەم داھىتانەى بىرى نەتەۋەيى ۋەنەبى كارى شەو و رۆژتىك بوۋىن، بەلام ئەنجامى زنجىرەيەك فاكىتەر و ھۆكار و گۆرانى سىياسى و كۆمەلەلەيەتى و ئابوورى بوۋە كە لە سەدەى نۆزدەيەمدا خەت و خالى داۋە. ۋەك بەرھەلستى كەردنى سىستەمە فەلسەفەيە مىتافىزىكىيەكان كە كىركىتگار و تەنى مەرۆفىان بە ئامرازىكى بچووك لە دەزگاۋ مەكىنەيەكى گەرەدا داناۋە، لەنىۋ جەنجال و ھەراۋ ھۆرباى ئەم رەۋشەدا مەرۆف لەبىرچۆتەۋە، لە لايەكى ترەۋە بەرامبەر بە رىبازە سىياسىيە كۆسمۆپولىت و سەرتاپاگىرەكانى، ئەوسا دەستەيەكى ھونەرمانەند و ئەدبىي ھەست ناسك و ياخىبوۋ لە بەرھەمەكانىاندا ئەم ياخىبونەيان بە چەند شىۋەيەك دەرىپوۋە، ھەر لە ھاندانى ھەستى نەتەۋەيى و كەلەپوورى خۆمالى و فۆلكلور تا ۋەك پىداگرتن لەسەر ئازادى تاكەكەسان و بانگەشە كەردن بۆ ئايىنى خۆمالى نەتەۋەيى كە ھىچ پەيوەندىيەكى بە جىھاننىكى سەروو سىروشتەۋە نەمىننى تا دەگاتە بايەخدان بە ھونەر و پىشت كەردنە ژىر (ئەقىل). ئەم تاقمە ئەدىب و ھونەرمانەندە ياخىبوۋە ئەگەرچى لە

روانگهی جوړبه جوړه وه سهرنجیان داوه و وردبوونه وه و جیهانبینی جیاوازیان هه بووه، ئەوا به گشتی له جیگای خویدا بووه که ناوی رۆمانتیکیان لئ نراوه.

۲- ئەگەرچی رۆمانتیک، وهک له بهرهمهکانیاندا دیتته بهرچاو، ریبازتیک یه کگرتوو، یه کرهنگی به ریک و پیکیی خهت و خالداو نییه، به لکو له چوارچیتوه که یدا بیروبوچوون و هه لوتیستی جیاواز، لایه نی فره رهنگی و هه لوتیستی نامۆ و سهیر ده بیئرئ، به لām ده کرئ ناوی فره رهنگی، هه مه جوړه، وشه ی کو پر به پیستی ئەم بزوتنه وه یه بزانی.

کاتی که مرۆف سهرنجی هه لوتیستی رۆمانتیکییه کان ده دات دهر باره ی دیارده کۆمه لایه تیبه کانی ژیان که جوړه هه ماههنگی و ته بایی و یهک هه لوتیست و بوچوون و جیهانبینییه کی تاراده یهک به پیز له ئەده به که یاندا به گشتی و له هونه ر و فه لسه فه که یاندا به تاییه تی دیتته بهرچاو. بۆیه جیگای خو به تی که ماوه یهک بچینه ناو ئەو جیهانه سهرنج راکیشنه نیمچه- نامۆ و ئەفسانایه و- هه ول بدین روونی بکه یه نه وه که رابه رانی ئەم ریبازه له هه لوتیسته یاندا سه بارهت به دیارده ناو براوه کان پابه ندی چ بنه ما و بنچینه یه کی: فه لسه فه، زانست، هونه ر، ئەده ب، ئایین، لاهوت چه ندین دیارده ی کۆمه لایه تیی له وه دا که به هو ی هۆکار و فاکته ری دیارو ده ستنیشان کراوه وه له کات و سه رده م و شوینی تاییه تیدا په یدا بوون، وهک ئەم په یدا بوونه یان هۆکار و فاکته ری هه یه، ئەوا بوونه که یان له لایه که ی تریه وه رۆل و ئامانجی دیار بکراوی هه یه، ئەم رۆل و ئامانجه ئەگه ر به هی پیشتره وه، به جوړتیک له جوړه کان به ند بئ، ئەوا له چوارچیتوه ی کۆمه لئیک دیار بکراو سه بارهت به چه ندین په یوه ندییه کانی ژیان و گوزهران و به ره هم هینان برینراوه ته وه و دهستی ده گاته قوناغی دواتریشی و له لای خو به وه جار تیک تر ده بیتته وه به بنه ما. پرۆسه ی هاتنه دنیا، له دایک بوونی زارۆ، باشترین نمونه یه که راستی ئەم قسه یه ساغ ده کاته وه، له دایک بوونه که ئەگه رچی جوړه له پیری و له نا کاو ییه ک نیشان ده دات، به لām به ند بووه به خو بو ئاماده کردنیکی نۆ مانگی. ئەم پرۆسه یه ی ژبان ه سهره تا زارۆ و لاوتی و پیریتی ئینجا جار تیک تر له ناوچوونی تیدایه، به لām به ر له ناوچوونه که وهک شتیکی ئاسایی، هه مان ده ور که به وانی پیشتری

سپیردرا بوو، ده گپیرئ و ده بیتته مایه ی که وتنه وه ی ژبان تیک تر. به م نمونه یه ده مه وئ هه لوتیستی چه ند رابه رتیک ریبازی ئەده بی و هونه ربی رۆمانتیک به تاییه تی لیسینگ و نۆفالیس روون بکه مه وه که په یوه ندی ده ستیاوی و هه مه چه شه ی نیوان رۆمانتیک و تایینی مه سیحی پشت راست ده کاته وه (۴) و ده ری ده برئ که مه سیحیه ت سهره رای ئەم هه موو لایه نه ناله باره ی هه یبووه و ئەو رۆل نیگه تیقه ی له سه ده کانی ناوه راستدا به سه دان سال گپراویه تی، ئەوا له لایه که ی تریه وه بئ فه ر نه بووه و زۆر شتی لئ که وتنه وه که لایه نی پوزیتیف و رۆل له باری ئاینه که له ژیاندا وهک دیارده یه کی کۆمه لایه تی پشت راست ده کاته وه.

۳- ئەو پرسیاره ی راسته وخو رووه رووی ئەو که سه ده بیتته وه که خو ی له گه ل رۆمانتیک خه ریک بکات جیا له وه ی ئایا رۆمانتیک دیارده یه کی میژووییه یا خود هه لوتیست و روانگه و بوچوونه؟

ئەو ی په یوه ندی به به شه ئە لمانیییه که ی ئەم بزوتنه وه ئەده بی و هونه ری و فه لسه فییه وه هه به، که له کۆتایی سه ده ی هه ژده یه م و سهره تای سه ده ی نۆزده یه مدا، که ده کرئ به پیشه نیگی رۆمانتیک دابنریت (۵)، له شاری بینای ئە لمانیا له لایه ن چه ند ئە دیب و نووسه رتیک وهک برایان شلیگل، نۆفالیس، تیبیک، فه کترۆدیر دامه زراوه و به پیتی ئەو بابه تانه ی بلاویان کردۆته وه وهک شیعر و تیبۆری ئەده بی و ره خنه و فه لسه فه که له نیو ئەده بی نه ته وه بی ئە لماندا جیگای خو یان کردۆته وه و له چوارچیتوه ی بزوتنه وه یه کی ئایدیۆلۆجی ناوه رۆکدا خهت و خالی داوه، ده کرئ وهک دیارده یه کی میژووی دابنرئ و له وه شدا که بوچوونی تاییه تی یان دهر باره ی بابه ته ئەده بی و هونه ری و سیاسی و رووداوه فره رهنگییه کانی پیشتر و سه رده می خو یان و دوارۆژ، ئەگه رچی له چوارچیتوه یه کی ناله بار (نیگه تیقی شدا بووبئ) به ئاشکرا بوچوون و هه لوتیستیان هه بووه و له روانگه یه کی تاییه ت به خو یانه وه له چوارچیتوه ی جیهانبینییه ک که ده کرئ به رۆمانتیک ناو بیئرئ سهرنجی خو یان دهر باره ی ئەو شتانه ی که وتونه ته بهرچاو یان نیشان داوه بۆیه ئەم بزاقه ده شی به هه لوتیست و بوچوون و روانگه ش بزومیردرئ.

په یوه ندی ده ستیاوی نیوان فه لسه فه ی ترانسندنتالی و ئایدیالیزمی ئە لمان و ریبازی رۆمانتیک هه ر له سه ره تاوه

له به ره می ئەم ریتازە ئەدەبییەدا دەبینرێ ئیتر لەسەر شتووی سوود وەرگرتن و شۆتین کەوتن یاخود پەخنەگرتن و کاردانەوی نالەبار بووبی.

بەهۆی شۆرشێ فەرهەنساوه، بزوو تنه‌وه‌ی رووناکبیری جیگیربووه ژیر و ئازادی به تایبه‌تی ئازادی تاکه‌که‌سی Emanzipation بوون به ویردی سه‌ر زمانی رووشنبیران و ئەرکی سه‌رشانی سیاسی و سۆسیۆلۆج و فەیلەسوفان. ئەم ئازادی تاکه‌که‌سییه له زۆر به‌ره‌و بواری گۆرپاندا کاری کردووه و ئەنجامی فره‌په‌نگی لێ کەوتۆتەوه. له ئەده‌یدا به تایبه‌تی له‌لای رۆمانتیکیه‌کان به ئاشکرا په‌نگی داوه‌ته‌وه، ئەگه‌ر جارێ پێش ئەم قوئاغه، به مه‌به‌ستی رقه‌به‌ریکردنی ئەو ئەده‌یه‌ی سه‌ده‌کانی ناوه‌راست (مه‌سیحی) دایه‌یتنا‌بوو، رووکرا‌بیتنه ئەده‌یه‌ی کلاسیکی به تایبه‌تی یۆنان و رۆمان، ئەوا لێره‌دا پشت ئەستوووه به ئازادی تاکه‌که‌سی و به‌هۆی وروژاندن و به‌گور بوونی هه‌ست و هوشیاری نه‌ته‌وه‌یی، هه‌ول دراوه و کوشش کراوه بابه‌تی خۆمالی، به‌پێز و ده‌وله‌مه‌ند و تیر و ته‌سه‌ل بیت، بابه‌ته‌که ئەده‌یه‌یک بیت که په‌نگ و تام و چێژ و روخسار و ناوه‌رۆکیکی نه‌ته‌وه‌یی روون و په‌وان و بی‌گه‌ردی هه‌بیت، ئەم لایه‌نه له شاکاره‌کانی «هێردەر و ئوفا‌لیس و هۆلدەرلین و گۆتی» دا به‌دی ده‌کریت. ئیتر له شیعر و ئەده‌یدا ناوه‌رۆک و روخسار پتر په‌نگ و روخساری خۆمالی وەرگرتووه، ته‌نانه‌ت کۆکردنه‌وه‌ی ئەده‌یه‌ی نه‌ته‌وه‌یی - میلیلی که له دوا‌ییدا به فۆلکلۆر ناسراوه، راستی ئەم قسه‌یه ده‌سه‌لمین.

له پوانی فەلسەفەدا نووسینی فەلسەفە لەلای کانت به ته‌واوی به‌زمانی زگماکی خۆی - ئەلمانی - نووسراوه، جارێ زمانێ لاتینی که زمانێ په‌سمی ئینجیل و رووشنبیران بووه، ورده ورده جیگای بۆ زمانێ نه‌ته‌وه‌یی چۆل کردووه، تارا‌دده‌به‌ک، جگه له کلێسه و ده‌زگاکانی ئایینی مه‌سیحی، له چوارچێوه‌یه‌کی ته‌سه‌کدا به‌کاره‌ینراوه، فیخته به‌و په‌یامانه‌ی ئاراسته‌ی نه‌ته‌وه‌ی ئەلمانی کردووه گیانی نه‌ته‌وه‌یی، هۆش و هه‌ستی شانازی کردن به نه‌ته‌وه و زمان و که‌له‌پووری خۆمالی ئەلمان جیگای شانازییه‌که‌ی تری جارانی گرتۆتەوه، پێشتر له ئەوروپای مه‌سیحیدا وا باو بووه که مرۆفی ئاسایی، بۆره‌ پیاو شانازی به ئایینه‌وه بکات، له‌وه‌دا که

بروا و ئیمانی هه‌یه و گومرا و بی‌دین نیسه و ریتگای راستی دۆزیه‌ته‌وه!، دوا‌ی گۆران و پرۆسه‌یه‌کی درێژخایه‌ن، ئەم بیروبو‌چوونه گۆراوه. شانازی کردن به نه‌ته‌وه بووه به جیگری شانازییه‌که‌ی پێشوو، له جیاتی خۆخه‌ریک کردن به ئینجیل و باسه لاهووتیه‌کان بایه‌خ به زمانی نه‌ته‌وه‌یی و که‌له‌پوور و دابو ده‌ستووور و نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی خۆمالی دراوه، بۆ پاک‌کردنه‌وه و بژارکردنی ئەم گه‌نجینه و سامانه نه‌ته‌وه‌ییانه له هه‌موو ئەو کاره تیک‌ده‌ر و هه‌وله شیتوینه‌ره‌ی ده‌سه‌لانی درێژخایه‌نی کلێسه‌ی مه‌سیحی له که‌له‌پووری ئەو میلیله‌تانه‌ی ئەوروپای کردبوو، که رۆژتیک له رۆژان به خۆشی بی‌یان به‌ناخۆشی بووبی کراون به مه‌سیحی، هه‌ولتیکێ فەره‌ها‌دانه دراوه، کۆکردنه‌وه‌ی فۆلکلۆر له‌م بواره‌دا یارمه‌تیده‌ر بووه. رەخنەکردنی دوگما و رێ و شۆتینه‌کانی ئایینی و بیرکردنه‌وه له ئایینیکی تر جا نه‌ته‌وه‌یی بی‌یان هه‌ر جۆرێکی تر، جاروبار له‌به‌ره‌هم و نووسینه‌کانی رۆمانتیکیه‌کاندا به‌رچاو ده‌که‌ویت. ته‌نانه‌ت نیتشێ تارا‌ده‌ی گومرایی و به ته‌واوه‌تی پشت کردنه ئایینی سروش ئاسا پیتی لێ هه‌لب‌بووه و باسی مردنی ره‌بی کردووه. (٦). به‌پیتی تیگه‌یشته‌نی من نیتشێ به‌و هه‌لو‌بسته‌ی دژایه‌تی جه‌وه‌ه‌ریکی ترانسندینتالی هیز و ده‌سه‌لاتی بی‌سنووری نه‌کردووه، به‌هیچ جۆرێک نه‌بویستوووه له رۆل و بایه‌خی ئایین و بروا، وه‌ک فاکته‌ریکی دلتیایی و هێمن به‌خش به ناخ و دل و ده‌روونی مرۆفی په‌ژاره و نه‌سه‌ره‌وت و بی‌چاره له‌جیهانیکی جه‌نجالی سه‌ر لێ شیتوینه‌ردا که‌م بکاته‌وه مرۆفتیک سارتر وته‌نی: «له سروشته‌وه و به سروشت ئاسا به‌دبه‌ختیکی هوشیاره و هیچ چاره و ده‌رفه‌تیکی نیسه به‌سه‌ر ئەو ره‌وشه‌ کلۆلی و به‌دبه‌ختیه‌یدا زال بیت» (٧). بی‌داگرتن له‌سه‌ر ئەوه‌ی مرۆف به‌گشتی له‌م جیهان و ژیا‌نه‌دا هیچ ئاو‌رێکی لێ نادریته‌وه، به‌ته‌نیا‌یه چاره‌نووسی دلتیایی لێ ناکریت و بگره‌ دیار نیسه، به‌پێچه‌وانه‌ی ئایینه‌وه، گومرایی لێ کەوتۆتەوه. که‌چی ئایینی مه‌سیحی که لافی لێ داوه جیگای هیوای مرۆف بی‌له‌م دنیا‌یه‌دا پتر باری سه‌رشانی قورس کردووه و پتر مایه‌ی به‌دبه‌ختی بووه نه‌ک رزگارکردن له‌و سه‌ختییا‌نه‌ی ژیا‌ن که مرۆف گازنده‌یان له ده‌ست ده‌کات. ئەمانه‌ بوون هۆی سه‌ره‌کی ئەم هه‌لو‌بسته‌ی نیتشێ، ئەگه‌ر ئەمه‌شی

بخهینه سەرکه ئایین، له زمانه ئه‌وروپییه‌کاندا له‌گه‌ڵ وشه‌ی - تیۆریستی - واته - دادی رهب - ده‌خه‌رتیه دوو تایی ته‌رازووه‌وه، واته ئه‌رکیک له ئه‌رکه‌کانی سه‌رشانی ئایینی مه‌سیحی جیتیگرکردنی داد و دادپه‌روه‌ری و لابردنی زۆر و جه‌ور و زو‌لم بووه، به‌لام له چ جیگا و سه‌رده‌می‌کدا، به‌ درێژایی سه‌ده‌کانی ناوه‌راستی مه‌سیحی ئه‌وروپا، دادپه‌روه‌ری هه‌بووه و زو‌لم نه‌بووه؟ لێ‌هه‌ ده‌کرێ جۆره‌ پاکانه‌به‌ک بۆ قسه‌ی نیتشی بکریته. گه‌رانه‌وه بۆ سه‌روشت، بایه‌خدا ن به‌ ئه‌ده‌بی میلی، پشت کردنه ئایینی مه‌سیحی ئه‌وروپا، شل کردنی جله‌وی هه‌ست و سۆز و ئه‌ندیشه، وردبوونه‌وه له جیهانی قوول و به‌رین و به‌ پیت و پیتی ناخ که له‌لای فیخته بووه به‌ من به‌رامبه‌ر به‌ نا من، به‌ ته‌وژم کردنی هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی، وه‌ک چه‌ند چه‌مکیکی ئه‌ده‌ب و به‌ره‌مه‌کانی ریتبازی رۆمانتیکی، له جیهانی سیاسه‌تدا تارا‌ده‌یه‌ک هه‌رس هیتانی ئایدیۆلۆجی رهاو ئه‌بسولیوتیزمی فیودالیزم و له‌گه‌ڵ ده‌رکه‌وتنی خۆری تازه‌ی چینی سه‌رمایه‌داری نیشان داوه.

له قه‌ده‌غه و پاوانی فه‌لسه‌فه‌دا، دوا‌ی کانت، که ره‌خه‌گرتنی کرابوو به سه‌رپشک، هه‌موو کون و که‌له‌به‌ر و قوژبێتیکی گرتبووه‌وه، ته‌نانه‌ت ژیر خۆی، که ئامرازی ئه‌م چالاکییه، له‌م ره‌خه‌یه‌دا به‌ دوور نه‌بووه (٨)، ته‌نانه‌ت هه‌گه‌ڵ ئه‌وه‌نده پیتی لێ هه‌لگرتوو، و توو‌یه‌تی ژیر حوکمرانی جیهان ده‌کات (فه‌لسه‌فه‌ی میثو‌و. ل: ٣٤) ئینجا په‌ره‌سه‌ندنی جیهان له په‌ره‌سه‌ندنی ژیر به‌و لاوه نییه و ئه‌م په‌ره‌سه‌ندنه به‌ سێ قو‌ناغدا تپه‌په‌ریوه و له هه‌ر قو‌ناغی‌کدا فۆرمی‌کی دیار‌یکراوی ده‌وله‌ت به‌ناوی ژیره‌وه حوکمرانی کۆمه‌لی کردوو. وه‌ک به‌لگه‌یه‌کی گیانی نه‌ته‌وه‌یی، هه‌گه‌ڵ به‌ ئاشکرا ئه‌م لایه‌نه‌ی ده‌رپه‌ریوه که و توو‌یه‌تی، جیهانی جه‌رمه‌نی و ئه‌و ده‌سه‌لاته سیاسییه‌ی که هه‌یه‌تی و ئه‌و که‌سه‌ی سه‌رۆکی ریتی فه‌رمانه‌ریه‌یه‌که بووه چاکترین رژیتم و چاکترین فه‌رمانه‌ریه‌ی بوون، چونکه هه‌موو که‌سی‌ک له‌سایه‌که‌یدا ئازاده و تاکه ئا‌غایه‌ک (شایه‌ک) هه‌یه و تاکه که‌سی‌ک کۆیله و به‌نده نییه تپیدا (٩). ئازادی و ده‌سه‌لات، ژیر و ئه‌قل، به‌ جۆری‌ک که باشتر له توانادا نه‌بووه، به‌ره‌راره‌بوون. ئه‌م بۆ‌جونه بۆ هه‌مان مه‌به‌ست، به‌لام به‌جۆری جیاواز و له‌سه‌ر شپۆه‌ی چه‌مک و بۆ‌چوون که له

چوارچێوه‌یه‌کی به‌رامبه‌ر به‌ یه‌کتی داناندا دا‌رێژاره‌وه له هه‌ندی با‌به‌تی بیره‌نداندا به‌رچاو ده‌که‌وی وه‌ک دانانی ژیر به‌رامبه‌ر به‌ هه‌سته‌کان و خۆ به‌رامبه‌ر به‌ با‌به‌ت و من، خۆم «فیخته» به‌رامبه‌ر به‌ نا من و جیهانی ده‌روه، به‌ با‌وه‌ری من، ئه‌م جۆره دوو ره‌نگیه فه‌لسه‌فییه، به‌ تاییه‌تی له‌لای فه‌لسه‌فه‌ی ئایدیالیزمی ئه‌لمان «هه‌گه‌ڵ، فیخته، شیلنگ» تارا‌ده‌یه‌کیش له‌لای ئه‌و ئه‌دیانه‌ی رۆمانتیکی که به‌ شیری چه‌مکه فه‌لسه‌فییه‌کان گۆش کراون، جۆره‌ رقه‌به‌ری‌کردنی‌کی یه‌ک ره‌نگی سه‌خت و که‌مه‌ر شکی‌تی ئایینی جووله‌که و تارا‌ده‌یه‌کیش هه‌ی جیهانبینی کلتیسه مه‌سیحی نیشان ده‌دات، ئه‌گه‌رچی رابه‌رانی مه‌سیحی، له‌سه‌ده‌ی یه‌که‌می بلا‌بوونه‌وه‌یدا، له چوارچێوه‌ی ئایینه‌که‌دا جۆره‌ گۆرانکارییه‌کیان کردوو به‌وه‌ی سێ ره‌نگی باوک «ره‌ب» رۆله و گیانی پاک دا‌هێناره‌وه، وه‌ک من بۆی ده‌چم، مه‌به‌ستی ئه‌م دا‌هێنان و گۆرانکارییه شتی‌کی تر بووه بریتی بووه له ده‌رخستنی تاییه‌تمه‌ندی مه‌سیحیه‌ت له به‌رامبه‌ر سه‌ختی سه‌رچاوه‌که‌دا که ته‌ورات و ئایینی جووله‌که بووه و له‌لایه‌کی تره‌وه بۆ کردنه‌وه‌ی ده‌رگا له‌به‌رده‌م نه‌ته‌وه و میلیله‌ته جۆر به‌جۆره‌کاندا بۆ په‌سه‌ندکردنی ئایینی نو‌ی و ده‌رخستنی ئایینه‌که به‌ جۆری‌ک که له سه‌ره‌تاوه هه‌ر پابه‌ندی «مورع‌جیزه» و شتی له راده‌به‌ده‌ر بێت ئه‌گه‌رچی ئه‌م سێ ره‌نگیه ئه‌نجامی سه‌ختی ناله‌باری لێ که‌وتۆته‌وه و کیشه و به‌ره‌ی زۆر سه‌ختی بۆ رابه‌رانی ئایینه‌که په‌یدا کردوو. سه‌ره‌رای ئه‌مانه، ئه‌و بار و دۆخه‌ی ئایینه‌که سه‌ری تپیدا هه‌لداوه به‌هۆکار و فاکته‌ره هه‌مه‌ره‌نگیه‌کانیه‌وه نه‌کراوه له‌وه پتر ده‌رفه‌تی په‌ره‌سه‌ندنی ئه‌م به‌ره‌وپیش چوونه ده‌له‌مه‌بیانه بده‌ن. له چوارچێوه‌ی سیسته‌می کۆیله‌یه‌تی - فیودالیزمی کۆمه‌لدا و ئاسان نه‌بووه فره‌ ره‌نگیه‌کی ریتک و پیتک و ده‌سته‌کار له به‌رامبه‌ر یه‌ک ره‌نگی دا‌خراو کۆم‌کراوی ئایینی یه‌ک ره‌گه‌زی جووله‌که‌دا پیاده بکریته.

ئه‌و مه‌سحیه‌ته‌ی له ئۆرشه‌لیم په‌یدا بووه زۆر له‌وه‌ی ئیستا جیا‌یه ئه‌مه جاری‌کی تر سا‌غی ده‌کاته‌وه که ئایین دیاره‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیه‌یه و هه‌رگیز هه‌یچ کۆمه‌لێک ده‌سته‌وسان له به‌رامبه‌ر هۆکار و ئه‌نجامه‌کانی ئه‌م دیاره‌ گرنه‌گه‌دا نه‌هسته‌واوه، به‌لکو کۆمه‌ل وه‌ک ئۆرگانیتی زیندوو، به‌پیتی قو‌ناغ و کات و سه‌رده‌م هه‌لو‌یستی خۆی

له بهرامبهريدا توژمار و پياده كردووه.

۴- رېبازه فەلسەفییەکان، ژيانی سیاسی ئەوسا و هەلومەرجە جوړبه جوړهکانی کۆمه‌لایه‌تی، بئ سئ و دوولیتکردن ناوهرۆکی بزووتنه‌وهی ئەدهبی و هونه‌ریی رۆمانتیکیان به پیتز کردووه و ئەویش له لای خۆیه‌وه جوړه کاریکی دیاری له بهرامبه‌ره‌که‌ی خۆیدا کردووه. هیچ گومان له‌وه‌دانیه‌یه که به‌ره‌مه‌کانی «گۆته و شیلەر و هۆلدەرلین و شیلنگ و نیتشئ» به‌جوړیک له جوړه‌کان به‌شدارییان له رشتنی رهنگی ئەو کۆشک و ته‌لاره کردبئ که له کۆمه‌لدا به‌سیاسه‌تی فه‌رمانه‌روایی و حوکم کردن ناوده‌بریت، من هیچ به‌دووری نازانم که رېژیمیکی وه‌ک ناسیونال سۆسیالیزمی ئەدۆلف هیتلەر (له‌نێوان هه‌ردوو جه‌نگی جیهانیدا) ئەوپه‌ری سوودی له‌نووسینه‌کانی بزووتنه‌وهی رۆمانتیکی و فەلسەفه‌ی نایدیالیزمی ئەلمان، به‌تایبه‌تی فیخته و لایه‌نه‌ته‌وه‌یه‌که‌ی وه‌رگرتبئ، به‌لام چۆنیه‌تی و راده‌ی (۱۰) ئەم سوود وه‌رگرتنه‌ چۆن بووه، وا به‌ئاسانی دیار و ده‌ستنیشان ناکرئ و باه‌تی ئەم نووسینه‌ نییه.

په‌یوه‌ندییه‌کی ده‌ستی‌او‌ی، کارکردن و کار له‌یه‌کتري کردنی دوو لایه‌نه، له‌نێوان فەلسەفه‌ و ریتیازی رۆمانتیکیدا هه‌بووه و من به‌ته‌واوه‌تی له‌و باوه‌ره‌دام که رۆمانتیکی به‌لایه‌نه‌فره‌رهنگی و ئەگه‌رچی فەلسەفه‌ و ئەدهب و هونه‌ری سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌م، سه‌ده‌ی سه‌ره‌له‌لدانی رۆمانتیکی له‌روخسار و ئامانج و په‌یره‌و (میتۆده‌دا) جی‌او‌ازی و سه‌ره‌به‌خۆیی و تایبه‌تمه‌ندی خۆیان به‌ده‌رخستبئ ئەوا هه‌ردوولا، فەلسەفه‌ و هونه‌ر، چهند باه‌تیک له‌و باه‌تانه‌ی هیتاویانته‌ته‌سه‌ر خوانی باسکردن له‌یه‌کتري نزیک کردوونه‌ته‌وه‌ به‌تایبه‌تی ئەم باه‌تانه.

ژیر، هه‌ست و سۆز، خۆیه‌تی، نامۆیی، ژیان، مردن، زانست ده‌وری کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی ئەدهب و هونه‌ر و فەلسەفه‌ له‌ژياندا، په‌یوه‌ندی مرۆف و ئایین به‌سه‌ر سه‌روشته‌وه. تاد.

له‌گه‌ل ئەمه‌شدا ئاساییه‌ که بگوترئ، هه‌ریه‌کیک له‌م باه‌تانه‌ له‌جیهان به‌دیدي خۆیه‌وه‌ سه‌رنجی داوه‌ و هه‌لوێستی خۆی نواندووه، بۆیه‌ ده‌کرئ باسی جیهانیدی لاهوت، جیهانینی فەلسەفه‌ و هونه‌ر و روانگه‌ی ئەدهبی و وینه‌ی جیهانی زانست بکریت. لاهوت، ئیتر هه‌ر جاره

به‌پیتی ئەو ئایینه‌ی که لیتی که‌وتۆته‌وه‌ وینه‌به‌ک له‌ چوارچێوه‌یه‌کی پێشتر رهنگ بۆرێژدراودا ده‌باره‌ی ئەو ئەرکه‌ی ئۆبالی به‌ئه‌ستۆی خۆی ده‌زانئ و ئەو ئاوات و نیاز و مراز و ئامانجانه‌ی گوايه‌ سه‌رگه‌رمی هه‌ول بۆ دانیانه‌ له‌به‌رگیکی- ده‌شئ و ناشئ- و چاکه‌کاری و به‌دکاری، پاداشت و سزادا که راسته‌وخۆ زمانی گوتار ده‌کاته‌ هه‌ست و ناخی شله‌ژاوی مرۆف و جوړه‌ره‌وشیکی تایبه‌تی که‌ مه‌به‌ستیه‌تی بیه‌خته‌وه، ده‌کیشئ.

دیدي ئایینی جووله‌که‌ وه‌ک ئایینیکی ئاسمانی که‌ کتیبی تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه‌ به‌ته‌ورات واته (قانون و رئ و شوئن) ناوده‌بریت بریتییه‌ له‌ وینه‌ سه‌رتاپاگیره‌ی له‌ تابلۆیه‌کی رهنگیی هونه‌رمه‌ندی ده‌جیت، تیدا هه‌لوێستی ئایینه‌که‌ ده‌باره‌ی جه‌وه‌ره‌یکی ترانسندنالی وه‌ک ئافه‌ریده‌کار و داهینه‌ر چۆنیه‌تی داهینانی بوون به‌گه‌ستی و سه‌روشت و مرۆف و ژیان و مردن و چاکه‌ و به‌دکاری سزا و پاداشت و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و چۆنیه‌تی که‌وتنه‌وه‌ی گونا‌ه و به‌دکاری و ریتیگی رزگاربوون له‌م به‌دکارییه‌، نیشان دراوه. ژیان و بوون سه‌ره‌تا و کۆتاییان بۆ دانراوه، چاره‌نووس و قیسمه‌ت له‌ چوارچێوه‌یه‌کی ته‌م و مرۆیدا رهنگی رێژدراوه. خواردن له‌ به‌ری زانست و زانین سه‌ره‌تای به‌دکاری بووه (۱۱). دوو جیهان له‌و وینه‌ و دیده‌ ئایینییه‌ی جووله‌که‌دا ده‌بینرئ، جیهانیتیک پاشه‌پۆژ که‌ نه‌هاتووه‌ و جیهانی راسته‌قیینه‌یه‌ و تیدا مرۆقی خاوه‌ن پروا و ئیماندار له‌ هه‌موو شتیک بئ نیاز ده‌بئ. جیهانیتیکی تر ئەو جیهانه‌ی ئیستایه‌ و سه‌ره‌تا و کۆتایی هه‌یه‌ و له‌ماده‌ پتیک هاتووه‌ و ماده‌ش بنجینه‌ی به‌دکارییه‌. ئەم جیهانه‌ قۆناغ و کاروانه‌ ریتیگیه‌ رئ به‌ره‌و جیهانی دووهم خۆش ده‌کات... تاد. ئەگه‌ر له‌ جیهانی دووهمدا پاداشت و سزا (به‌هه‌شت و دۆزه‌خ) هه‌بن ئەوا له‌م دنیا به‌دا مرۆف ده‌رفه‌تی تاقی کردنه‌وه‌ی له‌سنووریکی دیاریکراودا پئ به‌خه‌شراوه‌ بۆ ئەوه‌ی ده‌رکه‌وئ شایسته‌ی پاداشته‌ یاخود سزا.. له‌م دیده‌دا بایه‌خ به‌ ئاکار دراوه‌ و ژیر له‌ به‌رابه‌ر هیزی سه‌روش و ئیلهام و (وه‌حی) دا خراوته‌ پله‌یه‌کی ژیره‌وه، پروا و ئیمان مرۆقی ژیر پێده‌گه‌یه‌ن نه‌ک به‌ په‌رستن و جوړه‌ره‌فتاریکی رهنگ بۆ رێژدراو ده‌ستنیشان کراوه. له‌ بی‌ری فەلسەفی و لاهوتی جووله‌که‌دا وه‌ک له‌ سه‌ره‌وه‌ باس کرا سئ بی‌رۆکه‌ی سه‌ره‌کی هه‌ست پێده‌کریت وه‌ک: وینه‌ی جیهان به‌

گشتی، ئامانجەکی جیهان و ژیان، ئینجا بیروکی سیتیەم که بریتییە له وهی جیهان له خویدا سیستەمیکی ئاکارەکییە. بایە خدان به ئاکار و بنچینه و ری و شویتەکانی شتیکی ئاسایی و سروشتییە، چونکه هەر له سەرەتاوه. مەهەست و ئامانجەکانی ئاین دیار و ئاشکرایە. ئاکار له خویدا وهک بابەت و زانستیک که لەم سەرەمەماندا جوژه سەرەخۆییەکی به خۆیەوه دیوه، به تاییەتی دواي بڵاوبونەوهی بابەتی (بەهاکان)، وهک بابەت ئەگەر چاو له هەندێ وردەکاری و لایەنی هەندەکی بپوشی، دەرکری به دوو بەشەوه:

- حوکمدان- بریاردان.

- هەلۆتست.

هەردووکیشیان لەم بریاردان و هەلۆتست دیاریکردنەدا پشت به چەند بنچینه و بنەما و ری و شویتیک دەبەستن که به تیکراییی کۆشک و تەلاری بابەتی ئاکاریان لێ پیک دین.

لەکاتی کەدا فەلسەفە بەگشتی بایەخ به هەلۆتست دەدات و له هەندێ رێبازیدا- نیتشی و کیرکیگارد، هایدگەر، کامۆ، سارتر، به چاویکی بەکەم زانین تەماشای بنەما و ری و شویتەکانی ئاکار دەکەن بهو بیانوهوه گوايه ئەمانە به تیکراییی (۱۲) چەند بارگرانی و قورسایییەکن دەخرینه سەرشان و ئەستۆی بوونی مرۆف، له دەرەوهیەوه، بۆ ئەوهی ناچاری بکەن به جوړتیکی دیاریکراو کردار بکات و بجوولبتهوه. به واتایەکی تر ری و شویتەکانی ئاکار بەگشتی وهک کۆت و پتوهند و سنوور ئازادی مرۆف تەنگەبەر دەکەنەوه. لەم هەلۆتستەدا جارتیکی تر هەلۆتستی سۆفستەکانی یۆنان دیتەوه یاد که بەلایانەوه، بۆ دابینکردنی ئازادی مرۆف، ئەو ئازادییە نرخی و بایەخی شیواو به ژیان دەدات، پتووستە، بنەمای رێژەیی پێدەبکرت، جارتیکی تر له بنج و بناوانەوه چاو به بنەما و ری و شویتەکانی ئاکاردا بخشینریتەوه. ئیتەر، چونکه مرۆف خوێ، نەک سەرچاوهیەکی تر، پتووانگی هەموو شتیکی، پتووانگی ئەوهی هەیه و نییە (۱۳). نیتشی و رێبازی ئیگزستینتالیزم. هەر وهه پراگماتیزمی ئەمەریکایی به جیا جوژه هەلۆتستی لەم بارەیانەوه هەیه. وهک ئاشکرایە هەردوو لایەکی ئاکار تەواوکەری یەکتەرین. ئەو رێبازە پشت به قانون و بنەماکانی ئاکار

دەبەستی، هەر وهه تاییینیش به تاییەتی- جووله که و مەسیحی - پتر پابەندی رابردوو و دابونەریت و ری و شویتەکانی رابردووون بۆ نمونە مەسیحی راستەقینە ئەو کەسەیه پابەندی ئەوری و شویتانەیه که دوو هەزار سال لەمەوبەر عیسا داینان و بهو جوژه دەژیا که یاورانی عیسا ژیاون، ئەمە گوايه جوژه ئاسوودەیی و دلنایی و دەررونی به ناخی مرۆف دەبەخشی. ئەم هەلۆتستە شتیکی چاوهروان نەکراو نییە، چونکه ئاین پروا و باوەر و ئیمانە، نەک زانین و سەرنجدان و وردبوونەوه. پروا و ئیمانیش به هیچ جوړتیک پەکیان لەسەر ژیر و بریاری ئەقل نەکەوتوو، بە لکو هەستتیکن لە ناخی دەرروونەوه هەلدهقوڵین تەنبا به چاوی دل هەستیان پت دەکرت، بروای جوړتیک له خۆیەتی و هەلقوڵاوی پەیمانی دل و دەرروونە.. لەم دەرگا تەسکەوه جارتیکی تر مرۆف دەچیتەوه ناو پوانی سەیر و سەرنجراکیشی رێبازی رۆمانتیک و هەلۆتست و بۆچوونیان لەم بوارەدا، ئەگەرچی لێرەدا جارتیکی تر جوژه جیاوازییەک دەبینی بە تاییەتی له وهدا که ئەم ئەدیپ و هونەرماندانە سەر بەم رێبازەن پتر پت لەسەر هەلۆتست و روانین بەرهو دواوژی دوور دادەگرن.

چونکه هونەرماند و ئەدیپ و شاعیر، جیهانی تاییەتی خوێان هەیه، ئەگەرچی ئەفلاتون ئەم جیهانەیان به جیهانی سیتیەم و وهک سیتەریکی جیهانی راستەقینە و تایدیا داناوه.

له جیهانی پان و بەرینی ئاکاردا کاتیک بریاردان رەواو پەسند دەبیت و ئۆبالی کردار دەرکری بخریتە ئەستۆ ئەگەر پشت به ئازادی خواست بیهستری، ئازادی خواست له خویدا کردارتیکی لێ بکەوتیتەوه پابەندی هیچ جوژه فاکتەر و پالنه رتیک دەرکری نەبیت که ئامانج و مەهەست و سوود و قازانجیکی پتیشەکی دیاریکراوی له بەرچاو بیت. هیچ بریارتیک رەوا و دادپەرور نابیت ئەگەر دەربارە جارتیک هەلۆتستیک بدريت، رەوشی تاییەتی و فاکتەری دیاریکراو رەنگیان بۆ رشتبێ. دوور نییە لێرەدا رەخنەیهک بگیری که بریتی بێ له وهی بوتری، ئەم قسەیه به هیچ جوړتیک نه جووله که و نه مەسیحی وهک دوو تایینی تەواوکەری یەکتەری و له یەکتەری جیاواز ناگرتەوه، چونکه هەردووکیان به جوړتیک له ئازادی دهگەن له گەل ئازادی ئاسایی ئەم سەرەمەدا هیچ شتیکی

به به كهوه كوڤان ناكاتهوه، ئه وه تا موسا و توويه تي ئينجا له تهوراتيشدا، چه ندين جار دووپات كراوه تهوه كه مرۆڤ له (به ندهيه كي ره ب) به ولاوه نيبه، جووله كه يهك، مه سيحيه كه كه به ندهي ره ب بيت، ده به چۆن ئۆيالي كرداره كان بكه ويته ئه ستۆي؟ ئايا ليره دا بنه ماكاني ئاكار وهك پي و شويني كردار هيچ رۆل و بايه خيكي ريباليستي راسته قينه يان ده ميني؟

5- په يوه ندى نيوان رۆمانتيك وهك بزوتنه وه يه كي ئه ده به و هونري له گه ل ئاييني مه سيحي و ئه و لاهوت و به ره مه جوړ به جوړانه ي داو نيه ته ده ست شتيكه جيگاي ئه گهر و گومان نيبه. هه ردووك لايان له چند خال و باهت و هه لويستدا يهك ده گرنه وه. هه ردووكيان ژيان و ريتيمي كۆمه لايه تي و سياسي كۆمه ل و بارودۆخي هه بووي راسته قينه په سند ناكهن، له جياتيانيان برييه كي تر پيشكه ش ده كهن. له لاي رۆمانتيكيه كان ئه و برييه ي له جيگاي هه بووي راسته قينه دا پيشكه ش ده كرى به ئاشكرا رهنگ و روخسار و بۆن و به رامى شيعر و ئه نديشه و خه يالي پيوه دياره و پتر له وه ده چي هونرمه نديك له خه وداو به خه ون به په ره موچه كه ي وهك تابلويه كي پر له فه نتازي رهنكي كيشابي. باهه تي گوڤان ليره دا جيهانه و ژيانه، به لام ئه و جيهان و ژيانه ي شاعيره كه به هه ستي ناسك و چاوي ده رووني وروژاندوه و به دي دهكات، ئامرازي گوڤينه كه شيعره كه له ناخيدا په نكي خواردۆته وه و به يارمه تي ئه نديشه ي سنوور به زين كه ووتۆته وه، برييه نوپيه كه جيهاني پر ئه فسانه و فه نتازي شيعر و شاعيره. نۆفاليس وهك شاعير و ئه ديبيك ئه سپي خوي له م گوڤه پانه دا تا وداوه. به لاي نۆفاليسه وه هه ر شيعره (14) كه به رامبه ر ئاژاوه و ته نگزه و جه نجالي ژياني رۆژانه و سه ختيه كانى گوزه ران و ناديارى و ته م و مژاوى چاره نووسى، له به رامبه ر ئازار و ئه شكه نج و ناته باييه كاندا هارمۆنى و هه ماهه نكي سروشتى و ئازادى رۆمانسيه يانه بو مرۆڤ و به ره و ئاسۆي بي بنى ده ربا ئاسا دا بين دهكات.

نۆفاليس وا پييده چي، هه ل و مه رجه سياسييه كانى سه رده مي خوي كاريان تچ كردين بويه رۆل و ئه رك و فه رمانتيك به شيعر ده به خشي، هه ر له جيهاني پان و به ريني سياسي ته دا باوه. گوايه شيعر رهنكي هه بووي راسته قينه (ريئاليتيت) به و جوړه ناريتي كه هه يه و له

ئارادايه، به لكو به و شيويه يه كه ده به له پاشه رۆژدا وابي! بيگومان ئه مه ش ده رپينيكه هه ر له شاعير ده وه شيسته وه، چونكه له ئه نديشه ي بالدار به ولاوه بنه مايه كي راسته قينه شك نابات. دوور نيبه، وهك رۆمانتيكيه كان به هه ست و سۆز بوي چوون، مرۆڤ له زگماكه وه و سروشت ئاسا هه ست و توانا و مه يل و ئاره زووي شيعر دانانى له ناخدا هه به و ئه مه ش جوړه به هره يه كي دا هينانى شيعرى پي به خشي. شيعر به ش، له مه شدا رۆمانتيكيه كان چاك بوي چوون، بو وروژاندنى هه ست و سۆز و ناخي مرۆڤ و كارتيكردنى، توانايه كي ئه فسانه يي هه يه. نابي ئه وه ش له بيير بچي كه شيعر له خويدا به هره و چالاكيه كي بي سنووري مرۆڤه. ئه مه شتيكه كه سي شاره زا لاري لي نيبه، به لام تواناي ئه و كاره ي شيعر له مرۆڤي دهكات له خويدا ديار و سنوورداره و له راده يه كي تايهت به ولاوه تيناپه ري. به واتايه كي تر هيچ كاتي ك نه بووه و نابي، شيعر فاكته ري سه ره كي گوڤين بي، به لكو هه ميشه هۆكارتيكي يارمه تيدهرى فاكته ر و هۆكاره سه ره كييه كانى گوڤان بووه. گوڤانه كه خوي، به فاكته ر و هۆكاره كانيبه وه ده به له ئارادابن ئينجا شيعر و شاعير وهك هانده رتيكي سه ريار و ته واو كار و يارمه تيدهرى فاكته ره كانى تر ده ورو رۆلي خويان ده گيڤن و كاره كه يان ده كهن. ئه و بارودۆخي هه ست و هۆش و ناخي شاعيريان وروژاندوه و چاوه رپي گوڤان ده كهن هه ر ئه وانن كه مرۆڤي ئاسايان نا ئارام كرده وه و هيواي گوڤانيان به به ردا كرده وه ئيتر لي ره وه ده وري شيعر ديت وهك يارمه تيدهرى، به لام نهك وهك هۆكارتيكي سه ره كي گوڤانه كه. ئه گه ر بارودۆخي ناله بار كه چاوه رپي گوڤان ده كهن، له ئارادا نه بوونايه نه شاعير، ئه وي لافي گوڤان به پشتيوانى شيعر لي ده دات، ئه و شيعره گه رم و گوڤ و به جوشانه ي بو ده هات و ئه مرۆكه ش ئاماده بوو گوڤ له شيعره كه ي بگريت. شيعر وهك فاكته ري خۆشه ويستي و زمانى دل و ده روون ده كرى هۆكارى جوړه هه ماهه نكي و هارمۆنى نيوان دوو دل بيت، به لام رۆمانتيكيه ك، تسك يا خود نۆفاليس مرۆڤ وهك گه ر دوونتيكي بچووك وهك جيهان و بوونه وهرتيكي هه نده كي به رامبه ر به گه ر دوونتيكي گه وره و جيهانه و بوونتيكي هه مه كي دا بنى، ئينجا وهك نۆفاليس له رۆمانتيكي نيوه چلدا باسى كرده وه (15)

لاویک بۆ ئەو لە دایک بوو بێ بە شاعیر و بەهۆی خۆشەویستی شاعر که لە ناخیدا ورووژاوه گەشتۆتە ئەو رادەیهی بروای وابێ که ئەرکی سەرشانی گۆرینی جیهانه، هەر لەوێنە شاعر و تابلۆیهکی هونەرماندە دەچیت و فری بەسەر راستی و راستەقینەوه نییه، راستە ئەو بارودۆخە نۆقالیس تیدا ژیاوه، هەلومەرجی ژیاوی سووک و ئاسان نەبووه، وەک هەر سەهینانی فیودالیزم و بە تەواوەتی جیگیر نەبوونی کە پیتالیزم، پەک کەوتنی کۆن و دابونەریت و پڕ و شوین و، لاوازی و ناتوانایی نوێ، ناھارمۆنی و ناھەماھەنگی پەییوەندییە جوور بەجۆرەکانی ژیاوی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵ، بە کەم زانی مەرۆڤ وەک جەوھەرێکی تاکە کەسی وەک مەرۆڤێکی تاکێ نازادی، پابەند نەبوو بەھیچ بێما و قانون و کۆت و پێوەندی، ئەمانە دەکرێ تارا دەیهک بە بێردا بێن، بەلام هەر نەبێ دەبێ شاعیرە لاوەکە یەکەم جار هەولێ زانیی دەورووبەر و ئینجا بەلای کەمەوه سەرگەرمی لیکدانەوهی بێ پێش ئەوهی هیچ نامرازێکی کارکردنی بەدەستەوه بێ و هەولێ گۆرانی شتیک بدات کە ئەرکە کەمی دەکەوتنە ئەستۆی ئەو یەک بەگشتی. ئەم هەلۆتستە نۆقالیس ئەگەر لە جیهانییە شاعر و هەست و سۆز و ئەندیشە کەمی جیا بکریتەوه، بە ئاشکرا رەنگی هەلومەرجە میژوووبیە کەمی کال دەبیتەوه و لەگەڵ پڕۆسە ی بەرەوپێش چوونی ئەو کۆمەڵە تیدا ژیاوه ناتەبا دیتە بەرچاو، لەو جیهانه و لە پڕۆسە ی گۆرانی کەیدا لە نامۆبەکی هەست ناسک و ناخ ورووژاوه بەو لاوه نییه.

۶- گومان کردن و رازی نەبوون بە هەبوونی راستەقینە وەک خۆی بە کۆلک و پێستەوه. شتیکە کەس لاری لێ نییه، بەلام دل کرمێ بوون، بەبێ ئەوهی بە پەیرەویکی زانستی - بابەتی پشت ئەستور بیت، بە پێچەوانە ی راستی و راستەقینە یە. کانت سەرکەوتوانە لە کاتی توێ کردنی توانا کانی هیزی ژیری مەرۆڤدا، دژی گومانکارانی دل کرمێ بوون بوو، ساغی کردەوه کە بوونی بێما ی هەمەکی و ناچارەکی (۱۶) لە چوارچێوە ی ناوەرۆک و بابەتە کانی زانی و ژیردا ناو دەکاتە ژیر هەموو کاریک پشت ئەستور بە دل کرمێ بوون بیت. بە پیتی بوونی ئەم دوو بێمایە لە ژیاوی پڕۆسە ی ژیردا گومان وەک چالاکییەکی پەیرەوی لە چوارچێوە ی بیرو کاری ژیردا رەوا یە، چونکە ئەم جۆرە گومانە لە خۆیدا هۆکار و

پالئەری پامان و وردبوونەوه و ئینجا رەخنەگرتن و بەرەو چاکتر و بەرەو باشتر بردنە. هەبوونی راستەقینە، هیچ کاتیک بەبێ کەم و کوری نەبووه و نابیت، هەر ئەم کورتی و کەم و کورپیانە بوون لە رابردوودا و ئیستاش و لە پاشەرۆژدا هۆکاری داھینانی پڕۆسە ی گۆرانی کاری بەرەوپێش بردن و دەست بە کاریوونی دەبێ. ژیری مەرۆڤ، وەک هیز و توانایەکی هەلسەنگاندن و توێژینەوه و بریاردان لە چەند سەرچاوە یە کەوه هەلەدەھینجێ وەک هەست و تیگە یشتنی (فام) و توانای تاییەتی ژیر خۆی. خۆ ئەگەر مەرۆڤ، لە کاریکی تاییە تیدا بکەوتنە هەلەوه، هەلە کە لەوهوه پەیدانە بووه ژیر خۆی بە سەرچاوه جیاوازییە کانییە تەفرە ی داوه و بە هەلە ی بردووه، بە لکو مەرۆڤ خۆی بە هەلە ئەو توانایە ی لە جیگایە کدا کە جیگای خۆی نییه و دەربارە ی بابە تیک کە سنووری ئەو دەبەزێنێ، بە کارهیناوه یاخود کانت و تەنی، دەربارە ی جەوھەری شت، واتە شت لە خۆیدا کە زانیی سنووری توانای زانیی مەرۆڤ دەبەزێنێ، تیپە رینراوه، چەمکە کانی تیگە یشتن کە فۆرمی دیدە نین و سنوور و پاوانی بیرو پووت دیاری دەکەن لە پاوان و گۆرە پانی دەرهوه ی سنووری هەستە کان بە کارهینراون و بە سەر بابەتە کانی سەر و هەستە کاندای پیا دەکراون. ئیتر لیرەوه ناتەبایی و ناکوکی دەکەوتنەوه (۱۷).

ئەم رەوشە، بە باوهری من هۆکاریک بووه بۆتە مایە ی ئەوهی لە توانای ژیری مەرۆڤ، لەو کاری زانست لە ژیاوندای دەتوانی بیکات، لەو ئەنجامانە ی دەکرێ بیانداتە دەست گومان بکریت!

راستە زانست لەو رۆژەوه لایەنە کەردەکی - پراکتیکییە کەمی پیا دەکراوه و دەست بە کارە، لە ژماردن و سنوور بەدەر، دەسکەوتنی چاوه روان نە کراوی بۆ مەرۆڤ داو تە دەست، بەلام وەک هەموو دیار دە و هۆکار و بابە تیک تر لایەنی نالەباریشی هەبووه، لە لایە کەوه، ئەدی و نووسەرە رۆمانتیکییە کان و تەنی «ژینگە و سروشتی دلرفیتی شیواندووه و تیک داوه» ئیگزیستینتالییزم و تەنی، مەرۆڤ نە ک هەر بووه بە پاشکۆ یەکی لە بیرو چووهوه، بە لکو کراوه بە نامرازێکی بچوو ک لە مە کینە یەکی زەبە للاحی بێ رەحمدا، زانست هەر خۆی چەک و تفاق کوشتن و برین و کاول کردنی داھیناوه. ئەو ئەتۆمە ی لە سەرە تادا چاوه ریتی شتیکی تری

لئى دەكرا ھەرپەشە لە بوونى تىكراي مەرۆقى ئەم سەرزەمىنە و ھەبوون و ژيان و شارستانىتى و جىھان دەكات. راستە لەلایەكەو تاراڧەيەكى زۆر بارى سەرشانى مەرۆف سووك كراو، بەلام لەلایەكەى ترەو، بە جۆرئىكى تر، ھەرپەشە و گورپەشەى جاران، نەخۆشى كوشندە، ئائارامى و پەشىوى، برسیتى و كلۆلى لە بەرگ و ناوەرۆك و روخسارىكى تردا ھەر دەست بەكارن. ئەگەر زانست لە ھەندەكى و لایەنى و وردەكاریدا كارى باشى كوردبى، ئەوا لە چوارچىوھە گشتىيەكەدا لایەنە نالەبارەكانى ژيان و گوزەران بەدەست كىشە و بەرەى سەردەمى خۆیانەو، بەناوەرۆك و روخسارىكى ترەو گىرۆدەن و دەنالین، بۆیە سەیر نییە مەرۆف بلت، كەس بە بەشى خۆى رازى نییە، ئەى ئەم جىھانە بۆ كى و بۆ چ كەس دانراو و داھىتراو. ھىچ نەما مەرۆف پەناى نەباتە بەر و تاقى نەكاتەو، كەچى كلۆلى و ئائارامى و نەخۆشى كوشندە و برسیتى و خىوى تۆقىنەرى مردن و دوارۆژ ھەر لە ئارادان. ئەو سروشت و دەورووبەرى جاران مەرۆقى تۆقاندبوو، ناچارى كردبوو پەنا بەریتە بەر داستان، ئەفسانە و جەلو بۆ ھىزى چەموشى ئەندىشەى شل بكات و دەست بە دامىنى جۆرە كرادار و رەفتار و پەرسەن و نەمىشكەو بەگرت، تەنانەت ھەندىك جار وەك لەسەردەمى سۆمەر و بابل و مىسىرى كۆندا باووبو، قورىانى بە مەرۆف- ئاژەل- زىندەوور بەدرىت بۆ رەواندەووى ترس و رازى كردنى خواوئەندەكان و وەلام دانەووى ئەم پرسىارە سەختانەى لە كارەسات و رووداوەكانى سروشتەو دەكەونەو. ئەم سروشتە و ئەم دەورووبەرە ھەر خۆیان بەشىوئەكى تر بەلام بە ناوەرۆكىكى ترسناكتر تەگەرە و كۆسپىن لەبەردەم مەرۆفدا. مەرۆف جاران ئەگەر بە ئامراز و كەل و پەلى سادە و ساكارى سەردەمى خۆى مەرۆقى چەوساندبىتەو و ئازارى داىت، ئىتر بۆ ھەر مەبەستىك و لەژىر ھەر ناوئىكدا بووبى و بگرە ژيانىشى لئى ستاندىن، ئەوا لەسەردەمى شۆرشى تەكنەلۆجى و جىھانگىرى و مىدىيى سەرتاپاگىردا زانست چەك و تفاق و ئاوازی وا مۆدىرنى دروست كردهو، پتر لەجاران مەرۆقى پى نازار دەدرى و دەتۆقىنرى، بەلام ئايا دەكرى ئەمانە بىن بە ھۆكار و پالئەر و دل بەو رادەيە لە فەلسەفە و زانست كرمى بكن؟ دەبى بۆچى ئوبالى ئەم دياردە و قەومان

كارەسات و نالەبارى و بەدكارىيانە تەنیا بەدرىتە پال زانست و فەلسەفە و، بۆچى پشت بەكرىتە ژىر، بۆ شارستانى و كۆمەل بەلاوہ بنرى و پەنا بەدرىتە بەر ئەندىشە و سۆز و سروشتى تازەبووك؟ ئايا ئەم جۆرە تومەتبار كردن و گازندەيەى فەلسەفە و زانست لەووە نەكەوتۆتەو كە بۆچوونىكى ناراست دەبارەى فەلسەفە و زانست و ئەرك و فەرمانىيان لە مېشكدا ھەبە؟

دەبى فەلسەفە بەچى داىنرىت و داواى چى لئى بەكرىت؟ دەكرى فەلسەفە بەشىك بى لە زانستە ئەزمونىيەكان كە پشت بە شارەزاىى و تاكىكردنەو دەبەستن؟ يان فەلسەفە زانستىكى ژىرىيە؟ ئايا دەبى فەلسەفە بابەتتىكى سەرىخۆبىت يان بەلاى زانست و لاھوتدا بشكىن؟ دوور نىيە بوترى لەم بارەدا فەلسەفە سەرىخۆبى خۆى لە دەست دەدات، ئەمە تاراڧەيەك پى دەچى، بەلام ئايا فەلسەفە بە ئامراز و بابەت و تواناى تاىبەتى خۆبەو، ئەگەر تاىبەتمەندى خۆى لە دەست نەدات، دەتوانى لەسەردەمى شۆرشى تەكنەلۆجى و زانستدا، بى باك و بى خەم بەبى كۆمەك و يارمەتى زانست و ئەنجامى توپژىنەو و داھىتەكانى ئەو ئەركەى پى سپىردراو، پىادە بكات؟ ئايا ئەو دەبى وەك ئەركىكى سەرەكى بى ياخود بە پەلى دووم بىت؟ دەبى ئەم ھەنگاوە كار لە پەيوەندى دەستياوى فەلسەفە و لاھوت نەكات؟ ئەگەر فەلسەفە و زانست و لاھوت پىكەو، ھاوكارى بەكترى بكن ئەو جۆرە فرە رەنگىيە سروشتىيەى ژيان ناشىوئىندرى؟ ئەگەر ئەم ھاوكارى و تەباىيە پەيدا بى، چۆن ئەو سەرىخۆبوونى ئەم زانست و بابەتانە و ھەبوونى فرەرەنگى لە ھەموو بوار و پاوانىكدا، كە بە راستى لە جەوھەر و پوختەى ژيان لە سروشتىدا تاراڧەيەك لە چوارچىوھەى يەك رەنگىيە روخسارىيەكەيدا جۆرە ھەمەرەنگى و جىوازى تاىبەتمەند نەنوئىن، لە پىناوى ھىشتنەووى و بۆ بەردەوام بوونى كۆشش نەكات؟ يەك رەنگى ھەمىشە، ئەگەر لە بارودۆخى دىارىكراودا دلگىر و پەسەند بىت، ئەوا لە روخسار و روالەتى بەرچاو بەولاوہ نىيە، شت لەخۆيدا، لە پوختە و جەوھەردا ھەمەرەنگە.

۷- كىشەى ھەمەرەنگى و يەك رەنگى، گۆران و نەگۆران، جەوھەر و روخسار ئەو پرىشكە بوو ئاگرى لە قەدەغە و پاوانى فەلسەفە بەرداوە و فەيلەسووفانى

سەرقال و نارپهحت کردوو هه بیرمه‌نده له بۆچوون و روانگهی تاییه‌تی خۆیه‌وه به‌شداری له کردنه‌وه‌ی گری کۆیره‌ی ئەم زنجیره‌یه کردوو و تیکرای و هه‌لامه‌کانی ئەو بابه‌ته‌ی لێ که وتۆته‌وه که به جیهانبینی ناوده‌بریت.

هه‌ر له سه‌رده‌می یۆنانی کۆنه‌وه، شه‌ش سه‌ده به‌ر له زایین، فه‌یله‌سووفی یۆنان سه‌رنجیان بۆ لای ئەم بابه‌ته چوو، ئیتر له وه‌لامی ئەو پرسیاره‌دا ده‌بی بنج و بنه‌وانی بوون، شت به تیکرای چی بیت؟ ئایا له دوا‌ی ئەو گۆران و رواله‌ته هه‌مه‌جۆرانه‌وه که به‌شیه‌وه‌ی جیا و له روخسار و چوارچێوه‌ی جیا‌وا‌زا دینه به‌رچاو، بنه‌مایه‌ک، جه‌وه‌هریه‌کی نه‌گۆراو هه‌بێ یان نا؟ له وه‌لامی پرسیاره‌ی ئەم بابه‌تانه‌وه میتافیزیک په‌یدا‌بووه که بابه‌ته‌که‌ی له سه‌ره‌تادا بریتی بووه له توی توی کردنی چه‌مک و بۆچوونی هه‌مه‌په‌نگی و یه‌ک په‌نگی، هه‌مه‌کی و هه‌نده‌کی رووکه‌ش و جه‌وه‌هر، روخسار و ناوه‌رۆک، گشتی و تاییه‌تی، بنج و هۆکار و جه‌وه‌هری هه‌موو شتیکی چی و، شت له چی که وتۆته‌وه، ناچاره‌کی و ریکه‌وت چین، له قۆناغیه‌کی تری په‌ره‌سه‌ندنی بیری فه‌لسه‌فه و میتافیزیکدا ئەم بابه‌ته شیه‌وه و ناوه‌رۆکیکی تری پێ براره، تارا‌ده‌یه‌که له چوارچێوه‌ی سه‌ر و سه‌روشتی ترانسندنتالییدا خه‌ت و خالی داوه و ناو و چه‌مکی تر که وتوونه‌ته‌وه و خراونه‌ته ژیر تیشکی شیکردنه‌وه وه‌ک: چه‌مک و بۆچوونی هه‌یزیه‌کی ترانسندنتی ده‌سه‌لات بێ سنووری سه‌ر و سه‌روشتیه‌که له ئایینی مه‌سیحدا به (په‌ب) ناوبراوه، له چوارچێوه‌ی ئەم پرۆسه نه‌سه‌روه‌ته‌ی په‌ره‌سه‌ندندا چه‌مکی تر وه‌ک بیه‌رۆکه‌ی جه‌وه‌هر و مادده، سه‌روشت و گیان و بیه‌ر و ژیر و کات و شوپن و جیهانی ده‌وره‌یه‌ر و ناوه‌کی، هۆکار و ئەنجام، ژین و مردن، سه‌ره‌تا و کۆتایی، یه‌که و فره، تاییه‌تی و گشتی... تاد که وتوونه‌ته‌وه. به‌رامبه‌ر به یه‌کتری دانانی ئەم چه‌مک و بۆچوونانه که به ئەلمانی Begriffe و به یۆنانی و لاتینی Kategorien پێ ده‌وتری، به‌پیتی قسۆناغ و ده‌وره‌یه‌ر جیا‌وا‌زه‌کانی کۆمه‌ل و شارستانیه‌ت له روانگهی جیا‌وا‌زه‌وه سه‌رنج دراوون و خراونه‌ته سه‌ر خوانی باس و لێکۆڵینه‌وه.

له سه‌ده‌کانی ناوه‌راستی ئه‌وروپادا که به‌سه‌ده‌ی ده‌سه‌لات و هه‌یز و بیه‌ر و لاهووتی مه‌سیحی ناسراوه، ئەم چه‌مکانه گۆرانی گه‌وره‌یان به‌سه‌ردا هاتوو، تارا‌ده‌یه‌ک

له چوارچێوه‌ی پینج هه‌مه‌کیه‌که‌دا باس کراوون، پرسیار کراوه ئاخۆ ئەمانه بوونی راسته‌قینه‌یان هه‌یه یاخود چه‌ند بۆچوونیه‌کن ته‌نیا له میتشکی مرۆقدان؟

پشت ئەستور به فه‌لسه‌فه‌ی یۆنانی و ئینجا هیلنستی و فیله‌ونی جووله‌که و ئەفلۆتین، هه‌ردوو ئایینی جووله‌که و عیسا‌یی لاهووتیه‌کی پشت قایم به فه‌لسه‌فه‌یان دا‌هه‌یناوه، تینیدا سوودیان له بنه‌ماکانی مه‌نتیه‌کی پێوانه‌یی ئه‌رستۆتالیس وه‌رگرتوو و چه‌ندین بابه‌تیان توی توی کردوو. ده‌باره‌ی ئەو چه‌مک و بۆچوونانه‌ی پینستر ناویان هه‌ینرا رۆلێکی به‌رچاو و دیار گه‌ی‌دراوه، ئەگه‌رچی رۆله‌که خۆی له چه‌ند کۆشش و ته‌قه‌للایه‌کی زیره‌کانه‌ی به‌کاره‌ینانی ژیردا دیوه‌ته‌وه که ده‌ست رۆبیشه‌تووی لاهوتیه‌کان له بواری به‌کاره‌ینانی وه‌ستایانه‌ی وشه و مه‌نتیه‌ی و بابه‌ته‌کانی زماندا ده‌رده‌خه‌ن. چه‌مکیک له و چه‌مکانه که مه‌سیحیه‌کان، به تاییه‌تی لاهوتیه‌کان به‌کاری هه‌یناوه و سه‌دان باسی لاهوتیه‌یان له سه‌ر نووسینه‌وه هۆکاریکی ژیری سه‌روو سه‌روشتی یان به ئافه‌ریده‌کاربان بوون و ژین و گه‌ردوون و سه‌روشت و ماده‌ داناوه. هه‌بوونی هه‌مه‌په‌نگی و گۆران و جه‌وه‌هر و رووکه‌ش و ژین و مردن و گشت ناکوکی و بابه‌ته ناته‌باییه‌کان خراونه‌ته چوارچێوه‌یه‌که‌وه که نا‌راسته‌وه‌خۆ بچنه‌وه سه‌ر بنج و بناوانی ئەو یه‌که ژیره ترانسندنتیه‌یه. بۆ ساغ کردنه‌وه‌ی راستی ئەم بۆچوونه و بۆ پشت راستکردنه‌وه‌ی بوونی ئەم هۆکاره ژیره په‌سه‌نه که له خۆی به‌ولاوه هه‌یچ هۆکاریکی تری نییه بابه‌تیکی یان له چوارچێوه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی ئایینی و لاهووتدا دا‌هه‌یناوه ناوی خه‌سه‌له‌ت و سیفه‌ته‌کانی - په‌ب- یان لێ ناوه. (١٨) ئەم خه‌سه‌له‌تانه Attribute کراوون به دوو به‌شه‌وه. به‌شیه‌کی ناله‌بار negativ واته ئەوانه‌ن که به‌بێ هۆکاره ژیره سه‌روو سه‌روشتیه‌که بوونی تاییه‌تی و سه‌ره‌خۆی خۆبانیان نییه وه‌ک: نه‌مری، هه‌تا هه‌تایی، بێ وینه، بێ سنوور و له راده‌به‌ده‌ر، بێ په‌نگ... تاد.

به‌شی دووه‌می خه‌سه‌له‌ته‌کان به له‌بار Positiv ناوده‌برین، چونکه ئەم هۆکاره به‌بێ ئەم خه‌سه‌له‌تانه نا‌کریت وه‌ک جه‌وه‌هر و هۆکاری سه‌ر و سه‌روشت به بیه‌ر میتشک دا‌بیت، وه‌ک، گیانی بێ گه‌رد و، له هه‌موو مادده‌یه‌که‌وه دووره، دانانی له راده‌به‌ده‌ر، دادپه‌روه‌ر و نازاد و خاوه‌ن خواستی بێ راده و سنوور، ئافه‌ریده‌کارو

به بهزه‌یی و لئی بوردوو.

ئیتتر فره رهنگی، یهک رهنگی، کهم و زۆر، ژین و مردن، نه‌خۆشی، له‌ش ساغی بوون و نه‌بوون له چوارچێوه‌ی پروابوون و پشت ته‌ستوور به‌و هۆکاره ژیره لێک دراوه‌ته‌وه، ئەم هۆکاره ترانسندنیتالییه خۆی به‌م رێگایه‌دا که به‌سه‌رچاوه‌ی راستی و راسته‌قینه دانراوه په‌یامی بۆ مرۆف- به‌نده‌کانی- ناردوو، ئەم رێگایه‌ش به‌ سروش (وه‌جی) ناسراوه.

۸- دوا‌ی پێچرا‌نه‌وه‌ی داموده‌زگا‌کانی سه‌ده‌کانی ناوه‌راست و ئینجا ده‌ست پێکردنی شۆرشی فره‌نسا و ده‌رکه‌وتنی نێرگزی به‌هاری پرووناکبیری سه‌ده‌ی هه‌ژده‌یه‌می ئه‌وروپا ئه‌و ده‌وره له‌ لاهوت ستیندراپه‌وه زانست جیگای گرتوه‌وه، ژیر بوو به‌سه‌ر مه‌شق و شه‌ی تازادی و یه‌کسانی و داد بپوون به‌ دروشمی سه‌ره‌کی ژینانی سیاسی ئه‌و ده‌سته و توێژانه‌ی سوودیان له‌ لایه‌نی چاک و له‌باری رابردوو و ده‌رگرتوو، بۆ ده‌ست رۆیشتن به‌سه‌ر سه‌رده‌مه‌دا به‌کاریان هیناوه و بۆ رشتنی رهنگی دوا‌رۆژتیک که سوود و قازانجی مرۆف دابین بکات، کۆششیان کردوو. ئەم زانسته تارا‌ده‌یه‌کی زۆر بریتی بوو له‌ فه‌لسه‌فه‌ی فیزیک واته فه‌لسه‌فه‌یه‌ک له‌گه‌ڵ زانستدا شان به‌ شانی یه‌کتری له‌ مه‌یدانی لیکۆلینه‌وه و توێژینه‌وه‌دا هاوکاری بکه‌ن. زانا له‌ تاقیگه‌که‌یدا نا‌کرۆ له‌ ئه‌نجامی بیروبووچوون و وردبوونه‌وه‌کانی فه‌یله‌سووف بێ نیاز بێت و فه‌یله‌سووفیش ناتوانێ ده‌ستبه‌رداری ئه‌نجامه‌کانی توێژینه‌وه‌ی زانستی زاناکان بێت. ئەم هاوکارییه‌ی هه‌ردوو‌ک لا له‌ لایه‌ن بارودۆخی سیاسی ئه‌وسا، ئاوابوونی خۆری فیودالیزمی و خه‌ت و خا‌لدانی که‌پیتالیزم هان دراوه و پشتگیری لێ کراره. دانانی به‌ردی بناغه‌ی کۆمه‌لی نوێ پێویستی به‌ که‌ره‌سه و ئامرازتیک هه‌بووه که زانست بتوانێ دابینی بکات، رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی ئایدیۆلۆجی کۆنیش پێویستی به‌ فه‌یله‌سووفی سیاسه‌مه‌دار هه‌بووه. جگه له‌وه‌ی هه‌ل و مه‌رحه‌که خۆشی سه‌رده‌می تازادی مرۆف و رێزگرتنی ژیر و توانا‌کانی ئاده‌میزاد بووه، وا پێ ده‌چێ، هه‌روه‌ک سه‌رچاوه‌کان باسی ده‌که‌ن، به‌تایبه‌تی سه‌رچاوه سیاسییه‌کان، هه‌موو سه‌رده‌می‌تیک، له‌ هه‌موو جیگا و ده‌رووبه‌ر و قۆناغه‌دا له‌ نیوان هیوا و ئاوات و ئامانجی چاره‌روانکراو له‌ لایه‌ک و راده و سنوور و توانا و ئامرازی

به‌دییه‌نانی ئەم ئامانجانه که خواستراون له‌ لایه‌کی تره‌وه، جیاوازی گه‌وره هه‌یه. به‌ واتایه‌کی تر ئه‌وه‌ی له‌ سه‌رده‌می شۆرشی ژیر و زانستدا چاره‌ی کران پتر بوون له‌وه‌ی بوونی راسته‌قینه بتوانێ به‌دییان به‌یینی، به‌ لای منه‌وه کێشه‌ی که‌پیتالیزم و خه‌ت و خا‌لدان و کۆنترۆل‌کردنی کۆمه‌ل و ده‌ست هه‌لگرتنی له‌ دروشمه پێشکه‌وتن خوازه‌کانی پێشوو ته‌نیا هۆکاریک بووه، به‌لام هه‌رگیز هۆکاری سه‌ره‌کی پشت کردنه فه‌لسه‌فه و زانستی ئه‌و سه‌رده‌مه نه‌بووه که رۆمانتیکییه‌کان تییدا ده‌ستبه‌کار بوون که به‌تایبه‌تی ئه‌و قسه‌یه‌ی پرۆفیسۆر لۆکاچ کردویه‌تی که ئه‌و به‌ سه‌رده‌م و قۆناغی نا‌کردنی ژیر و پشت‌کردنه ئه‌قلی داناوه، له‌ جیگای خۆدا نییه، چونکه لۆکاچ به‌م پرپاره‌ی پتر ئایدیۆلۆجی و سیاسه‌تیکی ده‌ستبه‌کاری سه‌رده‌می خۆی ره‌وا کردوو، بۆچوونی ئەم فه‌یله‌سووفه که‌متر به‌ گیانی باه‌تیبیانه و شیکردنه‌وه‌ی فه‌لسه‌فی پشت ته‌ستووره. روانگه سیاسییه‌که‌ی مایه‌ی ئەم پرودانه بووه.

فه‌لسه‌فه له‌ هه‌موو سه‌رده‌م و شوێنێکدا به‌گشتی و دوا‌ی شۆرشی فره‌نسا به‌تایبه‌تی رووبه‌رووی کێشه‌یه‌ک بوته‌وه که خۆی له‌ چوارچێوه‌ی ئەم پرسپاره‌دا ده‌رپه‌وه: - فه‌لسه‌فه ده‌توانێ له‌ ژیاندا چ رۆلێک بگێرێ له‌ وه‌لامی ئەم پرسپاره‌دا دوو جوور بۆچوون دینه به‌رچاو یه‌کیکیان له‌ سه‌رده‌می دیکارته‌وه ماوه‌ته‌وه که بریتی بووه له‌وه‌ی لیکدانه‌وه و توێژینه‌وه‌ی جیهان به‌ کۆلک و پێسته‌وه به‌ ئه‌رکی سه‌ره‌کی فه‌لسه‌فه زانراوه بۆ ئه‌مونه ویستراوه بزانی ئایا ئه‌و قسه‌یه‌ی له‌ ته‌وراتدا هاتوو راسته یان نا، واته بوون جووره دا‌هینانیککی بێ سه‌ره‌تا و له‌ که‌ره‌سه‌ی نادیاره‌وه بووه، یاخود بوون کۆنه و نه سه‌ره‌تای هه‌یه و نه کۆتایی؟ ئایا له‌ دوا‌ی ئەم ژیانه ژیانیککی تر هه‌یه یان نا؟ ئایا فه‌لسه‌فه ده‌رباره‌ی ئه‌و جیهانه میتافیزیکیه سه‌روو سروشتیه‌ی که بریتیه له‌ (بوونی ره‌ب و گیان و نه‌مری و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ) ده‌توانێ چ بۆ مرۆف روون بکاته‌وه. هه‌ر ئەم پرسپاره بووه دا‌هینانه‌که‌ی داروینی لێ که‌وتوته‌وه. لایه‌نی دووه‌میان، بۆچوونه‌که له‌ روانگه‌ی سیاسه‌ته‌وه، به‌ پێشکه‌وتنخواز داده‌نریت، به‌لام له‌ خا‌لێکه‌وه سه‌یر دیته به‌رچاو، سه‌یره‌که له‌ وه‌دایه ئەم بۆچوونه له‌ هه‌ندیک خا‌لدا له‌گه‌ڵ بۆچوونی رۆمانتیکییه‌کاندا ده‌گونجێ، ئه‌گه‌رچی

مه به سستی ئەمان شتیکی تر بووه، به لای ئەم لایه نانهوه کلتۆلی و لی نه هاتوویی فەلسەفه له وهدا دهرده کهوئ که تا ئیستا ئەرک و فرمانی راسته قینهی خۆی نه زانیوه. له جیاتی ئەوهی فەلسەفه ئەم شتانه لیکبدا تهوه و باسی سروشت بکات دهبی نامرازتیکی گۆرینی سروشت بیت (۱۹)، به لام دهبی ئەم گۆرینه به چ لایه کدا بیت؟ نامرازی به کارهینانی ئەم گۆرینه چی و دهبی چۆن بی؟ ئەوا لیرهوه چه ندين ریباز و لایه نی جیاواز دینه کایه وه. له لای مارکس و لایه نگیرانی خهباتی چینایه تی، هیز و توانای ریکخراوی چینیکی تایبه تی که ئەو به پرۆلیتیری ناوردووه ئەگەر له ئۆرگان و ریکخراوی سیاسی دیاریکراودا ریک بخرین ئەم ئەرکه پیاده دهکرت. سۆسیال دیوکراته کان ئەم رۆله یان به تیکۆشانی سیاسی و ههلبژاردن و دهنگدان و راپرسی و په ره له مان سپاردووه، هه موو جوهره توندوتیژییه ک ئیتر له ژیر هه ناو و دروشمیکدا بیت و به هه ر شتیه یه ک بی، به هه له و چه وت و نارها و بگره نادیموکراتییانه دانراوه. گۆران دهبی بریتی بی له په ره سه نندی هه نگاو به هه نگاوی سروشتییانه. گۆرینی سه رتا پاگیرانه ی پشت ئەستور به توندوتیژی، لاساییکردنه وهی قوئاغی پیشووه و به کارهینانی شیوازی کارکردن و نامرازه کانیه تی، به لام له ژیر چه ند ناویکی بی ناوکی سه رنج پاکیشدا.

۹- رۆمانتیکیه کان ئەم رۆلی گۆرانه، به جوړیکی تر، له چاوی شیعه وه دهبین، دهبی مرۆف چاوه رپی، چ گۆرانیک له شاعیر و هونه رمه ند بکات، هه لۆیستی گوشه گیری و دووره په ریز وهستان، نه ره نه ری بی مانا، پشت کردنه زانست و فەلسەفه و سیاسه ت و کۆمه ل به گشتی، په نابردنه به ر ئەندیشه و هه ست و سۆز، به ناخی خۆدا قول بوونه وه، لیکدانه وهی خه ونه جوهر به جوهره کان، وهک نامراز، شیعیر به شتیه جیا جیا کانییه وه، ئەده ب (رۆمان) و باه تی هونه ری له چوارچیه ی گالته جاری و سه رزه نشت و گه مه پیکردندا بو ره خه گرتن به کارهاتوون. له جیهانی پان و به رینی فەلسەفه دا و به تایبه تی له پوانی فەلسەفه ی ئایدیالیستی ئەلماندا که له دوا ی کانت، سه ری هه لداوه هه لۆیستیکی تاراده یه ک نزیک له بوچوونی رۆمانتیکیه وه له لای شیلنگ دیته به رچاو.

به پیچه وانه وه هه گل به توندی رۆمانتیکیه ره خه کردووه و کهم و کوریه کانی له بوچوونی تایبه تی خۆیه وه

له فەلسەفه که بیدا خستۆته به رچاو (۲۰). هه گل له و باوه ردها بووه که راستی و راسته قینه له چوارچیه یه کی پر به پیستی خۆیاندا، ته نیا له سیسته میکی زانستی- فەلسەفه ییدا ده بن، په ره سه ندن، گۆران له په ره سه ندن و به ره و پیش چوونی گیان به ولاره نییه. هه گل سه رده می خۆی، سه رده می رژی می فه رمانه وایی پروسی، به لووتکه و چله پزیه ی په ره سه نندی گیانی ره ها داناوه، وای بوچووه، ئەم په ره سه ندن و گۆرانه ناچاره کی له ژیر که وتوونه ته وه و نه کراوه و نا کرئ و نه ده بو له مه به باشتی بوونایه، یاخود به جوړیکی تر روویاندا بایه. به لای هه گله وه، لیره وه به ده ر نه پاشه رۆژ هه یه، به مانای هاتنی شتیکی جیا، نه په ره سه ندن و گۆران روو ده ده ن (۲۱) (واپی ده چی فه رده ریک ئینگلیز کاتیک باسی قوئاغه کانی سۆسیالیزی کردووه، به تایبه تی کاتیک ناکوکییه دوژمن به یه کترییه چینایه تیه کان نامین سوودی له م قسه یه ی هه گل وه رگرتی).

شیلنگ به بی ئەوهی په یوه ندی راسته وخۆی به رۆمانتیکیه کانه وه هه بووی، له و گازنده یه له فەلسەفه و باه ته کانی کردووه تاراده یه ک له هه لۆیست و بوچوونی ئەم ریبازه ئەده بییه نزیک بوته وه، شیلنگ وای بوچووه که زانسته کان له پرۆسه ی پیشکه وتن و به ره و پیشچوونیاندا ورده ورده دووره په ریز ده بن و وهک جارن په یوه ندی راسته وخۆیان به ژیان و هه ست و نه ست و سۆز و ده روون و خۆشی و ترشی خه لکه وه نامین. زانسته کان بوون به مولک و پوانی که سانیکی تایبه تی بویه جوهره سیما و خه سله تی- نه ربه ستۆکراتیه تیکی به رچاویان پیوه ده بینری، دهبی له م ره وشه دا، له په یوه ندی نیوان زانست و فەلسەفه، ئەگه ره په یوه ندیه کی ده ستیا ویش بیت، بو مرۆف چاوه رپی چی لی بکرتیت؟ ئەگه ره زانست بووی به مولکی نه ربه ستۆکراته کان ئەوا رۆژیک له رۆژان له به رامبه ر ئەم دیارده یه دا وهک رقه به ربی، جوهره یه کبوونیکی فەلسەفه و شیعه ر پیشبینی (۲۲) ده کرت. له م دۆخه دا سه ره رای باه ته کانی فەلسەفه وهک ماده و گیان، چه مک و بوچوون، جه وهه ر و رووکه شی، وینه ی شیعه ری و جوانی و شۆخی و خۆشه ویستی و نه مرپی و به هه شت و هه ست و نه ست بنه باه تی سه ره کی. ئەم بوچوونه بووه به هه لۆیستی سه ره کی دامه زرینه ری فەلسەفه ی ئیگزیه ستیانتیالیزم، کی رکیگارد که

له به ره مه کانیدا گالته جاریبی (Ironiw) کردووه به
ئامرازی سهره کی رووبه پروبوونه وه و گازنده کردنی نه وه
هه بووه راسته قینه یه ی خۆی به رهنگاری بۆته وه، ههر له م
باره یه وه ده کړی باسی نه وه کاره بکریت که شیعر و نه ده بی
راره ی رۆمانتیکی نه لمان هولده رلین له فه لسه فه ی
مارتین هایدیگه ری کردووه. (*)

به بۆچوونی من هاوکاری نیوان شیعر و فه لسه فه
تاراده یه که په سند ده کړیت، نه وه تا هایدیگه ر سوودی له
شیعر وه رگرتووه و باسیکی له سهر هولده رلین نووسیوه،
کامو، گابریال مارسیل، جان پول سارتر به نه ده ب زۆر
بۆچوون و بیرورای خۆبانیان ده رپروه، ئایا، نه وه
پرسیاره ی لیته ده کړیت، نه وه هاوکاریه ی نه ده ب و
فه لسه فه له لای فه یله سووفه کانی ئیگزیستیانتیالیزم و
نه وه نه نجامانه ی لیتی که وه تۆته وه به لای
رۆمانتیکیه کانه وه په سندن؟ ئایا فه لسه فه به
لقه کانییه وه ته نیا بریتیه له و تیوریه زاینه نیوه چله وه
و نه وه به شه ئاکار و ئیستاتیکیه نه وه فه یله سووفانه
تییدا ده ست به کاربوون؟ به باوه ری من نه وه هاوکاریه،
له هاوکاری نیوان فه لسه فه و زانست، سه باره ت به
ریتازی رۆمانتیکی، سهرکه وتووتر نابیت، نه گه ره وه ک
شتیکی سه یر و بابه تیکی نامۆ نایه ته به رچاوا! مه نتیق و
تیوری زانست و میتافیزیک که به شی سهره کی فه لسه فه
پیک دین هیچ کاتیک به لای نه دیب و شاعیرانی هه ست
ناسک و هونه رمه ندی له به هره ی ژیر بیسه ش په سند
نه بووه، نه وه تا کاتی خۆی نیتشی و هولده رلین له
نه لمانیا و دیستوبفسکی به ئاشکرا بیزاری خۆیان له
بییری (وشک و بی گییانی) مه نتیق ده رپروه و
کیرکیگارد مه نتیقی به سهرچاوه ی نه وه پرۆسه یه داناه که
بوونی تاییه تی تاکه کان نه که ههر پشت گوئی ده خات
به لکو راست و چه پتیکی به سهردا ده هینتی.

مه نتیق به شتیکی سهره کییه له فه لسه فه و چالاکي
فه لسه فه دا خۆی بریتیه له ئازادی بیرکرده وه ی راست و
ره وان و زانستیانه، ئازادی به کاربردنی ژیر ده کات به
هه لومه رج بۆیه ناشی و ناگوئی مرۆقی گیرخواردوو به
ده ست نه ندیشه و خه یال، مرۆقی را کردوو له راستی و
راسته قینه کانی ژبان و کۆمه ل، په سندی بکات. مه نتیق
به لای مرۆقی رۆمانتیکیه وه نامۆیه (۲۳). نه مه ش خۆی
له خۆیدا قسه یه که هیچ شتیکی نوئی له باردانییه، چونکه

مرۆقی رۆمانتیکی به هه موو هیز و توانا و به هره ی
که سایه تی خۆیه وه هه ولی مایه پوچ کردنی ژیر ده دات
ئیتر چۆن ژیر بکریت به پیودانگ و حوکمی به سهردا
بدریت؟ یاخود بابه تیک که له ژیره وه که وه تۆته وه و
ئامرازیکی به کارهینانی ژیره چۆن به لای یه کیتکه وه
په سند ده بیت که دۆستی ژیر نه بیت! شکاندنی چوارچیه
و به زاندنی ری و شوین و پشت کردنه کۆمه ل و
شارستانی و شل کردنی جله وی نه ندیشه ده بی له ئازاوه
و بی سهره ربه ری خۆم شیواوی به ولاره چی تریان لی
بکه ویتته وه! نه وه هه لوتیسته له به ره مه میکی لووئیک
تیییک دا به راشکاو ی ده رپراوه. تییک به زمانی
پاله وانتیکی به ره مه مه که ی نه مه ی ده رپروه که وتووه تی:
هۆی ئازاوه و بی سهره ربه ری چۆل و بیبان، دارستانی
چروپر ئاسای خۆشی و شادی به خش به خیره هاتی
سهرچاوان. من کاتیک وه ک کۆیله و به نده یه که به نیو
جیهانی نه زم و ریک و پیکدا هه نگاوه نیتم، تو من
ده که ی به گه وره و ئازاد (*). نه وه جوړه راوبۆچوونه نه ک
ههر هه بوونی راسته قینه ده کات به شتیکی شیواوه کی
به لکو ئازادی ده کات به چه مکیکی نادیارو ده بخاته
چوارچیه ی بۆچوونیک لیل و ته مومژاوییه وه، پاشه رۆژ
به هیچ شیوه یه که نایه ت و نایه ته دی و ئیسته و
سهرده میس به راست و چه پیک ده خرتنه لاره و
له کارده خرتن!، رابردوو نه بووه و نابج، ئیتر له خودی
شاعیر به ولاره ده بی چی مینیتته وه؟ نه مه یه مه به ست که
گوتراوه، له لای مرۆقی رۆمانتیکی چه رخه که به لایه کی
تردا ده سوورپیتته وه (ژیر) سارد و سووکی پیکراوه و
زانسته کان که وتوونه ته به ره قه مچی و مسته کۆله ی-
گه رده لول و پاله ست- نه مه هه لوتیستیک به رامبه ر به
ژبان که به هیچ جوړیک نه ره وایه و نه پر ده کات (۲۴).
نه وه پرسیاره به بی وه لام ده مینیتته وه: ئاگا له دیدو
بۆچوونی نه دیب و شاعیری رۆمانتیکه وه، نه ک له دید و
بۆچوونی ناحه زانیانه وه، نه مه یان له خۆیدا جوړه
په یوه ندی و هه لوتیست نواندن، نییه به رامبه ر به و
ده وره به ر و هه بوونه راسته قینه یه، به رامبه ر به جیهان و
ژبان که له مپشک و ناخ و ده روون و جیهان بینییه که ی
خۆباندان په نگی خواردۆته وه که ههر خۆیان چ وه ک شاعیر
چ وه ک هونه رمه ند به خامه و په ره موچ تابلۆ ئاسا
ره نگیان رشتووه؟ رۆمانتیکی به شیرین و تال و

ترشییهوه به شپکی گرنګ له سدهی نۆزدهبهم پیکدههینتی. که سانیکې وهک گوتی و شیله رو نیتشی و شلیگل و تییک و هولدهرلین ناویان له میژووی نهدهدا دیاره.

۱۰- کهس لاریی لهوه نیییه که ژیان له هر گوشه به کهوه سهرنج بدریت، له خویدا نهپنییه کی سهیره، گریه که کردنهوهی و ئاسان نیییه، سهراوهیه کی بی بن و دریا به کی بی قهراخی پر له شتی چاوهروان نهکراوه، بویه سهیر نیییه شاعیری وهک نوقالیس و تییک و هولدهرلین هلبکهون و ناوکۆکی و فره رهنګی و جیاوازی و ناته باییهکان، وهک من و نامن، گیان و رهوان (نهفس) و ژیر و تیگه یشتن و خواست و نه ندیشه و سۆز و ههست و پرواو زانین و بیر و ژیان، مردن، بی سنوور و بی کوتایی و کوتایی سهرنجیان رابکیشن... له جیگی خویدا بووه که مرؤقی ههست ناسکی سهر به ریبازی رۆمانتیک پرسیبیتی ئایا ئەم فره رهنګیانه که دهکرت و هک ناته بایی بینه بهرچاو پوخته و جهوههری ژیان، به روخسار و ناوه رۆکهوه پیکدههینن یاخود چهن دین دبارده و رواله تی جهوههر و بنه مایه کی نهگوراون؟ چۆن مرؤف له توانیدا ههیه له گه ل ئەم رهوشه جهنجال و سهیر و سهرنجراکیش، نامۆ و دلّه خورپن هینهردا هه لدهکات...

ههتا بلتی ژین خوشهویسته، هیچ شتیک له ژیان خوشهویستتر نیییه، به لگه ئ ئەم خوشهویستییه له وهدایه هه موو ژیان له بهر یک نه وهندهی له توانیدا به بۆی بکری ههول ئەدات ئەو ژیانه درپرخایه بن بیت (ته مهن درپژ بیت)، پر بی لهو خپرو خوشییه نهی ئاسایی ژیا نیان لی پیک دیت، خو که مرؤقی بیچاره و سهر لیشیتواو، کوتایی به ژیا نی خوئی دههینتی و، خوئی له ناوده بات که له هه ندی شویندا به (قوربانی) ناوده بری، ئەم کاری قوربانیدانه به ژیان ساخی دهکاته وه که له ژیان خوشهویستتر نیییه و ئەو که سه قوربانی به به هاترین و به نرخترین و خوشترین شتی له بوونی خوئی داوه. ئینجا هه ر لیره وه ئاساییه که ژیان و هه له هینانی مه ته له کانی بیی به بابه تی جوراوجۆری بیرمهن د و زانا و فه یله سووف و شاعیر و هونه رمه ندان. نهپنییه کانی ژیان ئەو بابه ته بووه. به شپوهیه کی بهرچاو ئارامی له نووسهر و شاعیری رۆمانتیک کی بریوه و هانی داون به چاوی دل پرواننه ناخی خویان، ههست و نهستی ناوه کی خو بان و خهونه فره

رهنگه کانی لیک بده نه وه، ئەمهش له چوارچپوهی پرۆسه به کدا دارپژراوه که له فه لسه فه دا به پیکه وه هه لکردنی ناوکۆکیه کان و رشتنی رهنګی به کخستن و به کگرتنی هۆشیارین (۲۵) تاکه که سی ناوده بریت. ئەگه رچی هه لسه ستنی پردی په یوه ندی و به یه که وه هه لکردنی ناوکۆکی و ناته باییه کانی ژیان شتیک و ئاسان نیییه و له بۆچوون و روانگه ی هه ندی بیرمهن ده وه، ئەمه خوئی له خویدا کیشه یه کی ره سه ن نیییه و چاره سه رکردنیشی به پتچه وانهی سروشتی ژیا نه وه یه، چونکه بوونی ئەم کیشه یه وهک بهو جوړه خراوته بهر چاو بی سی و دوو لیکردن فا کتسه ری ره وانی- کۆمه لایه تی خوئی هه یه پیوستی به لیکۆلینه وه و تۆژینه وه ی له بار (پۆزیتیف) و راسته قینه ی زانستیانه هه یه و وا به ساده بی له لایه ن شاعیر و هونه رمه ندیک به لایه کدا ناخریت. ئەم به کخسته نه وه ی هۆشی تاکه که سی، یاخود هینانه وه و دامه زرانده وه ی یه ک رهنګی هۆش که به هۆی ئەم کیشه یه وه له بهر یه ک چوه به ته نیا نه کاری فه لسه فه یه و نه به شاعیر و هونه رمه ند ده کرت. ئەرکی سه ره کی فه لسه فه ره خنه گرتنه، کانت بهو ره خنه یه ی له هپز و توانا و سنوور و هه لومه رچی شیا وه کی ژیر گرتی ساخی کرده وه که له توانای فه لسه فه دا هه یه جاریکی تر له جه نجالی و سه رقالییه کانی ژیا ندا، به ردی بناخه ی کۆشکی یه که رهنګی کردنه وه ی هۆش دا بنی، به لام ئەمه به ته نیا خوئی له خویدا بهس نیییه... پشت ئەستوور به هپز و توانای ژیر ئەو نازادییه ی ژیر دهیدا دهست و دهسته بهری ده بی، ده کری لایه نی دا هینه رانه ی شیعر و ئەدهب و هونه ر له بهرچاو بگیری. ره خنه ی ورد و ره سه نی فه لسه فه و توانای دا هینه رانه ش ئەندیشه ی به پیزی شاعیر و هونه رمه ند ده توانی لایه نی ته مومژاوی ئەم کیشه یه روون بکه نه وه، گری کوی ره کانی خا و بکه نه وه. ئەمه یه که به دیدی شاعیر و روانگه ی هونه رمه ند و جیهان بینی فه لسه فه داده بریت. له به ره هه مه کانی نیتشی و کیرکی گارد و شیلینگ و شلیگل و فه لسه فه ی ئیگزستیانتیالیزی سه ده ی بیسته م و له به ره هه مه ئەده بییه کانی هولدهرلین و گوتی و نوقالیس و تییک و دیستۆفسکی و تورگنیف به ره وانی ئەم کۆشش و لایه نانه دینه بهرچاو. لیف تۆلستۆی له رۆمانی- مردنی ئیقان ئیلیتس- دا لایه نیک گرنګی ئەم بابه ته ی روون کردۆته وه. سه یریش

نییه که له ئه دەب و هونه‌ری سه‌ده‌ی بیسته‌مدا هه‌ندێ چه‌مک (کاتیگوری) به‌رچاوبکه‌ون که له ئه‌ده‌بی ئه‌وسای رۆمانتیکییه‌وه که‌وتنه‌وه.

په‌سند کردن یاخود گازنده‌کردنی ریتیازی رۆمانتیکی توندوتۆڵ به‌و روانگه‌وه به‌نده که لییه‌وه مرۆڤ سه‌رنجی ئه‌و ریتیازه ده‌دات، چۆن هۆکاری په‌یدا بوونه‌که‌ی و ئه‌و ئه‌نجامانه‌ی که‌وتونه‌ته‌وه و ئه‌و کاره‌ی له ریتیازه ئه‌ده‌بییه‌کانی سه‌رده‌م و دوا‌ی خۆی کردوویه‌تی، هه‌ل‌ده‌سه‌نگینی. زۆربه‌ی زۆری ئه‌و ره‌خانه‌ی له رۆمانتیکییه‌کان گیراون و زۆرتربینی ئه‌و هه‌لوێستانه‌ی که پتر پرووی رقه‌به‌ری کردن و ناحه‌زی و نادۆستانه نیشان ده‌ده‌ن و ده‌رباره‌ی ئه‌م ریتیازه نوێراوی پشتیان به دوو جو‌ر پێ‌وانه - پێ‌ودانگ به‌ستووه که له‌لایه‌ن فه‌یله‌سووف و سۆسیۆلۆج و ره‌خنه‌گرانه‌وه دارپێژراون. ئه‌م دوو پێ‌وانه‌یه که به‌ره‌مه‌کانی رۆمانتیکیان پێ‌ش‌ه‌ن و که‌و کران په‌نایان بر‌دۆته به‌ر دوو چه‌مکی راسته‌قیینه (یئالیینیت) و چه‌مکی راستیی (هه‌قیقه‌ت). دووه‌میان له روانگه‌ی سیاسی و به‌ پێ‌ودانگی ئه‌و بۆچوونه‌ی ئایدیۆلۆجیه‌یه‌که‌یان له کارو چالاکی ره‌خنه‌گرتندا ره‌نگی بۆ ریشتون، خه‌سه‌له‌تی دیاریکراویان داوه‌ته پال ئه‌م بزوتنه‌وه ئه‌ده‌بییه‌ که له‌م سه‌رده‌مه‌ماندا و به‌لای سه‌ره‌نجده‌ری ئاگاداره‌وه نه‌ک هه‌ر په‌سند نین، به‌لکو جیگای گومان و دل کرمی بوون! بۆ ئه‌مونه‌ و گوتراوه گوايه رۆمانتیکییه‌کان له سه‌رده‌می خۆیاندا په‌یوه‌ندیان به‌ چین و توێژتیکی دیاریکراوه‌وه هه‌بووه، به‌ نووسین و بلاو‌کراوه‌کانیان ریتیگیان بۆ په‌یدا‌بوونی بزوتنه‌وه‌ی سیاسی ناسیۆنالیستی شو‌قی‌نیستی ئه‌لمان خو‌ش کردبێ!

به‌ بۆچوونی من، هه‌ردوو ره‌خنه‌که‌ خۆیان و ئه‌و دوو پێ‌وانه‌یه‌ی پشتیان پێ‌ به‌ستوون ده‌کرێ به‌پیتی چه‌مکی ریالیستی و راستیی گازنده‌ بکری‌ن و گله‌بیان لێ بکری‌ ئه‌وانیش سنووری ئه‌م دوو پێ‌وانه‌یان به‌زاندووه، چونکه ریتیازه‌که‌ خۆی چ له ئه‌ده‌ب و چ له هونه‌ردا هه‌یچ کاتیک لافی ریالیستی لێ نه‌داوه به‌و مانایه‌ی که له‌م دوو پێ‌وانه‌یه‌دا هه‌ست پێ‌ده‌کریت و هه‌روه‌ها دانیان به‌ رۆل و هه‌یز و توانای له‌باری ژیردا نه‌ناوه. ره‌خنه‌کردنی رۆمانتیکی و هه‌ک ریتیازیکی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری ده‌کرێ په‌سند بێت که پشت به‌ پێ‌ودانگیک به‌ستی له جیهانی

ئه‌ده‌ب و هونه‌ر که‌وتبێته‌وه و له چاوی ئیستاتیکی (فه‌لسه‌فه‌ی هونه‌ری جوانه‌وه) سه‌رنج بدات. له‌لایه‌کی تره‌وه ئه‌م روانگه‌یه‌ی پشت ئه‌ستوور به‌ چه‌مکی راسته‌قیینه و ریالیستی پتر ته‌نگه‌به‌رکردن، ته‌سک کردنه‌وه و سنوور بۆ ریشتنی جیهانی ریتیازه‌که‌ ده‌گه‌یه‌نی که له خۆیدا لافی هه‌بوونی جیهانیکی ئه‌فساناوی ئه‌ندیشه‌ و هه‌ست و سۆزی بێ قه‌ید و مه‌رج و سنوور لێ‌ی‌ده‌دات.

هاوکاری نیوان فه‌لسه‌فه و ئه‌ده‌ب و هونه‌ر، یان فه‌لسه‌فه و زانست، یاخود فه‌لسه‌فه و لاهوت (تایین) له‌لای خۆیه‌وه کاتیک دروست و په‌سندکراوه‌ی که له چوارچێوه‌یه‌که‌دا پیاده‌ بکری‌ت سنووره ریتیازه‌که‌ نه‌به‌زینی. ئه‌و سنووره‌ی فه‌لسه‌فه و هه‌ک بابته‌تیکی سه‌ربه‌خۆ له بابته‌کانی تر جیا‌ده‌کاته‌وه له‌به‌رچا و بگیری.

هه‌ر له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مه‌وه، دوا‌ی ده‌رکه‌وتنی ریتیازی سه‌رتاپاگیری ئایدیالیستی ئه‌لمان به‌رپا‌هه‌رتی هه‌یگلی مه‌زن و ده‌رکه‌وتنی ریتیازه‌کانی تری و هه‌کو کانتیانیزمی نوێ و هه‌یگلیانیزمی نوێ و فینۆمینۆلۆجی... تاد. فه‌لسه‌فه توندوتۆڵ به جیهانی‌بینیه‌کی تایبه‌تییه‌وه به‌ندبووه که به جیهانی‌بینی فه‌لسه‌فه ناوه‌به‌ری و تیتیدا دیدی تایبه‌تی فه‌یله‌سووفه‌که‌ خۆی ده‌بینی و ئه‌و روانگه و بۆچوون و ئه‌نجامانه‌ی نیشان داوه که تایبه‌تن به فه‌یله‌سووف و دا‌هه‌ینه‌ری ریتیازه‌که‌وه. بۆیه هه‌یچ کاتیک ناگونجی و ناشی هه‌لومه‌رجه‌کانی فه‌لسه‌فه له‌گه‌ڵ (ریالیستی سیاسی) به‌ کولک و پێ‌سته‌وه ته‌با و یه‌ک ره‌نگ بن، چونکه له‌وکاته‌دا فه‌یله‌سووفه‌که‌ و سیاسییه‌که‌ هه‌رکه‌سه له‌لای خۆیه‌وه سه‌ربه‌خۆیی و که‌سایه‌تی و دیدی تایبه‌تی خۆی له ده‌ست ده‌دات.

هه‌یچ کاتیک ناکری فه‌لسه‌فه بێ به‌ پروا و باوه‌ر و جیگای لاهوت و تایین بگریته‌وه. هه‌ردووکیان دوو دیارده‌ی کۆمه‌لایه‌تین و له‌ بابته و په‌یره‌ودا جیا‌وازن. هه‌ر هه‌ولتیکی بۆ به‌یه‌که‌وه گونجانیان درایی و بدری لای ته‌رازووه‌که به‌لایه‌که‌دا لاسه‌نگ ده‌کات.

- ریتیازی رۆمانتیکی له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌مه‌دا دوا‌ی روخساری پێ‌ برآوه، کاتیک له‌ توانادا ده‌بێ وینه‌که‌ی به ریکویتیکی له‌ناخ و می‌شکدا بنه‌خشینی ئه‌گه‌ر هاتو مرۆڤ به‌ته‌واوی له سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌م و رووداو و ئه‌نجامی

پیش هات و دیارده‌کانی ئاگاداریت. ئەم سەده‌یه سەده‌یه‌کی چاره‌نووسساز بووه له میژووی مرۆف و شارستانییه‌تدا به‌گشتی. هەر له‌م سەده‌یه‌دا بەردی بناخە‌ی شارستانییه‌تی هاوچەرخ و بنە‌ماکانی شوێنی زانست و تەکنە‌لۆجی دوا‌ی خۆیان دانراون. هەر له‌م سەده‌یه‌دا تۆوی زۆریه‌ی هەرە زۆری رێبازە‌ فەلسە‌فی و زانستی و هونەر‌ییە‌کانی ئە‌مرۆ چێنراون و هاتوونە‌تە‌ بەر، بە‌تایبە‌تی ئە‌و رێبازانە‌ی له‌م سە‌رده‌مه‌ماندا دە‌ستبە‌کارن. ئە‌و بناوانە‌ هە‌لبە‌سترا که‌ جیهانگیری ئە‌مرۆ پشستی پێ‌ دە‌به‌ستی. رۆمانتیکی وەک بزووتنه‌وه و رێبازتیکی ئە‌ده‌بی و هونە‌ری و ئینجا وەک دیارده‌یه‌کی پشت ئە‌ستور بە‌هەل و مە‌رجی دیاریکراو - تاییه‌تی و گشتی - له‌ قە‌ده‌خە‌ و پوانی ئە‌م سە‌ده‌ به‌ برشت و پیت و پێ‌زە‌دا سە‌ری هە‌لداوه‌. خۆ ئە‌گەر لایە‌نی ناله‌بار و کە‌م و کورپشی هە‌بێ، بێ‌ گومان ئە‌مه‌ش له‌ راده‌ بە‌ده‌ر مشه‌یه‌، ئە‌وا به‌ بێ‌ هە‌بوونی ئە‌م رێبازە‌ نە‌ده‌کرا بێ‌ر له‌ رێبازی ئە‌ده‌بی ریا‌لیزم بکریته‌وه‌. راسته‌ گیانی زانستیانه‌ به‌هیچ شێ‌وه‌یه‌ک له‌ لای رۆمانتیکیه‌کان نابینرێ، به‌لام له‌ بوا‌ری کارێ ئە‌ده‌بی و هونە‌ری تاییه‌ت به‌خۆیان ئە‌وپە‌ری دە‌ست رە‌نگینی و ورده‌کاری و به‌ه‌ره‌مه‌ندیان نواندووه‌ و نیشان داوه‌. وەک بزووتنه‌وه‌یه‌کی بیرو هۆش توانیویه‌تی وە‌ستایانه‌ بابه‌تی پێ‌ش خۆی که‌ وەک کە‌له‌پووریک ماوه‌ته‌وه‌، له‌ گە‌ڵ ئە‌وه‌ی هە‌بووه‌ و له‌ به‌رده‌ست دا‌بووه‌ به‌ پێ‌ودانگی هە‌سته‌کان شە‌ن و کە‌و بکات (٢٧) و له‌ گە‌ڵ وردبوونه‌وه‌ی به‌ پێ‌زی پشت ئە‌ستور به‌ ئە‌ندیشه‌ و سۆزی هە‌لقولای ناخی ده‌روون توند و تۆڵ به‌یه‌که‌وه‌ بیان به‌ستیته‌وه‌ و ئاوێته‌ی یه‌کتریان بکات. وەک رۆمانتیکیه‌کان، له‌ پرۆسه‌یه‌کی ئە‌نجام نیکه‌تیشدا رێیان بۆ ریا‌لیزم خۆش کردووه‌، ئە‌وا هەر ئە‌و سە‌ده‌یه‌ی نۆزده‌یه‌م بوو که‌ له‌ باوه‌شیدا رێبازی رۆمانتیکی گۆش کراوه‌، جارێکی تر گیانی به‌ به‌ر دروشمه‌ مرۆف په‌روه‌ره‌کانی شوێنی فە‌ره‌نسادا کراوه‌ته‌وه‌، سوود له‌ که‌وتن و ساتمه‌کانی ئە‌م شوێشه‌ وەرگێراوه‌. پله‌وپایه‌ و رۆلی ژیر له‌ ژبانی زانستی به‌رزکراوه‌ته‌وه‌، سه‌رنج بۆ لایە‌نی پڕ بایه‌خ و جیهانی به‌ پیت و پێ‌ز و پڕ له‌ ئە‌زموون و شارە‌زایی میژوو راکێشراوه‌.. دروشمی نازادی و سه‌ره‌به‌ستی له‌ چوارچێ‌وه‌ی هوشیاری نە‌ته‌وایه‌تی پێ‌شکه‌وتنه‌خوازدا

گیانی به‌به‌ردا کراوه‌، دادپه‌روه‌ری، یه‌کسانی، نازادی ویردی سه‌ر زمانی مرۆقی رووناکبیری ئە‌م سە‌رده‌مه‌ بووه‌. چه‌مکی ماده‌ کالاً لاهووتییە‌که‌ی له‌ به‌ر دامالراوه‌ و هیچی تر له‌ چاوی ئاینه‌وه‌ سه‌رنج نە‌دراوه‌، خه‌سه‌له‌تی به‌دکاری که‌ جارێ به‌ ماده‌ درابوو، ورده‌ ورده‌ کال بۆته‌وه‌ و خۆی له‌ سه‌ره‌تادا بووه‌ به‌ که‌ره‌سه‌ی توێژینه‌وه‌ و ساخ بۆته‌وه‌ که‌ نه‌ سه‌ره‌تای هه‌یه‌ و نه‌ له‌ ناوده‌چی! به‌لام له‌ دوایدا ئە‌م بۆچوونه‌ جارێکی تر گۆرانی به‌ سه‌ره‌داهاتوو و چه‌مکی ماده‌ وەک بۆچوونێکی میتافیزیکی له‌ مه‌یدانی لیکۆلینه‌وه‌ی زانستیدا دوورخواه‌ته‌وه‌.

سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌م شانازی به‌وه‌وه‌ کردووه‌، بێ‌رۆکه‌ی ئە‌و پلانە‌ی جیهانی دۆزیوه‌ته‌وه‌ که‌ له‌ میژوودا دە‌ست به‌ کاره‌ و که‌ دواتر به‌ ناچاره‌کی میژوویی (دیتەر مینیزم) ناوبراوه‌. په‌ره‌سه‌ندن له‌ کۆمه‌ڵدا بێ‌ پسانه‌وه‌ سه‌رگه‌رمی و ده‌سه‌سته‌یتانی پله‌یه‌کی بالاتری نازادی ژیره‌، هیک‌گ‌ل و ته‌نی، میژووی جیهان له‌ پرۆسه‌ی بزووتنه‌ویدا بریتییه‌ له‌ به‌ره‌وپێ‌ش چوون و هه‌نگاونان له‌ چوارچێ‌وه‌ی هوشیاری نازادیدا. هەر قۆناخێکی میژوو، ئە‌گه‌رچی هەرچی تیایدا رووبدات به‌ پێ‌ی رێ و شوێنی ژیر که‌وتوته‌وه‌ و نە‌ده‌کرا له‌و راستتر و راسته‌قینه‌تر هه‌بیت، به‌هۆی بیرو ئایدیا به‌که‌وه‌ نیشان دراوه‌ و ده‌رپر دراوه‌ که‌ به‌ پێ‌ی سه‌رده‌می خۆی بنه‌ما و بنچینه‌ بووه‌ له‌ توانادا بووه‌ ئە‌و له‌ که‌سه‌ی رابه‌ردا بدۆزرێنه‌وه‌ و بینه‌ مایه‌ی پیا‌ده‌کردنی! دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تی و دام و ده‌زگاکانی ژبان له‌ گە‌ڵ هێز و توانای به‌ره‌مه‌هێنان خراونه‌ته‌ دوو تایی یه‌ک ته‌رازوو، بیرو تیۆری و ئایدیا و جیهانبینی و ئۆرگان و ده‌زگا سیاسی و بیربیری و قانونی مافییه‌کان و بگه‌ر ئاین خۆی، به‌ پێ‌ی بۆچوونی سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌م، له‌ ئایدیۆلۆجی به‌ولاوه‌ نین. له‌م جیهانه‌ و له‌ نێو جه‌رگه‌ی ئە‌م سە‌ده‌ به‌ پیت و پێ‌زه‌ جه‌نگه‌ڵ ئاسایه‌دا، که‌سانی بلیمه‌تی وەک ماکس شتیرنه‌ر، نیتشه‌ی و کیرکیگارد سوارچاکانه‌ له‌ گۆره‌پانه‌که‌یدا ئە‌سپی خۆیان تاوداوه‌ و چه‌ندین چه‌پکه‌ گۆلیان خستۆته‌ سه‌ر خه‌رمانی سه‌ده‌ی ناوبراو، که‌ به‌هێزیه‌که‌ی له‌م فره‌ رە‌نگیبه‌دا بووه‌.

- 16- kant, kritik der reinen Vernunft. B.4-20. kant., Ebd. B.882-40.
- 17- Schelling, F.W.J., zur Geschichte der neueren Philosophie. Darmstadt. 1959. S. 63.
- 18- Luckas., Ebd. S.
- لوکاخ لهو کتیبه‌یدا که له‌دوو به‌رگدا به ئەلمانى بلاوکراوه‌ته‌وه و تیایدا نمونه‌ی هیگڵ و شیلینگ و نیتشمن و کیرکیگار د‌ه‌هینیت‌ه‌وه، راسته‌ پستی به‌ چ‌ه‌ند کتیبیکی مارکس به‌ستوه، وهک کلۆلی فهلسه‌فه و ئەو باسانه‌ی له‌سه‌ر شوێشی فه‌ره‌نسا و ئیدیلۆجی ئەلمان نووسیه‌تی، به‌لام باسه‌که به‌ جوێیک شی ده‌کاته‌وه بگاته‌وه ئەو ئەنجامانه‌ی رێژیمه‌ سیاسیه‌که‌ی سه‌رده‌می خۆی مه‌به‌ستی بوونه‌.
- 19- Marx, k., Engels, F., werke. Berlin 1957.
- مه‌به‌ستم ئەو تیزه‌یه‌یه‌ که مارکس له‌کاتی باسکردنی فیۆیه‌ر باخدا وتویه‌تی.
- 20- Pivceic, Edo., Ironie ale Daseins form bei soren kierkegaard. Guetersloh. 1960. S.18. ff.
- Bohere, k.H., Die kritik der Romantik. Surkam p.1989. S.142. ff.
- 21- Fulda, H.F., Hegel. Munchen 2003. S.16 ff.
- 22- Gulyga Arenij., Schelling. Leben und Werke. Stuttgart 1989. S.231.
- * هایدیگەر باسیکی هه‌یه به‌ناوی هۆلده‌رلین و پوخته‌ی شیعر.
- 23- Grimme, Adolf., Vom Wesen der Romantik. Hamburg. 1947. S.29.
- (۲) پ‌ی‌ش‌چ‌ی‌ش‌ج، ئیدۆ، هه‌مان سه‌رچاوه به‌ ئەلمانى. ل ۲۳.
- 24- Grimme, A., Vom wesen der Romantik Hamburg 1947. S.10.
- 25- Pivcevic, Edo., Ebd. S.29.
- 26- Bohrer, K.H., Ebd. S.23 ff.
- 27- Schnabel, Franz., Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert. Wien 1965. S. 47.
- 1- Pivcevic, E., vom Hussrl zu Sartre. List Verlay Munchen 1972. S.185.
- 2- Schulz, Gerhard., Geschichted. deutschen Literatur. Munchen.1983. S.83-84.
- 3- Marx-Engels., Ausgewaehlte Schritten in 2. Baenden Bd.I. Berlin 1955. S.222 ff.
- 4- Schulz, Gerhard., Rpmantik. Geschichte and Begriffe. Muenchen 1996. S.93-94.
- 5- Dahnke, Hans- Dietrivch. (Hrsg). Geschite derdeutschen Literatur, Bd.7. Berlin (ost) 8791. S.368.
- 6- Nietzsche, F., Also Sprach Zarathustra. In: Gesammelte Werke. B.B. Muenchen 1925. S.8.
- 7- Sartre, J-P., Das Sein und das Nichts. Rowoht Verl Hamburg, 1995. S.797.
- 8- Kant,I., kritik der reinen Vernunft. Vorrede zur ersten Auflage, AXII. 20.
- 9- Marcuse, H., Vernunft und Revolution. Darmstadt. 1972. S.209.
- 10- Lukacs, G., Die Zerstörung der Vernunft. Berlin, 1962. S.270 ff.
- ۱۱- ته‌ورات- سه‌فری په‌یدا بوون (۳: ۱-۷) به‌ ئەلمانى.
- 12- Samuelson, Norbert M., Moderne juedische Philosophie rowots enzykopahe. Hamburg. 1995. S.83 ff.
- (*)- ماکوری، جون، الوجودیه- عالم المعرفة، ۵۸ کویت ۱۹۸۲ ص ۳۸۵.
- 13- Russell, B., philosopghie des Ahemd lavndes. Munchen 2000. S.99.
- 14- Dahnke, H-D., Geschichte der deutschen Literatur. Bd.7. Berlin 1978. S.397.
- 15- Dahnke- H-D. Ebd. S.433.

سەرەتا پېش ئەو دەپ پېرسپىن فەلسەفە چىيە ؟ چۆن
سەرى ھەلداو ؟ بازانىن لە كۆى سەرى ھەلداو ؟ زۆر بە
مىژوونووسەكانى فەلسەفە لەسەر ئەو رايەن كە فەلسەفە
لە ولاتى يوناندا سەرى ھەلداو ، بەلام ئەمە بە ماناى
ئەو نىيە كە يونانىيەكان تاكە مىللەتتىكى شارستانى
بوون و مىللەتانى تى ئايونانى بەر بەرى بووبن ، چونكە
مىللەتانى رۆژھەلات خاوەنى شارستانىيەتتىكى گەورەن
كە كارىگەرى زۆربان لەسەر شارستانىيەتى گرىك و
دوچار لەسەر سەرھەلدانى فەلسەفەشدا ھەبوو ديارە
ئەمە بە روونى لە باسى قوتابخانەى ئايونى و
فەيلەسوفەكانىدا دەردەكەوتت ، بەلام لىرەدا مەبەست
ئەو نىيە كە رۆژھەلات چەقى شارستانىيەتە و ئەوانى تر
پاشكۆى ئەون و بەر بەرىن ، چونكە لەمە
پىچەوانە كەردنەو دەى ئەو بۆچوونە ئەفلاتونىيەتە كە
نىتتى بە دامەزرىنەرى سەنترالىزمى خۆئاواى دادەنيتت ،
داھىتان و شارستانىيە تا مولكى ھەموو مرۆفایەتییە و
ھەموو مىللەتتىك مافى بەشداربوون و كارابوونى تىدا
ھەيە ، بەلام بۆچى فەلسەفە لای يونانىيەكان سەرى
ھەلداو بەردەوامى وەرگرت و گەشەى كرد ؟ ديارە ھاوكات
لەگەل دەركەوتنى فەيلەسوف لە خۆئاوا ، لە
خۆرھەلاتىشدا فەيلەسوفى وەك زەردەشت ، بوزا ،
كونفۇشيۆس سەريان ھەلداو ، بەلام ھەرچەندە بىرى ئەم
فەيلەسوفانە داپرانىكى لەگەل مېتۆلۆژىادا دروست
كردوو و ويستووبەتى بەرەو تىپروانىنى زانستىتر و
باشتر بۆربان و گەردوون ھەنگا و بنى ، بەلام دوچار لە
لايەن لايەنگرانى فەيلەسوفەو بۆچوونەكانى
فەيلەسوف پىرۆز كراون و تووشى وەستان ھاتوون و

قوتابخانەى ئايونى و سەرەتاكانى سەرھەلدانى فەلسەفە لە خۆئاوا

عوسمان ئەحمەد
(سليمانى)

گه شه‌یان پینه‌دراوه به‌رهو هه‌نگاوی زیاتر و به‌رده‌وامی هه‌نگاوه‌کان، تا له کۆتاییدا شیوه‌یه‌کی میتۆلۆژییان وەرگرتوو و له رێژه‌وی خۆیان سه‌یر نه‌کراون و کراونه‌ته دین، وه‌ک تائیتساش دینی بوزایی و دینی زه‌رده‌شتی و دینی کۆنفۆشیۆسی ده‌بیستین؟ به‌لام له یۆناندا به‌ پیچه‌وانه‌ی ئەمه‌وه فه‌لسه‌فه رێژه‌وی خۆی وەرده‌گریت ئەمه‌ چۆن؟

تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی بیر یۆنانی

فه‌لسه‌فه‌ی خۆرئاوایی واداده‌نری که بۆ یه‌که‌م جار له یۆنانی کۆندا ده‌ستی پیکردوو. له‌سه‌ره‌تادا بیر یۆنانی گرنگی به‌ باسی سروشتی داوه، بیرمه‌ندانی یۆنان ئەم گرنگییه‌یان له سروشتی شارستانییه‌ته رۆژه‌لا‌تیییه‌کانه‌وه گواستۆته‌وه، پێده‌چێ ئەمه به‌ره‌نجامی پێداچوونه‌وه‌یه‌ک بووبێ به‌ بۆچوونه رۆژه‌لا‌تیییه‌کان که له باره‌ی جیهانی سروشتی و تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی بووه. یا پێوه‌ندی مرۆف به‌ سروشت و بوونه‌وه‌ره‌کانی تره‌وه، ئەم پێوه‌ندییه‌کانه بنچینه‌ی زانست و هزریشن، ئەو پێوه‌ندییه‌کانه پروتکردنه‌وه و گشتاندنی بنچینه‌ی بۆ پرسیاره‌کانی تر، هه‌ندیکیان پێوه‌ندی‌دارن به‌ دیارده‌یه‌کی دیاربکراوه‌وه، جا ئایا ئەمه‌ خه‌ونه‌کان بن یا مردن بن، یا شته بناغه‌یییه‌کانی سروشت، ئەم پێوه‌ندییه‌کانه پرسیار له واتای بوونی مرۆف ده‌کات له بارودۆخه جیاوازه‌کاندا که مرۆف کار له سروشت ده‌کات و سروستیش به‌ چه‌ندین رێگه کاری لیکردوو، ئەمه‌ش بۆته هۆی ئەوه‌ی، له‌گه‌ڵ هه‌موو هه‌نگاوانیکدا هه‌ول دراوه چاره‌سه‌ری شته‌کان بکریت و وه‌لامی پرسیاره گه‌ردوونیییه‌کان بدریته‌وه. میتۆلۆژیای هه‌موو ئەمانه‌ی له‌خۆ گرتوو، بۆ نمونه کیشه‌ی مردن و ژیان و نه‌مریی ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی داستانی گلگامیشه و له زۆریه‌ی داستانه‌کانی تریشدا ئەمه‌ ده‌بینین.

کاتی‌ک داهیتانه‌کانی مرۆفی یۆنانی له‌ بواره‌کانی هونه‌ر و ئەده‌ب و زانست و فه‌لسه‌فه‌دا ده‌بینین، پێده‌چیت ئەم بواره‌ به‌ باشی ده‌ستی‌ان پیکردبێ و گه‌شه‌یان کردبیت و یارمه‌تی باسی فه‌لسه‌فی تایبه‌تیاندا بێت ده‌ره‌نجامی ئەمه‌ش ده‌رکه‌وتنی فه‌یله‌سووفه یۆنانیییه‌یه‌که‌مینه‌کانه، ئەوه‌ی له‌سه‌رچاوه‌کانه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌ویت یۆنانیییه‌کان بیره‌کانیان گه‌وره‌بوون، ئەمه‌ش به‌مانای ئەوه نییه پیکهاته‌ی بیر یۆنانی داهیتانیک

سه‌ره‌خۆ بیت، بیتگومان هزری یۆنانی گواستنه‌وه‌یه‌کی جوړیییه له میتۆزی بیر مرۆفایه‌تیدا. له‌م ژینگه‌یه‌دا بیر تیۆری له سروشتیدا ده‌رکه‌وتوو. هه‌موویان تیکۆشاون بۆ پیتشکه‌شکردنی به‌هه‌ره‌کانی ژیان و بالا‌کردنی خودیان له سروشتدا ئەمانه‌یان له نووسینه تاکیه‌کاندا له‌کۆی تایبه‌تدا بالا‌ویان کردوونه‌ته‌وه. یۆنانیییه‌کان نووسینی میسری و فینیقییه‌کانیان گواسته‌وه که چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک له‌وه و به‌ربوون.

له سه‌ده‌ی شه‌شه‌می پ.ز دا له ولاتی یۆناندا لیکدانه‌وه‌یه‌کی عه‌قلانی بۆ رووداوه‌کانی سروشت هاته کایه‌وه که لیکدانه‌وه‌ی میتۆلۆژی لاواز کرد و دوا‌جار په‌راویزی خست، هاتنه ئارای ئەم لیکدانه‌وه و بیرکردنه‌وه نوێیه‌که دواتر فیساکۆرس ناوی نا

(Philo- Sophia - فیلۆسۆفیا)
مرۆفی به‌ قوناغی‌کی بیرکردنه‌وه گه‌یاند که قوناغی‌کی ریکخراو بوو و پێوه‌ندییه‌کی گه‌وره‌ی له‌نیوان کیشه‌ی بوون و فه‌لسه‌فه‌دا خولقاند که به‌رده‌وام هه‌ر هه‌یه، ئەمه‌ش بۆ کاتی‌کی دووری له‌مه‌وه‌یه‌ ده‌گه‌ریته‌وه کاتی فه‌لسه‌فه سه‌ری هه‌لدا، به‌تایبه‌تی له‌گه‌ڵ تالیس و قوتابخانه‌ی ئایۆنیدا، چونکه بنچینه‌ی ده‌ستپیکردنی پرسیاره‌کانیان به‌شیوه‌یه‌کی فه‌لسه‌فی عه‌قلی ئەوه بوو بنچینه‌ی شته‌کان چیه؟ گه‌ردوون که‌ی دروست بوو؟ که‌واته پیتش ئەوه‌ی تالیس و قوتابخانه‌ی ئایۆنی بناسین با‌زانین فه‌لسه‌فه چیه؟

فه‌لسه‌فه وشه‌یه‌کی یۆنانیییه «
که به‌مانای هه‌زکردن به‌ دانایی دیت، ئەم وشه‌یه له‌لایه‌ن فه‌یله‌سووفی بیرکاریزان فیساکۆرسه‌وه داهاتوو که له‌دوای قوتابخانه‌ی ئایۆنییه‌وه بووه، ئەم چه‌مکه هه‌ر له‌ده‌رکه‌وتنییه‌وه هه‌تا ئیستا زۆریه‌ی بیریار و فه‌یله‌سووفه‌کان پرسیاریان له‌ باره‌ی کردوو و پرسییوانه فه‌لسه‌فه چیه؟ وه‌ک دلۆز و گیتاری کتیبه‌که‌یان ناو ناوه «فه‌لسه‌فه چیه» لای دلۆز فه‌لسه‌فه ناسینی چه‌مکه‌کانه، که هه‌ر چه‌مکی‌ک پانتایییه‌کی بۆ خۆی گرتوو له‌ بووندا. فه‌لسه‌فه یه‌کی‌که له‌و چه‌مکانه‌ی که پانتایییه‌کی زۆری دا‌گیرکردوو، لێره‌دا که باس له فه‌لسه‌فه ده‌که‌م فه‌لسه‌فه له‌ساته‌وه‌ختیکدا‌یه که له‌لایه‌ن ئه‌ره‌ستۆه پۆلین نه‌کراوه، وشه‌ی فه‌لسه‌فه (Philo- sophia) پێده‌چێ له‌سه‌ره‌تاوه که هاتۆته‌کایه له‌و

رۆژگاردا، تهنیا بیرکردنهوه و لیکۆلینهوهی کیشهکانی مرۆف بووبیت لهگهڵ بیرکردنهوه له میتافیزیکیا، و ئاماژه بووبی بۆ ئه و چالاکییه عهقلیانهی مرۆف به ئامانجی زانیاری ئه و شتانهی له خودی دیاردهکانی سروشتدا پێچهوانه. فهلسهفه ئاماژهیه بۆ ئه و جوهره گهشهکردنهی بیرکردنهوهی عهقلانی مرۆف له کیشهکان و سههرهنجام پێشکهشکردنی ئه و پرسیارانهی که پێوهندیان به جیهانی سروشتهوه ههیه که مرۆفی تیدا دهژی، له بارهی پێوهندی شتهکانی سروشت به مرۆقهوه، کهواته فهلسهفه وهک ئهرهستۆ دهلیت: لیکۆلینهوهیه له ناوهروکی شتهکان، فهلسهفه باسیکه بۆ باسکردنی ههموو مهعریفه عهقلیهکان شیاوه. مهعریفهیهکی عهقلیه و بهواتایهکی گشتی زانسته، ئه م واتایه بۆ فهلسهفه تاسهرهتای چاخێ مۆدیرن ههر هه مان و اتا بوو تا ئه و کاتهی زانستهکان سههرهخووبیان وهگرته له فهلسهفه، دیاره لێرهدا نامهویت باسی بالادهستی فهلسهفه بکه م بهسهر زانست و بوهرهکانی تردا، به لکو باسی ئه و ساته وهخته دهکهم که فهلسهفه جیا بونه وهیهکی عهقلانی و زانستی بوو له میتۆلۆژیا. لێرهدا ئه گهر پێناسه به ناویانگه کهی دیکارت بێنینهوه که له پێشهکی کتیبی «Principes de la Philosophie» بۆ فهلسهفه ی کردوه ئه و فهلسهفه وهک دارێک وایه که رهگهکانی میتافیزیکیا و قهده کهی زانسته لقهکانی زانستهکانی ترن. با به شیهوهیهکی تر ئه مه ته به نی بکه یین و دواتر پرسیارێ ئاراسته بکه یین و بپرسین ئایا رهگی فهلسهفه دهگه رپته وه بۆ ئه فلانتون یا ئه فلانتون باوک و دامه زڕینهری فهلسهفه یه و یه که م فه یله سووفه و پێش ئه و جگه له سۆکراتی مامۆستای فه یله سووفی تر نه بووه؟ وهک ئه وهی و اباوه، بابپرسین دانایی ته نیا لای یۆنانیه کان هه بووه که فهلسهفه ی لپوه دروست بووه، ئایا گهلانی تری نایۆنانی هه موو به ره بر بوون؟ له وهلامی ئه م پرسیارانه دا بۆمان ده ره ده که ویت که زۆر پێش ئه فلانتون فهلسهفه له سه ر دهستی تالیسی مالتایی دهستی پێکردوه و به رده وام بووه و شارستانیه ته دیرینهکانی رۆژهه لات زۆر کاریگه ربیان له سه ر ئه ویش و فه یله سووفهکانی تری قوتابخانه ی ئایۆنی هه بووه، وهک له باسی ژبانی فه یله سووفانی ئایۆنی ئه مه مان به روونی بۆ

ده ره ده که ویت، دیاره پێش فه یله سووفانی قوتابخانه ی ئایۆنی دا هیتانیتکی تر له یۆناندا سه ری هه لدا که ئه ویش هۆنراوه یه که زۆربه ی پرسیارهکانی فهلسهفه ی ده کرد، به لام نهیتوانی به شیوه ی فهلسهفه له میتۆلۆژیا دا دا بپریته، ئه مه به روونی له هۆنراوهکانی هۆمیرۆسدا ده بینین.

قوتابخانه ی ئایۆنی The Ionian School

ئه م قوتابخانه یه به ناوی ئه و شوینه وهیه که تییدا فهلسهفه سه ری هه لدا، ده رکه وتنی ئه م قوتابخانه یه هاوکات بوو له گه ل گه شه ی سامان و ده رکه وتنی دراو و له رووی رامیاریه وه قۆناغی پته وکردنی پێگه ی شه ریفه کان بوو له به ره زه وهندی چینی بازرگانی نویدا، ئه وه ی دامه زڕینه ری ئه م قوتابخانه یه یه سی فه یله سووفی سه ره تاین که بیرهکانیان بنچینه و ریتبازی ئه م قوتابخانه یه یه، ئه مانه گرنگیان داوه به بنچینه ی گه رده ون که ئه مانه ن:

تالیس: له میلیتۆس له دایک بووه پێده چیت سالی له دایک بوونه که ی له ده وره یه ری ۶۲۵ پ. ز دا بووبیت و له سالی ۵۴۶ پ. ز دا مردوه، له میژوودا به یه که م فه یله سووف داده نریت، ئه وه ی له باره ی تالیس ده یزانین به هۆی نووسینهکانی ئه فلانتون و ئه ره ستۆ و هیرۆدوتی میژوو و نووسه وه یه، تالیس به یه کتیک له حه وت داناکه ی گریک دا ده نریت (*). وهک زانراوه مه یلی به لای زانست و رامیاری و بیرکاری و فه له کدا بووه. هه ندیک ده لپن یه که م که س بووه بانگه وازی بۆ بییری یه کبوونی ئایۆنییه کان کردوه بۆ به ره نگار بونه وه ی مه ترسی فارسه کان. کاتێ گه شتی کردوه بۆ میسر له وئ بنه ماکانی بیرکاری لای زاناکان وه رگرتوه. هه ره ها زانیاری فه له ک و ئه ندازیاری لای بابلیه کان فیربووه، چونکه ئه م زانستانه له م ولاتانه دا له دایک بوون رۆحی زانستی ئه م زانستانه دوور بووه له میتۆلۆژیای ئه و سه رده مه، ئه مه ش بۆته هۆی ئه وه ی تالیس بپیتته ئه ستیره ناس و بیرکاریان له ئایۆندا، ده لپن ئه و کاته ی له میسر بووه هه ره مهکانی میسری به هۆی سیبه رهکانیانه وه پتواوه، ئه مه ش له کاتیکدا (بۆی ده رکه وتوه که سیبه ری خۆی به قه ده ر بالایی خۆی بووه، زیاتر به وه ناسراوه که پێشبینی ئه و خۆرگیهرانی کردوه له ۲۸ی مایسی

۵۸۵ پ. ز. پروی داوه، بهلام ئیستا ئه م بۆچونه زۆر باوهری پیناکریت، چونکه لهوانهیه زانستهکانی تالیس له بارهی ئهستیره ناسی نهگه یشتبیته سنووری زانینی هۆکاره نهینیهییهکانی خۆرگیران، بهلام به فهلهکناسی ناوبانگی دهکردوه، ئاماژهش بهوه دهکریت که ئه وه ئه ندازهی له گریکدا داهیتاوه. لهوانهیه تالیس وای بۆچوو بیت که جهخت لهسه رهاوسهنگی دهروه بکا، رابهری زانستی ئه وه چهرخه بووه ئه مهش ئالوگۆری رۆحانی و لیلی لیکهوتوتهوه، وهک ئاین لیک دراوتهوه، ئه وهی ئه وه به باشتترین رۆلی داناوه «ئاوه» که بابه تی بنچینهی جیهانه و شتهکانی تر لهوهوه سه رچاوهیان گرتوه. به رای تالیس ئه وه پیکهینه ره بنچینه ییهی جیهانی سروشتی پیکهیتاوه بریتیه له ئاوه.

له م هه لبژاردنه دا به لگه ی ههستی و عه قلی پیشکesh کردوه. له تیبینییهکانیدا کاتێ رووپتوی زهوی کردوه له دهلتای رووبارهکانی ئایونیا و رووباری نیل هه ولی داوه بنچینه به شتیک بهمه لینی که ئاوه. له باره ی گهردوون وای بۆچوه که وشکانی چهند به شتیکی کهمه وهک تهناف بهسه ر ئاوهویه، بی گومان، تالیس بی دوو دلی ئه م ژبانیه ی وا داناوه که له لایه ن ئاوه وه یارمه تی دهدریت و ژبان پشت به ئاوه ده بهستی، به شیهویهک سن فۆرمی «خۆل، شله، هه لم» لاساییکه ره وه یا ته دگاری ئه وان له جیهاندا وهک ئه وهی ئیمه دهیینین، لهوانه یه تالیس له ژتیرکاربگه ری کۆزمۆلۆژیای میسری کۆندا بووبیت که به پیتی باوهری ئه م کۆزمۆلۆژیایه زهوی تارادهیهک وهک لایه کی پیاله یهک وایه که لهسه ر ژتیرپیاله یهک بیت یا وهک چوپیتی مه له وایه که لهسه ر ده ریا یهک بیت، تالیس گرنگی ده دات به بابه تی سه ره کی جیهان که ته واکراوه له لایه ن ئه وهی گرنگی پیدراوه له گرفتێ جوولانه وه دا هه موو ئه م زانیارییه نه ی له بابلییه کانه وه فیرویه. ئه رهستۆ له باره ی توانا زانستییه کانه وه ده لێ: به هۆی شاره زایی له ئه ستیره ناسیدا توانی له یه کیک له ساله کاندا بزانیته که به رووبوومی زهیتوون له و ساله دا نابیت و بی به ره م ده بیت، سه باره ت به وهی ده گونجی چی دروست بی و سه رکه وئ تا ئاستیک بجوولیت یا چی به رپرسه له جوولانه وه دا؟ ئه مه یه کیکه له گرفته فه لسه فییه

به رده وامه کان و جه ختکردنی چه قی نیگه رانی سه ده کۆنه کانه له ناو چۆنیه تی راقه کردنی جیهاندا. گرنگی تالیس له فه لسه فه دا، بایه خدانیه تی به وهی که خۆی پیتی ده لێ یه که مین که هه موو بوونه کان له وه وه سه رچاوه یان گرتوه که واته هه موو بوونه کان له یه ک پیکهاته وه سه رچاوه یان گرتوه که ئه ویش ئاوه، ئه مه له کاتیکدا بووه هه ولی وه لامدانه وهی پرسیا ره کانی له باره ی ژبان و بوون داوته وه، دیاره گیترا نه وهی هه موو بوون و ژبان بۆ یه ک سه رچاوه به بی پشت به ستن به ئه فسانه ی سه رده مه که ی خۆی بووه ئه مهش هه نگاویتی پیکه وتوه بۆ زانستی تالیس له هه ستی کردنی ههستی «حسی» دا، ئه وهی زانراوه هۆکاری سه ره کی هه لبژاردنی ئاوه له پیکهیتانی پیکهاته کانی تر دا، بانگه شه ی چیرۆکی تۆفانه که پیده چیت کاریگه ری هه بوو بیت لهسه ر بیرکردنه وهی تالیس، جگه له مهش هه میشه ژبان له زه ویدا به هۆی ئاوه وه گه شه ی کردوه، وهک زیاد کردنی که بۆ ئه مه شاری مالتا جوگرافیای شوپنه که ی لهسه ر ده ریا بووه و دوورگه بووه، ئه رهستۆ وای بۆ ده چیت به هانه هینانه وه بۆ هه لویسته که ی به رپگه ی ههستی بانگه شه ی بۆ کردوه.

به بۆچوونی تالیس رووهک و گیانه وهر هه موویان پیتوهندیدارن و ریتسایه کی پیتوهندیدارن به ئاوه وه، ئه مهش نه زعه یه کی هۆمیرۆسی کۆنه، وهک ئه وهی له بنه ماکانی مرۆقی یۆنانیدا ده رده که ویت که رۆحیتی گشتگیره له هه موو به شیک له به شه کانی گهردوون. تالیس جیاوازی کردوه له واقیعی رۆح به واتا هه ستیه که ی له گه ل تارمایی ئه وهی له هۆنراوه کانی باسی ده کات، میترووی بیرزۆر و له باره ی تالیسی نازان، چونکه هه یج شتیکی وای نه نووسیوه، ئه گه ریش نووسیبیتی له ناوچوه و نه پاریزراوه. لیره دا ده توانین بلین یه که مین پشه نگی بیری زانستی و یه که م فه یله سووفی گریکه کانه. ئه نکسیمانه در ۶۱۰ - ۵۴۵ پ. ز. هاوسه رده م و قوتابی تالیس بووه له خیزانیکی ناسراوی مالتا له دایک بووه، فه یله سووف و گهردووناس بووه، بیرکردنه وهی زانستیانه و گشتگیریه، ناوبانگی به زانیاری فه لهک و جوگرافیا ده رکردوه، هه ندی سه رچاوه وای بۆ ده چن یه که مین فه لسه فه به شتواری هۆنراوه ئه و دایناوه، یه که مین دانراوی «له باره ی شته وه» بووه، که به ش به ش که میتکی

پارټيزاوه، زانباربیه کانی له بابلیه کانه وه وهرگرتووه، چونکه بازرگانی کردووه و پیده چیت به و هویه و چووبیتته بابل و لهوی زانباری وهرگرتبی، یه که مین کاری کیشانی نه خسه ی جیهان بووه و به داهینه ری کاترمیتر داده نریت که له گریکدا «کنمونی» پیوتراوه، ئەمهش بریتی بووه له داریک له پارچه زهوییه کدا چه قینراوه، به هویه وه توانیویانه سیبه ری خور بییون، شاره زایان ده لټین ئەستیره ناسه کان به هوی کنمونه وه درټی رۆژ و سال و باکوور و باشوور و رۆژهللات و رۆژئاوایان زانیوه. ئەناکسیماندر گرنگی داوه به و توخمه سه ره کییه ی که شته کانی تر لییه وه سه رچاوه یان گرتووه، به لام هه لوتستی تالیسی ره ت کردۆته وه که ناو توخمی بنچینه یی گونجاوه، باوه ری و ابو و ئەو ماده دیه ی گهردوونی پیک هیناوه بی کۆتاییه و فۆرمه له بووه که ئەمه دیارده ی گشتی گهردوونه و ناوی ناوه «ئاپیرون-apeiron» ئەمهش واتای بی سنوور ده گه یه نیت، دیاره ئەمهش دیارده ی گشتی گهردوونه که له دژه کان وهک «سارد و گه رم» پیک هاتووه، ئەمانه شته کانیان پیک هیناوه، که پیکه یینه ره کان له مانه وه گه شه یان کردووه، شته کانی گهردوون له ودا گه شه ده که ن که بی کۆتایی، وای بو ده چیت ئاپیرون بنچینه ی یه که مه که بووه ته هوی گه شه کردنی گهردوون.

ئەنکسیماندر باوه ری و ابو له به دوا یی یه کدا هاتنی شته کاندایه ره که له وانه ی دهروات پرۆسه ی زنجیره گۆرانیکی ورد ده ست پیده کات که تییدا گه شه ده کات و ده پوکیتته وه، هه ندی ناو له سه ره وه ده نیشتی و فۆرم وهرده گرت، توپکلی ره ق له سه ره ئەو نیشتووه ده توانی یارمه تی گه شه ی گیانه وه ره بدات، ژیان له ده ره وه ی ناویته بوونی راسته وخوی شی و ناگر گه شه ده کات، یاسارد و گه رم. ئەنکسیماندر باوه ری و ابو یه که مین گیانه وه ره له رووخساریکی پته ودا داپوشراوه و پارټيزاوه، ئەو گیانه وه ره انه ی به ته مه نی له ناوه وه ده جوولټین بو وشکانی و به وردی پارټيزگاری له لاشه یان ده که ن و ده گۆرین. گه شه کردووی مرۆف له شوینیکی دیاریکراو داده نیت که فۆرمه که ی له جوړه کانی تره وه یه، ئاماژه ی به وه کردووه له ده ره وه ی ئەمه دا که جیاوازه له هه ندی گیانه وه ری تر، مرۆف ماوه یه کی زۆر هه بووه له پشت پیسه سن، هه ره ها یه که م مندالی له دایک بوو

گیانه وه ره کانی تر یارمه تی گه شه کردنیان داوه ئەمهش پله به پله، به م پییهش مرۆف ئەم فۆرمه ی له گیانه وه رانی تره وه وهرگرتووه، بو نمونه وهک ماسی له بهر ئەوه ی له به رای ته مه نییه وه سه رچاوه ی له وه وه وهرگرتووه. باوه ری و ابو مرۆف پاش کاره ساتیک نه ی توانی له ریگه ی خویه وه بمینټه وه، به هوی ئەم بوچوونانه وه به یه که م دانه ری تیوری په ره سه ندن داده نری زۆر پیش لامارک و داروین. به باوه ری ئەنکسیماندر به جووله ی ماده ده به شه کانی شته کان هه ندیکیان له هه ندیکی تریاندا کۆده بنه وه، ئاپیرون فرمائی سه ره تایی هه موو کارلیکه کانه، به پالپشتی ئەم بزوتنه وه و گواستنه وه یه جیهان و بوونه وه ره کان دروست ده بنه وه ده ست پی کردنی گهردوون به ره نجامی مملانی نی نیوان دژه کانه، به گشتی فه لسه فه ی ئەنکسیماندر یا لیکنده وه ی بو سروشت سی خاله:

- ۱- یه کیه تی سه رچاوه.
- ۲- جووله ی به رده وام.
- ۳- مملانی نی نیوان دژه کان.

ئەنکسیماس ۵۸۵ - ۵۲۵ پ.ز

سییه م فه یله سووفی قوتابخانه ی ئایۆنییه، قوتابی ئەنکسیماندر بووه. وهک تالیس و ئەنکسیماندر گرنگی به گرفته کانی گهردوون داوه، ناو که له لای تالیس بنچینه ی ئەم گواستنه وه یه بو هه وا، ئەنکسیماس هه وا به ناوه رۆکی یه که م و بی کۆتایی داده نیت، سنوورداری و چۆنیه تی شته هه بووه کان «موجودات» له وه وه گه شه یان کردووه، هه ره ها خواهنده کان له هه واوه گه شه یان کردووه و لقی شته کانی تریان لیبۆته وه، که واته هه وا بنچینه ی شته کانه که له میانه ی ئەوه وه شته کانی تر باش کولاون و چربوونه ته وه له میانه ی ئەم چربوونه وه یه شدا، هه وا هه وه ره کان دروست ده کات، له میانه ی چربوونه وه ی زیاتر، هه وه ره کان ده بن به باران، دواتر باران ده بیته به ته رزه، به خه ستبوونه وه ی زیاتریش ناو ده نیشتی و نیشتنه که ده بیته هوی دروستبوونی به رده کان، له ئەنجامی باش کولانی به شه بچووه قورسه کاندایه، گه رده لولوی هه وا ده بیته هه وا ی رووناک که ره وه، هه وا ی رووناک که ره وهش ده بیته ناگر، دواتر چربوونه وه که له گه ل ساردیدا تیکه ل ده بی، پارچه ی

بچووک و دهگمهن و گهرمی لیده که ویتته وه، بویه بوومه له رزه کان توانیویانه بینه هوی تیکدانی هه و او زۆریه ی وشکانی، ئەنکسیماس رۆحی گرتدا وه به دهگمهنی هه و او هه وایه شی به پرهنسیپی ژییانی شته کان داناوه، وای بۆچوو هه که رۆح له لایهن جهسته کانه وه هه لدهگیریت، تا هه و رادهیه باوه ری به بنچینه هه بووه که له وانهیه له ناو ئایدیادا دۆزبیتتییه وه.

وای بۆچوو هه وکاته ی جهسته کان ده رزن، ژیان هه ناسه ده دات یا رۆح جهسته کان جی دیتلی، له وانهیه ئەم لیکدانه وه یه کسان بیت به کۆچی میژووی یه ئەنکسیماس، هه و هه باوه ری و ابووه دنیا له لایهن هه وای گه ردوونی و هه و هه وایه که خوا و هه به ها و به شی به رپوه ده بریت. ئەم لیکدانه وه تیۆرییه دژواره ی ئەنکسیماس له لایهن کیرک و رافینه وه مشتومری زۆری له سه ر کراوه «P. 156- 162, 1957 Raven, Kirk». ئەنکسیماس وای بۆچوو هه له که له هه ستیره کاندای رۆلی هه یه، رۆلیک که له سه ره وه ی رۆله کانه وه یه، وای داناوه که زه وی یه که یه کی جوولای خیرایه، خیرایی جوولله که شی سه رچاوه ی له گه رمیه که وه وه رگرتوو هه. له باره ی زه وییه وه وای بۆچوو هه که پیوه ندیداره به هه و او خۆرو هه ستیره کانه وه. ئەنکسیماس کاربگه ری له سه ر هه لسه فه کانی دوا ی خۆی هه بووه، تیۆری فیساکتورس له باره ی جیهانه وه که مییک له تیۆره که ی ئەنکسیماسه وه نزیکه، سه باره ت به م سێ فه یله سووفه یه که مینه و قوتابخانه ی ئایۆنی ده گه یه ئەم ئەنجامه:

۱- ئەوه ی فه یله سووفانی ئایۆنی کۆ ده کاته وه ئەو ریچکه یه یه که پشت به تیبنیییه کان و ئاشکر کردنه کانی ده به ستیت ئەمه ش به رۆحیکی زانستی که دووره له میتۆلۆژیا و له لیکدانه وه ی دیارده کانی سروشتدا پشت به رتسا سروشتیییه کان ده به ستیت.

۲- لیکۆلینه وه له بنچینه دا بۆ کۆی شته جیا وازه کان که له رپی جوولله یه کی به رده وایه ئەزله ی ئەبه دییه وه بیتک هاتون دیاره زۆر باسی ئەمه ده که ن و جیای ده که نه وه، ئەم باسه ره گه کانی له پیوه ندیییه کۆمه لایه تییه تازه کاندایه که به هیزبوونی چینه نوئییه کانه که پشتیان به خانه دانی نه ده به ست بۆ به ده سه ته پتانی نامانجه کانیان، ته نیا پاره نه بیت، ئەم بزوتنه وه یه جیا کردنه وه ی خه لک

بوو له یه کتری و جیا وازی خستنه نیوانیان، خانه دانه کان دانیان به بنچینه و ناوه رۆکه کاندایه نه دنا، ئەم جیا کردنه وه یه له ئەنتۆلۆژیا یه کی دیاریکراوی له پیشینه وه بوو لایان. که به ده وری پیته کانیاندا ده ور درابوو، له گه ل ده رکه و تنیدا که وه ته ناو زه مینه تازه گه شه کردوه کانه وه که ئەمانه پشتیان به پیوه ری کۆمه لایه تی و ئابووری و جوولایه یه که ده به ست که ئەمه ش بزوتنه وه ی لایه نی یه که مینه یه که لیره وه جیهانه کان بیتک هاتون.

ئوه ی لیره دا تیبنیی ده کریت سه ره له دانی فه لسه فه له گریکا که له سه ر ده ستی تالیس بووه هه رزوو له لایهن قوتایییه کانییه وه ره خنه ی لیده گیریت و تووشی به پیرۆز راگرتن نایه. به م هۆیه شه وه لیره وه فه لسه فه به رده وای وه رده گیریت و چه ندین قوتابخانه ی تری فه لسه فی و چه ندین فه یله سووفی تر دوا ی ئەم سێ فه یله سووفه سه ره له ده دن که لیره دا بواری باسکردنیان نییه.

سه رچاوه کان:

- ۱- مدخل لقراءة الفكر الفلسفي عند اليونان، د. مصطفى النشار.
- ۲- الفلسفة و الانسان، د. حسام الالوسي.
- ۳- فلاسفة یونانیون من طاليس الى سقراط، د. جعفر ال یاسین.
- ۴- مدخل جدید الى الفلسفة، د. عبدالرحمن بدوي.
- ۵- ماهي الفلسفة، جیل دلوز و فلیکس غیтары.
- 6- Aristotle by A. E. Tylor.
- 7- Stories from Homer Retold by. E.F. Dodd.
- 8- PHILOSOPHIC CLASSIC by. Walter Kaufmman.
- 9- from early Greek philosophy by. Barnes, Jonthan.
- 10- History of psychology by. Wagne Vinney, D. Brettking.
- ۱۱- الفكر اليوناني قبل افلاتون، د. حسین حرب.

ههول دهدهم لهو بهشدها له پيوهندى نيوان پيوهره خهلقى و سياسيهكانى كومهلگا و نيوان رهفتارى تاك بكولمهوه، لهگهله پيوهندى نيوان رهفتارى تاك و پيوهرهكانى كومهلگا له لايهنى سياسى و ئەخلاقيهوه. دياره ئەوانه كار له يهكترى دهكهن. ئەوهى لهم لايهنشوهوه گرنگه، جوړى ئەو كارىگهريبيه نهوهكو تهنيا روودانى. ههچهنده ئەو كارىگهريبيه سوودبهخستر بيته بو تاك و كومهلگا، ئەوهنده زورتر دهبيته فاكتهرى پيشكهوتن. بىگومان رهفتارهكانى تاك لهژير كارىگهري بى كولتورهكه پدايه، سهراوهكانى ئەو كولتورهش زورن، گرنگترينيان مال و شتوازهكانى گه ياندن و زانكوكانن. زورجاريش ئەو شتوازانه بو ئەوه كارناكهن تا تاك روئشبير بكهن، بهلكو زياتر مه بهستيانه بيروبوچوونى خويان بگهيهنن، ئەوهش دهبيته هوى پهكخستنى بيكردهوهى تاك. ئەوهى ئيستاش له روسيادا روودهات، باشترين بهلگهيه، چونكه زاناو بىرباران كهوتنه ژير چهپوكى راوبوچوونى چينيكي سياسهتهدارى نهزان به كاروبارى زانستى، ناتوانرته ئەو كارهش كوتايى پيهيترته، تهنيا له ريگاي دهستيشانكردن و ديارى نهكردنى چالاكى و كارى سياسهتهداران نهبيته، لهگهله ئەوهى كه نابيته ريگايان پيبدريته دهست له ئيش و كارى زانستى وهريدهن. سياسهتهداران دهتوانن له لايهنى تيورييهوه سهركردايهتى خهلك بكهن له لايهنى سياسيهوه، بهلام نابيته بويان ههبيته راوبوچوونى خويان بهسهرخهلكيدا بسهپيئن له مهسهلهى تايهت به موسيقا و زانست و فلهسهفهدا. دهست تيوهردانى سياسهتهداران لهو بابتهانه مهسهلهيهكى نهويستراوه، تهنانهت تهگهر لهو بووانهشدا خاوهنى زانبارى زور بن و چيژى بهرزيان ههبيته. ئازادى شتيكى رهها نيبيه، بهلكو ريژهيه، بو به هيج

پيوهندى تاك به پيوهرهكانى كومهلگا له لايهنى سياسى و ئەخلاقيهوه

برتراند رسل
له عهريبيهوه: ئەژين عهبدوخالق

مرۆڤتیک نییه له رهفتار و ههلسوکه و تدا رهها بیت. ههروهها هیچ مرۆڤتیک نییه هه موو شیوه نازادییه کی خۆی له دهستدا بیت، ئەوه له لایه ک، له لایه کی تریشه وه، نازادی پتیوستی به پله به کی باشی رۆشنبیری و خود کۆنترۆلکردن و ناراسته کردنی رهفتاری تاکه کان هه به. خود کۆنترۆلکردن رهنگه له ملکه چکردن بۆ هه ندیکی یاساکانی ئەو کۆمه لگایه دا بهرجهسته بیت که مرۆڤ تپیدا گوزهران دهکات، بهو رادهیهی که له نیتو ده رجوونی تاک له شته گهنده له کانی کۆمه لگاشدا بهرجهسته ده بیت. که واته نازادی بریتیه به له ده رجوون له هه ندیکی سیسته م و پیا ده کردن و ریزگرتنی هه ندیکی تریان. ئەو دیارده به ش له لایه ن ئەنترۆپۆلۆژیستانیشه وه پالپشتی لیده کریت. دیاره کۆمه لیک دابونه ریتی کۆمه لایه تی له ناو چوون که کۆمه لگاگان له کۆندا شانازیان پتیه ده کرد، وهکو خواردنی گۆشتی مرۆڤ، چونکه که سانیککی زۆر رووبه رووی ئەو دابونه ریتانه بوونه وه و نارەزایان به رانبه ری نیشان دا. کۆمه لگاش پتیش ناکه ویت، مه گهر له رتگای هه ندیکی که سی چاکسازه وه نه بیت که به سه ر شته کۆن و گهنده له کانداهه لده گه رینه وه و پتیشنیاری شتی تازه و گونجاوتر ده که ن که با شتر بیت. که واته ئەهه خلاقناسی ته نیا با به خ به ئەرکی تاک نادات به رانبه ر به ئەوانی تر، جا ئەو ئەرکانه هه رچییه ک بیت، چونکه مه رج نییه به رده وه ام ئەهه نامدانی ئەرک ژیان خو شتر بکات، چونکه مرۆڤ هه زده کات چتیزی تاییه تی خۆی به ده ست بپنیت، مرۆڤ ئەهه رچی به سه روشتی خۆی بوونه وه رتکی کۆمه لایه تیه به، به لام له هه مان کاتیشدا تاکرپه وه و هه ز به تاکرپه ویش ده کات، بۆیه ده شیت پالنه ره تاکرپه ویه کانی بۆ کۆمه لگا به سوود بن و زه ره به خشیش بن. ده کرت مرۆڤ له رتگای به زه یی و خو شه و یستیه وه هاوکاری خه لکانی تر بکات، وهکو چۆن له رتگای رق و قینه ده ستریتژیان ده کاته سه ر، ژیانیش سانا نییه بگوزهریت ئەهه رتگای نه دریت هه ست و نه ستی تاک گوزارشت له خو یان بکه ن. ژماره یه کی که می خه لک هه یه چتیز له ته نیایی ده بین، مرۆڤیش له کۆمه لگایه کدا هه رگیز به خته وه ر نابیت که رتگا نه دات به نازادی کار بکات و بیر بکاته وه.

رهفتار و ئاکاری سوودمه ندی تاک جگه له لایه نی کۆمه لایه تی که په یوه سه به مامه له کردنی جوان له گه ل خه لک، لایه نیککی تریش له خو یه وه ده گرتیت که بریتیه له لایه نی خودی که مرۆڤ هان ده دات به دوای چتیزه

تاییه تیه کانی خویدا بگه ریت. پرسی هه ره گرنگ لیره دا ئەوه یه که نابیت مرۆڤ له پتینا و چتیزی تاییه تی خویدا ئەرک و فه رمانه کۆمه لایه تیه کانی خۆی قوریانی بکات، به لکو ده بیت هاوسه نگییه ک له نیتوان هه ردوولا دروست بکات و ده سه رداری چتیزه پووجه کانی خۆی بیت. که واته ئەرکی کۆمه لایه تی به راده ی چتیزی تاک گرنگه و نابیت مرۆڤ ئەو دوو ئەرکه بکاته قوریانی مه گهر له حاله تیککی زۆر پتیوستدا. ئەوه ی گه ره که مه له و به شه دا ببلیتم، نزیکه له ئاکاری مه سیحیه ت، به لام پتیشی پی نابه ستریت. تاکه بنه مای ئەو بۆچوونه م بریتیه به له پووجه ی چتیزه تیه ره کان له پتینا و به ده سته پتینانی سوودی کۆمه لایه تی زۆرتر و به رده و امتر. ئەو دیارده به ش له لای مه سیحیه کان زۆرتر ده رده که ویت کاتیک هانی خه لک ده دن عیبا ده تی خوا بکه ن خو شیان بویت تا له میانه ی خو شه و یستی ئەوه وه مرۆڤیشیان خو شه بویت. هانده ری ئەهه خلاقی هاوشانی ژیان سهر کرده ئایینییه مه زنه کان و هونه رمه نده ناودار و دا هینه ر و زانایانیش بووه، یارمه تی دا ون بۆ ئەوه ی گوزارشت له هانده ره دا هینه ره کانیان بکه ن و بیگه یه ننه ئاستیککی بالاتر. ئەو سه زه بنه مای ئەوه یه که به ئەرک به رانبه ر به خوا ناو ده بریت په یوه سه ته به بیروبا وه ری ئایینی، به لام، ئەرکه کانی مرۆڤ له وه تیه ره ده که ن تا ده گه نه ئەرک به رانبه ر به خه لکانی تر و خو بشی، ئەرکه کانی به رانبه ر به که سانی تر له ئەرکی به رانبه ر به خۆی که متر نین. ئەو دوو ئەرکه - تاکه که سی و کۆمه لایه تی-یه، دوو پرسی هاوبه شن و زه حمه ته له یه کتری جیا بکرتنه وه. زۆر جاریش هونه رمه ند و زانا و دۆزه ره وان هه ندیکی شت به ره م دین که سه سوودی کۆمه لایه تی زۆریان هه یه، به لام ئەو هانده ره ی له دوای ئەو دا هیتانه بووه هانده ری خودی بووه و تاییه ت بوو به توانا و هه زی تاییه تی خۆی.

بۆیه نابیت هانده ره کۆمه لایه تیه کان له هانده ره تاکه که سییه کان با شتر ته ماشا بکرتن، چونکه هه موو پتیشکه و تنیککی کۆمه لایه تی له رتگای هانده ره تاکه که سییه کانه وه دپته دی، کاری پتیه مبه ر و سه فی و شاعیرانیش نمونه ی ئەو بۆچوونه ن. ئەوانه به کاره سه رسوورپه تیه کانیان با و ئاساییان تیه په راند، به و شو رشه ی کردیان ئەرکه کانی خو یان به و شیوه یه جتیه جی نه کرد که کۆمه لگا داوای ده کرد، به لکو ئەرکی تازه و نو تیان دا هیتا و کۆمه لگا کانی خو یان هان دا پیا ده یان بکه ن و ده سه بردار ی ئەرکه کانی تریان بن. به وه ش

هه‌ندیکیان تووشی لیدان و سزاو سووکایه‌تی پیکردن هاتن، به‌لام به‌خوڤراگری و توانایانه‌وه ناوی خوڤان و کاره‌کانیان به‌نهمری هیتشته‌وه و له‌ئایین و زانست و هونه‌ردا نمونه‌یه‌کی به‌رزیشیان پیشکەشی جیهان کرد.

ئه‌گەر ئیمه ده‌مانه‌وێت ژبانی مرۆف تاریک نه‌بیت ده‌بیت دان به‌به‌های خووی و به‌سوودی کاره‌کانیدا بنیین، دیاره‌کاره سوودبه‌خشه‌کان ده‌بهنه دوو جوڤ: هه‌ندێ کار هه‌یه هه‌ر خووی به‌سووده، هه‌ندیکێ تریش هه‌ن به‌سوودن، چونکه ده‌بهنه وه‌سیله بو هه‌ندیک کاری تر. هه‌ردوو جوڤیش له‌ژباندا گرنگ و ناكریت ده‌سه‌رداریان ببن. كیشه‌ی سه‌ره‌كیش له‌وه‌دا نییه كه‌یه‌كێکیان به‌خړیته پیش ئه‌وی تریان، به‌لكو بریتیه‌یه له‌دۆزینه‌وه‌ی هاوړپیکێ له‌نیوان وه‌سیله و مه‌به‌سته‌کاندا، واتا له‌نیوان ئه‌وانه‌ی بو خوڤان سوودبه‌خشن، له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی وه‌سیله‌ن بو سوودبه‌خشین. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و هاوړپیکیه‌ی کاریکی سانا نییه. ره‌نگه‌ شکستی له‌دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و هاوړپیکیه‌ی بیت كه‌سه‌ی مده‌نی له‌كه‌سیکی وه‌حشی جیابکاته‌وه، مندال له‌گه‌وره جیا بکاته‌وه، مرۆف له‌نازه‌ل جیابکاته‌وه. هه‌رچه‌نده‌ی مرۆف له‌لایه‌نی رۆشنبیری و کولتوورییه‌وه پیش بکه‌وێت ئه‌وه‌نده زیاتر به‌رجاو روون ده‌بیت بو تیگه‌یشتن له‌چاره‌نووسی پرسه‌کان و زیاتر بایه‌خ به‌وه‌سیله و مه‌به‌سته‌کان ده‌دات، بگره‌ره‌نگه‌ ناچار بیت هه‌ندیک ریگه‌ی بیتزراویش بگریته به‌ر بو گه‌یشتن به‌چهند ئامانجیکێ به‌سوود.

ره‌نگه‌ له‌داهاتوو ده‌سگرتن به‌هه‌ندیک وه‌سیله‌ی بیتزراو بو به‌ده‌سته‌هینانی سوود پیگه‌یشتنیکێ عه‌قلی دیاریکراویش به‌خوازیت.

كه‌واته ناییت ده‌ست به‌وه‌سیله‌کان بگیری و مه‌به‌سته‌کانیش فه‌رامۆش بکری، چونکه به‌لاوه‌نای هه‌ر یه‌كێکیان ره‌نگه‌ مرۆف تووشی مه‌ترسیی گه‌وره بکات. ئه‌و كه‌سه‌ی به‌رده‌وام خه‌ریکی پاره‌کۆکردنه‌وه‌یه و ناگای له‌ته‌ندروستی خووی نییه، ئه‌وه بیتگومان دواتر له‌کاتیکی تردا تووشی زۆر نه‌خووشی له‌ناکاو دیت.

ئیمه زۆرجار ئه‌وه‌مان بپرسه‌ده‌چیتته‌وه كه‌سیاسه‌ت و ئابووری و ریک‌خستنی کۆمه‌لایه‌تی په‌یوه‌ستن به‌وه‌سیله نه‌ک ئامانجه‌کان. کاتیکیش وه‌کو ئامانج ته‌ماشای ده‌کریت ئه‌وه ئه‌نجامی فریودانی ئیمه‌یه له‌لایه‌ن به‌رپرس و سیاسه‌تمه‌دارانه‌وه، چونکه حکومه‌ت به‌لای ئیمه بریتیه‌یه له‌خزمه‌تگوزاری به‌رده‌وامی خه‌لک، به‌وه‌ش هه‌موو

دامه‌زراوه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ده‌بهنه وه‌سیله نه‌وه‌کو ئامانج. خو ئه‌گەر حکومه‌ت واته‌ماشای بکریت كه‌بو خووی بریتیه‌یه له‌ئامانج، ئه‌وکاته زۆر سانا‌یه خه‌لک ملکه‌چی خووی بکات. چاکسازی کۆمه‌لگا و راسته‌پێی له‌سه‌ر راوه‌ی توانای حکومه‌ت وه‌ستاوه له‌سه‌ر خزمه‌تکردنی تاکه‌کانی ناو کۆمه‌لگا، به‌وه‌ش حکومه‌ت ده‌بیتته وه‌سیله بو ئه‌وه‌ی تاکه‌کان ژبانیکی سروشتی به‌سه‌ر به‌هن، چونکه هه‌رگیز ده‌ولت و حکومه‌ت له‌ده‌ره‌وه‌ی تاکه‌کانه‌وه بوونیکی دا‌براو و راسته‌قینه‌یان نییه.

به‌راوردکردنی ده‌ولت به‌بوونه‌وه‌ری زیندوو، به‌راوردکردنیکه دوور نییه له‌مه‌ترسی، ئه‌گه‌ر مه‌به‌ست له‌ولیکچوواندنه ئاشکرا نه‌کریت. خه‌لک و ناژه‌لان بوونه‌وه‌ری زیندوون، واتا کاریگه‌ری بوونی هه‌ر به‌شیکیان به‌کاریگه‌رییه‌کی ده‌ره‌کی هه‌موو بوونه‌وه‌ره‌کان ده‌خاته ژێر هه‌ره‌شه‌ی ئه‌و کاریگه‌رییه. ئه‌گه‌ر من ددانیکم ئازارم بدات، یا په‌نجه‌یه‌کم، ئه‌وه هه‌موو له‌شم هه‌ست به‌و ئازاره ده‌کات، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی هه‌موو له‌شم په‌یوه‌سته به‌یه‌که‌وه.

پیشاندانی کۆمه‌لگا وه‌کو بوونه‌وه‌ریکی زیندوو هه‌یج بنه‌مایه‌کی راستی تیدا نییه، چونکه ئه‌گه‌ر مالی که‌سیکی جووتیار بسووتیت، ئه‌وه هه‌ر ته‌نیا ئه‌و ماله ده‌سووتیت و مالی هه‌موو که‌سیک ناسووتیت. مرۆف به‌کووی گشتی تووشی مه‌ترسی دیت کاتیکی یه‌کێک له‌به‌شه‌کانی تووشی مه‌ترسی بیت، که‌چی ئه‌گه‌ر هه‌ندیک که‌س تووشی مه‌ترسی بین، ئه‌وه هه‌موو کۆمه‌لگا ناگریته‌وه، چونکه مه‌رج نییه هه‌موو کۆمه‌لگا له‌مه‌ترسیدا بیت. ئه‌وه‌ی به‌سه‌ر کۆمه‌لگادا دیت- له‌باشه و خراپه- به‌سه‌ر هه‌موو که‌سه‌کاندا دیت كه‌ ئه‌و کۆمه‌لگایه پیکدین، ئه‌و قسه‌یه‌ش كه‌ ده‌لێت به‌رژه‌وه‌ندی کۆمه‌لگا له‌به‌رژه‌وه‌ندی تاکه‌کان گرنگتر و پیرۆزتره، قسه‌یه‌کی قوڤ و بێ مانایه و هه‌رگیز راست نییه و به‌شێوه‌یه‌کی ناراسته‌وخۆش دیکتاتورییه‌ت به‌ره‌م دینیت.

هه‌ندیک فه‌لسه‌فه‌کار و سیاسه‌تمه‌دار پێیان وایه ده‌بیت ده‌ولت خاوه‌نی کیانی تایبه‌تی خووی بیت به‌بێ ره‌چاوکردنی هه‌لوێسته‌کانی له‌ئاست خه‌لکدا. من هه‌رگیز ناتوانم ئه‌م رایه قبول بکه‌م، چونکه له‌لای من ده‌ولت شتیکی مه‌عنه‌وییه و به‌راستی بوونی نییه، به‌لام له‌ولاته دیکتاتورییه‌کاندا ئه‌وه زۆرجار ده‌ولت به‌و که‌مایه‌تییه ئیداری و سیاسیه‌یه ده‌لکینریت كه‌ به‌رپوه‌ی ده‌بن. ملکه‌چی تاک بو ده‌ولت مانای ملکه‌چییه بو ئه‌و

که مایه تییه، دیاره شاراوهش نیسه که نهوه چه نده دستدریژی کردنه بۆ سه ر نازادییه کانی تاک، که سیکیش قبولی ناکات که پروای به دیو کراسییهت هه بیت.

ئیمه له رابردودا تیوری دیکتاتوریمان له سیاسه تدا پووجهل کردهوه، ئیستاش ده مانه ویت تیوری بایولۆژی پووجهل بکه یه نهوه. نهوه تیوره به تیوری بایولۆژی ناوده بریت، نه گهرچی زۆر له بایولۆژسته کانیش پروایان پیتی نیسه. نهوه تیوره په یوهسته به تیوری پیشقه چون که پیتی وایه ململانیی مانه وه هیدی هیدی بوته هوئی نهوهی بوونه وه ره زیندووه کسان ئالۆزتر بن، هه رچه نده به ره و سه رووتر هه لده کشین نه وه نده ئالۆزتر ده بن و تا ده گاته مرۆف که ئالۆزترین بوونه وه ره، ده لئین مانه وه ی ژبان له سه ر نهوه بانه مایه بالاترین نامانجی مانه وه ی جو ره. مادام مانه وه ی ژبان بوو به نامانج، نهوه هه ر شتی که یارمه تی نهوه بۆ چونه ده دات، شتیکی سوود به خشه و ده بیت هان بدریت. هه موو نهوه شتانهش که ده بنه ریگر له به رده م پیشقه چوندا، ناسوودیه خشن و ده بیت له ناو بردرین، هه رچه نده ی ژماره ی نهوه که سانه زۆر تر بیت که به و پرۆسه یه دا تیده په رن، نهوه نهوه جو ره نهوه نده به رز و بالاتره.

من هه یج پاساوێک به دی ناکه م بۆ نهوه ی نهوه رایه میکانیکی و حیسابییه م قبول بیت، چونکه سانایه مرۆف پارچه زهوییه کی بچووک بدۆزیتسه وه نهوه نده ی میرووله تیدا بیت، له هه موو دانیشتوانی سه ر زهوی زیاتر بیت، بۆیه ناکریت بلتین میرووله له مرۆف باشتره. کئ هه یه له ئیمه گه لیتی مه زن و زۆری پی باشتر بیت که له نیو هه ژاری و نه داری بژین، له گه لیتی بچووکتر، به لام له خو شگوزه رانیدا بن؟

نهوهش مانای وایه نیسه که له گرنگی مانه وه و به رده و امبوونی ژبان که م بکریتسه وه، به لام بیگومان ده لیت جو ری نهوه که سانه ی ماونه ته وه جیکه و تیکیان هه یه، جگه له ریژه یان. نهوه له کاتیکدا مانه وه ئیستا به دی نایهت، ته نیا له میانه ی پاراستنی حکومت نه بیت بۆ تاکه کانی، به لام حکومتیش رهنگه هه ندیک جار خراپ مامه له له گه ل نهوه که سانه دا بکات که له ژیر ده سه لاتیدا ده ژین. ئالیره دا جاریکی تریش ده بیت بگه ریینه وه سه ر گرنگی دۆزینه وه ی هاو ریکیه ک له نیوان کۆنترۆل و بالادهستی حکومتا، له گه ل نازادی تاکه که س.

نه گه ر ئیستا به ویت بانه ما و پرهنسیبی سه ره کی نیو

نهوه کتیه کورت بکه مه وه، ده لیم ململانییه کی دوور و درێژ هه یه له نیوان لایه نگرانی لیک نزیکی کۆمه لایه تی نیوان تاکه کان و نیوان نهوه که سانه ی بایه خ به نازادی تاکه که سی ده ده ن. میژووی نهوه ململانییه ده گه ریته وه سه رده می یۆنانیه کان. من خو م، پیم وایه هه ر دوو راو بوچوون، خالی به هیز و لاوازیان تیدا یه. کیشه که ش وه کو گوتم، کیشه ی نهوه نیبه کامه یان- نازادی تاک، یا ریکه خستنی کۆمه لایه تی- گرنگتره، به لکو کیشه که دۆزینه وه ی ته وفاقه له نیوانیدا. مرۆفایه تی له میژووی دوور و درێژی خویدا له نیوان نهوه دوولایه ن و بۆ چونه دا خو لاره ته وه، نه گه رچی گونجاوی و ته باییه که ش بوونی نه بووه. لایه نگرانی ریکه خستنی کۆمه لایه تی هه ولیمان دا تاک ملکه چی ده ولت بکه ن، له به رانه ر نهوانیشدا، لایه نگرانی نازادی تاک داوای ره تکرده وه ی ریکه خستنی کۆمه لایه تی ده که ن. ئیمه داوا ده که بن پیوه ندی و ته باییه ک له نیوان هه ر دوو پرهنسیپدا بیته بوون، چونکه نازادی به بی ریکه خستن مانای نازاویه، نهوه ریکه خستنه ش که نازادی له تاکه کان ده ستینیه ته وه و زهوتی ده کات، ریکه خستنیکی زانستی نیسه و به توندی دهستی به ملی که سه کانه وه گرتوه.

به رده وام ده سه لاتنی حکومت هه ول ده دات چالاکییه کانی تاک کۆنترۆل بکات، به و شیوه به ش نه گه ر تاک نهوه ده سه لاتنه ی قبول بیت، نهوه ناماده ده بیت بۆ هه ر شتی که ده سه لات به سه ریدا ده سه پینیت، جا بۆ چونی سیاسی بیتن یا کۆمه لایه تی، به وهش تاکه که س بروا متمان به خو ی له ده ست ده دات و خو ی ده داته ده ست هیزه ده ره کییه کان و به و شیوه پالی پیوه ده نین که خو یان گه ره کبان، نهوه کاریگه رییه ش زیاتره له لایه ن که سانی ناساییه وه له وه ی له لای رۆشنبیران، نهوهش له حاله تی قهیرانه کانداده ده که ویت کاتیک کیشه ی زۆر و ئالۆز سه ره له ده ده ن.

یه کینک له باشیه کانی سیسته می نا مه رکه زی نه وه یه که کۆمه لیک ده رفه تی نو ی به هیواکان ده به خشیته، به و چالاکییه کانی تاک که نهوه هیوا یانه به رجهسته ده که ن. نه گه ر ئیمه به رده وام سه رقالی کیشه سیاسییه کان و قهیرانه گه وره کانی جیهان بین، نهوه زۆر سانایه بیه یوایی و نا ئومیدی روومان تیبکات و کۆنترۆلمان بکات. ترس له جهنگ و شو ریش و په رچه کرداره کان، ده شیت به پیتی میزاج و مه یلی حزبی کۆنترۆلمان بکات. نه گه ر به شتیکی نه بین له گروو پیکی گه وره ی به هیز، نهوه

ره‌نگه زووتر هه‌ست به‌وه بکه‌یت که تو ناتوانیت له ناست ئەو کارانه‌دا هیچ رۆلێکت هه‌بیت، به‌لام سه‌باره‌ت به‌کیشه بچوکه‌کان، کیشه‌ی وه‌کو سه‌ندی‌کاکه‌ت، یا شاره‌که‌ت، یا ناوچه‌ حزبییه‌که‌ت، ده‌توانیت به‌هیوای ئەوه‌بیت کاری باش بکه‌یت و رۆلی باشیشت هه‌بیت. ئەوه‌ش ده‌بیتته‌ هۆی سه‌ره‌لدانی رۆحیتی گه‌شبینانه، رۆحی گه‌شبینانه‌ش گرن‌گترین شته‌ که ئیمه‌ پتویستیمان پتی هه‌یه‌ ئەگه‌ر بمانه‌وێت مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ کیشه و قه‌یرانه‌ گه‌وره‌کاندا بکه‌ین. جه‌نگ بو‌ته‌ هۆی دروستکردنی جو‌ره‌ها قه‌یرانی داریی که‌وا خه‌ریکه‌ ده‌بیتته سه‌رتاپاگیری به‌وه‌ش وای لێهاتوو ده‌سگرتن به‌هیوا بیه‌ووده‌ بووه. سه‌رکه‌وتن، ئەگه‌ر له‌سه‌ره‌تادا بچووک و سنوورداریش بیت، به‌لام باشترین چاره‌سه‌رییه‌ بو‌ ئەو میزاجه‌ ماندوو و ره‌شبینه. سه‌رکه‌وتن لای زۆرینه‌ی خه‌لک به‌مانای پارچه‌ پارچه‌کردنی کیشه‌کامان دیت، وانا نازاد بین له‌وه‌ی جه‌خت بکه‌ینه سه‌ر ئەو کیشه‌نه‌ی زۆر مه‌زن نین به‌شێوه‌یه‌ک دووچاری بیه‌واییمان ناکه‌ن.

جیهان بو‌ته‌ نێچیری هه‌ندیک عه‌قیده‌ی سیاسی که ترسناکترینیان له‌ رۆژگاری ئەم‌ڕۆماندا سه‌رمایه‌داری و کۆمۆنیزمه، پتشم وانیه‌یه‌ هیچ یه‌کێک له‌ دووانه‌ بتوانن چاره‌سه‌رییه‌ک پێشکه‌ش بکه‌ن بو‌ ئەو حاله‌ته‌ی ئیستا هه‌یه‌ و بتوانن رێگری له‌و کیشه‌نه‌ بکه‌ن. سه‌رمایه‌داری هه‌ندیک ده‌رفه‌تی که‌م به‌ هه‌ندیک که‌س ده‌دات، کۆمۆنیزمیش ده‌توانیت جو‌رتیک له‌ ئاساییش و خۆشگۆزه‌رانی بو‌ هه‌مووان دابین بکات- ئەگه‌رچی له‌ واقیعه‌دا نایکات. ئەگه‌ر خه‌لک بتوانن خۆیان له‌و تیۆره سادانه و ئەو مملانییه‌نه‌ ده‌ریاز بکه‌ن، ئەوه‌ ده‌کریت، ته‌کنیکی زانستی به‌شێوه‌یه‌کی دانا‌یانه‌ به‌کاربه‌نریت که هه‌موو خه‌لک به‌ یه‌که‌وه‌ لێی سوودمه‌ند بن و ئەمن و ئاساییش دابین بکات. به‌داخه‌وه، تیۆره‌ سیاسییه‌کامان له‌ زانسته‌کامان زیه‌کتر نین و تا ئیستاش فی‌ری ئەوه نه‌بووین چۆن سوود له‌ مه‌عریفه‌کانی خۆمان وه‌ریگیرن تاوه‌کو ژیان خۆشتر و به‌خته‌وه‌رانه‌ تر بیت.

به‌ ته‌نیا ئەزمونی جه‌نگ و ترس له‌ جه‌نگ دووچاری ره‌شبینی و ناخۆشیمان ناکه‌ن، ئەگه‌رچی له‌ هه‌مووان ناخۆشترین. ئیمه‌ به‌ده‌ست ئەو هه‌یزه‌ که‌سایه‌تییه‌نه‌وه ده‌تلپینه‌وه‌ که‌ کۆنتروۆلی ژبانی ئیمه‌یان کردوو و له‌ سایه‌یانه‌وه‌ بو‌ینه‌ته‌ کۆیله‌ی ده‌ستی رۆژگار، ئەگه‌چی ئیمه‌ به‌پتی یاسا کۆیله‌ش نین، بۆیه‌ پتویست ناکات ئەو دیارده‌یه‌ بیته‌وه‌ گۆری، چونکه‌ ئەوه‌ هی سه‌رده‌می

پاراستنی خواوه‌نده‌ ساخته‌کانه. له‌و رۆژه‌وه‌ی م‌رۆف کۆیله‌یه‌تی داهیناوه، ده‌سه‌لاتداران پتییان وابوو به‌خته‌وه‌ری ئەوان له‌ رێگای چه‌وساندنه‌وه‌ی که‌سانی تره‌وه‌ به‌ده‌ست دیت. هیدی هیدی له‌گه‌ڵ گه‌شه‌کردنی ده‌یوکراسییه‌ت و پیره‌وه‌کردنی تازه‌ی ئەخلاقیه‌تی مه‌سیحی به‌سه‌ر سیاسه‌ت و ئابووریدا، خه‌ریکه‌ نمونه‌ی باشتر له‌ نمونه‌ی کۆیله‌ی زه‌وی بیتته‌ دی، له‌ ئیستاشدا ئەوه‌نده‌ی دان به‌ پیداو‌یستیه‌کانی دابینکردنی دادپه‌روه‌ری نراوه، هه‌رگیز له‌ هیچ سه‌رده‌می‌کدا شتی وانه‌بووه، به‌لام ئیمه‌ له‌ میانه‌ی سیسته‌می ئالۆژدا به‌دوای دادپه‌روه‌ریدا ده‌گه‌رپین، بۆیه‌ ئەوه‌مان بیره‌چۆته‌وه‌ که‌ دادپه‌روه‌ری به‌ ته‌نیا به‌س نییه، به‌لکو خۆشی ژبانی رۆژانه و ئەو کاتانه‌ی کیشه و خه‌مان نییه و سه‌رکیشه‌ی و به‌دییه‌تانی چالاک‌ی تاکه‌که‌سی، هه‌ر هه‌موویان به‌ لایه‌نی که‌م هه‌مان گرن‌گی دادپه‌روه‌ریان هه‌یه‌ له‌ به‌دییه‌تانی ژبانیکی گونجاو که‌ بشیت م‌رۆف تیدا بگۆزه‌رینیت.

ده‌شیت بیزاری زیاتر له‌ خۆشی و مه‌ترسیدار تریش بیت. ئەو که‌سانه‌ی دین چاکسازی کارگیری ئەنجام ده‌ده‌ن و پلان داده‌نن بو‌ چاککردنی ره‌وشی ژبانی خه‌لک و کۆمه‌لگا، زۆریه‌یان که‌سانیتکن ته‌مه‌نی لاوتییان تپه‌په‌راندوو، زۆرجاریش بیران چۆته‌وه‌ که‌ جگه‌ له‌ راسته‌وخۆیی، کسریای خودیش به‌شیک‌ی گرن‌گه‌ بو‌ ده‌سگیرکردنی به‌خته‌وه‌ری. شانازیکردنی که‌سیکی سه‌رکه‌وتوو له‌ جه‌نگ مه‌رج نییه‌ جیهانیکی ریک و گونجاوی لێ بکه‌وتنه‌وه، به‌لام شانازیکردنی هونه‌رمه‌ند و دۆزه‌روه‌یه‌ک، ئەو که‌سه‌ی سارایه‌ک ده‌گۆریت و ده‌یکاته باخچه، یا ناخۆشیه‌ک ده‌گۆریت بو‌ به‌خته‌وه‌ری، ئەو جو‌ره‌ شانازیکردنه‌ شتیکی باشه و ده‌بیت سیسته‌می کۆمه‌لایه‌تی ئیمه‌ش هه‌ول‌ بدات بیکاته‌ شتیکی مومکین، به‌ ته‌نیا بو‌ چه‌ند که‌سانی نا، به‌لکو بو‌ هه‌ره زۆری.

ئەو غه‌ریزانه‌ی له‌ کۆندا هانی چالاک‌ی راووشکارو کوشتاریان داوه‌ لای باپیره‌ درنده‌کانی ئیمه، ده‌بیت له‌ رۆژگاری ئیستاشدا ده‌روازه‌یه‌کی بو‌ بدزۆریتته‌وه‌ بو‌ ئەوه‌ی به‌تال بکریتته‌وه، چونکه‌ ئەگه‌ر هه‌ر له‌ ناوه‌وه‌ بمینیتته‌وه، ئەوه‌ ده‌گۆریت بو‌ رِق و ناخۆشی. هه‌ندیک ده‌روازه‌ بو‌ ئەو غه‌ریزانه‌ هه‌ن، ده‌روازه‌ی خراپیش نین، بۆیه‌ ده‌شیت کوشتار بگۆردیت بو‌ وه‌رش و مملانیی وه‌زشی، راووشکار بگۆریت بو‌ چالاک‌ی سه‌رکیشه‌ی و گه‌ران و دۆزینه‌وه‌ی شتی نو‌ی له‌ ده‌شت و شاخه‌کاندا و داهینانی

تازەى لىبىكەوتىتەو. ناكرىت ئىمە ئەو غەرىزانە پشتگوى بخەين، نابىت هيسواى ئەوئەش بخوازين كە بوونيان نەبووايه، چونكە ئەوئە هەر بە تەنيا سەرچاوەى شتە خراپەكان نىيە، بەلكو سەرچاوەى شتە داھىنراو و باشەكانى مەرفىشە. كاتىك ئەمن و ئاسايش بەدەست دىت، گىرنگىرىن كارى ئەوكەسانەى كە بەرژەوئەندى مەرفىشە تىبان گەرەكە، دەبىتە دۆزىنەوئەى ئەو دەروازانە، بەشىوئەيك لە برى رىق و كىنە و ناخوشى بىتە هوى خوشى و شادى و پىكەوئە زىان.

بە دىرئىلى مەرفىشە چوونى مەرفىشە خەلك تووشى دوو جۆرە كەساسى بوونەتەو: ئەوئەى كە سروشت دەيسە پىتەت، لەگەل ئەوئەى كە مەرفىشەكان خويان بەهوى خراپ بەكارهينانەو بەرھەمى دىن. لە سەرھەتادا خراپىرىن كارەساتەكان لەلایەن سروشتەو بوو، مەرفىشە كەمتر بوون و لەژىر ھەرەشەى لەناوچووندا بوون، بۆيە نەوئەكو مەيموون لەش سووك بوون، نە فەرەوئەى ئازەلانىان ھەبوو، زەحمەتەش بوو بتوانن لە دەست ئازەلە درىدەكان راپكەن، بەرگەى سەرماى زستانىشمان نەدەگرت. مەرفىشە ئەوكاتە تەنيا دوو شتى ھەبوو: قىت بوونەوئە بەوئەش ئازادانە ھەردوو دەستى بەكاردەھىنا، مەشكى ھەبوو دەبتوانى سوود لە ئەزموونى ئازەلان وەرگىرت. ھىدى ھىدى ئەو دوو شتە بوونە هوى ئەوئەى بالادەستى بە مەرفىشە بىخەش و رىژەى مەرفىشە بە بەراورد لەگەل ئازەلانى تى مەمكدار زىادى كرد، لەگەل ئەوئەشدا ھىشتا نەبىدەتوانى لە ئاست كارەساتە سروشتىيەكاندا بوەستىت.

لە سەرھەمى ئىمەدا، بەهوى گەشەكردنى ھەستى زانستى، زۆر بە خىراپى پىئەندىمان لەگەل جىھانى دەرەكيدا كەمتر دەبىتەو. ئەگەرچى برسەتتى و كارەساتە سروشتىيەكان ھەر بەردەوامن، بەلام ئىمە سال بە سال باشتر فەردەبەين چۆن رووبەرەوويان بىيەنەو، بەلام لەبەر ئەوئەى ئىمە بەپى پىئەست دانا نەين، ئەوئە ھىشتا پىئەستىمان بەكارى زۆرتەر. ئەگەر ئاشتى و ھاوكارى ھەبىت، دەتوانن لە رىگەى ھەندىك كارى مەزن و قورسەوئە كەمىك بە ماقوولە بژىن. لەگەل ئەو تەكنىكەنەى كە ئىستە ھەيە، دەتوانن دانايى خۆمان مومارەسە بكەين و لە زۆر شىوئەى حوكمى سروشتى دەرباز بىن.

بەكورتى، ھىشتا خراپ مامەلەكردنى مەرفىشە لەگەل يەكترى كۆتايى نەھاتوئە، وەكو چۆن مەلكەچى مەرفىشە

بۆ سروشت كۆتايى نەھاتوئە. تا ئىستاش شەر و ئازاوە و جەنگ لە زۆر شوئەندا ھەر بەردەوامە، تا ئىستاش خەلكانىكى زۆر لەسەر جىسابى كەسانى تردا دەولەمەند دەبن، ھىشتا ھىز و سەرگوتكردن دوو فاكترەن كۆنترۆلى ملى زۆر كەس دەكەن. دەكرىت مەرفىشە بەسەر ھەموو ئەوانەدا زال بىت، چونكە شتىك نىيە لەنىو سروشتى خودى مەرفىشەدا، بەلكو ئەوئە ئەنجامى گەندەلى ئەو سىستەمە كۆمەلەيەتەيە كە مەرفىشە تىپىدا دەئى. بلاوكردەوئەى دادپەرەوئەى و دلنىيەى لەنىوان خەلكدا فاكترەرىكى بەھىزە بۆ جىگىركردنى زىانيان. ئەگەر بتوانن ترس و برسەتتى و نەزانى و نەخوشى لەنابەرىن، ئەو مەرفىشە بە سانايى دەتوانن بەيەكەو ھاوكارى يەكتر بكەن لە زىاندا. دەبىت شىوازە زانستىيەكانمان، ئەوانەى بوونە هوى زالبوونمان بەسەر سروشتدا بەشىوئەيك ئاراستەى بكەين كە بىتە هوى زالبوون بەسەر ناخوشى و ئازاوەى كۆمەلەيەتى ئىستامان. زانست و پىشەسازى لەزۆر لایەنەوئە زىانى ئىمەيان خۆشتر و باشتر كىردوئە بۆيە دەبىت ھانى ھەموو ئەو شتەنە بەدەين كە زىانمان باشتر و ئارامتر دەكەن. ئىمە ناتوانن لە رىگەى تۆقاندنى خەلكەو جىھانىكى پىشەكەوتو بوئەد بىنەين، بەلكو دەبىت لە رىگەى ھاندان و پەرەدەكردن و شانازىكردن بە ئازادى تاكەكەسىانەوئە ئەو كارە بكەين، بەشىوئەيك گوى بەھىچ شتىك نەدەين تەنيا پرسەكانى دادپەرەوئەى نەبىت. ئەو جىھانەى ئىمە توانايى زۆر لەوئە زىاترى تىدايە و دەكرىت زۆر لەوئەش باشتر و بالاتر بىت. ھەرەوئە دەكرىت زۆر لەوئە خراپىرىش بىت. ئىمە زانىمان چۆن چۆك بەھىزەكانى سروشتدا دەدەين، بەلام ھىشتا نازانن چۆن بەسەر ھىزە خودىيەكانى خۆماندا زال دەبەين. ئەخلاقناسەكان زۆر بايەخيان بە پەرەدەكردنى دەروون داو، بەبى ئەوئەى سروشتى ئەو دەروونە بناسن، بەلام من لەو كىتەبەدا ھەولم داوئە سروشتى دەروون و پىشان بەدەم كە لە پىئەندى لەگەل كۆمەلەگادا دەبىنم.

سەرچاوە:

السلطة والفرد، برتراند رسل، ترجمة: د. نوري جعفر، ١٩٥١، بغداد، (بەشى شەشم).

من کیم؟ بۆ کی ده ژیم؟ چیم ده ویت بۆچی دیوی
ناوه و هم جیساوازه له رووکارم؟ تیگه یشتن له خۆت و
نهینیه کانت چه مکیکی سایکۆلۆژی ئالۆزه
توتیینه و دهیه کی زه مه نی پیوسته بۆ نه وهی بزاین خود
چییه و چ په یه ندییه کی به جیهانی دهروه ههیه؟ ئایا
یهک خود ههیه یان زیاتر له تاک، مه به ست چییه له
چه مک و شیکردنه وهی خود؟

زۆرجار له فهلسه فه و دهروونزانی به خود ده لێن
سه ندوقی رهش یان کۆگای نهینیه کان. دهسته واژهی خود
(Self) زۆرتربین دهسته واژهیه که له تیۆرییه کانی
که سایه تی به کارهاتوه زۆرتربین مانای بۆ لیکدراوه ته وه
له روانگهی هه ندییک زانایانی دهروونی خود واته وینهی
که سایه تی تاک له زۆریه حالته و رهفتاره کاندای ده بین
زۆریه ئیدراکی تاک و رهوشتی هاوشیوه و هه لێنجراری
تیگه یشتنی خودی خۆیه تی.

کلیلی رهفتاره کانی تاک ده کری له سه نته ری که سایه تی
دروست بیته که تیگه یشتنی مرۆقه له خۆی و (کارل
روجرز) هه مان بۆچوونی ئه وانی تری ههیه که خود
بریتیه له وینهی که سایه تی، به لام ته نیا له یهک شت
هاورا نییه له گه ل زانایانی دهروونی که ده لیت
کۆنتراستیک ههیه له نیوان تیگه یشتنی خود و ماوهی
شاره زایی تاک. جوړیک له زانایانی تر و ده بینین که
خود که سایه تییه و که سایه تیش بریتیه له خود و
به رپرسیاره له جیه جیکردنی هه ندییک کاری دیاریکراو
له تاکدا. زۆرجار خود بریتیه له رۆلی کۆمه لایه تی که

گه ران به دوای خودی راسته قینه لای تاک

یوسف عوسمان جهمه د

مروث پیاده‌ی دهکات له‌ناو کۆمه‌لگادا، که زۆرجاریش بریتیییه له توانا و هیتز که به‌دریژایی ژیان مروث هه‌لده‌دات به‌دهستی بهیئنی. که بریتیییه له کۆمه‌له یاخود زنجیره‌ی بیرو هزر و ئیدراک و به‌هایه‌کان که له چوارچێوه‌ی (من) کۆده‌بیتته‌وه به‌سیفته‌ی کار و کرده‌وه. واته‌ خود کبانیتیکی دیاریکراو و ناسراو نییه به‌خودی خۆی له چواچێوه‌ی وینه‌یان فکریه‌ک که تاک هه‌لگریه‌تی بۆ به‌کۆمه‌لایه‌تی بوونی خۆی.

خودی تاک تیکه‌لیکه له هزر و هه‌ست و سۆز و مه‌یل و ناراسته‌کان که خه‌لک به‌رامبه‌ر خۆی ده‌رده‌پێت و خود بریتیییه له سروشتیکی تایبه‌تی له‌تاکدا، که بریتیییه له لایه‌نی هیتز و لاوازی و توانای گه‌شه‌کردنی و بیرکردنه‌وه‌ی که ستایلیکی تایبه‌تی تاکه، به‌پیتی شاره‌زایی و مه‌عریفه‌ی رابردوی ئه‌وه‌که‌سه، ئه‌م جوهرش بریتیییه له میحوه‌ری که‌سایه‌تی که سیسته‌میکی مانا هه‌لگری تاکه له‌سه‌ر خودی خۆی و په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌جیهانی ده‌وربه‌ر، خود ئه‌و پیتوه‌ریه‌ له به‌رامبه‌ر قه‌بولکردنی خودی به‌رامبه‌ر بۆ له‌یه‌کتره‌یشتن و تیکه‌لا‌بوونی سنوره‌کان له‌مه‌عریفه‌ی یه‌کتر.

هه‌رچه‌ند بیروبووچوونی جیاواز هه‌یه له‌سه‌ر لیکدانه‌وه‌ی خود له‌لایه‌ن زانایانی ده‌روونی، به‌لام ده‌ستنیسانی چه‌مکی خود بۆ سێ هۆکار ده‌گه‌رینه‌وه: یه‌که‌م ناساندن و زانیمنان به‌خودی خۆمان لایه‌نیکی گرینگی شاره‌زایی خوده. دووه‌م، چۆنیه‌تی هه‌ست کردمان به‌خودی خۆمان کاتیکی کار له‌ره‌وتی ره‌وشت ده‌کات له‌هه‌لویتسه جیاوازه‌کاندا. سێیه‌م، زۆرجار چه‌مکی خود به‌کاردیت بۆ ده‌رپین و گوزارشتکردن له‌دالی فه‌رمانیک و کاریکی که‌سایه‌تی تاک، ئه‌وه‌کاته چه‌مکی (من) ده‌بیتته‌ پیتوه‌ری ئه‌و ده‌رپینه له‌حاله‌ته جیاوازه‌کاندا.

(ئه‌لبورت و سولیفان) ده‌لێن مندالی شیره‌خۆره تیکه‌یشتنی نییه به‌رامبه‌ر خود، به‌لام له‌ئه‌نجامی په‌یداکردنی شاره‌زایی و هه‌ست کردن به‌بوونی ئه‌ندامه‌کانی له‌ش و زانینی سه‌ره‌کی فه‌رمانی ئه‌ندامه‌کان و به‌کارهێنانی به‌پیتی پیتوبستی داخوازه‌یان ئه‌وه‌کاته چه‌مکی خود لای منداڵ دروست ده‌بیت. واته ویناکردنی به‌دهنی خۆی وه‌کو هه‌یه‌یان وه‌کو خه‌یالیک ئه‌وه‌کاته خود له‌ منداڵ گه‌شه‌ده‌کا. له‌قوناغیکی زووی گه‌شه‌بیدا له‌شی خۆی ئاشکرا ده‌کات په‌نجه‌کانی ده‌ست و پێ، ده‌م و لووت، ئه‌ندامه‌کانی سیکسی، ئه‌و دۆزینه‌وه و تاقییکردنه‌وه‌ی ئه‌ندامه‌کان سه‌نته‌ریکی لای بیرکردنه‌وه‌ی منداڵ دروست ده‌کات که تیکه‌یشتنی و

چه‌مکی خۆی تیدا بینا ده‌کات له‌سه‌ر له‌شی خۆی وه‌کو کیانیتیکی جیاواز له‌جیهانی ده‌وربه‌ر (روجرز) بروای وایه ئه‌و شاره‌زاییه له‌سه‌ر کار و فه‌رمانه‌کانی ئه‌ندامه‌کانی له‌ش کاریگه‌رییه‌کی زۆری هه‌یه بۆ پیتشکه‌وتنی چه‌مکی خود، ویناکردنی له‌ش له‌تیکه‌یشتنی خودی تاکدا.

جگه له‌وه‌ی گه‌شه‌ی تاک تاوه‌کو ده‌گاته قوناغی هه‌رزه‌کاری و گه‌نجایه‌تی گۆرانکاری زۆری به‌سه‌ر دادیت، به‌لام چه‌مکی خود به‌شیتوه‌یه‌کی ره‌دیکالانه ده‌گۆریت و چه‌مکه‌کان جیاواز ده‌بن له‌قوناغه جیاوازه‌کانی ته‌مه‌ن، واته که‌سیک له‌ ته‌مه‌نی مندالی به‌جوړیک له‌خودی خۆی گه‌یشتوه و پیتناسه‌ی (من) واقیعی ده‌کات و به‌جوړیک له‌خۆی ده‌روانی که ته‌واوه‌ن له‌ته‌مه‌نی هه‌رزه‌یی ئه‌و تیکه‌یشتن و چه‌مکه ده‌گۆریت ره‌نگه زۆرجار تیکه‌یشتن له‌ دوو قوناغی جیاوازی ته‌مه‌ن پیتچه‌وانه‌ی یه‌کتر بن و یه‌کتری ره‌ت بکه‌نه‌وه، به‌لام (فرۆید) بووچوونیکی تری هه‌یه له‌سه‌ر تیکه‌یشتنی خود ده‌لیت مژینی په‌نجه‌ لای منداڵ گوزارشت کردنه بۆ ره‌مه‌کی سیکسی و ئیمه‌ واپروا ده‌که‌ین که تیکه‌یشتنی خود له‌قوناغیکی زووی ته‌مه‌ن ده‌ستی پیکرد بۆ ته‌واو بوونی هۆشیاری کۆمه‌لایه‌تی لای ئه‌و منداڵه، له‌رووی گه‌شه‌یییه‌وه تیکه‌یشتن له‌خود له‌ته‌مه‌نی هه‌رزه‌کارییه‌وه جیگیر ده‌بیت، به‌لام به‌و مانایه نییه که ناگۆریت، به‌لکو ملکه‌چی گۆرانکارییه‌کانی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیت ته‌مه‌ش زۆرجار پیتچه‌وانه ده‌که‌ویتته‌وه و ناگۆنجیت له‌گه‌ل به‌ها و داب و نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی ئه‌وه‌کاته به‌پیتوه‌ری کۆمه‌لایه‌تی خودی هه‌رزه‌کار به‌هه‌لگه‌راوه و هه‌له‌ و سه‌رووی کۆمه‌ل داده‌نییت خودی گه‌نج له‌گه‌ل پیتوه‌ری کۆمه‌لایه‌تی پیتچه‌وانه ده‌هه‌ستیتته‌وه به‌شیتوه‌ی قوناغی تا ده‌گاته کاملبوون ره‌نگه ئه‌و چه‌مکه بگۆریت هاوتابیت له‌گه‌ل داب و نه‌ریتی کۆمه‌ل. زۆر باوان و که‌سانی تر بایه‌خ به‌ منداڵ ده‌ده‌ن بۆ پیتشکه‌وتنی چه‌مکی خود به‌شیتوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ، چونکه باوان ته‌رکیز له‌سه‌ر ستایلی ره‌وشتی تیبینی ده‌که‌ن وه‌کو (خواردن، ره‌وشتن و قسه‌کردن و یاری...) له‌به‌ر ئه‌و هۆکاره‌یه تیکه‌یشتنی خود ده‌که‌ویتته‌ ژیر کاریگه‌ری شاره‌زایی حاله‌تی ئیمرجنسییه، چونکه منداڵ ناتوانی تیبینی خۆی بکات به‌شیتوه‌یه‌کی بابه‌تی یاخود به‌راورد بکات له‌نیوان خۆی و منداڵه‌کانی تر له‌هه‌مان ته‌مه‌ندا له‌وانه‌یه له‌و ته‌مه‌نه‌دا ته‌واو کاریگه‌ر بیت به‌ په‌رچه‌کرداری که‌سانی تر له‌ به‌رامبه‌ر ناراسته‌کان و مه‌یلی خۆی، منداڵ خاوه‌نی

سیستم و به‌هایه‌کی خۆرسک نییه و له دایک بیت و چه‌مکی خودی لای هه‌بیت، به‌لکو ده‌توانیت تی‌بیینی چۆنییه‌تی وه‌لامدانه‌وه‌ی که‌سانی تر بکات، فی‌یری ئه‌وه بیت چۆن ئیدراک و به‌های خۆی بکات له‌چوارچێوه‌ی شاره‌زایه‌کانی له‌گه‌ل خه‌لکی گرینگ له‌ژیانی خۆیدا و گۆرینی بۆ چۆنییه‌تی وه‌لامدانه‌وه‌ی له‌ به‌رامبهر خۆیدا. لێره‌دا بۆمان ده‌رده‌که‌ویت تی‌گه‌یشتنی خود لای منداڵ ده‌که‌ویتته‌ ژیر کاربگه‌ری زۆری په‌رچه‌کرداری که‌سانی تر. له‌ ری‌گای ئه‌وه‌ی که‌وا گوی بیستی که‌سانی تر ده‌بیت که‌ که‌سیکه‌ شایه‌نی خۆشه‌ویستییه‌ یان رق لی بونه‌وه. سه‌ره‌تای گه‌ران به‌دوای خود له‌ سه‌رده‌می منداڵییه‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کات له‌ ماوه‌ی په‌روه‌رده‌ی باوان بۆ منداڵه‌کانیان به‌وه‌ی که‌ واز له‌ وه‌فتاره‌نه به‌یتنی که‌ له‌گه‌ل بیر و به‌ها نمونه‌ییه‌کان ناگۆنچیت. ئه‌وکاته‌ فی‌یری ره‌وشتیکی تر ده‌کریت که‌ گونجاو بیت له‌گه‌ل ئه‌و به‌ها کۆمه‌لایه‌تییه‌نه. زۆر جار له‌و پرۆسه‌یه باوان (دایک و باوک) سه‌رناکه‌ون (فاشل) ده‌بن بۆ دروستکردنی ئیدراکی تاییه‌تی منداڵ له‌ به‌رامبهر خودی خۆیان ئه‌وسه‌رنه‌که‌وتنه‌ ده‌بیتته‌ هۆی نامۆ بوون له‌ به‌رامبهر خودی تاییه‌تی خۆی، به‌هۆی پێداگرانی باوان له‌سه‌ر فی‌یری ره‌وشتیکی که‌ پێچه‌وانه‌ی ناماده‌یی خۆیان، بۆ نمونه‌ زۆر له‌ باوان هه‌ز ده‌که‌ن منداڵه‌کانیان کۆمه‌لایه‌تی بیت جگه‌ له‌وه‌ی هه‌ز ده‌که‌ن منداڵه‌کانیان له‌ هه‌مان کاتدا به‌ تنیا و گۆشه‌گیر بیت دووریته‌ له‌ کێشه‌ و گرفته‌کانی کۆمه‌لگا. له‌ هه‌مان کاتدا باوان هه‌ز ده‌که‌ن گه‌نجه‌کانیان له‌ یه‌کتر دوورین و تی‌که‌لای یه‌کتر نه‌که‌ن. ئه‌مه‌ش گرانی و زه‌حمه‌تی دێته‌ پیش هه‌روه‌ک باوان و منداڵه‌کانیان و له‌ یه‌کتر دوور ده‌که‌ونه‌وه‌ ئه‌وکاته‌ خودی نه‌وه‌ی نوێ جیاواز ده‌بیت له‌ خودی نه‌وه‌ی کۆن و په‌تی یه‌کتر ده‌که‌نه‌وه‌ و به‌رده‌وام له‌ به‌رامبهر تی‌گه‌یشتنی خود له‌ ململانێدان و به‌رده‌وام هه‌ردوو نه‌وه‌ پرسیار ده‌که‌ن نایا له‌لایه‌ن یه‌کتر قبوول ده‌کرین یان نا؟

بۆ وه‌لامی ئه‌و حاله‌ته‌ له‌لای تاک هه‌ستیک دروست ده‌بیت له‌ به‌رامبهر گه‌وره‌یی و به‌رزی خودی خۆی که‌ مرۆف هه‌ست ده‌کات سه‌نته‌ری جیهانه‌ و رووداوه‌کان له‌ دوری خول ده‌خواته‌وه. سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که‌ ئیدراک به‌ بابه‌ته‌کانی رووداوه‌که‌ ده‌کات که‌ زۆر جار راست نییه‌ و له‌ به‌رامبهر رووداوه‌کان به‌ هه‌له‌ داچوو له‌وکاته‌ خۆی پیوه‌ری خۆی ده‌کات هه‌م وه‌کو کار هه‌م وه‌کو کرده‌وه، مرۆف هه‌میشه‌ یه‌ک رۆل نابینیت له‌ژیان، فی‌یری

چه‌ندان رۆلی جیاواز ده‌بی له‌ ژبانیدا به‌پیتی کات و شوین و ته‌مه‌ن خوده‌کانی ده‌گۆریت وه‌کو (قوتابی، باوک، مامۆستا، کرێکار، نه‌خۆش...).

هه‌ر ستایلیکی (نمط) ره‌فتار له‌گه‌ل ستایلیکی تر ده‌گۆریت ئه‌گه‌ر خودی تاک هه‌روه‌کو خۆی بمینیتته‌وه، وه‌کو نه‌ریتیک مرۆف به‌رده‌وام نه‌ریت و ره‌وشتی ده‌گۆریت وه‌کو گۆرانی رۆلی تاک له‌ناو کۆمه‌لگادا، به‌لام له‌ هه‌مان کاتدا هه‌ستی ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ پارێزگاری له‌ ناسنامه‌ و کیانی تاییه‌تی خۆی ده‌کات هه‌چ کاتیک بیرله‌وه‌ ناکاته‌وه‌ چه‌ند خودیکی هه‌یه‌ ئه‌گه‌ر هه‌رچه‌نده رۆلیکی زۆریشته‌ بپینیت ته‌نیا ئه‌وه‌ تیده‌گات یه‌ک خودی جی‌گی‌ری هه‌یه‌ قابیلی گۆرانی نییه‌. ئه‌گه‌ر گۆراش ئه‌وا ره‌فتاره‌کانه‌. هه‌ر له‌م شیکردنه‌وه‌یه‌دا (کارل هورنی) سێ جۆر ده‌سته‌واژه‌ی بۆ خود شی کردۆته‌وه‌ وه‌کو یه‌که‌م: خودی واقعی که‌ سه‌نته‌ری که‌سایه‌تی و زیندووی توانا و هه‌یزی که‌سایه‌تییه‌که‌ یه‌که‌ی هه‌زه‌کانی گه‌شه‌یه‌ و کانگای هه‌یزی سۆز و خۆشه‌ویستی و دروست کردنه‌ که‌ وینه‌یه‌کی راسته‌قینه‌ ده‌به‌خشیتته تاک له‌ به‌رامبهر که‌سانی تر.

ئه‌وه‌ش راستی ئه‌و وینه‌یه‌یه‌ که‌ مرۆف هه‌لیگرته‌وه‌. دووه‌م، خودی کارا مه‌به‌ست له‌م شیکردنه‌وه‌ ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نیت مرۆف له‌ هه‌مان ساتدا یان له‌ ساتیکی دیاریکراودا رووچی و به‌ده‌نی و عه‌قلی بوونی هه‌یه‌ و لێک جیا نابیتته‌و پێکه‌وه‌ کارده‌که‌ن بۆ ناساندنی خود.

سێیه‌م، خودی میسالی واته‌ وینه‌یه‌کی نا عه‌قلانی که‌ مرۆف هه‌یه‌تی له‌ به‌رامبهر خۆیدا، یان ده‌بی به‌و شیوه‌یه‌ بیت وه‌کو هه‌یه‌. هه‌روه‌کو ئه‌و و ته‌یه‌ که‌ ده‌لیت «من ده‌زانم چۆن ده‌بم بۆ ئه‌وه‌ی له‌ جیهانی دژواردا بژیم» و ئه‌مه‌ش پێکه‌هاته‌ی شاره‌زایی عصابی و هه‌ست کردن به‌ کبریا و تووریه‌ی له‌ خودی میسالییه‌، که‌ له‌ هه‌مان کاتدا دژایه‌تی خود و خودی واقعی ده‌کات. هه‌ندیکی تر له‌ زانایان به‌شیوه‌یه‌کی تر خودشی ده‌که‌نه‌وه‌ وه‌کو (خرۆم) خودی واقعی و خودی کۆمه‌لایه‌تی و خودی درۆینه‌. مه‌به‌ست له‌ خودی واقعی واته‌ ناسنامه‌ی راسته‌قینه‌ی تاک و خودی کۆمه‌لایه‌تی واته‌ توانای تاک له‌سه‌ر رۆل بینین له‌ناو کۆمه‌ل و دابه‌شکردنی توانا و وه‌زی تاک بۆ په‌یداکردنی پایه‌گای کۆمه‌لایه‌تی، به‌لام کاتیک مرۆف کرده‌وه‌ و ره‌فتاری لێک جیاواز بیت زۆر جار بۆ په‌زنامه‌ندی به‌رامبهر دژی بۆچونه‌کانی خۆی ده‌وه‌ستیت پیتی ده‌گۆریت خودی درۆینه‌.

به ختیاری یه کیتک له خیللاتی هه ره گه وره ی لوری کوردی ئیرانن که له ئوستانه کانی چوار مه حالتی به ختیاری و کوهل کتیویه دا ده ژین. محمه د علی کوری محمه دی شوانکاره بی له سالی ۷۳۳ کۆچی مانگیدا، کتیبیتیکی به ناوی «مجمع الأنساب» به فارسی نووسیوه، که میژووی خیللی کوردی شوانکاره به. له لاپه ره ی ۲۰۶ دا باسی خیللاتی کورد ده کا و به چوار خیللی سه ره کیان دابهش ده کا که یه کیتک له وان چوار خیلله گه وره به، خیللی به ختیاریه و ده نووسی، له راستیدا نه وانه کوردیلی شامن* «سووریه». ئەم خیلله ئیستا له سه رانسه ری ئیرانی په راکه ندهن و به شیکیان له کوردستانی تورکیا له ئوستان و پارێزگای ده رسیما ده ژین. کاتی له سالی ۱۹۳۷ سه ید ره زا دژی نه تاتۆرک پاده په ری، قه مبه رخانن به ختیاری ده بیته پشتیوانی و سه ره نجام شه هیدیش ده کری. بیگومان زاراوه ی به ختیاریش، یه کیکه له زاراوه کانی کوردی که هه تا ئیستا کهس خۆی له قه ره ی نه داوه.

۱- بهیتی گاکه رۆ

ئەم بهیته وه ک چه مەری ناوچه ی ئیلام و مۆری ناوچه ی لورستان وایه و کاتی جوانچاکیتک، سه رۆک خیللیک ده مری، یان ده کوژی. ژنان له سه ر گۆره که ی چه مەری ده گپرن و شین ده کهن و ده گرین و ژنیک به ده نگی بهرز گاکه رۆ ده بیژی و نه وانن تر به گریانه وه بۆ ده گپرنه وه. وه ک له م ده قه ده رده که وی، له شه ی و جه نگی کدا سه رکرده یه کی به ختیاری به ده ستی تورکه مه نان شه هیدکراوه و ئەم گاکه رۆیه ی بۆ سازکراوه. ئەوهش ده قه که یه:

ترکمون سه رحه دی، عه ره ب به ره ری
 چه نده به روون ره کاو خۆت نه یری
 ترکمون سه رحه دی، عه ره ب شیرازی
 چه نده به روون ره کاوت نه کوونی ناز

دوو کورته بهیت به زاراوه ی کوردی به ختیاری

ئا: ئەحمەد شەریفی
 (مه هاباد)

سهرداری نه پووشیدې ز هوونه دهرگاوی
 دوژمنی که هوو نهدی لهرزه بهرگاوی
 سهرداری نه پووشی ز هوونه دهوونی
 دوژمنه که هوونه دی ره بی زه زوونی
 خانم سهرنگر به ست بهرگرده زورون
 نهو چونون جهنگی کونه چی شیر دهورون
 سهد هزار دوونه فشهنگ به په پشالهس
 تاریکی دم سوبق چو وهست به مالس
 خه لعتی خان دا ده ته کارد ته لایی
 توو سهرت دهرده نه کونه سی که دخودایی
 خه لعتی خان دا ده ته کاردت خهریده
 توو سهرت دهرده نه کونه سی ره که شیده
 چادورا خان زهیده بی سهر تاو نه ناری
 شوو نه خه ووسی خان خوم که دهژمه داری
 چادورا نه وهرکشی سهر تاوا چه شمه
 شوو نه خه ووسی خانی خوم دهوورت ز دوژمه
 نه لب وا زین، زین ز له قوومهت
 دیده مهت مژرا وه خراب دهست غولامهت

بی عهرووس سهر قهله په لا بوریده
 لاش ناسپید علی موردهن به دار که شیده.

- ۱- فهرهونگوکی بهیتی به کهم:
 ۱- گاهرؤ = وهختی گریان.
 ۲- نه کونی = ده که ی.
 ۳- سهرداری = لیباسیچی دریتی پیاوانه ی خیتلاتی
 لور و بهختیاریه.
 ۴- هوونه = مال، خانو.
 ۵- هووندی = که توی دی.
 ۶- زوونی = له زری.
 ۷- خانم = خانی من، گهره ی من.
 ۸- گرده = گریوه - ره وزه بهرد.
 ۹- سوبق = بهیانی زوو.
 ۱۰- سی = بؤ.
 ۱۱- نه خه ووسی = نه خه فتی، نه نووستی.
 ۱۲- مژرا = نهو.

ب- فهرهونگوکی بهیتی دووهم:

- ۱- موو = نه من، نه ز.
 ۲- چوو پوون = چویان - شوان.
 ۳- نه دوونه م = نازانم.
 ۴- کوون = کووان؟ له کوین.
 ۵- دام = دایکم.
 ۶- ده دووم = خوشکم.
 ۷- ده کورد = ناوی پیشوی شاری کوردی نیستا بووه
 که ناوهندی پاریزگی چوار مه حالی بهختیاریه.
 ۸- گه دؤ = برا
 ۹- دؤو = کچ
 ۱۰- کی دیده قاترچی جاشانشینه = مه بهستی
 ره زاخان بووه.

- ۱۱- بی = بی بی-ژنی ناقل و سهر سپی.
 ۱۲- په لا دبسک = بسکی ژنان.

(*) مجمع الانساب، تالیف محمد بن علی بن محمد
 شبانکاره ای به سال ۷۳۳هـ، چاپ تهران ۱۳۶۴. صفحه ۲۰۶.

سهرچاوه: نامه ی نور. ژماره (۸-۹) خردار ۱۳۵۹.

ب- بهیتی شیر علی موردهن

علی مهران خانی بهختیاری، مه شهو به شیر علی،
 له دهورانی ره زاخاندا، راده پری و چندیان جارن
 له شکر شاکینتی. هوار و رورؤ وه له شکر نیان
 ده که وی. نهی هوار چ بکهین له دهست شیر علی!
 به کیچ له وه لامدا پیده که نهی و دهلی کاریکی نییه،
 کورده و تامه زرووی و توویژان. بانگی ده کهین بؤ قسه و
 باسان و ده بگرین و ده ماری له رورژگار دهر دینین. نه وهش
 بؤ کوردی ره بهن نه قلی نه مری و دوینی نییه و هزاران
 ساله وایه و ابووه و بلتی ههر واش بی! علی مهران
 خان بانگ ده کهن بؤ و توویژان و له تاران دهیگرن و له
 زیندانی قه سردا له داری ده دن.

موو لوپم به لووت خورم، هفت سال چوو پوونم
 نه پ بنینم به قرقره مه شق نه دوونم
 کوون تیپ؟ کوون سپا، کوون فراهه م؟
 ره بدین دام، ده دووم بیان سهر لاشم
 شه مشیر علی مهران، ته لای بی خهش
 ز ده کورد سهر که شیه تا به سفید دهست
 کوپ بوکوش، گه دؤ بوکوش مهنیم دوو تامون
 نه کوپ نه دؤ دهری مهنده به جا نیه
 کوپ بوکوش، گه دؤ بوکوش، جهنگ جهنگ دینه
 کی دیده قاترچی جای شانینه

نامه‌وی بيمه سهر شروقه‌کاري ميژوويي و ريزکردني فاکت و به‌لگه بۆ سه‌لماندني ره‌سه‌نايه‌تي و ئييره‌يي بووني سياچه‌مانه. پيداگريم له‌سهر واقع و «هه‌بووي» ئەم سۆزه جادووگه‌ره‌يه که له تافگه‌ي ده‌نگه‌وه، ئاويزاني ئاوازي به‌رده‌وامييه. ده‌کۆشم به‌ جه‌خت له‌سهر فاکت و پشت به‌ستن به‌ تيۆري به‌رپه‌يوهند، وتاره‌که‌م بيمه‌ گۆ.

سه‌رنجم بۆ سه‌ر سياچه‌مانه، پيداگري له‌سه‌ر تيکسته‌کانه. ئەو سۆز و ئاوازه مه‌حشه‌ره‌نگيژه که هيتزي ژيان و زاويزي و به‌ره‌نگاري و وه‌سف و عه‌شق، له ولاتي وشه و هه‌ريمي که‌ليمه و به‌زمدا، ئاوقه‌ي به‌رينايي زه‌ين و هزر و هه‌ستي مرۆڤ ده‌کاته‌وه.

له‌م وتاره‌دا نايه‌مه سه‌ر باسي ره‌وت و شروقه‌ي قوناغه ميژووييه‌کان، چونکه لام وايه توپژينه‌وه‌ي ئەم په‌هه‌نده، هه‌ولدان بۆ زیندووکردنه‌وه‌ي کولتورتيکی مردوو یان خه‌ساو نييه، جقين له پيئاو گيان به‌خشيئه‌وه به‌ جه‌سته‌ي خووخده‌ي سه‌رده‌مي له ده‌سچوو به‌خۆوه ناگري، به‌لکو خواست و حه‌ز له پيئاو شکوفاندنه‌وه و گه‌شه‌به‌خشي به‌ کولتووري هاوچه‌رخه له‌سه‌ر بناغه‌ي بايه‌خداری ميژوويي و نه‌ته‌وه‌ييه‌وه.

تيکه‌لي سياچه‌مانه، بوونه به‌ به‌شيتک له‌ سياچه‌مان. ئەگه‌ر بلتيم پيويسته‌ حه‌وت قوناغه‌ي سۆز بيري تا بگه‌يته قوناغي بوون به‌ به‌شيتک له‌ سياچه‌مانه، به‌ ناعارقم ليک مه‌ده‌نه‌وه، چونکه کاتيک ده‌کري له‌ سياچه‌مانه بگه‌يت که بووبسته به‌شيتک له‌و سۆزه هه‌ژينه‌ره. ئەو قوناغانه‌ش ته‌نيا به‌ سواری ئەسپي

رېچکەي عيشق و بزاقی بوون له هه‌ریمی سياچه‌مانه‌دا

ره‌هوف محهمه‌د پوور
(مه‌ريوان)

هونه راوی و عهشق دینه برین و خو خافلانندی
 روشنبیرانه، له م گۆره پانه دا وهرامده روه نییه.
 نامه وی بهو کۆپله ههست بزوتنه سییاچه مانه تا
 ئاستی قه داسهت و هه ره بالایی پال پتوه بنیم، به لکو
 گه ره کمه وهک دهق سه رنجی بدهم و له دوو ره هه ندی
 نیگه تیغ و پۆزه تیغه وه دهسه و یه خه ی بیمه وه. که واته
 پاش خسته نه بهر سه رنجی خاله ئه رتیه کان، روو له
 خه ساره کانی ده کریت. فاکته کانی منیش زیاتر له به شی
 ناوهرۆک و سۆزدان و باری میژوویی، یان موسیقیایی
 له خو ناگرن، ئه ویش بۆ به دوا داچوون و ته وان ده گه ریتته وه
 و په یوه ندی به سه ره به هابه خشی به جومگه کانی قه واره ی
 سییاچه مانه وه نییه.

ئه و جومگانه که وهک ئه ریتی بهر سه رنجن

1- هه ژانندی ژیان و هیزی ناوه دانکه ره وه:

ناوه رۆکی سییاچه مانه، لیپه له هیما و بانگه شه ی ژیان
 و به رده و امیی بزاف له پینا و مانه وه و هیوا به بوون و
 عه شق. ئه مه ش به و هیما و بانگه چرانه وه دیتته په یف که
 بانگه شه ی خو شه ویستی و زاوژی و ژینگه پاریزی و زید
 دۆستی و ناوه دانکرده وه ده کهن. ئه مانه ش له خو دا
 پالنه ریکی به هیزن له پینا و به رده و امی و ژیاندا. ئه کرئ
 بوتری سییاچه مانه هاواری هیزیکی غه ریزییه له پینا و
 به رده و امیی «بوون» و ژیانی مرۆفدا. ئه و که لیماتانه که
 هه سته به رده نگ به ره و خو شه ویستی و هیوری و
 ناوه دانی و زاوژی و... پاکیش ده کهن، ئیجگار زۆرن و
 چ پتویست به نمونه هینانه وه نییه.

ئه گه سه رنجی ناوه رۆکی سییاچه مانه بدهین ده بینن که
 به زۆری و تاراده یه کی ئیجگار بالا، له خزمهت غه ریزه ی
 ژیاندا یه و بگره به ده گمه ن ناو له غه ریزه ی مه رگ و
 ویرانی بدریتته وه.

ب- بونیادی پتوه ندی مرۆف- ده قه ر، یان مرۆف-

زید:

سییاچه مانه به وه سفی جوانییه کانی مرۆف و ده قه ر،
 په یوه ندییه کی رۆحی و عاتیفی له ناخی مرۆفدا بونیاد
 ده نیت و ریشه ی مرۆف به ناخی خاکی ده قه ردا رۆ
 ده بات، له وه سفه عاشقانه کانی شدا هه ول ده دریت هه ر دوو
 مه عشوو ق. ژن و ولات، یه ک به رین و بینه وه سفکردن:

دزلیه یه نی زلف دیزه نی
 په روه رده ی چنور داله میزه نی
 سه باحی سالحان، هه وای ناو تیه سه ر
 قیبله م میمانه ن دل دانش خه به ر
 نازاری لوتیه هه رده چیاله
 خه یه ش دابیه سووره هه راله
 نوه یجه ریه کی به پلئ هۆر وه سته ی
 به گوله چنوری که پریشا به سته ی
 واچه به قیبلیم دل نه دۆ به دل
 مه ره ختی به ووه هه نار که رۆ گول

له گه ل ئه وه شدا به وه سفی جوانی و گول و که مه ر و
 تایبه تیه ئیره ییه کان، ئه ویش به دهم سۆز و ناو زی
 جادوو ییه وه، هه ول ده دریت لای تاک ده روونی بکرینه وه
 و بنه مایه ی خو ش ویستنیان. به م جو ره بنه مای
 زیده دۆستی و ولاتپاریزی لای تاک دروست ده کریت.
 ئه مه ش به موخاته ب گرتنی هه ست و سۆز و عاتیفه ی
 تاک دیتته خو لقان. به باوهری من یه ک له هۆکاره کانی
 مانه وه ی کولتووری هه ورامی و هه ورامییه کان بۆ ئه م
 تایبه ته ندی گۆرانی هه ورامی و به تایبهت سییاچه مانه
 ده گه ریتته وه.

وله هه ناره کی ره نگشا که رده ق سوور

مزانی مده برتامان چنور

قاسپه قاسپی که و جیوه ی چۆله که

شۆرا په لکه کهت وه بان که له که

ژه ره ژ مه وانۆ جه پاینو که شا

ماچۆ هه ورامان سه رانه سه ره و شا

ده ریه نی چریش کاوه و ده رویشی

دوو ره جه ولاتی عه مر م په ی چیشی

قاسپه قاسپی که و قیژه ی قاژی ره ش

جه بۆنی شه و بۆ گه لی بۆنت وه ش

که رمای که له کان شه مالی سه ر ریز

گولان خه یه دان ته ختی داله میز

ج- سییاچه مانه مه لیه ندی ناشتی و خو شه ویستی:

ئه گه ر لای سۆفستاییه کان شه ر شای هه موو شته کانه و
 لای سو قرات حه قیقه ت، ئه و له سییاچه مانه شدا عه شق و
 خو شه ویستی ده بنه بالا ده ست و وهک مه له که ی گۆرانی و

سۆز پاشایه تی ده کهن. نهک ههر ناوه رۆکی سیاچه مانه، به لکو ناههنگه کانیشی پالپشت و هانده ریکی به هیزن بۆ په رده دان به خوشه و بیستی و ناشتی. نه گهر لهو خه ساره بگه رپین که هانده ره بۆ و پیرانکردنی ژبانی که ژ، (ئه ویش له جیگه ی خۆیدا، ده که ویتته به ریاس) ئه وای ئیمه له گۆرانی سیاچه مانه دا بینهری چ توند و تیشیه که ده ره ق به یه کتری نین. به پیچه وانه وه سیاچه مانه که یلی عاتیفه و سۆز و خوشه و بیستییه:

تلفه که ت گره و و ورزه لوه وه

مدرحه بایم په ی چیش ژیرش که ره وه

سه رکه لا گیتدی به رنه شا بازی

تا یاوا به یۆ تاوا ته وازی

وه شله ییم پا کۆریه ی سه وزه دایه شه ن

دایم گۆش جه دهنگ لایه لایه شه ن

سه وزی بارش که رد لواوه ناوتسه ر

ئاگادارش بۆ خودا که ی بان ی سه ر

ههنگی نه ژیوا بارا ناواره

تۆشا که سستی به دور و باره

د- هیزی متمانه به خشی و باوه به خۆ:

سیاچه مانه وهک به ره ه می ره سه نایه تی و ئیره یی و جیاواز له هی دیتران، پروا و متمانه به هیزی خۆ، پته وتر ده کات و وره ی جقین به ره و بوونه خاوه ن کولتووری خۆی و تاییه ت به خۆ، به جقات ده به خشی. ئه مه ش خه رمانی سامانی نه ته وه یی به خالی ناهیل پته وه و له زالبوونی ههستی خۆ به که مزانی و چۆکدان له ئاست هی دیتران به رگری ده کات. ئه م هیزه ش بۆ ئیره یی بوونی سیاچه مانه ده گه رپته وه که سه دان سه د مولکی نه ته وه ییبه و چ مۆرکی دیترانی به سه ره وه نییه. نه گهر له روانگه یه کی فانوونیه وه سه رنجی مه سه له که بده ین ئه و سیاچه مانه که لکه له ی حه زی «بوون» وهک خۆ، نه وهک ئه و دی، له تاکدا به هیز ده کات و ده بیته هۆی په روه رده بوونی که سایه تی ساغ و له سه رخۆ.

ه- باوه به دیارده ده قهریه کان، وهک جۆراوجۆری و

نایهک پهنگی کولتووری:

تی. ئیس. ئه لیوت، له کتییی «له باره ی فهرهنگه وه» دا ده لئ: ههر ده قهر و ناوچه یه ک ده بی

کولتووری تاییه ت به خۆی هه یی، کولتووریک که سه ره رای جیاوازی، ببیته هۆی ده وله مه ندی کولتووری نه ته وه یی. بگه سه رنج و بایه خدان به کولتووری ده قهره کان، لای هه ندی ته وس، وهک مایه ی ناوچه گه رای ی لیک بدیته وه و له کاریگه ربی کولتووری په زاخانی و که مالیستی و هی تر، وهک ئاسته نگ له پینا و یه کگرتووی نه ته وه یی و پیکه وه بوونی نیشتمانی بیته ئه ژمار، به لام هه مان خاوه ن را و له هه مان سه رچاوه دا له سه ر ئه و قه ناعه ته یه که بۆ گه شه کردنی کولتووری گه لیک، خه لکی نابج زۆر وهک یهک و زۆریش جیا له یهک بن. پیکه وه بوون و یه کایه تی زیاده له حه د، ده بیته مایه ی به ربه ریه ت و له وانه یه سه ر له سه مکاری و ئیستییداد ده ربه یی. ههر به و جۆره جیا یی زیاد له حه دیش به هه مان شیوه. لای ئه و، کولتوور نهک له روانگه ی چینایه تی، به لکو له روانگه ی ده قهرایه تیه وه دیتته شۆقه و لیکدان وه. ههر بۆیه ده لئ باشتره زۆریه ی خه لک له و شوینه دا بژین که لئی له دایک ده بن. تا وه فادارییان سه باره ت به ده قهر و ناوچه و گه له که یان بپارێزن.

له گۆرانی کوردیشدا ئه و لاوک و حه یران و هۆره و به یت و سیاچه مانه، وهک پارێزهری جیاوازی ده قهره کان، ده بنه پالپشت بۆ پاراستن و بانگه شه ی ره سه نایه تی گۆرانی کوردی.

دوو باره ئه لیوت جه خت ده کاته وه که کولتووری نه ته وه یی به ره ه می ژماره یه کی به رچا و له ورده کولتووره ناوچه ییه کانه که ئه وانیش کاتێ دینه پۆلینکاری ده بنه ورده کولتووری تر. به ئه نه سه ست و نغرو کردنی جیاوازییه کان له پینا و یه کسانی نه ته وه یی و پیکه وه بوونی نیشتمانی، خه تابه کی گه وره و هه له یه کی قه ره بوو نه کراوه یه.

به م جۆره ده بینین که سیاچه مانه، سه ره رای جارچیبه تی تاییه تییه ده قهریه یه کان، بووه ته سامان و ملکی نه ته وه ییش.

و- سیاچه مانه گۆره پانی په خنه کاری و

به رنه نگاری بوونه وه ی عورف:

ههر له سوقراته وه بیرۆکه یه ک په روه رده کراوه که په خنه گرتن له عورفه. عورف مه ودا ی ژبان بۆ تاکه کانی

کۆمەڵ بەرتەسک دەکاتەو و دەبیتە بەرەست لە بەردەم ئارەزووەکانی تاکدا. بە تاییەت لە کۆمەڵگا کولتوور داخراوەکاندا، پساندنی بازەکانی عورف گێچەلساز و نەلواوە. عورف لە کولتووراندا وەک تابۆیەکی بقیە و بەزاندنی هێڵە سوورەکانی بۆ تاک مەحاله. کەچی سییچەمانە دەبیتە لانیکی ئارام بۆ پەرخەگرتن و پساندنی بازەکانی عورف. بە تاییەت لە بواری جنسی و سیکسدا. لە سییچەمانەدا گۆرانیبیژ، دەبیتە ناخود ئاگای جەماوەر و حەزەکانیان ئاوقەیی هزری وەستاو دەکاتەو.

**دەم نیام دەمت ساکن بی دەردم
ئۆخەیی نەمەردا دەمت ماچ کەردم
ئەیی خوا چن وەشەن ماچی نیمەشەو
لێفەکەیش لادەیی چاری ها لەخەو
ئێشە و ئامانن تەوافی خالت
گولەکە چوون گەمان کیشیابن پالت
ئێشە و لوانن تەوافی خالت
لام دا لێفەکەش کیشیانن پالت**

حاشای لێناکرێ کە زۆرجار یاسا و عورف دەبنە ئاستەنگ و بەرەند بەسەر رێگای شاخ بە شاخ بوون لە گەڵ ئارەزووەکان. ئەو عورفەیی بەسەر تاکدا دەسەپینرێ و دەبیتە مایەیی دلپیری و بە کۆلی دەروون. بۆیە لام وایە سییچەمانە تەقینەووەی چرکەساتەکانە دژ بە کزەیی دەروون و لە پینا و سووکنا بەخششی دەروون و دژ بە ناریکییەکانی، دیتە جقین. چاوەگەییە کە بۆ هروورژاندنی ریتمی ناریکی ژیان و حەز.

ئەمەش لەخۆیدا پال پیتوونەرە بۆ گۆران و نوێ بوونەو و بەردەوامی ژیان و هەلچوونەکان.

هزری پەرخەکاری عورف، بە جاران لە تەوهرەیی جینسی تپپەر دەبیت و بابەتی دیکەش لە خۆ دەگرێ. وەک بابەتی کۆمەلایەتی و تەنانەت پامیاریش. ئەمەش بۆ کاریگەری دەرووبەر، بەسەر سییچەمانە چەرە دەگەریتەو. بۆ نمونە کاتێ لە کسووچە نوغرو و ویستانە کەیی داسەپیو لە لایەن عەرەبی شوڤیبینەو، کە بە هەزاران گوندی هەریمی باشووری گرتەو، هەورامی ئەودیویش راپیچی ئۆردوگا زۆرەملییهکان کرا، لە هەمان سەرەدەمیشدا لەژێر تەوژمی شەری هەشت سالی

عیراق- ئبیران، زۆریک لە گوندەکانی هەورامان بوونە ئەززی مەهرەمە و لە جەماوەرە کەیی قەدەغە کران، گۆرانیبیژی سییچەمانە چر دەبیتە قورگی جەماوەر و هاواری بەرز دەکاتەو:

**با ژەرەژ وانۆ جە پاینوو دۆلا
داخی داخانم هەورامان چۆلا
کۆگا و خەمە کام هۆرگیتروو بە کۆژ
بەرووش هەوارگەیی هەورامانی چۆژ
ئینەنە مەحشەر ئینەن کۆژلی
یاران کتی دین بەهەشت بە چۆلی
وەتەن وەتەن باوانم، وەتەن یاگی مەینەتی
وەتەن ئینە چن سالتین توخوا ئامان نەگبەتی
میتو دەیمە کتی سوەیلی رەشتینن
دوور وەتەنیه کەیی ئیمەش کوشتینن**

یان کاتێ کە شوهەوای شەستەکان و نیویدی یە کەمی حەفتاکان دەبیتە هۆکاری قەدەغە کرانی هاتوچۆ بۆ زۆریک لە کۆیستان و سەیرانگان، دووبارە سییچەمانە چر وەزار دیت:

**ژەرەژ مەوانۆ پاینوو دەرەنی
نمازا کەرمی سەیروو وەتەنی**

یان لەژێر کاریگەری دۆخیکی تاییەتدا یە کە لە سییچەمانە بیژەکان دەچریکینن:

**هەرکەسێ فتوای قەتلی تۆش داہوو
یانەش بۆ کاول، نەعام ریسوا بۆ**

بزاڤی پەرخەگرانی سییچەمانە، زۆرجار بواری کۆمەلایەتییهکانی دیکەش دەگریتەو. لەوانە: ژن بە شوودانی زۆرەملی و ئاوات کۆژیی عاشقان.

**بەش خوا هەقوو من بسانتۆ داہت
من رەنجم کیشا، کتی نیشت نە سایەت
هیچ کەس وەکو من نە کەوئ کۆسی
نەروانن بۆ چۆژ بەرەدیوان دۆسی
خوالە گیان هەقەن، پتەمبەر راسەن
ئا شوه تۆکەردەن پەیی مەردەیی خاسەن**

یان کاتێ هێلتی سنوور دەبیتە مایەیی حەرام کردنی

دیداری نازیزان و هات و چۆی هه زاران ساله ی نیتوان خزم و برا و خوشک و هاومال ده بیته سه داقه سه ری بستیک که پیتی دهوتری سنوور، هانای سیاجمانه جهرگ هه ژین به ره کویتستان و گول و ناسمان، بهرز ده بیته وه:

**سلام و هه شا تا دوور ولاتا
کاوه تر به بال مهیاو لا شا
سهر که لا گیتدی بهرنه شا بازی
تا یاوا به یۆی واتهوازی
بهینوو من و تو کیتو و شاخیکه
هه ساعتیکت بو من داخیکه
بهینوو من و تو بیه به لهژن
رای جاده بهسیان مهر به تهلهفون
گولی بهششا بو ناواده ریزا
کهرده نشا حهرام بهینوو نازیزا
یا خوا تا که له هور کنیو جه بن
بهشکهم ده رکهوی نووری دیده من**

یان به ره ره کانی کۆمه لایه تی و ناوقه بوونه وهی دۆخی داسه پیو له که شهوه وای بهرته سک و تهنگه لاند، به تاییه تی نه و کاته ی که کۆمه لگه که یلی چه واشه گه ری دهسه لاته و بالادهسته کان له ناست هه ژاران یه کگیر ده بن و به نه کتیش چ دهرفهت بو به ره نگاری و ناوقه بوونه وهی چاره ساز نیسه، سیاجمانه ده بیته مهیدانی هاوار و جاری نارزه یه تی له دهست دۆخ بهرز ده کاته وه.

**وهشله ی به مهلا گرد شادیشانه
نه شیخ، نه مهلا، نه قازیشانه**

لیردها نه و په ری هاواری بیزاری و دژایه تی له دۆخ دیته بهر سه رنج و هانای سیاجمانه چر ده بیته په نجه ره ی هه ناسه مژی جقات.

**ح- سیاجمانه، گۆره پانی ژیانپارتیزی و پته واندنی
هزی ناسه ی نه ته وهی و مروثانی:**

سیاجمانه له رۆحی ملکه چانه و کۆیلایه تیسه وه هه لته قوللاه، به لکو ناوازی هیزی رۆحانی و حه ماسه و عه شقه له ناست «هه بوون» و پهیره و کردنی ژیان. پروا به خۆ و جقین به ره بوونه خاوهن کولتووری تاییهت و ئیره یی، له بهرانبه ر شپرسی ناسه و چۆکدان و خۆ به

که مزانیدا. سیاجمانه هیزی له بار و به پرشته بو به ستنه وهی تاک به سروشت و زیده وه و هاندانی بو گه شه و ناوه دانی زید.

ئه مانه بنچانی کارامه ن بو پته و کردنی بنه مای ناسه ی نه ته وه یی و خۆیی و له گه ل نه وه شدا و پاش بوون به «خۆ»، هه ولدان بو گه شه و کامه رانی دیتران و بوونه خاوهن ناسه ی گشتی و به شیک له ناسه ی مروثانی.

سیاجمانه وهک مولکی دیرین و په سه نی کورد، ده توانی بیته بنچاخ بو بونیادانی ته لاری موسیقای کوردی. ناوه رۆکه که شه ی، چونکه هه لقولای هه ست و حه ز و هزی جقاته، ده توانی بیته مایه ی زۆر پرۆژدی مروثناسی و کوردناسی.

به باوه ری من له سیاجمانه دا هیزیکی مه زنی پر له فه زیلهت خۆی مه لاس داوه و لانی گرتووه. نه گه ر به شیشه یه کی زانستیانه و میتو دیک ده رکیش و په لکیشی نیو نا پۆره و جقات بکریت، ده توانی بیته یهک له وه نگا وانه که به ره و رووی ده رچوون له قه یرانی ناسه و ته متومانی نه خۆشی کۆمه لایه تی و سر ی ویزدان ده بنه وه. به خشنده بوونی سیاجمانه، ناته وس بوونی نه م ناوازه په سه نه مان بو ده سه لمینتی. به خشین ژیان، ئیسه راحهت دلنیایی، له زهت، ههروه ها پاراو کردنی موسیقای ده ورو به ری خۆی و کاردانه وه له سه ره ی خه لکی تر، مه زنی گیانی سیاجمانه و خودان سهروه ری نه م گۆرانیه په سه نه مان بو ده سه لمینتی.

سه رجهم نه و باسه له پینا و نه وه دایه که سیاجمانه وهک «هیزیکی» گۆره پانی هزی ژیانپارتیزی و ناسه ی خۆیه. ماوه ته وه به هیزیکی ژیرانه و زانستیانه و دل سوژانه، له په هه نده جیاوازه کانه وه، به کردار بکریت و بگوازیته وه نیو نا پۆره ی جه ماوه ر. بگره له ژیر وه ها تیشک و لیکدانه وه په کدایه که (فاروق ره فیق) ده بیته یه تی: ئیمه له رۆحی کوردی ناگه بن تا گو ی له موسیقای کوردی نه گرین.

خه ساره گانی سیاجمانه

پاش خستنه رووی چه پکی خالی نه رینی سیاجمانه، له په هه ندی نه رینیشدا دیمه پۆلینکاری و پۆلی خال بهرجه سته ده که مه وه. حاشا هه لته گر که سیاجمانه وهک ده سه که وتی مروث،

له گهڙ ٺهريڻيدا خاوهن خالي لاواز و نارٽيڪيشه. ٺهه مش
بؤ سيفه تي ڪردار مرؤفانيه کان ده گهريته وه. به دلنيايييه وه
سياچه مانهش ناتواني له م بازنه يه قوتار بيت.

۱- سياچه مانه گورانييه كي ماقووله. زياتر دلخوازي
به ته مه نه ڪانه. به رهي لاو ليبي دوره پهرتيزه و به ده گمه ن
ٺاوري لي ده داته وه. مه گهر له خؤنواندي رؤشنبييراندا.
له راپرسيه ڪدا ڪه له هه شت دواناوه نديي ناوچه و
له نيٽو ڪوران و ڪچاني هه وراميدا ڪرا، ۹۵ له سهدي
ٺه وانيش گوتبويان هه وسه له ي گوتگرتن له
سياچه مانه يان نييه.

۲- به جاران ده بيته هاندهر بؤ نغرو ڪردني ٺياني
ڪيوي. ٺهه مش بؤ ٺهه وه سف و تام و لامه دانه وه يه
ده گهريته وه ڪه راکردن و نه چيره واني ده لاوتينه وه.
مه خابن له سه رده مي هه نوو ڪه شدا ڪه ٺياني ڪيوي روو له
نغرو بوونه و رهوتي قه لاچوڪاري گه يشتوته لووتڪه،
هيشتا سياچه مانه چران واز له و لاواندنه وه يه ناهين و
سياچه مانه بؤ ته مه لبه ندي وه سف راکردن و
راوچييه تي. ٺهه مش قه يرانيكي ڪوشنده يه و ده بي
سهرنجي بدرتي:

دامگام نياوه پاينو گؤرالا

چيله ڪيم واناش، به قه ڪه لالا

سهره زن چرپش ٺهه خه و گه چيا

ڪوئي سه يادي چيش تامان پيشا

با وههار بيته ته قا هاناوي

بلمي شه ره بق پهي ڪاوه و ناوي

تفهنگي ته قا هالي ورياوه

سه ياد ده ست وهش ڪه له نسله ماوه

با ٺهره ٺ وانوچه پايي دؤله

بي سه ياديشن سهر ڪه لان چؤله

ههر چند جاروبار هه ول دراوه دؤ به و رهوته ههنگاو
بنريت، به لام ٺهه هزره نه يتوانيوه بگاته ٺاستي
قه ره بوو ڪه ره وه:

ڪه لي پهي ڪه لا به ردش مزاني

سه يادي ڪه له ڪوش مه ردهن به جواني

۳- سياچه مانه گؤره پاني رمبازيني پياوانه و ٺن
بواي هه ست ده رپري و سياچه مانه وتني پي نه دراوه.

ڪه واته، سياچه مانه گؤراني پياوه و هيشتا نه بووته
گؤرانييه كي گشتگر.

ٺه گهر سهرنجي ڪه ليمه ڪاني سياچه مانه بدهين، ههر
هه موويان جارچي هه ست و هه ز و خواستي پياوه و چ
هاوارٽي ٺافره تانه ي تيا به دي ناکريت. مه گهر ٺهه
به شه ي دل پياو بؤ ي به ڪوله. له حالتيڪدا ٺه گهر
ٺنانش ده رتاني وه ڪ پياويان هه بوايه، سياچه مانه
ده بووه گؤره پاني گفتمانتي ڪي عاشقانه ي ڪؤمه لايه تي و
ٺالوگؤر ڪردني هه ز و هه ست و ويست، به لام تا هه نوو ڪه
مامه له ڪه يه ڪ لايه نه يه و ٺن ليبي ته ريڪه.

۴- رهوتي به زم و ٺاوازه ڪاني سياچه مانه، بووته
ته گهره يه ڪ و چ هه ولتيكي زانستيانه و بويرانه بؤ به
رؤٺ ڪردني سياچه مانه به رچاو ناکه ويت. دووپات
ڪردنه وه ي به زمه ڪان لاي سياچه مانه چران، رهوته ڪه ي تا
پاده ي به ڪليسه بوون و سواوي جماندوه وه. له گهڙ
ٺهه شدا شارده وه ي دانهراني ٺهه به زمانه ڪه خاوهن
داهيتنهن، يان به ٺير ليته وه ڪردنيان له لايه ن سياچه مانه
بيٺانه وه، ڪارتي ڪردوه ڪه ههر ڪه س ته پ بڪوتيته
سهر به زميڪ و به بي ٺاوردانه وه له خاوهن به زمه ڪه، وه ڪ
هي خؤي بيچريت.

زياد له وانهش به زمه ڪاني سياچه مانه به رووي
«ڪه ليماته وه» ڪراوهن و ڪام گؤرانيبيٺ ڪام ڪه ليمه ي به دل
بيت، ده يخاته دووتوي به زمه ڪه وه. ته نانهت به دل
خؤي له ڪه ليمه ڪانيشدا گؤرانڪاري ده ڪات. به باوهري
من ٺه گهر به پي ٺاههنگ و حالته و نه غمه ي به زمه ڪان،
بڪرتنه خاوهن ناوه رؤڪ جوانتره.

له ٺه فلانون ده گپرنه وه: ٺه گهر مؤسيقا دهنگيشي
له پالدا بيت، قه ي ناکا. منيش ده ليم ٺه گهر سياچه مانه
مؤسيقاشي له گه لدا بيت قه ي ناکا.

ئەگەر لەو سەرەتایەیی بۆ مېژوووی هونەری مینیاتۆری لە جیهاندا باسما لیتو کرد بترازین سەرچەم ئەو بەرەنجام بێن کە میللەتی کورد و خاکی کوردستان وەک خاوەن و هاوبەش و زیدی گەلی شارستانی هەر لە سەرەتاکانی ژیانی مەژۆفایەتیەو تا کوتایی شارستانیەتی ئیسلامی (کە بە کوتایی خۆی، کوتایی هینا بە سەردەمی شارستانیەتیەکان) هەمان ئەو کارکردنە و بەرھەم هینانانە لەخۆ دەگرت کە وەک میانیک بۆ دەرکەوتن و بە ئەنجام گەیانندی هونەریکی مینیاتۆریانە، بەلام بە هەنجەتی جیا جیا هەبوون و لەکارادا بوون. وەک پێشتریش ئاماژەمان پێدا شتیکی بەلگە نەویستە کە ساتی باس لە سەرھەلدانی کارکردنی مینیاتۆری وەک نیگارکێشان بکەین راستەوخۆ باس لە سەرھەلدان و دروست بوونی هونەری دەستنووسەکان بکەین. دەستنووسەکانیش هەر وەک سەدەکانی ناوەراستی ئەوروپی گەواھی ئەو دەدەن لە سەرەتادا تەرخانی راستەوخۆ و فراوانی کتیبە ئایینیە پێرۆزەکان کراوە.

بەپێی ئەو توێژینەوانەیی باس لە پەيامبەر مانی دەکەن، مېژوووی دانانی کتیبە پێرۆزەکان دەگێرێتەو بەو دەورووبەری سالانی (٢٤٠) زاینی و سالانی دواتر، ئەو کە خاوەنی دە کتیبی پێرۆز بوو بەم زنجیرەبە هاتوون: ئینجیلی زیندوو، کفالایا (مېژوووی ژیان)، شاپورگان، ئارژەنگ، گەشتی نھینییەکان، رەسەنەکان، گەنجینەیی زیندەوهران، گەشتی زلھیزەکان، رینمایایەکان،

نیگار کێشانی مینیاتۆری لە مېژوووی شیوە کاری کوردیدا

وھەبێ رەسوول
(سلیمانی)

هونه ره کانی (وینه کیشان و خوشنوسی و په بیکه رتاشی و مۆسیقا) سه ره رای شیعرو و چیرۆک پایه بیکه بهرز و پیرۆزیان لای مانیه کان هه بوو. (۲)

ده باره ی کتیبی شاپورگان ده گوتریت که خۆی به ده دستخه تی خۆی نووسیوه تی به شتواریکی جوان، ئەمه جگه له وهی چه ندین وینه ی جوان و هیلکاری بی هونه ری پازاندنه وهی تیا به کارهیناوه تا باشتەر ئامانج و مه به سته کانی بۆ بخاته روو. کتیبی (ئارژهنگ) یش هه ولتیکه تری مانی بووه، به وینه روونکردنه وهی بۆ کرد و به زمانی سریان ی نووسی. (۳)

به پیتی ئەم زانیارییه نه ئەم دوو ده ستنوسه وینه یه به کۆنترین ده ستنوسه له جیهاندا داده نریت که وینه یان له خۆ گرتی و باسیان له مێژوودا هاتیبت.

که واته ئەو نیگاره مینیا تۆرییه نه ی له م دوو ده ستنوسه دا باسیان لیه ده کریت به دوو سه ده په نجا ساڵ له دوو ده ستنوسه ی ته ورات و ئینجیل کۆنترین که وهک باس ده کریت به نیگاری مینیا تۆرییه نه رازتیراونه ته وه مێژوویان ده گهریتته وه بۆ ساڵی پینجسه ده.

له باره ی کورد بوونی مانی، باس له دوو خالی گرنج ده کریت: یه که میان ناوی (مانی) یه که له مانه وه و زیندویتی و نه مریه وه هاتووه له کوریدا دو اجاریش گشت لیکدانه وه کان به زیانه کانی تر به شتیه یه که له شتیه کان ده گه نه وه به م به ره نجامه که ئامازه یه که به ناوی یه زدان چون هه ر بۆ ئەوه مانه وه و نه مری.

دووه میشیان زیدی له دایک بوونی (پاتک) ی باوکی مانیه که له هه مه دان له دایک بووه و په روهرده و گه وره بووه تا ساڵی (۲۰۷) زاینی تیداما وه ته وه له ویش ژنی هیناوه شاری ئە کبادانیش (هه مه دان) مه لبه ندیکه کوردنشین و (قه لای به هار) ی نزیک ئەو شاره ش له به ری باکووری خۆرئاوای به وته ی مێژوونوسی ئیرانی (حه مه دولا ئەلمسته وهی ئەلقه زوینی) نه ک هه ر ئەو سه ره ده مه ی پاتک-ی باوکی مانی له وێ له دایک بووه و ژباوه و ژنی هیناوه که تا سالانی دووسه دی زاینی ده کات، به لکو تا ناوه راستی سه ده دی چواره می زاینی پایته ختی ولاتی کوردان بووه که له شازده هه ریم پیکه هاتووه. بۆ زیاتر زانیاری پروانه [نزّه القلوب، باه تمام و تصحیح: گای لسترانج، بکوش: محمد دبیر

تابلۆی هونه رمه ند «ناری بابان»
(۱سم × ۹مم) - ناوی

پراگماتیا. (۱)

سپهه مین کتیبی پیرۆزی که شاپورگان بووه، بۆ شاپوری یه که مه ی ئیمپراتۆریه تی ساسانی نووسیوه و هه ر به ناوی ئەویشه وه ناوی ناوه شاپورگان. لیره دا تیبینی ئەوه ده که مین که ئەم پاشایه ساڵی (۲۴۲) زاینی هاتۆته سه ر ته ختی فه رمانپه وایی، که واته ده بیته کتیبی سپهه می مانی په یامبه ر له و ساڵه یاخود ماوه یه کی که م دوورتردا نووسرایت و دوو کتیبی یه که مه ی له سالانی پیش ئەو ساڵه نووسرابن، به ره نجامی به دوو ادچوون و باس لیه کردن ته نیا هینده دیاره که دوو کتیبی شاپورگان و ئارژهنگ نیگاریان له لایه ن مانی په یامبه ره وه تیدا کرایت، ئەوانی تر دیار نییه نیا رینماییه نایینه کانی هاوشانی نیگاری پتوبست بووه به و مه به سته یان نا. به هه رحال مانی په یامبه ر وپرای ئەوه ی بۆ خۆی نیگاریکیش بووه، زۆر به پتوبستی زانیوه بیروباوه ره کانی هاوشانی نووسین به نیگاریشه وه بگه یه نیته خه لکی سه ره ده می خۆی که به شیکه زۆریان خۆپنده وارییه نه بووه. ئەمه سه رباری ئەوه ی که زانی وینه ئاسانتر و کاریگه رتره له نووسین بۆ ئەو سه ره ده می ئەو. له لای مانی هه ریه ک له بواره کانی هونه ر و رۆشنییری پایه خیکه تایبه تی هه بووه، هه ر یه ک له

سه‌رباری‌ئو دوو خالّه گرنکه و بیروپای‌ئو میژوونوسانه لهم باره‌یه‌وه، تییبینی ناسین و هانتی ناوی مانی زۆر ده‌کریت له‌لای شاعیره کلاسیکیه کورده‌کانمان وهک لایه‌نی نیگارکیشه‌که‌ی. نمونه‌ی زۆر دیار و به‌چاو له‌لای شاعیری گه‌وره‌ی کورد نالییه له‌و دێره شیعریه‌ی دا که بووه مایه‌ی له‌ یاد نه‌چوون و پرسیار له‌سه‌ر ناو و بوون و گه‌وره‌یی مانی:

**مانی نیه‌تی قوه‌تی ته‌صویری برۆی تو
ئو قه‌وسه‌ به‌ده‌ستی مه‌نه‌فس نه‌کشاوه**

یا له‌ جێبه‌کی تردا ده‌لێت:

**نووکی خامه‌ی من که دێته مه‌عنا نارایی که‌مال
خه‌ت به‌ خه‌ت ئیزه‌اری نه‌قشی سوره‌تی مانی ده‌کا**

یاخود صافی شاعیر وه‌ها مانی به‌ نمونه دینیتیه‌وه:
**که‌سی به‌م عه‌صره نه‌یدیوه به‌شه‌ر وهک تو به‌ شیرینی
ته‌حه‌بوور ما له‌ ته‌صویرت نه‌گه‌ر نه‌قشاش نه‌گه‌ر مانی**

له‌ دوا‌ی کاره‌کانی نیو‌ئو ده‌ست‌نووسه له‌ سه‌ده‌ی سی‌یه‌مدا، ده‌چینه سه‌ر ئه‌و کاره مینیا‌تۆرینه‌ی نیو ده‌ست‌نووسه‌کانی سه‌ده‌ی دوا‌زه‌ی زاین که میهرانی کوری مه‌نسووری کوری میهران به‌ به‌دیعو لزه‌مان کوری ئیسماعیلی جه‌زیری که به‌ ئیبن ره‌زاز ئه‌له‌زیری ناسراوه و له‌ناوچه‌ی دیاره‌که‌ر ده‌رکه‌وتوون و کارکردنیان له‌ نیگارکیشانی نیو ده‌ست‌نووسه‌کاندا به‌شپوازی دیاره‌که‌ری ناوزه‌ ده‌کریت. دواتر ئه‌و نیگارانه‌ی نیو کتیبه‌ی ئه‌ستیره‌ناسی (صورة الكواكب الثمانية والأربعین) (وینه‌ی چل و هه‌شت ئه‌ستیره‌که‌) ی ئه‌بو‌لحه‌سه‌ن عه‌بدو‌لرهمان ئیبن عومه‌ر سو‌فی ئه‌لرازی که له‌ شاری ماردین کیشراون، به‌لام نازانریت هونه‌رمه‌نده‌که کتیبه که ئه‌م نیگارانه‌ی کیشاوه، به‌لام ئه‌وه‌ی دیار له‌ شاری ماردین ئه‌و نیگارانه کیشراون و هونه‌رمه‌ندی کورد کیشاونی. یاخود وینه‌کانی «ئینجیلی مندالی عیسا» که له‌ شاری فلۆرنسه‌ی ئیتالییه و له‌ سه‌ده‌ی سێ‌زده‌یه‌مدا پزیشکی‌کی خه‌لکی شاری ماردین کیشاونی. هه‌روه‌ها وینه‌کانی کتیبه‌ی ده‌ست‌نووسی (منافع

الحیوان)‌ی پزیشکی ده‌وله‌تی کوردی دۆستی (عبیدالله ابن بختیشوع) که ئیستا له‌ کتیبخانه‌ی (مۆرگان)‌ه له‌ نییۆرک. (نمره M.500) که چه‌ند هونه‌رمه‌ندی‌ک ئه‌و ویتانه‌یان بۆ سو‌لتان مه‌حمود غازانی نه‌وه‌ی هۆلاکو کیشاوه له‌ شاری مه‌راغه‌ی ئیران. دواتر وینه‌کانی هونه‌رمه‌ند مه‌مه‌دی کوری یووسفی کوری عوسمانی حه‌سه‌نکیفی (حسکفی) دیت که بۆ کتیبه‌ی (الجامع بین العلم و العمل في صناعة الحیل) که میژوونوسانی ئیسلامی وایان زانیوه کاری (ابن الرزاز)‌ه، چونکه مه‌مه‌دی کوری یوسف ته‌واو لاسایی وینه‌کانی ئه‌وی کردۆته‌وه و قوتایی ئه‌ویشه. له‌م میانه‌شدا هونه‌رمه‌ندانمان هه‌ن که تا ئیستا نازانریت وینه ده‌ست‌کرده‌کانیان له‌ کوین وهک موزه‌فهری کوری حسینی حه‌سه‌نکیفی که مۆسیقاژهن و هونه‌رمه‌ند بووه. هه‌روه‌ها وینه‌کانی دانه‌ی ده‌ست‌نووسی (معرفتنامه‌)‌ی ئیبراهیم حه‌قی ئه‌رزپۆمی که یه‌کێکه له‌ کتیبه‌ ده‌ست‌نووسه وینه‌هه‌رانه‌ی کوردستان، له‌ کۆمه‌له‌ وینه‌یه‌ک پیکهاتووه وهک وینه‌ی جیهانی لاهوت و عه‌رش و کورسی و جیهانی ئه‌رواح و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و خۆرگیران و مانگ گیران و... تاد. که دیسان ئه‌میش نازانریت هونه‌رمه‌نده‌که‌ی کتیبه. (۵)

کاره‌کانی نیو شه‌ره‌فنامه که به‌ده‌ست و په‌نجه‌ی په‌نجینی شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی کراون و بریتین له‌ بیست تابلۆ بۆ کۆمه‌له‌ی باب‌ه‌تی جیاواز له‌ سه‌ده‌ی شازده‌یه‌مدا دروستی کردوون، نمونه‌یه‌کی بالایی نیگارکیشانی مینیا‌تۆریانه‌ی کوردیه‌ی که له‌ به‌ر ده‌ست‌دان. ئه‌گه‌ر گه‌نجینه‌ی هونه‌ر و بلیمه‌تیتی عه‌بدال‌خانی کوری زیاتووددینی کوری شه‌ره‌فخان بمایه یاخود ئه‌وه‌ی به‌جیماوه ده‌ست بکه‌وتایه ئه‌وا سامانیکی گه‌وره‌ی نیگارکیشان و هونه‌رمان له‌ به‌رده‌ست‌دا ده‌بوو له‌م میانه‌دا، به‌لام گه‌نجینه و نامه‌خانه‌ی ئه‌و مه‌زنه له‌لایه‌ن مه‌لیک ئه‌حمه‌د پاشای درنده‌ی والی وان له‌ سالی (۱۶۵۴ - ۱۶۵۵)‌ی زاینی (یه‌وه تالان کرا، که هه‌زاران کتیبه‌ی بایه‌خدا‌ری له‌نیودا بووه. ئه‌م کتیبخانه‌یه له‌لایه‌ن شه‌ره‌فخانه‌وه بناغه‌که‌ی دانراوه یاخود فراوانی کردووه.

عه‌بدال‌خان سه‌رباری ئه‌وه‌ی له‌حه‌وت سه‌د زانست و هونه‌ردا پسپۆر بووه، له‌ فه‌لسه‌فه و زانستی سه‌هر و عه‌نتیکه‌دا تاقانه‌ی زه‌مان بووه و له‌ کیمیا و سیمیا و

زانستی دیکه‌دا شاره‌زا بووه، پزیشک بووه و ئەندازیار و هه‌مان کات له زانستی چه‌ک دروستکردندا شاره‌زا بووه، سه‌عاتچیه‌کی بلیمه‌ت بووه که سه‌عاتی رۆژانه و مانگانه و سالانه و هی سه‌ر بوج و زه‌نگداری بۆ ناگاداری کردنه‌وه دروست کردوه. (٦)

(که ئەمه‌ش خۆی له خۆیدا دیسان ده‌چیته‌وه نیو کارکردنیکی مینیا‌تۆرانه له دروستکردنی شمه‌کدا) مامۆستا عه‌بدولرهبه‌قیب یووسف وای بۆ ده‌چیت که دوور نییه‌ عه‌بدال خان له‌به‌ر ده‌سی شه‌ره‌فخاندان فیری وینه‌کیشی بووبیت، چونکه که شه‌ره‌فخان کۆچی دوایی کردوه عه‌بدال خان ته‌مه‌نی سه‌ه‌ده سالان بووه و ئەوسایش مندال له چوار سالانه‌وه فیری خوتندن کراون.

گشت ئەو ده‌ستنووسانه‌ی ئاماژه‌مان پیدان و له کوردستانی باکوور له دوا‌به‌دوا‌یه‌کانی سه‌ده‌ی ناوه‌راست و تا سه‌ده‌ی شازده‌یه‌م که به‌ره‌می هونه‌ری نیگارکیشانیان له‌خۆ گرتوه، به کارکردنیکی هونه‌ری مینیا‌تۆرانه‌ی کوردی داده‌نرین شیوازی کارکردنی هه‌ندیکیان چۆته ئاستیکی وه‌هاوه که سیما و خالی جیاکه‌ره‌وه‌ی خۆی تیدا بیت و جیاواز بیت له شیوازه هاوسه‌رده‌مه‌کانی خۆی له قوتابخانه‌کانی ته‌میوری و به‌غدای و سه‌فه‌وی.

نیگاری مینیا‌تۆرانه‌ی دوو ده‌ستنووسی تر که له کتیبخانه‌ی ده‌وله‌تیدا‌یه له به‌رلین و کاری هونه‌رمه‌ندان کورده جیبی ئاماژه کردنیکی ترمانه، میژووی یه‌که‌میان که ده‌ستنووسی (خوسره و شیرین) ه و ژماره‌ی:

SB Marburg Berlin Petermannll(١٣)
(N له‌خۆ گرتوه، هه‌رچه‌نده ناوی دانه‌ری له‌سه‌ر نییه، وه‌کو ده‌ستنووسی ژماره: (SB Merburg ١١٦٥٠ Ms. Or. ost Berlin) که هه‌ر نوسخه‌یه‌کی تری (خوسره و شیرین) ه و ده‌گه‌ریتسه‌وه بۆ سالی (١٢٤١ کۆچی به‌رام‌به‌ر ١٨٢٥-١٨٢٦ زاینی) له‌لایه‌ن عه‌بدوره‌حمانی کوری مه‌لا رۆسته‌مه‌وه دروست کراون. به‌ گۆیه‌ی بۆچوونی ئۆسکارمان ده‌بیت نووسه‌ره‌که‌یان ئە‌لماس خان بیت. نووسه‌ری ئەم وتاره که خۆی له ده‌ره‌وه‌ی ولات (له به‌رلین) چاوی به‌م دوو ده‌ستنووسه که‌وتوه و دواتریش له‌نیو ولات له‌لای مامۆستا (ص). (ص) ناویک (خۆی وه‌های نووسیوه له وتاره‌که‌یدا)

نوسخه‌ی خوسره و شیرینی (خانای قوبادی) بینیه و ده‌لێت: که زۆر به جوانی و پیکوپیک نووسراوه‌ته‌وه و چه‌ندین وینه‌ی رهنگاو‌ره‌نگی تیا‌یه، ئەو وینه‌ی له‌وی به‌رچاوم که‌وتن، له پرووی هونه‌ری و رهنگ کردن و ده‌رپینی هه‌ست و نه‌ست و جووله‌وه به هه‌یچ چه‌شنیک له‌گه‌ل ئەم وینه‌ی لی‌ره (واته له نامه‌خانه‌ی به‌رلین) بلا‌وکراونه‌ته‌وه- به‌راورد نا‌کرتن). (٧)

هه‌ر به پیتی بینینی نووسه‌ر سی لاپه‌ره‌ی ئەم ده‌ستنووسه‌ی به‌رلین نیگاری تیا کراوه که بریتین له نه‌خش و نیگار و نووسین و له‌سه‌ر لاپه‌ره‌ی (١٤٢b) وینه‌یه‌ک به مه‌ره‌که‌بی ره‌ش کراوه، گوا‌یه ئەوه ده‌بیت وینه‌ی شیرین بیت، له په‌نا‌ی ئەم وینه‌یه‌دا وینه‌یه‌کی تریش به‌دی ده‌کرت که به‌ناته‌واوی به‌جی هه‌یلا‌وه.

گه‌ر بینه‌ سه‌ر ده‌ستنووسی دووه‌میان که هه‌ر له‌و نامه‌خانه‌یه‌یه و ده‌ستنووسی (خورشید و خاوه‌ر) ه، ژماره (Ms or.ost.١١٧ ١sp Marburg Berlin) هه‌لگرتوه و له رۆژی یه‌کی ئابی ١٩٠٢ له‌لایه‌ن حاجی ئاغای کرماشانییه‌وه دروست کراوه و له‌ژێر هه‌ندیکیاندا نووسراوه (عمل حاجی ئاغا) ده‌رباره‌ی ئەم حاجی ئاغایه که ئەم کارانه‌ی له‌نیو ئەم ده‌ستنووسه‌دا کردوه هه‌یچ زانیاریه‌ک نازانریت. وه‌ک بینه‌ری ده‌ستنووسه‌که باسی ده‌کات و ده‌لێت:

به‌ گۆیه‌ی وینه‌کان له‌وه ده‌چیت هونه‌رمه‌ند یه‌که‌مجار وینه‌کانی به‌قه‌له‌می خه‌لووز دروست کردبیت، پاشان به مه‌ره‌که‌بی رهنگاو رهنگ (وه‌نه‌وشه‌بی، سوور، شین، سه‌وز) رهنگی کردبیت. (٨)

له دوا‌وا‌ی ده‌ستنووسه‌که‌شدا به فارسی ناوی خۆی و سال و رۆژی ته‌واو بوون و ناوی داستانه‌که و هه‌ندی که‌سی تری نووسیوه وه‌ک ئیمزای کارکردنه‌که‌ی. نیگاره‌کانی نیو ئەم ده‌ستنووسه به‌کارکردنیکی هونه‌ری مینیا‌تۆری کورد هه‌ژمار ده‌کرتن له ناوه‌راستی سه‌ده‌ی نۆزه و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مدا.

گه‌ر بینه سه‌ر کارکردنی هونه‌ری له میان‌ی شیوازیکی مینیا‌تۆریدا له بزافی نوێی شیوه‌کاریی کوردیدا و پیرای ئەو کاره هونه‌رییه سیرامیکیانه‌ی مامۆستا سه‌مه‌ سه‌عید محه‌مه‌د سه‌ه‌ن.

له نیوه‌ندی هونه‌ری خۆشماندا تا ئیستا کۆمه‌لێ

پیشانگه بو ئەم هونەرە سازدراوه له سالانی ههشتاکاندا دوو پیشانگهی هونەری پیشکەش کراون، یه‌کیکیان گه‌رۆک بوو له‌نیوان به‌غدا و سلیمانی و هه‌ولێر و ده‌ۆک که به‌هاوبه‌شی پینج هونەرماند بوو، ئەوانیش مامۆستایان: (ئیسماعیل خه‌یات، نامیق عه‌لی و حه‌مه سه‌عید محه‌مه‌د حه‌سه‌ن، بورهان سابیر، هیمه‌ت کاکه‌یی) پیشانگهی دووه‌میان له‌ سالی ١٩٩١ به‌ سه‌ره‌پرشته‌تی و ئه‌رک و ماندوو بوونی هونەرماند ئیسماعیل خه‌یات سازدرا نزیکه‌ی (١٤) هونەرماند تێیدا به‌شداربوون و له‌ سلیمانی و هه‌ولێر پیشکەش کرا.

سالی ١٩٩٢ سێیه‌م پیشانگه‌ له‌ سلیمانی سازدرا به‌ به‌شداریه‌ هه‌شت هونەرماند: (نامیق عه‌لی، ئازاد سابیر، وه‌ه‌بی ره‌سوول، سامان که‌ریم، جه‌زا به‌کر، سالار مه‌جید، سه‌روه‌ت ئەنوه‌ر، ره‌مزی قوتبه‌دین) که ئەم نووسینه‌ش له‌ سه‌ره‌تا ساده‌که‌یدا زاده‌ی ئەو پیشانگه‌یه‌یه‌ له‌ هه‌ولێرش هونەرماند ئیسماعیل خه‌یات سه‌ره‌پرشته‌تی پیشانگه‌یه‌کی گه‌وره‌ی هاوبه‌شی ئەم هونەرماند کرد له‌ سالی ١٩٩٣ که‌ نزیکه‌ی (٣٠) هونەرماند تێیدا به‌شداربوون. له‌ په‌یمانگه‌ی هونەرماند جوانه‌کانی سلیمانی به‌ سه‌ره‌پرشته‌تی نووسه‌ر سالی خویندنی ١٩٩٥- ١٩٩٦ پیشانگه‌یه‌ک بو ئەم هونەرماند سازدرا بو قوئاگی چواری نیگارکێشان که‌ نزیکه‌ی (١٥) قوتابی به‌شداریبیان تێدا کردبوو.

به‌و ئامانجه‌ی کاری زیاتر بو ئەم هونەرماند بکری له‌ کورد که‌ بنه‌ما و میژووی خوومان هه‌یه، له‌ که‌له‌پووری ئیمه‌دا له‌ ڕیگه‌ی ئەو نه‌خش و نیگارانه‌ی له‌سه‌ر ده‌سکی که‌وچک و قاپ و قاجاخ و شتومه‌کی به‌کاره‌یتان و چنن. خو ئەگه‌ر بگه‌رپینه‌وه‌ سه‌ر میژووی دوورمان ئەوه‌ به‌ ڕوونی له‌ کاری شارستانیه‌ته‌کانی سۆمه‌ری و گۆتی و ئاشوریدا به‌رچاو ده‌که‌وێت. به‌ هیوای زیاتر خسته‌نه‌سه‌ری ئەم هونەرماند له‌ نیوه‌ندی هونەری کوردیمان.

سه‌رچاوه‌ و په‌راویزه‌کان:

- ١- که‌یوان ئازاد ئەنوه‌ر، مانیه‌زم، لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی (میترووی ئاینی)، بلاوکراوه‌ی سه‌نته‌ری لیکۆلینه‌وه‌ی ستراتیجی کوردستان. سلیمانی ٢٠٠٤، ل. ١١٠.
- ٢- هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل. ١٠١.
- ٣- هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل. ١١٤-١١٥.
- ٤- هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل. ٧٢.
- ٥- تابلۆکانی شه‌ره‌فنامه‌، ل. ١٢-١٤.
- ٦- هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل. ١٥.
- ٧- په‌روێزی، هونەری مینیا تۆری کوردی، وتار، گۆفاری ڕۆشنبیری نوێ ژماره‌ ١٢٣ ته‌یلوولی ١٩٨٩، ده‌زگای ڕۆشنبیری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی ل. ١٦٧-١٧٠.
- ٨- هه‌مان سه‌رچاوه‌.

با جاري بهر له وهی بچینه نیو ناوهرؤکی باسه که وه، بزاین شانۆی سیاسی که ههردهم شاره زایانی ئه ده بی درامیبانه په نایان بردۆته بهر، چی وهک سیفەت به کاریان هیناوه، چی له رووی میژوو بییه وه وهک چه شنه ناویکی ئه ده بی درامی له سه رده می گریکیه کانه وه هه بووه و شانۆگه ری «فارسه کان» ی ئه سکیلۆس یه کیتکه له به لگه کان.

پاشان له ئه ده بی رۆژتا وادا هه ر له سه ره تای چاخه کانی نیوه راسته وه شانۆی سیاسی رووه و کزی رۆیشته وه و ته نانه ت به ره و نه مانیش ده رۆیشته، چونکه تا سه رده می شوړشی فه ره نسی ئه م شانۆیه مۆرکیتی ئایینیانه ی وه رگرتبوو، تا له نیوان سالانی ۱۷۸۹-۱۸۱۵ دا بیدار بووه و ئه م بیدارییه ش ئه وه نده ی نه خایاند، چونکه دو اترا شانۆ به ره و شپوه ی کۆمه لایه تی و ره و شتکاری هه نگاوی ده نا. پاشان له سه ده ی بیسته مدا چه ند شوړشیتیک به ریا بوون. شوړشی ئۆکتۆبه ری به ناوبانگیش سه ر قافله یان بوو.

له ماوه ی که متر له نیو سه ده دا، دوو جهنگی قورس هه موو جیهانی هه ژاند، ته نانه ت ئه و ولاتانه ی که به شداری جهنگیش نه بوون، جهنگ کاری تیکردن و شوین په نجه ی خۆی تا کو ئه مپروش له سه ر ئه ده بی شانۆدا هه ر به جی هیشته وه، ئه مه له رووی سه ر هه لدا نه وه. به لام له رووی ناوهرؤکه وه، شانۆی سیاسی خاوه ن ناوهرؤکیکی سیاسیانه ی بی گرییه. با به تیک چاره سه ری کۆمه لانی رووداوی سه رده میکی میژوو بی دیاریکراو ده کات، یانیش با به تیک که هه یچ پیوه ندییه کی به جیگا و زه مانه وه نییه وه کو مه سه له ی «شه ر و ناشتی». یانیش با به تیک که با سی چه ند رووداویکی به سه رچوو ده کات، جا چی راسته قینه یان ئه فسانه بیت. نووسه ر مانایه کی

شانۆی سیاسی له کن سارتر و کامو

د. سامیه ئه حمه د ئه سه ده
له عه ره بییه وه: فه خره دین تاهیر

سارتر

شانۆبه که ناوه رۆکیکی سیاسیانهی هه به و مه بهستی فیرکردنی جه ماوه ریکی میلیلی، یان جه ماوه ریک که مۆرکیکی سیاسیانهی دیاری کراوی هه به. با هه ندیک بگه پینه وه دواوه و بۆ نمونه بزانی شانی سیاسی له جه رمه نستاندا به پیشه وایه تی «ئیرقان پیسکارتۆر» خاوهن به ناویانگترین کتیب، له م باره به وه «شانۆی سیاسی» چۆن پهیدا بوو و گه شه ی کرد.

پیش هه لگیرساندنی شه پی یه که می جیهان کاتیک نووسه رانی «ئیکسپرونیزم - تعبیری» شانۆی میلیلیان دامه زراند، به مه ریگایان بۆ پهیدا بوونی شانۆبه کی سیاسی خۆشکرد. جا ههروهک «رینیه لۆریه» له کتیبه که یدا «شانۆی ئەلمانی ئەمرۆ» ده لیت: «ئه وه پاش شانۆی گریکی یه که مین ئەزموون بوو خه لکی به ره و شانۆبه ک راکیتشا که بۆ خه لکی بۆرژوا ی ئۆرستۆکراتی ته رخان کرابوو».

سه ره تا هه زاران کهس له شانۆی میلیلیا بوو به ئەندام، پاش زال بوون به سه ره هه ندی کۆسپدا، ژماره ی ئەندامان ته نیا له «به رلین» دا گه یشته هه شتا هه زار. ههروه ها به هه زان کردنی «بلیت» یش هه ژارتین چین ده یوانی شانۆ بیینی و تیپه که ش زۆر گپروگرفتی دارایی خۆی چاره سه ر بکات.

شانۆ هه یچ ریگه به کی دی له بهر ده مدا نه ما بوو جگه له وه ی که له گه ل بینه ره که یدا تیکه ل بیت و ئەو شانۆبه ریانه پیشکه ش بکات که له گه ل مۆرکه سیاسی به که یدا بگونجیت. ئەو مۆرکه ی که پاش سالی ۱۹۱۹ زیاتر به ره و سۆسیال دیموکرات ده رۆیشت.

جه ماوه ری شانۆ له سه ره تا دا بریتی بوو له کریکاران، به لām ئەوه نده ی نه برد خه لکی تریش، وه کو فه رمانبه ر و کریکار و بازرگان... تاد، پرووی تیکرد. واته له جه ماوه ریکی پرۆلیتاره وه بوو به جه ماوه ریکی میلیلی. ئیدی شانۆی سیاسی نه یوانی ئەو ئامانجه به دی به یینی، که دامه زرینه رانی بۆیان ده ستنیشان کردبوو. سالی ۱۹۱۹ پیسکارتۆر شانۆی پرۆلیتاریای دامه زراند. واته شانۆبه کی سیاسی رووت که بتوانی پرویا گه نده و ده ره یان پیکه وه بگونجینی و مه به ستیشی پیشاندانی هه ندی رووداوی کۆمه لایه تی و میژووی بیت، پیشاندانیکی زه ق و دروست بی و رۆلی سه ره کیش به کۆمه ل دات، نه ک به تاک بدریت، به لām ئەم پرۆژه به ی پیسکارتۆر له نیوه ی ریگادا چه قی به ست و پیسکارتۆریش ئەوه نده ی بۆ مایه وه په نا به ریته به ر شانۆی میلیلی و پاش سۆ سال له م تیپه ش داده بری و له نۆقیمه به ری ۱۹۲۷ دا شانۆ به ناویانگه که ی خۆی داده مه زرینی، ئیدی پتیوستییی وای ناچار کرد په نا به ریته

هاوچه رخانه ی ده داتی که شتیکی دی ده گه به نییت. زۆریه ی زۆری نووسه ره کانی چه رخی بیسته م ئەم ریچکه به ده گرن. ئیدی خۆینه ر خۆی شانۆگه ری «ئه لکترا - Electra ی جان جیروودو» و «شه پی ترواد» و «شانۆگه ری میش - La Mouche» و «ئافره تانی ترواد» ی سارتر دینیته وه یاد. ئەم ناوه رۆکه سیاسی به ده به وی کار بکاته سه ر جه ماوه ریک وه کو هه ر کاریکی شانۆبی دی، یان ده توانین بلین وه کو هه ر کاریکی هونه ریانه ی دی و هه رده میش له دوو تۆبی خۆیدا په یامیکی پییه و ده به وی سووک و ره وان به خه لکی بگه به نی. هه ر بۆیه ش هه ندیک کهس به شانۆی په یامدار له قه له می ده دن، به لām ئیمه لی ره دا هه ندی ده سله میینه وه. شانۆی په یامدار ده کری شانۆی کۆمه لایه تی یان ره وشتکارانه بی، له کاتیکدا شانۆی سیاسی به ره و مه به ستیک هه نگا و دهنی که له ریگای فیرخوازی به وه (تعلیم) ده یگاتی، شانۆی سیاسی نوئ شانۆبه که له پله ی یه که مدا فیرخوازانه به. شانۆی «بریشت» یش چاکترین به لگه به، به لām نووسه ره که ی ده بی چه شنه بلیمه تیبه کی تایبه تی هه بیت، چونکه بینه ران و جۆری بینه ران توخمیکی گرنگن له م بواره دا. گریکیه کان شانۆی سیاسیان هه بوو، چونکه زۆریه ی هه ره زۆری بینه ران ره شوووتی میلیله ت بوون. بینه رانی ئەو شانۆگه ری به سیاسیانه ش که پاش شوژی فه ره نسی پیشکه ش کران له پله ی یه که مدا خه لکیکی میلیلی بوون.

شانۆی «بریشت» له رووی ژماره و ناسنامه ی کۆمه لایه تی به وه رووی ده م له جه ماوه ریکی که م ناکات، ههروهک چه ند کلاسیزمیکی چه رخی چه قده به م ده بانکرد. به م شیوه به ده توانین شانۆی سیاسی ئەوها بناسین،

كامو

تیشکیکی رووناکیبیریه تی ئاراسته تی ئهوان دهکرا زۆریه ی زۆری خوینه ران سارتریان وهک فسه یله سووفی ئیکسیستینسیالیزم (وجودی) و «کامو» یش وهکو فه یله سووفی ئه پسیورد (لامعقول) ده ناسی، به لام له گه ل جیاوازی هیتلی ههردووکیاندا له وهدا یهک ده گرنه وه که نایانه وی له قوناغیکی نیگه تیقانه ی ئه وتۆدا بوهستن، که رهنگه وهکو لوجیک به رهو خو کوشتن یا ئاژاوه یان به ری. ههردوو هه ولی ئه وه یان ده دا ریگایه کی ئه وتۆ بدۆزنه وه که به رهو رهوشته کاربیه کی تایبه تی، یان سیاسه تیکی تایبه تیان ببات. بابه ته سه ره کییه کانی کامو هه مان بابه تی سه ره کی سارتره، به لام زمانیکی نو تی پیبه خشیوه. جیهانی کامو له بنچینه وه له جیهانی سارتر ده چی، به لام کامو گیانیکی جیاوازی به خشییه جیهانه کی. راستتر وایه بلتین سارتر و کامو ههردوو له میزاجدا جیاوازان جا میزاج نهک ریچکه کی نووسه ر رهنگین دهکات، بگره ته نانه ت ئه و مانایه ش دهستینشان دهکات که به لای بیری نووسه ره وه مه به سته. سارتر یه کسه ر بازی نه داوه ته سه ر شانۆی سیاسی، بگره کیشه و هه لومه رچی وا دروست بوو هانی بدن ئه و ریگایه بگریته به ر. له سه ره تاوه ئه ندری جید و ئه ندری مالرو ی زۆر به لاوه په سه ندبوو و ههردووکیان فیتری ره خنه ی توانجدار و خو شه ویستی و سه ره به سته ی هونه ریان کرد و پاشان له «ئیلترامی سیاسیان» دوور خسته وه. له ۱۹۳۹ کرا به سه رباز و له ۱۹۴۰ به دیل گیرا و پاش سالتیک ئازاد کرا. له ۱۹۴۵ گۆقاره به ناوبانگه کی «چاخه نو تیه کان - Le temps Moderne» ی دامه زراند و ده یویست له ریگای ئه م گۆقاره وه که ره سه ی ده ربین به و قوتابخانه نو تیه به خشی و هیزه شو رشیگیره کان کو بکاته وه و ریگای گۆرانی کۆمه لی بۆرژوا له ره گه وه خو ش بکات. له گه رمه ی جه نگدا ناوی سارتر به روی په یدا کرد و ناوبانگی له سه ره ده می داگیر کردنیشدا گه یشته هه موو شو تینیک، پاش ئه وه ی ولاته که شی رزگاری به ده سته ینا، بوو به ناسراوترین نووسه ری فه ره نسا و ئه ستیره یه کی جیهانیش. کاتیک که ئیکسیستینسیالیزم (وجودیه ت) له هه موو جیهانی پیشکه وتوودا بلا بووه وه و سارتر رووی کرده ئه ده بی سیاسی و ته نیا وتار و شانۆگه ری ده نووسی. هه ر له سالی ۱۹۴۹ هه ئیدی وتار و شانۆگه ری لای سارتر هه ردووکی یه ک ئایدیۆلۆژیایان هه یه. ئه مه له کاتیکدا که رۆمانه کانی روانگه یه کی دییان هه یه. سارتر گو تی به وه نه ده دا که مرۆف چۆن سه بری جیهان دهکات، بگره بایه خی به م په رهنسیپانه ده دا که ژبانی کۆمه ل راست دهکاته وه.

به ر داوا کردنی ئه و شانۆگه ریانه، یان ئه و دیکۆمیتنتانه ی که کاره ساتی تاکی ده تونده وه نیو ئه و چه رخی که تییدا ده ئی، ئه مه ش وهک په پره وی کردنی بنچینه یه کی سه ره کییه له بنچینه کانی دا هیتانی شانۆی له شانۆی سیاسی نو تیدا. ده بینین پیشه روهانی شانۆی سیاسی له ئه لمانیادا هه میشه خزه می بزوو تنه وه ی شو رشیگیره یان کردوه. هه رده م هه ولتیا ن داوه به ره می وا پیشکیش به چینی کریکاران بکه ن، که ریگای رزگار بوونی مه عنه وییان بو خو ش بکات. وهک چۆن کاری سیاسی ریگای رزگار بوونی کۆمه لایه تی بو خو ش کردن، بۆیه وایان له پاله وانی شانۆگه رییه کانیان کرد، که قه واره ی سیاسی و ئابوورییان فراوانتر بیت.

شانۆ به م پیبه بوو به گۆقاریکی زماندار و ئه و چه رخی شیته ل ده کرده وه که تییدا ده ئین، به لام ئه مه ریالیزمیکی سیاسیانه ی رووت و قووته. پیسکاتۆر له م باره یه وه ده لی: «رابر دوو، رابر دوو، ئیمه ئیستا له م کاته دا ده ئین»، هه ر بۆیه سیاسه ت بازی داوه ته پله ی یه کمه و هه موو شتیکیش دوا ی ئه و که وتوه».

به لام ته نیا قسه کردن ده رباره ی واقع به س نییه. ئیمه ده بی واقع بگۆرین. ئه رکی سه رشانی شانۆی شو رشیگیر ئه وه یه واقع بکاته بواری ده ست پیکردن و هه موو دژاودژییه کی ناو کۆمه ل بکاته که ره سه ی تاوانبار کردن و شو رش.

ئه گه ر بچینه سه ر فه ره نسا ده بینین شانۆی سیاسی هاوچه رخ له دوو که له نووسه ردا به دی ده کری. یه که مین ده ئی و ئه ویدیان به کاره ساتیکی به ناوبانگی ئۆتۆمۆبیل مرد. سارتر و کامو له سالی ۱۹۴۵ هه ردوو دروشمی شو رش و بگره هه ردوو ئه ستیره ی شو رش بوون، هه موو

به کورتی هەر له وکاتهوه سارتر ئەدهببیکى دهووست مولتهزیم بیت به رپچکهیهکی سیاسییانه و میژوو بیانه دیاریکراوهوه. دهشتوانین بلتین که سهردهمی وجودییانه له ژینانی سارتردا تهواو بوو، ئیدی سهردهمی مارکسیزم دهستی پیکرد. باشه بۆ دهلتین سهردهمی مارکسیزم؟

چونکه رهخه گرتن له بۆرژوا وای له سارتر کرد کۆمهک به کۆمه نیستهکان بکات، ئەم کۆمهکه له سهرتادا وربایانه بوو، چونکه رهخهگرهکان ههلوئستی سارتریان له مهه مارکسیزم دهزانی. ئەو ههلوئستی که هەر له دیالکتیکی مارکسیزم دهچیت و «گاستان بیکون» به کورتی و به چهند وشهیهکی قوول باسی دهکات و دهلتیت: «بینگومان سارتر له گهل خۆیدا و سهریری جیهان دهکات وهک چۆن له کاتی نووسینی «ئیلینج - La nausee» دا سهریری دهکرد و مارکسیزم حهقیقهتی ئەو نییه، بگره ته نیا ئهرکی سهر شانیهتی، مارکسیزم ئەوه نییه ئەو بروای پی بیت، بگره ئەوهیه که ئەو دهیه ویت بروای پی بیتیت».

ئەم ههلهچوون و داچوونه بهلگه ی بوونی دژاودژی که له نیوان سروشتی «سارتر» که دهخوای سهرهخۆ بیت، له نیوان جیهانه رووناکه کهیدا. ئەوهشی لا ئاشکرایه که تاکایهتی قهت تاکی پی رزگار ناکریت. شانوی سیاسی سارتر بانگهوازی سهرهستهیییه و ههره شهکردن و تاوانبارکردنی هه موو شتیکه که رێ له سهرهستهیییه بگریت. جا بهر له هه موو شتیک بزانی سهرهستهی و کرداری ئازاد به لای سارترهوه چیه؟

کرداری ئازاد ئەو کردارهیه که خزمهتی ئازادی دهکات، جا ئەگەر خاوهنی ئەم کرداره پیاو کوژ یان خوینرپیتر بیت، ئەوا ئەو کرداره به تاوان له قهلهم دهریت، چونکه دهستدریژی دهکاته سهر ئازادی خه لکی دی، به لām سارتر کرداری شوهرشگیرانهی توندوتیژی به لاهه کارتیکی ئەخلاقییانهی دروسته ته نیا له بهر ئەوهی کۆت و پیوهند له ناو دهبات.

ته نانهت ئەگەر وهک ئەو تاوانه ناله باره بیت که «ئوریست» له «میش» دا دهیکات، به لām کاری کوشتن و برین. «که شیوهی کۆنسه رقه تیقانهی فاشیستانه وهرده گریت» وهک ئەشکه نجه دان و کوشتنی خۆرای خه لکی دی ئەمانه خزمهت به دیکتاتور دهگه به نن و به تاوانیکی چه په ل داده نریت.

ئازادی لهش و ئازادی گیان له یه کتری جیا ناکریته وه. ئەشکه نجه دان دهستدریژی کردنی سهر له شه و ئەتک کردنیه تی. ئەشکه نجه دان له سهردهمی جهنگی دووهمی جیهاندا رپگا و بواری بۆ سارتر دروست کرد که له شانۆگه ری «مردوهه بی گۆره کان - Mores sans

tombe» دا کارتی کردنی ئەشکه نجه دان شی بکاته وه. سارتر ئەو شانۆگه رییه ی به ماوه یه کی که م پیش رزگار بوونی فهره نسا نووسی و باسی ئەوهی تیدا دهکات که چۆن مرۆف ده بیتته جه لادی برای خۆی و چۆن دهگه رپته وه سهر سهردهمی به ره ره تی. ئەوهی زیاتر سهرنج راکیتشه ره ئەو رپچکه یه یه که سارتر شوپنه واری ئەشکه نجه ی پی شی دهکاته وه، چی لای جه لاده کان و چی لای قوربانییه کان.

مرۆقی جه لاد ناکریت ئەم کاره نا ئاسایانه ی خۆی به ئەنجام بگه یه نییت، ئەگەر نهگه رپته وه داوه بۆ سهردهمی ژینانی ئازده لیه تی، یانیش به ره و رووخان نه روات.

ههره ها زه لیلی و سووک کردنی ئەشکه نجه دراوه که شه خسیهت و بگره بوونیشی له به ره ته وه دهسپرتنه وه. لوپس که به م ئەزمونه دا تپه ره یوه، دهلتیت: «ئیسنا من که سیک ترم و خۆم نا ناسمه وه. ئەوه تا ئیسنا هه ست به بۆشاییه کی گه وره له نیوان خۆی و خۆشه ویسته کهیدا دهکات.» ئیدی سهر به و جیهانه نییه که پیشتر تیدا ده ژیا. جه لاده کان له ناو دۆزه خیان نا و له ویش هه سستی ده کسرد ئەوه نده ی له وانه وه نزیکه ئەوه نده له هه قاله کانیه وه نزیک نییه، ئیسنا ئەو یه ک تاکه مه سه له ی به لاهه گرنگه، چۆن بتوانی له رپی بیده نگیی و ئازایه تی و بیگه ردی گیانییه وه خۆی له و سووکایه تییه رزگار بکات که تووشی بووه.

«جان» ی دهسگیرانی ویستی دهستی خۆی له ژیر له گه نیکی ئاسندا بشکینی بۆ ئەوهی بگاته دهسگیرانه کی، به لām ئەم هه وله ی بیه ووده بوو. «لوپس» ئەم مه سه له یه یه ی زۆر بیسه زه بیانه روون کرده وه «بیه ووده یه هه ول مه ده ده توانی هه موو ئیسکت بشکینی، ده توانی چاوه کانت هه لکولی، چۆن تۆ بربارت داوه ئازار بچیزی، به لām ئازاری ئیمه دهستدریژی کردنه سهر له شه (اغتصاب)، چونکه خه لکی دی ئەمه یان به سه ردا سه پاندووین، تۆ هه رگیز به ئیمه ناگه یته.» سارتر هه میشه رقی زۆری خۆی به رامبه ر به وانه ی که هوکمرانی ده که ن دوویات ده کرده وه. ته نانهت ئەگەر ئەو که سه هوکمرانه پاریزه ریکیش بیت، ههر به دۆژمن له قه له م دهریت، ئەوه تا له «ئه هریمه ن و خواوه ند - Le Bien et le Male» دا له سهر زاری «ناستی» دهلتیت: «تۆ شت نارمیتنی کاتیک که ئازاوه به ریا ده که یته، چونکه ئازاوه چاکترین شته که خزمه تی ئەو رپیمه ی پی بکه ی که هه یه. هه موو رووخاندنیکه ئە نارگیستانه دارایی ده وله مه ندان و هیزی هیزه راره کان پتر ده کات».

له «میش» و «ئیسستی شا و جو بیتری خواوه ند» خۆشه ویستیان بۆ یاسا دوویات ده که نه وه. شا و

خواوهندیش دهزانن که حوکمرانییه که یان به ره و نه مان دهروات، چونکه له سه ر بناغهی هیز نهک یاسا بنیات نراوه. شا باوه ری به وه نیبه که بناغهی هیزی حوکمرانی له بهر بنچینهی پیتداویستی کومه لایه تی بنیات بنریت، بگره مافی خواوهندیش دهکاته بناغه که ی. میلله تیش دهخه له تینتی بۆ ئه وهی دهست و پیتی کۆت بکات.

له و دیالوگانه ی نیوان شا و خواوهنددا، خواوهند به شا ده لیت: «نهیتنی خواوهند و شایه مه زنه کان ئه وه یه که مرۆف سه ره سه نه، ئیجیست تو ئه مه ده زانی، به لام ئه وان نایزان». بۆیه ئه و مه ترسییه رایان ده گریته و هه موو شتیجک ده که ن بۆ ئه وهی ده سه لاتنی خو یان بیاریژن. چوار ده وری خو یان به یاسا و پیاوی نایینی ده ته نن و هه موو ئه و که سه انه ی له ناو جه ماوه ردا باسی نازادی ده که ن، ده خه نه ژیر چاودیری، بۆیه «جوبیتر» هه میسه هه ولی ئه وه ده دات خه لکی له ترس و شله ژاندا بژین. ئه و میسه انه ی که له ناسمانی ئه رگۆردا بلاو ده بنه وه نیشه انه ی ئه و ترسه ن. له م لاشه وه شا سوود له خواپه رستی و نایینه ره وه ری خه لک و هه ست کردنیان به و تاوانانه ی که پیتشتر کردوویانه وه رده گری، هه ر بۆیه ش یادکردنه وهی سالانه بۆ مردووان ساز ده کات بۆ ئه وهی رۆچی بیوه ژنه داوین پیسه کان و خزم و که سوکاره له بیروکاره کان پاقر بکاته وه. نهک ته نیا وهک میتو دیککی سته م و سه رکوت کردن به کار ده هینرئ، بگره دهستی ئه و که سه ش خویناوی ده کات که حوکمرانی ده کات، ئه که رچی مه به ستیشی بیگه رد و خاوپن بیت.

نهک له بهر ئه وهی حوکمرانی شیتایه تی له ده رووندا ده رویتنی، بگره میتو دیککه خه لکی له یه کدی ده کات. ئه و که سه ش که حوکمرانه و مه به ستی خیر و خو شی خه لکه، هه ر ناچاره رقی له وانی تر بیته وه و جه زه به یان بدات.

هیله دا به ناستی سه رکرده ده لیت: «هه ژار. چی. تو ئیدی ده میکه هه ژار نیت. تو ئیستا سه رکرده ی».

کاتیکیش که جۆر ده گه رپته وه و ده کریته سه رکرده یه کی میلی، دان به وه دا ده نیت که ئیدی له چاره یدا نووسراوه بیی به جه لاد و خوینرپژ و زۆر بی به زه بییانه و زه بر به ده ستانه مامه له ی ئه وانه بکا، که له پیتناوی به رژه وهندی خو یان و مه سه له که یاندا کار ده که ن. له «ئه هریهن و خواوهند» دا ده بینین ناستی میلله تی خوشده وئ و له و پروایه دایه که غه ریزه یه کی راستی هه یه وای لی ده کات هه ست به و هیزانه بکات که پیشکه وتن به دی دینیت و داوای یه کبوونی سه رکرده و میلله ت ده کات، ئه گه ر چی دللی ئه م سه رکرده یه پر بیت له خواست و هیوا، یانیش ناگری بوغز و کینه، به لام وای لی دیت جه نگی هه لگی رسینتی که خو یی حه زی لی

ناکات، ته نیا میلله ت داوای لی ده کات. ئیدی پاش ئه مه «ناستی» سه رکرده خوشه ویستی گه لی له دلدا نامیتیت. ناچار بوو پیلانی بگپیرئ، ئه وانی تر فریو بدات و هه لیانخه له تینتی و درۆیان بۆ بکات. هه یج گالته جار یبه کی له مه سه مه ره تر ت دیوه؟

«منی که رقم له درۆ ده بووه وه، ئیستا درۆ ده که م، بۆ ئه وهی ده ماری نازایه تی له له شی هاو رپیتاندا جۆش ده م، بۆ ئه وهی خو یان فریته نه ناو جه نگیته وه که رقم لیبه تی». بایه ختیکی تایبه تی به مه سه له ی میتو د و ئامانج داوه و له شانوگه ری «ده سه ته چه په له کان» دا کردوویه تی به بابه تی سه ره کی شانوگه ریبه که.

سارتر ئه م شانوگه ریبه ی له سالی ۱۹۴۸ د پاش تاقی کردنه وه یه کی سیاسیانه که بیرو کردنه وه ی فه لسه فی نووسه ر زباتر قوولی پیتبه خشی، نووسی سارتر له دوو روانگی دژ به یه ک بابه ته که ی چاره سه ر کرد. ریالیزمی سیاسیانه و ئیدیالیزمی سیاسیانه. بابه تی شانوگه ریبه که، ولاتیجک له گه ل رووسیادا ده که ویته جه نگیته وه و سه رۆکی ولاته که هودریر ده یه وئ گفوتوگۆ له گه ل میریدا بکات، به لام به لای پارته که یه وه هیتشتا کاتی گفوتوگۆ نه هاتووه، له به ره ئه وهی ئه رکی کوشتنی به هیگۆی لای رووناکیبری بۆرژوای له چینی خو یاخی بوو ده سپیرن، له پاداشتی ئه و سیاسه ته نا هه مواره ی که ده یگریته بهر، هیگۆ گیرۆده ی جیتبه جی کردنی پیلانه که ی هودریر ده بیت له جیاتی ئه وهی بیکوژی، هه وئ ده دات هودریر ده ست له م گفوتوگۆ کردنه له گه ل میری هه لگریته، چونکه له گه ل ئایدیۆلۆژیای توندوتیژی پارته که یدا ناگونیج. ئا لیته وه کیتشه یه ک له نیوان هه ردوویکیاندا دروست ده بیت، که نیشه انه ی دژاودژییه که له نیوان بیگه ردی و چالاکسی سیاسیانه له لایه که وه و ئیدیالیزمی رووناکیبرانه و ئیلترامی ریالستانه له لایه کی دیکه وه.

هیگۆی لای رووناکیبر خیزانه که ی خو یی به جیتدیلتی، بۆ ئه وهی خو یی له گۆشه گیری بۆرژوایانه رزگار بکات، به لام پارته که ی نهیتوانی جیگی ئه م بۆشاییه ی بۆ پرپکاته وه. پارته که ی نهیتوانی کیتشه کانی ئه م لاوه چاره سه ر بکات، که وهک ره خنه گریک ده لیت: «هاملیت» مان بیر ده خاته وه، هیگۆ ناشیه ویت ده سه ته کانی خو یی پیس بکات، چونکه به رگری له مه سه له یه ک و بیروباوه رپیک ده کات که له پیتناویدا هه یج سازشکاری و له ری لادانیک قه بوول ناکات. جا بۆ ئه وهی بیگه ردی هزی ئیدیالیستانه ی خو یی به رامبه ر به دادپهروه ری و حه قیقته نه دۆرپیتنی، ئاماده یه ده ست له ده سه لات هه لگری و ئه گه ر پیوستیش بکات هه زاران که سیشی بۆ بکاته قۆچی قوربانی، چونکه به لای ئه مه وه

فیکر له مرۆف گرنگتره، بهلام هودریر گوئ بهم کیشه ئالۆزانهی دهرورن نادات، ئەو هیسەچی له پیناوی پارتەکهیدا نەدۆراندوو، بگره هەموو شتیکی له ریگای بیرکردنەوەو شان به شانی کار به دەست هیناوه. هیچ جیاوازییەک له نیتوان ئەو شتە ییری لێدەکاتەوه و ئەو شتە دەیکات نییه.

پیاویکی پراکتیکانهیه، سیاسەتیکی کاریگەر دەگریتەبەر و له هەلبژاردنی میتۆدەکاندا زۆر دانامینتی، چونکه دەزاننی چی دەکا و چی دەوێت. هودریر له پیناوی سەرکەوتنی پارتەکهیدا کاردەکات و سەبارەت به بێگەردیی له سیاسەتدا پروای به ییری ئایدیالیستانه نییه. به کورتی هودریر بایهخ به مرۆف دەدات وەک بوونییکی ماتریالیستانه زیاد لهوهی بایهخ بهییری ئایدیالیستانه بدات، بهلام لهو دیوی هەموو ئەو شتانهشەوه، خوشەووستییەکی بێ پایانی بۆ مرۆف ههیه. گەر پەنا دەباته بەر درۆ و ساختهچییهتی تەنیا بۆ ئەوهیه پارتەکهی له کار نەکەوێت و خۆینی ئەوانه ی نیتوانیان ناکوکه نەرژیت.

هەربۆبەش ئەو هۆبانه بۆهیگۆ باس دەکات که پالی پێوهنا وەک رووکەش و تاکتیک خیانهت له مەسەلهی پرۆلیتاریا بکات. دەلیت: «سیاسەت زیرەکیی دەوێت، دەبیت سازشکاری و چارهسەری مامناوهندیش قەبوول بکەیت. واتە مەبەست ئەوهیه پاکانه بۆ ئەو میتۆدە بکات که بهکاری دینیت، یا بالێین تیۆری پیاوی سیاسی دەبیت ملکهچی باری هەلومەرجەکه بیت. پیاویک ئەگەر وا بیر بکاتەوه که دەستی له دەسەلاتداریهتی گیر بوو ماوهیهکی دوور و درێژ دەمینیتەوه، ئەگەرچی ناچاربیت تا بینەقاقای له قوردا بچەقیت».

بهلام ئەوهی جیتی سەرسورمانه ئەوهیه که له کوتایی شانۆگەرییهکهدا پارتەکه هەمان سیاسەتی سازشکاری دەگریتەبەر که هودریریان لهسەر کوشت.

«کامو»ش هەروەکو سارتر رۆلیکی گرنگی له بزووتنەوهی بەرگریدا بینی، پاش رزگاربوونی ولاتەکەشی ماوهی چەند مانگیک هەر وتاری ژماره ی گۆقاری «کمبا»ی دەنوسی پێش ئەوهی هەردوو شانۆگەرییه سیاسییهکهی «ئابلۆقەدان و دادپەرۆهری» بنوسی، رووداوه سیاسییهکان له نووسینهکاندا بەدی دەکرا. «تاعون» رۆمانیکی کورته و هیتمای چاره‌نوسی نەمری مرۆقه، هەروەها هیتمای رووداویکە که لهو دواییه‌دا روویانداوه. «تاعون - La peste» لـــه شاری «وههران»ی جه‌زائیردا بلابووه‌وه. دەرگاکانی شار کۆم‌دران، دەرگا له‌سەر کاره‌ساتی دوورخستنه‌وه و

له‌یه‌ک دا‌بران و براهه‌تی و هیوا داخرا. به‌شیتیکی زۆری میلیله‌ته‌که ده‌خړینه ناو فرنه‌وه و ده‌بنه دووکه‌ل و به‌شیتیکی تریش به‌کۆت و پێوه‌ندی ترس و بێ ده‌سه‌لاتیی‌ه‌وه چاوه‌ڕێی نۆره‌ی خۆیان ده‌کەن. ده‌بێ مەبەست له هەموو ئەمانه‌ فه‌ره‌نسا و گه‌له‌که‌ی نه‌بێ که له ژێر سته‌می جه‌نگ و داگیرکردندا ده‌ینالاند؟

خۆ ئەگەر سه‌یریکی رۆمانی (بێنگانه) بکه‌ین، ده‌بینین ئەویش لایه‌نیکی چیرۆکی به‌رگری کردن باس ده‌کات که نووسەر تێیدا ئەوه ده‌سه‌لمینیت که له‌م جیهاندا ه‌ندێ پرهنسیب ه‌ه‌ن نا‌کری پش‌تگۆی بخ‌ری‌ن. له‌ حاله‌تی ئابلۆقه‌داندا «کامو» ده‌گه‌ریت‌ه‌وه سه‌ر ئەفسانه‌ی تاعونه‌که‌ی باسی کرد، به‌لام به‌ مەبەستیکی تره‌وه، چونکه تاعون لێره‌دا تەنیا فۆرمیکی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی وه‌رگرتوه.

تاعون به‌ هەموو زیان به‌خشی و کوێره‌وه‌رییه‌کیه‌وه له شاری «کادیس»دا بلابووه‌وه. تاعون لێره‌دا ه‌روه‌کو لای «سارتر»یش نیشانه‌ی یاسایه، تاعون په‌مزی سته‌مه به‌ هەموو شیوه‌یه‌کیه‌وه، ئەو ده‌لاله‌ته‌یه که ده‌ستی ناوه‌ته‌ بینی مرۆقه‌وه و بیرۆکراتیی‌ه‌وه به‌سه‌ر مرۆقدا زال بووه و ه‌اریبویه‌تی و زه‌لیلی کردوو و ژبانی رۆژانه‌ی لێ زه‌وت کردوو و هۆشمه‌ندی لێ داگیر کردوو، ئەو ده‌لاله‌ته‌یه مرۆقی به‌لاوه‌ گومان لێکراوه و له‌ کاتی پێوستیشدا له‌ناوی ده‌بات. ئەي که‌واته چاره‌؟

ئەگەر که‌سه‌ی بیه‌وی له تاعون رزگاری بیت، ده‌بیت ئەوه‌ی پێوسته‌ بیکات، تەنیا ئەوه‌نده‌ی به‌سه‌ توانای ئەوه‌ی هه‌بیت وەک مرۆقیکی سه‌ربه‌ست بوونی خۆی بسه‌لمینتی، بۆ ئەوه‌ی شاره‌که رزگار بیت، ده‌بێ خه‌لکی شاره‌که له‌و که‌سانه یاخی بن که یاسایان کردۆته‌ دارده‌ستی خۆیان بۆ ئەوه‌ی خه‌لکی له‌ ژێر باری بێدەنگی و کۆبێله‌تی دابن، لێره‌دا باری «ئابلۆقه‌دان» و «میش» به‌یه‌کدی ده‌گەن.

هیگۆ دان به‌وه دانانیت که تاعون بۆری پێدا و سه‌رله‌نوێ نازادی و خوشه‌ووستی دنیا بۆ شار به‌ ده‌ست دینی. ه‌روه‌ک چۆن «ئۆریست» ئەو راستیی‌ه‌ی بۆ خه‌لکی «ئه‌رگۆز» سه‌لماند که ده‌میک بوو شاروا‌ه‌بوو، راستی ئەوه‌ی که ه‌یزی خوا و پادشا به‌وه‌وه به‌نده و خه‌لکی لێیان ده‌ترسن و میش له‌ شاره‌که وه‌ده‌رده‌نێن. جا لێره‌دا دانپێدانانی «جۆبیت» مان له «میش»دا دیت‌ه‌وه یاد «کاتی که نازادی له مرۆقدا سه‌ره‌له‌ده‌ات، خواوه‌ند له‌به‌رده‌میدا ه‌هره‌س دینی».

دینکۆ شاری کادیس رزگار کرد، چونکه سه‌ری بۆ تاعون شوێ نه‌کرد. کابرای یونیفۆرم له‌به‌ر نیشانه‌ی تاعونه‌که‌یه و سکرته‌ره‌که‌شی نیشانه‌ی مردن. مردن

دهلټ: «کاتې بېر له رابردو دهکه مه وه، دهگه مه نه وهی مروښ ته ونډه دهی بهسه بتوانې بهسه ترسدا زال بیت و لټی یاخی بیت». «ئیدی خواوډنده کان خوبان بڼه گڼ دهکن» دیکوښ هاوار دهکات: «تهی شوږشه پیروزه که، تهی رهمزی زیندوو. تهی شهرفی میللهت، هیزی هاوارکردنی خوت بهم دهمامک پوښانه ببهخسه».

شاری «کادیس» یش که «کامو» لهم شانوگه ریبه دا باسی دهکات، شاره کی خه یالییه، نه له ئیسپانیا و نه له هیچ شوټنټیکې تری ته م جیهانه دا شاری وانییه، دانیششتوانیشی له بری مروښ بیروباوهری جیا جیان. نووسه له پیښه کی شانوگه ریبه که دا ته وه درده بری که گوايه ویستوو بهی به خه یال ته فسانه یه که بهونیته وه که هه موو خه لک تیبی بگه ن. واته «کادیس» ته نیا ری خوشکه ری که له نیوان «کامو» و بینه راندا، به لام ده بی مه بهستی «کامو» له شانوگه ری باری «تابلوقه دان - L Etat de siege» چ بیت ؟

تهو دهوله ته یه که دهستی ناو ته بینی مروښه وه و فاشیزم و کومونیسټ دهیه وی رهخه بگریټ، به لام رهخه لهو شتانه بگریټ که له هه ردو لادا هه ن. یانیش هه موو تهو شتانه کی که بیریکی زوردارانه هاوبه شیبی تیدا دهکن. ته نانهت بینه ر هندی جبار وای بو ده چی ته فسانه ی تا عون ته نیا رهمزی دهوله ت بی و هیچی ترنا.

«سارتر» له «میش» دا داوای شوږش هه لگیرساندن دهکات، وهک چو ن «کامو» ش له باری «تابلوقه دان» دا هه مان بانگه واز دهکات، به لام جیا وازییه کی گه وره له نیوان هه ردو شوږشه که دا هه یه. پالنه وانه کانی «سارتر» له پیناوی نازادیدا شوږش دهکن. له کاتیکدا پالنه وانه کانی «کامو» له پیناوی بهخته وه ریدا شوږش دهکن.

رووداوه کانی شانوگه ری «دادپه روه ران» له نیوان هه ندی تیرورستی رووسیدا روودهدات، هه ندیکیان بریاری تهو ده دن نارنجوکیک فریده نه نیو گالیسکه ی دوقی شاره که وه بهو سیفه ته ی تهو لټیپرسراوه به رامبه ر به سته م. دهست وه شانندی یه که م به نه «کالیائیف» راده سپیرن، به لام «کالیائیف» له م کاره ی په شیمان ده بیته وه، چونکه له کاتې جیبه چی کردنی پلانه که دا دوو مندا ل به ته نیشت دوقه که وه داده نیشن، کاتیک که «کالیائیف» تهو دوو مندا له ده بینی په شیمان ده بیته وه کاره که جیبه چی بکا. به م شپوه یه جاری یه که م سه رناکه ون، به لام جاری دوو هم سه رده که ون و «کالیائیف» له زیندان توند دهکن. دوو جارن له سه ر یه که بریاری لټوردن بو «کالیائیف» ده رده چی، به لام تهو

دوو برباره رت دهکاته وه و نایه وی له زیندان ده رچی. جاری یه که میان له بهر ته وهی نایه وی هاوړتیه کانی رزگاربان بیت، جاری دوو هم نایه ویت لټیوردنه که قه بوول بکات، چونکه به ناوی کریستویه وه یه، ته میس پروای به کریستوش نیبه و دهیه وی سزای خوی بچیژی. له نیوان ته م باه ته و باه تی شانوگه ریبه که ی «سارتر» له «دهسته چه په له کان» دا لټیکچوونیکې ئاشکرا به دی ده کری.

ته نانهت هه ندی جار واهلای خوتنه ر دهکه ویته وه که «کامو» ویستوو به تی هه مان باه تی «سارتر» له «دهسته چه په له کان» دا چاره سه ر بکاته وه، به لام له روانگه یه کی تایبه تی خوی وه. هه ردو شانوگه ریبه که هه ر یه ک چوارچیته ویان هه یه. پارټیکې شوږشگیترانه و نمونه ی مروښه کان و باری ژبان و پیوه ندی نیوانیشیان هه ر یه کیکن. «کالیائیف» یش هه روه ک «هیگو» رووناکیبریکی ئورستوکراتیبه و هاوتته نیو شوږشه وه، چونکه یه کسانې خوش ده وی و پرهنسیبه کانی چینه که ی خوی رتده کاته وه. «ئینتگوف» یش هه روه ک «هودری» سه رکرده یه و لټیپرسراوه و ده زانی چی ده وی و یه ک تاله موو له مه بهستی خوی نایه ته خوار.

«ستیان» یش «تولگا» مان بېر ده خاته وه، تهو ئافره ته ی که خوشه ویستی شوږش له ناخیدا کلپه ده ستین و گری ده گری. وهک ئافره تیکیش خوشه ویستی و سوزی خوی به جده نگاوه ران ده به خشی و هاوبه شی خه میان دهکات. سه ره رای هه موو ته مانه «کامو و سارتر» دوو مه بهستی جودایان هه یه، هه روه ک چو ن مانای هه ردوو شانوگه ریبه که جیا وازن. برپه ی پشتی شانوگه ریبه که ی «کامو» مه سه له ی مه به ست و میتوده له رووی ره وشته وه. یا به شپوه یه کی ترکاره ساتی دادپه روه رانه یه کاتیک ناچار ده بن په نا به رنه بهر توندوتیژی بو جیبه چی کردنی دادپه روه ری. به پیچه وانه وه «سارتر» له شانوگه ریبه که یه که سه ر ده گه ریته وه سه ر جده لیه تی میژوو، «سارتر» له «تهه ریمه ن و خواوهند» دا له سه رزاری یه کی که له پالنه وانه کانداهلټ: «مروښ ده بیت کاری خوی بکات، جا ته گه ر جهنگ بی یان ئاشتی، مروښ ده بی رولی میژوو بیانه ی خوی بیینی بو ته وهی بو سه رده می مروښ ده ست بدات».

باری شانوگه ریبه که ی کامو زور جودایه، به لام مارکسیزمی ته ونده به زهقی تیدا به دی ناکری، بگره زیاتر هه ز به نازاوه یه ک دهکات که شان به شان تیندینسی مروښانه ده روات..

به لای «کامو» وه زیاتر دوویات کردنه وهی تهو هتزه به دی ده که ی که به مه بهستی شوږشی دادنه. ته میشیان وهک پرهنسیبیکې رچی که نازادیه خوازان یه کسان

دهکات و له ږینگای بهخته و هریبه و به ره و بیگه ردی و خاوتیبیان دهبات، به لام ئه وه بهس نییه که مه به سستی شوړش مه به سستی کی بیگه رد و خاوتین بیت، چونکه شوړش خوړشی هه ندی جار ناچار ده بیت په نا بهر پته بهر کاری چه پهل، به لام ئه م کارانه ش هیچ له نرخی شوړش کهم ناکه نه وه. له به شی دوو می شانزگه ریبه که دا روو به پرووی دیالوگیک ده بیسه وه. له دیالوگه دا «ستیبان» روو به پرووی هه وله تیرورستییه کانی ده بیت ته وه و نوو سه ریش ده به وی زیتر تیشک ناراسته ی گرنگیه تی کرداری شوړشگیړانه بکات. ئه گهر مرؤ چاوپووشی له سته می میتوده کان بکات واته شوړش دژراندنیکی روخیا نه و پره نسپانه ده دژریت. هه روا داواکاری ئه وه می توده کانی شوړش ده بی روخی و خاوتین بن، شوړش له رووی می ژوو بیسه وه تووشی خه تهر ده کات. «دورا» ده لیت: «ئه گهر ږیکخواو ساتیک له مه و بهر منداله کانی له نارنجوکه کانمان بپاراستبا، ئه وه ده مه هیچ هیتر و توانایه کی نه ده ما».

ستیبان ده لیت: «ئه گهر بیت و منداله کان له یاد کهین، ئیدی ده بیسه گه وری هه موو جیهان و شوړشیش سهر ده که وی».

ستیبان به پتی بوچوونی خووی راستگوویه، چون له پیناوی «شاریکی دور» تیده کووشی، هه روویه که «کالیایف» ئاماده نییه بیکاو به تاوانی دادنه و ئه م به نیوی گرنگیه تی کرداره که وه ده بکات. ئه وه ی بروای به گرنگیه تی شوړش و ناچار بی بهر پابوونی شوړش بیت، هیچ سنووریک بی نیسه. ئیدی پیاوکوشتن، درؤ، ساخته چییه تی هه موو ږینگایه ک دروسته ته نیا شوړش سهر بکه وی. «ستیبان» له پیناوی داهاتوودا «داهاتووی مرؤ قایه تی» کار ده کات و ئاماده یه باجی ئه م کاره شی بدات، جا ئیدی گرنگ نییه باجی ئه م کاره ش هه موو روژی له ناوبردنی مرؤ قسیک بیت. به پیچه وانه ی «ستیبان» وه «کالیایف» نایه وی دهنگی ویزدان به ناوی گرنگیه تی کرداره وه کپ بکرت، چونکه ئه م له پیناوی ژیان، نه ک مردندا تیده کووشی.

«کالیایف» له پیناوی ږزگارکردنی کووله کاندای تیده کووشی، نه ک بو ئه وه سته م بینیته دی. له پیناوی ئه مرؤ نه ک له پیناوی داهاتوودا، له پیناوی برایانی ئه مرؤی، نه ک له پیناوی شاری داهاتوودا و ناشیه وی شوړش له سهر سته م و کوشتن و چه په لایه تی بنیات بری. کالیایف نایه وی ئه مرؤ زولم بکری بو ئه وه ی سبه یین دادپه روه ری بیته کایه وه. «کالیایف» عه داله تی مه سه له که له عه داله تی میتود و ئامانجه که یدا ده بینی و مندال کوشتنیش له گهل عه داله ت به ک ناگرتنه وه، وه ک

ده لیت: «من ئه م خه لکه م خو شده ویت، که وه ک من له سهر ئه و ئه رزه دا ده ژین، ئه وانن که من خو شم ده وین له پیناوی ئه وانیشدا تیده کووشم و مردن قه بول ده که م. من قه ت له پیناوی شاریکی دوردا که له بوونی دلنیا نیم به رووی که سدا نامالم. له پیناوی عه داله تیکی مردوودا سته میکی دی ناخه مه سهر ئه م سته مه مردووه. برایان من ده مه وی ئه وه تان پی بلیم که ساکارترین جووتیاری لای ئیمه ده یزان، مندال کوشتن له گهل شه رف ریک ناکه وی جا ئه گهر روژتیک له روژان شوړش له شه رف لابدات و منیشی تیدابم، ئه وه ئه وه ده مه من وازی لیدیم».

شانزگه ریبه کانی «سارتر و کامو» له کاتی خویدا سهر که وتنیان به دی هیئا و ئیستاش چ له فهره نسا و چ له دهره وه ی فهره نسادا ههر له بره ودان. ئه مه ش بو بلیمه تی و به هری ئه م دوو نوو سه ره ده گه ریته وه، به لام شان به شانی ئه مه هویه کی دی هیه که وا له م شانزگه ریبه ده کات هه میسه له سهر که وتندا بن، ئه ویش ئه وه یه ئه م شانزگه ریبه نه هه میسه مرؤف به هه لویتستی خووی بهرام بهر به میژوو گری ده دات. جا ئیدی ههر مرؤقی بیت و له هه رکوتیه ک بیت. میژوووش سهر چاوه ی دوشد امانیکی هه میسه یی مرؤقی سه ده ی بیسته مه. ږهنگه ئه وه ش له یاد نه کهین که ته قینه وه ی بو مبای هیرو شیمه چه ند کاری کرده سهر هونه به گشتی و شانؤ به تایبه تی، ئه وه نده بو مبای ئه توم هه ږه شه له مرؤ قایه تی ده کات، ئه وه نده شانوی سیاسی ش ئرکی خووی به ده ست دینی، ئه ویش به سووک کردنی باری ئالوژی مرؤ قایه تی به وه ی مرؤف فیتری ئه و راستییه بکرت که ئه و خووی تاکه لیپرسراوه بهرام بهر به به خته وه ری و نه گبه تی خووی و خووی تاکه لیپرسراوه بهرام بهر به پیشکه وتن و له ناوچوونی مرؤ قایه تی.

سهر چاوه:

گژقاری «المسرح» ی میسری، ژماره ۶۷ ی مانگی نو قیتمبه ری ۱۹۶۹.

خواه‌نه‌که‌یان‌ده‌رکرد. به‌لام
 رهنگه‌له‌ئه‌م‌پ‌ژدا‌به
 گشتی‌ئه‌ده‌بیات‌ئه‌و
 کاربگه‌ریبه‌گه‌وره‌یه‌ی
 نه‌ماییت، هه‌ر‌بۆیه‌زۆر
 که‌م‌رۆمانی‌قه‌باره‌گه‌وره
 ده‌نوس‌رین‌و‌ته‌واوی‌ژان‌ره‌کانی
 ئه‌ده‌ب‌به‌ره‌و‌کورتی‌و‌پوختی‌ده‌پۆن
 و‌به‌ساده‌یی‌ده‌خ‌رینه‌به‌رده‌م‌خوینەر،
 ئه‌مه‌ته‌نیا‌بۆ‌چوونیکه‌و‌ناکریت
 وه‌ک‌فتوایه‌کی‌ره‌ها‌وه‌رگیریت.

چونکه‌له‌کاتی‌نووسینی‌ئه‌م
 بابه‌ته‌دا‌خه‌ریکی‌خویندنه‌وه‌ی
 رۆمانه‌تازه‌که‌ی‌(به‌ختیار‌عه‌لی‌م
 (شاری‌مۆسیقاره‌سپیه‌کان)‌که‌به
 قه‌باره‌ی‌گه‌وره‌(٦٢٥)‌لا‌په‌ره‌یه‌.
 به‌لام‌کۆمه‌لگه‌و‌خویندنه‌واری‌ئیمه
 تازه‌له‌سه‌ره‌تای‌رینگه‌که‌دان‌بۆیه
 ناکریت‌وه‌ک‌خۆرئاوا‌قسه‌له‌سه‌ر
 ئیره‌ش‌بکریت.

له‌م‌ماوه‌یه‌دا‌(ئازاد‌به‌رزنجی‌)‌ی
 وه‌رگیر‌رۆمانیکی‌تری‌رۆمانووسی
 فه‌ره‌نسی‌(ماکسی‌نس‌فی‌رمین‌)‌ی‌به
 ناوی‌(که‌مانچه‌ره‌شه‌که‌)‌وه‌رگیرا‌و
 ده‌زگای‌چاپ‌و‌په‌خشی‌سه‌رده‌میش
 چاپی‌کرد، ئه‌م‌رۆمانه‌ش‌هاوشی‌وه‌ی
 رۆمانی‌(به‌فر)‌که‌هه‌ر‌هه‌مان
 رۆمانووس‌نووسی‌وتی‌و‌هه‌مان
 وه‌رگیریش‌وه‌رگیراوه‌، به‌هه‌ناسه‌و
 په‌ره‌گراف‌و‌به‌شی‌بچووک‌و‌که‌م
 که‌م‌نووسراوه‌، ته‌وه‌ری‌سه‌ره‌کی
 رۆمانه‌که‌ش‌مه‌سه‌له‌ی‌عه‌شقه‌. له

پیشکه‌وتنی‌زانست‌و‌ته‌کنۆلۆژیا
 رهنگه‌به‌جۆریک‌له‌جۆره‌کان
 کاربگه‌ری‌له‌سه‌ر‌ئه‌ده‌بیات‌هه‌بیته‌،
 به‌تایبه‌ت‌له‌رووی‌که‌مبونه‌وه‌ی
 خوینەر‌و‌که‌متر‌خویندنه‌وه‌وه‌، رهنگه
 له‌رابردوویه‌کی‌دووردا‌کتیبیک‌جا
 رۆمان‌بیته‌یان‌تیک‌ستیکی
 فه‌لسه‌فی‌وه‌ک‌شۆرشیک‌کی
 کۆمه‌لایه‌تی‌یاخود‌سیاسی‌له‌لایه‌ن
 خه‌لکه‌وه‌وه‌رگیراییت‌و‌بۆ‌ماوه‌یه‌کی
 زۆر‌هه‌رایه‌کی‌گه‌وره‌ی‌نابیته‌وه‌،
 یاخود‌زۆرجار‌دوای‌ماوه‌یه‌کی‌زۆر
 رۆمانیک‌دیت‌و‌هه‌رایه‌کی‌سیاسی
 گه‌وره‌ده‌نیته‌وه‌و‌مشتومرپیک‌کی‌زۆر
 ده‌خاته‌ناو‌کۆمه‌لگه‌وه‌. رۆمانی
 (خوانیک‌بۆ‌گژو‌گیای‌ده‌ریا‌)‌ی
 (حه‌یده‌ر‌حه‌یده‌ری‌)‌دوای‌نزیکه‌ی
 سی‌سال‌له‌نووسین‌و‌بلا‌بوونه‌وه‌ی
 له‌ولاتی‌میسر، هه‌رایه‌کی‌سیاسی
 گه‌وره‌ی‌نایه‌وه‌و‌گرووپه
 ئیسلامیه‌کان‌فتوای‌کوشتنی

که‌مانچه‌ره‌شه‌که

لیدوانی: جه‌بار‌سابیر
 (سلیمانی)

(به فر) دا کار له سهر (هايکو) و سروشتی يابان کراوه، به لام له (که مانچه ره شه که) دا کار له سهر مؤسیقا و شاری (څینیسای) ئیتالیا کراوه. ده کړیت لیره وه هندیک له م رومانه بدوین.

له رووی میژووییه وه هم رومانه باس له سهرده می بوون به نیمپراتوری (ناپلیون بوناپارت) ده کات له فهرنسا و دواتر په لاماره کانی نه و بو داگیرکردن و کونترولکردنی ته وای نه وروپا له کونتاویه کانی سهدی ههژده و سهره تاکانی سهدی نوزده، نووسه ری هم رومانه دیت و یه گوشه ی زور بچووک ده کاته رومانیک، له و جه نجالییه ی له شکرې نیمپراتوره کانی نه وروپا دروستیان کردوه، دوو ئینسان ده بین خویان بو عشق و دروست کردن و ژهنینی که مانچه ترخان کردوه. (یوهانز کارلسکی) پالوانی رومانه که یه، نه و له مندالییه وه له سهر دهستی چند ماموستایه که خه ریکی فیروونی که مانچه یه که دایکی نه و ماموستایانه ی بو گرتوه و ده یه وئ کوره که ی بیته مؤسیقاژهنیکی به ناوبانگ، به لام دواي ماوه یه که ماموستاکان کولی لیده دهن و ده لئین هم منداله فیبرکردنی ناویت و ههر پارچه مؤزیکیک نیمه وه که عشق دیده یی نه و ده توانی به کسه ر بیژهنیت. بویه (کارلسکی) به تنیا بوخوی سهرقالی که مانچه ده بیت و له تمه نی حوت سالیدا ده بیته به ناوبانگترین مؤسیقاژهنی فهرنسا و ته وای نه وروپاش، ده یان سه مقونیا تاماده ده کات و هه موو هوله کانی بو ده خریته سهر پشت. دواي ده سال ناوبانگ له تمه نی هه قده سالیدا دایکی که گه وره ترین

پالپشتیه تی ده مریت نه میس به و خه مه وه له مؤسیقا ده چپته وه، به لام زوری پیناچیت (ناپلیون) جه ننگ هه لده گبرسنیت و نه میس یه که له و لوانه ده بیت که به ره و به ره کانی جه ننگ ده که ویتسه ری و وه که سه ربازیک خزمه تی فهرنسا ده کات، پیشتریش نه وه مان نووسیوه که رومان نه و گوشانه ی میژوو وینه ده گرت که میژوونوسان نایین، هه لبت نه گهر و دانین رومانوس وینه گرتکی سینه ماییه، چونکه هم رومانه ش وینه ی ژبانی نه و دوو کاره کته ری میژووی گرتوه که دوور له هرا و هوریاي شهر و خوینرپشتی ئینسان سهرقالی عشق و که مانچه ن، ده یانه وئ نه وه ی دنیا له جه نگدا له دهستی ده دات نه مان به مؤسیقا قهره بووی بکه نه وه و به دهستی بیننه وه. (کارلسکی) دواي ماوه یه که بریندار ده بیت و چند مانگیکی ده ویت تا چاک ده بیته وه. له کاتی بریندارییه که یدا له هوشخوی ده چپت و ده بین کچیکي زور جوان و سه رنجراکیش به نه سپیکه وه دپته لای و تا ده مه و به یان گورانی بو ده لیت و دواتر ده روات و که نه میس چاو ده کاته وه له نه خوشخانه که وتوه، ئیتر له و ده مه وه عشقی نه و کچه ده نگخوشه ده بیت و سه و داسه ری دوزینه وه ی ده بیت.

ههر به چاکوونه وه شی جاریکي تر ره وانه ی به ره کانی جه ننگ ده کړیته وه و له شکرې ناپلیونیش بریاری داوه به ره و سه رزمینی (ئیتالیا) بکه ویتسه ری و ههر که (څینیسای) ش داگیر ده که ن بریار ده دهن چند سه د سه ربازیک له وئ جیگیرکه ن و به ره و شاره کانی تری ئیتالیا بکه ونه ری. (کارلسکی) یه که له و سه ربازانه یه

که له وئ ده مینیتسه وه و له مالی پیاویکی (څینیسای) مرو مچ جیگیر ده بیت و دواتر ده رده که وئ که نه و پیاوه ش کاره کته ریکی رومانه که یه و زور عشقی مؤسیقا و که مانچه یه. هم دواي نه وه ی واز له ژهنینی که مانچه ده هینتی، خولیای نووسینی ئوپیترا له سهری ده دد و له کاتی سه ربازی و دواي بریندارکردنی و له څینیسای ههر خه ریکی نووسینی ئوپیترا که ی ده بیت.

به چونه ژووره وه ی بو ناوبینا که کابرای مرو مچ ده بینتی و کاره که ی پیشان ده دات و ده لئ من سه ربازی فهرنسیم و بو ماوه یه که لیره ده میتسه وه، کابرا به نادلی وه که نه وه ی وه لایمی دوزمنیکی خوینرپتر بداته وه پیشوازی لیده کات. (کارلسکی) دواي چند روتیک به دیواری ژووره کانه وه (که مانچه یه کی ره ش) ده بینتی و سه رنجی راده کیشی. له کابرا ده پرسنه و نه که مانچه یه چی ده کات لیره؟ کابراش ده لئ من که مانچه سازم! (کارلسکی) خوی ناشکرا ناکات که هم که مانچه ژهنه، به لام ده روزه یه کی باشی ده ست ده که ویت بوچونه ناو ژبانی هم پیاوه و ناشنا بوونیکی راستگو یانه له گه لیدا. نه و پیاوه ناوی (ئیراسموس) و له و بینا یه دا کارگه یه کی دروستکردنی که مانچه ی هه یه، که پیشتر مالباتی (سترادیقاری) دایانمه زانده وه و هم شاگرد بووه. (کارلسکی) له وئ ده مینیتسه وه و ناشنا یه تی و هاوړتیه تییه کی قول له گه ل (ئیراسموس) دا دروست ده کات و روتانه یاری شه ترنج و خوارنده وه ی شرابی گراپا و باسکردن له مؤسیقا سهرقالیان ده کات، (ئیراسموس) سی شت ژبانی داگیر کردوه

دروستکردنی که مانچه و یاری شه ترنج و دلۆپاندنی (شهرابی گرایا). رۆژتیک ئیراسمۆس سهرقالتی دروستکردنی که مانچه ده بیته کارلسکیس قسه ی له گه ل ده کات له گهرمه ی گفتوگۆدا یۆهانز ده لیت من به ناچار ی بوومه ته سهر باز نه گینا من پیشتر موسیقار بووم... تا ده گاته ئه وه ی (یۆهانز کارلسکی) خۆی ئاشکرا ده کات که ئه میش که مانچه ژنه، ئیتر کابرا سهر بورده ی خۆی بۆ ده گبیرتته وه، که ده بیته مه تنی سهره کی رۆمانه که. له منالییه وه عه شقی که مانچه ده بیته، عه شقی دروستکردنی که مانچه نه ک ژهنینی، بۆیه ئه وه حه زی خۆی به باوکی ده لیت و باوکیشی له (کارگه ی که مانچه ی سترادیقاری) وه ک شاگرد دایده مه زرتین، دوا ی سالانییک کارکردن (فرانجیسکو) کورپی (ئانتونینو سترادیقاری) ده مریت و کارگه که بۆ (ئیراسمۆس) جیده مینی، کارگه ی که مانچه دروستکردنه که له شاری (کریونا) یه وه ک ئیراسمۆس باسی ده کات ئه وه شاره زیدی له دایکیونی که مانچه یه له سهره تای سهدی شازده هه مدا. نوابانگی که مانچه ی کارگه ی (سترادیقاری) به ته واوی ئه وروپادا بلا وده بیته وه و پادشاکانی ئه وروپا حه ز ده کهن که مانچه ی ده ستردی ئه مان له ناو تیپی سه مفونی پاشایه تییه که یاندا هه بیته و زۆریه یان داوا ی ده کهن، تا رۆژتیک فیرنیزی (کونتی فینیسیا) دیت و داوا ی که مانچه یه ک ده کات که به نیازه وه ک دیاری جه ژنی له دایکیون پیشکشی که چه بچکۆله که ی بکات که ناوی (کارلا فیرنیزی) یه. (ئیراسمۆس) به دل و به گیان

سه رقال ده بیته و له واده ی دیاریکراوی خۆیدا باشتترین و جوانترین و دهنگ زولالتترین (که مانچه ی رهش) بۆ کۆنت دروست ده کات کاتیک بۆی ده بات پپی ده لیت من بوام نییه گهر ده توانی خۆت که مانچه که بده ره ده ست که چه که م که سه ی جه ژنی له دایکیونییه تی. (ئیراسمۆس) دوا ی رۆیشتنیکی زۆر ده گاته لای (کارلا فیرنیزی) که چه که ی کۆنت و له ناو ئاپۆرایه کی زۆری خه لکدا له ژووریکی بچووی نهومی سهره وه ی ته لاریکی جواندا (کارلا فیرنیزی) ده دۆزیتته وه، به ئارامی دانیشته وه و ده یه وی خۆی بۆ چرینی ئۆپیرا ناماده بکات. (ئیراسمۆس) خۆی پیده ناسینن و ههر زوو عه شقی ده بیته دوا ی یه کترناسینیکی کورت بۆ سه ی دیسان ده چیتته وه بۆ لای و ده بینن هه ندیک پیساوی تری به ده وه ربه وه و له ئه نجامی مونا قاشه یه کی کورتدا (ئیراسمۆس) راده سپردی بۆ دروستکردنی که مانچه یه کی تری رهش. ئه مجاریان (ئیراسمۆس) ده یه وی که مانچه یه ک دروست بکات هه رگیز که س نه توانن دروستی کاته وه، عه شقی که چه و عه شقی که مانچه ئاویته ده بن و ده بنه هه وینی جوانترین و دهنگ زولالتترین که مانچه ی دنیا، ئه وه نده خۆی ماندوو ده کات له دواجاردا که مانچه یه کی سه رسوریه تته به ره م، کاتیک به ره و فلۆرنسا و ته لاره که ی کچی کۆنت ده که ویتته ری ده بینن لافا و هه ستاوه و که چه به هۆی نه خۆشییه که وه له سهره مه رگدایه و ئیتر نایبینیتته وه، له وه خته وه (ئیراسمۆس) به عه شقی

ئه وه وه ده تلپتته وه و تارمایی که چه که هه میشه له گه لیدایه و دوا ی گپیرانه وه که ش ئیتر مه رگ ده بیاته وه. دواتر (کارلسکی) ش تیده گات که ئه و تارماییه ی ئه م له کاتی بریندارییه که یدا دیوتی هه مان تارمایی بووه و دوا ی ئه وه ی ئیتالیا جیده هیلتی و ده گه رپتته وه پاریس، دوا ی سی و یه ک سالیش له نووسینی ئۆپیرا که ی ده بیته وه و دواتر که هه ست ده کات ده نگیتی ئه فسووناوی وه ک ده نگی (کارلا فیرنیزی) نییه بیچریت ده یخاته ئاگره که وه و ده سووتن و به مجۆره ئه و ئۆپیرایه هه ر له دایک نابیت و (یۆهانز کارلسکی) بلیمه تیش به رله وه ی وه ک بلیمه تیک بناسریت مه رگ ده بیاته وه. ئه م رۆمانه زۆر ساده و ساکاره و ئیستا له ئه وروپادا ئه مجۆره رۆمانه له دایک ده بن و به په ره گراف و رسته و وشه ی زۆر چر و پر و کورت و پوخت روودا و گه لیتی گه وه و درپژ له رووی میژووییه وه ده رده برن. ده کری لیره دا بیرسین تۆبلیتی ئه م جۆره رۆمانانه له رۆمانووسانی کورد قبول بکرت و وه ک رۆمانی مه زنی هاوشیه ی ئه م رۆمانانه ی (ماکسینس فیرمین) سنوره کانی زمان و جوگرافیا بیه زینیت؟

ئازادى له بهارى تەمەنىدا

لىدوانى: مەغدىد حاجى

لەم دوايىدەدا بىراى شاعىر و
رۆژنامە نووس (نەژاد عەزىز سورمى)
كتىبىكى نوپى گىرنگى بە
ناونىشانى (ئازادى له بهارى
تەمەنىدا) خستە كتىبخانى
كوردى.

ئەگەرچى ناوهرۆكى ئەم كتىبە
برىتىيە له ژمارىكى بەرچا و له
وتارى پىشتر بلاوكراره له رۆژنامە و
گۆقاره كاندا، بەلام گىرنگى كتىبە
له وهدايه كه ژمارىكى چاك له
وتارى رۆژنامە نووسى دهرىاره
هونەرى رۆژنامە نووسى و واقىعى
رۆژنامە گەرى كوردى له خوگرتووه
كه ئەم لايەنە زۆر پىويستە
بۆ رۆژنامە نووسى
كوردى بە
تايبەتى

رۆژنامە نووسە لاوه كانمان كه له برى
خولى رۆژنامە نووسى دەتوانى
سوودى زۆر له ناوهرۆكى ئەم كتىبە
وهرىگرن.

ههروهها كه نالە كانى راگه ياندن و
بەرتوبەره كانى گۆقار و رۆژنامە
كوردىبە كان پىويستيان بە باسە كانى
ئەم كتىبە دەبىت بۆ چاره سەر كوردى
ناتەواوبە كانى بوارى رۆژنامە گەرى
كوردى كه نووسەر بە وردى له
وتاره كانىدا هه موو لايەكى ژيانى
رۆژنامە نووسى كوردى باس كىر دووه.
من وهكو رىبوارىكى كاروانى پر له
شكۆى رۆژنامە نووسى كوردى كه
زىاتر له سى سالە بە خو شىبە وه له
كاروانە كه دا دانە براوم، زۆر چىژ و
سوودم له خو ئىندنه وهى وتاره كان
وهرگىرت و ئە وهى زىاتر بە
خو ئىندنه وهى كتىبە كه شه وه
نووساندى شىبە نووسىن و
ئاستى بەرزى نووسىنى نووسەر كه
بۆ خو و وهكو ئە دىب و نووسەر كى
خاوهن زمانىكى ئە دەبى رهوان و
دەولە مەندە كه ئە مپۆ ئەم مەرجه زۆر
پىويستە بۆ بلا و بوونە وهى وتارى
سەر كه وتوو له گۆقار و
رۆژنامە كاندا.

ناوهرۆكى كنىبە كه

ههروهكو له سەرە تاوه ئامازەم بۆى
كرد، كتىبە كه ژمارەبەكى بەرچا و

باس و وتاری دهربارهی
 رۆژنامه نووسی کوردی و هونهری و
 رۆژنامه نووسی و واقیعی
 راگه یاندنی کوردی له خووه گرتووه،
 لیهره دا به پتویستی ده زانم سه ره تا
 ئامازه بۆ ناو نیشانی وتار و باسه
 تایبه ته کان به رۆژنامه گهری بکه م،
 له هه مان کاتدا خو ئینه ری به ریز
 ئاگادار ده که مه وه که جگه له بابه تی
 رۆژنامه گهری گه لیک وتاری تری
 تایبه ت به میژوو و ئه ده بیات له دوو
 توپی کتیبه که دا بلا و کراونه ته وه:
 * وتاری رۆژنامه نووسی کوردی
 ون کردنی بالانس یا وانه دان.
 * رۆژنامه نووسی وه ک پیشه،
 رۆژنامه نووسی وه ک ئابدۆلوژیا.
 * رۆژنامه گهری کوردی و
 کیشه کانی دنیا (بۆشاییه کی
 هه سته پیکراو).
 * ره گه زی متمانه له کاری
 رۆژنامه نووسیدا.
 * که ناله ئاسمانییه کانی کوردی
 له قسه له مه ره وی ره هه نده
 فه ره نه نگیه کاندان.
 * ئایینه دی رۆژنامه له ناو
 هه ره شه کانی هۆبه کانی بینینی و
 بیستندا.
 * هه واله کانی ناوخۆ له
 رۆژنامه گهری کوردیدا، په راویزیک
 له په یوه ندی ناوه ند و ده وره به ر.
 * گۆڤار و رۆژنامه دنیا ییک...
 دوو دنیا.
 * دهنگ و باسی (هه وان) له
 رۆژنامه گهری کوردیدا.
 * رۆژنامه گهری مندالان،
 پتویست و گرنگ... به لام هه ژار.
 * ئافره تی کورد له دنیا ی
 رۆژنامه گهریدا به یانیدان له
 نیوه شه ودا.

* ئارشیف... که له
 رۆژنامه گهری کوردیدا
 نه خو ئیندرا وه ته وه.
 * رۆژنامه یه کی ئیواران... ئایا
 پتویسته ؟
 * دهربارهی ئه و رۆژنامه نه ی به
 بۆنه یه کی تایبه تی ده رده چن.
 * رۆژنامه گهری ته نزامییز به
 کوردی.
 * تیراژی رۆژنامه گهری کوردی
 راستییه کی تال.
 * رۆژنامه گهری (ئه هلی) له
 بازنه ی رۆژنامه گهری کوردیدا سیما
 یان تارمایی؟
 * کات له رۆژنامه گهری کوردی
 چیه و پتیی بێ پاساو.
 * رۆژنامه گهری ئه لکترونی
 کوردی.
 * رۆژنامه گهری ریکخراو و
 سه ندیکاکان.
 * (ئاژانسستی دهنگوباسی
 کوردستان) پرۆژه یه ک که وه ختی
 هاتووه.
 * ریکلام له رۆژنامه گهری
 کوردیدا.
 * ئه ده ب و کاری رۆژنامه نووسی.
 * وه به ره ییان له مه یدان میدی و
 کولتوردا.
 * راهیئانی رۆژنامه نووسان
 روونبینی به ئاراسته تیکی
 ئامانجدار.
 * کارگه یی له رۆژنامه گهری
 کوردیدا، راستکردنه وه ی لاسه نگی
 یا له گرتنه بردنی.
 * نوکته هه لکه وتیک له پال
 میدیادا.
 * به ره مه پین و به کاربه ر، میدیای
 کوردی له کوپی هاوکیشه که دایه.
 * هه له به ر... رۆژنامه نووسی ون.

* رۆژنامه گهری کوردی
 له سه رده می نو ئیدا گوشاری به ها و
 به رپتوهردن.
 * له په راویزی کاغه ز و
 کاریگه ری کاغه ز له دنیا ی کتیب و
 رۆژنامه گهری کوردیدا.
 * ره نگی له رۆژنامه گهری کوردیدا
 (شه ش ته قه ل و مانگه شه و).

په یام و دیواربه ند

ناو نیشانی کتیبی باس لیکراو
 (نازادی له به هاری ته مه نیدا) بریتیه
 له وتاریکی کتیبه که، دیواربه ندیکه
 له نیوان باسه کانی پتوهرنیدار به
 رۆژنامه گهری و باسه کانی تری
 کتیبه که وه له م وتاره یدا نووسه ر
 په یامی نووسه ر و ده وری نووسه ر له
 رۆژگاری ئه مرپۆ و هه لئوتیستی
 نووسه ر، یان تیکۆشانی له دژی
 تیرۆر باس ده کات. له وتاره کانی
 دواتریش چه نندین بابه تی زمانه وان ی
 و ئه ده بی و میژووی له شیوه ی
 کورته وتاردا خراونه ته روو که
 بێگومان بایه خێ خۆبان هه یه، به لام
 ئیمه زیاتر مه به ستمانه هه لئوسته له
 به رامبه ر ئه و باسانه دا بکه یین که
 پتوهرندیان به رۆژنامه نووسییه وه
 هه یه.

واقیعی رۆژنامه گهری کوردی له به ر رۆشایی وتاره کانی نووسه ر

هه ر له سه ره تادا نووسه ر ئه و
 راستییه ی درکاندووه
 که: "رۆژنامه نووسی کوردی ره نگه
 زیاتر له رینگای ئه ده بیات و
 سیاسه تدا سه ری هه لدابێ و هپزو
 گوری له و ده ره تانه وه وه رگرتبێ...
 سیاسه ت به و مانایه ی ده چیتسه وه
 قاوغی ره تکردنه وه ی زولم و زۆری و

به رهنگار بوننه وهی هه موو ئه و ناهه قیانهی وهک نه ته وه له کورد کراوه" بۆیه ههروه کو نووسه ر ده لئ: "خۆراییی نه بووه یه که مین ههنگاو دوور له نیشتمان بی، کاتێ به درخانییه کان له قاهیره ی پایتهختی میسر به بلاوکردنه وهی (کوردستان) دهستیان پیکرد... له و پۆژه وه پۆژنامه نووسی کوردی وهک بیرتیک به دهرزی لئ بدرئ به هه موو ئه و هه ورازو نشیوانه تیپه پیه که به هۆ و بی هۆ که وتونه ته به ر په وتی به پیه چوون و پیشکه وتنی".

له وتاریکی دیکه دا نووسه ر ده لئ: "سه رده می ئه مرۆ سه رده می به شداری و هاو به شیکردن و روانینه... له په راوینگزگرتنی کیشهکانی دنیا و له سه ر رانه وه ستان و بایه خ پینه دانی بۆشاییه کی هه ست پیکراوی له پۆژنامه گه ربی کوردیدا دروست کردوه... هه قه رووناکییر و پۆژنامه نووسان له روانین و جیهانیبیا نندا به و ئاراسته و ئامانجه له پیش خه لکی دیکه دا بی".

نووسه ر له میانی باسکردنی (که ناله ئاسمانییهکانی کوردی له قه له موو په وهی ره هه نده فه ره نه گییهکاندا) که باس له دامه زراندن و دهوری مه د تیقی M-TV دهکات و دان به پیشروایه تی داده نیت له بواری دامه زرانندی که نالی ئاسمانی کوردی، نووسه ر دهیه وی زیاتر باسی لایه نی ئیجابی ئه و ده ست پیت شخه ربییه ی په که که بکات له دامه زرانه نی که نالی ئاسمانی کوردی له دهره وهی کوردستان که ده ورتیکی باشی بینیه له ناساندنی کیشه ی کورد و دا کوکی

کردن له م کیشه په وایه، ههروه ها دهوری ئیجابی زیاتری به که نالی ئاسمانی کوردستان Kurdistan Tv داوه.

ههروه ها نووسه ر به گشتی بوونی که ناله ئاسمانییهکانی کوردی به کاریکی موژده به خش داناوه بۆ ئاینده ی پۆژنامه گه ربی بینراوی کوردی..

له باره ی گرنگی (هه و آل) یش له بواری پۆژنامه نووسیدا نووسه ر له وتاری (دهنگویاس «هه و آل» له پۆژنامه گه ربی کوردیدا) ئه وه ده سه لمینتی که (هه و آل) بر په ی پۆژنامه گه ربییه، پۆژنامه خوی پی راده گرتی، ته نانه ت ئیستا چۆنیه تی مامه له کردنی پۆژنامه له گه ل هه و آلدا بووه به سه نگی مه حه کی خوی نه ر زۆرکردن و بره و په یدا کردن و تیراژ هه لکشان... به تاییه تیش له رووی بایه خدان به و هه و آله ی جیتی پرسیارو تیرامانی بیرو رای گشتین.

نووسه ر باسی له واقیعی پۆژنامه نووسی مندالانیش کردوه و له به شیکتی وتاریکییدا 48ل نووسیویه تی و ده لئ: «پۆژنامه گه ربی مندالان به کوردی ئه گه رچی وه کو بوون میژوویه کیشی هه بووه، به لام ئیستاشی له گه لدا بیت، پۆژنامه گه ربییه کی هه ژاره له هه ردوو رووی قه وهاره ی بوون و چاپ و تیراژی بلاوکردنه وه و ته نانه ت له رووی نووسین بۆ مندالانیش که بیتگومان کهش و هه وا و لیتزانی و شاره زاییه کی پر به پیتستی ئه و جیهانه به ره هه ست و پاکه ی ده وی ئه گه ر له ناچار بییه وه نه بی له هه موو نووسه رتیکدا نییه».

ئارشیف پیتداویستییه کی گرنکه

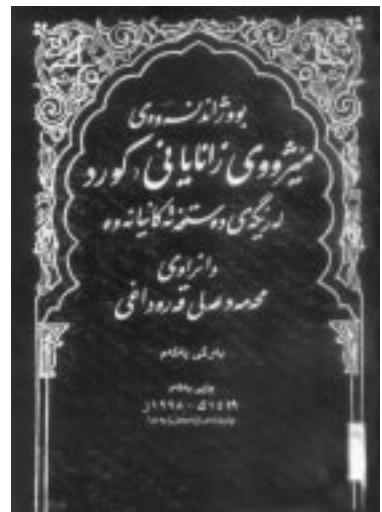
بۆ کاری پۆژنامه گه ربی، به لام به داخه وه تا کو ئیستا پۆژنامه و گۆقاره کانمان و ته نانه ت پۆژنامه گه ربی بیسراو و بینراویش بایه خی پیوستیان پینه داوه، نووسه ری کتیبی (نازادی له به هاری ته مه نیدا) ئه م راستیییه ی له وتاریکی تری کتیبه که یدا سه لماندوه و ده لئ: ئارشیف بۆ پۆژنامه به تاییه تی پۆژنامه ی پۆژانه وه ک خوی وایه بۆ چیتشت چۆن خواردنی بیخوی چه شه و تامی نابی، لاپه ره ی پۆژنامه یش به بی زانیاری ئارشیفی و وینه و تایپۆگرافیا شتتیک دهرده چی له و بابه ته... .

خوی نه ری به رپیز به م خویندنه وه به م ناتوانم هه له وه سه ته له به رامبه ر هه موو وتاره کان بکه م و بیانخه مه روو، به لام هیوادارم توانی بیستم به م خویندنه وه به م گرنگی ئه م کتیبه م بۆ پۆژنامه نووسی کورد خستیته روو، هه رگیز ئه م خویندنه وه یه ش جیگای خویندنه وه ی ته وای کتیبه که ناگرتیه وه.

له کۆتاییدا ده ستخۆشی له برای شاعیر و پۆژنامه نووس ده که م و هیوادارم قه له م و هه زره که ی هه روا به برشت بیت.

بووژاندنه وهی میژووی زانیانی کورد له ریگهی دهستخه ته کانیانه وه

لیدوانی: ئیدریس عهبدوللا مستهفا

پیشه کبییه کی گشتی

(بووژاندنه وهی میژووی زانیانی کورد له ریگهی دهستخه ته کانیانه وه) ناویشانی پرۆژه به کی گه وه ره دی نووسین و کۆکردنه وهی دهستنووسه کۆنه کانه، چ ئه وانه ی به کوردی نووسراون، چ ئه وانه شی به زمانیکی تری وه کۆ بو نمونه عه ره به ی نووسراون، به لام نووسه ره که بیان کورده و خزمه تی به میژووی کورد کردوه.. ئه م پرۆژه به تا ئیستا چوار بهرگی لی به چاپ گه یشتوه، بهرگی به که می له سالی (١٩٩٨) له به غداد له دووتویی (٣٩٢) لاپه ره ی قه باره (١٥٥ × ٢٥ سم) له چاپخانه ی (ومیض) به چاپ گه یه نراوه بهرگه کانی تریشی به هه مان قه وارن، که دوا بهرگی تا ئیستا بهرگی چواره به (٣٩٨) لاپه ره، له چاپخانه ی (خه نساء) له به غداد، له سالی (٢٠٠٢) چاپ کراوه.

خاوه نی ئه م پرۆژه به نووسه ری ناسراو ماموستا (محهمه د عه لی قه ره داغی) یه، که بهرپزبان ئه ندامی کۆری زانیاری عیراق- دهسته ی کورده.

وه سفیکی ئه م کتیبه

ئه م کتیبه وه کو ئامازه مان پیدایه، تا ئیستا چوار بهرگی چاپ بووه، له

بهرگی به که م پیشه کبییه کی دوورودریژ له باره ی نرخه ی دهستنووسه کۆنه کان و ژبیانی خوینده واری له کوردستاندا له وه به شه ی که به خویندنی حوجره ده ناسری، له گه ل پرۆگرامی ئه و خویندنه و جۆری قوتابییه کان و ژبیانیان و دوانزه زانسته کان، ئیجازه وه گرته نی زانسته ی و... تاد به خۆه گرتوه، زیاد له وه ش کۆمه لیکه ی زۆری دهستنووسی کۆن که بلاو نه کراونه ته وه، تیشکیان خراوه ته سه ر: ئه وه نده ی له دهستنووسه که ماوه نووسه راره ته وه، ناوی خاوه نه که ی خراوه ته روو، حاله ی دهستنووسه که، که ته واوه یان ناته واوه، زۆر کۆن و رزازه یه، یان باشه دستنیشان کراوه.. له بهرگه کانی دووم و سییه م و چواره میش، هه مان بهرنامه گیراوه ته بهر و ژماره یه کی زۆری دهستنووس تیشکی خراوه ته سه ر.

گرنگی ئه و پرۆژه به

ئه و پرۆژه که خۆی پرۆژه یه کی گه وره وه دهوله مه نده، له بهرامبه ر ئه وه گرنگییه که شی گه وره یه وه له چه ندین په هه نده وه ئه و گرنگییه ی بهرجه سته ده بیته، له وانه:

١- له م کتیبه دا تیشک خراوه ته سه ر چه ندین ناوی گرنگ، که

خواه‌نی ئەو ناوانە رۆشنبیر و گەوره خۆبندەواری کوردی رۆژگاری خۆیان بوونە، ئەمەش ئەو دەردەخات، کە ئەو میللەتە کوردەیی ئیمە، هەر لە زوووەو میللەتییکی زانستخوازو رۆشنبیر بوو، مامەلەیی وەکو پیتوبستی لەگەڵ زانست کردوووەو ریتگەیی بەخۆی نەداوە لەم پروووە لە میللەتانی تر دوا مینیت، بەلکو کەلە نووسەر و زانای و امان هەبوو هەلکەوتەیی هەموو جیهانی ئیسلامی بوونەو تا ئیستاش بەرھەمەکانیان هەر لەسەرچاوە زیندووکانن، ئەو تا (ئیبینو سەلاحی شاره‌زووری) لە (زانستی فەرموودە)، (ئیبینو خەلەکان) لە (میتزوو)، (شەیحول ئیسلام) لە (فەتوا)، (ئەحمەدی خانی) و (جزیری) و (نالی) لە شیعرە فەلسەفی و فیکرییە پێشکەوتوووەکانیان و دەیان و سەدانی ترمان، خەلاتی کوردن بۆ مرقااتی.

۲- کۆمەڵگەیی زۆری دەستنووسی گرنگ، کە بەری فیکرو خۆبندەووی کوردن، نە کاتی خۆی و نە ئیستاش بلاو نەکراونەتەووە لە دوو توتی پەرە زەردو رزیووەکان بە بێنازی ماونەتەو، ئەو کتیبەدا زۆری ئەو دەستنووسانە لە فەوتان دەرباز کراون و خراونەتە بەر چاوی خۆبندەووی کورد، کە بێگومان ئەوانە دەبنە سەرچاوەیی بەسوود، بۆ پکردنەووی گەلێ بۆشایی میتزوویی و پروونکردنەووی زۆر شتی نادیار.

۳- ئەو کۆمەڵە دەستنووسانە کە لەو پرۆژەیدا بلاو کراونەتەو،

واقیعی میتزووی زانست و ئەدەب و رۆشنبیری نووسراومان دەگۆرن و وا دەکەن ئەو میتزووەمان دەوڵەمەندتر و فراوانتر بێت.

هەندێ لە دەستنووسە گرنگەکانی نیو ئەم کتیبە

دەستنووسە گرنگەکانی نیو ئەم کتیبە زۆرن و بە ئاسانی لێرەدا جیگەیی ئەو نایبیتەو ئەماژە بە هەموویان بکەین، بەلام گرنگترینیان دەکرت لە مانەیی خوارەووە کورت بکەینەو:

- ۱- عەقیدەکانی مەولەوی / بەرگی یەکەم
 - ۲- لەیلی و مەجنون / بەرگی یەکەم
 - ۳- زەنبیلفرۆش / بەرگی یەکەم
 - ۴- عەقیدە کوردییەکان / بەرگی یەکەم
 - ۵- جەنگی سیسەبان / بەرگی یەکەم
 - ۶- دیوانی مەلای جزیری / بەرگی یەکەم
 - ۷- مەم و زین / بەرگی یەکەم
 - ۸- محەمەد حەنیفە / بەرگی یەکەم
 - ۹- سیلسیله‌ی سادات / بەرگی یەکەم
 - ۱۰- دوو دەستخەتی بەرھەمی بابا تاهیر / بەرگی یەکەم
 - ۱۱- قورئانە دەستخەتەکی مەلا ئیبراھیمی مەرۆی / بەرگی دووہم.
 - ۱۲- قورئانە دەستخەتەکی (محمد الجدید) / بەرگی چوارەم.
- ئەم دەستنووسانەش تیشکیان خراوەتە سەر و نمونەییەکیان لێ

فۆتۆکۆپی کراوە، یان بەشیکی بچوکیان لێ نووسراوەتەو، بەلام بێگومان بە کورتی، چونکە بەدریتی ئاسان نییە هەموو ئەو دەستنووسانە بنووسرتەو، چونکە درێژن و هی وایان هەییە لە کتیبیکدا جیی نایبیتەووە لە بەرگیکی زیاترە. بۆیە نووسەر لەو پرۆژەیدا هاتوووە سەرئجی خۆبندەووی کوردی بۆ ئەو راستییە راکیشاوە کە ئەم دەستنووسە گرنگانە هەن و دەشیت سوودیان لێ وەرگیریت.

سەرچاوەیی ئەو دەستنووسانە

وەکو نووسەری ئەم پرۆژەییە باسی لێو دەکات، هەموو ئەو دەستنووسانە بەشیکن لەو دەستنووسە زۆرانە کە لە کتیبخانەیی (دار العراق للمخطوطات) لە بەغداد پارێزاون. نووسەر دەلێت: ژمارەیی دەستنووسەکانی ئەو کتیبخانەیی (پترن لە ۲۰۰) هەزار کتیب و ناویشانی زانیارییە جۆراو جۆرەکان بە زمانەکانی عەرەبی و تورکی و فارسی و کوردی) بەرگی یەکەم / ۱۱۲ لە نیو ئەو دەستنووسانەش (کۆنترین و نایابترین دەستخەتی کوردی- تا ئیستا هەواییان زانرا بێت- ژمارەیان لە (۲۰۰) دەستخەت زیاترە، لەم کتیبخانەدا پارێزاون) بەرگی یەکەم / ۱۱۲.

(ئەو دەستخەتە تانەیی لەم کتیبخانەدا کۆیونەتەو، نمونەیی سەردەمیکی کەمن و بەشیکن لە سامانی رۆشنبیری زانایانی کورد لەم چەند سەد سالەیی دوا بیدا)

به‌رگی به‌که‌م / ۱۱۲ل .

نموونه‌یه‌ک له خستنه‌ی رووی ده‌ست‌نووسه‌کانی ئەم کتیبه

لی‌ره‌دا به نموونه ئاماژه بوو ئەو دوو ده‌ست‌خه‌ته ده‌که‌ین، که به‌ره‌می (بابا تاهیری هه‌مه‌دانی) شاعیری گه‌وره‌ی کوردی سه‌ده‌ی ده‌یه‌می کۆچین، نووسه‌ر به‌م شی‌وه‌یه ده‌یان‌خاته روو:

دوو ده‌ست‌خه‌تی به‌ره‌می بابا تاهیر

بابا تاهیری هه‌مه‌دانی (عوریان)، شاعیری به‌ش‌خوراوو ره‌نج‌دزراوی کورد، ئەو شاعیره‌ی که تا ئیستا وه‌ک پتویست به‌هه‌ست و بیرتکی کوردانه‌وه، پسپۆرتکی کورد لای له دیوان و به‌ره‌مه‌که‌ی نه‌کردۆته‌وه و بیانی و به‌ش‌خۆزانی گه‌لانی ژێرده‌سته، هه‌ر زوو ره‌نج و به‌ره‌می ئەو شاعیره مه‌زنه‌یان بوو خۆیان قۆستۆته‌وه و چۆنبان ویستیی و چۆن به‌باری دل و گیانیان خۆش بووی، به‌و جۆره به‌ره‌مه‌یان بوو چاپ کردووه و کالایان به‌قه‌د بالای خۆیان بریوه، ئەگه‌ر له سووچ و که‌لینی‌یکه‌شه‌وه ناوی ئەوه هینرابی که ئەم شاعیره دیرینه رۆله‌یه‌کی گه‌لی کورده‌وه ماده‌رزادی خاکی پی‌رزوی کوردستانه .. ئەوا به‌چه‌ندین جار ئەو قسه‌یان داوه‌ته دو‌او‌وه چه‌ند قسه‌ی ناشیرینیشیان بوو گه‌لی کورد وه پال خستوه .

به‌لێ گه‌لانی جیهان چۆن هه‌ولێ ده‌وله‌مه‌ندکردنی سامانی که‌له‌پووری خۆیان بدن ئەوه بوو خۆبانی ده‌که‌ن،

خۆ ئەگه‌ر بشیان‌ه‌وی له سامانی گه‌لانی دیکه بوو خۆیان دارپن و دابهرن، ده‌بی ئەو گه‌لانه باش ناگاداری سامانه‌که‌ی خۆیان بکه‌ن و ئیشکی بگرن و ریتگی له‌ناوچوون و لێده‌رچوونی نه‌ده‌ن ..

ئهو‌ی جی‌گه‌ی داخه رۆشن‌بیرانی گه‌لی کورد تا ئیستا نه‌گه‌یشتونه‌ته ئەو پله‌و به‌و ئەندازه به‌پی‌سر بووژانه‌وه و زیندوو‌کردنه‌وه‌ی ئەم سامانه‌وه نه‌چونه که ریتگی له چاوچنۆکان بگرن و پارێزگاری سامانی خۆیان بن .

بابا تاهیری هه‌مه‌دانی (عوریان) ناوی به‌سه‌هه‌ر زاری زۆر له رۆشن‌بیرانی کورده‌وه‌یه‌وه لای هه‌ر کامیان دهم بکرتیته‌وه و پرسبیری لێ بکه‌یت، بی سێ و دوو به‌بی دامان به‌کوردی داده‌نیت، به‌لام له‌م ماوه دو‌ورودرێژده‌دا کام رۆشن‌بیری کورد چاکی مه‌ردانه‌ی لیکرد به‌لادا و ژیرانه له به‌ره‌می ئەو شاعیره‌ی کۆلییه‌وه و ره‌گ و به‌چه‌ی وشه‌و زاراوه‌کانی نیو شیعره‌کانی بابا تاهیری به‌سته‌وه به‌زمانی کوردیه‌وه؟ کێ هات به‌ره‌رچی ئەو بووچونه چه‌وتانه‌ی دایه‌وه که ویستوو‌بانه‌وه ده‌یان‌ه‌وی ئەم شاعیره مه‌زنه له میژووی ئەده‌بی کوردی دابهرن؟

من پێ بزانه‌م، دیوانی بابا تاهیر له رووی بووچونیکی کوردانه و له‌لایه‌ن رۆشن‌بیرتکی کورده‌وه وه‌ک پتویست لیکۆلینه‌وه‌ی له‌سه‌ر نه‌کراوه و هه‌ر به‌ده‌م و قسه‌ی ئەم و ئەو به‌کورد دانراوه، به‌لام ئیسته‌ش نه‌چووه بچی، مه‌یدان مشک نه‌یخواردوو،

ده‌کرێ ئەو ئه‌رکه‌ پی‌رۆزه- به‌دره‌نگیش بووی- به‌جێ بیت . . منیش له عاستی خۆمه‌وه وه‌ک یارمه‌تیدانێکی ئەو که‌سانه‌ی له‌مه‌ولا ئەو ئه‌رکه‌ پی‌رۆزه ده‌گرنه ئەستۆی خۆیان، رینوما‌ییان بوو لای دوو ده‌ست‌خه‌تی نایابی به‌ره‌می بابا تاهیر ده‌که‌م، به‌هیوای ئەوه‌ی منیش له ئه‌رکه‌که‌دا سووچیتکی بچوو‌کم ده‌ست بکه‌وی .

ئەم دوو ده‌ست‌خه‌ته له کتیب‌خانه‌ی (دار العراق للمخطوطات) دا به ژماره‌که‌کانی (۱۱۷۹۰) و (۱۲۲۱۴) پارێزراون . . نوسخه‌ی یه‌که‌م که ده‌ست‌خه‌تی ژماره (۱۱۷۹۰) ه، بریتیه‌ی له کۆمه‌لیک شیعر و دانراوی جۆراوجۆری فارسی، که سه‌ره‌تا به‌کتیبیک به‌ناوی (نور وحدت) ده‌ست پێده‌کات، دوا‌ی ئەو کتیبی (مرآت شیخ شیبستری) دیت . . دوا‌ی ئەمه‌ش (تحقیقات شاه نعمت الله) دوا‌به‌دوا‌ی ئەمانه (منطق الطیر) شیخی عه‌تتار دیت و ئەمه‌سه به‌شی هه‌ره زۆری ده‌ست‌خه‌ته‌که‌ی گرتۆته‌وه، دوا‌ی ئەمه‌ش کتیبی (گلش رازی) (شیخ مه‌حمودی شیبستری) دیت .

دوا‌به‌دوا‌ی ئەمه‌ش ئەو کتیبه دیت، که ئی‌مه باسی لێده‌که‌ین، ئەویش به‌ره‌مه‌که‌کانی (بابا تاهیر) ه . . سه‌ره‌تا نووسراوه:

رباعیات بابا طاهر عربان بعد از
یک غزل

دل‌م نازار چون دل‌برستم باق عود و بسینه مجمرستم

دوا‌ی ته‌وا‌بوونی ئەم غه‌زه‌له

(روباعی) یه‌کان دین، که نزیکه‌ی (۱۴۳) روباعی دهن، به روباعی:

**غمم پسپارو غمخواری ندارم
دراین دو... یکی یاری ندارم
دل‌م دارد کناری زاد می‌زاد
ز سوز دل ز دیده اشکبارم...**

کوتایی دیت و دوی ئەمەش کۆمه‌لێک (مەسنه‌وی) و شیعر دین، ناوی که‌سیان به‌سه‌ره‌وه نییه، دوی ئەمانه ده‌ستخه‌ته‌که کۆتایی دیت، بی ئەوه‌ی ناو، یان میژووی نووسینه‌وه‌ی دیاری کرابیت.

نوسخه‌ی دووهم: ده‌ستخه‌تی ژماره (۱۲۲۱۴) ی (دار العـراق للمخطوطات) ه. . بریتییه له کۆمه‌لێک کتیب و نامیلکه‌ی فارسی، که خوالیخۆشبوو (عه‌باس عه‌زاوی) فیه‌ره‌ستی بۆ کردوون و گه‌یاندوونی به (۳۵) نامیلکه، دوا نامیلکه ئەوه‌یه که ئیمه مه‌به‌ستمانه، که چوارینه‌کانی بابا تاهیره، ئەم روباعیباته له نوسخه‌دا نزیکه‌ی (۱۳۹) چوارینه، له‌م نوسخه‌یه‌شدا هه‌مان غه‌زه‌ل هه‌یه، که له نوسخه‌ی پێشوو‌دا هه‌یه، لێره‌دا سه‌ره‌تای چوارینه‌کان ئەم چوارینه‌یه:

**همايونم که کوهانم وطن بی
سیر عالم کنم هر جاکه ضم بی
ندارم فکر سر، نه‌فکر سامان
وقت مردن پرو بالم کفن بی**

دوا چوارینیش ئەمه‌یه:

**ازان مدت که مارا آفریدی
هزاران من گنه کردم تو دیدی**

**خداوند بحق هشت و چارت
ز ما بگذر شتر دیدی ندیدی**

دوی ئەمه قه‌سیده‌ی شیخی عه‌تتار دیت، ئەم نوسخه به خه‌تیکی فارسی وردی جوانی خۆش‌خوین نووسراوه‌ته‌وه‌و نووسه‌ره‌که‌ی ناوی (محمود ابن عبدالعلی قراکوزلو) ه‌و له سالی (۱۲۸۰ک) دا نووسیوه‌تییه‌وه. (به‌رگی یه‌که‌م، لاپه‌ره‌کانی ۳۰۶-۳۰۹).

دوا سه‌رنج

ئەم هه‌ولە‌ی نووسه‌ری به‌رێز (محه‌مه‌د عه‌لی قه‌ره‌داغی) جیتی خۆیه‌تی به باشی بنرخینیت، چونکه میژووی زانست و پۆشنبیری کۆنی کورد، له فه‌وتان ده‌ریاز ده‌کات و وه‌کو بناغه‌یه‌ک بۆ میژووی نویمان ده‌یه‌ینیت، کۆنه‌که به نوئ ده‌به‌ستیت‌ه‌وه، به به‌لگه‌ پێش چاومان ده‌خات، که بزاقی زانست و ئەده‌ب و پۆشنبیری به‌گشتی، له کۆنی کورده‌واریدا گه‌وره بووه‌و زۆر ده‌ولە‌مه‌نده، ئەمه‌ش بۆ کورد جیتی شانازییه، به‌لام بیگومان دۆزینه‌وه‌ی هه‌موو رابردو، کاریکی له‌وه‌ی به‌رێز (قه‌ره‌داغی) زۆرتری ده‌ویت، بۆیه باش وایه میژوونووسان و ئەوانه‌ی خۆیان به دل‌سوژی ئەو کولتوو‌ره‌ گه‌وره‌و به‌نرخه‌ی کورد ده‌زانن، بینه هاوکاریکی باشی (قه‌ره‌داغی) و چی زیاتره کولتوو‌رو میژووی کۆمان له هه‌ره‌شه‌کانی تیاچوون و ونبوون پرگار بکه‌ن.

هونه‌ر و ژيان

ليدوناي: كامهران سوبحان
(سليمانی)

يه كيتك له تايبه تمه نديه دياره كاني
بواري هونه‌ر و چالاكسيه
رؤشنبيريه كان په يوه ستي نيتوان
ئه وان و ژيانه، به شيوازيك ژيان
به هيتز ترين رايه له يه بؤ گه يشتني
هونه‌ر به مانا حقيقيه كاني...
رهنگه زياده رويي نه بيت گهر باس
له و جه دهل و هارموني هتي نيتوان
دهسته واژه ي «ژيان و هونه‌ر» بکه بين
که به دريژايي هم موو چاخ و قوناغه
ميژووييه كان هم ميشه ژيان
سفره يه كي به رين بووه بؤ هونه‌رو
چالاكسيه هونه‌ريه كان، بؤ به
هم ميشه ئه ركي هونه‌ر به رجه سته
بوونيه تي له نيتو رۆژگار ه كاني
ژياندا...

بؤ که شفکردني ئه م په يوه ندييه ي
نيتوان «ژيان و هونه‌ر» دلشادم
به وه ي له پايزي ئه م سالدا کتبيتي
«۲۰۰ لاپه رهي» م خوينده وه که
کوي ئه و تپروانين و بوچوونانه ي که
من هم بوو بؤ ئه م دوو چه مکه
(ژيان، هونه‌ر) به هيتز تر پته وتر بوو،
به شيوازيك چيژ و هه ستي
خويندنه وه ي هونه‌ري وا لا به هيتز کردم
که زياد له جاريك بيخوينمه وه و
به م ش توانيم زانباريه كي وام دست
که ويت به دلنيايييه وه ده ليم رهنگه له
چهند کتبيتي تر زياتر بيت!!

ئه و کتبيتيه ي که ئه م پيشه کبه م بؤ
نووسيوه، کتبيتيكي ليکوليار و
شانوکار (ئه حمده د سالار) ه به ناوي
«هونه‌رو ژيان» که پايزي ۲۰۰۵ له

سليمانی و له ده زگای چاپ و
په خشي سه رده م بلاو کراوه ته وه و
نووسه رو رۆشنبيير «نازاد
به رنجي» يش پيشه كي بؤ ئه م کتبيته
سه نگينه نووسيوه.

بايه خي ئه م کتبيته له وه دايه بؤ
خوينه‌ر به گشتي و هونه‌ر مه‌ند
به تاييه تي که بابته و به شه كاني
يهک ته وه ر و يهک بابته نين،
به جوتريک شوړيوه ته وه به نيو
جه سته ي هونه‌ر و شانو وه ز و
موزيک و شوژش و راگه ياندين و
شيعرو سياسه ت و که له پوورو
ميژوو... تاد له ناو هم موو ئه م
باسانه شدا نووسه ر سه نته رو کرؤكي
نوسينه که ي دريژ کردو وه ته وه بؤ ناو
تووله ريگه كاني ژيان و دواتر
په يوه ندي کوي ئه و شتانه به ژيانه وه.

لايه نيكي تريش که تاييه تمه نديتي
و پسپوري هونه‌ر مه‌ند خو به تي
هه ولي داوه هونه‌ري شانو بکاته
سه نته ريک و کوي شته كاني دي به
ده وريدا بخوليته وه، له مه شه وه
فه لسه فه و ئايدياي شانو له ناو
ژياندا وه ک فه لسه فه يه كي قوول و
فره ره هند ده رکه ويت و سالار له و
قوولايييه ي شانو دا ته وزيغي ژيان
بکات بؤ ناو شانو.

له يه که م به شي ئه م کتبيته دا
نووسه ر باسي له چه مكي نامويي
کردو وه و يه که م به ش به ناوي «نامو
بوون له لاي مرقفي کورد» هويه،
رهنگه خوينه‌ر ئه و پرسياره ي به

زه‌بندابیت، ئایا نامۆبی و نامۆبی مرۆڤ چ په‌یوه‌ندیه‌کی به‌م کتیبه‌و به‌و ناو‌نیشانه‌وه هه‌یه که نووسهر ئه‌م کتیبه‌ی بۆی نووسیوه؟ به‌لام من دوا‌ی خ‌ویندنه‌وه‌ی وردی کتیبه‌که، بۆم ده‌رکه‌وت په‌یوه‌ندیه‌کی زۆر توندو توڵ هه‌یه، به‌شپۆ‌ازیک ئه‌م دید‌ه‌ی نووسهر بۆ نامۆبی دیدیکی زۆر سۆسیۆلۆژیانه‌یوه پاشتر جوان توانیویه‌تی به‌ تیپروانیییکی هونه‌ریانه‌و شانۆییانه، ئه‌م تیزه به‌هه‌یزتر بکات، سه‌ره‌تاش ئه‌و له‌ودیده سۆسیۆلۆژییه‌وه ده‌یه‌ویت له‌ هه‌ناوی کۆمه‌لگه‌ی کوردیه‌وه بوونی ئه‌و بارودۆخه‌ لای مرۆڤی کورد به‌یشت به‌ساتن به‌ تیپۆری چه‌ند فه‌یله‌سوفیک ده‌وله‌مه‌ند بکات، سه‌ره‌تای ئه‌وه ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ بیریاری ناوداری ئه‌لمانی کارل مارکس و تیپروانیی ئه‌و له‌م زاراوه‌یه‌وه چۆنییه‌تی به‌کاره‌یتانی له‌ بواره‌ ئابووری و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانه‌وه تا ده‌گاته بارودۆخی کارکردن له‌ کۆمه‌لگه‌ی سه‌رمایه‌داری خولقاندنی باریک که ده‌بیتته‌ هۆی نامۆبوون لای کریکار، واته‌ به‌هۆی ئه‌و بارودۆخه‌وه که ده‌رفه‌ت له‌ کریکار ده‌ستپنیتته‌وه تاکو نه‌توانیت له‌ ژیانیکی کۆمه‌لایه‌تی پر له‌ به‌ختیاریدا بژی.

دواتریش ده‌چیتته‌ لای زانای کۆمه‌لناس «ئیریک فرۆم» له‌ نووسراوه‌که‌یدا «کۆمه‌لگه‌ی چاک» که کۆمه‌لنیک تایبه‌تمه‌ندی به‌ باری نامۆبوون ده‌خاته‌ روو که به‌دیدي نامۆبوون ئه‌و کاته‌یه که مرۆڤ هه‌ست به‌وه ده‌کات خۆی خاوه‌نی خودو مال و مولک و توانای خۆی نییه، به‌لکو هه‌ست به‌ لاوازی و ده‌سته‌وسانی خۆی ده‌کات.

به‌م شپۆ‌وازه نووسهر درپژه به‌م

چه‌مکه ده‌دات و شوڤر ده‌بیتته‌وه بۆ ناو فه‌لسه‌فه‌وه به‌ره‌مه‌ی چه‌ندین نووسه‌ری وه‌ک «جیمس جۆیس و سامۆئیل بیکیت و دانتی و برتۆلد بریخت» له‌ بیریشتمان نه‌چیت یه‌کیک له‌ قوتابخانه‌وه پڕیازه هه‌ره دیاره‌کانی شانۆ له‌ میژوو دا، له‌سه‌ر ئه‌م چه‌مکه بونیساد نراوه‌وه فه‌لسه‌فه‌یه‌کی به‌هه‌یزی له‌م لایه‌نه‌وه گه‌شه‌پیداوه، ئه‌وه‌یش شانۆی داستانی «بریخت» ه که نووسه‌رو ده‌ره‌ینه‌ری گه‌وره‌ی ئه‌لمانی برتۆلد بریخت هه‌ولێ دامه‌زراندنی شانۆیه‌کی دا له‌سه‌ر بنه‌مای تیکشکاندن فیلی نواندن و دروستکردنی هه‌ستی نامۆبی و نامۆکردن.

نووسهر به‌مه‌شه‌وه ناوه‌ستیت و لایه‌نیکی نه‌هینی تریش ئاشکرا ده‌کات که جگه‌ له‌م تیپروانییه‌وه شانۆیییه‌ دیت و باس له‌ ره‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌م هه‌ست و فه‌لسه‌فه‌یه‌ ده‌کات له‌ ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا که به‌پروای من ئه‌مه هه‌ینده‌ی تر نووسین و کتیبه‌که‌ی ده‌وله‌مه‌ندتر ده‌کات.

بۆ به‌هه‌یزکردنی ئه‌م تیزه‌ش نووسهر له‌سه‌ره‌تایه‌کی کۆنی میژوو‌یییه‌وه ده‌ست پیده‌کات، ئه‌و سه‌ره‌تایه‌ش هه‌ستی چه‌وساندنه‌وه‌وه ژیر ده‌سته‌بی میلیله‌تی کورده‌وه پاشتریش نامۆبی ئه‌م میلیله‌ته‌ی لیده‌که‌وتته‌وه. به‌پیتی ئه‌و پتوه‌ره نه‌ریتیانیه‌ی که کۆمه‌لگه‌وه میلی رۆژگار دروستی کردوون که ئه‌مه‌ش بێگومان له‌ هه‌ستی شیعیری چه‌ندین شاعیری نیشتمانپه‌روه‌ری کورد دانا‌پریت که ئه‌م تیزه به‌ هه‌ستیکی نه‌ته‌وايه‌تی په‌ره‌پیده‌ده‌ن و ئه‌م هه‌سته‌ش راسته‌وخۆ دایه‌مه‌وی شیعیرو هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی به‌ره‌م دینیت.

رچه‌ شکینی ئه‌م شپۆ‌وازه له

هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی لای ئه‌حمه‌دی خانی سه‌ر هه‌ل ده‌دات و پاشتر ده‌گاته لای چه‌ندین شاعیری گه‌وره‌ی وه‌ک «پیره‌می‌رد و گۆران و بیکه‌س».

ئه‌م به‌شه‌وه ئه‌م پێشه‌کیه ده‌وله‌مه‌نده‌ی ئه‌حمه‌د سالار ریگه‌ خۆشکه‌ره بۆ هاتنی به‌شی سیپه‌م له‌م کتیبه‌ که پیکه‌وه به‌شی یه‌که‌م و سیپه‌م ده‌بینه ته‌واوکه‌ری یه‌کترو که‌وانه‌ی بازنه‌که ته‌واو ده‌که‌ن که به‌شی سیپه‌م به‌ناوی «بۆ بریخت بووه دیاره‌ده‌یه‌کی زه‌قی شانۆی سه‌رده‌مه‌که‌ی». نووسهر له‌م به‌شه‌دا باس له‌ یاده‌وری قوتاغی قوتابیه‌تی خۆی و ئه‌زموونی نواندن شانوکاری عیراقی «ئیبراهیم جه‌لال» ده‌کات له‌ رۆلی یه‌کیک له‌ کاره‌کنه‌ره‌کانی بریخت که ئه‌وه‌یش «گالیۆ گالیلی» ه له‌ شانۆنامه‌ی «گالیۆ» که چۆن به‌ ئه‌فسوونی نواندن، ئه‌م هونه‌رمه‌نده گه‌وره‌ی شانۆی عیراقی توانی ئه‌م که‌له نووسه‌ره به‌ سالار بناسینیت.

بنه‌مای سه‌ره‌کیش له‌ شانۆی بریختدا بریتیه‌یه له:

١- ناکوک بوون

٢- به‌یتنامه‌یز.

٣- میژوو و هه‌تانه‌وه.

ئه‌مه جگه‌ له‌و بیره فه‌لسه‌فی و بۆچوونه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه که پشت به‌ لیکدانه‌وه‌ی میژوو‌یی ده‌به‌ستیت، له‌گه‌ل پشت به‌ساتن به‌شپۆ‌وازو فۆرمی تایبه‌تی به‌ نمایشکردن، ئه‌مه جگه‌ له‌ هه‌ستی نامۆبوون و نامۆکردن به‌پشت به‌ساتن به‌ فه‌لسه‌فه‌ی مارکس وه‌ک خۆی ده‌لێت «کلۆلی مرۆڤ له‌ کۆمه‌لگه‌ی سه‌رمایه‌داری پێشه‌سازی له‌وه‌دایه که کار له‌ بایه‌خه‌وه به‌ که‌لوپه‌ل ده‌گۆرێ» بێگومان چه‌ند ئه‌م باب‌ه‌ته‌ی بریخت گرنگ بیت، چه‌ند هه‌ینده‌ی تریش ئه‌و پێشه‌کیه‌ی میژوو‌یییه

نووسەر له سهر تیزو فلسفه‌ی نامۆبی له کاره‌کته‌رو مرۆف و نه‌ده‌بی کوردی هه‌بوه گرنه‌گره.

له به‌شیکێ تردا به‌ناوی شانۆو که‌له‌پوور خواستن نووسەر دیت نه‌ناتۆمی شانۆ ده‌کات و له‌کۆی په‌یوه‌ندی فلسفه‌وه‌ دیالیکتی ده‌ووت و سه‌رجه‌م نه‌و لایه‌نانه‌ش باس لێوه ده‌کات که ده‌بیتته چاوگی گرنگی هونه‌ری شانۆ له‌وانه «که‌له‌پوور و که‌له‌پوورخواستن» هه‌بۆچوونی تایبه‌تی من نه‌م به‌شه ده‌بیتته ویستگه‌و مانیفیستیکی گرنه‌گ بۆ ناسین و ناشنابوون به‌ فلسفه‌ی نه‌حمه‌د سالار له تیروانینی بۆ هونه‌ری شانۆ که به‌پروای من نه‌م فلسفه‌یه‌ چاره‌که سه‌ده‌یه‌که سالار ده‌یه‌ووت له‌و مه‌ودایه‌وه کاری له‌سه‌ر بکات.

[من نامه‌ووت له‌وه زیاتر له‌سه‌ر نه‌و لایه‌نه‌ بدویم، چونکه کتیبیکێ سه‌ربه‌خۆم هه‌یه له‌سه‌ر نه‌زموونی سالار له‌شانۆی کوردیدا، ئیستا له قو‌ناغی نووسیندا به‌هیوام له داهاتوودا وه‌ک کتیبیکێ سه‌نگین و دانسقه بکه‌ووتته به‌ر دیدی خو‌نه‌ران].

له به‌شیکێ تریشدا به‌ناوی «هونه‌رو سیاسه‌تبه‌ندی» نووسەر په‌نجه‌نوما بۆ بابه‌ت و لایه‌نیکێ هونه‌ری ده‌بات که ره‌نگه‌ نه‌مرۆ له دنیای هاوچه‌رخدا زۆرتین قسه‌ی له‌سه‌ر کرابیت، یان زۆرتین بۆچوونی جیاوازی له‌ باره‌وه و ترابیت، نه‌ویش په‌یوه‌ندی «سیاسه‌ت — هونه‌ر» ه نووسەر له زۆر په‌هه‌ندی زیندوووه هه‌ول ده‌دات شیکاری نه‌م لایه‌نه بکات و دا‌ییریتیت له هه‌موو پیرۆزگه‌راییه‌ک به‌م شیکاره‌ی که زۆرجار له باسکردنی هونه‌رو سیاسه‌تدا جو‌ریک له پیرۆزکردن ده‌بینریت،

سه‌ره‌تاش نه‌و له پیناسی زاواوه‌که‌وه ده‌چیتته سه‌ر باسه‌که‌ی که «سیاسه‌ت Politics» به‌شداری کاروبار و به‌ریو‌بردن و رینماییی ده‌وله‌ته، شیکه‌کانی چالاکی ده‌وله‌ت و مه‌به‌ست و ناوه‌ڕۆکی نه‌و چالاکیه ده‌کات، هه‌روه‌ها سیاسه‌ت و گیروگرفتی پیکه‌اته‌ی ده‌وله‌ت و به‌ریو‌بردنی چاره‌سه‌ر ده‌کات.

بۆ راکیشانی نه‌م تیزه‌ش بۆ ناو تیزه هونه‌رییه‌که‌ی نووسه‌ر ده‌گه‌ریتته‌وه بۆ رۆژانی زێرینی شارستانییه‌ت و ژیا‌ره‌ دیرینه‌کانی گریک و رۆمانیه‌کان که جو‌ریک له مملانی و کیشه‌ی سیاسی ده‌بینریت، له مه‌شه‌وه نمونه‌یه‌کی زیندووی به‌ره‌مه‌می نووسه‌ری کۆمیدی مه‌زن «نه‌رستۆفانیس» باس ده‌کات که راسته‌وخۆ پیتوه‌ندی به‌ سیاسه‌ت و ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه هه‌یه و نه‌ویش کیشه‌ی سیاسی و ئابووری و کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی «ئه‌سینا» ی پایته‌خت و جه‌نگی «بیلونیت» ه.

نه‌م تیروانینانه‌ی نووسه‌ریش بۆ پیتوه‌ندی نیوان «سیاسه‌ت و هونه‌ر» تیروانینیکێ توکمه‌و کاریگه‌رن و پروی زانستی هه‌ر یه‌ک له «هونه‌ر» و «سیاسه‌ت» ده‌رده‌خه‌ن که چۆن هونه‌رمه‌ند وه‌ک کاره‌کته‌ریکی نه‌کتیف رۆل له بونیادنانی گوتاری سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ی ده‌زگای ده‌وله‌تدا بینیت که نه‌مرۆ له دنیای مۆدێرن و هاوچه‌رخدا ده‌وله‌ت بنه‌مایه‌کی به‌هیتز و به‌ره‌مه‌میکێ دیاری کایه‌ سیاسیه‌کانه‌و بێگومان هونه‌ریش له‌ناو ده‌زگای ده‌وله‌تدا شان به‌شانی سیاسه‌ت ده‌توانیت رۆلی پوانخوازی دادپه‌روه‌رانه‌ بینیت بۆ به‌خته‌وه‌ری و ناشتی و کامه‌رانی که سێ کۆله‌گه‌ی به‌هیتزی په‌یامی هونه‌رن له جیهاندا.

نه‌مانه‌ چهند به‌شیک بوون له کتیبی «هونه‌رو ژیا‌ن» ی نه‌حمه‌د سالار که من دوای دووجار خو‌تیندنه‌وه‌ی چهند په‌ره‌گراف و سه‌رنج و تیبینیه‌کم له‌لا دروست بوو که دو‌جار نه‌م نووسینه‌ کورته‌ی لیکه‌وته‌وه، به‌ دلنیا‌یی‌شه‌وه ده‌لیم چهند نه‌م کتیبه‌ سه‌نگینه‌ ب‌خو‌تینته‌وه نه‌وه‌نده‌ زیاتر له پیتگه‌و به‌های هونه‌رو شانۆ تیده‌گه‌یت، نه‌مه‌ جگه له‌وه‌ی به‌ بۆچوونی من نه‌م کتیبه سوو‌دیکی زۆر به قوتاییا‌نی شانۆو شانۆکاران ده‌گه‌یه‌نیت، به‌تایبه‌تی نه‌وانه‌ی ده‌یانه‌ووت له‌گرفت و ده‌سته‌واژه هه‌نوکه‌یه‌یه‌کانی هونه‌ر بگه‌ن، چونکه نه‌م کتیبه‌ وه‌لامی زۆریک له‌و پرسیا‌رانه ده‌داته‌وه که ره‌نگه‌ نه‌مرۆ له نیسه‌ندی هونه‌ربدا چهندین جارو به‌ چهندین شیکو‌واز پرسیا‌ری له‌ باره‌وه بکرت.

هه‌روه‌ک «نازاد به‌رنجی» یش له پیتشه‌کیه‌کیدا بۆ نووسه‌ر ده‌لیت: «نه‌حمه‌د سالار له‌ بواری نواندن و ده‌ره‌ینان و نووسیندا خاوه‌نی ستایلی خو‌به‌تی»، نه‌وا نه‌م کتیبه‌ش به‌هه‌مان هه‌ناسه‌و به‌هه‌مان ستایلی تایبه‌ت به‌ردیکێ گه‌وره‌ ده‌بیت له‌ بینای هونه‌رو فه‌ره‌ه‌نگی کوردیدا، که کتیبخانه‌ی کوردی به‌گشتی و کتیبخانه‌ی هونه‌ری کوردی هه‌قیه‌تی شانازی پیتوه‌ بکات.

وہک بلتی ئەم چاپەمەنیانەى که بە ھەموو شتووەکانییەوہ لەلای ئیمە دەردەچن، ھەر بۆ پرکردنەوہ و رازاندنەوہى کتیبخانەکان بێت، یان بۆ ئەرشیفکردن و ھەلگرتن بێت، یان تەنیا بۆ خوێندنەوہ بێت، کەچی زۆر لەم کتیبخانە، یان لە گوڤار و رۆژنامەکاندا دەقى جوان و ناوازەیان تێدايە کە رووی ئەوہیان ھەيە لە ئاستى ئەدەبیاتی دنیا و دەوروہەرمان بن و شایانى ئەوہن خوێندنەوہ و رانان و لیدوان و رەخنەکاری و لیکۆلینەوہشیان لەبارەوہ بکریت، کەچی دەقى چەند کەسانى لى دەرچیت کە شانسیکى ئەدەبیان ھەيە و لە ھەموو لایە کەوہ ھالەيەکی راگەیاندىان لەسەرە، دەنا زۆرەي دەقەکانى دیکە کە بلاودەبنەوہ، تیرتیبەر بۆ پەسپۆر و رەخنەگری نایندە بەجى دەمێنن.

دنیاشم زۆرەي ئەم کتیب و گوڤارانە، تەنانەت وەک ئەرشیفیش نامیننەوہ، چونکە ناگەن بە کتیبخانە گشتیبەکان و بەداخەوہش بەشیکى زۆرى ئەم کیشەيە بۆ نەبوونى ئەرشیفیکى نیشتمانى دەگەریتەوہ.

لە ئەدەبیاتی دنیا و لای میللەتانى دەوروہەرىشمان سەیر دەکەین زۆرجاران دەقىکى ناوازە بۆ نمونە رۆمانى نووسەرىک پێش ئەوہى بکەویتە بازارەوہ لە چەندین گوڤار و بلاوکراوہدا رانانى بۆ دەکری و دواییش کە بلاودەبیتەوہ بە چاک و خراب دەکەویتەوہ بەر نەشتەرگەرى رەخنەگر و پەسپۆرانەوہ، کەچی مخابن نووسەرانى ئیمە بەرھەمەکانیان بێناز لە کتیبخانەکاندا دەمینیتەوہ و نووسەرەکەش لە ئاستى خۆى ناگات و تەنانەت ئەگەر بەرھەمىکى چاکیشى نووسیبیت بۆ بابەتیکى چاکتر ھان نادریت. تۆ بلتی ئەم بیدەنگى و پشتگوێ خستنە لەبەر نەبوونى دەرفەتى پەسپۆر و رەخنەگرانى ئیمە بێت؟

بەھەرھال ئەم بابەتە شایانى لیدوان و قسە لیکردنە و پێویستە ئاورىکى لیبدریتەوہ و لە ھۆکارەکانى بکۆلریتەوہ.. دەنا ئەم بیدەنگیە ھەموومان ویران دەکات و لە دنیای پێشکەوتوى ئەمڕۆ بەرەو دواوہمان لوول دەدات و بزاقى رۆشنبیریشمان لاوازتر دەبى.

ئەم بیدەنگیە ئیمەى کوشتووە

سابیر رەشىد